

EXEMPLAR

HEINRICH SEUSE

Vertaald, ingeleid en geannoteerd door Peter Freens

Illustraties naar *MS 2929 Straatsburg* door Anna Ruiters

Dit werk is uitgegeven onder de
Creative Commons licentie.
Sittard, 2020

Inhoud

Inleiding	7
1. Biografie	10
1.1. Kinderjaren	10
1.2. Eerste studiejaren	12
1.3. Keulen	13
1.4. Terug in Konstanz.....	19
1.5. Seuse en de cura monialium.....	25
1.6. In ballingschap.....	27
1.7. Naar Ulm; levenseinde.....	28
2. Toelichting samenvattingen.....	34
3. Het Boekje van de Waarheid	35
3.1. Vorm, inhoud en intentie.....	35
3.2. Seuse verdedigt Eckhart.....	39
3.3. Een bijzonder wijze van denken.....	41
3.4. Gesprek met 'het wilde'.....	46
3.5. Aandacht voor de praxis van gelatenheid.....	48
4. Het Boekje van de Eeuwige Wijsheid	50
4.1. Vorm, inhoud en motivatie.....	50
4.2. Opbouw van het <i>BdEW</i>	54
4.3. Een christocentrische heilsweg.....	56
4.4. Lectio, meditatio, oratio en contemplatio.....	59
4.5. Over 'onderscheid' en over 'gelatenheid'.....	62
4.6. Maria en het Sacrament.....	66
5. Vita	70
5.1. Inleiding.....	70
5.1.1. Authenticiteits-, historiciteits- en legitimizeitsvragen.....	70
5.1.2. Opbouw van de <i>Vita</i>	77
5.2. Boek een van de <i>Vita</i> : het leven van de dienaar.....	80
5.2.1. Het onrustige begin van een liefdesgeschiedenis.....	80
5.2.2. De eerste schreden op het liefdespad.....	81
5.2.3. Gedaan met de zoete troost, ascese is geboden.....	81
5.2.4. Geestelijk ridderschap; de hond en de voetdoek.....	83
5.2.5. De hogeschool van de gelatenheid.....	85
5.2.6. Een nieuwe visie op lijden.....	86
5.2.7. Een nieuw leven.....	86
5.3. Boek twee van de <i>Vita</i> : het leven van Elsbeth Stagel.....	88
5.3.1. Begin bij het begin.....	88

5.3.2. Wat de ene mens past, past de ander niet.	89
5.3.3. Van gezocht naar opgelegd lijden.	90
5.3.4. De omgang met de goddelijke zoetheid.	90
5.3.5. De omgang met de bitterheid van lijden.	91
5.3.6. Welk lijden het meest tot nut is.	92
5.3.7. Over de omgang met vergankelijke liefde.	93
5.3.8. Over de omgang met vertrouwden.	93
5.3.9. Over de omgang met hen die ons toevertrouwd zijn.	95
5.3.10. Nogmaals over het geestelijk ridderschap.	96
5.3.11. Over de minnelijke naam Jezus.	96
5.3.12. Sicut Aquila.	97
5.3.13. Wat is God; waar is God; hoe is God?	98
5.3.14. Hoe ver onze kennis over God reikt.	99
5.3.15. De vraag 'waar' God is.	100
5.3.16. Hoe God Eén en Drieuldig kan zijn.	100
5.3.17. Over de wijze waarop een mens 'ontgod' moet worden.	101
5.3.18. Over de wijze waarop een mens 'ontgeest' moet worden.	102
5.3.19. Over verschillende soorten visioenen.	103
5.3.20. Nogmaals over het waar.	103
5.3.21. Reflectie op de mystagogische methode.	105
5.3.22. Elsbeth, van muze tot leidsvrouw.	106
6. Het Kleine Brievenboekje.	107
7. De Tekeningen.	111
8. Verantwoording.	119
8.1 Teksten.	119
8.2 Illustraties.	120
8.3 Bijlage: Middelhoogduitse tekst met juxta-vertaling.	120
8.4 Literatuurverwijzingen.	120
Exemplar.	121
Proloog.	123
Het leven van Seuse.	128
Eerste deel.	128
1 Over de eerste aanvechtingen bij een beginnende mens.	131
2 Over de bovennatuurlijke vervoering, die hem ten deel viel.	133
3 Hoe hij een geestelijk huwelijk aanging met de Eeuwige Wijsheid.	135
4 Hoe hij de minnelijke naam van Jezus inschreef op zijn hart.	140
5 Over de voortekenen van goddelijke troost, waarmee God menig beginnende mens tot zich trekt.	143
6 Over enkele visioenen.	148
7 Hoe hij zich gedroeg bij de maaltijden.	150
8 Hoe hij het begin van het nieuwe jaar vierde.	153

9 Op de woorden 'sursum corda'	155
10 Hoe hij Maria-Lichtmis vierde.....	157
11 Hoe hij Vastenavond vierde.....	159
12 Hoe hij de maand mei vierde.....	162
13 Over de smartelijke kruisweg, waarop hij Christus volgde, toen men deze heenleidde naar de dood.....	164
14 Over de nuttige deugd van het zwijgen.....	169
15 Over de tuchtiging van het lichaam.....	170
16 Over het bespijkerde kruis, dat hij op zijn rug bond.....	173
17 Over zijn legerstede.....	177
18 Hoe hij zich van drinken onthield.....	179
19 Hoe hij gestuurd werd naar de geestelijke school, waar men de juiste gelatenheid kan leren.....	185
20 Over de pijnlijke onderwerping.....	188
21 Over het innerlijk lijden.....	195
22 Het uitwaarts gaan tot zijn naaste in heilzame behulpzaamheid.....	197
23 Over het menigvuldige lijden.....	199
24 Over het grote lijden, dat zijn eigen zus hem aandeed.....	204
25 Over het zware lijden, veroorzaakt door een van zijn medebroeders, dat hem eens trof.....	208
26 Over de moordenaar.....	212
27 In verdrinkingsnood.....	215
28 Over een rustpoos, die God hem eens gunde.....	217
29 Over een minnelijke vereffening, die er eens plaatsvond tussen hem en God.	219
30 Hoe de dood hem eens nabij kwam door zijn lijden.....	222
31 Hoe een mens zijn lijden God moet opdragen hem tot lof.....	226
32 Waarmee God een lijdende mens zijn lijden in deze tijd vereffent.....	230
Tweede deel.....	233
Hier begint het tweede deel van dit eerste boek.....	233
33 Over de geestelijke dochter van de dienaar.....	234
34 Over de eerste stappen van een beginnende mens.....	238
35 Over de eerste voorbeelden en onderwijzingen voor een beginnende mens, en hoe hij zijn oefeningen doen moet met bezonnenheid.....	242
36 Over de kinderlijke vroomheid van een jonge, beginnende mens.....	251
37 Hoe hij lichtvaardige mensen tot God bracht en lijdende mensen troostte.....	255
38 Over het deerniswekkend lijden, dat hem hierin trof.....	259
39 Over het innerlijke lijden.....	272
40 Welk lijden de mens het meest tot nut is en God het meest tot lof.....	274
41 Hoe hij sommige liefhebbende harten van een aardse liefde naar een goddelijke liefde geleidde.....	278
42 Over enkele lijdende mensen, die in bijzondere trouw verbonden waren aan de dienaar.....	285

43 Hoe Christus hem verscheen in de vorm van een Serafijn en hem leerde hoe te lijden.	288
44 Hoe volhardend hij moet strijden, wie de geestelijke prijs zal toekomen.	292
45 Over de minnelijke naam Jezus.	295
46 Helder onderscheid tussen het ware en valse oordeel bij sommige mensen.	297
47 Het verschil tussen geordend en ijdel denken.	301
48 Het juiste onderscheid tussen ware en valse gelatenheid.	303
49 Een verstandige inleiding voor de uiterlijke mens naar zijn innerlijkheid....	307
50 Over de verheven vragen, die de ervaren dochter haar geestelijke vader stelde.	317
51 Een verduidelijking, over waar God is en hoe God is.	324
52 Over de boven alles uitgaande vlucht van een ervaren verstandig gemoed.	337
53 Tot besluit van dit boek enkele korte, eenvoudige woorden.	344
Boekje van de Eeuwige Wijsheid.	351
Proloog.....	352
Eerste deel.....	357
1 Hoe sommige mensen zonder het te beseffen door God getrokken worden.	357
2 Wat er voor de kruisiging gebeurde.	361
3 Hoe hij te lijden had aan het kruis naar de uiterlijke mens.	365
4 Hoe waarlijk toegewijd zijn lijden was.	367
5 Hoe de ziel onder het kruis tot hartelijke berouw komt en tot mild vergeven.	369
6 Hoe bedrieglijk wereldse liefde is, hoe minnelijk echter God zelf.	375
7 Hoe minnelijk God is.	383
8 Een verklaring van de drie punten, die een minnaar het meest in tegenspraak schijnen met God; hiervan eerste punt: Hoe hij zo toornig kan lijken en nochtans zo minnelijk is.	389
9 Het tweede: Waarom hij zich dikwijls naar believen aan zijn vrienden onttrekt, en waaraan men zijn ware tegenwoordigheid erkennen kan.	391
10 Het derde punt is: Waarom God het zijn vrienden zo slecht laat gaan in de tijd.	397
11 Over de eeuwigdurende foltering der hel.	399
12 Over de onmetelijke vreugde in het hemelrijk.	402
13 Over de onmetelijke adel van het aardse lijden.	409
14 Over het onuitsprekelijke goed voortkomend uit het overwegen van het goddelijk lijden.	416
15 Na het innige tweegesprek dat de ziel, staande onder het kruis, met God had, keert ze terug tot de overweging van zijn lijden.	420
16 Over de waardige lofprijzing van de reine Hemelkoningin.	424
17 Over haar onuitsprekelijk harteleed.....	430
18 Hoe het toen naar de inwendige mens met hem gesteld was.	434
19 Over de kruisafneming.	437
20 Over het droevig scheiden van het graf.	440
Tweede deel.....	441

21 Hoe men het sterven leren moet, en wat het betekent onvoorbereid te sterven.	441
22 Hoe men inwendig leven moet.....	451
23 Hoe men God minnelijk ontvangen moet.	453
24 Hoe men God eindeloos en altijd loven moet.....	467
Derde deel.....	477
De honderd beschouwingen en gebeden.	477
Boekje van de Waarheid	489
Proloog.....	490
1 Hoe een gelaten mens begint en eindigt in de Eenheid	493
2 Of in de hoogste eenheid geen andersheid bestaan kan	495
3 Hoe de mens en alle schepselen in de eeuwigheid waren, en van hun uitgegaan zijn in de tijd.....	498
4 Van de ware inkeer, die een gelaten mens door de eniggeboren Zoon Gods gaan moet.....	502
5 Over verheven en nuttige vragen die de Waarheid hem verhelderde langs de gestalte van een gelaten mens.	509
6 Waaraan het de mensen ontbreekt, die in valse vrijheid leven.....	529
7 Hoe edel zich een werkelijke gelaten mens in alle dingen gedraagt	538
Brievenboekje	542
Proloog.....	543
Brief 1: Over de mens die aan het begin staat, bij zijn afscheid van de wereld, op weg naar God.	544
Brief 2: Over de deemoedige nederigheid van een godvruchtige mens.	547
Brief 3: Hoe zich een mens vrijwillig moet overgeven aan het lijden naar het voorbeeld van Christus.	551
Brief 4: Hoe een onervaren mens zich tot zichzelf wenden moet en andere mensen ongemoeid moet laten.....	553
Brief 5: Over de jubelende vreugde, die de engelen en engelachtige mensen ervaren, wanneer een zondaar zich bekeert.....	557
Brief 6: Hoe een mens onbevreesd moet blijven, wanneer het sterven nadert.....	563
Brief 7: Hoe zich een mens die leiding geeft gedragen moet.....	566
Brief 8: Hoe een mens doen moet als hij goddelijke zoetheid ondervindt.....	569
Brief 9: Hoe een mens in God zijn hartevrede moet zoeken.....	572
Brief 10: Over meerdere zaken, behorend bij de volmaaktheid.	575
Brief 11: Hoe een mens de goddelijke naam 'Jezus' in toewijding moet gedenken.	577

Inleiding.

De veertiende eeuw was voor het Avondland een tijdperk waarin de ene ramp over de andere tuimelde: aardbevingen en stadsbranden, overstromingen en pandemieën, misoogsten en hongersnoden, een klimaatverandering, burgeroorlogen, financiële crises, aanhoudende strijd tussen seculiere en geestelijke machthebbers. Het hield maar niet op.

In deze woelige eeuw leefde Heinrich Seuse (1295-1366), lid van de Orde der Predikbroeders, geestelijke zoon van de heilige Dominicus.

Wat zal er allemaal door het hoofd van de 65-jarige Heinrich zijn gegaan, wanneer hij verslag wil gaan uitbrengen van zijn leven en zijn gewonnen inzichten?

Zittend in zijn stille kloostercel, gelegen aan de linkerkant van de traag stromende rivier de Donau, in het rustige Zuid-Duitse stadje Ulm, kijkt de predikbroeder terug op zijn bewogen leven in die roerige tijden. Wat is er geworden van de vurige verlangens en de ambities uit zijn jeugd, de jaren die hij doorbracht aan de oevers van het Bodensee? Dertien jaar was hij toen zijn ouders zijn opleiding toevertrouwen aan de predikbroeders, die hun klooster hadden gebouwd op het eilandje voor de kust van Konstanz, het klooster waar hij meer dan de helft van zijn leven zou blijven wonen. Het leren ging hem goed af, zeker, maar er was zoveel meer dan alleen theorie. Peinzend denkt Heinrich terug aan de vele jaren van zelfopgelegde ascese, hij ging hierin verder dan de meeste ordegenoten. Die zelfkastijdingen, die hem helemaal uitputten, zijn ze uiteindelijk wel nuttig geweest, waren ze eigenlijk wel nodig?

Tedere ontroering bevangt hem wanneer hij Meester Eckhart weer voor zijn geestesoog ziet verschijnen. Eckhart, de befaamde, wat strenge geleerde, door zo velen onbegrepen. In de grote stad Keulen heeft hij als student enkele jaren aan zijn voeten gezeten. Van Meester Eckhart leerde hij dat elk mensenkind in zijn binnenste een goddelijk mysterie herbergt, dat geen woord, geen beeld vermag te onthullen. Terugkijkend op zijn leven is het toch vooral deze heilige man geweest, die hem gevormd heeft tot wie hij geworden is. Nee, spijt dat hij het openlijk voor de van ketterij verdachte Meester opnam, heeft hij niet.

Mijmerend denkt Heinrich ook terug aan de vele avonturen die hij beleefde op zijn lange en gevaarlijke pastorale reizen, wandeltochten die hem van de voet van de Alpen tot de Lage Landen voerden. De zwaarste reis van alle was toch wel zijn tocht van Konstanz naar het Zuid-Duitse stadje Ulm in het rampjaar 1348, het jaar dat de pest wild om zich heen greep. Dood, stank en verderf overal rondom hem. Het is nog maar zo kort geleden allemaal.

INLEIDING

En dan, dan is er nog Elsbeth, ja, Elsbeth, zijn geliefde, geestelijke dochter. Vijfentwintig jaar geleden leerde hij de slotzuster kennen op een van zijn eerste pastorale reizen, een reis die hem voerde naar haar klooster gelegen aan een bocht van het riviertje de Töss nabij Winterthur in het zachtglooiende noorden van Zwitserland. Hij was net veertig jaar oud, zij vijf jaren jonger. De twee hebben sindsdien een warm contact gehouden. De getalenteerde Elsbeth verstond als geen ander de kunst om hem verhalen te ontlokken over zijn meest intieme geestelijke ervaringen, zaken die hij met niemand anders ooit gedeeld had. Elsbeth werd zijn muze. Pas geleden nog, kort na haar overlijden, verscheen ze hem in een hemels visioen. Het schonk hem diepe troost. Ach Elsbeth, wat heeft ze niet allemaal voor hem betekend... en hij voor haar?

De predikbroeder, begaafd kind uit een problematisch huwelijk, reflecteert ook over de melancholie, die hem sinds zijn jeugd zo vaak en altijd onverwachts bezocht heeft. Die donkere, verlamrende goedmoedigheid, die in haar milde vorm op zulk mysterieuze wijze bitterzoete troost herbergt, heeft hij haar ooit achter zich kunnen laten?

Maar bovenal gaan Heinrichs gedachten naar de grote liefde van zijn leven, Vrouwe Wijsheid. Zij was het die hem op zijn achttiende levensjaar het hoofd op hol bracht. Zijn leven lang is zij de edele Vrouwe geweest wier dienaar hij heeft willen zijn. Het is een levensweg geweest waarop zijn soms grillige minnares hem op intieme wijze de betekenis van gelatenheid heeft getoond, de levenshouding waar Meester Eckhart, zijn geliefde leraar, altijd en steeds overnieuw en op bijna ééntonig wijze van sprak. Vrouwe Wijsheid was het die hem leerde dat slechts in het loslaten van alles wat hij wilde vasthouden, ontdekt kon worden welke kostbare bruidsschat in zijn binnenste verborgen lag. Seuse denkt diep na en neemt een besluit. Over die turbulente liefdesgeschiedenis met Vrouwe Wijsheid, daarover zal de literair begaafde minneridder gaan schrijven. Ja, langs dit liefdesverhaal wil hij de gewonnen inzichten aan anderen door gaan geven, de opdracht waarover zijn heilige medebroeder Thomas van Aquino zo mooi geschreven had.

Heinrich beseft heel goed dat alle woorden en alle beelden uiteindelijk niet voldoen om te zeggen wat hij wil. Maar zwijgen kan hij niet. Elk nieuw beeld dat hij schetst en elk nieuw woord dat hij schrijft, het wordt door de creatieve minnedichter slechts ingezet om er andere eveneens ontoereikende beelden en woorden mee uit te drijven. Een eindeloos proces. Zou zijn beeldende taal daarom net misschien zo rijk en zo veelzijdig zijn?

INLEIDING

De argeloze lezer struikelt in veel van de spannende verhalen uit de levensbeschrijving meermaals over de nogal onbescheiden plaats die de dienaar, Seuses alter-ego, hierin zelf inneemt. Het is een positie die op het eerste oog moeilijk te rijmen valt met zijn oproep tot deemoed en gelatenheid. Seuse plaatst ons voor een uitdaging. Slechts langzaam lezend en herlezend, ontdekt de verbaasde lezer in al die zorgvuldig gecomponeerde verhalen plots de doorleefde en milde zelfironie van deze wijze, middeleeuwse, door het leven gelouterde predikbroeder. Zouden het de kikkers van Konstanz zijn geweest die hem dit geleerd hebben?

Minnelijke Heer, zelfs de kikkers in de sloten loven je; en al kunnen ze niet zingen, ze kwaken dan toch.

Seuse schrijft zijn liefdesgeschiedenis, de *Vita*, in de jaren 1361-1362. In dit boek verwerkt hij de dan net boven water gekomen notities die Elsbeth buiten zijn medeweten maakte en jarenlang op een geheime plaats verborgen hield. Het bleken aantekeningen van hun meest intieme gesprekken. Het verslag van Elsbeth vormt nu voor Heinrich het uitgangspunt van zijn *Vita*, het verhaal van hun gedeelde geschiedenis.

De predikbroeder besluit om ook twee van zijn ongeveer dertig jaar eerder verschenen Duitstalige werken, het *Boekje van de Waarheid* en het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid* te bewerken. Tevens schrijft hij elf *brieven*, die hij samenstelt uit een verzameling van achtentwintig door hem eerder geschreven brieven, die de vlijtige Elsbeth allemaal opgespeurd, verzameld en bewaard had. Heinrich bundelt de vier werken en schrijft nog een informatieve proloog die aan de bundeling voorafgaat, en hij voorziet het geschrift van illustraties. Het in de Middelhoogduitse taal geschreven boek krijgt de titel: *Exemplar*.

Het *Exemplar* is het literaire testament van een intens levende, middeleeuwse predikbroeder, een document dat niet alleen boeiende inzichten bevat, maar bovenal inspirerende vergezichten toont, ook aan ons, erven van nu. Het wordt hier, zes en halve eeuw na zijn ontstaan, voor het eerst in zijn geheel en voorzien van illustraties naar het Nederlands vertaald.

Sittard, 19-9-2020

Peter Freens

1. Biografie.

1.1. Kinderjaren.

1.

Heinrich Seuse wordt geboren op de feestdag van Sint-Benedictus, de 21ste dag van de maand Maart. Het precieze jaartal is niet bekend, maar het zal vermoedelijk 1295 geweest zijn.¹ Ergens aan de oevers van het Bodensee moet de geboortewieg van de kleine Heinrich hebben gestaan. Misschien wel in Konstanz, een handelsstadje van dan ongeveer 4000 inwoners.² Zijn vader, Ridder Heinrich von Berg, komt er vandaan. Hij stamt uit een rijke patriciërsfamilie, een van de ongeveer vijftien vooraanstaande families die in en rond Konstanz hun bezittingen hebben. Zijn moeder, die zeer waarschijnlijk ook uit een vooraanstaande patriciërsfamilie stamt, draagt de achternaam Süss von Süss. Haar familie woont in Ueberlingen, een idyllisch stadje even ten noorden van Konstanz.³ Het is ook heel goed mogelijk dat Heinrich daar geboren is.⁴

¹ Het betreft een 'educated guess'. Voor een onderbouwing hiervan, die gebaseerd is op de oudst bekende bronnen, zie: Karl Bihlmeyer in zijn voorwoord tot de kritische uitgave van het Duitstalige werk van Heinrich Seuse: *Heinrich Seuse, Deutsche Schriften*, Stuttgart 1907, pp. 63-70. Kurt Ruh geeft op basis van dezelfde gegevens 1297 als geboortjaar. Kurt Ruh, *Geschichte der abendländischen Mystik, 4 Bde., Bd.3, Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik*, München 1996, p. 416, nt.2. Vrijwel alle biografische gegevens zijn door Karl Bihlmeyer bijeengebracht en te vinden in zijn voorwoord tot de kritische uitgave van Seuses Duitstalige werken uit 1907. Nadien zijn er feitelijk geen andere gegevens meer bijgekomen, hoewel het onderzoek op dit gebied kritischer is geworden m.b.t. de historische juistheid van veel van de 'biografische' feiten, die voornamelijk afkomstig zijn uit de *Vita* van Seuse. Feiten en gebeurtenissen die in de *Vita* gevonden worden, moeten gezien worden in het licht van hun functie in de primair als didactisch bedoelde levensbeschrijving van de protagonist, Seuses literaire ik. De levensbeschrijving van de protagonist zal daarom in zijn historische juistheid slechts deels overlappen met die van Heinrich Seuse zelf. Over de mate van overlap zal wel altijd discussie blijven bestaan.

² Voor een beschrijving van de sociaaleconomische en topografische situatie van de stad Konstanz in die dagen, zie het artikel van Harald Derschka, *Konstanz zur Zeit des seligen Heinrich Seuse*, in: *Heinrich-Seuse-Jahrbuch*. Nr.2, Berlin 2009, pp. 7-31.

³ De informatie over de ouders van Seuse, die niet is opgenomen in het *Exemplar*, kan gevonden worden in het voorwoord tot het *Exemplar* dat te vinden is in de Augsburgse, gedrukte uitgave van 1512, bezorgd door Johann Othmar.

⁴ Het huis te Ueberlingen waarin Seuse geboren zou zijn, werd in 2010 grondig gerestaureerd en draagt de naam het *Suso-Haus*. Het is de standplaats voor een vereniging die zich ten doel stelt de kennis van de mystieke spiritualiteit, in het bijzonder die van Heinrich Seuses (Suso), te verdiepen en uit te dragen.

BIOGRAFIE

2.

Raadselachtig blijft de keuze van Heinrich om niet de achternaam van zijn vader, maar die van zijn moeder aan te nemen. Is het uit verering voor zijn moeder, een devote vrouw, of misschien uit afkeer voor zijn vader, een ruwe, wereldlijke man? Het huwelijk van zijn ouders was niet onproblematisch. Hoe dan ook, onder de naam Heinrich Seuse, voornaam van de vader en achternaam van de moeder, later gelatiniseerd tot Henricus Suso, is hij bekend geworden.¹

Het echtpaar heeft ook een dochter. Beide kinderen zullen intreden in het klooster. Seuse zal later nog heel wat te stellen krijgen met zijn zus. Als zij zich eens in slecht gezelschap begeeft en daarbij haar kloosterlijke geloften vergeet, gaat hij haar zoeken. Wanneer hij zijn zus eindelijk vindt, probeert hij haar over te halen terug te komen van haar schreden. Vervuld van schaamte en berouw doet ze dat. Broer en zus vallen elkaar huilend in de armen. Wat zou er in hen omgegaan zijn?

3.

Dertien jaar oud is Heinrich wanneer zijn ouders de opvoeding van hun begaafde, gevoelige en wat ziekelijke jongen toevertrouwen aan de predikbroeders te Konstanz. De orde heeft er een convent, dat gelegen is op een eilandje in het Bodenmeer, verbonden door een smalle houten brug met het vasteland.² Omdat de orderegels een opname pas toestaan op de leeftijd van vijftien jaar³ en de ouders het convent een geldbedrag

¹ In de oudere literatuur. m.n. van voor 1900, wordt Seuse ook wel *frater Amandus* genoemd. Deze 'geheime' naam wordt de protagonist in een genadevol visioen gegeven door de Goddelijke Wijsheid (*Sapientia*) zelf. Zie voor dit verhaal: het *Horologium sapientiae*, in de uitgave van Pius Künzle, *Heinrich Seuses Horologium sapientiae. Erste kritische Ausgabe unter Benützung der Vorarbeiten von Dominikus Planzer OP.* Spicilegium Friburgense 23; Universitätsverlag Freiburg Schweiz 1977; hier: hfdst. II, 7, p. 591, rg. 6-9, en ook de voetnoot op p.14.

² Het eiland wordt in 1236 door de toenmalige bisschop Heinrich aangewezen als plek voor een dominicaans huis. Op deze plek staat nu een hotel. Nog steeds zijn in dit *Insel-Hotel* enkele bewaard gebleven delen van het oude kloostergebouw uit de tijd van Seuse te bezichtigen.

³ De novicen moesten, volgens het generaal-kapittel van 1256 en 1265, de leeftijd van 15 jaren bereikt hebben bij hun toelating. In 1344 bepaalde het generaal-kapittel die leeftijd zelfs op 18 jaar. Vaak werd hiervan afgeweken door het gebruik der oblaten, dat algemeen in zwang was en voortgeduurd heeft tot in de 15de eeuw. De ouders wijdden hun kinderen reeds op twaalfjarige leeftijd aan de dienst van God, brachten ze in een klooster, waar zij dan op de kerkelijk vastgestelde tijd de geloften aflegden. Zie: P. fr. G. A. Meijer O.P., *Dominicaansche studiën* (tweede, vermeerderde druk), Tiel 1920, p. 46. Zie tevens voor de orderegels van toen: Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser, Wissensliteratur im Mittelalter 17. Wiesbaden, 1994. p. 5-6, en de voetnoten aldaar. Voor de relevante constituties van de orde, zie ook het, als altijd, goed gedocumenteerde artikel van

BIOGRAFIE

hebben geschonken bij zijn opname, heeft de jonge Heinrich jarenlang angsten uitgestaan, denkend dat zijn opname in de orde een vorm van simonie was, een zonde als gevolg van het kopen van een geestelijke ambt. Wel tien jaar heeft deze gedachte hem gekweld, totdat de beroemde Meester Eckhart, die hij later bij herhaling zijn geliefde leermeester zal noemen, hem eindelijk verlost van deze scrupuleuze gedachten.

1.2. Eerste studiejaren.

1.

De orde hecht veel waarde aan een goede opleiding. Van zijn dertiende tot zijn tweeëndertigste jaar doorloopt Seuse het stevige studietraject zoals de orde dat voorschrijft.¹ In het klooster te Konstanz wordt de jonge novice gedurende de eerste jaren van zijn opleiding vertrouwd gemaakt met het Latijn, de Bijbel, de liturgie en de regels en constituties van de orde. Hij zal zich verdiepen in het leven van de stichter van de orde, de heilige Dominicus. Hij zal vertrouwd worden gemaakt met de ascetische literatuur, zoals de *collationes* van Johannes Cassianus en het leven van de woestijnvaders (*Vitaspatrum*). De novice moet leren zijn leven te gaan leiden overeenkomstig deze tradities en leringen. Heinrich zal een bijzondere interesse tonen voor de werken van de woestijnvaders, wier levensleer hij moet opgezogen hebben als een spons.

Na deze introductie in het monastieke leven volgt de student ongeveer vijf jaar filosofische studies. Mogelijk heeft Seuse zijn filosofische studies te Konstanz geabsolveerd, mogelijk gedeeltelijk elders.

Hierna volgt de theologische opleiding, het studium particulare, dat twee tot drie jaar in beslag neemt. De student verdiept zich in de Bijbel en de bijbelcommentaren. Er is ook aandacht voor de *sententiën* van Petrus Lombardus en de commentaren op deze tekst. Seuse zal de theologische leergang te Konstanz, misschien te Straatsburg doorlopen hebben.²

Walter Senner: *Appendix: Dominican Education*, in: A Companion to Meister Eckhart, ed. Jeremiah Hackett, Leiden 2013, pp. 711-724; hier: p. 712.

¹ Voor de opbouw van het te doorlopen curriculum, zie: Isnard Frank OP, *Zur Studienorganisation der Dominikanerprovinz Teutonia in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts und zum Studiengang des Seligen Heinrich Seuse* OP, in: Heinrich Seuse: Studien zum 600. Todestag 1366–1966, ed. Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp. 39–70.

² Voor de plaatsen waar Seuse gestudeerd heeft, of mogelijk gestudeerd kan hebben, zie: Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses Philosophia spiritualis, ed. Rudiger Blumrich und Philipp Kaiser, Wissensk-literatur im Mittelalter 17, Wiesbaden 1994, pp. 3-31; hier vooral pp. 17-24.

BIOGRAFIE

2.

Na deze reguliere opleiding wordt de dan inmiddels 28-jarige Seuse in 1323 naar Keulen gestuurd voor verdere studie. De orde heeft in de grote stad aan de Rijn een studium generale of 'solemne'. Deze hogere theologische opleiding is bedoeld voor de beste studenten. Heinrich Seuse is blijkbaar een van hen. Het studietraject zal drie tot vier jaar in beslag nemen. De studenten zullen na hun afstuderen over het algemeen als lector aangesteld worden in hun conventen. De lectores dragen de verantwoordelijkheid voor de filosofische en theologische opleiding binnen hun conventen. Een enkeling zal een verdere academische carrière gaan bewandelen.

1.3. Keulen.

1.

In het jaar 1323 verhuist de dan 28 jarige Heinrich Seuse dus naar Keulen. Hij zal er een kloostercel gaan betrekken in het dominicanenklooster in en nabij de Stolkgasse.¹ Het klooster bestaat uit een zich almaar uitbreidend woningencomplex, dat gelegen is op een steenworp afstand van de huidige, dan nog in aanbouw zijnde Keulse dom. Gedurende vier jaar zal hij in Keulen studeren aan het Studium Generale, de hogeschool van de orde in de Duitse landen.² Hij zal er onder andere onderwezen worden door de geleerde Meester Eckhart, die een enorme invloed op zijn leven zal gaan hebben. Meester Eckhart heeft eveneens rond 1323 een cel betrokken in het Keulse kloostercomplex, het jaar dat ordegenoot Thomas van Aquino door paus Johannes XXII wordt heiligverklaard.³

¹ De orde betreft reeds in het jaar 1221 het aldaar gelegen hospitium samen met de kapel, die opgedragen is aan de heilige Maria Magdalena, en sticht daar een klooster.

² Vanwege de enorme expansie van de orde wordt in de lente van het jaar 1248 tijdens het dan in Parijs gehouden generale kapittel van de orde bepaald, dat vier nieuwe studia generalia moesten worden opgericht. Het studium generale van de Teutoonse provincie zal in Keulen komen. In de nazomer van datzelfde jaar trekt Magister Albertus, die later Albertus Magnus genoemd zal worden, vanuit Parijs, begeleid door zijn leerling Thomas van Aquino, naar de bisschopsstad aan de Rijn om daar het nieuwe studiehuis te gaan leiden in een gebouw dat gelegen is op enkele honderden meters van de plaats waar datzelfde jaar gestart wordt met de bouw van de Keulse dom. Albertus zal in Keulen zes jaar lang leiding aan geven en het studium generale. In 1254 wordt Albertus belast met de taak van provinciaal overste van dominicaanse provincie Teutonia. Voor de indrukwekkend snelle expansie van de orde in de Duitse landen, zie: Loë P, Paulus V. *Statistisches über die Ordensprovinz Teutonia*, verschenen in de reeks Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikaner-ordens in Deutschland 1. (Q.F. 1), Leipzig 1907. Bij een telling in 1327, het jaar dat Seuse zijn studie te Keulen beëindigd en zijn leven als lector in Konstanz begint, is de orde gegroeid tot ongeveer 12.000 leden.

³ Paus Johannes XXII gebruikt het theologische gedachtegoed van Thomas om het in te zetten bij zijn verwerping van het radicale franciscaanse armoede-ideaal, dat

BIOGRAFIE

Het zullen daar in Keulen turbulente studiejaren worden voor de predikbroeder Seuse.

2.

Alles behalve stil moet het in de grote stad aan de Rijn geweest zijn in die tijd. De snel groeiende stad, met dan al meer dan 40.000 inwoners, is de grootste van Europa. Keulen ligt op een kruispunt van handelswegen en met de handel komt de rijkdom. In de stad bruist het van de bouwactiviteiten. Wanneer Seuse in Keulen arriveert, staat de domkerk, waaraan men sinds 1248 bouwt, in de steigers en is men net begonnen met de bouw van het dwarsschip en de twee westelijke torens. Maar het is niet alleen het kabaal van de timmerlieden en de steenhouwers dat de studietijd van de sensitieve Heinrich onrustig gemaakt zal hebben.

3.

Zoals in alle grote steden van Europa staan ook in Keulen huizen van de bedelordes. De mendicanten, vooral franciscanen en dominicanen, hebben zich in de honderd jaar van hun bestaan in rap tempo over het hele Avondland verspreid en de rondtrekkende religieuzen hebben het religieuze landschap flink

zijn eigen positie en die van de door hem gewenste kerkstructuur in gevaar zou brengen. Op donderdag 14 juli van het jaar 1323, enkele dagen voor de heiligspreking van Thomas, die zal plaatsvinden op maandag 18 juli, houdt de paus twee preken. In de laatste van deze twee (*Scitote quoniam Dominus mirificavit sanctum suum* (Ps. 4,4), benadrukt de paus, dat Thomas' opvatting over de vrijwillige armoede de enig juiste is, dit tot groot ongenoegen van een groot gedeelte van de franciscanen. Voor de (voor)geschiedenis van deze heiligspreking, zie: Walz, Angelus Maria, *Papst Johannes XXII. und Thomas von Aquin. Zur Geschichte der Heiligsprechung des Aquinaten*, in: St. Thomas Aquinas 1274-1974. Commemorative Studies Vol. 1. Toronto 1974, pp. 29-47; m.n. pp. 43-45. Hoe zou Eckhart de heiligverklaring van zijn ordegenoot gewaardeerd hebben? Eckharts positie komt met betrekking tot het armoede-debat weliswaar overeen met die van Thomas in de zin dat beide denkers niet de onder groepen van franciscanen steeds nadrukkelijker opkomende eis overnemen van radicale externe armoede, maar zijn benadering verschilt toch wezenlijk van die van Thomas. Armoede is voor Eckhart niet zozeer *instrumentum perfectionis* zoals Thomas stelt (bijv. in: *S.Th. II-II q.188 a.7: Perfectio non consistit essentialiter in paupertate, sed in Christi sequela [. . .] Paupertas est sicut instrumentum, vel exercitium perveniendi ad perfectionem.*), maar veeleer uitdrukking van absolute innerlijke leegte, een openheid die de mens ontvankelijk maakt voor God. Zie hier m.n. zijn Preek (Q) 52: *Beati pauperes spiritus. [...] wan daz ist ein arm mensche, der niht enwil und niht enbegert; DWII, p. 492, rg. 2. De doctrinaire en spirituele spanning tussen beide benaderingen wordt met de heiligverklaring van Thomas gepolitiseerd: een omineus begin van Seuses start in Keulen. Seuse zal in zijn geschriften overigens zowel aandacht hebben voor de uiterlijke armoede als *instrumentum perfectionis* (bijv. in hfdst. 22 van het *BdEW*) als voor de innerlijke armoede, die hoort bij de deugd van gelatenheid (bijv. in hfdst. 47 van de *Vita*).*

BIOGRAFIE

veranderd.¹ Het grote succes van de bedelordes kent echter ook een schaduwzijde. Het religieuze élan uit de beginfase raakt steeds meer overschaduwd door zaken van wereldse en organisatorische aard. Parallel hieraan vermindert de ordetucht bij een niet onaanzienlijk gedeelte van de ordeleden. Niet weinigen nemen het niet zo nauw met het opvolgen van de evangelische raden², ook in het klooster aan de Stolkasse, waar Seuse zijn cel betrokken heeft. De lakse moraal die sommige broeders erop nahouden, wordt voor anderen een groeiende bron van ergernis. De leiding blijkt bovendien wankelmoedig tegenover de hervormingsgezinde broeders, die de oorspronkelijke regels in acht willen houden of herstellen, hetgeen de situatie nog meer ontregelt. Seuse sluit zich aan bij zijn geliefde leraar Eckhart, die wel als het boegbeeld van de hervormingsgezinden wordt gezien. Maar niet alleen in, ook buiten het convent broeit er iets.

4.

Naast deze orde-interne conflicten woedt er in de Duitse landen een kerkpolitieke strijd die het voor de orde nog gecompliceerder maakt. Er is in die tijd een hevig gevecht gaande tussen de Duitse koning Ludwig van Beieren (regeringstijd: 1314-1347) en de in Avignon residerende paus Johannes XXII (pontificaat: 1316-1334). De zaak gaat in de kern over de legitimering van hun machtsaanspraken. Het conflict heeft een lange voorgeschiedenis en wint in die jaren aan felheid. Het komt uiteindelijk zelfs zover dat de paus in 1324 de onwillige Ludwig excommuniceert. Met de excommunicatie van Ludwig (*interdictum personale*), spreekt de paus ook het interdict uit over die Duitse landen die loyaal zouden zijn aan Ludwig. Met dit *interdictum locale* wordt het de geestelijkheid verboden om aan de gelovigen de kerkelijke sacramenten toe te dienen.³ Veel zelfbewuste stadsbesturen, ook dat van Keulen, kiezen echter voor de zijde van Ludwig.

¹ Voor een overzicht en samenvatting van de actuele stand van zaken met betrekking tot het onderzoek naar de socio-economische en sociaalgeografische betekenis van de bedelordes in de middeleeuwen, ook buiten de muren van de steden waarbinnen de conventen veelal hun thuishaven hadden, zie: Weindl, Martin, *Ein "Stadtorden" auf dem Land. Der Augustiner-Eremiten-Konvent Seemannshausen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*. [Diss.] Universität Regensburg, 2007, pp.17-29.

² In strikte zin legden de predikbroeders maar één gelofte af, namelijk die van gehoorzaamheid. Daarin lag echter besloten, door de onderwerping aan regel en constituties, dat ook kuisheid en armoede werden nageleefd.

³ Voor de achtergronden van het interdict en de gevolgen hiervan voor de bevolking, zie de studie van Martin Kaufhold, *Gladius Spiritualis. Das päpstliche Interdict über Deutschland in der Regierungszeit Ludwigs des Bayern (1324-1347)* (Heidelberger Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte NF 6), Heidelberg 1994.

BIOGRAFIE

5.

Het *interdictum locale*, waarmee de paus Ludwig op de knieën wil krijgen, veroorzaakt grote onzekerheid bij de bevolking, hun zielenheil staat immers op het spel. De sociale dynamiek die door de beklemming in de zielen van de gelovigen ontstaat, bevordert de opkomst van heterodoxe en antiklerikale sentimenten. Dat vraagt weer om een reactie van de kerkelijke gezagsdragers. In het Keulen van die dagen komt het onder leiding van de beruchte en als opvliegerig bekendstaande ketterjager aartsbisschop Hendrik II van Virneberg (episcopaat 1304-1332) tot hevige vervolgingen van allerlei randkerkelijke bewegingen.¹ Er ontstaat een penibele situatie voor de geestelijkheid, ook voor de pausgezinde orde der predikheren, en in het bijzonder voor de broeders die de zielzorg dragen voor inwoners van de Duitse landen. De keuze voor handhaving van de pastorale zorg zal uitgelegd kunnen worden als een keuze vóór de koning en tegen de paus. De zielzorg door de predikheren is bovendien een doorn in het oog van de seculiere clerus. De seculiere geestelijkheid, onder leiding van de altijd in geldnood verkerende aartsbisschop Hendrik II van Virneberg, bouwheer van de dom te Keulen, verliest niet alleen zijn grip op groepen heterodoxe gelovigen, die hun heil zoeken bij de op theologische gebied beter opgeleide mendicanten, ze ziet ook een belangrijk deel van haar inkomsten verloren gaan door schenkingen en legaten van de gelovigen aan de bedelordes.

6.

Te midden van al deze troebelen blijven de hoogopgeleide predikbroeders prediken. Ze zijn genoodzaakt om hun preken te houden in de volkstaal, de toehoorders verstaan immers geen latijn. Sommige theologisch niet geschoolde toehoorders zien in de subtiel afgewogen woorden van enkele predikbroeders, in het bijzonder die van Meester Eckhart, hun heterodoxe standpunten bevestigd en sommigen gaan hun eigen ketterse denkbeelden zelfs verdedigen in bewoordingen die ze overnemen uit die preken in de volkstaal. Het blijken preken die gemakkelijk aanleiding kunnen geven tot misverstanden bij selectief luiserende gelovigen.

7.

Wat te doen? De lakse moraal, het geruzie in de kloosters, de preken van de ordeleden, die als inspiratiebronnen worden

¹ Heinrich van Virneberg (1244 (1246?)-1332) is een van de meest invloedrijke vorsten van het Duitse land. Zie: Ulrich Seng, *Heinrich II. von Virneburg als Erzbischof von Köln, Studien zur Kölner Kirchengeschichte*, Schmitt Siegburg 1977.

BIOGRAFIE

opgevoerd voor heterodoxe standpunten ... de hele zaak vraagt om een helder standpunt van de ordeleiding. En dat komt er.

In 1325 wordt begonnen met een grote zuiveringsactie onder de predikbroeder in de provincia Teutonia.¹ De achterliggende bedoelingen zijn duidelijk. De orde moet weer een gesloten eenheid vormen, de tucht moet hersteld worden en de leidinggevendenden moeten allen pausgezind zijn. Ook zal er kritisch gekeken worden naar de preken in de volkstaal, preken die blijkbaar op gevaarlijke wijze aanleiding geven tot ketterse misverstanden.

Het convent aan Stolkasse te Keulen bevindt zich in die dagen in het oog van de storm waarin de orde zich aantreft. Seuse zit er middenin. En dan gebeurt er iets dat hem en vele anderen zal treffen als een bliksemschicht.

8.

In de zomer van het jaar 1325 wordt door twee ordegenoten een aanklacht ingediend tegen Meester Eckhart, de geliefde leraar van Seuse. Magister Eckhart wordt verdacht van ketterij.² De aanklacht vormt het begin van een van de meest spraakmakende gebeurtenissen van de zuiveringsacties uit die dagen.

In eerste instantie blijft het een zaak die binnen de orde wordt afgehandeld. Eckhart wordt vrijgesproken van elke blaam. De intrigante aanklagers, die het naar verluidt niet erg nauw nemen met de evangelische raden en de ordetucht, geven echter

¹ Voor een bespreking en de achtergronden van al deze acties, zie het overzichtsartikel van Walter Senner: *Konsens, Konflikt, päpstlicher Eingriff*, in: Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter, eds. Sabine von Heusinger, Elias H. Füllenbach, Walter Senner, Klaus-Bernward Springer, Berlin 2016, pp. 383-401.

² De hooggeleerde Meister Eckhart hield zijn preken in de volkstaal, het Middelhoogduits. Tijdens een verblijf in Straatsburg, vermoedelijk ergens rondom 1320, wordt hem verweten dat de theologische subtiliteiten waarover hij spreekt zijn gehoor op een dwaalspoor brengen. Mogelijk dat zijn overplaatsing naar Keulen een gevolg is geweest van de groeiende onrust bij de ordeleiding, die in verlegenheid wordt gebracht door het optreden van Eckhart, een van de meest vooraanstaande leden van de orde. Voor kritische kanttekeningen bij de veelgehoorde aanname dat Eckhart in die tijd (1319-1321) permanent in Straatsburg verbleef, zie het stevig onderbouwde artikel van Loris Sturlese, *Meister Eckhart und die "curamonalium". Kritische Anmerkungen zu einem forschungsgeschichtlichen Mythos*, in: Meister Eckharts Strassburger Jahrzehnt (Meister Eckhart Jahrbuch 2), Stuttgart 2008, pp. 1-16, hier vooral pp. 3-5. De schaarse historische bronnen blijken volgens Sturlese onvoldoende om het pastorale werk van Eckhart in die tijd geografisch te lokaliseren noch zijn ze voldoende om (het geslacht van) het doelpubliek met zekerheid te bepalen. Zie hier tevens: Walter Senner, *Meister Eckharts Strassburger Ordensauftrag*, in: Meister-Eckhart-Jahrbuch 2 (2008), pp. 17-35.

BIOGRAFIE

niet op en de zaak wordt voorgelegd aan de aartsbisschop Hendrik II van Virneberg. Deze denkt niet lang na. In september 1326 begint hij een inquisitieproces. Eckhart wordt opnieuw aangeklaagd wegens ketterij.

9.

Alhoewel de rechtsprocedures verhelderd zijn¹, zijn de motieven van de actoren in de processen tegen Eckhart nog altijd niet helemaal opgehelderd. Naast de onzuivere motieven van de aanklagers, die zich willen ontdoen van de leider van de hervormingsgezinde fractie binnen de orde en het belang dat de machtige aartsbisschop kan hebben bij een veroordeling, lijkt ook een aansturing vanuit het kamp van de sluwe machtspoliticus Ludwig de Beier, die politiek gewin uit het conflict wil slaan, mede een rol te spelen.² Duidelijk is in ieder geval dat het niet alleen leerstellige gevoeligheden zijn die een rol spelen bij de processen tegen Eckhart.³

¹ Zie hier vooral: Winfried Trusen, *Der Prozeß gegen Meister Eckhart, Vorgeschichte, Verlauf und Folgen*, Paderborn/München/Wien/Zürich 1988. Van dezelfde auteur: *Meister Eckhart vor seinen Richtern und Zensoren. Eine Kritik falsch gedeuteter Redesituationen*, in: Klaus Jacobi (Hrsg.): *Meister Eckhart: Lebensstationen – Redesituationen (= Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens, Neue Folge Band 7)*, Berlin 1997, pp. 335–352.

² Zie hier: Alessandra Beccarisi, “*Famosus est et satis publicum*”: *Factionalism and the Limits of Doctrine in the Case Against Meister Eckhart*, in: Andrew P. Roach / James R. Simpson (ed.), *Heresy and the making of European culture. Medieval and modern perspectives*, Farnham 2013, pp. 289-299.

³ Een goed uitgeschreven conflictmatrix, waarin de belangen van de belangrijkste actoren in de processen tegen Eckhart een gewogen plaats krijgen, is een desideratum in het onderzoek naar de achtergronden van deze processen. Veel partijen zijn verwikkeld in een moeilijk te ontwarren kluwen van belangen. Te denken is bijvoorbeeld aan: de ordeleden die het niet te nauw nemen met de evangelische raden en die zich willen ontdoen van Eckhart, het boegbeeld van de hervormers, maar ook de ordeleden die in de denkbeelden van Eckhart een aanval zien op het denken van de in 1323 heilig verklaarde Thomas van Aquino, wiens gedachten (analogie-leer en imagoleer) als leidinggevend gezien worden voor de orde; de franciscaanse orde die verwikkeld is in een controverse (doctrinair en mbt. tot het armoede-ideaal) niet alleen met de paus maar ook met de dominicaanse orde, waarvan Eckhart een prominent lid is; de aartsbisschop van Keulen, die in Eckhart een aanjager van ketterse onrust ziet; de paus, die belang heeft bij een orde die hem volledig steunt en geen behoefte heeft aan een orde die gesplitst wordt door een onruststoker als Eckhart, en bovendien een werkbaar evenwicht (geven en nemen) in stand probeert te houden tussen de Franse en Duitse landen, en daarnaast een goede verstandhouding wil consolideren met de machtige aartsbisschop van Keulen; dan is er nog Ludwig de Beier, een sluwe machtspoliticus, die garen spint bij al deze troebelen en steun zoekt en vindt bij een gedeelte van de franciscanen, die zich verzetten tegen de paus die hun armoede-ideaal niet omarmt. Over de wijze waarop de sluwe Ludwig steun zoekt bij de dominicanen is nog maar weinig bekend. Tot slot is er nog de ordeleiding van de dominicanen: ze blijft Eckhart weliswaar steunen, maar zal behoorlijk met de hele kwestie in haar maag zitten.

10.

Op aandringen van Eckhart zelf, zal zijn proces verplaatst worden naar het in theologische kwesties meer competente pauselijke hof in Avignon. Ergens in 1326 zal de dan ongeveer zeventig jaar oude, maar strijdvaardige man, vergezeld door vooraanstaande medebroeders, de lange tocht van Keulen naar Avignon gaan ondernemen, te voet. Daar zal een theologencommissie zich gaan buigen over zijn werken en bepalen of er al dan niet ketterse gedachten in schuilgaan.

1.4. Terug in Konstanz.

1.

Wanneer Seuse in 1326/27 zijn studies te Keulen heeft afgerond en teruggekeerd is naar zijn convent te Konstanz, is het proces tegen Eckhart nog niet afgerond. De dan tweeëndertig jaar oude Seuse wordt in Konstanz belast met de taak van lector. Hij zal zijn medebroeders gaan onderwijzen in de theologie, zelfs de prior wordt geacht naar zijn voorlezingen te komen luisteren.

2.

Waarschijnlijk is Seuse kort voor of na zijn aankomst in Konstanz al begonnen met een geschrift waarin hij het opneemt voor de in opspraak geraakte Meester Eckhart.¹ Het is een klein boekje waarin hij zeer nauwkeurig de vinger legt op de voor de orthodoxie neuralgische punten in de leer van zijn geliefde leermeester. Seuse schrijft het in de volkstaal, het Middelhoogduits, een openlijke steunbetuiging aan Eckhart, die er ook niet voor terugdeinsde moeilijke theologische kwesties uit te leggen in de volkstaal. Het werk dat de titel krijgt '*Boekje van de Waarheid*', getuigt van een grote vertrouwdheid met de gedachtewereld van Meester Eckhart.

3.

En dan, ergens in 1328, zal Seuse vernemen dat zijn geliefde leermeester gestorven is, vermoedelijk ergens in de buurt van

¹ Voor een genuanceerde bespreking van de omstandigheden waaronder Seuse schrijft, zie: G. Steer, *Ist das 'Buch der Wahrheit' Heinrich Seuses in Konstanz geschrieben?*, in: Heinrich-Seuse-Jahrbuch 2, Berlin 2009, pp. 33-65.

BIOGRAFIE

het pauselijke hof te Avignon, waar hij gevangen gehouden werd in afwachting van zijn proces.^{1 2}

Verweesd voelt de trouwe leerling zich, eenzaam, terneergeslagen en zonder troost. Eckharts overlijden moet Seuse diep geraakt hebben.³

4.

Een klein jaar later wordt het definitieve oordeel over Eckhart geveld. In de apostolische constitutie *In agro dominico* van 27 maart 1329 worden 28 uit hun context losgeweekte stellingen

¹ Vermoedelijk overlijdt Eckhart op 28 januari 1328 in of nabij Avignon, waar hij wordt vastgehouden in afwachting van het oordeel van de paus over zijn zaak; zie: Walter Senner, *Meister Eckhart in Köln*, in: Klaus Jacobi (Hrsg.): *Meister Eckhart: Lebensstationen – Redesituationen (= Quellen und Forschungen zur Geschichte des Dominikanerordens, Neue Folge Band 7)*, Berlin 1997, pp. 232-234.

² Het zijn dagen waarin de paus meer aan zijn hoofd heeft dan alleen de “casus Eckhart”. De geëxcommuniceerde Lodewijk de Beier liet in die dagen de in Avignon zittende paus als ketter veroordelen en hij liet zelfs een tegenpaus kiezen, door wie hij zich op de eerste Pinksterdag van het jaar 1328 in Rome tot keizer liet kronen. Met geweld stuurde hij op een schisma aan. Op diezelfde Pinksterdag vaardigde de generaal der Dominicanen in het kapittel te Toulouse het volgend bevelschrift uit (waarbij Lodewijk n.b. niet eens koning genoemd wordt): *‘Uit kracht van de H. Geest en de heilige gehoorzaamheid beveelt de magister der Orde aan alle broeders Lodewijk, voorheen hertog van Beieren, vijand en vervolger der heilige Roomse Kerk, als ketter veroordeeld, alsook zijn eveneens veroordeelde medeplichtigen te mijden. Hij beveelt het door de heilige Roomse Kerk opgelegd interdicit streng te onderhouden, en verbiedt hun raad, hulp of gunst te verlenen, hoegenaamd ook. Overtreders van dit bevel zullen onmiddellijk met de kerker worden gestraft. Bovendien bevelen wij onzen broeders onder hetzelfde gebod, dat zij ijverig de straffen, door de Paus tegen genoemden Beier uitgevaardigd, afkondigen.’* Zie: Reichert, *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*. Reichert, Benedikt Maria; Frühwirth, Franz Andreas, Vol. 2, 1898 Rome/Stuttgart, dl. II, pp. 178-179. Vertaling overgenomen uit: P. fr. G. A. Meijer O.P., *Dominicaansche studiën* (tweede, vermeerde druk), Tiel 1920, pp. 286-287.

³ Wanneer de protagonist, de dienaar, in het *Horologium* zijn eigen leed beweent vanuit de eenzaamheid waarin hij zich in die tijd aantreft, nadat zijn allerliefste vriend, zijn enige aardse troost, hem genomen werd, dan vermoedt Pius Künzle (*Hor.* I, c. 13; p. 479, rg. 30-31- p. 480, rg.1 niet alleen dat het hier Seuse zelf betreft, maar ziet hij hier ook een verwijzing naar het overlijden van de geliefde Meester Eckhart; het is de [...] *parentem dulcissimum, unicum cordis mei temporale solatium, quem velut animam meam diligebam, ipsa mihi abstulit, et me desolatam reliquit*...in de mooie en oudst bekende Nederlandse vertaling uit 1350 (Bibliothèque de l’Arsenal, nr. 8224 Parijs): [...] *lieven vrient, die enich een tittlek solaes was miins herten, dien ic alse miins zelfs ziele minde ende liet mi zonder enigen troest*. Zie: Heinrich Seuse, *Oerloy der ewigher Wijsheit (Horologium sapientiae)*, uitgegeven door H. van de Wijnpersse. Groningen 1938. p.100, rg. 20-22. Walter Senner geeft als alternatieve interpretatie, dat met *parentem dulcissimum ... ipsa mihi abstulit* ook de geliefde moeder van fr. Heinrich bedoeld kan zijn. Zij overleed tijdens Seuses verblijf in Keulen. Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rudiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*, Wiesbaden 1994, p. 28.

BIOGRAFIE

van de Meester veroordeeld.¹ Eckhart wordt verweten dat hij meer heeft willen weten, dan nodig was, dat hij verleid was door de duivel en dat hij met zijn volkstalige preken het eenvoudige volk op een dwaalspoor heeft gebracht. Maar ook wordt meegedeeld dat hij zich vóór zijn dood onvoorwaardelijk onderworpen heeft aan het oordeel van de paus. Volgen we echter de precieze tekst van de bul, dan herriep Eckhart niet de inhoud van zijn leer, maar distantieerde hij zich van een verkeerde uitleg van zijn stellingen.² Zijn leerling Heinrich Seuse heeft de apostolische constitutie zorgvuldig gelezen.

5.

Seuse schrijft na het afkondigen van de bul door aan zijn *Boekje van de Waarheid*.³ Hij schrijft in die jaren ook nog een tweede boek: het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid*, dat een grote populariteit zal gaan krijgen. Beide werken verschijnen waarschijnlijk kort na de veroordeling van de stellingen van Eckhart, geen ongevaarlijke actie van de jonge lector. Is het naïef? Is het dapper? Is het een uitdrukking van de liefde van de trouwe leerling voor zijn vereerde Meester? Is er misschien ook sprake van persoonlijke ambitie op wetenschappelijk gebied? Wellicht is het een mengeling van al deze zaken. Hoe dan ook, na de veroordeling van de stellingen van Eckhart richt de orde haar aandacht nu ook op diens pleitbezorger Heinrich Seuse, lector te Konstanz.

6.

Het zal dan ook niet helemaal als verrassing komen, wanneer Seuse in 1330 opgeroepen wordt om te verschijnen voor het in september van dat jaar geplande provinciale kapittel van de orde. De jaarlijkse vergadering zal dat jaar niet in het door de troepen van Ludwig de Beier gecontroleerde Keulen, zoals oorspronkelijk de bedoeling was, maar te Maastricht bijeenkomen,

¹ In totaal 26 van die stellingen zijn van Eckhart, 2 worden aan hem toegeschreven; 17 stellingen worden als kettters veroordeeld, de overige 11 stellingen zouden volgens de bul kunnen worden aangemerkt als kettters, maar met enige uitleg en toevoegingen toch een katholieke betekenis kunnen houden.

² Voor de tekst van de bul, zie: Loris Sturlese, *Acta Echardiana, Processus contra mag. Echardum*, n. 65, in: LW 5 (2007), pp. 597-600.

³ Voor een discussie over de verschijningsdatum, zie de inleiding, pp. XV-XXI, in: *Das Buch der Wahrheit - Mittelhochdeutsch – Deutsch von: Heinrich Seuse*, Rüdiger Blumrich, Loris Sturlese, Hamburg 1993.

BIOGRAFIE

buiten de directe invloedssfeer van de koning.^{1 2} Met sidderend hart vertrekt de trouwe leerling naar zijn rechters, die hun vonnis al geveld lijken te hebben.³

¹ Het generaal kapittel van 1329, dat gehouden werd te Sisteron (gelegen in de huidige regio Provence-Alpes-Côte d'Azur) bepaalde, dat het volgende gehouden zou worden in Keulen. Het generaalkapittel werd altijd rond Pinksteren gehouden, het provinciaal kapittel begon op de achtste dag van de maand september, het feest van de Geboorte van de Moeder Gods. In 1330 werd zowel het generaalkapittel als het provinciale kapittel voor de Provincie Teutonica in Maastricht (Traiecto superior) gehouden, zie hier: Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rudiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter* 17, Wiesbaden 1994, pp. 24-25. Niet onwaarschijnlijk is dat op het provinciale kapittel de kwestie Seuse op de agenda zal hebben gestaan. De notulen van dit provinciale kapittel zijn verloren gegaan.

² Een veelzeggende anekdote, die bekend staat als '*de droom van een dominicanesse te Keulen*', kan hier niet onvermeld blijven. Ze geeft een veelzeggende inkijk in de belevingswereld van de mensen uit die tijd. Keulen in de lente van het jaar 1330. De afgevaardigden van de broeders dominicanen verzamelen zich weer, zoals gebruikelijk kort voor Pinksteren, voor hun jaarlijkse vergadering: het generaal kapittel. Uit het hele Avondland stromen de broeders naar Keulen. Dan, in een droom, verschijnt Sint-Servaas, de patroonheilige van Maastricht, aan een zuster dominicanesse. Hij laat haar weten dat troepen van de Duitse keizer Ludwig ook wel genoemd 'de Beier' een aanslag beramen tegen de aanwezige broeders. De Maastrichtse patroonheilige raadt haar dringend aan om dit onverwijd aan de broeders mede te delen en daarbij de broeders op de hoogte te brengen van zijn uitnodiging om het kapittel te verplaatsen naar zijn stad aan de Maas, waar het wel veilig is om te vergaderen. Meteen waarschuwt de geschrokken zuster de nietsvermoedende broeders, die daarop Keulen haastig verlaten. Stilletjes, twee aan twee, om geen opzien te baren, vertrekken ze die nacht nog. Het generaal kapittel zal dit jaar niet in Keulen, maar in Maastricht plaatsvinden. Het dominicaner convent, dat dit jaar als gastgever optreedt, is gelegen aan de rand van het Vrijthof. In de kerk, vernoemd naar de heilige Servatius, nog geen driehonderd meter verwijderd van het convent, ontdekken de broeders dat in een prachtige gouden schrijn de beenderen bewaard worden van de heilige die hen beschermd heeft voor rampspoed. Op 27 mei van dat jaar besluit de vergadering dat uit dankbaarheid voor het reddend ingrijpen van Sint-Servaas deze voortaan op zijn sterfdag (13 mei) en in alle kerken van de orde plechtig moet worden herdacht. Alhoewel het hier een legende betreft, geeft het verhaal een inkijk in de moeilijke en gevaarlijke situatie in het verhitte Keulen van die dagen. Voor dit verhaal, zie: F. Bernardo de Jonghe ed., *Belgium Dominicanum sive Historia provinciae Germaniae inferioris sacri ordinis ff. praedicatorum*. Brussel: Francisci Foppens, (1719), pag. 269-270. Over de geschiedenis van het dominicanenklooster van Maastricht (en veel meer), zie de kroniek van Thomas de Heer OP († 1685), geschreven tussen 1670 en 1677. Van dit lijvige handschrift, breedvoerig en vol wetenswaardigheden en tot nu nog altijd niet uitgegeven, is in 1806 door P. Vincentius Huntjens, de laatste prior van het dominicanenklooster te Maastricht, een verkorte inhoud verschenen, een '*chronicon abbreviatum*', bevattende alleen datgene, wat op het dominicanenklooster van Maastricht onmiddellijk betrekking heeft. Voor een bewerking van dit '*chronicon abbreviatum*' en een informatieve inleiding, onder verwijzing naar andere relevante literatuur, zie: G.A. Meijer O.P., *Chronicon abbreviatum conventus Mosae Trajectensis ordinis Praedicatorum*, in: Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg, Vol.46 (1910), pp. 1-148.

³ Zo schrijft Seuse over de protagonist (*Vita*, hfdst. 23), waarmee hier ongetwijfeld Seuse zelf bedoeld wordt.

BIOGRAFIE

7.

In de stad van Sint-Servaas wordt Seuse terecht gewezen. Geschokt en doodziek, gaat de predikbroeder na de berisping terug naar zijn convent in Konstanz, het huis waar hij niet langer zijn functie van lector mag uitoefenen.¹

8.

Ook buiten de muren van het convent, het klooster waarbinnen Seuse zich nu in zichzelf terugtrekt, waait een gure wind. In die onrustige jaren wordt de politieke toestand in Konstanz, net als in Keulen, getekend door de controverse tussen de koning en de paus. In 1327 kiest het stadsbestuur de zijde van koning Ludwig. De plaatselijk bisschop Rudolf III van Montfort reageert onmiddellijk en verbiedt de geestelijkheid van Konstanz de mis in het openbaar te lezen en de sacramenten toe te dienen. De gevolgen zijn ook nu buitengewoon onaangenaam voor de bevolking. Sommige priesters houden zich aan de oproep van de bisschop, andere niet.² De predikbroeders kiezen ook nu weer de kant van de pausgetrouwe bisschop. De priesters die zich houden aan de oproep van de bisschop worden door de burgers lastig gevallen. De kerkpolitieke toestand blijkt instabiel. Alles verandert weer wanneer bisschop Rudolf III van Montfort in 1332-33 plotseling de kant kiest van de koning. Weliswaar komt de vrede in de stad enigszins terug, maar voor de pausgetrouwe geestelijken, waartoe Seuse behoort, wordt het er door de keuze van de bisschop niet gemakkelijker op. De stad wordt in twee kampen verdeeld: de koningsgezinden, die nu de bisschop aan hun zijde weten en de pausgetrouwen die in moeilijk vaarwater terechtkomen. Wanneer bisschop Rudolf in 1334 sterft, komt het tot een hevige strijd tussen beide kampen, die elk hun eigen bisschop opeisen. Uiteindelijk weet de pausgetrouwe bisschop Nikolaus het te winnen van zijn opponent, en opnieuw draait de politieke wind in de stad.³

¹ In ieder geval krijgt hij geen verlenging van zijn aanstelling als lector. Over de teleurstelling bij het verlies van zijn 'erezetel' (*cathedra honoris*), zie: *Hor.* I,13, ed. Künzle, pp. 480.27-481.3. Zie hier ook de oudste Nederlandse vertaling uit 1350: *Ic hadde een bossch geplant van miinre kinscheit ende hadde dair in den zetel der eeren* [cathedrae honoris] *gheset, dair ic of hoepte glorie ende ere te ontfaene. Doen die tiit quam dat ic mijns arbeids ghebruken zoude, zoe wert die zetel omme ghekeert ende miin bossch wert enen anderen ghegeven ende mine arbeit wert te male verloren.* Citaat uit: *Heinrich Seuse, Oerloy der ewigher Wijsheit (Horologium sapientiae)*, uitgegeven door zuster Hildegard van de Wijnpersse. Groningen 1938. Cit. p.101, rg. 18-26.

² Vooral de franciscanen staan aan de zijde van Ludwig.

³ Voor Seuses beschrijving van deze twisten, zie: *Hor.* p. 413, rg. 3 ff. (ed. Künzle), met tevens het commentaar van Pius Künzle in zijn *inleiding*: pp. 23-27.

BIOGRAFIE

9.

Binnen de orde gebeurt er in die jaren eindelijk eens iets waar de lang gekwelde en in zichzelf gekeerde Seuse van zal opleven. Met de verkiezing van Hugo de Vaucemain tot ordegeneraal, in 1333, komen er voor hem betere tijden.¹ De in Maastricht berispte lector wordt gerehabiliteerd en rond 1334 zal hij zijn lectoraat weer kunnen opnemen². Niet lang daarna zal een door hem naar het Latijn vertaalde en bewerkte versie van het *Boekje der Eeuwige Wijsheid*, onder de titel *Horologium Sapientiae* verschijnen. Het boek is voor een geleerd publiek geschreven en viseert door het gebruik van de geleerdentaal een internationaal lezerspubliek.³ Het *Horologium* wordt een enorm succes, getuige de honderden handschriften die ervan bewaard zijn gebleven in bibliotheken over heel Europa.⁴

10.

Het is nu duidelijk, voor hemzelf en voor iedereen. De lector uit Konstanz heeft, al dan niet door de ordeleiding gedwongen door zijn positiebepaling in de kwestie Eckhart, een andere weg gekozen dan die van een academische carrière. Wanneer Seuse in het *Horologium* terugkijkt op zijn studiejaren, zal hij zijn teleurstelling uiten over de vaak inspiratieloze wijze waarop deze onderwijsfabrieken hun leerlingen klaarstomen voor belangrijke posities binnen de kerk, en hij zal ook forse kritiek uiten op

¹ Ook in Avignon verandert er iets. Op 4 december 1334 overlijdt paus Johannes XXII, in de leeftijd van 89 jaar. Jacques Fournier volgt hem 28 december van hetzelfde jaar als Benedictus XII, op. Fournier, toen nog kardinaal, had een belangrijke rol gespeeld bij de veroordeling van de 28 stellingen van Meester Eckhart. Fournier zelf zou in 1342 opgevolgd worden door Pierre Roger de Beaufort (Clemens VI).

² Aldus Kurt Ruh (1996) *o.c.* p.419. Misschien wordt hij zelfs tot prior gekozen; zie voor deze aanname: Künzle. P. inleiding tot *Hor.* *o.c.* pp. 5-6. Zie tevens het artikel van dezelfde auteur; *Zur angeblichen Absetzung Heinrich Seuses vom Priorat im Jahre 1336*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 106. Bd., H. 4 (4th Quarter, (1977), pp. 374-375. Künzle gaat in dit korte artikel dieper in op een eerdere (en verkeerde) aanname van Preger, die stelde dat Seuse in 1336 werd afgezet als prior. Künzle wijst in dit verband op het gebrek aan betrouwbare externe bronnen.

³ Het *Horologium* is bedoeld voor een geleerd publiek. Vooral de hevigheid waarmee Seuse de lakse moraal binnen de orde aanklaagt (*Hor.* I, 5) en de kritische kanttekeningen die hij plaatst bij het op persoonlijke voordelen gerichte onderwijsbedrijf (*Hor.* II,1) vinden we zo niet terug in het *BdEW*. Zie: *Horologium*, ed. Künzle *o.c.*, pp. 28-54.

⁴ Einde 14e-15e eeuw zal het *Horologium*, via talloze handschriften en vertalingen, bijzonder populair worden bij tienduizenden lezers, leken zowel als kloosterlingen, in heel Europa. Het boek deed in vertaling zowel in het Zuiden als in het Noorden van de Nederlanden veelvuldig dienst als leidraad bij de meditatie, vooral in monachale en vrije gemeenschappen. Voor de vroege receptie van dit werk in de Nederlanden, zie: Hoffmann, Werner J., *Die volkssprachliche Rezeption des Horologium Sapientiae in der Devotio moderna*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rudiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter* 17. Wiesbaden 1994, pp. 202-254.

BIOGRAFIE

studenten die hun studie uitsluitend volgen gemotiveerd door persoonlijk winstbejag, eer of ijdele nieuwsgierigheid.¹ Nee, deze weg zal de predikbroeder uit Konstanz niet gaan.

1.5 Seuse en de cura monialium.

1.

Rond 1335 zal de dan veertigjarige Seuse zijn vleugels uit gaan slaan.² Hij gaat zich actief inzetten voor de zielzorg aan dominicanessen, de cura monialium, en mogelijk ook aan andere, voornamelijk vrouwelijke religieuzen en semi-religieuzen.

¹ Seuse stond overigens niet alleen met zijn kritiek op het onderwijsbedrijf, zo stelt Bernard McGinn, in: B. McGinn, *The harvest of mysticism in medieval Germany (1300-1500). The presence of God. A history of Western Christian mysticism*, Vol. 3, New York 1998. *His criticism of the spiritual deficiencies of training in the various sciences and also among most theological students is found throughout his works and echoes a theme that becomes almost universal among fourteenth-century mystics*. Cit. p.198. Seuses kritiek op het schoolonderwijs uit die dagen weerklinkt het felst in het allegorische verhaal over de "gouden en zilveren bal" in *Hor.* II.1, ed. Künzle. Mogelijk dat een onderliggende, persoonlijke teleurstelling ook een rol speelde bij zijn kritiek, zo stelt Geert Warnar, maar... *Eventuele teleurstelling over een gefnuikte wetenschappelijke carrière heeft Seuse in zijn Horologium weten te sublimeren tot de spirituele filosofie die hem een grote reputatie heeft bezorgd in de geschiedenis van de mystieke literatuur*. Warnar G. *Strijd om de zilveren bal. Onder theologen in de veertiende eeuw*, in: Fagel S, Franken a.a.p., Honings R. (Eds.) *Strijd! Polemieken en conflict in de Nederlandse letteren*. Leiden 2012, pp. 45-52. Cit. p. 48.

² Georg Friedrich Böhringer maakt erop attent, dat de leeftijd van veertig jaar zowel bij Seuse, Tauler als bij Ruusbroec voor de geestelijke ontwikkeling een bijzondere is. Men spreekt in de volksmond wel van het *Schwabenalter*, een leeftijd waarop men tot een zeker rijpheid uitgegroeid is. Böhringer herinnert er in dit verband aan dat Seuse een Zwaab was, en stelt: *Dass übrigens zu der mystischen Höhe der Mensch nicht vor dem vierzigsten Jahre (das Sprüchwort vom Schwabenalter rührt vielleicht daher!) komme, hat R. (Ruusbroec) auch behauptet in einer sehr anziehenden Stelle, welche zugleich den mystischen Lebensverlauf deutlich schildert*. Zie: Georg Friedrich Böhringer, *Die Kirche Christi und ihre Zeugen oder die Kirchengeschichte in Biographien*. Zweiter Band. Mittelalter. Dritte Abtheilung. Zürich 1855. Voor het citaat, zie p. 544, voor Seuse, zie p. 324. Johannes Tauler stelt in een van zijn preken: *De mens kan doen wat hij wil en het inrichten hoe hij wil, nooit geraakt hij tot ware vrede noch wordt hij een wezenlijke, hemelse mens, alvorens hij zijn veertigste jaar bereikt*. Zie zijn preek: *Hemelvaart II*, op: *Ascendens Christus in altum, captivam duxit captivitatem* (Eph 4,8), in: Ferdinand Vetter (Hg.), *Die Predigten Taulers. Aus der Engelberger und der Freiburger Handschrift sowie aus Schmidts Abschriften der ehemaligen Straßburger Handschriften* (Deutsche Texte des Mittelalters 11), Berlin 1910 (Nachdruck Dublin/Zürich 1968), zie hier p.79, rg. 21-24 (zie ook p.80, rg. 4-14). Voor Ruusbroec: zie de epiloog van *Vanden vier Becoringhen*. Zie hier tevens het kritische artikel van Robrecht Lievens, *'Ruusbroecs roemsce vaert'*, in R. Lievens, E. van Mingroot and W. Verbeke, *Pascua mediaevalia*. Studies voor prof. dr. J.M. de Smet, Leuven 1983, pp. 383-397.

2.

De strenge ascetische levenswijze die hij er jarenlang op nahield, zelfkastijdingen die hem fysiek aan drempel van de dood brachten, laat de predikbroeder nu achter zich.¹ De

¹ De 'casus Seuse' is, voornamelijk door de beschrijvingen van de hevige zelfkastijdingen die de protagonist zichzelf oplegt, sinds een dikke eeuw voer voor psychologen. William James, de grondlegger van de godsdienstpsychologie, neemt de casus als voorbeeld van "the irrational extreme to which a psychopathic individual may go in the line of bodily austerity". William James, *The Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature. Being the Gifford Lectures on Natural Religion Delivered at Edinburgh in 1901-1902*, London, Bombay 1902 (en vele herdrukken); Cit. p. 306. Hij beoordeelt daarbij Seuses verslag als authentiek en waarheidsgetrouw, "I will quote the sincere Suso's account of his own self-tortures." (p. 306). Zijn diagnose is duidelijk: "His case is distinctly pathological." (p. 310).

Jerome Kroll (psychiater) maakt, een kleine eeuw later, bij de diagnose van James de volgende kanttekening: *It should be emphasized that the term "psychopathic" was employed in James's times merely to signify an abnormal personality and had no connotations of today's sense of psychopath as a sociopathic or criminal personality.* Kroll, J., Bachrach, B. *The Mystic Mind. The Psychology of Medieval Mystics and Ascetics*. New York 2005; cit. p. 241, nt.1. Hoewel Kroll zich ervan bewust is dat hij zich op het gladde ijs van een anachronistische benadering begeeft, probeert hij toch een psychiatrische diagnose te vinden binnen het hedendaagse nosologisch kader. Hij kan deze echter met behulp van het vigerende classificatiesysteem (DSM) niet vinden: *As the psychiatric classification system exists at the present time, Suso does not fit into any diagnosable pattern, either of a mental illness or a specific personality disorder.* (Cit. p. 179). Een psychodynamische benadering blijkt vruchtbaarder: *Suso's body was the battleground for those aspects of mother's piety and father's worldliness that he took inside himself. His tendency toward excessive complaining and seeing himself as victim may have represented identification with his mother, for he comments that mother complained to him about father.* (Cit. p. 180.)

Ook Ralph Frenken (psycholoog) leest Seuses *Vita* binnen een psychodynamisch en psychohistorisch kader; zie: Frenken, Ralph, *Die Evolution von Kindheit, Persönlichkeitsstrukturen und Über-Ich in Deutschland: eine Skizze*. In: *Jahrbuch für psychohistorische Forschung*, 2, 2001, pp. 9-44. Frenken baseert zich hierbij *auf der psychohistorischen Annahme, daß die Geschichte der Kindheit als Geschichte des Wandels der Eltern-Kind-Beziehungen zu betrachten ist.* (p.9). Frenken, die de *Vita* net als zijn collegae-voorgangers als een historisch waargebeurd en autobiografisch document leest en dat nadrukkelijk doet met een hedendaagse theoretische bril op, duidt twee gebeurtenissen die Seuse beschrijft in de *Vita*: het automutilatieve insnijden van de naam IHS op zijn borst (*Vita*, hfdst. 4) en de ontsteking in zijn mondholte na het eten van vlees (*Vita*, hfdst. 20). Frenken schrikt niet terug voor vergaande conclusies. De eerste scene wijst volgens hem op een ambivalente houding ten aanzien van zijn moeder: *Durch die Verletzungen, die er sich mit dem Griffel zufügt, erzeugt Seuse bei sich selbst eine blutende "mütterliche" Brust, wobei das Blut die Milch symbolisiert. Liebende und extrem aggressive Impulse werden gleichzeitig aktiviert und ausagiert und verweisen auf eine extreme emotionale Ambivalenz gegenüber dem primären Objekt.* (p.16). De tweede scene, waarbij Seuse toegeeft aan de bekoring vlees te willen eten, waarna hij een hevige ontsteking in zijn mondholte krijgt, duidt volgens Frenken op een orale verkrachting, vermoedelijk door de vader: *Die hier beschriebene Szene hat die Form eines sexuellen Mißbrauchs und gibt Anlaß zu der Vermutung, daß Seuse als Kind eine orale Vergewaltigung – vermutlich durch seinen Vater – erlebt hat, die er halluzinativ reinszenierte.* (p.18). Frenken concludeert alles overziende tot een borderline-syndroom. *Das Borderline-Syndrom wird als eine schwere*

BIOGRAFIE

predikbroeder uit Konstanz ademt op en de wereld gaat voor hem open. Zijn pastorale reizen voeren de reislustige predikbroeder naar meerdere vrouwenkloosters van zijn orde, voornamelijk de conventen die gelegen zijn aan de Bovenrijn en het noorden van Zwitserland. In het dominicanessenklooster te Töss nabij Winterthur (Zwitserland) vindt hij in Elsbeth Stigel een 'geestelijke dochter', met wie hij tot haar dood (1360) een levendige, intellectuele relatie zal onderhouden.¹

3.

Seuse zal vrijwel alles te voet doen, vergezeld door een ordegeenoot, een socius, zoals de orderegels het voorschrijven. Het zullen voor de wandelaars geen gemakkelijke reizen geweest zijn. Europa heeft sinds het begin van de veertiende eeuw te kampen met steeds koudere en nattere weersomstandigheden.² De opbrengsten van het veld nemen af. Sinds 1315 wordt het Duitse land geteisterd door vrijwel jaarlijks terugkerende, lange regenperiodes en overstromingen, vooral in de jaren 1342 en 1343 waren deze zeer hevig. Niet alleen de overstromingen zorgen voor misoogsten en hongersnoden. In 1338 verschijnen plots zwermen sprinkhanen die in hun tochten alles opeten wat de akkers maar prijsgeven; dat zal drie jaren duren. Verwoestende aardbevingen (in 1348 en vooral in 1356 en 1357) treffen het land. Honger, armoede en een vijandelijke benadering van de bevolking vormen het grimmige decor bij de reizen van de pausgetrouwe predikbroeders op weg naar de monialen die hun hulp opeisen.

1.6. In ballingschap.

1.

In 1338 weet Ludwig de Beier zijn machtspositie wederom te verstevigen. Hij beveelt de priesters hun taken weer op te

Persönlichkeitsstörung auf der Grenze zwischen Neurose und Psychose aufgefaßt. Die entsprechende Psychodynamik ist von Dissoziationen gekennzeichnet, die das Erleben und das Verhalten maßgeblich beeinflussen. (p.12)

¹ Voor een geschiedenis van dit klooster en zijn bewoonsters, zie: Ehrensperger, Alfred, *Geschichte des Gottesdienstes in Zürich Stadt und Land im Spätmittelalter und in der frühen Reformation bis 1531*, Zurich 2019, pp. 258-267.

² Er wordt wel gesproken van het begin van een kleine ijstijd, die inzet aan het begin van de 14^e eeuw. Men ziet een gemiddelde daling van de zomer- en wintertemperaturen en een toename van extreem weer, zoals stormen, hagelbuien, noodweer gepaard gaand met overstromingen. Er was overigens een grote regionale variëteit in weertypes. Voor een overzicht van de stand van zaken binnen dit vermoedelijk nog lang niet afgesloten onderzoeksgebied, zie: Lena Walschap, *Den wijngaert soo bevrozen. De invloed van de kleine ijstijd op de Leuvense wijnbouw tussen 1400 en 1600*. Masterproef aangeboden binnen de opleiding master in de geschiedenis. Promotor: prof. dr. Maïka De Keyzer. KU Leuven. Academiejaar 2018-2019, pp. 14-39.

BIOGRAFIE

nemen en sluit daarbij het gebruik van geweld niet uit. De meeste priesters in Konstanz volgen het bevel van Ludwig de Beier op. Enkele geestelijken houden ook nu weer vast aan het pauselijk verbod. Een van hen is de predikbroeder Heinrich Seuse. De pausgetrouwen worden door de zelfbewuste lokale overheid gedwongen de stad te verlaten. In 1339 trekken de meeste predikbroeders weg uit Konstanz¹ – slechts vier broeders blijven in de stad achter. De ballingen zoeken hun toevlucht of in het dominicanessenklooster van St. Katharinental in Dießenhofen, of in het Schottenklooster, dat gelegen is buiten de muren van de bisschopsstad Konstanz. Bij wie Seuse zich voegt en in welk klooster hij gaat wonen is niet bekend. Hij zal in die rampjarentot prior gekozen worden van het armlastige convent waarin hij zich op dat moment bevindt.

2.

Seuse zal ook tijdens dit ballingschap vele pastoraalreizen blijven maken. Rond 1346 zullen enkele broeders terugkeren naar Konstanz. Seuse sluit zich wat later bij hen aan. Hij treft er een hopeloos verscheurd convent aan.

1.7. Naar Ulm; levenseinde.

1.

Kort na zijn terugkeer in Konstanz zal Seuse opnieuw verhuizen. In 1348 vertrekt hij naar het zuid-Duitse stadje Ulm, ongeveer 125 km ten noorden van Konstanz. Daar betreft hij een cel in het dominicanenklooster dat gelegen is aan de oever van de Donau. Mogelijk wordt hij gedwongen te verhuizen vanwege een verdachtmaking eerder dat jaar – een vrouw zegt dat hij de vader is van haar kind, iets waarvan hij overigens later zal worden vrijgesproken.^{2 3} Seuse blijft ook nadat hij van alle blaam

¹ Uit een brief van de wereldpriester en godsvriend Heinrich van Nördlingen aan Margaretha Ebner, die tussen 21-12-1338 en 6-1-1339 geschreven moet zijn, blijkt dat hij Seuse in die dagen niet aantroef in Konstanz: *‘ich fand pruder Diethalm noch den Suszen nit ze Kostentz’*. Seuse zal dus vermoedelijk toen al uit de stad vertrokken zijn. Zie voor de brief: Philipp Strauch. *Margaretha Ebner und Henrich von Nördlingen: Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Mystik* (Freiburg/Breisgau and Tübingen, 1882; *Brief XXXII*, p. 216, rg. 21-22.

² Voor dit verhaal, het langste dat Seuse geschreven heeft, zie de *Vita* in hfdst. 38. In een brief van de godsvriend Heinrich van Nördlingen aan Margaretha Ebner, geschreven eind 1347-begin 1348, vermoedelijk in Bazel, maakt de schrijver melding van zijn verloren vertrouwen in Seuse: *‘mein hertz haltet nit mer zu dem Süsen, als es etwan tet’*. Zie voor deze brief: Philipp Strauch. *o.c.*, *Brief LI*, p. 263, rg. 86-87. Mogelijk heeft de opmerking iets te maken met de verdachtmakingen die Seuse in die tijd troffen. Vanwege de pest vluchtte Heinrich van Nördlingen in 1348 weg uit Bazel en trok hij naar Sulz in de Elzas.

³ Uit de *acta* van het generale kapittel dat in 1348 te Lyon wordt samengeroepen, valt te vernemen dat dit jaar de *prior Constanciensem* vervangen wordt. Zou het

BIOGRAFIE

gezuiverd is in Ulm wonen en zal niet meer terugkeren naar Konstanz. Er is weinig bekend over zijn doen en laten in Ulm.

2.

In hetzelfde jaar dat Seuse vanuit Konstanz naar Ulm vertrekt, zal de pest het zuiden van Duitsland binnensluipen en gedurende enkele jaren (1348-1350) dood en verderf gaan zaaien.¹ Meer dan een derde van bevolking zal aan de ziekte sterven. Overal in het rijk ziet men groepen flagellanten door de steden en de velden trekken en vinden er gruwelijke Jodenvervolgingen plaats, ook in Ulm, waar de Joodse wijk op 30 januari 1349 wordt platgebrand.² In het klooster van Seuse, dat op een

een gedwongen afzetting betreffen? Zou Seuse die prior geweest zijn? Namen worden niet genoemd. In de *acta* wordt vermoedelijk melding gemaakt van een routinevervanging, helemaal zeker is dat echter niet. Mogelijk wordt zelfs niet de prior van Konstanz maar die van het Normandische Coutances bedoeld. Voor de *acta*, zie: *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*. Reichert, Benedikt Maria; Frühwirth, Franz Andreas, Vol. 2, 1898 Rome/Stuttgart, dl. II, p.324. Voor de vertalingskwestie: Konstanz c.q. Coutances, die speelt bij een soortgelijke kwestie uit 1336, zie: Künzle, P. *Zur angeblichen Absetzung Heinrich Seuses vom Priorat im Jahre 1336*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 106. Bd., H. 4 (4th Quarter, (1977), pp. 374-375.

¹ Zou Seuse net als Heinrich van Nördlingen voor de pest gevlucht zijn? Ulm werd in 1348 getroffen door de pest, Konstanz in 1349; zie: Robert Hoeniger. *Der schwarze Tod in Deutschland: ein Beitrag zur Geschichte des vierzehnten Jahrhunderts*. Berlin 1882, pp.17-18. Ulm werd dus eerder getroffen dan de meer zuidelijk gelegen stadjes aan oevers van het Bodensee, hetgeen doet vermoeden dat de richting waaruit de pest kwam niet vanzelfsprekend het zuiden is geweest. Een vlucht vanuit Konstanz naar Ulm vanwege de oprukkende pest is daarmee minder waarschijnlijk. Voor de moreel gevoelige thematiek van de 'pestvlucht', zie: Heinrich Dormeier, *Die Flucht vor der Pest als religiöses Problem*, in: *Laienfrömmigkeit im späten Mittelalter*, ed. Klaus Schreiner, München 1992, pp: 331-398. Opmerkelijk is dat we in de Vita geen directe verwijzingen vinden naar de pest. Mogelijk dat de vele plotse sterfgevallen waarover Seuse in de Vita, vooral in hoofdstuk 38, spreekt een gevolg zijn van de pandemie.

² Zie hiervoor Robert Hoeniger *o.c.* Hoeninger baseert zich op het nauwkeurige verslag van de contemporaine chroniqueur Heinrich von Diessenhofen, die verslag doet van de Jodenvervolging in die dagen. In Ulm was sprake van een geplande Jodenvervolging. Men verweet de Joden, zoals vrijwel overal elders in Europa, bronnenvergiftiging. In 1348 verschijnt er in het stadje Ulm plots een brief die afkomstig zou zijn uit Jeruzalem en geschreven zou zijn ten tijde van de kruisiging van Jezus. De brief is gericht aan de Joodse geloofsgenoten van Ulm. In deze brief wordt met vreugde bekend gemaakt dat de Heiland in Jeruzalem gekruisigd is. Hoeniger concludeert: *Es scheint, dass eine planmäßige Agitation die Erregung der Gemüther zu lenken verstand*. Cit. pp. 105-106. Voor de huidige stand van zaken met betrekking tot het onderzoek op dit punt, zie: Winkler, A. *The Medieval Holocaust: The Approach of the Plague and the Destruction of Jews in German, 1348-1349*. Federation of East European Family History Societies, vol. XIII, 2005, pp. 6-24. Winkler komt tot een soortgelijke conclusie als Hoeniger: *These persecutions were often mandated by civic authorities, but the mob of lower-class citizens was almost always involved as well*. Ook Christian Scholl komt tot een gelijke conclusie, in: Christian Scholl, *Die Judengemeinde der Reichsstadt Ulm im späten Mittelalter: innerjüdische Verhältnisse und christlich-jüdische Beziehungen in süddeutschen Zusammenhängen*, [Diss] Hannover 2012. Opmerkelijk is hoe

BIOGRAFIE

steenworp afstand gelegen is van het Judenviertel, moet men in die duistere wintermaand de hitte van het oplaaiende vuur gevoeld hebben.

3.

Terwijl de pest haar slachtoffers maakt, het land doortrokken wordt door flagellanten en er overal pogroms zijn, wordt het interdict, dat Seuses leven zo getekend heeft, in april van het jaar 1349 door de bisschop van Konstanz herroepen, twee jaar na het overlijden van Ludwig de Beier.

4.

Rond 1360, tien jaar nadat de pest lijkt uitgewoed, maar aan de vooravond van een tweede golf, overlijdt Elsbeth Stigel, zijn geestelijke dochter.¹ Getroost wordt hij door een visioen, waarvan de intensiteit zal overeenkomen met die van zijn verdriet.

Ze verscheen haar geestelijke vader na haar dood in een on-aards visioen, lichtend in een sneeuw wit gewaad, gehuld in een schitterende klaarheid vol hemelse vreugde. Ze trad hem tegemoet en toonde hem op welke edele wijze ze de loutere godheid was binnengegaan. Vol vreugde en genoeg zag en hoorde hij het, en zijn ziel werd van goddelijke troost vervuld door dit visioen.²

5.

Seuse begint kort na Elsbeths overlijden te werken aan zijn literaire testament. Hij voltooit in die jaren het *Exemplar*. Het is een bundeling van twee van zijn Duitstalige werken, *het Boekje van de Waarheid* en *het Boekje van de Eeuwige Wijsheid*, aangevuld met een levensbeschrijving, de *Vita*, waarin hij materiaal verwerkt dat Elsbeth bewaard heeft. Tevens voegt hij toe een bundeling van 11 brieven (*het kleine brievenboek*), die hij samenstelt uit een grotere verzameling van 28 door hem geschreven en door Elsbeth verzamelde brieven (*het grote brievenboek*). Hij schrijft ook

gemakkelijk ook de protagonist van de *Vita* door gepeupel beschuldigd wordt van bronnenvergiftiging en daarbij bijna vermoord wordt (*Vita*, hfdst. 25). De vraag is ook hier, in hoeverre de verdachtmakingen van de predikbroeder (oogluikend) toegestaan of zelfs uitgelokt werden door de lokale overheid, en welk belang deze daarbij had.

¹ Rond 1361-1362, de jaren dat Seuse zijn *Exemplar* samenstelde, was er een tweede golf van *Yersinia pestis*, waaraan ongeveer 10-20 procent van de bevolking van West-Europa stierf; vaak waren dat jonge kinderen.

² Hfdst. 53 *Vita*.

BIOGRAFIE

een informatieve proloog die de bundeling voorafgaat en voorziet het boek van illustraties.¹ Niet in het *Exemplar* opgenomen zijn: het *grote Brievenboek*, de aan Seuse toegeschreven *preken*², alsook het *Minnebüchlein* (Boekje der Liefde)³, alle geschreven in het Middelhoogduits.

¹ Het is niet onwaarschijnlijk dat Seuse zelf aanwijzingen heeft gegeven over de vorm en inhoud van de tekeningen en over hun plaats in het *Exemplar*. De oorspronkelijke tekeningen zijn mogelijk zelfs van zijn hand.

² Bihlmeyer nam vier van de aan Seuse toegeschreven preken op, in: Bihlmeyer *o.c.* 1907, pp. 495-536. Twee van hen zijn van zeer twijfelachtige authenticiteit. In hfdst. 19 van de *Vita* wordt verwezen naar een van de preken: '*Lectulus noster floridus.*'

³ Er is bij Bihlmeyer, die *Das Minnebüchlein* opnam, in: Bihlmeyer *o.c.* 1907, pp. 537-554, twijfel omtrent de echtheid van dit werkje. Barbara Molinelli-Stein gaat er echter vanuit dat het een vroeg werk van Seuse is, een eerste ontwerp van het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid*. Zie: Barbara Molinelli-Stein, *Ein Beitrag zur Echtheitsfrage des Minnebüchleines (Heinrich Seuse?)*, in: Getempert und Gemischt: Für Wolfgang Mohr zum 65. Geburtstag, Göppingen 1972, pp. 313-354. Molinelli-Stein denkt dat het waarschijnlijk is, dat Seuse het ruwe ontwerp heeft weggegooid, maar dat Elsbeth Stagel het opspeurde en bewaarde (p. 342). Zie voor de echtheidsvraag tevens: Peter Meister, *Suso's (?) Minnebüchlein*, in: *Mystics Quarterly*, Vol. 15, No. 3 (September 1989), pp. 125-132.

BIOGRAFIE

6.

Seuse overlijdt in Ulm op 25 januari 1366, zeventig jaar oud. Daar zal men hem begraven in de crypte van de plaatselijke dominicanenkerk¹, teken van de verering die hem tijdens zijn leven al ten deel viel.²

¹ Voor de geschiedenis en topografie van het dominicaanse kerk- en kloostercomplex te Ulm, dat in 1531 verlaten werd en vervolgens in verval geraakte, en in 1617-1621 plaats moesten maken voor de 'Dreifaltigkeitskirche' die gebouwd werd t.b.v. de protestantse eredienst, zie: Rieber, Albrecht, *Auf der Suche nach dem Grab Heinrich Seuses. Von Grabungen und Bodenaufschlüssen in Kirche und Kloster der Dominikaner in Ulm 1612-1966*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag, 1366-1966. Gesammelt und hg. von Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp. 455-477 (met een constructietekening, die bevestigd is aan de binnenzijde van de achterkaft van het boek.) Tijdens opgravingen van 1704 werd de grond in de kerk zo omgewoeld, dat het uitgesloten geacht moet worden om de stoffelijke resten van Seuse, die in de kerk bewaard werden, ooit nog terug te vinden. De 'Dreifaltigkeitskirche' waarvan enkele gedeeltes stamden uit de tijd van Seuse, ging in 1944 door oorlogsgeweld in vlammen op en werd vijftig jaar later weer opgebouwd.

² Seuse was tot het einde van de middeleeuwen een veelgelezen auteur, ook in de lage landen. Stephanus G. Axters O.P., die uitgebreid onderzoek deed naar de receptiegeschiedenis van Seuse in de lage landen, schrijft bij het zesde eeuwfeest: *Hoewel [...] men in de Nederlanden van zijn leven slechts zeer weinig afwist, was hij van zijn overlijden op 25 januari, 1366, tot het eind van de Middeleeuwen in de lage landen bij de zee de drukst gezochte buitenlandse auteur. Bij het zesde eeuwfeest van Heinrich Seuse acht ik het niet overbodig hier even aan te herinneren.* Stephanus G. Axters, *Bij het zesde eeuwfeest van de zalige Heinrich Seuse, O.P.*, in: Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde (nieuwe reeks). Jaargang 1966, pp. 37-52; cit. p. 52. Zie hier tevens: S.P. Wolfs OP, *Zum Thema: Seuse und die Niederlande*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag pp. 397-408. Wolfs stelt dat het met name het *Oerloy der ewiger wijsheit* en de *Hundert Artikelen van der Passien* waren die Seuse in de late middeleeuwen tot een van de meest gelezen auteurs maakte in de Nederlanden. Geert Grote vertaalde en bewerkte de *Cursus de Aeterna Sapientia* (het 'aanhangel' van het Seuses *Horologium Sapientiae*) uit het Latijn naar het Nederlands tot *de Getijden van de Eeuwige Wijsheid*, dat in de vijftiende eeuw een grote populariteit genoot, voornamelijk in de Noordelijke Nederlanden in het gebied waar de Windesheimse congregatie actief was, maar zeker ook daarbuiten. Zie hier: N. Van Wijk, *Geert Grote, Getijdenboek*, Leiden 1940. Zie ook: *Getijden van de Eeuwige Wijsheid naar de vertaling van Geert Grote*, uitgegeven en ingeleid door Anton G. Weiler, Baarn, 1984. Voor de vroege vertaling (plaats, tijd van de vertaling en verspreiding) van het *Horologium Sapientiae* naar het Diets, zie: A. G. M. van de Wijnpersse (Zuster Hildegard, van de congr. der Franciscanessen van Heythuysen), *De dietse vertaling van Suso's Horologium aeternae sapientiae*, Groningen, Den Haag 1926. Zie van dezelfde auteur: *Henricus Suso, Oerloy der ewiger wijsheit* (ed. A.G.M. van de Wijnpersse). Groningen 1938. Hierin de volledige tekst naar het oudst bekende handschrift, dat berust in de Bibliothèque de l' Arsenal te Parijs (nr. 8224). Deze Dietse vertaling stamt volgens van de Wijnpersse reeds uit het midden van de veertiende eeuw. Van de *100 Betrachtungen und Begehungen* is een groot aantal afschriften en vertalingen naar het Diets bekend. Voor de actuele stand van het onderzoek (verspreiding, datering en receptie) zie het knappe onderzoek (met de mooie en treffende titel) van: José van Aelst, *Passie voor het lijden. De Hundert Betrachtungen und Begehungen van Henricus Suso en de oudste drie bewerkingen uit de Nederlanden*, Leuven 2005.

BIOGRAFIE

7.

Op 16 april van het jaar 1831 bevestigt paus Gregorius XVI met een zaligverklaring de reeds eeuwenlang bestaande verering door het volk van de predikbroeder Heinrich Seuse.¹

¹ Voor de lange weg naar die zaligverklaring *per viam cultus* d.w.z. op grond van de publieke verering die hem sinds mensenheugenis ten deel viel, zie: P. Angelus M. Walz OP. *Der Kult Heinrich Seuses*, in: In: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag, 1366-1966. Gesammelt und hg. von Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp. 437-454. Bepaald werd toen door de paus, dat Seuses feestdag zou vallen op 2 maart. In 1962 is dat veranderd naar 15 februari. In 1965 werd een proces gestart tot heiligverklaring (besluit van het generaal kapittel Bogota, zie: M. Walz o.c. p.454). De Kerk en de dominicaanse orde vieren zijn feestdag nu op 23 januari.

2. Toelichting samenvattingen.

Seuse bundelde in het *Exemplar* zijn belangrijkste Duitstalige werken. Na de *proloog*, die een overzicht geeft van de inhoud van het werk, nam hij als eerste *Het leven van Seuse (Vita)* op, vervolgens het *Boekje der Eeuwige Wijsheid (BdEW)* en daarna het *Boekje der Waarheid (BdW)*. Hij sloot af met het *Kleine brievenboekje (KlBrB)*.

De navolgende samenvattingen zullen echter de chronologie volgen in het ontstaan van deze werken. Hiermee wordt duidelijker hoe het ene werk als het ware een vervolg is van het voorgaande. Geprobeerd wordt die ontwikkelingslijn te volgen.

Van de 12 bladvullende tekeningen die in *Exemplar* te vinden zijn, wordt de tekening toegelicht die bekend staat als “*de mystieke weg*” (tekening nr. 11 in de uitgave van Bihlmeyer uit 1907). Deze tekening kan als visuele samenvatting gelden van de weg die Seuse de lezer wil wijzen.

3. Het Boekje van de Waarheid.

3.1. Vorm, inhoud en intentie.

1.

Het *Boekje van de Waarheid*¹ (*BdW*) is het oudst bekende en vermoedelijk het eerste werk van Heinrich Seuse. Het is door hem opgenomen als het derde deel van zijn *Exemplar*.² Het *BdW* verschijnt niet lang na de apostolische constitutie *In agro dominico* van 27 maart 1327, de pauselijke bul waarin 26 leerstellingen van meester Eckhart veroordeeld worden.³

¹ Het Middelhoogduits ‘*buechli*’ is vergelijkbaar met het Latijnse ‘*opusculum*’. Er resonanceert in de Nederlandse vertaling ‘boekje’ voor sommigen mogelijk de notie van ‘lieftalig’ (hypocoristicum) met de connotatie ‘onvolgroeid’ of ‘onbetekenend’. Sommige hedendaagse vertalers verlaten het diminutief om daarmee de speculatieve diepgang van dit werk te benadrukken (zo bijv. Sturlese en Ancelet-Hustache) en het eenzijdige, maar in de oudere literatuur geprefereerde beeld van de zoete lyricus Seuse te nuanceren. De titel ‘boekje’ benadrukt echter niet alleen de geringe omvang van het werk, maar doet ook recht aan de instelling van de auteur, die bescheidenheid als deugd waardeert. Dit element zou verloren gaan bij een vertaling naar “Boek van de Waarheid”, een titel die wellicht wat pretentius (en zelfs wat pompeus) kan overkomen en daarmee niet zou passen bij de bedoelingen van de auteur. Een moeilijk te beantwoorden vraag is tevens of we hier met een genitivus objectivus of subjectivus te maken hebben. Ook wanneer het een genitivus subjectivus betreft – het is dan niet de auteur Seuse die spreekt (als empirisch c.q. exemplarisch subject), maar de Waarheid in/door hem (als het logisch subject) – zou het diminutief passend zijn, omdat ‘de Waarheid’ zich, Seuse volgend, niet compleet kan uitspreken in dit boekje.

² Kurt Ruh gaat ervan uit dat het *BdW* zoals we het aantreffen in het *Exemplar* een gereviseerde versie is van een eerdere uitgave, die verloren is gegaan, maar mogelijk door zorgvuldig filologisch onderzoek gereconstrueerd en gerestaureerd kan worden. Zie: Kurt Ruh, *Eine kritische Beobachtung zu Seuses 'Büchlein der Wahrheit'*. Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, 124. Bd., H. 1 (1995), pp. 72-75. Sturlese daarentegen gaat uit van de hypothese dat de versie die we aantreffen in het *Exemplar* dezelfde is, op enkele kleine uitzonderingen na, als de versie die kort na de apostolische constitutie *In agro dominico* uit 1329 verscheen, en daarmee ook de versie is waarvoor Seuse zich moest verantwoorden voor het provinciale kapittel te Maastricht in 1330. Zie: *Das Buch der Wahrheit - Mittelhochdeutsch – Deutsch von: Heinrich Seuse*, Rüdiger Blumrich, Loris Sturlese, Hamburg 1993, p. XXII.

³ Voor de tekst van de apostolische constitutie *In agro dominico*, zie: *LWV*, 597-599. Van de 28 in de bul veroordeelde stellingen worden 17 stellingen als kettters veroordeeld, waarvan er 2 niet met zekerheid aan Eckhart konden worden toegeschreven. De overige 11 stellingen worden aangemerkt als kettters klinkend, maar met veel verklaringen en aanvullingen kan hieraan in de ogen van de inquisitoren toch een katholieke betekenis gegeven worden. Seuse moet de veroordelingsbul gekend hebben voordat hij (minstens gedeeltes van) het *BdW* schreef. Fiorella Retucci vindt in haar analyse van het *BdW* op 14 plaatsen letterlijke citaten uit de bul *In agro dominico*. Zij laat zien dat deze aanhalingen verspreid aangetroffen worden in het *BdW* en in meerdere hoofdstukken, en niet alleen in hoofdstuk 6, zoals uit de annotaties bij Sturlese o.c. (bij hem hfdst. 7) blijkt. Zie hier: Fiorella Retucci, *Die deutsche Dominikanerschule und Eckharts Verurteilung: der Fall Heinrich Seuse*. in: *Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter*, eds.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

2.

Het *BdW* is geschreven in de volkstaal, het Middelhoogduits. Het is naar zijn literaire vorm het verslag van een leergesprek, naar zijn inhoud een filosofisch traktaat¹ en naar zijn intentie een verdediging van het werk van de in opspraak geraakte Meester Eckhart.²

3.

Het *BdW* is grotendeels een verslag van het fictieve leergesprek tussen een leerling en 'de Waarheid' (hfdst. 1-5 en hfdst. 7).³ De

Sabine von Heusinger, Elias H. Füllenbach, Walter Senner, Klaus-Bernward Springer, Berlin 2016, pp. 207-224.

¹ Voor de middeleeuwer Seuse betekent filosofie vooral levensleer. Hij sluit daarbij aan bij een definitie van filosofie die we bijvoorbeeld vinden bij Isidorus van Sevilla (560-636) in zijn *Etymologiae*, Liber II, 24, 1: *Filosofie is het verkennen van menselijke en goddelijke dingen, gecombineerd met de inspanning om goed te leven*. [Philosophia est rerum humanarum divinarumque cognitio cum studio bene vivendi coniuncta.] Filosofie, dat veelal vertaald wordt als 'verlangen naar wijsheid', krijgt in deze benadering tevens de pragmatische betekenis van 'de wijsheid om op een goede manier met ons verlangen om te gaan'. Zie voor deze 'omdraaiing': Verweij, Desiree en Jespers, Frans. *Passie en persoonlijkheid. De thematiek van het verlangen belicht vanuit de filosofie en de psychopathologie*, Assen 2001. p. 6.

² Er is consensus bij de meeste hedendaagse interpretatoren van het *BdW*, dat het boekje bedoeld is als een verdediging van de opvattingen van Eckhart; zie hier: G. Steer, *Ist das 'Buch der Wahrheit' Heinrich Seuses in Konstanz geschrieben?*, in: *Heinrich-Seuse-Jahrbuch 2*, Berlin 2009, pp. 33-65. De prangende vraag is bij veel interpretatoren of het *BdW* wel gebaseerd is op een getrouwe weergave van Eckharts leer. Daarmee wordt de waardering van Seuses verdediging afhankelijk van de interpretatie van Eckharts leer. De interpretatie van Eckharts leer is echter controvers. Zolang dit het geval blijft, zal de waardering van Seuses verdediging dat ook blijven. Niet onbelangrijk bij de beoordeling van Seuses apologie is de vraag naar de wijze waarop Eckhart zichzelf verdedigde tegenover zijn aanklagers. Tevens is hierbij de vraag van belang in hoeverre Seuses apologie de argumentatie en strategie van de meester kan verhelderen. Het betreft een onderzoeksgebied dat nog in een exploratieve fase verkeert. Het onderzoek spitst zich hierbij voornamelijk toe op het analogiebegrip van Eckhart en focust hierbinnen met name op de (on)onderscheidenheid van de menselijke ziel en de Eniggeboren Zoon. Het *BdW* viseert vooral deze christologische kwestie. Het antwoord op de vraag of en in hoeverre Seuse zich in zijn verdediging op dit punt al dan niet verwijdt van de leer van Eckhart zal mede afhangen van de vraag of Eckhart zich in zijn verdediging distantieert van zijn eigen, eerdere opvattingen. Voor een exploratieve analyse van Eckharts verdediging tijdens zijn proces in Keulen, inhoudelijk en strategisch, zie: Angela Schiffhauer, *"nos filii dei sumus analogice."* *Die Analogielehre Meister Eckharts in der Verteidigungsschrift*, in *Meister Eckhart in Erfurt*, eds. Andreas Speer & Lydia Wegener, *Miscellanea Mediaevalia*, Bd. 32, Berlin and New York 2005, pp. 356-389.

³ In de kritische uitgave van het *BdW* door Blumrich en Sturlese, die op enkele kleine punten afwijkt van de uitgave van Bihlmeyer, wordt een andere hoofdstukindeling aangehouden dan de indeling die Bihlmeyer gebruikt. De *Proloog* tot het *BdW* (bij Bihlmeyer) wordt door Sturlese en Blumrich als hoofdstuk 1 gepresenteerd en de daarop volgende hoofdstukken worden vervolgens doorgenummerd; zie de inleiding en het notenapparaat bij: *Das Buch der Wahrheit - Mittelhochdeutsch - Deutsch von: Heinrich Seuse*, Rüdiger Blumrich, Loris Sturlese, Felix

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

Waarheid personifieert het goddelijke principe, het beginsel waar elk schepsel uit voortkomt en naar streeft terug te keren.¹ Dit goddelijk principe is aanwezig in elk schepsel, hoewel het daarvan onderscheiden moet worden (hfdst. 1-4).² Het leergesprek is in die zin feitelijk een zelfgesprek, waarbij de identiteit van het subject ambigu blijft.³ De literaire vorm van het *BdW*

Meiner Verlag, Hamburg, 1993. Deze inleiding evenals de Nederlandse vertaling volgt de nummering van Bihlmeyer, die hier als brontekst is gebruikt.

¹ Voor een kort overzicht van de receptiegeschiedenis en de vorming van dit 'conceptual framework', zie: Paul Rorem, 'Procession and Return' in *Thomas Aquinas and His Predecessors*, in: The Princeton Seminary Review, Vol. XIII, nr.2 new series 1992, pp. 147-163. Bezien we dit circulaire proces van voortkomst uit- en terugkeer naar 'het Ene' (in de christelijk adaptatie van het model: God) van meer nabij, dan zijn in dit schema drie momenten c.q. bewegingen te ontdekken: 'moné' (manentie), 'proodos' (emanatie) en 'epistrophé' (terugkeer). Onder 'manentie' wordt verstaan, dat elk zijnde dat emaneert uit een hogere zijnsgrond, tevens ontologisch in die hogere oorzaak verankerd blijft (of 'maneert'). Het tweede moment viseert het proces van het 'uitgaan' uit het Ene (*proodos, emanatie, processio*); het betreft in het christendom de goddelijke scheppingsact, die het schepsel in zijn concreet bestaan stelt (in de tijd). Tevens wordt het Ene (principe) gezien als de doelloorzaak waarin de effecten (hier de schepping) 'terugkeren' (*epistrophé*) als naar hun bron. Albertus Magnus, de 'founding father' van de Rijnlandse dominicaans school, heeft in de proloog tot zijn bespreking van de *Hemelse Hiërarchieën* van Pseudo-Dionysius Areopagita het uitgangspunt van dit denken en daarmee de grondstructuur van dit wereldbeeld door een kort Schriftwoord verhelderd en het daarmee opgenomen in een Bijbelse denkwereld: *Ad locum, unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant* (Eccles.1,7). Zie: Albertus Magnus, *Super Dionysium de caelesti hierarchia*, prolog. (ed. Colon. 1993, vol. 36,1, 2,12-19). Zie hier verder: Henryk Anzulewicz, *Die Emanationslehre des Albertus Magnus: Genese, Gestalt und Bedeutung*, in: L. Honnefelder/H. Möhle/S. Bullido del Barrio (Hg.), *Via Alberti. Texte - Quellen - Interpretationen* (Subsidia Albertina II), Münster 2009, pp. 219-242. De structuur van het *BdW* sluit aan bij de conceptgebonden volgorde van de door deze neoplatoonse filosofie beïnvloede scholastische tractaten, nl.: ten eerste: God de Ene en Drieëne, vervolgens: de uitgang van de wezens uit God, en tot slot: de terugkeer naar God (zie hier: Sturlese *o.c.* p. XXIX).

² Seuse heeft in het *BdW* bij zijn aandacht voor dit onderscheid volgens Markus Enders steeds vier aspecten op het oog, dit zijn: 1) de wezenlijke ononderscheidenheid en driefvoudige, persoonlijke onderscheidenheid van en in het goddelijke principe, 2) God en de met hem op mystieke wijze geëende mens - het betreft hier een ervarings-eenheid (*nach nemunge*) en geen zijns-eenheid (*nach wesunge*), 3) Het goddelijk zijn en het geschapen zijn, 4) de verhouding tussen Christus en de christusvormige mens. Zie: Markus Enders. *Das mystische Wissen Seuses. Ein Beitrag zu seiner theologischen Relevanz*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis: Quellen, Konzept, Formen und Rezeption* (Volume 17 van *Wissensliteratur im Mittelalter*) ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser. Wiesbaden 1994, pp. 139-172; hier pp. 152-153 nt. 38.

³ Ook de prediker Eckhart begeeft zich binnen deze ambiguïteit. Het tot woord komen van de waarheid is als de waarheid die zichzelf uitspreekt door de mond van de prediker (zie bijv. *DWI*, 41; *DWIII*, 114). Wanneer Eckhart in een van zijn preken (Q. *Pr.* 52) voor de zoveelste keer zijn toehoorders heeft willen onderwijzen, sluit hij af met een ongetwijfeld als troost, misschien als uitdaging, bedoeld woord. Het is een woord waarbij menig toehoorder zich vermoedelijk toch alleen gelaten zal voelen. *Wie dit niet verstaat, laat hij zijn hart er maar niet mee bekommen. Want zolang de mens de waarheid niet gelijkt, zolang zal hij deze woorden niet verstaan; want het is een onverhulde waarheid, die voortgekomen is onmiddellijk (zonder middel) uit het hart van God.* [Der diz niht enverstât, der

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

weerspiegelt daarmee op meerlagige en complexe wijze de vraag naar het onderscheid, in dit geval tussen beide gesprekpartners. Het *BdW* handelt over hoe dit 'onderscheid' gedacht moet worden.

4.

Seuse verdedigt in het *BdW* de leer van meester Eckhart, wiens naam echter ongenoemd blijft. Met grote precisie wijst Seuse op de voor de orthodoxie neuralgische punten in de geschriften van zijn geliefde leermeester.¹ In een allegorische dialoog met 'het wilde', dat de heresie van de 'vrije geest' personifieert en dat zich beroept op de woorden van Eckhart, geeft de auteur tevens ook weerwoord aan hen die de woorden van de meester op verkeerde, zelfs heretische wijze interpreteren en gebruiken (hfdst. 6).

5.

Seuses diagnose is helder: Eckharts leer begeeft zich niet buiten de paden van de orthodoxie, hoewel deze in Eckharts verwoordingen gevoelig is voor een verkeerde, heterodoxe interpretatie. Het 'juiste onderscheid' is volgens Seuse de sleutel om de leer

enbeküumber sin herze niht dâ mite. Wan alsô lange der mensche niht glîch enist dirre wârheit, so lange ensol er dise rede niht verstân; wan diz ist ein unbedahtiu wârheit, diu komen ist ûz dem herzen gotes sunder mittel.] Zie: Kurt Flasch, *Predigt 52: 'Beati pauperes spiritu'*. In: *Lectura Eckhardi I, Predigten Meister Eckharts von Fachgelehrten gelesen und gedeutet*, ed. Georg Steer und Loris Sturlese. Stuttgart; Berlin; Köln 1998. Cit: p.180, 7-10. Zie tevens: DW II, pp. 486 – 506; Largier I. pr. 52. p. 562, rg. 23-27. In Seuses methode, de dialoog, treedt de schrijver wat minder op de voorgrond dan de prediker, die zich in zijn spreekact ook, hoewel in tegenstelling tot zijn bedoeling, zelf ter discussie stelt, daarmee mogelijk bij enkele toehoorders ressentiment luxerend waar gelatenheid wordt gepredikt. Seuse is een evenwichtskunstenaar die het onderscheid tussen het empirische, het exemplarische en het logische subject steeds goed weet te bewaren.

¹ Voor Eckhart is het geschapen wezen identiek met het wezen van God, alleen met het verschil dat het geschapene zijn zijn niet bezit, maar dat het hem door God ingegoten wordt in een *creatio continua* - dat is dan ook het enige onderscheid en tevens het argument tegen de heresie van absolute identiteit. Eckhart kan daarom zeggen dat het schepsel op zichzelf een zuiver niets is, maar onder het aspect van de *creatio continua* is het alles. Nog altijd is de kwestie (sleutelwoord: analogie versus univociteit) controversieel. Voor de momentane stand van zaken met betrekking tot het onderzoek, zie: Mauritius Wilde, *Das neue Bild vom Gottesbild. Bild und Theologie bei Meister Eckhart*, Freiburg/Schweiz 2000, hier vooral pp. 310-340. Eckhart zal de afstand tussen Schepper en schepsel proberen te bewaken door zijn 'in quantum'-benadering. Alessandra Beccarisi ziet dit als een cruciaal element tot goed begrip van de leer van Eckhart. *This is a well-known logical figure that Eckhart uses to ground the relation of identity and difference between God and the created. The in quantum distinguishes that which is ontologically one and simple through the differences between their modes of manifesting themselves.* Alessandra Beccarisi, *Eckhart's Latin Works*, in: J. Hackett (ed.), *A Companion to Meister Eckhart*, Leuven 2013, pp. 85-124; cit. p. 122.

van de meester op de door hem bedoelde wijze te ontsluiten. Seuse zoekt die sleutel.

3.2. Seuse verdedigt Eckhart.

1.

In het *BdW* volgt de auteur consequent een heldere strategie en tactiek.¹ Op cruciale punten in zijn betoog zal de lezer verwijzingen aantreffen naar de Heilige Schrift en het gedachtegoed van vooraanstaande leraren van de Kerk. In het compact geschreven *BdW*, dat wel ‘het moeilijkste geschrift van de Rijnlandse mystiek’ genoemd is², ontdekt de lezer een web van expliciete en impliciete verwijzingen naar de door de Kerk geaccepteerde geschriften, vooral van Dionysius Areopagita, Bernardus van Clairvaux en Thomas van Aquino.³ En tussen al deze verwijzingen strooit de auteur met kundige hand uitspraken van meester Eckhart, en dan vooral de uitspraken die aanleiding hebben gegeven tot de misverstanden die in de bul ‘*In agro dominico*’ opgesomd zijn.

De bedoeling van de auteur is duidelijk: wanneer hij de leer van Eckhart op harmonieuze wijze kan inweven in de veilige textuur van de orthodoxie, wordt daarmee ook haar eigen rechtzinnigheid aangetoond en gewaarborgd.

2.

Seuse zal in zijn verdediging niet volstaan met alleen verwijzingen naar de Heilige Schrift en geschriften van kerkelijke autoriteiten. Hij doet ook een beroep op de lezer zelf. De in de bul *In*

¹ Strategie gaat over wat Seuse beoogt. Tactiek gaat over hoe hij dat wil bereiken. Seuses strategie is gericht op het verdedigen van Eckhart. Zijn tactiek: het inweven van het denken van Meester Eckhart in de orthodoxe traditie. Hij doet dat onder vermelding van de naam van zijn geliefde Meester en diens terminologie: een retorische tactiek, waardoor het gedachtegoed op de voorgrond staat, niet Eckhart zelf.

² Zie voor dit gevleugelde woord in het ‘Seuse-onderzoek’: H.S. Denifle, *Die Deutschen Schriften des Sel. Heinrich Seuse aus dem Predigerorden*, hg. v. H.S. Denifle, I, Bd., München 1880, inleiding p. XXV. Denifle wijst m.n. op hoofdstuk 5, dat volgens hem het moeilijkst te interpreteren deel van het *BdW* is.

³ Het is vooral Loris Sturlese (o.c.) die inzichtelijk gemaakt heeft hoe zorgvuldig Seuse hier opereert. Voor de vele verwijzingen naar Thomas van Aquino, iets waar Sturlese minder aandacht aan besteedt, zie de bijdrage van Fiorella Retucci in haar artikel met de intrigerende titel: *On a dangerous trail: Suso and Eckhart's Condemnation*, in: *A Companion to Meister Eckhart*, ed. by J. Hackett, Leiden-Boston 2013 (Brill's Companion to the Christian Tradition, Vol. 36), pp. 587-605. Retucci ontdekte bovendien dat Seuse in zijn verwijzingen vooral gebruik maakt van een Middelhoogduitse vertaling van Thomas' *Summa Theologiae*. Voor deze vertalingen van de *Summa Theologiae*, zie: Bayard Q. Morgan – Friedrich W. Strohmman (ed.), *Middle High German Translation of the 'Summa Theologica' by Thomas Aquinas*, Stanford University Publications, Stanford-London-Oxford 1950.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

agro dominico veroordeelde leerstellingen, en feitelijk de hele leer van Eckhart, kunnen volgens Seuse slechts doorgrond worden wanneer men ze verstaat vanuit een bepaalde innerlijke gesteldheid, een levenshouding die hij 'gelatenheid' noemt. Het is een begrip dat Seuse overneemt van meester Eckhart, die het begrip gemunt heeft en het introduceerde in zijn Middelhoogduitse werken.¹ Eckhart doelt met 'gelatenheid' op een levenshouding die gericht is op zowel het loslaten van elke wijze van eigengerichtheid als op het toelaten van 'de godsgeboorte in de grond van de ziel'.²

3.

Opmerkelijk is dat Seuse in het *BdW* niet alleen Eckharts naam niet zal noemen, maar ook de typische door Eckhart gebruikte terminologie zal vermijden. Eckhart spreekt bij voorkeur van 'afgescheidenheid' en 'godsgeboorte in de ziel', Seuse spreekt liever van 'gelatenheid' en van 'eeuwige geboorte' of 'wedergeboorte', termen die bij Eckhart minder op de voorgrond staan.³ De auteur wil in zijn apologie blijkbaar het gedachtegoed van

¹ Gerard Visser schrijft treffend over een drievoudig, ritmische beweging bij Eckhart: *Gelatenheid houdt bij hem het ritme van een drievoudige beweging in: het loslaten van alle intenties, van het zelf willen bewerkstelligen, en het je overlaten aan een bezielde verband, dat van zich uit de dingen laat zijn, dat wil zeggen opneemt in de stroom van de zelfmededeling Gods*. Zie: Gerard Visser, *Gelatenheid. Gemoed en hart bij Meister Eckhart beschouwd in het licht van Aristoteles' leer van het affectieve*, Amsterdam 2008 (2^e oplage 2018). Cit. p.9. Seuse zal in zijn *BdEW* (hfdst. 8) naast de betekenis van dit ritmerende 'loslaten, toelaten en overlaten' nog een dimensie benadrukken van gelatenheid waarin ook de Middelhoogduitse betekenis van 'verlaten-zijn' resoneert; zo bijv. in zijn uitspraak: *'Een gelatenheid boven alle gelatenheid is gelaten te zijn in gelatenheid.'*

² Voor de verworteling van deze topos in de leer van de kerkvaders, zie het oudere, maar nog altijd lezenswaardige artikel van Hugo Rahner: *Die Gottesgeburt: Die Lehre der Kirchenväter von der Geburt Christi im Herzen des Gläubigen*, *Zeitschrift für katholische Theologie*. Vol. 59, No. 3 (1935), pp. 333-418. Eckhart sluit met zijn leer van de 'Godsgeboorte in de mens' aan bij deze traditie.

³ De begrippen gelatenheid en afgescheidenheid zijn weliswaar uitwisselbaar maar kennen bij Eckhart een betekenisverschil, dat gelezen moet worden uit de context waarbinnen we de woorden aantreffen. Zie hier: *Panzig, Erik Alexander, gelâzenheit und abegescheidenheit - zur Verwurzelung beider Theoreme im theologischen Denken Meister Eckharts*, in: *Meister Eckhart in Erfurt, Miscellanea Mediaevalia* 32, Berlin and New York 2005, pp. 335-55; hier m.n. p. 353. Gelatenheid is, aldus Panzer, het dynamische resultaat van de toestand van het verlaten c.q. achtergelaten hebben van de toestand van 'nog-niet-gelaten-zijn'; het begrip afgescheidenheid viseert veeleer de mens die zich in het kennen met God als één weet (univociteit in het denken). Mogelijk geeft Seuse met zijn voorkeur voor de term 'gelatenheid' uitdrukking aan zijn aarzeling om de 'univociteit in het denken', die bij Eckhart op de voorgrond treedt, te benadrukken en wil hij de mens *in via* liever *secundum analogatum* verstaan. Mogelijk ook wil hij met zijn woordkeuze niet verwickeld raken in het inquisitie-proces waarin de casus Eckhart zich tijdens het schrijven bevindt of bevonden had. Zie hier: H. Piesch, *Seuses "Büchlein der Wahrheit" und Meister Eckhart*, in: *Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag 1366-1966*, hg. v. E.M. Filthaut, Köln 1966, m.n. p. 131.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

Eckhart centraal stellen en de aandacht niet al te zeer vestigen op diens persoon.

4.

Seuse verbindt deze levenshouding, de gelatenheid, overeenkomstig zijn strategie en tactiek, aan een centrale gedachte uit de Heilige Schrift en geeft haar daarmee stevig gefundeerde christelijke wortels.

Dit gelaten 'zich' wordt een christusvormig ik, waar Paulus van zegt: 'Ik leef, niet langer ik, maar Christus leeft in mij.'

Hoe dit 'gelaten zich' tot 'christusvormig ik' wordt, dat zal niet alleen in het *BdW* maar in heel het *Exemplar* het belangrijkste aandachtspunt van de predikbroeder uit Konstanz blijken te zijn.

3.3. Een bijzonder wijze van denken.

1.

Als uitdrukking van en voorwaarde tot deze levenshouding, de gelatenheid, wijst de gesprekspartner¹ zijn leerling op een bijzondere wijze van denken waarzonder het moeilijk wordt om Eckharts woorden op de juiste wijze te verstaan.

Ik zeg je nog meer, tenzij de mens twee contraria, dat zijn twee tegenstrijdige dingen, denken kan als één, kan men, zonder twijfel, niet gemakkelijk over zulke dingen met hem spreken [...]

Wanneer de leerling vraagt welke contraria bedoeld worden, antwoordt het loutere Woord kort en krachtig:

Een eeuwig niets en wat het in de tijd geworden is.

Seuse spreekt hier niet van 'het goddelijk zijn' maar van het 'eeuwige niets' als een 'niet-iets' om daarmee de kwaliteit van dit goddelijk 'zijn' te benadrukken, die een geheel andere is dan de kwaliteit van het geschapen zijn, dat zich in zijn tijd-ruimtelijke expressie manifesteert. Hoewel het slechts één zijnswerkelijkheid betreft, kan deze vanuit het begrenzende perspectief

¹ In hoofdstuk 5, waarbinnen Seuse deze thematiek voornamelijk plaatst, is niet langer de 'Eeuwige Waarheid' de gesprekspartner van de leerling, nu spreekt het 'loutere Woord' hem in zijn grond toe. De afstand en grens tussen de twee gesprekspartners (subject en object) worden daarbij als het ware in de grond opgeheven en het gesprek tussen de dienaar en het Woord wordt tot een zelfgesprek, dat op metaforische wijze uitdrukking geeft aan de bijzondere wijze van denken en verstaan die in dit hoofdstuk geïllustreerd wordt.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

van het schepsel blijkbaar niet anders dan gedacht worden in de onderscheidenheid van de hier beschreven contraria.

2.

Seuse wil in hoofdstuk 5 van het *BdW* duidelijk maken dat deze contraria in de grond toch op een of andere wijze als één verstaan kunnen worden. Het betreft hier een bijzondere wijze van verstaan, die een opmerkelijke wijze van denken en kennen verlangt.

Je moet gedachteloos worden, wil je zover komen, want langs niet-kennen wordt de waarheid gekend.

De leerling is verbaasd over deze mysterieuze en paradoxaal klinkende woorden. Hij verlangt meer duidelijkheid. Er volgt een antwoord dat in zijn complexiteit en compactheid moeilijk te overtreffen is. Het is alsof Seuse de lezer hier bij de hand neemt en hem uitnodigt om, evenals hijzelf als student deed, aan de voeten te gaan zitten van meester Eckhart die ons hier als tolk en vertolker van 'het eeuwige Woord' toespreekt¹ :

De mens kan niet schepsel én God zijn volgens ons begrip, maar God is drie én een; zo kan ook de mens op een of andere wijze, wanneer hij zich in God ontledigt, één zijn in het zich verliezen en naar uiterlijke wijze schouwvend en genietend zijn, en dergelijke. En dat wil ik met een voorbeeld verduidelijken. Het oog verliest zich in het zien, want het wordt in het zien één met zijn tegenover en toch blijft elk dat wat het is.

Er is volgens 'het Eeuwige Woord' blijkbaar een wijze van denken en kennen, die voorbijgaat aan ons fixerende, conceptuele verstaan [*únser rede* (MHD)]. Maar hoe dan?

3.

De Waarheid ziet de worsteling van de leerling en probeert nu aan de hand van een voorbeeld inzichtelijk te maken dat er

¹ Door de mond van de 'het zuivere Woord' wordt hier een uitspraak van Eckhart geparafraseerd, die slechts vanuit een dergelijke 'zienswijze' op zinvolle wijze verstaan kan worden. *Het oog waarin ik God zie, is hetzelfde oog waarin God mij ziet; mijn oog en Gods oog, dat is één oog en één zien en één kennen en één liefhebben.* [Daz ouge, dâ inne ich got sihe, daz ist daz selbe ouge, dâ inne mich got sihet: mîn ouge und gotes ouge daz ist éin ouge und éin gesiht und éin bekennen und éin minnen.] Eckhart, ed. Pfeiffer, *LX* 193, 1-5; *Pr. 48*, ed. Largier I 506, 5-15; *Pr. 12* ed. Largier I 148, 31-34 (DW I, 201, 5-6). Seuse fluistert ons hierbij nog toe: '*en toch blijft elk dat wat het is*' [...und blibet doch ietweders, daz es ist]. Hij benadrukt daarmee de ontologische distinctie tussen God en de mens, de notie die in het citaat van Eckhart achterwege blijft, waardoor Eckharts uitspraak volgens zijn verdediger Seuse blijkbaar aanleiding kan geven tot misverstand.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

inderdaad zo'n 'andere logica' is, een manier van denken waar ruimte is voor het samendenken van twee contraire stellingen. Seuse kiest daarbij in zijn uitleg, net als meester Eckhart, voor een taal die in haar evocerende vermogen verwijst naar haar eigen onvermogen.

Seuse lijkt ons met dit antwoord een manier van 'denken en kennen' te willen tonen die we nu wellicht 'non-duaal' zouden noemen¹ - een in woorden moeilijk uit te drukken 'ervaring'²

¹ Rudolf Otto introduceert in zijn studie naar overeenkomsten en verschillen tussen westerse en oosterse religies de term '*non-dualisme*' als vertaling van het Sanskrietwoord '*Advaita*'. *Advaita heißt 'Unzweithheit' oder Zweitlosigkeit und die Lehre von der Zweitlosigkeit. Man übersetzt das mit 'Monismus' (genauer wäre 'Non-Dualismus')*. Otto, R. *West-östliche Mystik: Vergleich und Unterscheidung zur Wesensdeutung*. Gotha 1926; cit. p. 6. Vladimir Lossky, in zijn studie over Meister Eckhart, adopteert de term, onder verwijzing naar Otto, en spreekt preciserend van een '*non-dualisme chrétien*'. *L'indistinction distincte de Dieu et la distinction indistincte des créatures différencient l'Absolu toujours distinct et le relatif jamais indépendant dans sa distinction, sans les opposer l'un à l'autre, sans rompre l'unité de l'être, transcendant et en même temps immanent à tout ce qui est*. [...]. Lossky ziet bij Eckhart [...] *une vision de l'unité de l'être qui n'est pas celle d'un monisme panthéiste, mais plutôt d'un << non-dualisme >> chrétien, répondant à l'idée de la création du monde ex nihilo par le Dieu tout-puissant de la Bible - << Celui qui est >>*. Lossky, V. *Theologie Negative et Connaissance de Dieu Chez Maître Eckhart*, Paris 1960; cit. p. 263. Marie-Anne Vannier analyseert het werk van Eckhart vanuit dit gezichtspunt en komt, onder verwijzing naar het werk van Lossky, tot de conclusie dat, *L'expérience spirituelle de la non-dualité est centrale dans l'oeuvre d'Eckhart* [...]. Eckhart ontwikkelt volgens de schrijfster een drievoudige lijn binnen een '*expérience spirituelle de la non-dualité*'. [...] *En fait, il orchestre, dans son oeuvre, une triple non-dualité: ontologique, noétique et mystique*. Vannier Marie-Anne, *L'expérience spirituelle de la non-dualité chez Eckhart*. In: *Revue des Sciences Religieuses*, tome 74, fascicule 3, 2000, pp. 329-346; cit p. 330. De godsdienstwetenschapper Michael von Brück plaats ook het werk van Seuse nadrukkelijk binnen deze '*expérience spirituelle de la non-dualité*', zie: Michael von Brück, *Einheit der Wirklichkeit: Gott, Gotteserfahrung und Meditation im hinduistisch-christlichen Dialog*. München, 1986; zie hier vooral pp. 88-96.

² Denys Turner waarschuwt, dat de hedendaagse lezer al te zeer geneigd is om de middeleeuwse, apofatische benadering in 'experientialistische' zin op te vatten. Turner vraagt hier aandacht voor wat hij een '*experiential vacuum*' noemt. *Experientialism' in its most extreme forms is [...] the displacement of a sense of the negativity of all religious experience with the pursuit of some goal of achieving negative experiences. Experientialism is, in short, the 'positivism' of Christian spirituality. It abhors the experiential vacuum of the apophatic, rushing to fill it with the plenum of the psychologistic*. Denys Turner, *The Darkness of God. Negativity in Christian Mysticism*. Cambridge University Press 1995, p. 259. De waarschuwing van Turner wordt in zekere zin ook gevonden bij Seuse (vooral in zijn *Vita*), waarbij hij, net als Eckhart, kanttekeningen plaatst bij een dergelijke experientiële vroomheid, waarbij eenheidservaringen bovendien dienst moeten doen als graadmeter van eigen volmaaktheid. Zie voor een bespreking van Eckharts kritiek op deze ervaringsgerichte religiositeit: Langer, Otto, *Zur dominikanischen Frauenmystik im spätmittelalterlichen Deutschland*, in: *Frauenmystik im Mittelalter*. Wissenschaftliche Studientagung der Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart 22.-25. Februar 1984 in Weingarten, Ostfildern bei Stuttgart 1985, pp. 341-46. Zie voor een bezorgde, hedendaagse kritiek op deze in onze dagen populaire,

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

waarbij subject en object, het zelf en het andere, eenheid en alteriteit één zijn onder behoud van andersheid.¹

4.

Seuse benadrukt in zijn uitleg steeds, en misschien wat nadrukkelijker dan zijn leermeester Eckhart, dat er binnen de eenheidservaring ontologisch gezien altijd distinctie gemaakt moet worden tussen God en de mens (*'en toch blijft elk dat wat het is'*). Het is dit onderscheid waar heel zijn aandacht naar uitgaat.²

experientiële wijze van geïndividualiseerde, consumptieve spiritualiteit: Van Nieuwenhove, Rik. *Experience and Mystical Theology in the Fourteenth Century. An Examination of Ruusbroec*, in: *Encountering Transcendence. Contributions to a Theology of Christian Experience*. Ed. Boeve, Lieven, Geybels, Hans & Van den Bossche. Leuven 2005, pp. 411-424. [...] *in my view an experiential reading is not just at odds with the main concerns of patristic and medieval mystical theology; my main worry is that such an experiential reading will further strengthen a privatised and consumerist approach to things religious*. Cit. p. 424.

¹ Voor een uitwerking van het non-duale perspectief op eenheid en veelheid in Eckharts werk, zie: Michel Dijkstra, *In alle dingen heb ik rust gezocht De weg naar eenheid van Meister Eckhart en zenmeester Dōgen*, [Diss] Nijmegen 2019.

² Seuses denken is, net zoals dat van Albertus de Grote, Thomas van Aquino en dat van Eckhart, verankerd in het neoplatoons exitus-reditus schema. Het schema bevat een voor het discursieve denken vrijwel onoplosbaar probleem. Wanneer namelijk elk zijnde dat uitvloeit (emaneert) uit een hogere zijnsgrond (exitus-moment) tevens in die hogere oorzaak verankerd blijft (maneert), dan is elk zijnde enerzijds gelijkend aan die emanatie-bron en in bepaalde mate identiek hiermee, maar anderzijds is het op een of andere wijze ook niet-gelijkend, niet-identiek aan die bron, want het komt naar-buiten-toe voort van zijn oorzaak waar het uiteindelijk naar poogt terug te keren (reditus-moment). De vraag is hoe identiteit en niet-identiteit samengedacht moeten worden. Het schema dat in zichzelf al gekenmerkt wordt door deze welhaast aporetische paradox, valt bovendien niet zonder problemen te integreren in een christelijke scheppingsleer. Als namelijk uiteindelijk alle dingen op een zodanige manier naar God, de Ene, terugkeren dat ze hun onderscheidenheid verliezen en God worden, dan kan hierin een vorm van pantheïsme gezien worden. Bovendien, als de oorspronkelijke schepping en uiteindelijk redding worden ingepast in een dergelijke pantheïstische visie van de voortkomst en terugkeer die resulteert in een universeel monisme, verliest de incarnatie van God in het vlees zijn uniciteit en centraliteit in de heilsgeschiedenis. En daarbij, als de hele beweging van voortkomst en terugkeer onontkoombaar en noodzakelijk lijkt, is er weinig plaats voor vrijwillige zonde of de zondeval of de macht van het kwaad, en daarmee samenhangend de rol van de Kerk en de sacramenten. Het zijn precies deze punten waarop de pijlen van Eckharts inquisitoren gericht zijn. Hoe identiteit en niet-identiteit binnen een christelijke scheppingsleer samengedacht moeten worden, het vormt de thematiek waarbinnen de drie meesters, Albertus, Thomas en Eckhart, hun fenomenale denkkraacht ontplooiën. Ondanks hun verschillen in benaderingswijze komen Thomas en Eckhart, de dominicaanse schrijvers die door Seuse voornamelijk worden aangehaald in het *BdW*, overeen in hun overtuiging dat het geschapen-tijdelijke weliswaar op een of andere wijze één is met het ongeschapen, eeuwig goddelijke, maar dat het verschil hier onvergelykbaar veel groter is. Thomas zal zijn denkbeweging vanuit het perspectief van dat verschil voltrekken, Eckhart daarentegen zal steeds vanuit het eenheidsperspectief vertrekken. Thomas zal de afstand tussen Schepper en schepsel proberen te overbruggen met behulp van zijn *analogieleer*, Eckhart zal de afstand tussen Schepper en schepsel proberen te bewaken met behulp van zijn *'in quantum'* principe. In de uiteenlopende benaderingen van beide magistri komen twee

5.

Deze 'nieuwe' wijze van denken overrompelt de leerling en neemt hem gedurende weken helemaal in beslag.¹

In die tijd voltrok zich in hem een grote verandering. Het gebeurde in die tijd soms, binnen een dikke tien weken, dat hij, de ene keer minder de andere keer meer, zo krachtig aan eigen werken ontruikt was, dat hij met open zinnen, in tegenwoordigheid van andere mensen of alleen, niet meer heer was over zijn eigen denken en dat hij in alle dingen slechts het antwoord van dit Ene vernam en alle dingen als één tot hem spraken zonder de veelvoud van het dit en het dat.

Seuse maakt hier ongetwijfeld gewag van een verandering in zijn eigen zielenleven – in zijn expliciteit uitzonderlijk voor het *BdW*.²

Hij verbindt deze 'Eckhartsche denk- en ervaringswijze', die nu ook de zijne is geworden, aan een centrale gedachte uit de theologie van de evangelist Johannes en geeft haar daarmee een gefundeerd christelijk kader.

tradities in het denken over de ene waarheid aan de oppervlakte: de henologische traditie en de ontologische traditie. De henologische traditie, waarin Eckhart zijn thuis vindt, toont in haar denkbeweging vooral affiniteit voor het karakter van 'het ene' in zijn universele gelding; de ontologische traditie, die in Thomas een vertegenwoordiger vindt, benadrukt vooral de differentie van 'zijn' in de veelheid van zijnden en zoekt binnen deze diversiteit naar de plaats van wat daarbij 'een' is. Seuse lijkt bij zijn uitleg van het 'onderscheid' in zijn pragmatische, verzoenende benadering wat eclectisch te fluctueren tussen beide tradities. In zijn harmoniserende benadering stelt hij, dat in de eenheidservaring psychologisch gezien (= *nachnehmung*), de mens weliswaar "een" met God is, maar met betrekking tot de essentie (= *nachwesung*) is en blijft hij nog steeds een schepsel.

¹ Werner Beierwaltes wijst op de radicale verandering die zich voltrekt, en zich voltrokken moet hebben, in het bewustzijn van de mens die zich 'inlaat' met de centrale gedachte van Eckhart. *Diese Bewegung des Lassens und Sich-Lassens bedingt eine radikale Veränderung des Bewußtseins [der Seele] und bedarf ihrer zugleich*. Werner Beierwaltes, *Fussnoten zu Plato*. Frankfurt 2011, pp. 409-410. Het betreft hier niet alleen een vorm van abstract denken maar tevens en veeleer levensleer. Systeem en leven zijn als eenheid op te vatten. Werner Beierwaltes verwoordt dat heel treffend als volgt: „Das Eine als Norm des Lebens“ *entwirft eine Grundintention neuplatonischer Philosophie: sie besteht und erfüllt sich nicht in abstrakten Denkwürfen, sie ist vielmehr durch und in Reflexion Form und Maß des Lebens. Dieses Konzept gründet in der platonischen Überzeugung, daß Einsicht in den Grund der Wirklichkeit - das Eine und das mit ihm identische Gute - nicht isolierbar ist von der inneren Form und Tätigkeit des philosophierenden Subjektes, sondern daß sie dieses als ganzes, also auch in seinem Handeln bestimmt und leitet, daß sie die den Denkenden für sein Handeln formenden Lebensbewegungen hervorbringt [...]*. Werner Beierwaltes, *Procliana. Spätantikes Denken und seine Spuren*, Frankfurt 2007. Voor het citaat, zie het hoofdstuk *Unius desiderium et indeficiens óδός*, pp. 15-16. Seuse beschrijft in deze, zelfs voor het hele *Exemplar* uitzonderlijke, sleutelpassage, wat dit nieuwe inzicht met hem doet.

² Mogelijk reflecteert Seuse nogmaals op deze gebeurtenis in hoofdstuk 47 van de *Vita*.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

Het is zoals Johannes in zijn evangelie zegt: 'Wat geworden of geschapen is, dat is in hem het leven.' (Joh. 1,3)

6.

Maar alleen met deze wijze van denken komt men er volgens 'de Waarheid' niet. Men is hier slechts 'halverwege op de weg naar het leven' die 'de Waarheid' op het oog heeft. Meer hierover zal de lezer in hoofdstuk 6 van het *BdW* gaan vernemen: het gesprek met 'het wilde'.

3.4. Gesprek met 'het wilde'.

1.

Nadat duidelijk is dat de juiste wijze van denken noodzakelijk is om de gedachten van Eckhart op de door hem bedoelde wijze en conform de kerkelijke leer te verstaan, zal Seuse gaan focussen op de valkuilen op de weg. Duidelijk is inmiddels dat een veroordeling van Eckharts opvattingen als een boemerang kan terugslaan op zijn beoordelaars die het mankeert aan de voorwaarden om Eckharts woorden op de door hem bedoelde wijze te verstaan.¹

De veroordelingsbul *In agro dominico* heeft echter meer op het oog dan de vraag of sommige uitspraken van Eckhart naar de letter al dan niet orthodox zijn. Bij nauwkeurige lezing van de veroordelingsbul bespeurt men ook en vooral een bezorgdheid bij de samenstellers, dat sommige stellingen van Eckhart onvoldoende voorbereide en niet-theologisch geschoolde toehoorders op het verkeerde been zouden kunnen zetten. Seuse blijkt niet ongevoelig voor deze pauselijke waarschuwing. Hij gaat het gesprek aan met een fictieve vertegenwoordiger van deze toehoorders.

2.

In hoofdstuk 6 van het *BdW* wordt verslag uitgebracht van een gesprek tussen de leerling en een gestalte 'die in haar manier van spreken subtiel onderscheidend, maar in haar werken onge oefend was, en overvloedige van protserige rijkdom'. Die gestalte toont een levenswijze die voortvloeit uit een verkeerde beleving van 'gelatenheid'. De gestalte krijgt de naam 'het wilde'. Het is een

¹ Eckhart was hier niet mals met zijn kritiek. Ook zijn Keulse inquisitoren krijgen er van langs (zo bijvoorbeeld: *Imbecillitatem intellectus aut malitiam adversariorum ostendunt*, in: *Proc. Col.* II, n.1 (LW V, p. 318, rg. 7-8).

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

imaginaire vertegenwoordiger van 'de broeders en zusters van de vrije geest'.¹ Kort worden zijn gebreken beschreven:

[...] hij doolt ofwel in onledigheid, ofwel verdwaalt hij gemakkelijk in ongeordende vrijheid.

3.

Er ontspint zich een gesprek tussen de leerling en 'het nameloze wilde'. De gestalte in het *BdW* beroept zich in het gesprek meermaals op stellingen van een hoge meester. We herkennen in deze stellingen veroordeelde passages uit het werk van Eckhart.² De leerling, die steeds geduldig uitlegt wat de woorden betekenen, komt aan het einde van het gesprek tot de conclusie dat het zijn gesprekspartner aan het juiste inzicht aangaande het noodzakelijke onderscheid ontbreekt.

Het ontbreekt jou zonder twijfel aan inzicht aangaande het onderscheid, waarover hiervoor gesproken werd; hoe een mens één moet worden in Christus en toch onderscheiden zal blijven; hoe hij verenigd is, en zich onverenigd als één begrijpt. Het werkelijke licht heeft jou nog niet verlicht [...]

Hoe de mens tot dit onderscheidende inzicht kan geraken, dat blijft 'het wilde' blijkbaar verborgen.³ Maar de leerling heeft

¹ De vraag is of en zo ja in welke mate er sprake was van een georganiseerde beweging, of dat het hier wellicht eerder een los netwerk betrof van gelijkgezinden, of dat we zelfs te maken hebben met alleen een theoretische constructie gebaseerd op dubieus bronnenmateriaal. Hoe dan ook, de kritische geluiden bij de gezagsdragers van de Kerk hadden betrekking op vermeend autotheïsme, waarbij het persoonlijke heil bereikt kon worden buiten het enige en unieke middelaarschap van Christus als verlosser en zonder de Kerk en haar sacramenten. De beweging van de broeders en zuster van de vrije geest werd een antihiërarchische levenshouding verweten, die vaak en wisselend gepaard zou gaan met antinomianisme, libertisme, moreel indifferentisme en anticlericisme. Zie voor een brede verkenning van dit onderzoeksgebied: Lerner, Robert E., *The Heresy of the Free Spirit in the Later Middle Ages*, Berkeley, University of California Press, 1972. Zie tevens: Georg Hofmann, *Die Bruder und Schwestern des freien Geistes zur Zeit Heinrich Seuses*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag 1366-1966, hg. v. E.M. Filthaut, Köln 1966, pp. 9-32. Seuse diagnosticeert in het gebrek aan het noodzakelijke 'onderscheid' de wortel van deze heretische opvattingen.

² De gedachtegang in dit hoofdstuk uit het *BdW* focust op de artikelen 10; 11; 12; 13; 21; 22; 24 uit de apostolische constitutie *In agro dominico*, die allemaal een christologische thematiek viseren.

³ Markus Enders wijst hier op een cruciaal en karakteristiek punt in de kritische benadering van het 'eigenstandige denken' door Seuse. Enders spreekt van een „*Gefahrenpotential*” van dit eigenstandige denken, waarbij een mens het eigen denken op de plaats van dat van God zet. Het 'onderscheid' wordt hierbij uit het oog verloren. Zie: Markus Enders, *Das mystische Wissen bei Heinrich Seuse*, Paderborn/München/Wien/Zürich (Schöningh) 1993. Enders spreekt zelfs van het perverteren van de mystieke weg: *Die Möglichkeit ihrer Selbstidentifizierung mit der göttlichen Vernunft, d. h. jene (mögliche) Perversion des mystischen Weges, die darin besteht, daß der sich von aller Vielheit zurückziehende Wille auf der*

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

door zijn geduldige uitleg bij 'het wilde' toch een gevoelige snaar geraakt.

Het wilde zweeg en vroeg hem in nederige onderdanigheid of hij dit nuttige onderscheid verder wilde uitleggen.

Het lijkt alsof het gesprek met 'het wilde' nu echt kan gaan beginnen. Het hoofdstuk eindigt echter abrupt. Seuse heeft zijn punt gemaakt: niet door te veroordelen, maar door het gesprek aan te gaan, zal men verder geraken. Maar hoe?

3.5. Aandacht voor de praxis van gelatenheid.

1.

In het volgende en laatste hoofdstuk van het *BdW* keert zich de leerling weer tot zijn gesprekspartner de Eeuwige Waarheid, verlangend nu ook iets onderscheidends te vernemen aangaande het gedrag van een mens die waarlijk gelaten is. De Waarheid schetst met enkele rake woorden de contouren van een mens die in de juiste gelatenheid staat.

Van een werkelijk gelaten mens is het doen zijn laten, en zijn werk is zijn ledig-blijven, want in zijn doen bewaart hij de rust en in zijn werken zijn ledig-zijn.

2.

Het zijn opnieuw merkwaardige, paradoxaal klinkende woorden. Want hoe kan men het doen laten, wanneer dit laten een doen is? De eerder besproken welhaast aporetische paradox: *langs het niet-kennen kennen*, die paradox vinden we hier terug in een vorm waarbij nu het handelen centraal staat. Gelatenheid geleefd als deugd ontdekt zich verstrikt in een schijnbaar pragmatische aporie: *het doen van het niet-doen*.¹

Stufe der Reflexion des Denkens stehenbleibt, so daß der Mensch nur noch die Selbstsetzung des eigenen Denkens will und damit sich selbst - im Urteil - zum Maß aller Urteile erhebt, sich gleichsam an die Stelle Gottes setzt. Der eindringliche Hinweis auf dieses „Gefahrenpotential“, auf diese Ambivalenz der Reflexion des Denkens und ihre dementsprechend geringe Beachtung, ihre Meidung aus pädagogischen Gründen, ist eine charakteristische Eigenart der Seuseschen Mystik. Cit. p. 318.

¹ Voor een vergelijking tussen 'gelatenheid' en het taoïstische 'wei-wu-wei' en een methodische reflectie op dit vergelijken, zie: Yen-Hui Lee, *Gelassenheit und Wu-Wei: Nähe und Ferne zwischen dem späten Heidegger und dem Taoismus*, [Diss] Freiburg (Breisgau) Universität 2002. *Der Vergleich ist wie eine Wanderung durch verschiedene Landschaften, in deren Verlauf man ständig den Blickwinkel und die Sichtweise verändert. Man beginnt die Reise mit einem bestimmten Standpunkt, verändert ihn und damit auch das eigene Denken während der Reise, und am Ende mag man vielleicht die eigene Anschauung finden, die zu einem Horizont geworden ist.* Cit. p.12.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE WAARHEID

3.

Vraag op vraag wordt in het laatste hoofdstuk door de leerling afgevuurd op 'de Waarheid', die steeds geduldig antwoord blijft geven.¹ Dat gaat zo door, totdat de almaar doorvragende leerling in de laatste zinnen van dit hoofdstuk, en van feitelijk het hele *BdW*, in zekere zin terechtgewezen wordt door de Eeuwige Waarheid.

En hiermee is genoeg gezegd; want niet met vragen komt men er, maar met de juiste gelatenheid geraakt men tot deze verborgen waarheid.

4.

Seuse vraagt aan het eind gekomen van het *BdW*, nadrukkelijk aandacht voor de praxis van de gelatenheid. Niet alleen in het denken, maar ook in handelen c.q. het laten, zal 'het onderscheid' ontdekt moeten worden dat hier noodzakelijk is.²

Hoe dat moet?... het wordt in het *BdW* niet verhelderd. Het blijkt het thema te worden van Seuses verdere schrijversactiviteiten.

¹ In de vragen die de dienaar aan de Waarheid stelt, zijn de veroordeelde praktijken en opvattingen van de begarden en begijnen te herkennen die opgesomd worden in het decreet 'ad nostrum' (nr.28) van het concilie van Vienne (1311-1312). Voor de tekst, zie: Tanner, N. (red.): *Decrees of the Ecumenical Councils*. Original text established by G. Alberigo ... [et al.]. *Conciliorum oecumenicorum decreta*, 2 dln., London 1990; hier: *decreet 28*, pp. 383-384.

² Susanne Bernhardt spreekt over een *doppelte semantische Struktur von ›Gelassenheit‹, zum einen als Abstraktum, dessen sprachliche Erläuterung nicht möglich ist, und zum anderen als Übung, prozessual gedacht als Weg, der über gedultkeit in den Kontext der Habitualisierung in äußeres Leiden gestellt ist. [...]* Zie: Bernhardt, Susanne, *Die implizite Pragmatik der Gelassenheit in der Vita Heinrich Seuses*, in: *Semantik der Gelassenheit. Generierung, Etablierung, Transformation*, hg. von Burkhard Hasebrink, Susanne Bernhardt und Imke Früh, Göttingen 2012 (*Historische Semantik* 17), pp. 115-142 (hier: pp. 133-134). De praxis van gelatenheid wordt door Denys Turner 'the ascetical practice of the apophatic' genoemd, zie: *The Darkness of God. Negativity in Christian Mysticism*. Cambridge University Press 1995, p.179. Vooral op de 'Kontext der Habitualisierung in äußeres Leiden' van deze 'ascetical practice' zal Seuse in zijn volgende werk ingaan: *Het Boekje van de Eeuwige Wijsheid*.

4. Het Boekje van de Eeuwige Wijsheid.

4.1. Vorm, inhoud en motivatie.

1.

Ergens tussen 1328 en 1330 verschijnt het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid* (*BdEW*).¹ Het *BdEW* zal nog tijdens Seuses leven een grote bekendheid krijgen.² Het wordt door hem als tweede boek opgenomen in het *Exemplar*.³

¹ Seuse werd naar alle waarschijnlijkheid ter verantwoording geroepen op het provinciale kapittel te Maastricht in september 1330. In hoofdstuk 23 van de *Vita* schrijft hij: [...] *veel werd hem ten laste gelegd; een van die zaken was, dat men zei dat hij boeken schreef, waarin valse leer voorkwam, waardoor het hele land verontreinigd werd met ketters vuil.* [...] si sprachen, er macheti buecher, an den stuendi falschú lere]. Wanneer het meervoud 'boeken' letterlijk genomen wordt, is vervolgens de vraag welke boeken dat geweest kunnen zijn. Vermoedelijk betreft het in ieder geval het *BdW*, of een eerdere versie daarvan, mogelijk betreft het tevens een ander, verloren gegaan werk, misschien, en waarschijnlijk, is ook het *BdEW* bedoeld, of een voorloper daarvan (*Minnebüchlein?*); zie hier tevens: Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*. Wiesbaden 1994, pp. 24-29. Voor de *terminus ante quem*, zie: Pius Künzle OP, in: *Heinrich Seuses Horologium sapientiae*, Volume 23 van *Spicilegium Friburgense: Texte zur Geschichte des kirchlichen Lebens*. Saint-Paul 1977, pp. 28-54. De decennialange discussie over de vraag of het *BdEW* voor of na het *Horologium Sapientiae* geschreven werd, is inmiddels geluwd. Conclusie: Het *Horologium* is een bewerking van het *BdEW*. Zie voor een overzicht van de argumenten: Pius Künzle, *Hor. o.c.* pp. 28-54. Voor een goede samenvatting en kritische bespreking van de slepende en soms verhitte daterings-discussie in voornamelijk de 19^e en vroege 20^e eeuw, zie: *Het Boekje der Eeuwige Wijsheid van den zaligen predikbroeder Henricus Suso*. Vertaald en ingeleid door dr. L.M.Fr Daniëls O.P., Amsterdam 1950, m.n. pp XIV-XXIV. Beide werken (*BdEW* en *Hor.*) vertonen veel overeenkomst. Daniëls vergeleek ze en constateerde: [...] *en daaruit bleek ons, dat het Büchli voor 76 percent met het Horologium zo goed als woordelijk overeenstemt.* Cit. p. XIX.

² Meer dan 200 handschriften zijn bekend. Deze grote hoeveelheid getuigt van het succes van Seuses *BdEW*, zie hier uitvoerig: Kurt Ruh [e.a.] (red.), *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*; 2VL 8 (1992), Sp. 1109-1129 + 2VL 11 (2004), Sp. 1425. Voor een inventarisatie van de vele Nederlandstalige handschriften, zie: P. Stephanus Axters OP, *De Zalige Heinrich Seuse in Nederlandse handschriften*: in: Heinrich Seuse. *Studien zum 600. Todestag. 1366-1966*, hg. v. Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp. 343-396.

³ Van het *BdEW* zijn, in tegenstelling tot het *BdW*, tekstversies bekend die dateren van voor het verschijnen van het *Exemplar*. Voor de aanzet tot een nieuwe, kritische editie, zie: Antje Willing, *Heinrich Seuses 'Büchlein der ewigen Weisheit': Vorstudien zu einer kritischen Neuausgabe* (Philologische Studien und Quellen (PhSt), Band 272, 2019. De hiernavolgende vertaling volgt de uitgave van Bihlmeyer, die gebaseerd is op het *Exemplar* uit het *MS 2929* Straatsburg. Het is een tekstversie die naar alle waarschijnlijkheid door Seuse zelf is geredigeerd, waarbij hij andere, toentertijd in omloop zijnde uitgaves van het *BdEW* corrigeerde.

2.

Uit de proloog tot het *BdEW*, die zoals elke proloog in het *Exemplar* ook hier zeer informatief is, verneemt de lezer de motivatie van de auteur om dit boek te schrijven. De predikbroeder neemt de lezer daartoe mee naar een voor hem gedenkwaardige nacht. De protagonist, hier zonder twijfel Seuse zelf, beklagt zich over zijn spirituele lauwheid. En terwijl hij zich zo beklagt, staande onder het kruis, geraken zijn innerlijke zinnen op ongewone wijze opgetogen, en snel en helder als een lichtflits schiet hem te binnen:

Werp je honderd maal ter aarde en iedere grondval met een bijzondere overweging van mijn lijden en iedere overweging met een bede, en elk onderdeel van dit lijden zal je op geestelijke wijze worden ingeprent, zodat je hetzelfde door het mijne lijden zult, voor zover je daartoe in staat bent.

Deze honderd overwegingen blijken voor de predikbroeder een effectief geneesmiddel tegen de dorheid en bitterheid die hem kwellen.¹ De auteur wil met zijn *BdEW* het medicament beschikbaar stellen aan allen die lijden aan diezelfde kwaal.

En hij verlangde, dat ook anderen met diezelfde tekortkomingen, zij die deze zelfde dorheid en bitterheid ondervonden bij de overweging van het minnelijk lijden, waarin alle zaligheid gelegen is, dat ook zij geholpen zouden worden, en zich aldus zouden oefenen en niet zouden opgeven, totdat ook zij genazen.

3.

Net als het *BdW* is ook het *BdEW* geschreven in de volkstaal en voor het grootste gedeelte in dialoogvorm.² De auteur slaat in

¹ In hoofdstuk 13 van de *Vita* lezen we hoe de protagonist tijdens zijn dagelijkse gang na de metten doorheen het klooster te Konstanz in zijn verbeelding Christus begeleidt bij diens kruisweg 'en zijn verbeelding was soms zo levendig, dat het leek alsof hij lijfelijk aan zijn zijde ging'. Iedere gebeurtenis in het lijdensverhaal verbindt de mediterende predikbroeder aan een specifieke, voor hem betekenisvolle plek in het klooster. Wanneer de predikbroeder, hier ongetwijfeld Seuse zelf, zijn middernachtelijke tocht begint in de kapittelzaal, de vier kruisgangen doorloopt en vervolgens de kapel betreedt en daar de trappen van de kansel opgaat, beleeft hij tijdens die tocht als het ware met Christus en zijn Moeder Maria zijn eigen 'via dolorosa'. Eens tijdens zo'n nachtelijk gang op de kansel staande onder de crucifix ontving hij *de honderd beschouwingen* die we kunnen nalezen in het derde deel van het *BdEW*.

² *Philosophia (amor sapientiae)* krijgt in het *BdEW* de meer letterlijke betekenis van *liefde tot (en van) de Wijsheid* (Septuagint: *Sophia*, Vulgaat: *Sapientia*). Het is een liefde die voor Seuse ook zinnelijke, erotische trekken heeft. Lichamelijkheid wordt daarmee kenorgaan voor het goddelijke. Het is Christus' natuur, waarlijk mens en waarlijk God, dat dit mogelijk maakt. Seuse heeft hierbij vooral aandacht voor het lijden als uitdrukking van die lichamelijkheid. De dialoog vormt in het *BdEW* de literaire uitdrukking van deze relationele liefdes- c.q. lijdenseenheid, die gevormd wordt door enerzijds het empirische subject (Seuse zelf) c.q. het

dit werk echter een geheel andere toon aan dan in het *BdW*. Waar hij in het *BdW* voor een filosofische, speculatieve toonzetting kiest, zingt de auteur in het *BdEW* een lyrisch en op de praktijk van het religieuze leven gericht lied. De lezer bespeurt in dit werk niet langer het polemisch coloriet van het *BdW*, Seuses eersteling, geschilderd met een kleurenpalet passend bij een academische setting en wellicht ambitie.¹ Ook de gesprekspartners in de dialoog veranderen. De ‘Waarheid’ en ‘de leerling’ van het *BdW* maken plaats voor ‘de Eeuwige Wijsheid’ en ‘de dienaar’. Speculatie geeft nu ruim baan aan praxis, scientia buigt voor sapientia.² Meer dan in het *BdW* ligt in het *BdEW* de nadruk op verinnerlijking en op de affectieve beleving hiervan, en in het bijzonder op de mensheid van Christus.

4.

De predikbroeder uit Konstanz profileert zich in het *BdEW* nadrukkelijk als spiritueel vaardigheidsdocent. De frisbenoemde lector wil zijn studenten het monastieke ambacht onderwijzen.³ De ideale leerling van het *BdW* is uitgegroeid tot de zelfbewuste leraar van het *BdEW*. Kort geeft de auteur zijn visie op wat een goede leraar betaamt...

Hij verplaatst zich, zoals een leraar dat behoort te doen, in iedere persoon: nu eens spreekt hij als een zondaar doet, dan weer als een volmaakt persoon, soms onder het beeld van een minnende ziel,

exemplarische subject (de dienaar) en anderzijds het logische subject (de Eeuwige Wijsheid c.q. Christus. Ook hier, net als in het *BdW*, staat de benadering van Seuse in het licht van het ‘onderscheid’, dat gezocht moet worden binnen die liefdes- c.q. lijdenseenheid.

¹ Jeanne Ancelet-Hustache spreekt in haar waardering van het *BdW* zelfs van ‘*une certaine inexpérience de jeunesse qui se manifeste dans la forme, et par l’influence qu’il révèle: Suso y est avant tout l’élève d’ Eckhart.*’ Jeanne Ancelet-Hustache, *Bienheureux Henri Suso, Œuvres complètes*. Présentation, traduction et notes de Jeanne Ancelet-Hustache, Paris 1977. Cit. p. 22. Aanmerkelijk positiever dan het *BdW* waardeert ze het *BdEW*: *Sa richesse, son élan, la noblesse de la pensée et de l’expression, l’émotion qui vibre dans toutes les pages, surtout la qualité de l’âme qui s’exprime, en font une des plus belles œuvres non seulement de la mystique allemande, mais de toute la littérature mystique.* Cit. o.c. p.78.

² Jean Leclercq, de grote geleerde en Benedictijner monnik uit het Luxemburgse Clervaux, beschrijft de kenmerken van een dergelijke monastieke benadering in zijn bespreking van het commentaar op het *Hooglied* door Bernardus van Clairvaux: *Le grand mot n’est plus quaeritur, mais desideratur; ce n’est plus sciendum, mais experiendum.* Dom Jean Leclercq. *L’amour des lettres et le désir de Dieu: Initiation aux auteurs monastiques du Moyen Age*, Paris, 1957. Citaat uit de derde gecorrigeerde versie van 1990, p.13. Seuses *BdEW* past binnen deze kenschets van de monastieke richting.

³ Het woord ‘monachus’ werd in de Middeleeuwen in wijdere betekenis voor alle kloosterlingen gebruikt. Zie: P. fr. G. A. Meijer O.P., *Dominicaansche studiën* (tweede, vermeerderde druk), Tiel 1920, p.4. Hoewel verankerd in de leefwijze van monniken leiden dominicanen geen uitsluitend contemplatief leven en kunnen daarom feitelijk geen monniken genoemd worden.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

daarna, wanneer het onderwerp dat verlangt, in de gestalte van een dienaar, met wie de Eeuwige Wijsheid spreekt.

5.

De Eeuwige Wijsheid heeft in het *BdEW* soms een vrouwelijke voorkomen (*Sophia, Sapientia*), soms een mannelijk (*Christus*). En net als de Eeuwige Wijsheid neemt ook de genderfluïde protagonist de ene keer een mannelijke (*de dienaar*) dan weer een vrouwelijke (*de ziel*) identiteit aan. De auteur maakt het de lezer daarmee gemakkelijker om zich op eigen, persoonlijke wijze te identificeren met de protagonist, die dankzij zijn proteïsche karakter voldoende psychische ruimte schept om dit soepel te kunnen doen.¹

6.

Het *BdEW* is bedoeld om door een wisselend publiek in verschillende contexten gelezen en geleefd te worden. De lezer wordt uitgenodigd om actief en associatief om te gaan met de tekst, die daartoe opzettelijk ruimte biedt.² Seuses aanbod wil

¹ Voor de middeleeuwse aandacht voor de godin Sapientia (*Sophia*), zie: Barbara Newman, *God and the Goddesses: Vision, Poetry, and Belief in the Middle Ages*, in: J. Marenbon (Ed.), *Poetry and Philosophy in the Middle Ages: A Festschrift for Peter Dronke*. (Mittellateinische Studien und Texte; Bd. 29) Leiden; Boston; Köln 2000, pp. 173-196. Barbara Newman stelt hier dat Seuses benadering voortbouwt op zijn eigen spiritualiteitsbeleving. *Nuptial mysticism had long been recommended as an appropriate form of devotion for nuns. Before Suso, however, it was highly unusual for a man to play the male role in a scenario of celestial love. If homoeroticism was to be avoided, as it generally was, either he had to take on the woman's role as anima or else God had to be recast as a goddess, which is what happens here.* Cit. pp. 175-176. Newman bespeurt in Seuses gender-bending benadering tevens een bewuste strategie, die verder doelt dan het tonen van een rolmodel onder vermindering van homo-erotische connotaties; zie hier haar artikel in: *Gender*, verschenen als hoofdstuk 3 in: *The Wiley-Blackwell companion to Christian mysticism*. Ed. Julia A. Lamm 2013, pp. 41-55. *For some mystics, especially in the late Middle Ages, gender symbolism becomes so fluid and malleable that it offers a means to its own transcendence. In pursuit of the divine Beloved, the devotee is enabled, through metaphorical gender-bending, to move beyond both the limitations of bodily sex and formulaic ideas of divine gender.* Cit. p. 42. De mens als persoon overstijgt bij Seuse het sekseverschil. Zie voor een kritische beschouwing op de hedendaagse receptie van dit middeleeuwse gender-model: Barbara Newman. *Henry Suso and the Medieval Devotion to Christ the Goddess*, in: *Spiritus: A Journal of Christian Spirituality*, Volume 2, Number 1, Spring 2002, pp. 1-14. *The pressures that now bear so heavily on such symbols as "Goddess" and "God our Mother" are specific to the present historical moment and cannot be projected retroactively onto the Middle Ages.* Cit. p.12. Voor een hedendaagse, boeiende speurtocht naar de verborgen vrouwelijke kant van God, zie het werk van Annine van der Meer: *Van Sophia tot Maria. De wedergeboorte van de verborgen Moeder*, Geesteren 2008. Van dezelfde auteur, *Van Venus tot Madonna. Een verborgen geschiedenis*, Den Haag 2006. Voor de devotie tot Maria en de bijzonder rol die Maria innam bij de H. Dominicus en de ordespiritualiteit, zie: P. fr. G. A. Meijer O.P., *Dominicaansche studiën* (tweede, vermeerderde druk), Tiel 1920, pp. 345-364.

² De geïntendeerde flexibiliteit van de tekst congrueert met het literaire procedé, waardoor de lezer als het ware zelf soepel onderdeel kan gaan uitmaken van de

de actieve lezer daarbij aanzetten tot eigen en aandachtig gebed.¹

Vrijwel alles wordt zinnebeeldig uitgelegd; veel staat hier in de vorm van een onderrichting, die een ijverige mens voor zichzelf kan omwerken tot een aandachtig gebed.

4.2. Opbouw van het *BdEW*.

1.

Het *BdEW* bestaat uit drie delen, voorafgegaan door een proloog en gevolgd door een nawoord. De eerste twee delen hebben samen 24 hoofdstukken en bevatten de vele inzichten - 'lichtende invloeiingen van goddelijke waarheid' - die de auteur in de loop der tijd toestroomden naar aanleiding van de door hem dagelijks verrichte meditatie, waar we in het derde deel van het *BdEW* verder over geïnformeerd worden.²

allegorische, als dialoog vormgegeven tekst. Het is voor Seuse een middel om tot zijn doel te geraken. Voor dit complexe procedé, zie: Largier, N. *Allegorie und Figuration. Figuraler Realismus bei Heinrich Seuse und Erich Auerbach*, in: *Paragrana* 21(2), December 2012, pp. 36-46. *Das scheinbar Bildhaft-Allegorische impliziert [...] keine Bedeutung mehr, sondern es konstituiert als Figur ein Wahrnehmungseignis. Das Figurale wird so – im Weg „durch die Bilder über die Bilder“ – zum Medium einer negativen Theologie, die mit der kataphatischen Rede einher geht und die Bilder bejaht, ihre Verfügungsmacht über das Göttliche aber gleichzeitig negiert und aufhebt.* Cit. p. 37. Het is dit 'Wahrnehmungseignis' dat Seuse wil oproepen bij de lezer en dan binnen haar/zijn eigen specifieke, particuliere context, die daarmee zowel benadrukt als gerelativeerd wordt. Voor deze benadering, die uiteindelijk zelfrelativerende humor als haar mature waarmerk draagt, zie bijv. hfdst. 24, van het *BdEW*: *Minnelijke Heer, zelfs de kikers in de sloten loven je; en al kunnen ze niet zingen, ze kwaken dan toch*. Voor een inspirerende bespreking van de humor bij mystici en bij Seuse in het bijzonder, zie: Ignaz Weilner, *Heinrich Seuse und die Ascese des Humors*, in: Heinrich Seuse. *Studien zum 600. Todestag. 1366-1966*, hg. v. Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp. 241-254.

¹ Dat is inderdaad gelukt. Er is bijv. groot aantal afschriften en vertalingen van de 100 *Betrachtungen und Begehungen* bekend, ook naar het Nederlands. Zie: J. Deschamps, *De Middelnederlandse vertalingen en bewerkingen van de Hundert Betrachtungen und Begehungen van Henricus Suso*. In: *Ons geestelijk erf* 63 (1989): pp. 309-369. Voor een fraaie studie van de receptiegeschiedenis in de Nederlanden, zie: José van Aelst, *Passie voor het lijden. De Hundert Betrachtungen und Begehungen van Henricus Suso en de oudste drie bewerkingen uit de Nederlanden*, Leuven 2005. De studie toont aan dat de inhoud en de structuur van de 100 *overwegingen* in de tijd verandert en dat deze verandering bepaald wordt door de gebruikscontext. Opleidingsniveau en wijze van mediteren van de gebruikers spelen hierbij een belangrijke rol. Zie tevens: J. van Aelst, *Vruchten van de Passie. De laatmiddeleeuwse passieliteratuur verkend aan de hand van Suso's Honderd artikelen*. Hilversum 2011.

² Seuse nam de *De Honderd Artikelen* overigens niet op in de Latijnse bewerking van dit geschrift (*Horologium aeternae Sapientiae*). Wel nam hij in het *Horologium* een soort aanhangsel op onder de titel: *Cursus de Aeterna Sapientia*, dat als volgt begint: *Al wie begeert de Eeuwige Wijsheid als zijn vertrouwde bruid te bezitten moet voor haar deze getijden dagelijks devoot bidden.* [Quicumque desiderat

2.

In dit derde en laatste gedeelte van het BdEW schetst de auteur de honderd taferelen, ook wel artikelen genoemd¹, die hij in de proloog aankondigde en die allemaal te maken hebben met het lijdensverhaal van Christus in de volgorde van hun gebeuren. De beelden worden als het ware als kruiswegstaties geclusterd in 13 groepjes van vijf of tien artikelen, waarbij 12 clusters worden afgesloten met een voorbeeldgebed. Door die structurering maakt de auteur het de lezer makkelijker om ze alle honderd te onthouden: mnemotechniek in dienst van meditatie.²

3.

De eerste twee delen van het BdEW vormen een voorbeeldige meditatie op *de honderd taferelen* uit deel drie. In het eerste deel van het BdEW (hfdst. 1-20) staat de ontmoeting met de lijdende Christus (hfdst. 1-16) en zijn moeder Maria centraal (hfdst. 16-20). Maria wordt hierbij door Seuse als hét voorbeeld opgevoerd voor de navolging Christi.³ Het tweede, kortere gedeelte van het

sapientiam aeternam familiarem erga sponsam habere debet ei has horas cotidie devote legere.] Voor de tekst van de *Cursus*, zie: *Horologium*, ed. Künzle, pp. 606-618. Geert Grote vertaalde en bewerkte de *Cursus de Aeterna Sapientia* naar het Nederlands tot *de Getijden van de Eeuwige Wijsheid*, dat in de vijftiende eeuw een grote populariteit genoot, voornamelijk in de Noordelijke Nederlanden in het gebied waar de Windesheimse congregatie actief was, maar zeker ook daarbuiten. Voor de tekst en bespreking daarvan, zie: N. Van Wijk, *Geert Grote, Getijdenboek*, Leiden 1940. Zie ook: *Getijden van de Eeuwige Wijsheid naar de vertaling van Geert Grote*, uitgegeven en ingeleid door Anton G. Weiler, Baarn 1984.

¹ José van Aelst rekent *de 100 artikelen* tot het literaire genre van de passiemeditatie. Het mediteren is bij deze vorm van affectieve meditatie vooral gericht op het ontvlammen van het gevoel met als doel het leren medelijden (de *com-passio*) met Christus; zie: José van Aelst, *o.c.* p. 23. Zie tevens: José van Aelst, *Vruchten van de Passie. De laatmiddeleeuwse passieliteratuur verkend aan de hand van Suso's Honderd artikelen*, Hilversum 2011.

² Mary Carruthers deed onderzoek naar middeleeuwse mnemonische technieken. Carruthers wijst in dit verband bijvoorbeeld op de veelomvattende, functionele relatie tussen boek en geheugen bij de middeleeuwse lezer. *It is my contention that medieval culture was fundamentally memorial, to the same profound degree that modern culture in the West is documentary. [...] A book is not necessarily the same thing as a text. "Texts" are the material out of which human beings make "literature." For us, texts only come in books, and so the distinction between the two is blurred and even lost. But, in a memorial culture, a "book" is only one way among several to remember a "text," to provision and cue one's memory with "dicta et facta memorabilia." So a book is itself a mnemonic, among many other functions it can also have.* Mary Carruthers. *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*. New York 1990, 2008²; cit. pp. 9-10. Seuse maakt in zijn dagelijkse rondgang door het klooster gebruik van de architectonische bijzonderheden van het gebouw, die hem helpen om zijn gedachten te structureren en te onthouden. De *honderd overwegingen* van Seuse, die we vinden in het derde deel van het BdEW, zijn functioneel gezien vergelijkbaar met de architectonische herkenningspunten van Seuse tijdens zijn rondgang door het klooster, waarvan ze dus feitelijk de literaire pendant vormen.

³ Over het middelaarschap van Maria, zie: Sandra Fenten, *Mystik und Körperlichkeit. Eine komplementär-vergleichende Lektüre von Heinrich Seuses Schriften*,

BdEW (hfdst. 21-24) kent vier thema's, die als instructies worden uitgewerkt: hoe te sterven, hoe te leven, hoe het sacrament te ontvangen¹ en hoe Christus inniglijk te loven.

4.3. Een christocentrische heilsweg.

1.

In de woorden van de Eeuwige Wijsheid (Christus) schetst de auteur in het *BdEW* een christocentrische heilsweg waarvan de bestemming gelegen is in de goddelijke verborgenheid.² Het is de Eeuwige Wijsheid zelf, die, in de vorm van een retorische vraag, het pad schetst dat hier te gaan is.

*Hoe zal de mens de goddelijke verborgenheid beter kunnen kennen,
dan door de aangenomen mensheid?*

De Eeuwige Wijsheid spreekt de dienaar, en daarmee de lezer, op een persoonlijke en directe wijze toe, waarbij zij zelf het antwoord op haar vraag preciseert.

*Mijn mensheid is de weg waarlangs men gaat, mijn lijden is de deur
waardoor men gaan moet, voor hem die wil komen tot wat jij zoekt.*

Het *BdEW* vormt de schriftelijke neerslag van een uitgesponnen meditatie op dit lijden.

2.

Seuse verankert zijn christocentrische heilsweg in de neoplatoonse exitus-reditus leer, net zoals hij dit deed in het *BdW*. De mens vertrekt vanuit de eenheid van God, om naar diezelfde eenheid terug te keren. De hoogste voortkomst van alle wezens uit hun eerste oorsprong, gaat, naar de natuurlijke orde genomen, uit van de edelste wezens om over te vloeien in de laagste; maar in hun terugkeer naar de oorsprong gaat men van de laagste naar de hoogste. De afgescheiden zielen maken als het ware een terugreis naar die 'oorsprong': de wijzeloze godheid.

*[...] hoe volmaakter afgescheiden en ontledigd hun uitgaan, des te
vrijer hun opgaan; en hoe vrijer hun opgaan, des te dieper hun*

Würzburg 2007. Maria vervult een belangrijke rol in het *BdEW*: *Während die Ewige Weisheit als Gottmensch also die Mittlerschaft zu Gottvater übernehmen kann, ist Maria der Zugang zur Ewigen Weisheit*. Cit. p. 50.

¹ Het *communiegebed* op het einde van hfdst. 23 van het *BdEW* kende net als *de honderd overwegingen* een separate overlevering. Zie: Kurt Ruh, *Geschichte der abendländischen Mystik, Bd.3: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik*, München 1996, p. 435.

² Over het ingaan in deze 'verborgenheid', zie ook de *Vita* hfdst. 52 met verwijzingen naar Dionysius Areopagita, m.n. naar diens *Theologia mystica* I, 1 en 3.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

ingaan in de wilde woestenij en de diepe afgrond van de wijzeloze godheid, waarin zij verzonken, versmolten en verenigd worden [...]

Het *BdEW* kent weliswaar niet de apologetische toonzetting van het *BdW*, maar afwezig is de leer van Eckhart, de geliefde leraar, niet.¹

3.

Seuse koppelt deze neoplatonische denkbeweging aan de pseudo-Dionysische, apofatische, theologische traditie, waarbij Christus, als *imago Dei*, het medium is waardoorheen men het goddelijke als het ware 'zien' kan, het goddelijke dat zelf door geen afbeelding of welke naam ook kan worden vastgelegd.

Zie, dat alles, ja, alles wat alle mensen kunnen uitdenken over gestalte, bevalligheid, en genade, in mij nog heerlijker is dan iemand in staat is uit te spreken.

4.

Door 'de terugkeer naar de oorsprong' vervolgens te verbinden met de christelijke verzoeningsleer, geeft de auteur deze Dionysisch-neoplatonische benadering haar christologische hart.²

¹ Zie voor de overeenkomsten met het denken van Eckhart: R. Blumrich, *Die 'gemeinú ler' des 'Büchleins der ewigen Weisheit'. Quellen und Konzept*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*. Wiesbaden, 1994, pp. 49-70. Blumrich stelt dat Seuse zich met zijn *BdEW* plaatst in de lijn van denken die kenmerkend is voor de school van Albertus de Grote: *Seuse stellt sich in diese Tradition und vor allem hinter die Lehre Eckharts, den er zwar nicht nennt, der aber deutlich präsent ist*. Cit. p. 68.

² Het lijden van Christus wordt in deze benadering gezien als offer (*sacrificium*), verlossing (*redemptio*) en genoegdoening (*satisfactio*). Kurt Ruh wijst hier op de gebruikelijke bronnen: Anselmus van Canterbury 'Cur Deus homo' (I 8; I 12 II 11), en Thomas van Aquino (m.n. *S.Th.* III q.46 a.1-3; III q.1 a.2). Seuse heeft hier volgens Ruh echter (ook) andere bronteksten gebruikt, die gezocht moeten worden bij de *'Meditationes vitae Christi'* of daarvan afhankelijke bronnen. Zie: Kurt Ruh, *Geschichte der abendländischen Mystik, Bd.3: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik*, München 1996, p. 439 nt. 44. Voor een korte maar heldere bespreking van de klassiek geworden visies van Anselmus en Abaelardus m.b.t de verzoeningsleer, zie: Guda H. Borger-Koetsier, *Verzoening tussen God en mens in Christus. Theologiehistorisch onderzoek naar de opvattingen in het twintigste-eeuwse Nederland*, Boekencentrum B.V. 2006, pp. 37-39. Borger-Koetsier concludeert: *Er is dus duidelijk sprake van een verschil in de benadering van de verzoening door Anselmus en Abaelardus omdat de een zich richt op de kant van God en de ander op die van de mens*. Seuse lijkt, deze analyse volgend, meer in de richting van Abaelardus dan in die van Anselmus te denken. Zie voor een kritische waardering van de hedendaagse receptie van de Anselmiaanse heilsleer: Edward Schillebeeckx O.P. *Jezus, het verhaal van een levende*. Baarn 2000 (10e druk). Schillebeeckx stelt vast: *In moderne evaluaties is deze westerse, vooral door Anselmus gethematiseerde (maar in kiem reeds oudere) 'satisfactie'-leer vaak tot een karikatuur gemaakt, die de diepste intentie van Anselmus en van het westerse levenspathos miskent. In wezen is het de christen Anselmus om Gods eer te doen, maar in zijn satisfactieleer gaat het vooral om de eer*

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

[...] want door jouw wonden, door jouw smarten heb je verzoening gebracht, en geheeld heb je de breuk, die alle schepselen tezamen nooit vermochten te helen!

5.

Seuse roept in het *BdEW* op tot navolging van Christus.¹ De navolging heeft effect op de persoonlijke verlossing en is daarvoor zelfs noodzakelijk.² Elke mens kan slechts deel krijgen aan de verlossing in de mate van zijn mede-lijden met de lijdende Christus.³

[...] iedere mens trekt slecht zó veel van de genoegdoening tot zich, als hij aan mij door mede te lijden gelijkvormig is geworden.

van de mens, de 'dignitas humanitatis' (een slogan in het opkomend humanisme van Anselmus' tijd): de mens brengt God eer door met zichzelf in het reine te komen. 'Voldoening brengen' betekent daar de orde herstellen waar ze werd geschonden nl.: in de mens zelf. Cit. p. 464. De benadering van Seuse ademt precies dit 'levenspathos' dat Schillebeeckx treffend schildert met de 'dignitas humanitatis' als haar kloppend hart. Het is Seuse in zijn *BdEW* hierbij uiteindelijk meer te doen om 'de Christus in ons' (godsgeboorte) dan om 'de Christus voor ons' (genoegdoening). Opmerkelijk is overigens dat Schillebeeckx de kloosternaam Heinrich Seuse of Suso kreeg, zie hiervoor: Joos Florquin, *Ten huize van... 13.*, Leuven / Brugge 1977. *Was er een bepaalde reden waarom u als kloosternaam Henricus koos? [p. 325] Er viel niet te kiezen. Je kréég die naam! Voor mij werd het Heinrich Seuse of Suso, de Duitse mysticus. Waarom men me die gegeven heeft, weet ik niet. Maar ik denk dat ze die toch niet zo maar lukraak kozen. Je kreeg die kloosternaam na een retraite van tien dagen, en ze zullen dan wel ergens een verband hebben gezocht. Men zei me: Je zal blij zijn met de naam die we je straks geven! Ik begreep het niet.*

¹ Het is Seuse volgens Rüdiger Blumrich in deze opzet vooral te doen om een verbinding te leggen tussen de incarnatie en de ascensus-metafysiek. Zie: R. Blumrich, *Die 'gemeinú ler' des 'Büchleins der ewigen Weisheit'. Quellen und Konzept*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rüdiger Blumrich und Phillip Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*. Wiesbaden 1994. Zie hiervoor m.n. p. 55.

² Peter Ulrich wijst op de noodzaak tot navolging, die onontbeerlijk is voor het persoonlijke heil van de individuele mens. *Die Intention der Leidensnachfolge Christi zielt auf den Vollzug, ohne den das Heilsgeschehen am Kreuz nicht in seiner Vollständigkeit rezipiert wird. Das Heilsgeschehen drängt zur Nachahmung, ohne die der heilsuchende Mensch nicht zum Heil gelangt [...]*. Peter Ulrich. *Imitatio et configuratio. Die philosophia spiritualis Heinrich Seuses als Theologie der Nachfolge des Christus passus*. Regensburg 1995. Cit. p.146.

³ Funderend voor Seuses gedachtegang is de overtuiging dat de navolging van Christus (*imitatio Christi*) leidt tot gelijkvormigheid met Christus (*conformitas Christi*). In tegenstelling tot een moderne opvatting van navolging, die het verschil tussen de 'imitator' en de 'nagebootste' benadrukt, wordt in de middeleeuwse opvatting van 'imitatio' degene die wordt 'geïmiteerd' opgevat als daadwerkelijk aanwezig in de 'imitator'. Zie hiervoor: Leppin, V. *Christus nachfolgen – Christi Nähe erfahren – Christus repräsentieren. Zur Glaubenswelt Elisabeths von Thüringen*. In: *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 118 (2007), pp. 320-335.

6.

Hoe dan in het lijden tot gelijkvormigheid te komen? Deze vraag staat centraal in het *BdEW*.

Daarom, leer mij, hoe ik me in het lijden aan jou gelijkvormig maken kan.

4.4. Lectio, meditatio, oratio en contemplatio.

1.

Het *BdEW* is een boek vol geestelijke oefeningen. Het zijn oefeningen die behulpzaam moeten zijn tot de nagestreefde gelijkvormigheid te geraken. In het *BdEW*, dat een losse, wat associatief aandoende, circulaire opbouw kent, sluit Seuse aan bij een bestaande monastieke praktijk, die hij een eigen stempel opdrukt.¹ Dit spirituele programma (*lectio divina*), kent vier achtereenvolgende stappen: *lectio, meditatio, oratio en contemplatio*, stappen, die nauw met elkaar samenhangen en niet zonder elkaar kunnen.²

2.

Met *lectio* wordt door Seuse niet alleen bedoeld (voor)lezing van gewijde geschriften, maar ook en vooral de 'lectuur' van de beeltenis van de lijdende Christus.³ De kapotgeslagen en

¹ Deze praktijk, de *lectio divina*, wordt voor het eerst beschreven door Sint-Benedictus van Nursia in de 6e eeuw en vervolgens geformaliseerd als vierstappenproces door de kartuizer monnik Guigo II, de negende prior van 'La Grande Chartreuse' (prior: 1174-1180) in een werk genaamd *Monastieke Ladder of Paradijsladder* (*Scala Claustralium* of *Scala paradisi*, ook wel: *Epistola de vita contemplativa*). Voor een vertaling van de *Scala Claustralium* naar het hedendaags Nederlands, zie: Jos de Heer, *De ladder van de kloosterlingen, Spiritualiteit van de lectio divina*. Uitg. Skandalon 2020. Alhoewel Seuse niet expliciet verwijst naar de *Scala Claustralium*, is deze methode duidelijk te herkennen in zijn benadering. Otto Langer treft in het *Tösser nonnenboek* een soortgelijk schema aan. Het is een voor geestelijke oefeningen structurerend schema, dat in de passiemystiek van de dominikaanse monialen vaker terug te vinden is. Langer noemt hier: *contemplatio - compassio - imitatio - admiratio - exultatio - resolutio - quies*. Deze structuur vervangt volgens Langer de gebruikelijke driedeling: *vita purgativa, vita illuminativa en vita unitiva*. Zie: Otto Langer, *We ist ein gut wort, we ist ein genadenrichez wort. Zur Spiritualitat der Dominikanerinnen im Spatmittelalter*, in: Lerne leiden: Leidensbewältigung in der Mystik, ed. W. Böhme, Karlsruhe 1985, pp. 21-34, hier p. 33.

² In de de twaalf gebeden die we aantreffen in de 100 overwegingen (deel drie van het *BdEW*) is het gebruikelijke drievoudige schema van de *via triplica* te herkennen: *purificatio, illuminatio en unificatio*. Zie hier: Jeroen Laemers, *Gereedschap voor de ziel. De theorie en de praktijk van de Imitatio Christi in het werk van Henricus Suso*, in: Madoc. Jaargang 1999, pp. 26-33.

³ De Eeuwige Wijsheid geeft de gelovigen antwoord op hun verlangen naar de troost van haar aanwezigheid: *Ieder woord, dat over mij gesproken wordt, is voor hun hart toch een liefdesboodschap, en ieder woord van de Heilige Schrift, door mij geschreven, is als een zoete liefdesbrief van mijn hand aan hen geschreven*. Zie:

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

opengereten huid van de lijdende Christus wordt als het ware het perkament voor het boek van de Passie. *Want een levend boek is het, waarin men alles vinden kan; hoe gelukkig de mens toch is, die het altijd voor ogen heeft en daarin studeert!*¹ De Eeuwige Wijsheid geeft de dienaar haar eerste les (lectio):

Zoek al je rust in mij, heb lichamelijk ongemak lief, onderga geduldig het kwaad dat anderen je aandoen, verlang naar verachting, laat je begeerten verdorren, en dood al je lust. Dit is de eerste les in de school der Wijsheid, men kan ze lezen in het opengeslagen, verscheurde boek van mijn gekruisigde lichaam.

3.

Via de uitwendige waarneming met de zintuigen roept het beeld van de lijdende Christus een sterke inwendige, affectieve, emotionele reactie op bij de beschouwer. Het beeld dat men voor ogen heeft, wordt hierbij door de aandachtige waarnemer niet langer ervaren als alleen maar buiten zichzelf gelegen of als product van de imaginatie. In de *meditatio* begeeft men zich als het ware binnen een innerlijk gevisualiseerde ruimte waar men zelf deel van gaat uitmaken.² Zowel de zintuigen, het geheugen, het denken als de wil worden hierbij ingeschakeld. *Meditatio* verlangt daarenboven aandacht: *'het moet vervuld zijn van hartelijke liefde en een doorleefd mededogen, want anders blijft het hart net zo onberoerd door de beschouwing als een mond door ongekauwd zoethout.'* In het beleven en doorleven van de passio in de *meditatio* (hier het herkauwen (*ruminare*) in de geest) verandert de recipient en transformeert uiteindelijk tot wat deze opgenomen

hfdst. 9 *BdeW*; cfr. *Hor.* 1.8 (136- 48). De verliefde dienaar verlangt echter meer dan alleen een liefdesbrief.

¹ Sarah Noonan stelt dat deze 'Christus-als-boek' metafoer in combinatie met de materialiteit van het op perkament geschreven boek tot een innige en intense beleving kan voeren bij de middeleeuwse lezer - een welhaast fysieke ontmoeting met de lijdende Christus. *Through this metaphor and the accompanying materiality of the texts that include it, medieval authors and audiences could imagine intimately interacting with Christ's body during the violence of his Passion.* Sarah Noonan. *Bodies of Parchment: Representing the Passion and Reading Manuscripts in Late Medieval England.* [Diss.] Washington University in St. Louis, 2010. Citaat uit: *abstract*, pag. i. In de codex *MS 2929* Straatsburg heeft de illustrator op enkele bladzijdes zelfs de illusie willen wekken dat het bloed van het perkament druipt.

² Zie hiervoor: Breure L. *Doodsbeleving en levenshouding. Een historisch-psychologische studie betreffende de Moderne Devotie in het IJsselgebied.* Hilversum 1987. p.167 [ook verschenen als diss. Utrecht]. Over de belangrijke rol die ook de andere zintuigen spelen bij de *meditatio* (m.n. het gehoor), zie: Steven Rozenski. *The Visual, the Textual, and the Auditory in Henry Suso's Vita or Life of the Servant.* in: *Mystics Quarterly* 34/1-2 (2008), pp. 35-72. *Any sound whatsoever relating to love, from secular to spiritual, throws Suso into an inward contemplation of his beloved.* Cit. p. 46.

heeft.¹ De *meditatio* kan volgens Seuse aldus behulpzaam zijn om zowel het lichaam als de ziel blijvend te herscheppen tot afbeelding van de lijdende Christus.²

Ach, minnelijke Heer, mijn ziel verlangt, dat jij het beeld van je deerniswekkende dood inprent in mijn lichaam en in mijn ziel, of het voor mij nu aangenaam is of niet, tot je allerhoogste eer en overeenkomstig je allerliefste wil.

4.

Na de *lectio*, een uiterlijke bezigheid, en de *meditatio*, een innerlijke bezigheid, volgt het gebed, de *oratio*. Het gebed is uitdrukking van een intens verlangen. Het is dit verlangen dat te bespeuren is op vrijwel elke pagina die Seuse schrijft.

Heer, neem me tot je, het mag nu zijn of later, want daarnaar gaat mijn hartsverlangen uit.

5.

De drie stappen (*lectio, meditatio, oratio*), waarbij de dienaar het initiatief nam, worden gevolgd door een vierde: de *contemplatio*. Het is nu niet langer de dienaar, maar het is de Eeuwige Wijsheid die hier het initiatief neemt.³

¹ Net zoals het beeld moet ook de tekst opgenomen worden, het is een gebeuren dat voor de middeleeuwer analoog is aan de communie tijdens de eucharistie. *Just as the Eucharist was to be physically eaten, so too was it a common trope in medieval rhetoric that texts were meant to be devoured, chewed and digested by the reader.* Zie: Sarah Noonan o.c. (2010) p.13 nt. 22.

² Christian Straubhaar wijst in dit verband op de opticeer van Alhazan (c.965 – c.1040) die volgens hem ten grondslag ligt aan de benadering van Seuse. Christian Straubhaar, *Understanding the Visuality of a Medieval Visionary: Fourteenth-Century Dominican Henry Suso's Interwoven Concepts of Divine Image, Gendered Identity, and Epistemology.* [Diss] University of North Carolina at Chapel Hill Graduate School, 2015. *Suso believed that both the external eye and the internal mind's eye were malleable, taking the shape of the image they perceived. This influenced his concept of human identity, because he felt that the entire human body was spiritually malleable, and could be literally reshaped by religious discipline.* Cit. p.iii-iv.

³ Er is een toenemende graad van intimiteit te ontdekken in de ontmoeting: gesprek, kus, omarming en samensmelting. De erotisch geladen echo van deze ontmoeting weergalmt in het *Horologium* meer uitgesproken dan in het *BdEW*. Volgens Volker Mertens is dat een gevolg van de inschatting van Seuse, dat zijn meer geleerde, Latijn sprekende publiek eerder de geestelijke, allegorische zin van deze benadering zou inzien. *Anscheinend rechnete Seuse damit, daß der lateinisch gebildete geistliche Leser die biblischen Referenzen erkannte und daher nur an einen geistlichen Sinn dachte, während die ungebildeten Rezipienten der deutschen Fassung durch die intensive erotische Bildlichkeit irritiert sein konnten.* Mertens, Volker. *Der Bräutigam, die Braut – die Weisheit und ihr Diener. Geschlechterkonzepte der Brautmystik bei Berhard und Seuse*, in: *Mystik – Überlieferung – Naturkunde. Gegenstände und Methoden mediävistischer Forschungspraxis. Germanistische Texte und Studien*, Bd. 70, Olms-Weidmann, Hildesheim/Zürich/New York 2002, pp. 1-16. Cit. p.13.

[...] naar de door mij geliefde ziel kom ik zelf, en bij haar vind ik een minnelijk verblijf; maar het vindt zo heimelijk plaats, dat het verborgen blijft voor alle mensen, behalve voor hen, die onthecht zijn en op mijn wegen acht slaan [...]

Wat volgt is een liefdevolle, intieme ontmoeting, die in het verborgene plaatsvindt en slechts ervaren zal kunnen worden door hen die zelf de weg gaan van de lijdende Christus.¹

Zij, de beminden, worden door mijn zoete minne omvat en ondergompeld in het Enig Eén, in minne ongebeeld, in woorden onvatbaar, en ze worden ontbonden om te vervloeden in het goed waaruit ze zijn voortgevloeid.

Seuse blijkt ook hier voort te gaan op het pad dat Eckhart hem gewezen heeft.²

4.5. Over 'onderscheid' en over 'gelatenheid'.

1.

De liefdesrelatie met de Eeuwige Wijsheid wordt beschreven als een heerlijk, teder minnespel. Maar het is niet altijd rozengeur

¹ Barbara Rosenwein bespreekt het thema van 'de omhelzing' bij Seuse onder verwijzing naar de eerste biografie van Thomas van Aquino, die geschreven is door zijn ordegenoot Willem van Tocco (*Ystoria sancti Thome de Aquino de Guillaume de Tocco*) en verscheen in 1323, het jaar van de heiligverklaring van Thomas van Aquino. Deze biografie wordt door haar als een van de belangrijkste inspiratiebronnen aangewezen voor de affectieve en erotisch gekleurde devotie die we ook bij predikbroeders als Seuse kunnen terugvinden. *The "mystical" Thomas that emerged from his teachings on love and their concretization in William of Tocco's Ystoria helps us understand why the Dominicans, whose founder had none of the charisma or mystical allure of Saint Francis, nevertheless helped to foster a particularly affective and erotic form of Christian devotion.* Rosenwein, Barbara H. *Embracing Eternal Wisdom: Dominican Image and Theory.* In: Theologisches Wissen und die Kunst: Festschrift für Martin Büchsel Müller, Rebecca; Rau, Anselm; Scheel, Johanna [Publ.]. Berlin 2015. pp. 17-28; cit. p.27.

² Voor een bespreking van de uitdrukking 'ein einic ein' als ontstaan binnen het genre van de liefdeslyriek van die tijd, zie: Hasebrink, Burkhard: *ein einic ein. Zur Darstellbarkeit der Liebeseinheit in mittelhochdeutscher Literatur.* In: PBB 124 (2002), pp. 442-465. De uitdrukking 'ein einic ein' is volgens Hasenbrink tot een 'kenwoord' van Eckharts leer geworden. *Die Vereinigung von Gott und Seele denkt Eckhart als Selbstvollzug des Einen selbst. Er bringt diesen einzigen Namen, diese Univozität, auf eine Formel, die zu einem regelrechten Kennwort geworden ist: das einic ein; es gilt als spezifische Bezeichnung des göttlichen Einen.* Cit. p.450. Zie hier tevens de analyse van een preek van Eckhart (*Pr. 51: 'Haec dicit dominus: Honora patrem tuum'*) door Georg Steer, in: *Predigten Meister Eckharts von Fachgelehrten gelesen und gedeutet.* Steer G, Sturlese L (eds), Lectura Eckhardi III. Predigten, Stuttgart 2009, pp. 51-77 (hier m.n. pp. 75-76). Zie ook: Q. 2, DW I, 31,8; 43,2.6. Q. 22, DW I, 381,1. Q.25, DW II, 11,1. Q.66, DW III, 118,7.

en maneschijn. De liefdesrelatie kenmerkt zich door onbestendigheid.¹

Zolang lief bij lief is, weet lief niet, hoe lief hem lief is, maar wordt lief van lief gescheiden, dan pas voelt lief, hoe lief lief hem was.

De Eeuwige Wijsheid leert de dienaar in deze ervaring een belangrijke les:

Mijn ware aanwezigheid erken je op geen ander wijze dan hierlangs: wanneer ik me verberg en het mijne onttrek aan de ziel, dan pas wordt het je duidelijk wie ik ben en wie jij. Ik ben het eeuwige Goed, buiten hetwelk nooit iemand enig goed heeft [...]

De dienaar krijgt nu op experiëntiële wijze weet van het 'ware onderscheid', het centrale punt van de speculatieve aandacht in het *BdW*. Het is het onderscheid tussen het oneindige, absoluut uniforme wezen van God, buiten hetwelk nooit iemand enig goed heeft, en het afhankelijk, creatuurlijke zijn van de mens.²

2.

Voor de levenshouding die centraal staat in de bespiegelingen van het *BdW*, de gelatenheid, opent zich in deze paradoxe ervaring (aanzigheids-verbergen/onttrekken) een weidser en verdiepend perspectief. Seuse speelt met de Middelhoogduitse betekenis van het woord 'gelassenheit', dat naast de betekenis van 'loslaten, toelaten en overlaten', nu ook en nadrukkelijk de betekenis van 'verlaten-zijn' met zich draagt.

¹ De spirituele ontwikkeling in de relatie tussen de Eeuwige Wijsheid en de minnende ziel in Seuses *BdEW* kan ook weergegeven worden langs de lijnen van het structurerend schema dat Amber Griffioen geeft in haar analyse van het 'Christus en de minnende ziel'-narratief, dat in Zuid-Duitsland en het noorden van Zwitserland grote bekendheid genoot van de 13^e tot de 16^e eeuw. Amber L. Griffioen. *Ich wird dich also an griffen / Das du mir nit mugist entwichen: Göttliche Aktivität, seelisches Leiden und die Rolle der Autonomie in Christus und die minnende Seele*, in: *Handelt Gott in der Welt? Neue Ansätze aus Theologie und Religionsphilosophie*. B. Göcke & R. Schneider, eds. Regensburg 2017, pp. 41-72. Griffioen onderscheidt in haar structurering drie fases waarbinnen steeds twee stappen zijn te onderscheiden: 1a. De ziel keert zich af van de wereld; 1b. de ziel keert zich inwaarts. 2a. De ziel keert zich naar Christus; 2b. Christus keert zich af van de ziel. 3a. Christus keert zich weer naar de ziel; 3b. De ziel verkeert met Christus. Griffioen concludeert m.b.t. de laatste fase: *Die mystische Einheit, die hier geschaffen wird, ist keine Verschmelzung, sondern eine affektive und volitionale Zuwendung, eine „Umschlingung“ des menschlichen und göttlichen Willens, in dem das Leiden in Gelassenheit erduldet und sogar zu einem „süßen“ Ausdruck göttlicher Liebe wird.* Cit. p. 33.

² Zie hier verder *Vita* hfdst. 50, waar Seuse in deze *ongeordende droefheid* door de afwezigheid van de geliefde een nog immature spiritualiteit waarneemt [...] zoals de aanwezigheid ervan vreugde brengt, zo geeft haar afwezigheid hem een ongeordende droefheid [...]

Een gelatenheid boven alle gelatenheid is gelaten te zijn in gelatenheid.

3.

Seuses mystagogie nadert zijn hoogtepunt. Wanneer het lijden van de mens in zijn verlatenheid in zekere zin de groeipijn is die hoort bij het zoon-gods-woorden, dan is God als het einddoel van dit groeiproces ook en vooral in dit lijden aanwezig. Dit moeizaam verworven inzicht maakt dat het lijden nu met andere, nieuwe ogen bekeken wordt.¹

¹ Seuse volgt ook hier Eckhart. Over de godsverbondenheid die (ook en vooral) in het lijden te vinden is, zie Eckhart, bijv. in: *das buoch der goetlichen trostung*. Eckhart wijst hier op de troostende aanwezigheid van een vriend bij een vriend die 'omwille van hem' in lijden verkeert. Eckhart citeert in dit verband *Psalm* 91,15: *cum ipso in tribulatione*, 'ik ben met hem in het lijden'. Er is hierin volgens Eckhart een zevenvoudige troost te vinden, waarvan de laatste als volgt beschreven wordt: [...] *allez, daz der guote mensche lîdet durch got, daz lîdet er in gote, und got ist mit im lîdende in sînem lîdenne. Ist mîn lîden in gote und mitlîdet got, wie mac mir danne lîden leit gesîn, sô lîden leit verliuset und mîn leit in gote ist und mîn leit got ist? Wærlîche, als got wârheit ist und swâ ich wârheit vinde, dâ vinde ich mînen got, die wârheit: alsô ouch, noch minner noch mê, sô ich vinde lûter lîden durch got und in gote, dâ vinde ich got mîn lîden. Swer daz niht enbekennet, der klage sîne blintheit, niht mich noch die götliche wârheit und minnicliche milticheit.* DW V, 53,20-54,7. [...al wat de goede mens lijdt om God, dat lijdt hij in God en God is met hem, lijdend in zijn lijden. Is mijn lijden in God en lijdt God mee, hoe kan lijden voor mij dan leed zijn, als lijden zijn leed verliest en mijn leed in God is en mijn leed God is? Waarlijk, zoals God waarheid is en waar ik ook waarheid vind, ik mijn God die de waarheid is, vind, zo ook, niet meer en niet minder, als ik louter lijden vind om God en in God, daar vind ik God, die mijn lijden is. Wie dit niet inziet, die moet over zijn blindheid klagen, niet over mij of over de goddelijke waarheid en beminnelijke mildheid.] Vertaling uit: *Meister Eckhart, Het boek van de goddelijke troost*. Vertaald door Jan Calis, Bruno Nagel en Theo van Velthoven. Ingeleid door Maarten J.F.M.Hoenen en Bruno Nagel. Derde, herziene druk, Baarn 2002; hier pp. 152-153. Udo Kern (verwijzend naar Eckharts preek *CIV*, in de editie van Pfeiffer (1906), pp. 338, 37-39) maakt, in: *"Gottes Sein ist mein Leben": Philosophische Brocken bei Meister Eckhart*. Berlin, New York 2003, hierbij de volgende kritische kanttekening: *Eckharts Gedanke, daß Gott mein Leiden ist, darf nicht mißverstanden werden als eine wie auch immer gestaltete Weise einer Art von Leidensmystizismus oder asketischem theologischen Leidenpathos des sich selbst präparierenden (frommen) Menschen. Das Argument Leiden-macht-Gott-gleich darf nicht usurpatorisch als selbsteigenes Leistungselement des leidenden Menschen angesehen werden. Vielmehr ist es so, dass von Gott das leiden „edel“ gemacht ist. Eckhart sagt, „daz nâch got nie wart kein dinc, daz edelere sî denne lîden.“* Cit. pp. 234-235. Alois Haas wijst erop dat de passiemystiek van Seuse ondanks diens bedoelingen blijkbaar toch ook aanleiding kan geven tot een dergelijke 'Verdienstfrömmigkeit'. *Seuses Entdeckung ist die der in der Passion anschaulich gewordenen Zuwendung eines gnädigen Gottes. Ziel aller reichen Entfaltung und Nachempfindung des Passionsgeschehens ist diese Einsicht. Man würde Seuse durchaus missverstehen, wenn man seine andächtige Ausgestaltung der Leidensgeschichte Christi ohne diese sinnbestimmende Klammer sehen wollte. Umgekehrt kann nicht bestritten werden, dass die von Seuse schriftstellerische großartig entfaltete Leidensmystik – insbesondere im 15. Jahrhundert, zum Teil schon in der Nonnenmystik – eine gewisse*

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

Lijden bewerkt in voor wie lijdten lijdten is, dat hem het lijdten tot niet-lijdten wordt.

Het lijdten wordt voor de dienaar paradoxaal tot vindplaats van God.¹ De Eeuwige Wijsheid onderwijst de dienaar nu over het lijdten:

Het maakt van een aardse mens een hemelse mens. Lijden vreemdt van de wereld en geeft mijn bestendige vertrouwelijkheid in de plaats.

4.

Toch is dat niet de laatste les van de Eeuwige Wijsheid. De navolging van Christus doelt verder dan alleen de persoonlijke verlossing. De verlatenheid van de dienaar krijgt een plaatsvervangend karakter.² De Eeuwige wijsheid spreekt de dienaar toe:

Wanneer je dan afziet van de liefde van alle mensen, het voordeel en de troost, behalve voor zover de strikte nooddrift het van je eist, dan vervangt jouw verlatenheid allen, die mij in dat uur verlieten.

Maar ook in dit plaatsvervagen blijft er een wezenlijk onderscheid: het volmaakte, schuldloze lijdten van de Zoon van God is uiteindelijk onvergelijkbaar met het lijdten van mensen, dat op een of andere wijze altijd onvolmaakt blijft.³

Selbstzwecklichkeit erlangt und damit zu einer Verdienstfrömmigkeit entartet, die in sich fragwürdig anmuten muß. Haas, Alois M. *Trage Leiden geduldiglich. Die Einstellung der deutschen Mystik zum Leiden*, in: *Gottleiden - Gottlieben: zur volkssprachlichen Mystik im Mittelalter*, Frankfurt am Main 1989. Cit. p. 151.

¹ Seuse zal volgens Jon Øygarden Flaeten in het *Hor.* meer afstand nemen van de speculatieve taal van het *BdEW*. *Whereas mystics such as Johannes Tauler or Meister Eckhart display an idea of suffering that emphasizes inner identification with the suffering God, Suso's emphasis is on the inner moral refinement of the individual, which, in turn helps his or her neighbors on their path to salvation. The presence aspect of Suso's tribulatio thought is an example of a way of thinking that is inspired by mysticism and emphasizes divine presence, but does not dwell on the aspect of inner unification.* Jon Øygarden Flaeten. *New Readings of Heinrich Suso's Horologium sapientiae*. University of Oslo [Diss.] 2013. Cit. p. 256.

² Het is een notie die niet verder uitgewerkt wordt in het *BdEW*. Seuse neemt het thema weer op in de hoofdstukken 31 en 32 van de *Vita*.

³ Vooral in de *Vita* (hfdst. 31) vraagt Seuse hier aandacht voor: *Heer, Heer, jij alleen bent de lijdende, die schuldloos lijdt, zonder oorzaak; en ach, wie is dan hij die zich erop kan beroepen nooit enige aanleiding gegeven te hebben voor zijn lijdten?*

4.6. Maria en het Sacrament.

1.

De Eeuwige Wijsheid leert de dienaar vrij te zijn van elk verlangen naar troost, zelfs de troost van Gods tegenwoordigheid. Maar geheel zonder troost kan de verlaten ziel blijkbaar niet.¹ De dienaar richt zich nu tot Maria, de moeder van Jezus, en vraagt haar:

Welaan dan, wend je barmhartige ogen, die je uit mildheid nooit hebt afgewend van een zondaar, noch van een troostloze mens, wend ze tot mij, arme mens, en neem mij onder je schild, want mijn troost en toeverlaat is in jou gelegen.

2.

Seuse maakt vervolgens een gedachterijke sprong. Zoals Maria haar Zoon droeg, zo draagt de gelovige het Sacrament.² De Eeuwige Wijsheid, Christus, leert de dienaar:

Je hebt mij in het Sacrament voor je en bij je, even waarachtig en werkelijk God en mens, naar ziel en lichaam, met vlees en bloed, even waarachtig als mijn reine Moeder mij in haar armen droeg, en zoals ik waarlijk in de hemel ben in mijn volmaakte klaarheid.

Seuse waarschuwt voor een al te verstandelijke uitleg van het Sacrament en laat de Eeuwige Wijsheid de dienaar vermanen:

Op welke wijze mijn schoon lichaam en mijn ziel naar volle werkelijkheid in het Sacrament tegenwoordig zijn, geen mond die dat uitzeggen kan, want geen verstand dat het vatten kan: het is een werk van mijn almacht. Daarom moet je het eenvoudig geloven en het maar niet te veel willen begrijpen.

¹ Voor een psychodynamische benadering, zie: Harald Haferland, *Heinrich Seuse und die Apophthegmata patrum. Psychodynamiken der Askese*. In: Askese und Identität in Spätantike, Mittelalter und Früher Neuzeit. Hrsg. von Werner Röcke und Julia Weitbrecht. Berlin, New York 2010, pp. 223–250. *Nicht gegenüber die Frau, aber gegenüber der Mutter Gottes wie auch gegenüber der Ewigen Weisheit ist Lust zugelassen. Die Psychodynamik der Askese führt dazu, dass die Lust sich einen neuen Ausschluß sucht und als geistliche Sekundärlust wieder zum Vorschein kommt.* Cit. p. 243.

² Markus Enders stelt in dit verband: *Die - durch Maria vermittelte - Vereinigung mit dem auferstandenen Christus vollzieht sich im eucharistischen Mahl, in dem Christus real präsent ist. Seuses „mystisches Eucharistieverständnis“ macht die „mystische Dimension“ des Sakraments der Eucharistie im (katholischen) Christentum sichtbar und verweist auf dessen innerste Sinnmitte und eigentliche Finalität.* Markus Enders, *Das mystische Wissen bei Heinrich Seuse* (= Veröffentlichungen des Grabmann-Institutes zur Erforschung der Mittelalterlichen Theologie und Philosophie, N.F. 37), Paderborn/München/Wien/Zürich (Schöningh) 1993. Cit. p. 324.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

3.

De Eeuwige Wijsheid, Christus, wordt voor de dienaar nu tot Sacrament van de liefde.¹ De dienaar wordt haar drager.

*Terecht heet het een Sacrament van liefde! Waar werd ooit minnelij-
kers gehoord of gezien, dan door genade zelf liefde te worden?*

De nadruk op het denken en het verstand, zoals we dat aantreffen in het *BdW*, wordt in het *BdEW* verschoven naar de genade en de liefde, begrippen die in het *BdW* niet of zeer spaarzaam voorkomen. Het *BdW* en het *BdEW* moeten daarom gezamenlijk gelezen worden.

4.

Het is de liefde van de Eeuwige Wijsheid die tot wederliefde oproept. Op de begrijpelijke vraag van de dienaar of de Eeuwige Wijsheid geen ander wijze had kunnen kiezen *om 'mij te redden en mij jouw liefde te tonen, zo dat jou dit grote lijden en mij dit bitter meelijden bespaard bleef'*², antwoordt de Eeuwige Wijsheid opnieuw met een vermaning:

*De grondeloze afgrond van mijn geheimen, waarin ik alles volvoer
overeenkomstig mijn eeuwige voorzienigheid, laat niemand hem
trachten te peilen, want niemand kan hem bevatten.*

¹ Er is bij Seuse net als bij Eckhart een analogie te vinden in de leer van de *presentia realis* in het Sacrament en de aanwezigheid van God die te vinden is in het innerlijk van de mens. Seuse vermijdt echter, zie bijv. in hfdst. 23 van het *BdEW*, steeds nadrukkelijk het potentiële gevaar dat de inquisitoren van Eckhart zagen in zijn leer van de *Abgeschiedenheit*, waarbij Eckhart lijkt te verwijzen naar een wezenlijke verandering in de ziel van de mens, vergelijkbaar met die van de Eucharistie. Zie hier bijv. Eckhart in zijn preek (DW I, pr.6) op *Wijsheid* 5,15: *Iusti vivent in aeternum* ('De rechtvaardigen leven in eeuwigheid'). *Gelijk in het sacrament brood veranderd wordt in het ene lichaam van onze Heer – hoeveel broden het ook waren, het wordt toch één lichaam – zou er, wanneer alle broden veranderd waren in mijn vinger, toch niet meer dan één vinger zijn. Maar, zou mijn vinger veranderd worden in dat brood, dan zou daarvan weer even veel zijn als voorheen. Wat in iets anders omgevormd wordt, wordt daarmee één. Net zo word ik in hem omgevormd, zodat hij mij één maakt aan zijn wezen, niet gelijkend; bij de levende God is het waar, dat er geen onderscheid is.* [Alsô wirde ich gewandelt in in, daz er wûrket mich sîn wesen ein unglîch; bî dem lebenden got sô ist daz wâr, daz kein undercheit enist]. Zie hier tevens art. 10 van de veroordelingsbul *In agro dominico* en tevens *Proc. Col. I* n. 54; *resp.* nr 132 en *Proc. Col. II* n. 98; *resp.* nr.99. Eckhart beroept zich overigens in zijn verdediging (m.n. *o.c. resp.* nr. 99) op het analoge moment in zijn vergelijking. Voor een bespreking van Eckharts Eucharistiebegrip, zie: Burkhard Hasebrink, *Diesseits? Eucharistie bei Meister Eckhart im Kontext der Debatte um ‚Präsenzkultur‘*, in: *Mediale Gegenwartigkeit*, hg. von Christian Kiening, Zürich 2007, pp. 193-205.

² Cfr. *Hor.* ed. Kunzle, pp. 389.27-390.3.

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

De praxis van de navolging, die zoveel vragen oproept, weerstaat uiteindelijk elke theorievorming, elk menselijk speculeren. De Eeuwige Wijsheid geeft opnieuw haar les:

Het is de Heer van de natuur niet te doen om wat hij in die natuur vermag, het gaat hem om wat voor ieder schepsel het passendst is, en daarnaar werkt hij.

Ieder heeft hier blijkbaar zijn eigen weg te gaan.

5.

Seuse toont zich met dit antwoord niet alleen een goede leraar, maar ook een ware 'Lebemeister', iemand die nadrukkelijk aandacht vraagt voor de persoonlijke situatie van elke afzonderlijke, individuele, aparte mens.¹ Het is dit uitgangspunt dat het

¹ Net als de orde­stichter Dominicus, die bereid was met elke mens een open dialoog aan te gaan, benadrukt Seuse hiermee de hoge waardigheid van elke individuele mens. Deze overtuiging vormt het warme, kloppende hart van zijn levensleer, het centrum waaromheen zijn vaak abstracte gedachten cirkelen. Seuse volgt hierin zijn orde­genoten Thomas van Aquino en Eckhart, die hier elk op hun eigen wijze aandacht voor vragen. Thomas heeft in zijn denken steeds oog voor de relatieve eigen­standigheid van elke mens. De mens als individu is voor hem geen 'numerus' van een algemene natuur, want elke individuele mens kenmerkt een oorspronkelijke en onherleidbare onherhaalbaarheid. Elke afzonderlijke mens is in zekere zin on­vergelijkbaar, past in geen systeem en kan in geen enkele categorie worden ondergebracht. De anders zo flegmatieke Thomas wordt zelfs kwaad als de mens in zijn singulariteit wordt miskend. (Met name in zijn strijd tegen het 'monopsychisme' wordt Thomas erg vinnig; zie hiervoor bijv.: F. van Steenberghe, *Die Philosophie im 13. Jahrhundert*, München, 1977 pp. 405-428). Ten diepste ligt hier een Bijbelse antropologie aan ten grondslag, bij Thomas een christelijke visie, die zijn uitdrukking zoekt te vinden in aristotelisch-filosofische taal. Net als Thomas heeft ook Eckhart oog voor de hoge waardigheid van elke individuele mens, maar ook hier zal hij een andere weg bewandelen dan zijn orde­genoot Thomas. Thomas wil steeds de uniciteit van elk individu benadrukken, Eckhart zoekt een dimensie die ge­legen is binnen die individuele eigenheid, een grond die elke individuele mens zijn waardigheid (adel) geeft. Wanneer Eckhart eens in een preek een samenvatting geeft van zijn belangrijkste preekthema's, spreekt hij zijn toehoorders op indringende wijze toe: [...] *dat men de grote adel indachtig moet zijn, die God in de ziel heeft gelegd, dat een mens hiermee wonderlijk tot God komt.* (DW 2, Pr. 53, 528,5-529,2). Eckhart preekt steeds opnieuw over dit geheimzinnig 'iets', dat ge­legen is in de grond van de menselijke ziel, ongeschapen is het en van goddelijke aard. Eckhart spreekt in dit verband van een '*grunt der sêle, vûnkelîn der redelicheit, of abditum mentis, ratio superior*, en vele varianten. *Er is iets dat boven het geschapen wezen van de ziel staat, iets waaraan geen geschapen-zijn – dat immers niets is – raakt; ja zelfs de engel heeft het niet, hoewel deze toch een louter zijn heeft, een zijn dat louter is en wijs; zelfs dat raakt het niet. Verwant is het aan de goddelijke aard, één is het in zichzelf, met niets heeft het iets gemeen.* [Ez ist etwaz, daz über daz geschaffen wesen der sêle ist, daz kein geschaffenheit enrüeret, daz niht ist; noch der engel enhât ez niht, der ein lûter wesen hât, daz lûter und breit ist; daz enrüeret sîn niht. Ez ist ein sippeschaft götlîcher art, ez ist in im selben ein, ez enhât mit nihte niht gemeine.] Eckhart, pr. 28; DW II 66,2-5; Largier I, 322, 9-14. De predikbroeder Seuse zal steeds oog hebben voor deze fundamentele gedachte, die we zowel bij Dominicus, Thomas als Eckhart, zijn geliefde leraar, aantreffen. De waardigheid van elke individuele, aparte mens is begin en einde van de

INTRODUCTIE: BOEKJE VAN DE EEUWIGE WIJSHEID

werk kenmerkt dat Seuse zo'n dertig jaar na het verschijnen van het *BdEW* zal schrijven: de *Vita*. Seuse kijkt hierin terug op zijn eigen leven en op dat van zijn modelleerlinge Elsbeth Stigel.

gedachtegangen en gebaseerd op een overtuiging die alle hoge en soms divergerende, speculatieve bouwsels draagt en schraagt. Seuse zal in de *Vita* tonen hoe hij als mystagoog concreet gestalte geeft aan die overtuiging.

5. Vita.

5.1 Inleiding.

5.1.1. Authenticiteits-, historiciteits- en legitimizeitsvragen.

1.

Rond het jaar 1335 spreidt de dan 40-jarige Seuse zijn vleugels uit. De pastorale zorg voor vrouwelijke religieuzen en semi-religieuzen, de cura monialium, roept en zal voortaan een belangrijk onderdeel van zijn leven gaan worden. Een van zijn eerste pastorale reizen leidt hem naar het dominicanessenklooster te Töss bij Winterthur, een plaatsje niet ver van Zürich. Daar ontmoet de predikbroeder uit Konstanz de vijf jaar jongere uit Zürich afkomstige slotzuster Elsbeth Stägel (1300-1360). De twee zullen elkaar in de loop van hun verdere leven vaker gaan ontmoeten. Regelmatig zullen ze elkaar brieven schrijven. Een levendige correspondentie ontwikkelt zich, die tot aan de dood van Elsbeth zal voortduren. De predikbroeder zal op zijn pastorale reizen vaker het klooster van Elsbeth bezoeken. De wat ziekelijk aangelegde slotzuster luistert graag naar de spannende verhalen van haar geestelijke vader en in het bijzonder die over zijn eigen voortgang in het geestelijke leven. De begaafde Elsbeth weet als geen ander hoe zij hem die ontboezemingen kan ontlokken. Seuse bemerkt het, en hij laat het gebeuren.

Ach, zie, ik merk bij mezelf, geeft het me nu vreugde of verdriet, dat de gesloten mond van mijn ziel zich tegenover jou geopend heeft, en ik je steeds vertellen moet, God tot lof, en op een of ander wijze, van mijn verborgen geheimen, die ik nog niemand ooit verteld heb.

2.

Vijfentwintig jaren na hun eerste ontmoeting, komt Heinrich iets ter ore. Buiten zijn medeweten heeft Elsbeth jarenlang notities gemaakt van hun meest intieme gesprekken. Haar aantekeningen heeft ze zorgvuldig bewaard en opgeborgen in een geheime lade, die alleen voor haar toegankelijk was. Elsbeth bleek niet alleen de brieven die Seuse haar toezond te bewaren, de nijvere slotzuster verzamelde ook zoveel mogelijk van zijn brieven die aan anderen gericht waren.

De predikbroeder is ontstemd over deze 'geestelijke diefstal', zoals hij het noemt. Hij berispt zijn geestelijke dochter en resoluut verbrandt hij haar aantekeningen, althans die waar hij de hand op kan leggen. Wat later blijkt dat er nog meer notities zijn.

INTRODUCTIE:VITA

Wanneer Heinrich de rest van haar verzameling in zijn bezit krijgt en hij ook deze geschriften wil verbranden, wordt hem dit langs een hemelse, door God gezonden boodschap verboden. Heinrich onderkent in deze goddelijke interventie een opdracht. Hij zal enkele jaren na Elsbeths overlijden de overgebleven en door God gesanctioneerde aantekeningen redigeren, deels aanvullen en ze uitwerken tot de levensbeschrijving van een mens in zijn opgang naar God. Het boek zal bekend worden onder de titel: 'Vita'. Seuse neemt de *Vita* op als eerste deel van het *Exemplar*.

3.

Sinds vele decennia wordt door hedendaagse commentatoren gepoogd te achterhalen wie nu de eigenlijke auteur is van de *Vita*. Is het Heinrich Seuse? Is het Elsbeth Stigel? Is het soms iemand anders? Geluwd is de discussie nog niet. Er is momenteel wel min of meer consensus bij de meeste commentatoren dat minstens belangrijke gedeeltes van de *Vita* door Seuse zelf geschreven zijn.¹ Zeker is dat de getalenteerde Elsbeth haar geestelijke leidsman geprikkeld heeft tot het schrijven van de *Vita*, maar de rol die ze uiteindelijk in de samenstelling van de eindtekst heeft gehad, is moeilijk te bepalen. De belangrijke rol die Elsbeth in het leven van de Konstanzer predikheer gespeeld heeft, blijft voor de lezer ondanks de rookgordijnen die de auteur optrekt niet helemaal in het verborgene. Liefdevol en met tedere waardering schrijft de sensitieve Heinrich over Elsbeth, in leven zijn muze, na haar overlijden zijn leidsvrouw. Doorheen heel de *Vita* bespeurt de lezer haar verborgen aanwezigheid. De *Vita* kan zowel gelezen worden uit het perspectief van Elsbeth als uit het perspectief van Heinrich: Elsbeth die de spirituele ontwikkeling van haar geestelijke vader beschrijft en Heinrich die dat voor zijn geestelijke dochter doet. De *Vita* is een gezamenlijke onderneming binnen een symbiotische relatie met een moeilijk te ontwarren kluwen van interacties. De lezer wordt een blik vergund op een intieme relatie waarin Elsbeth op subtiele wijze het voortouw neemt, net zoals Vrouwe Wijsheid dat deed bij Heinrichs eerste stappen op de weg van zijn

¹ Julius Schwietering toonde aan dat het werk aan Seuse toegeschreven kan worden. Zie: Schwietering, Julius, *Zur Autorschaft von Seuses Vita*, in: Josef Koch (Hg.), *Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters*. Band III: Humanismus, Mystik und Kunst in der Welt des Mittelalters, Leiden/Köln 1953, pp.140-158. Onduidelijk blijft echter welke bijdragen van Elsbeth Stigel zijn. Voor een bespreking van de stand van zaken met betrekking tot het onderzoek op dit gebied, zie: Frank Tobin, *Henry Suso and Elsbeth Stigel: Was the Vita a Cooperative Effort?* in: *Gendered Voices. Medieval Saints and Their Interpreters*, ed. by Catherine M. Mooney, Philadelphia 1999, pp. 118-135.

zieleopgang, zijn liefdesgeschiedenis; het ene beeld verheldert hier het andere.¹

4.

Hoewel het niet onwaarschijnlijk is dat Seuses eigen levensgang als uitgangspunt genomen is voor de *Vita*, is het de middeleeuwse auteur hierbij niet te doen om historiciteit. Wanneer de auteur in de proloog tot de *Vita* spreekt van '*werken die waarlijk hebben plaatsgevonden*' moeten we die werken niet zondermeer opvatten als feitelijk precies zo gebeurd, maar veeleer interpreteren als 'in waarheid zo voltrokken', of als 'leidend naar waarheid'. Niet de historische buitenkant van een gebeurtenis staat centraal, de auteur toont ons de geleefde binnenkant. De chronologie in de levensbeschrijving van de protagonist, die binnen deze benadering niet synchroon hoeft te lopen met de feitelijke biografie van Seuse, wordt minstens ten dele gedictieerd door de innerlijke beleving van zijn geestelijke voortgang, een beleving en de daaraan gekoppelde waardering die parallel loopt met de klassieke driedeling van de 'graden van volmaaktheid': beginners, gevorderden en volmaakten. Het is deze driedeling die het stramien vormt waarbinnen uitgezochte, historische gebeurtenissen van de levensgang als puzzelstukjes worden ingepast. De auteur wil de naar dit plan gestileerde gebeurtenissen transparant maken voor een diepere laag. Waarheid gaat voor de middeleeuwse auteur verder dan wat de uiterlijke en innerlijke zintuigen kunnen waarnemen. Het is in en vanuit deze

¹ Er is een hechte, symbiotische relatie te ontdekken in de *Vita* tussen Elsbeth, die het materiaal aandroeg voor deze *Vita*, en de bewerker ervan Heinrich Seuse. Wolfgang Wackernagel spreekt van een *romance mystique* tussen Heinrich Seuse en Elsbeth Stigel '*unis sous le baldaquin spirituel de « la sainte doctrine de Maître Eckhart »*'. Wolfgang Wackernagel, *Les noces mystiques du bienheureux Henri Suso*, Diogenes 208 (4):114 (2004), pp. 114–131. Cit. p.116. De *Vita* is het verslag van een uitermate complexe en meerlagige liefdesgeschiedenis, die dienst doet als een metafoor van de mens *in via* bij zijn zielenopgang naar God. Analoge (*analogia proportionalitatis*), exemplarische relaties zijn hierbij te ontdekken tussen enerzijds de Eeuwige Wijsheid en de dienaar, en anderzijds Elsbeth en de dienaar (en andersom). Ulrike Wiethaus is overigens minder overtuigd van een dergelijke liefdevolle, exemplarische samenwerking tussen beide religieuzen; zie: Wiethaus, Ulrike, *Thieves and Carnivals: Gender in German Dominican Literature of the Fourteenth Century*, in: *The Vernacular Spirit: Essays on Medieval Religious Literature*, ed. Blumenfeld-Kosinski, R., Robertson, D., and Warren, N. Bradley. New York, Palgrave 2002, pp. 210–38. Wiethaus stelt dat met de verbranding van Elsbeth Stigels verzamelde notities Seuses autobiografie letterlijk oprijst uit de as van haar geschriften en dat Seuse daarmee haar stem en geschriften expliciet als inferieur waardeert ten opzichte van de zijne. Seuse gebruikt volgens de auteur de *Vita* "as a corrective model for Dominican nuns' spiritual lives". Cit. p. 217. Zie tevens voor een dergelijke opvatting, die vooral het disciplinerende karakter van Seuses benadering benadrukt: Anna Milne-Tavendale, *Paupertatem voluntariam possidete: 'Possessing Poverty' and the Development of Devotional Narratives in the Medieval Dominican Order, 1221-1363*. [Diss.] University of Canterbury 2018, m.n. pp. 199-237.

waarheidsopvatting dat de *Vita* geschreven is, en het is die waarheid waarheen de auteur de lezer wil meenemen.¹

5.

De auteur creëert in de *Vita* consequent een afstand tussen zijn 'empirische ik' en het 'literaire ik'.² Dit 'literaire ik' oftewel exemplarische subject, krijgt in de *Vita*, net zoals in het *BdEW*, de naam 'de dienaar van de Eeuwige Wijsheid'.³ De geïntendeerde ambigüiteit omtrent de identiteit van zowel de auteur als de protagonist is in deze *Vita* niet alleen uitdrukking van de symbiotische relatie van de auteurs en het exemplarische karakter daarvan, maar is wellicht ook ten dele functioneel van aard. Het maakt de auteur minder kwetsbaar voor aanvallen tegen zijn persoon, een zaak waarvoor Seuse uit eigen ervaringen en door de processen tegen Meister Eckhart gevoelig zal zijn geworden. Seuse houdt de regie over zijn publicaties bovendien sterk in eigen hand en zoekt voorafgaand aan publicatie goedkeuring van zijn meerderen. De vele hemelse boodschappen en visioenen en verwijzingen naar gewaardeerde auteurs moeten daarboven garant staan voor de orthodoxie van zijn werken.

6.

Hiermee samenhangend is de vraag tot welk literaire genre de tekst gerekend moet worden, het is een vraag die nog geen bevredigend antwoord gevonden heeft. Alhoewel er ongetwijfeld

¹ Voor deze middeleeuwse waarheidsopvatting, zie: L.E.Hunt, *Secrets of Divine Wisdom: The Use of the Figura and Exemplum in Medieval Epistemology*, [Diss] University of Georgia 2001. *As a rule, western orthodox Christianity has never required or expected that an exemplum, considered in its distilled form, must be literally and historically verifiable in order to fulfill its purpose. The only instances where exempla were expected to be real were either on those occasions when they were also the fulfillments of figurae, or when the author of the exemplum claimed that his story was literally true. In the case of the former, the exemplum was required to be true, not by its own nature, but by being synonymous with the fulfillment of a figura.* Cit. p.48. Precies deze laatste opvatting lijkt Seuse hier te hantieren. Zie hier verder: Largier, N. *Allegorie und Figuration. Figuraler Realismus bei Heinrich Seuse und Erich Auerbach*, in: *Paragrana* 21(2), December 2012, pp. 36-46.

² Over de relatie auctor/actor en het empirische, het literaire, en het mystieke 'ik' in de *Vita*, zie: Haas, A. *Nim din selbes war: Studien zur Lehre von der Selbsterkenntnis bei Meister Eckhart, Johannes Tauler, und Heinrich Seuse*. Freiburg, 1971. pp. 154-89. Zie hier tevens: Bernard McGinn, *The Harvest of Mysticism in Medieval Germany*, vol. IV of *The Presence of God: A History of Western Christian Mysticism*, New York 2005, p. 203.

³ Pas later, lang na de dood van Seuse, ging voor de lezers de protagonist van de *Vita*, de dienstknecht, samenvallen met de figuur van de redacteur en (deel)auteur, Heinrich Seuse. Zie hier: Altröck, Stephanie Ziegeler, Hans-Joachim, *Vom diener der ewigen wisheit zum Autor Heinrich Seuse. Autorschaft und Medienwandel in den illustrierten Handschriften und Drucken von Heinrich Seuses >Exemplar<*. In: U. Peters (ed.), *Text und Kultur: Mittelalterliche Literatur 1150-1450*, Stuttgart 2001, pp. 150-181.

INTRODUCTIE: VITA

biografische elementen ingeweven zijn in de *Vita*¹ en er vele topoi in verborgen liggen² die passen bij een hagiografie³, een sub-categorie van de legende⁴, en hoewel de *Vita* soms het karakter heeft van een 'genadenvite'⁵ en zou kunnen passen binnen de strategie van een auteur die een gezamenlijke dominicaanse identiteit nastreeft,⁶ is het moeilijk de *Vita* te plaatsen uitsluitend binnen een van deze genres. Hoe dan ook, de *Vita* heeft een eigen, hybride karakter waarin de ambigue identiteit van de

¹ Jeffrey F. Hamburger spreekt van een autobiografie. Zie van hem het zeer rijke essay: *Medieval Self-fashioning: Authorship, Authority and Autobiography in Suso's Exemplar*, in zijn boek: *The visual and the visionary: art and female spirituality in late medieval Germany*, New York 1998, pp. 233–78.

² Over de topoi behorend bij het genre van heiligenlevens, zie het werk van Dieter von der Nahmer, *Die lateinische Heiligenvita. Eine Einführung in die lateinische Hagiographie*, Darmstadt 1994; en tevens: Thomas Pratsch, *Der hagiographische Topos: Griechische Heiligenviten in mittelbyzantinischer Zeit* (Millennium-Studien/Millennium Studies, Band 6), Berlin New York 2005. Het zou de moeite waard zijn aan de hand van deze overzichten de *Vita* van Seuse te onderzoeken op het gebruik van deze topoi.

³ Richard Kieckhefer muntte, nadat hij de elementen onderzocht die in heiligenlevens van de 14^e eeuw aangetroffen worden, de wat vreemd aandoende term 'autohagiografie' (een *contradictio in terminis?*) voor teksten als de *Vita*. Richard Kieckhefer, *Unquiet Souls: Fourteenth Century Saints and their Religious Milieu*, Chicago 1984.

⁴ Zie hier: Siegfried Ringler, *Viten- und Offenbarungsliteratur in Frauenklöstern des Mittelalters: Quellen und Studien, Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters*, 72, München 1980.

⁵ Een 'genadenvita', ook wel een 'zusterboek' genoemd, is een verzameling viten of levensbeschrijvingen, die tot doel hebben het eigen charisma van de gemeenschap aan de opeenvolgende generaties door te geven. Een bekende *gnadenvita* is die van Elsbeth Stigel; zie hier de editie van Ferdinand Vetter: *Das Leben der Schwestern zu Töss beschrieben von Elsbet Stigel samt der Vorrede von Johannes Meier und dem Leben der Prinzessin Elisabeth von Ungarn*. Berlin 1906. Elsbeth verzamelde blijkbaar niet uitsluitend verhalen en brieven van haar biechtvader Heinrich Seuse.

⁶ De historica Anne Huijbers vraagt aandacht voor dit gemeenschapsvormend aspect, dat ze aantroft bij vroege kroniekschrijvers van de orde. *In general, they did not primarily aim to describe the individual personality of a friar or nun (aspects that we nowadays find of primordial importance in historical and biographical writing), but praised those virtues and activities that, in the eyes of these order historians, characterized the sanctity of the described order members most fruitfully*. Zie: Anne Huijbers, *Zealots for Souls. Dominican Narratives of Self-Understanding during Observant Reforms, c. 1388-1517*, Berlin and Boston 2018 (eerder verschenen als Diss. Nijmegen 2015). Cit. p.336). Anne Huijbers onderzoekt hoe dominicaanse auteurs hun eigen orde en collectieve identiteit presenteerden in een roerige periode, die gekenmerkt wordt door de strijd om observante hervormingen (1388-1517). Seuses *Vita* valt weliswaar net buiten deze periode, maar het werk kan wel gelezen worden in die geest van de observante hervorming, waarvan Seuse een belangrijke voorvechter was. Zie tevens voor de rol die de *Exempla* speelden bij de totstandkoming van de orde-identiteit: Markus Schürer, *Das Exemplum oder die erzählte Institution: Studien zum Beispielgebrauch bei den Dominikanern und Franziskanern des 13. Jahrhunderts*. Münster, 2005 (eerder verschenen als Diss. Dresden 2004).

protagonist een functioneel karakter krijgt dat past binnen de doelstelling van het werk.¹

7.

De *Vita* is een weldoordachte en zorgvuldig gecomponeerde blauwdruk voor voorbeeldig leven, een normatief ideaal primair bedoeld voor religieus levende vrouwen. Daarover lijkt onder commentatoren in ieder geval consensus te bestaan.

Kenmerkend voor de methode van de schrijver zijn de passages waarin de lezer geconfronteerd wordt met de forse kastijdingen die de dienaar zichzelf oplegt. Bij nadere lezingen blijken het vooral de door de ordestichter Dominicus aangeprezen *collaties* van Johannes Cassianus (ca. 360/370 – 435) en de *vitae Patrum* te zijn, die Seuse in zijn beschrijvingen van de ascetische praktijken tot voorbeeld dienen.² In deze toentertijd veel gelezen en naar het Middelhoogduits vertaalde werken wordt de kloosterling een voorbeeldige en na te streven levenswijze voor ogen gehouden. Ook Seuse was zeer vertrouwd met deze werken, die door de ordestichter Dominicus werden aanbevolen.³ Gaandeweg zal het voor de protagonist duidelijk worden dat de hevigste vormen van ascese die gepropageerd worden in de werken van de woestijnvaders, kastijdingen die de dienaar zichzelf met veel inventiviteit oplegt, uitdrukking kunnen zijn van een nog immature, onvolmaakte, want niet-gelaten levenshouding. Het is de auteur duidelijk niet te doen om op verholde wijze deze uitzonderlijke zelfkwellingen op te voeren als onderdeel van een hagiografisch programma met zichzelf in de hoofdrol als heilige in spe, een onbescheidenheid die bovendien niet te rijmen zou zijn met een dergelijke bedoeling, zelfs als hij Elsbeth zou willen opvoeren als de schrijfster van de *Vita*, of zich zou

¹ Voor een genuanceerde bespreking van vooral de didactische doelstelling die Seuse voor ogen had met het schrijven van de *Vita*, zie het artikel van Werner Williams-Krapp, *Henry Suso's Vita between Mystagogy and Hagiography*, in: *Seeing and Knowing: Women and Learning in Medieval Europe 1200–1550*, ed. Anneke B. Mulder-Bakker, Turnhout 2004, pp. 35–47.

² Zie hier het baanbrekende artikel van: Werner Williams-Krapp, *Nucleus totius perfectionis. Die Altväterspiritualität in der ‚Vita‘ Heinrich Seuse*, in: Festschrift Walter Haug und Burghart Wachinger, Tübingen 1992, pp. 407–421. *Ich sehe also Seuses Darstellung der blutigen Askese am Anfang der ‚Vita‘ weniger als eine biographische Beschreibung oder gar als Empfehlung solcher Praktiken, sondern als Teil einer erzählerischen Strategie, diese — im Sinne auch der Position Cassians und der VP [Vitae Patrum] — bei den Frauen abzubauen.* Cit.p. 418.

³ Pius Künzle stelt, onder verwijzing naar *Hor.* 484.12-14, dat Seuse bij het schrijven van zijn *Horologium* de *collaties* van Cassianus “*ständig in den Händen hielt*”. Het was een boek dat hij grondig gekend moet hebben. Zie hier: Pius Künzle, *Heinrich Seuses Horologium sapientiae. Erste kritische Aufgabe unter Benutzung der Vorarbeiten von Dominikus Pflanzler*, ed. by Pius Künzle, Spicilegium Friburgense, 23 (Fribourg: Universitätsverlag, 1977). Cit. p. 36 nt. 4.

beroepen op de niet verbrande, want door God gesanctioneerde aantekeningen. Het gaat de auteur om iets anders. Extreme ascese kwam in vrouwenkloosters vaak voor en radicale *Imitatio Christi* werd in dit milieu beschouwd als een absolute voorwaarde voor de nagestreefde mystieke en paramystieke ervaringen.¹ Doordat de auteur de protagonist in de *Vita* laat spreken uit eigen gelouterde ervaring, krijgt de schrijver meer autoriteit en wordt zijn boodschap voor de lezeressen geloofwaardiger. Hier is iemand aan het woord die weet waarover hij spreekt. De boodschap is duidelijk: ascese heeft zeker nut, maar de ergste excessen zijn niet gewenst. Seuse toont in het verhaal van de dienaar hoe het voorbeeld van de woestijnvaders geleefd kan worden in zijn eigen tijd en passend binnen zijn levenscontext.² De lezeressen worden aangemoedigd om op hun manier de dienaar te volgen in zijn opgang naar God, maar dan wel binnen hún eigen levenscontext en binnen de limieten van hún eigen mogelijkheden.

8.

De *Vita* kan gelezen worden als een middeleeuws, contextueel- en gendergevoelig aggrornamento van een spirituele methode ontworpen door oude woestijnvaders, ingeweven in een veertiende-eeuwse dominicaanse identiteit in statu nascendi. De authenticiteitsvragen, historiciteitsvragen en legitimiteitsvragen die de *Vita* oproept, moeten bezien worden in het licht van de didactische, mystagogische bedoelingen van het werk, dat zijn fascinatie voor de hedendaagse lezer, die deze vragen stelt, ongetwijfeld voor een deel ontleent aan de complexe relatie tussen feit en fictie, een fascinatie die in de tijd van Seuse minder op de voorgrond stond.

¹ Werner Williams-Krapp wijst op een onder religieuzen toentertijd veel voorkomende wijze van lezen van de *Vitae Patrum*, die een strenge, bloedige ascetische levenswijze tot gevolg had. Zie: Werner Williams-Krapp, o.c. (2004). *Modern scholarship sometimes misinterprets the Vitae Patrum in ways similar to Elsbeth Stagel. The Desert Fathers and Mothers did not propagate bloody asceticism, as many in Suso scholarship mistakenly insist, but saw a rigorous form of self-discipline and self-denial as just a first prerequisite for all further steps on the road to spiritual perfection.* Cit. p. 45.

² Gisela Baldus wijst in haar studie over de gestalte van de 'dienaar' nadrukkelijk op de tijd- en contextgebonden elementen in de benadering van Seuse. Gisela Baldus, *Die Gestalt des 'dieners' im Werke Heinrich Seuses*, [Diss.] Universität zu Köln, 1966. *Wir haben gesehen, daß in den Werken Heinrich Seuses der 'diener' als sündiger Mensch auf dem Wege zu Gott, als minnende Seele und als geistlicher Ritter dargestellt wurde. Unter diesen Gestalten wurde der des geistlichen Ritters ein breiter Raum gewidmet, da sie uns als die eigentümlichste erschien: findet man doch in Seuses Ritterbild die Elemente des hochhöfischen Lebens in den geistlich-mystischen Bereich transponiert.* Cit. p.155.

5.1.2. Opbouw van de *Vita*.

1.

De *Vita* bestaat uit twee delen. De hoofdstukken 1-32 vormen het eerste deel. In dit gedeelte staat het leven van de dienaar centraal. De auteur toont in dit eerste deel aan de hand van het leven van de dienaar hoe de gewenste geestelijk voortgang bij de protagonist op exemplarische wijze gestalte kreeg. Zijn gang weerspiegelt de traditionele driedeling in de ontwikkeling van het geestelijke leven. De auteur maakt hierbij een onderscheid tussen beginners, gevorderden en volmaakten; mensen in '*eime anvang* oder *zuonemenne* oder *in volkommenheit*'.

In het tweede deel van de *Vita* (hfdst. 33-53) zal de aandacht niet langer primair uitgaan naar de geestelijke weg van de dienaar, maar naar de voortgang in het geestelijk leven van de slotzuster Elsbeth Stagel. Het tweede deel is wat lossier van compositie dan het eerste en focust op thema's die in de ogen van de samensteller voor de geestelijke vorming van de vrouwelijke adressanten van belang zijn. Echter net als in het eerste deel is ook in dit deel van de *Vita* het structurerend schema - beginners, gevorderden en volmaakten- te herkennen. Elsbeth was reeds gestorven op het moment dat dit deel van de *Vita* werd samengesteld, en de auteur was nu dus in staat om die geestelijke weg tot het einde te illustreren.

2.

Het tweede deel van de *Vita* heeft een complexere structuur dan het eerste deel. De verhalende stukken uit dit tweede deel lijken nog deels de structuur van verzamelde aantekeningen te hebben. Zouden het de stukken zijn die door Elsbeth samengesteld en bewaard zijn en die hier in geredigeerde vorm door de auteur zijn opgenomen? Uitzonderingen hierop vormen de hoofdstukken 33 en 45, die Seuse zelf geschreven zal hebben.

De laatste acht hoofdstukken van deel twee (hfdst. 46-53) wijken naar vorm, inhoud, toon en stijl af van het voorafgaande. Dit gedeelte vormt een min of meer afzonderlijk tractaat dat handelt over de initiatie in het geestelijke leven voor de gevorderde. Het begint met de woorden '*Sicut Aquila*'. De *Vita* is hier naar inhoud nauw verwant aan het *BdW*. Het zijn vermoedelijk deze hoofdstukken uit de *Vita* die Seuse voorlegde aan de ordemeester Bartholomäus van Bolsenheim (zie: de *proloog* tot het *Exemplar*) teneinde van hem goedkeuring te verkrijgen, zodat hij zijn geschrift veilig kon verspreiden. Niet uitgesloten is dat in dit

INTRODUCTIE:VITA

deel van de *Vita* (m.n. hfdst. 52) passages zijn opgenomen die door Seuse al voor 1350 geschreven zijn.

3.

Deze vertaling van de *Vita* naar het Nederlands is gebaseerd op het oudst bekende manuscript uit vermoedelijk 1370. Waarschijnlijk zijn er in dit werk invoegsels in de *Vita* binnengeslopen, die niet door Seuse zelf (kunnen) zijn geschreven. De steeds terugkomende belevenissen van een zekere Anna, een zieneres, lijken bijvoorbeeld anekdotes die door een andere, latere redacteur toegevoegd zijn.

4.

De *Vita*, waarvan de sprankelende rijkheid en diepgang grotendeels verloren gaat in een samenvatting als deze, is doortrokken van dezelfde thema's die centraal staan in het *BdW* en *BdEW*. Het juiste onderscheid, hét centrale thema bij Seuse, heeft in de *Vita* betrekking op de wijze waarop de authentieke spirituele ervaring met haar spanning tussen het goddelijke en het schepselijke, op de juiste, christelijke en gelaten wijze geïntegreerd moet worden in het individuele, materiële en sociale leven. Hoe die gelaten levenswijze concreet dient uit te zien, het tweede belangrijke thema in het werk van Seuse, is voor de pastoraal gerijpte mystagoog bij elke mens afhankelijk van de individuele noodzaak, mogelijkheden en omstandigheden. Het voorbeeld van Elsbeth moet dit illustreren.

5.

Hieronder volgt allereerst een tabel met de structuur van de *Vita*¹, die behulpzaam kan zijn bij de lezing. Een samenvatting van de vaak meanderende tekst van de *Vita* (zeker in deel 2) volgt hierna. Geprobeerd is de grote lijnen te volgen. De annotaties die in de vertaling zijn opgenomen, doen ter plaatse dienst als toelichting.

¹ Het betreft hier een aangepaste en uitgebreide versie van de inspirerende tabel van: Walter Blank, *Heinrich Seuses 'Vita'. Literarische Gestaltung und pastorale Funktion seines Schrifttums*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 122. Bd., H. 3 (1993), pp. 285-311; tabel op p. 289.

INTRODUCTIE:VITA

OPBOUW VAN DE VITA

Deel I		De weg van de Dienaar		
Deel I,1	1-18	Eerste gevechten (1) Visioenen (2/3) Liefde voor de Eeuwige Wijsheid (3) IHS op zijn borst gegrift (4) Dag- en Jaarcyclus	Dagdelen (5/6/9) Maaltijden (7) Begin van het jaar (8) Lichtmis (10) Vastenavond (11) Mei-viering (12) Kruisweg (13) Zwijgen (14) Tuchtiging lichaam (15) Bespijkerde Kruis (16) Zijn legerstede (17) Onthouden van drinken (18)	Weg van de beginnende mens
Deel I,2	19-20 21-29 30-32	Cesuur: de ommekeer De hond en de voetdoek (20) Innerlijk lijden door anderen. Het uitwaarts gaan. Overwinning op het lijden	Overgang naar gelatenheid (19) Geestelijk ridderschap (20) Aankondiging lijden (22) Diefstal en oplichting; gekapitteld voor boeken (23) Reis naar zijn gevallen zus (24) Bronnenvergiftiging (25) Moordenaar in het woud (26) Verdrinkingsnood (27) Boosaardige mannen (28) Beledigingen medebroeders (29) Paasdag (32)	Weg van de voortschrij- dende mens Doorbraak term zie hfdst. 33 vita
Deel II		De weg van Elsbeth Stagel		
Deel II,1	33-45	De weg van de geestelijke dochter	Kennismaking met Elsbeth (33) De eerste stappen (34) De juiste oefeningen; Spreuken oudvaders (35) Kinderlijke devotie beginneling (36) Behoeft aan troost (37) Het goede werk komt met een prijs (38) Innerlijk lijden (39) Nuttigste vormen van lijden (40) Van aardse naar goddelijke liefde (41) Lijdende godsvrienden; Zijn moeder en zijn vriend (42) Christus verschijnt als Serafijn (43) Oproep tot volharding (44) De geliefde naam Jezus (45)	Weg van de beginnende en voortschrij- dende mens
Deel II,2	46-52	Het juiste onderscheid	Ware en valse oordeelskracht (46) Juiste gebruik van het verstand (47) <i>Sicut Aquila</i> Ware en vals gelatenheid (48) Buiten en binnen, spreuken (49) Vragen en antwoorden; -wat is God (50) -waar is God; -hoe is God? (51) Geleefde ervaring en theologie (52)	Weg der volmaaktheid
	53	Besluit Overlijden van Elsbeth		

5.2 Boek een van de *Vita*: het leven van de dienaar.

5.2.1. Het onrustige begin van een liefdesgeschiedenis.

Aan het begin van zijn levensbeschrijving treffen we de protagonist van het verhaal aan, lijdend onder een hevige, innerlijke onrust. Het wilde hart van de jonge kloosterling stuwt zijn begeerte voort, maar zijn begeerte kan haar bestemming maar niet vinden. Dan, hij is inmiddels achttien jaar en al vijf jaren lang een zoekende, gebeurt er iets dat zijn verdere levensloop zal bepalen. Een nieuw verworven inzicht eist van hem dat hij zich zal afkeren van ijdel gezelschap en alles wat hem tot hindernis kan worden. Plots verandert er iets in hem:

Steeds voelde hij het knagen, maar zichzelf helpen kon hij niet, totdat God hem in zijn mildheid hiervan verlostte door een snelle ommekeer.

Maar twijfel bevangt hem: is dit het wat ik zoek, is dit wel de juiste weg? Steeds wanneer hij steun zoekt bij zijn ordegenoten, keert hij ongetroost en teleurgesteld terug naar zijn cel.

Dan in een ontrukking ontdekt de eenzame jongen waar hij al die tijd naar gezocht heeft. Wat hij in woorden niet uitdrukken kon, dat krijgt nu een naam en een gezicht. De Eeuwige Wijsheid is het die hem als haar lief heeft uitgekozen. De jongeman raakt in vuur en vlam en diep liefdesverlangen ontkiemt in zijn borst. Maar de Eeuwige Wijsheid zelf is het die hem waarschuwt, haar liefde komt met een prijs. Een goddelijke gedachte komt bij de minnaar op:

*'Bij liefde hoort naar oud recht lijden.
Geen die liefde zoekt, en niet lijdt;
geen minnaar, zonder ook martelaar te zijn.*

Deze woorden schrikken de jonge predikbroeder af. Steeds weer vervalt hij tot zijn oude levenswijze. Maar toch, overal en in alles bespeurt hij de aanwezigheid van zijn geliefde en wanneer er voorgelezen wordt uit de boeken der Wijsheid is het de zoetheid van haar woorden die hem lokt, steeds opnieuw. En langzaam maar zeker verdwijnt de twijfel. De koene jongeman neemt een besluit; ja, hij weet nu wat hem te doen staat en niets of niemand kan hem nog tegenhouden.

*Waarlijk, dit is het, zo moet het zijn,
zij dan zal mijn lief zijn, ik haar dienaar.*

En in zijn verlangen zijn lief blijvend aan zijn hart te drukken, gaat de dienaar zelfs zo ver dat hij zichzelf met een griffel de naam van Jezus (IHS) op de borst ritst, recht boven zijn hart. Zijn leven lang, bij elke hartslag, zal de verlittekende inscriptie hem tot herinnering dienen aan dit moment, een liefdesteken dat door geen vergeten ooit nog uitgewist kan worden.

*En de naam droeg hij op zijn hart tot aan zijn dood,
en met elke beweging van zijn hart, bewoog ook de naam.*

5.2.2. De eerste schreden op het liefdespad.

De liefdesreis kan beginnen (hfdst. 5-6). We lezen nu over heerlijke visioenen en over de tedere en innige omhelzingen van zijn Lief en hoe beide geliefden in elkaar versmelten tijdens het zoete minnespel. Alles ademt de lente-zoetheid van het verwachtingsvolle, prille begin. In die begintijd verschijnt hem ook de niet lang daarvoor overleden Meester Eckhart (ovl. 1328). De zalige Meester geeft hem als een wijze mentor nadere aanwijzingen hoe hij zijn reis moet voortzetten (hfdst. 6).

Er volgen meerdere hoofdstukken over dit eerste, troostrijke begin, waarin de dienaar beschrijft hoe hij zijn uiterlijke handelingen aanpast aan zijn innerlijke gesteldheid (hfdst. 7-12).

Maar de schaduw van het bittere lijden dat hem te wachten staat, die keerzijde van de liefde, kruipt langzaam maar zeker zijn leven binnen. Tijdens de Vastenavond, de vooravond tot de lijdenstijd, ontvangt hij in een droomgezicht een tedere gift van zijn Lief: een korfje met zoete aardbeien (hfdst. 11). De engelachtig schone jongeling die de dienaar het korfje overhandigt, prijst de dienaar, maar tevens waarschuwt hij hem:

[...] want jou heeft hij bedoeld en geprezen meer dan vele andere mensen. Heb hem daarom dan lief. En ik zeg je: je zult moeten lijden, en ook meer dan vele andere mensen zul je moeten lijden. Bereid je daarop dan voor!

De Eeuwige Wijsheid heeft ook nu, net als in het *BdEW*, soms een vrouwelijke voorkomen (*Sophia, Sapientia*), soms een mannelijk (*Christus*).

5.2.3. Gedaan met de zoete troost, ascese is geboden.

Verzot is de dienaar op de troost die hem ten deel valt. Wordt echter van de jonge kloosterling een beschouwing verlangd over de lijdensweg en wordt hij uitgenodigd tot navolging

INTRODUCTIE:VITA

hiervan, dan valt hem dat zwaar. Hierom werd hij eens door God streng gestraft, en in zijn binnenste werd hij toegesproken:

'Weet je niet, dat ik de deur ben, waar alle ware godsvrienden door naar binnen moeten gaan, die tot de ware zaligheid willen geraken? De doorbraak moet voor jou doorheen mijn lijdende mensheid gaan, wil je waarlijk tot mijn loutere godheid geraken.'

De dienaar begint aan zijn *imitatio Christi*. We lezen over de vreselijke kwellingen die de dienaar zichzelf nu oplegt. Hij is hierin zeer inventief en creatief.

Allerlei kunstgrepen en forse boeteoefeningen zocht hij, om zijn lichaam aan zijn geest te kunnen onderwerpen.

We lezen hoe hij tijdens zijn nachtelijke gangen door het klooster Christus en Zijn moeder Maria begeleidt op de kruisweg (hfdst. 13); over het permanente zwijgen waartoe hij zichzelf verplicht (hfdst. 14); over de hevige tuchtigingen van zijn lichaam (hfdst. 15); over het bespijkerde houten kruis dat hij zichzelf op de rug bindt (hfdst. 16); over zijn harde legerstede (hfdst. 17); hoe hij zichzelf kwelt door zich van drinken te onthouden, terwijl het water van de Rijn zijn kloostereiland te Konstanz van alle kanten omstroomt (hfdst. 18).

Meer dan tien jaar sluit hij zich op in zijn klooster en in zichzelf, het gezelschap van anderen zoveel mogelijk mijndend. Hij vraagt een schilder om voor hem een portret te maken van de heilige oudvaders samen met hun spreuken, die een lijdende mens aanzetten geduld te oefenen in beproevingen. Het is een tijd niet alleen van hevig zelfopgelegde uiterlijke ontberingen, maar ook van hevig inwendig lijden.

De scrupuleuse jongeman wordt in die tijd gekweld door de gedachte dat zijn opname in het klooster een vorm van simonie was geweest, het kopen van een geestelijk ambt. Zijn ouders schonken het klooster immers een aanzienlijke som geld bij zijn opname. Opnieuw lezen we over de grote waardering voor meester Eckhart, die niet alleen een leermeester geweest moet zijn maar ook een levensmeester.

Toen dit vreselijke lijden een jaar of tien aanhield, en hij zich al die tijd hield voor niets anders dan een verdoemde mens, bezocht hij eens de heilige meester Eckhart, en hem maakte hij deelgenoot van zijn lijden. Hij hielp hem ervan af, en zo werd hij van die hel verlost, waarin hij zich zolang bevonden had.

INTRODUCTIE:VITA

De vele zelfopgelegde uiterlijke oefeningen eisen op den duur hun tol. Ze putten de dienaar uit en brengen hem tot aan de drempel van de dood. Hij kan niet anders dan of ermee stoppen of sterven.

Toen de dienaar deze oefeningen voor de uiterlijke mens, waarvan hiervoor een deel beschreven is, van zijn achttiende tot zijn veertigste levensjaar gedaan had, en heel zijn natuur verwoest was, zodat niets anders overbleef dan sterven of stoppen met deze oefeningen, toen besloot hij ervan af te zien [...]

De dienaar werpt al zijn vernuftig geconstrueerde kwelinstrumenten in de Rijn. Opgelucht haalt hij adem. Hij kan weer aansterken en even geniet hij een lijdensvrije tijd.

Lang genoeg heb ik me afgemat, tijd voor mij om uit te gaan rusten.

Maar nieuw, andersoortig lijden ligt in het verschiet.

5.2.4. Geestelijk ridderschap; de hond en de voetdoek.

In die tijd treft de dienaar, wederom in een visioen, een fiere jongeling, die voor hem gaat staan en hem als volgt toespreekt:

'Lang genoeg heb je de school voor beginners bezocht; je hebt je daar voldoende geoefend en bent nu gerijpt. Wel dan, kom en volg me! Ik wil je nu leiden naar de hoogste school die er in de tijd te vinden is, vol vlijt zul je er de hoogste van alle kunsten moeten leren; goddelijke vrede zal deze je brengen en je heilige begin zal er tot zalige voltooiing gevoerd worden.'

De fiere jongeling neemt de dienaar mee naar een geestelijk land en leidt hem naar een woning waar hij door iedereen hartelijk wordt begroet. De engelachtige figuren haasten zich naar de overste en vertellen hem dat er iemand gekomen is die zijn leerling wil zijn en ook de kunst wilde leren. De meester wil die nieuweling zelf weleens zien en de dienaar wordt naar hem toegebracht. Wanneer de meester hem ziet, lacht hij hem vriendelijk toe en zegt:

'Neem van mij aan, dat deze bezoeker een goede leermeester worden kan van deze hoge kunst, zo hij duldzaam wil ingaan in de beklemmende nood, waarin hij beproefd zal worden.'

De dienaar begrijpt de geheimnisvolle woorden van de overste niet en vraagt de jongeling die hem begeleidt naar hun betekenis. De jongeling antwoordt hem:

INTRODUCTIE:VITA

De hoge school en de kunst die men er onderwijst, niets anders is het dan de volledige en volmaakte gelatenheid van zich zelf, waarbij de mens op zodanige wijze blijft in ontwordenheid, dat, hoe God hem ook bejegt, door Hemzelf of langs schepselen, in vreugde of verdriet, dat hij zich beijvert, steeds gelijk te blijven in dit uitgaan uit het zijne, voor zover menselijke zwakte dit toelaat, en slechts Gods lof en eer te beogen, zoals de lieve Christus dat deed tegenover zijn Hemelse Vader.

Wanneer de dienaar weer tot zich komt, overdenkt hij wat hem overkomen is. Hij voelt zich aangetrokken tot die door hem dan nog onbegrepen leer. De dienaar neemt zijn eigen levenswijze in ogenschouw en spreekt zichzelf berispelend toe:

Kijk ijverig in je binnenste, en je treft jezelf nog tot eigen bezit, en zie dan, dat je met al die uiterlijke oefeningen van jou, die je jezelf uit eigen overtuiging hebt opgelegd, ongelaten gebleven bent tegenover wederwaardigheden van buiten. Je bent nog als een geschrokken haasje, dat zich in het struikgewas verstopt houdt, en schrikt van elk vliegend blaadje.

Wat later verschijnt hem in een droomgezicht een zeer mannelijke gestalte, die twee fraaie ridderschoenen bij zich heeft en andere kledingstukken die ridders plegen te dragen. De gestalte gaat naar de dienaar en doet hem het ridderkleed aan, en zegt tegen hem:

'Wees ridder! Tot nu ben je knaap geweest, en God wil, dat je voortaan ridder zult zijn!' [...] God wil je niet bevrijden van je boeien, veranderen wil hij ze slechts, om ze nog zwaarder te maken, dan ze ooit geweest zijn.

Dit geestelijk ridderschap boezemt de dienaar angst in en in hem rijst het verzet. Is het dan nog niet genoeg!

Ben alleen ik een zondaar, en zijn al die andere mensen zo rechtvaardig, dat je jouw roede op mij, arme, neer laat komen, terwijl je haar tegenover anderen spaart? Zo heb je me behandeld van mijn kindsdagen af, toen je mijn nog jonge natuur met zware, langdurige ziekte gekruisigd hebt; en nu, dacht ik, was het wel genoeg geweest.

Hij krijgt als antwoord:

'Nee, het is nog niet genoeg. In alles zul je beproefd moeten worden tot in de grond, wil het goed met je komen.'

Die ochtend, na de mis, als hij treurig in zijn cel zit en al deze dingen overdenkt, ijskoud is het want het is winter, hoort hij plots een stem die hem zegt:

INTRODUCTIE:VITA

'Open het venster van je cel, en kijk en leer!'

Wanneer hij het venster dan opent en naar buiten kijkt, ziet hij een hond, die midden in de kruisgang loopt en in zijn mond een versleten voetdoek met zich mee draagt. Hij smijt die doek omhoog en omlaag en trekt er gaten in. De dienaar ziet het tafereel aan, en in zijn binnenste weerklinkt een stem:

'Net zo is het met jou gesteld in de mond van je broeders.' [...] Omdat het niet anders zijn kan, geef je daaraan dan over, en zie toe, hoe deze voetdoek zich al zwijsend slecht laat behandelen; en doe ook jij zo!

Hij gaat naar buiten en neemt de voetdoek op. De dienaar zal die voetdoek vele jaren bij zich houden als zijn liefste kleinood.

[...] en wanneer het hem in zijn ongeduld soms te veel werd, dan nam hij deze tevoorschijn, om zich daaraan te kunnen spiegelen en zwijsend dan stil te blijven tegenover anderen.

5.2.5. De hogeschool van de gelatenheid.

De inmiddels veertigjarige dienaar wordt nu door God langs menige openbaring gewezen op het heil van zijn naaste, opdat hij ook daaraan voldoende zorg zal geven. De jaren van zelfopgelegde afzondering zijn voorbij. De dienaar zal pastorale reizen gaan ondernemen. Niet langer hijzelf is het die nu het initiatief neemt bij het lijden dat hem treft. De dienaar doorloopt de hogeschool van de gelatenheid. Eerverlies, schande, doodsangsten, verwerping, ontrouw en verwijten worden zijn deel. Zo moet hij zich eens voor een kapittel in de Nederlanden gaan verdedigen tegen een ernstige aanklacht (hfdst. 23).

[...]en veel werd hem ten laste gelegd; een van die zaken was, dat men zei dat hij boeken schreef, waarin valse leer voorkwam, waardoor het hele land verontreinigd werd met ketters vuil.

Hij wordt weliswaar terechtgewezen, maar veroordeeld wordt hij niet.

En dan is er de kwestie van zijn zus, een moniale die haar klooster verlaten heeft. Ze zocht het gezelschap op van zondaars. Daarbij heeft ze zichzelf vergeten en daarmee schande over haar en haar familie gebracht. De dienaar is daarvoor blijkbaar niet ongevoelig. Hij zoekt haar op en uiteindelijk verzoent hij zich met haar. Vol berouw keert ze op haar schreden terug. Een

ander en betrouwbaarder convent zal haar nieuwe verblijf worden (hfdst. 24).

5.2.6. Een nieuwe visie op lijden.

In hoofdstuk 30 beschrijft de auteur hoe de dienaar in die tijd menig maal 's nachts wakker schrikt en er dan iets in hem de psalm begint te zeggen over het lijden van de Heer: *Deus, Deus meus, respice in me (Ps. 22(21),2)*. [(Vulg.) Mijn God, mijn God, zie mij aan, waarom hebt Gij mij verlaten?]. Het is de psalm die de hulpeloze Christus sprak toen hij in zijn nood, aan het kruis hangend, door de hemelse Vader en door vele anderen verlaten was. De dienaar voelt doodsangsten, en vreest nogmaals met Christus gekruisigd te worden. Hij ondervindt een lijden dat in woorden niet uitgesproken kan worden. Hij dreigt eraan te bezwijken.

Toen het kruis kwam, zoals het aan hem verschenen was, toen ontstond in hem vreselijk lijden, waarover hier niet gesproken zal worden, dat snel groeide en van dag tot dag heviger werd, en uiteindelijk werd het zo groot, dat het de zwakke man zo erg opeiste, dat het hem bracht tot de grens van de dood.

Wanneer hij eens op een avond buiten het convent zich te rusten legt op zijn bed, overvalt hem een zwakte, waardoor het hem en anderen dunkt, dat zijn krachten hem gaan verlaten en dat het einde nabij is. De dienaar neemt afscheid van het leven.

Nu wend ik me lijdzaam af van alle schepselen, en ik wend me heen naar de loutere godheid in de eerste oorsprong van de eeuwige zaligheid.

Maar sterven doet hij niet.

[...] zijn levenloze hart begon weer te kloppen, en zijn zwakke ledematen begonnen te herleven, en hij herstelde, waarbij hij weer net zo levend werd als voorheen.

5.2.7. Een nieuw leven.

Wanneer hij tot zich laat doordringen wat hem overkomen is, krijgt hij een nieuw inzicht in het lijden en een nieuw lied weerklinkt in zijn binnenste (hfdst. 31).

Heer, tot nu heb ik je in mijn geschriften geprezen om hetgeen in alle schepselen vreugdevol en minnelijk is. Nu, ja nu moet ik opgewekt

INTRODUCTIE:VITA

beginnen met een nieuw loflied, een zeldzame loftuiting, voorheen door mij niet gekend, pas in mijn lijden werd ik ermee bekend.

Het louterende en reinigende karakter van het lijden treedt nu op de achtergrond. Het lijden krijgt voor de gerijpte protagonist een openbarend karakter. In het lijden vindt de dienaar God. En voor het eerst verwelkomt de dienaar het lijden. Het lijden van de mens (passio) wordt voor hem tot mede-lijden met Christus (compassio). Samen met anderen maakt hij nu deel uit van een gemeenschap van lijdenden, met Christus in hun midden.

Laat ons daarom gaan zitten, wij allen die lijden of ooit geleden hebben, naast elkaar en in een grote, ruime kring; en laat ons jou, tedere, onschuldig geliefde, in het midden plaatsen, binnen die kring en midden tussen ons, de lijdenden, in; en ons dorstige innerlijk zal zich wijd openen vanwege het hevige verlangen naar jou, de bruisende, genadevolle bron.

De dienaar bidt God ook een trouwe plaatsvervanger te mogen zijn voor hen die het lijden niet konden dragen.

En ik, je arme dienaar, vandaag verlang ik om voor al de lijdende mensen die hun lijden onvoldoende konden dragen inuldzaamheid en dankbaarheid God tot lof, dat ik voor hen een trouwe plaatsvervanger mag zijn, en dat ik hun lijden vandaag in hun plaats jou tot lof mag opdragen, welk lijden hen ook maar getroffen heeft [...]

Dit eerste deel van de *Vita* eindigt veelzeggend op een vreugdevolle Paasdag.

5.3. Boek twee van de Vita: het leven van Elsbeth Stagel.

5.3.1. Begin bij het begin.

In hoofdstuk 33 maken we kennis met Elsbeth Stagel, slotzuster te Töss. Zij zal de geestelijk dochter worden van dienaar, de protagonist, die net als in deel 1 van de *Vita* zijn eigen naam nooit onthult. Elsbeth blijkt bekend met centrale thema's uit de leer van meester Eckhart (hfdst 33).

In haar begintijd leerde ze, van ik weet niet wie, over hoge en verstandelijke zaken, die allesoverstijgend waren: over de naakte godheid; over de nietsheid van alle dingen; over het loslaten van eigen zelf in het niets; over de beeldloosheid van alle beelden; en soortgelijke zaken, die gevat waren in mooie woorden aangenaam voor een mens te horen.

De leerlinge hoopt van haar geestelijke vader nadere uitleg te krijgen over deze thema's, waarin de stem van Meester Eckhart weerklinkt. De dienaar is echter terughoudend en wijst de leerlinge allereerst op de noodzaak van het goede onderscheidingsvermogen, waarzonder de leer van Eckhart, die volgens hem op zichzelf genomen goed is, niet op de juiste wijze verstaan kan worden. De leer van Eckhart is namelijk voor beginners niet zondermeer geschikt, zoals de ervaring hem leerde.

Er school echter verborgen gevaar in voor eenvoudige en beginnende mensen, wegens hun gebrek aan het noodzakelijke onderscheidingsvermogen, zodat men deze woorden zowel van toepassing kon laten zijn op geest als op natuur, afhankelijk van de gemoedstoestand.

Het zijn woorden die doen denken aan de waarschuwing die de leerling van de Eeuwige Waarheid ooit in zijn jonge jaren zelf ontving, de waarschuwing die hij plaatste aan het begin van *BdW*. Net als in het *BdW* zal de auteur in dit tweede gedeelte van de *Vita* de aandacht richten op het juiste onderscheidingsvermogen.

Nuttig is het voor Elsbeth volgens haar biechtvader eerst kennis te nemen van hoe men beginnen moet en te leren welke oefeningen en heilige voorbeelden hier dienstig zijn. De dienaar volgt bij zijn praktische adviezen de weg die hij zelf ooit ging en die na te lezen is in het *BdEW* en in het eerste deel van de *Vita*.

INTRODUCTIE:VITA

Een levendige briefwisseling met Elsbeth volgt. Tijdens zijn vele pastorale reizen zal de dienaar, hier ongetwijfeld Seuse zelf, de slotzuster ook meermaals bezoeken in haar klooster te Töss. Daar zal hij zijn geestelijke dochter vertellen van zijn inzichten en belevingen. En Elsbeth deed,

[...] als de nijvere bijtjes doen, die de zoete honing uit allerlei bloemen bijeen vergaren. Zij schreef alles in het geheim op en zond het ergens heen, om het daar in een gesloten lade te bewaren en te verbergen.

5.3.2. Wat de ene mens past, past de ander niet.

De slotzuster toont zich een goede leerlinge en is bereid om ondanks haar zwakke natuur de richtlijnen van de dienaar te volgen (hfdst. 34). Elsbeth ontvangt brieven met vele en betekenisvolle adviezen en tevens een lange lijst met geestelijke directieven, samengesteld uit aforismen van de woestijnvaders (hfdst. 35). De dienaar verneemt tot zijn schrik, van wie en wanneer blijft onduidelijk, dat de vlijtige Elsbeth zich onderwerpt aan zware lichamelijke oefeningen, zelfkastijdingen waaraan ook de dienaar zichzelf ooit onderwierp en die hem toen aan de rand van de dood brachten.

[...]en ze begon zichzelf af te breken en zich te pijnigen met haren hemden en met touwen en gruwelijke banden, en met scherpe ijzere spijkers en soortgelijke zaken.

De geestelijke leidsman grijpt in. Wanneer de leerlinge vraagt waarom hij haar die strenge oefeningen afraadt, antwoordt de Denaar:

[...] je vrouwelijke zwakte en welgeordende natuur maken je daarvoor niet geschikt. De lieve Christus heeft niet gezegd: 'Neemt allen mijn kruis op'; hij zei: 'Iedere mens neme zijn kruis op.'[...] Aan Sint-Petrus en Sint-Johannes werd niet op gelijke wijze getrokken. [...] wat de ene mens past, past de ander niet.

De leraar benadrukt dat goede oefeningen nut kunnen hebben, maar dat er hier wel grenzen zijn. De individuele noodzaak en de persoonlijke mogelijkheden en omstandigheden bepalen wat hier zinvol en dienstig is.

5.3.3. Van gezocht naar opgelegd lijden.

De dienaar voorspelt Elsbeth dat het voor haar bestemde lijden een ander lijden zal zijn dan het lijden dat ze zichzelf probeert op te leggen met al deze oefeningen (hfdst. 35).

Ik voorzie, dat God jou een ander kruis op de rug zal wil leggen, dat voor jou nog pijnlijker worden zal dan menige kastijding zijn kan; ontoegang dit kruis dan geduldig, wanneer het je gegeven wordt.

De voorspelling komt uit, want niet lang daarna zendt God de geestelijke dochter langdurige ziekte, en 'haar lichaam bleef hierdoor ziek en zij hulpbehoevend tot aan haar dood'.

Zelfgekozen ascese maakt plaats voor door God gegeven beproeving. Voor Elsbeth is dat ziekte. Het betreft een belangrijk punt op de geestelijk weg; en ook hier is weer een parallel te trekken met de voortgang in het geestelijk leven van de dienaar.

5.3.4. De omgang met de goddelijke zoetheid.

De dienaar bezoekt eens de door ziekte verzwakte en gekwelde Elsbeth. Ze vraagt haar geestelijke vader een troostend woord. De dienaar vertelt de slotzuster welwillend van zijn belevenissen tijdens de vele reistochten die hij maakte, anekdotes die haar tot troost en lering kunnen zijn. Maar ook bij het fenomeen troost staat hij stil. Hij vertelt haar bijvoorbeeld van een mens die voor zijn geestesoog eens Christus zag, die toen dertig jaar oud was, in het gezelschap van drie vrouwen. Christus gaf een beker met wijn aan deze drie vrouwen, de een na de ander (hfdst. 36).

*De eerst zeeg krachteloos neer,
de tweede verloor ook wat aan kracht,
de derde echter gaf hem geen aandacht.*

Het verhaal is kenmerkend voor de subtiele en empathische wijze waarop de dienaar de hier om troost vragende Elsbeth het verschil tussen een beginnende, een gevorderde en een volmaakte mens toont. Seuse heeft weliswaar geen toegang tot de innerlijke beleving van zijn geestelijke dochter, maar haar eigen voortgang kan ze aan de hand van de exemplarische, parabelachtige verhalen van haar geestelijke vader zelf afmeten aan haar eigen gedrag.

5.3.5. De omgang met de bitterheid van lijden.

Wat nu volgt is vermoedelijk een compilatie en bewerking van enkele van de verhalen die Elsbeth verzamelde. We lezen hoe de dienaar lichtvaardige mensen tot God brengt en hoe hij, vervuld van compassie, deze lijdende en eenzame mensen tot troost is (hfdst. 37). De dienaar merkt echter op pijnlijke wijze dat zijn goede bedoelingen niet door iedereen gewaardeerd worden en dat hij geconfronteerd wordt met ressentiment, wrok en zelfs haat (hfdst. 38).

Uitgebreid vertelt hij bijvoorbeeld hoe een kwaadwillige vrouw hem beticht de vader van haar kind te zijn. Zijn eer wordt aangetast, zijn vrienden keren hem de rug toe en bovenal staat hij grote angsten uit dat de predikorde erdoor in opspraak zal geraken. De dienaar beklagt zich.

Kijk, de eerbiedwaardige predikerorde, die zal nu door mijn persoon in opspraak komen; ik betreur dit, vandaag en altijd! Ach, de nood van mijn hart! Al die zuivere harten, die mij voor een eervolle en heilige man hielden, wat mij goede moed gaf, wee mij, ze zien me nu als een gemenerik die de wereld bedriegt, het doorwondt en doorboort me mijn hart en ziel!

Er is gelukkig een vrouw die de dienaar wil helpen; ontluisterd is hij echter over de wijze waarop. Door het jonggeboren kindje een naald door de hersenen te duwen of het levend te begraven, wil zijn sympathisante het probleem snel en voorgoed oplossen. De dienaar is verbijsterd. Zoiets nooit. Geroerd en opgelucht zijn we als lezer, wanneer de gekwelde man het onschuldige kindje, dat hem vertederend toelacht, geëmotioneerd op zijn schoot neemt en hij tot tranen toe bewogen belooft het te zullen beschermen.

Toen dit mooie kindje grote tranen van de huilende man over zijn oogjes voelde gaan, begon het net als hij hartgrondig te huilen, en zo huilden ze daar samen. Toen hij het kindje zo huilen zag, drukte hij het teder aan zijn hart en zei: 'Ben maar stil, mijn lieveling!'

Seuse verstaat de kunst de lezer te boeien. En dan krijgt het verhaal van de retorisch begaafde schrijver plots een contrastrijke draai. De schuldeloze dienaar, die inmiddels de sympathie van de lezer heeft, ja hoe wordt er eigenlijk met hem in deze zaak omgegaan? Verdient ook hij dan, net als dat schuldeloos kindje dat hij zo voorbeeldig opnam, geen hulp? Vervuld van zelfmedelijden beklagt de eenzame man zich nu bij God.

INTRODUCTIE:VITA

*Hij heeft zijn mooie ogen en zijn genadig aangezicht van mij gewend.
Ach, zachtaardig gelaat, ach, mild Hart, nooit had ik kunnen gelo-
ven, dat jij me zo zou achterlaten!*

Het zelfmedelijden en zelfbeklag van de dienaar vormen vervolgens voor de auteur de aanleiding om zijn geestelijke dochter een belangrijke les te leren. In het lijden ontdekt de door veel verstoppen dienaar een voor hem nieuwe dimensie.

Hij kreeg in zijn binnenste het volgende antwoord: 'Voor een mens, die is als het zijn moet, voor hem zal geen Judas als Judas zijn, hij zal in hem een medewerker van God treffen, die hem zal aanzetten tot wat het beste voor hem is. Toen Judas met een kus Christus verried, toen noemde Christus hem zijn vriend, en hij zei: "Mijn vriend, etc."

Het lijden dat hem aangedaan werd, het wordt door de dienaar niet langer gezien als iets waar hij verlost van wil worden, nee, het wordt nu verwelkomd. Het lijden wordt hem paradoxaal tot troost (hfdst. 38).

God liet hem duidelijk inzien, dat hij door deze tegenslag op edelere wijze van zijn zelf was ontdaan, en in God was opgegaan, dan door al het veelseortige lijden, dat hij vanaf zijn jeugd tot dan toe geleden had.

In het verhaal komt het uiteindelijk 'goed' met de predikbroeder. Zijn lijden wordt gezien en blijft niet onopgemerkt.

Toen de ongewone wreking en zelfs dood, die God zijn vijanden zo plotseling toezond, door al die vele mensen werd opgemerkt, die van zijn geval wisten en hem goedgezind waren, toen prezen zij God en ze zeiden: 'Waarlijk, God is met hem, deze goede man, en we beseffen goed, dat men hem onrecht heeft aangedaan, en hij zal bij ons en bij alle mensen met inzicht voortaan groter aanzien genieten om zijn heilige levenswandel, dan wanneer God dit lijden niet over hem had laten komen.'

De predikorde rehabiliteert hem. En zij die hem dit alles aandeden? Ze worden getroffen door leed of ze gaan op mysterieuze wijze en plots dood.

5.3.6. Welk lijden het meest tot nut is.

De leerlinge, die de les van haar leraar goed begrepen heeft, neemt vervolgens graag van hem welk lijden van al het lijden de mens het meest tot nut en God het meest tot lof is (hfdst. 40). Wat volgt is een korte bespreking en klassering van soorten van

lijden. Er wordt primair een indeling gemaakt in lijden dat het gevolg is van schuld en lijden dat iemand kan treffen buiten zijn schuld. Binnen deze indeling worden allerlei subcategorieën besproken. Maar meer dan naar een theologische onderbouwing van deze modellen gaat de aandacht uit naar de juiste, functionele omgang met lijden. Seuse is hier niet zozeer speculatief georiënteerd, maar des te meer pastoraal. Vanwaar lijden ook mag komen, het kan de mens tot nut zijn, wanneer hij het maar op de juiste wijze allemaal van God weet aan te nemen, en het aan hem terug opdragen en met hem overwinnen kan. De schrijver concludeert op basis van eigen ruime ervaring:

En zo, hoe de zaken ook uitvielen, of hij nu schuldig was of onschuldig, ze eindigden steeds op gelijke wijze in de goede God.

5.3.7. Over de omgang met vergankelijke liefde.

Nadat de omgang met vreugde, troost en lijden centraal hebben gestaan, vernemen we iets over de omgang met de aardse, de vergankelijke liefde (hfdst. 41). We lezen bijvoorbeeld over het jonge, mooie meisje dat het klooster wil ontvluchten, wetend dat buiten de kloostermuren een andere wereld wenkt. Ook de dienaar lijkt niet onaangeraakt door de verleidingen van de aardse erotiek, wanneer hij het mooie meisje op lieflijke, toegenegen wijze raad geeft.

Ach, mooie, tedere, door God uitverkoren jonkvrouw, hoe lang nog wilt u uw mooi minnelijke lichaam en uw teder minnelijke hart aan de snode duivel geven? U bent toch door God geschapen zo genaderijk in geheel uw gestalte, dat het pijnlijk zou zijn te horen, dat zulk een mooie engelengestalte, zulk edele mens, iemand ten deel zou vallen, anders dan de Allerhoogste tot lief. Wie zal de mooie, tedere roos rechtmatiger kunnen plukken, dan hij, wie ze toebehoort?

De dienaar gaat in zijn zorg zelfs zover, dat hij plaatsvervangend boete doet voor een andere ‘jonge en frisse vrouw’, die verstrikt geraakt is in een dergelijke, vergelijkbare verhouding.

Op een dag ging hij de kansel op tot onder zijn vertrouwde crucifixus en hij sloeg zich met een gesel op zijn blote rug, zodat het bloed er afdroop, en hij bad voor haar tot God, dat ze getemd mocht worden.

5.3.8. Over de omgang met vertrouwd.

Nadat hij over aardse, vergankelijke liefde heeft geschreven, lezen we over liefde binnen geoorloofde aardse relaties; ook hier

INTRODUCTIE:VITA

tast de dienaar de grenzen af. Hij schrijft bijvoorbeeld over zijn geliefde moeder, die een uiterst moeizame relatie onderhield met haar man: een lijden dat háár leven getekend heeft.

De lichamelijk moeder van de dienaar, ook zij ondervond haar leven lang groot lijden. En dat kwam door het onverenigbare onderscheid, dat er was tussen haar en haar man: zij was vervuld van God en ze had graag een passend godvruchtig leven willen leiden, hij echter, vervuld van de wereld, verzette zich hiertegen hevig, wat veel lijden tot gevolg had.

De auteur schrijft hoe zijn pas overleden moeder haar op dat moment ongeveer dertigjarige zoon, die dan schoolgaat in het verre Keulen, in een visioen verschijnt en haar verweesde kind op moederlijke wijze troost (hfdst. 42).

In die tijd bezocht haar zoon, de dienaar, de school in Keulen; en ze verscheen hem in een visioen, en vervuld van een grote vreugde zei ze: 'Welnu, mijn kind, heb God lief en wees hem trouw, hij laat je niet alleen, bij welke beproeving ook. Kijk, ik heb deze wereld verlaten en ben niet dood, eeuwig zal ik leven voor God.' Ze kuste hem moederlijk op zijn mond, en zegende hem liefdevol, en zo verdween ze. Hij begon te huilen en riep haar na: 'Ach, mijn lieve, heilige moeder, wees me trouw tegenover God!' En huilend en zuchtend kwam hij weer tot zichzelf.

Ook vernemen we over zijn relatie met een goede vriend, een jongen die hij kennen leerde, toen beiden nog schoolgingen. Eens tijdens een vertrouwelijk gesprek, waarin ze veel over God gesproken hadden, bad deze gezelschap hem uit 'vriendschappelijke vertrouwelijkheid', de minnelijke naam 'Jezus' te tonen en te laten zien waar hij deze op zijn hart geschreven had.

Toen hij het goed zag, duidelijk zichtbaar op zijn lichaam, boven zijn hart, toen strekte hij zijn hand uit en neigde hij zijn gelaat, en streek erlangs en beroerde het met zijn mond. Innig huilde hij uit vroomheid, waarbij de opwellende tranen over zijn borst liepen.

Nadat de liefdevolle gezelschap overleden is, verschijnt hij aan de dienaar. Hij herinnert hem aan de afspraak die ze samen maakten, dat zou iemand van hen sterven, de ander hem na zijn dood trouw zou blijven en een jaar lang voor hem twee maal per week een mis zou opdragen: 'op maandagen een requiem, en op vrijdagen de mis van de Passie van Onze-Heer'. Vol spijt omdat hij het vergeten was, deed de dienaar het, en snel werd zijn harts-vriend van de vlammen van het vagevuur - waarin hij zich om niet geëxpliciteerde redenen bevond - verlost.

5.3.9. Over de omgang met hen die ons toevertrouwd zijn.

In hoofdstuk 43 lezen we dat de dienaar zich eens vol ernst tot God gewend had, en hem bad, hem te leren hoe te lijden. In een visioen verscheen hem toen het beeld van de gekruisigde Christus in de vorm van een Serafijn. Seuse geeft daarbij de volgende toelichting:

[...] en die engelachtige Serafijn had zes vleugels: met twee vleugels bedekte hij het hoofd, met twee de voeten, en met twee vloog hij. Op de twee onderste vleugels stond geschreven: ontvang lijden bereidwillig; op de middelste stond: draag lijden geduldig; op de bovenste stond: leer lijden als Christus.

Het beeld illustreert op compacte wijze Seuse's levens- en lijdensleer. Met een heilige vriendin bespreekt de predikbroeder dit visioen. Zij voorspelt hem dat hem nieuw lijden te wachten staat. Hij zal tot prior gekozen worden en smaadt te verduren krijgen van zijn medebroeders. En het gebeurde zoals ze voorspeld had.

Het hoofdstuk handelt vervolgens over zijn keuze tot prior van het armlastige klooster, in een tijd van hongersnood. Mogelijk had Elsbeth, die zelf ook tot priorin gekozen werd, affiniteit met deze management-thematiek. We lezen over de wijze waarop de in geldzaken onhandige dienaar in zijn nieuwe positie met geld en geldnood omgaat. Zijn medebroeders bespotten de dienaar, die de hongersnood en de armoede wil bestrijden met gebed. Achter zijn rug spreekt men kwaad van hem:

[...] hij is een dommerik, we zijn allemaal dommeriken, omdat we hem tot prior kozen, hoewel we van tevoren al wisten, dat hij onkundig is in wereldse zaken en alleen maar omhoog naar de hemel gaat.

Het is een passage die niet gelezen kan worden zonder een glimlach. De schrijver weet hier meer dan de protagonist, de dienaar, ooit weten kon. Seuse was blijkbaar niet gespeend van zelfrelativerende humor. Wanneer we deze kant van hem eenmaal ontdekt hebben, krijgen al zijn verhalen, ook die gruwelijke zelfkwellingsverhalen die we in deel 1 van de *Vita* kunnen nalezen, de milde glans van zelfironie, die nauwe verwante van gelatenheid.

Via een legaat krijgt het convent plots en onverwacht de beschikking over een forse hoeveelheid geld. De dienaar krijgt de verantwoordelijkheid om het te beheren overeenkomstig de

richtlijnen van de legateur. De goedbedoelende maar wat naïeve dienaar wordt vervolgens mikpunt van mensen die azen op het geld, en hij wordt zelfs voor het gerecht gedaagd. Uiteindelijk luwt de kwestie, maar helemaal over gaat het niet. Ook nu lezen we over de wijze waarop de dienaar het lijden als loutering beleeft.

Was het enige tijd stil omtrent deze pijnlijke zaak, kwam men er weer op terug, keer op keer, en zo deed men dat vele jaren lang, totdat de arme man erdoor gelouterd was.

5.3.10. Nogmaals over het geestelijk ridderschap.

In het volgende hoofdstuk (hfdst. 44) wordt net als in de hoofdstuk 20 uit deel 1 van de *Vita* het voorbeeldig ideaal van de woestijnvaders vervangen door dat van het geestelijk ridderschap. De weg van de wereldlijk ridder, die het tournooi wil winnen om de ring van de schone jonkvrouwe te ontvangen, dient de auteur ook nu als voorbeeld voor dit geestelijk ridderschap.

Ach, Lieve Heer, mocht ik toch waardig bevonden worden, jouw geestelijke ridder te zijn! Jij, schone, minnelijke, Eeuwige Wijsheid, wier genaderijkheid haar gelijke niet vindt in welk land ook, mocht mijn ziel toch van jou een ring ontvangen, ach, welk lijden zou ik daarvoor willen dragen, welk je maar wilde!' En hij werd door diepe ernst bevangen, en hij huilde.

De dienaar schrikt echter terug voor het grote lijden dat hem treft, en hij moet huilen om zijn eigen ellende. Hij wordt echter opgeroepen te volharden. De schrijver geeft een verwijzing naar het mannelijk ideaal van de ridder, dat op een of andere wijze ook Elsbeth wordt voorgehouden als het juiste.

'Wee jij, wil je huilen als was je een vrouw? Je onteert je zelf tegenover heel het hemelse hof! Droog je tranen en toon je opgewekt, zodat God noch mensen zullen merken, dat je vanwege lijden gehuild hebt!'

5.3.11. Over de minnelijke naam Jezus.

In hoofdstuk 45 lezen we over de wijze waarop de dienaar al bij leven vereerd wordt. Elsbeth maakt voor zichzelf een klein doekje en borduurt daar met rode zijde de naam Jezus op, net als de dienaar die ooit die naam in de huid boven zijn hart gegrift had. Het komt vervolgens tot een merkwaardige, intieme

INTRODUCTIE:VITA

en productieve samenwerking tussen de dienaar en zijn vlijtige leerlinge.

En ze maakte ontelbaar veel van deze doekjes met de naam, en kreeg het voor elkaar, dat de dienaar deze op zijn ontblote borst aan zijn hart legde, en ze met een goddelijke zegen allerwegen zijn geestelijke kinderen zond.

Een dergelijk gefabriceerd en aangestroken doekje krijgt reeds bij leven van de dienaar de kracht van een reliek.

En God liet haar weten, dat wie die naam bij zich droeg, en hem ter ere dagelijks een Onzevader sprak, dat hij hem in deze wereld behulpzaam zou zijn, en hem zijn genade wilde geven op zijn laatste reis.

Met deze anekdote, die de symbiotische relatie tussen Elsbeth en Heinrich op veelzeggende en compacte wijze weerspiegelt, wordt het eerste gedeelte van het tweede deel van de *Vita* afgerond.

5.3.12. Sicut Aquila.

Nadat Elsbeth haar leven overeenkomstig de richtlijnen van haar geestelijk leidsman heeft ingericht, is ze nu eindelijk voldoende voorbereid om op de vragen die ze jaren geleden stelde een antwoord te krijgen.

Gelukkige dochter, de tijd is gekomen, om voort te gaan naar hogerop, en je uit het nest van troostbrengende voorbeelden bestemd voor beginnelingen te verheffen.

Net als in het *BdW* wijst Seuse op het onderscheid dat hier van belang is (hfdst. 46).

Wilde ik nu in mijn denken tot niets worden, en aldus om mij zelf niet weten, en zonder enig onderscheid tussen mijzelf en God alle lichamelijke handelingen werken, alsof het ongeschapen wezen hier werkend was, een gebrek boven alle gebreken zou het zijn.

Seuse beschrijft vervolgens (hfdst. 47) hoe een mens in zijn voortgang moet leren het eeuwige, ongeworden denken te verstaan als deel van zichzelf en van alle dingen. Het betreft echter een inzicht dat moet rijpen.

Dan echter dunkt het hem, dat hij vervuld is van God en er niets is, dat niet God is, meer nog, dat God en alle dingen Een Enig Een zijn; en te snel wil hij vatten en op te gehaaste wijze, en zijn gemoed gaat

INTRODUCTIE:VITA

*opborrelen als een gistende most, die nog niet tot zichzelf is gekomen
[...]*

Een mens kan hierin jaren op verborgen wijze blijven hangen. Hij houdt zichzelf en alle dingen voor God, en denkt daaruit te werken zonder onderscheid.

En deze tekortkoming komt voort ofwel uit ongeschoolde eenvoudigheid ofwel uit niet afgestorven zelfbedrog.

Het resterende deel van de *Vita* (hfdst. 48-53) kan gelezen worden als een apart tractaat, dat handelt over de initiatie in het geestelijke leven voor de gevorderde. Het begint met de woorden 'Sicut Aquila'.

In hoofdstuk 48 wordt het thema uit het vorige hoofdstuk uitgediept. Nadrukkelijk wordt gewezen op de schepselijkheid van de mens. Deze kan uit het oog verloren worden in een vergankenisbeleving waarbij men zichzelf verloren lijkt te gaan. Seuse waarschuwt hier voor een verkeerde conclusie,

[...] want het tenietgaan van de geest, zijn vergankenis in de eenvoudige godheid, en heel zijn adel en volmaaktheid, is op te vatten niet als een verandering van zijn eigen schepselijkheid zodanig, dat hij, in dat wat zijn zelf is, God zou zijn, en de mens het door zijn ontoereikendheid niet herkennen kan, of dat hij God zou worden en in zijn eigen wezenheid tenietgaat, maar het ligt aan de ontrukking en het niet acht slaan op zijn zelf in de beschouwing.

Een heretische levenswijze, uitdrukking van een verkeerd geleefde gelatenheid, ligt dan op de loer. Wat volgt is een verzameling van aforismen, die allemaal de juiste levenswijze als thema hebben (hfdst. 49). Een kenmerkende sententie is de volgende.

Een gelaten mens moet ontbeeld worden van het schepselijke, gebeeld worden met Christus, en overbeeld worden in de godheid.

Het is een directief dat de kwintessens van de aforismenverzameling weergeeft en kan gelden als samenvatting van de levensleer van Seuse.

5.3.13. Wat is God; waar is God; hoe is God?

Nu Elsbeth de uiterlijke mens op verstandelijke wijze heeft binnengevoerd in de innerlijke, is het haar geoorloofd te vragen naar hogere dingen (hfdst. 50).

INTRODUCTIE:VITA

Ja, daar je op ordelijk wijze dat wat vermiddelt achter je hebt gelaten, is het je geestelijke verstand nu geoorloofd, te vragen naar hoge dingen. Vraag maar wat je wil.

Wat volgt is het laatste en tevens meest speculatieve gedeelte van de *Vita* (hfdst. 50-53). Het wordt ingeleid met de vraag van de geestelijke dochter:

'Zeg me: wat is God; waar is God; hoe is God? Ik bedoel, hoe hij eenvoudig is en toch drievuldig?'

5.3.14. Hoe ver onze kennis over God reikt.

Seuse staat allereerst kort stil bij de vraag hoe ver onze kennis over God reikt, en stelt vast dat het sterfelijke oog Hem niet zien kan zoals hij in zichzelf is.

Hij zei: 'Kijk, het goddelijk wezen, waarover gesproken is, het is een verstandelijke substantie, die zodanig is, dat het sterfelijke oog deze niet zien kan zoals hij in zichzelf is [...]

Wel ziet men hem gespiegeld in zijn schepping, wat wel 'speculeren' genoemd wordt. Dit speculeren laat de mens niet onberoerd. De mens is verheugd over de schoonheid van de schepping.

Zie, door dit speculeren ontspringt al snel in een ontvankelijk mens een hartelijk jubelen; want "jubelen" is een vreugde, die de tong niet vermag uit te zeggen, hoewel ze toch krachtig hart en ziel doorstroomt.

De aandacht gaat nu vooral uit naar de wijze waarop de individuele mens omgaat met deze gemoedsbeweging. Het jubelen (*jubilatio*), zo waarschuwt de dienaar, kan in onuitgerijpte vorm tot droefheid (*acedia*) leiden, namelijk dan wanneer de vreugde luwt en zelfs verdwijnt. In uitgerijpte vorm is de *jubilatio* echter blijvend, innerlijk en zonder vertoon naar buiten. Seuse verhaalt Elsbeth van zijn eigen innerlijke voortgang, waarbij hij in zijn beginjaren de zoetheid van de *jubilatio* tot zijn ongenoegen verloor en hij zich vervolgens aantrof in grote droefheid. Maar het ging over en hield op.

*Maar uiteindelijk, hoe weet ik niet, toen alles voorbij was en God de tijd gekomen achtte, kwam diezelfde genadenrijke *jubilatio* terug en ze bleef op een of ander wijze bij hem, of hij nu thuis was of onderweg, in het gezelschap van mensen of niet, vaak tijdens het baden of aan*

tafel ervoer hij deze genade; het drong in zijn innerlijk, naar buiten drong het niet.'

Elsbeth kan ook nu weer zelf concluderen hoever zij het pad naar de geestelijke volmaaktheid heeft doorlopen.

5.3.15. De vraag 'waar' God is.

Na de vraag 'wat' God is, komt de vraag 'waar' God is aan de orde (hfdst. 51). Seuse begint met een stelling, die hij vervolgens zal uitwerken.

De leermeesters zeggen, dat God geen 'waar' heeft, hij is 'al in al'.

Seuse kiest ervoor om de vraag naar 'het waar' in dit hoofdstuk voornamelijk vanuit een bespiegeling over het 'zijn' te verhelderen. Omdat het 'zijn' in alle dingen geheel aanwezig is, gaat het alle zijnden te boven; het is daarom dat het in zekere zin geen lokaliseerbaar 'waar' kent.

De tekst, die hier een hoog abstract gehalte heeft, volgt in zijn uitleg grotendeels Bonaventura's *Itinerarium mentis in Deum* (de weg die de geest naar God voert). De samensteller van dit hoofdstuk in de *Vita*, mogelijk een latere redacteur, tast de relatie tussen 'God' en 'het zijn' af en springt hierbij soepel om met de grenzen tussen de orde van het zijn en de orde van het kennen, wat de interpretatie niet vergemakkelijkt.

Seuse besluit dit stuk met een metafoor die de kern van zijn opzet raakt; het is een beeld dat het voorstellingsvermogen te boven gaat en een eerste antwoord geeft op de vraag naar 'het waar'.

Daarom zegt een leermeester: 'God is een cirkelvormige ring, waarvan het middelpunt overal is en de omtrek nergens.'

5.3.16. Hoe God Eén en Drievuldig kan zijn.

Na de uitleg over God als 'de Ene', volgt een korte beschouwing over God als de 'Drie-Ene' en over de onontbeerlijke eigenschappen van de drie goddelijke Personen (*propria personarum*). In de bespiegeling wordt langzaam toegewerkt naar de eigenschappen van de Geest. De Geest gaat van eeuwigheid, als de onderlinge, wederzijdse liefde (*amor mutuus*), uit van de Vader en de Zoon. Daarnaast emaneert hij in de tijd waarbij zijn genadegaven de mens bereiken. Voor de auteur, die niet zozeer de

speculatie maar de experientia op het oog heeft, wordt het 'waar' nu tot een 'hier'.

Hier wordt de mens omgevormd door het goddelijke licht, in het verborgene, door niemand gekend, slechts door wie het ondervonden heeft.

Het speculatieve deel over God de 'Drie-Ene', dat eindigt met deze opmerking over de (analoge) incommunicabiliteit van de omvorming, vormt in de compositie van dit hoofdstuk de voorzet voor weer een volgende vraag van Elsbeth, de voorbeeldige leerlinge die haar geestelijke vader daarmee wederom de gelegenheid schenkt om op enkele misvattingen te wijzen.

De dochter zei: 'Ach heer, hoe overvloeiend aan christelijke leer dit is!' Maar men treft nogal wat mensen van verstand, die het allemaal tegenspreken, alles wat hier over God gezegd is; ze zijn van mening, dat voor wie het hoogste bereiken wil, dat God voor hem een schade-toebrengende hindernis vormt; hij moet 'ontgod' worden, en ook 'ontgeest' zijn, en alle visioenen de rug toekeren, en zich tot de binnenlichtende waarheid alleen wenden, die hij zelf is.'

5.3.17. Over de wijze waarop een mens 'ontgod' moet worden.

De bovenstaande vraag van Elsbeth heeft de opvattingen van de leer van de broeders en zusters van de vrije geest op het oog, die een centraal punt in de leer van Eckhart op een volgens Seuse verkeerde wijze interpreteerden. Seuse maakt duidelijk dat deze opvatting uitgaat van een verkeerd godsbegrip. Kort gezegd: de mens neemt de plek in die God toekomt. Seuse schetst vervolgens de juiste opvatting, waarbij hij oog heeft voor de groei die de mens hier door oefening kan doormaken. Hij start met 'de gewone wijze van spreken'.

Overeenkomstig de gewone wijze van spreken, beschouwt men God als Heer van heel de wereld; geen kwaad zal door hem ongestraft blijven, geen goed werk onbeloond. Wie zonde doet, voor hem is God een vreeswekkende God, zoals de goede Job zei: 'Ik heb God altijd gevreesd zoals scheepslui de hoge golven.' Wie God dient teneinde groot loon te ontvangen, bezit in hem een grote God, die hem grotelijks belonen kan.

Seuse maakt vervolgens duidelijk dat een door oefening ervaren mens 'ontgod' kan worden van de God die hij slechts omwille van eigen loon liefheeft.

INTRODUCTIE:VITA

Een door oefeningen ervaren mens, die zich van gebreken, door God gehaat, langs menige versterving ontdaan heeft en God altijd dient met innig vurige liefde, hij ontoangt God in zijn hart, maar niet God op de hierboven genoemde wijze, want van hem is hij 'ontgod'; hij ontoangt hem als een van harte bemind lief, want de vrees die een knecht past, is verdwenen, zoals Paulus zegt. Voor de van God vervulde mens blijft God waarlijk God en Heer, waarbij hij toch vrij is van deze grove opvatting, want begrijpen doet hij nu op hogere wijze.

5.3.18. Over de wijze waarop een mens 'ontgeest' moet worden.

Nadat Seuse duidelijk heeft gemaakt waarvan de mens 'ontgod' moet worden, zal hij de vraag naar de juiste betekenis van het 'ontgeest' worden bespreken. Ook hierin is een ontwikkeling te ontdekken.

Wanneer een beginnende mens in gaat zien, dat hij een schepsel is uit lichaam en ziel, en dat het lichaam sterfelijk is, de ziel daarentegen eeuwig geest, dan zegt hij het lichaam en heel zijn dierlijkheid vaarwel, en houdt zich bij de geest en zorgt hij dat het lichaam onderworpen wordt aan de geest; en heel zijn innerlijk werken in beschouwing is gericht op de overwezenlijk Geest, naar waar hij deze vinden kan, hoe hij hem vatten kan, en zijn geest met deze Geest verenigen kan. En deze mensen worden geestelijke, heilige mensen genoemd.

We herkennen hierin de vragen die Elsbeth haar geestelijke vader stelde naar het 'wat, waar en hoe', en die de aanleiding vormden tot de uitleg tot hiertoe. Seuse schetst Elsbeth vervolgens een nieuw vergezicht.

Wie nu goede vooruitgang boekt, door zich gedurende langere tijd hierin te oefenen, en wanneer de overwezenlijke Geest hem steeds voor ogen staat, en deze toch aan zijn begrip ontsnapt, dan begint de schepselijke geest zijn eigen onvermogen in te zien, en ontzinken aan zichzelf geeft hij zich in de grond over aan de eeuwige goddelijke kracht; en hij wendt zich, weg van zichzelf en zonder acht te slaan op wat het zijne is, tot de onmetelijkheid van het hoogste Zijn; en daarin opgenomen geraakt de geest op een of ander wijze zichzelf vergeten en verloren, zoals Paulus zei: 'Niet ik ben het die leeft,' en Christus zei: 'Zalig zijn de armen van geest.'

Seuse benadrukt dat de mens weliswaar blijft wat hij is, maar op een andere wijze.

Aldus blijft de geest wat hij is naar zijn wezen, en wordt hij toch 'ontgeest' naar zijn zichzelf bezittende eigenschap.

5.3.19. Over verschillende soorten visioenen.

Hierop volgt een bespreking van verschillende soorten visioenen; godservaringen die zouden kunnen gelden als een bewijs of bevestiging dat degene die ze heeft een begenadigde mens moet zijn. Seuse beoordeelt visioenen niet zondermeer als te verwerpen illusies van de geest. Hij vraagt echter vooral aandacht voor het criterium op grond waarvan een mens kan bepalen of het waarheid is wat zich in het visioen manifesteert. Dit kennen, concludeert hij, kent geen andere zekerheid over de goddelijke oorsprong ervan, dan de zekerheid van een 'om niet gegeven genade' (*gratia gratis data*), die als het ware meegegeven wordt in het visioen.

5.3.20. Nogmaals over het waar.

Vervolgens gaat Seuse dieper in op de vraag van Elsbeth naar 'het waar' (hfdst. 52). Seuse citeert hierbij *'het betekenisvolle woord, dat de eeuwige Zoon sprak in het evangelie: 'Waar ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn.'* Dit 'waar' vormt het uitgangspunt voor de verdere bespiegeling.

De schrijver maakt vervolgens een onderscheid tussen 'de Zoon naar zijn mensheid' en 'de Zoon naar zijn goddelijkheid', of zoals hij het noemt: het onderscheid tussen 'het harde waar' en het 'heerlijke waar'. Nu Elsbeth het 'harde waar' niet geschuwd heeft, is ze klaar om over het 'heerlijke waar' te vernemen.

Wie nu dit 'waar', dat de Zoon overeenkomstig zijn mensheid op zich nam, stervend aan het kruis, wie, hem volgend, dit harde 'waar' niet geschuwd heeft, hem is het gegeven, overeenkomstig zijn belofte, het heerlijke 'waar' van zijn Zoonlijke, loutere godheid deelachtig te worden, en het te genieten op een verstandige, vreugdebrennende wijze in de tijd en in de eeuwigheid, voor zover dit dan mogelijk is, in meer of mindere mate.

Nadat Seuse hiermee de mogelijkheid en de voorlopige grens (in de tijd en in de eeuwigheid) heeft aangegeven van dit 'deelachtig worden', preciseert hij het 'waar' van de 'loutere, goddelijke Zoonlijkheid'.

Welnu dan, waar is dan dit 'waar' van de loutere, goddelijke Zoonlijkheid? Het is in het beeldrijke licht van de goddelijke Eenheid, en dat is: overeenkomstig zijn naamloze naam, een nietsheid; naar het ingaan, een wezenlijke stilheid; naar het binnenblijvende uitgaan,

INTRODUCTIE:VITA

natuur van Drieheid; naar eigenschap, licht van zijn zelfheid; naar ongeschapen oorzaak, een alle dingen het zijn gevende istigheid.

Het 'beeldrijke licht van de goddelijke Eenheid' wordt voor de geest tot 'duistere wijzeloosheid', waarin hij zijn zelfheid en eigen werkzaamheid verliest. Het wordt tot het laatste 'waar' zonder einde.

En in de duistere wijzeloosheid vergaat elke menigvuldigheid, en de geest verliest zijn zelfheid: hij ontzinkt aan eigen werkzaamheid. En dit is het hoogste doel en het 'waar' zonder einde, waarin de geestelijkheid van alle geesten eindigt; zich hierin verloren te hebben is eeuwige zaligheid.

Ook nu waarschuwt Seuse weer voor een misvatting. Seuse benadrukt, volgens de oude christelijke formule, dat de geest slechts door de genade wordt wat God van nature is. De geest zal weliswaar in de goddelijke Geest opgenomen worden, maar overeenkomstig zijn geschapen-zijn (*ens creatum ex nihilo*) blijft er (ontologisch) toch een onderscheid. Ook in de eenheidservaring blijft het onderscheid tussen de ongeschapen en geschapen natuur bestaan. De mens verdwijnt niet, maar begint een nieuw leven.

In dit ontzonken-zijn vergaat de geest, hoewel niet helemaal; hij ontvangt wel enkele eigenschappen van de godheid, maar God naar de natuur wordt hij toch niet; wat hem ten deel valt, ontvangt hij uit genade, want hij is een iets, uit niets geschapen, wat eeuwig zo blijven zal [...]

Op de vraag van de dochter: 'Hoe zal men hier binnengeraken?', laat Seuse Dionysius-Areopagita het antwoord geven. Het kan gelden als een soort slotwoord van de mystagoog aan zijn Elsbeth.

Verlang je in de verholen verborgenheid te komen, ga dan dapper opwaarts – onder achterlating van je uiterlijke en innerlijke zinnen, de zelfwerkzaamheid van je verstand, alles wat zichtbaar of onzichtbaar is, en alles wat is of niet is – tot de eenvoudige eenheid, waar je onwetende binnendringen moet, in het zwijgen, dat daar boven al het zijnde is en het weten van alle leermeesters te boven gaat, met het louter verzinken van het grondeloze, eenvoudige, zuivere gemoed, in de overwezenlijke weerglansing van de goddelijke duisterheid.

Hiermee komt Seuse aan het einde van zijn tocht met Elsbeth. In een volgende hoofdstuk (hfdst. 53) zal hij op verzoek van Elsbeth nog een tekening met toelichting presenteren en daarbij tevens zijn mystagogische methode kritisch onder de loep nemen.

5.3.21. Reflectie op de mystagogische methode.

Seuse ziet zich in zijn benadering geconfronteerd met een uitermate ingewikkeld methodisch probleem. Om dit voor de lezer te verhelderen laat de retorisch begaafde auteur zich door zijn Elsbeth, nota bene in dit laatste hoofdstuk van de *Vita*, op charmante wijze uitdagen zijn leer, die de voorbeeldige leerlinge voorafgaand aan haar vragen in hoofdlijnen eerst nog eens netjes samenvat, te verduidelijken. Luisteren we naar Elsbeth:

Ach heer, u spreekt, zowel uit eigen grond als uit de Heilige Schrift, zo kundig en christelijk over de verborgenheid van de louteren godheid, over het uitgevloeid en het wederingevloeid zijn van de geest; wil mij de verborgen zin, zoals u dit verstaat, enigszins verduidelijken met een beeldende gelijkenis, opdat ik het des te beter begrijpen mag! En ook zou ik graag willen, dat u mij de verheven gedachten, die hiervoor uitgebreid aan de orde gekomen zijn, dat u deze kort voor mij wil samenvatten op aanschouwelijke wijze, opdat ze des te beter beklieven mogen in mijn zwakke verstand.

Met haar in zoete woorden geweven vragen, schenkt Elsbeth haar leraar de gelegenheid nader in te gaan op zijn methode, een voorzet die kenmerkend is voor de *Vita*, en de auteur Seuse lijkt zich hier in zijn speelse opzet, en niet van humor en zelfironie gespeend, zeer goed van bewust. Gelaten, met een bijna hoorbare diepe zucht - en vermoedelijk ook met een milde glimlach op de mond - verwoordt de ervaren predikbroeder de kwestie als volgt:

Hoe kan men wat beeldloos is uitbeelden, en wijzeloos bewijzen, wat uitgaat boven elk denken en menselijk verstand? Want wanneer men het aan de hand van een gelijkenis doet, dan is het duizend malen nog minder gelijkend, dan dat het gelijkend is.

Gelijkenis noch bewijs, beeld noch woord zijn blijkbaar geschikt om uit te drukken waar het Seuse om te doen is. De predikbroeder worstelt met een probleem, feitelijk een aporie, waar elke mystagogie mee te kampen krijgt in haar poging het transcendente te duiden.

Het kan voor Seuse blijkbaar niet anders dan dat voor ons stervelingen het beeldloze door, met en in beelden gecommuniceerd moet worden. Hij nam de lezer daarom in de *Vita* mee op een zorgvuldig geënceneerde weg van beelden en

gelijkenissen, om deze uiteindelijk aan zichzelf te gronde te laten gaan. In dit hoofdstuk wil hij die weg nog eens kort samenvatten.

5.3.22. Elsbeth, van muze tot leidsvrouw.

Op het einde van zijn tocht met Elsbeth ziet de mystagoog Seuse zijn taak beëindigd.

Welnu dan, dochter, zeg het schepsel vaarwel en laat het vragen varen, verneem zelf, wat God binnenin je zegt!

Kort daarop sterft Elsbeth.

Ze verscheen haar geestelijke vader na haar dood in een on-aards visioen, lichtend in een sneeuw wit gewaad, gehuld in een schitterende klaarheid vol hemelse vreugde. Ze trad hem tegemoet en toonde hem op welke edele wijze ze de loutere godheid was binnengegaan. Vol vreugde en genoegen zag en hoorde hij het, en zijn ziel werd van goddelijke troost vervuld door dit visioen.

De leerlinge is van muze tot leidsvrouw geworden.

6. Het Kleine Brievenboekje.

1.

In de korte proloog tot het vierde boek van het *Exemplar*, lezen we dat Elsbeth Stigel brieven verzamelde die Seuse haar en anderen van zijn geestelijke kinderen had toegezonden. De schrijver heeft deze verzameling na Elsbeths dood in zijn bezit gekregen. De bundel brieven werd door hem naar alle waarschijnlijkheid (deels) verbrand.¹ Dat er na zijn overlijden toch meerdere van Seuses brieven boven water kwamen, doet vermoeden dat er minstens één afschrift bestaan moet hebben van deze brieven.²

2.

De verzameling van Elsbeth die Seuse aantrof, bestond vermoedelijk uit 27 of 28 brieven.³ Hieruit werden door hem 19 brieven gekozen en geredigeerd tot de 11 brieven die hij opnam als vierde deel van het *Exemplar*.⁴

Het vierde boekje, wordt genoemd 'het brievenboekje'; het bestaat uit wat zijn geestelijke dochter bij elkaar bracht uit alle brieven, die hij haar en andere van zijn geestelijke kinderen heeft gestuurd, waarvan zij een boek heeft gemaakt, waaruit hij vervolgens enkele brieven heeft genomen, die hij inkortte [...]

¹ Zie de proloog tot het eerste deel van de Vita en ook brief 5 (*KIBrB*), waar de schrijver uitleg geeft over zijn redactionele methode en melding maakt van het feit dat hij brieven vernietigde.

² Zie: P. H. Denifle O.P. *Ein letztes Wort über Seuses briefbücher*, in: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. 21. Bd. (1877), pp. 89-142; met aldaar de verwijzingen naar de standpunten van Wilhelm Preger, waarmee Heinrich Denifle vurige discussies voerde. Bihlmeyer overziet de discussie over het al dan niet bestaan hebben van een mogelijk tweede collectie en concludeert: *Aber die Tatsachen verlangen die Annahme: es muss noch ein zweites Exemplar des Briefbuches, sei es in der Hand der Stigel oder einer Gesinnungsgenossin existiert haben, das erhalten blieb. Völlige Aufhellung des Rätsels wird uns wohl nie gelingen.* Bihlmeyer o.c. 1907. Cit. Inl. p. 42.

³ Over brief 28 'Testament der Minne oder Minneregel' bestaat twijfel m.b.t. de echtheid, zie Bihlmeyer o.c. 1907: Inl. p.119, nt.1.

⁴ De brieven uit het *KIBrB* kenmerken zich door inkortingen, korte aanvullingen, combinaties en stilistische verbeteringen van de brieven uit de oorspronkelijke collectie. Voor een analyse van de eerste drie brieven uit het *KIBrB*, zie: Walter Blank, *Zum Stilwandel in Seuses Briefbüchern*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag. 1366-1966, hg. v. Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp.171-90. Voor kritiek op de gekozen methode van Blank, zie: Kurt Ruh. *Geschichte der abendländischen Mystik*, Bd.3: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik. München 1996. p. 470, nt. 99.

INTRODUCTIE:HET KLEINE BRIEVENBOEKJE

De brievenverzameling die we in het *Exemplar* aantreffen, wordt wel het kleine brievenboek (*KlBrB*) genoemd, de oorspronkelijke het grote brievenboek (*GrBrB*).

In de onderstaande tabel staat in de eerste kolom het nummer van de brief uit het *KlBrB* en in de tweede kolom het nummer van de corresponderende brief uit het *GrBrB*, waaruit gedeeltes genomen en bewerkt zijn.¹

<i>KlBrB</i>	<i>GrBrB</i>
1	2,3
2	4,5,6,8,10,11
3	12
4	17,18
5	14
6	13
7,8,9	19,20,21
10	22,24
11	26

3.

De brieven die Seuse opnam in het *KlBrB* moeten dienen, aldus de auteur, als een veilige vorm van spirituele recreatie.

Omdat een geestelijke mens zich niet almaar inspannen kan in afgescheiden louterheid maar tevens schadelijk tijdverdrijf moet ontvluchten, daarom, ter verpozing voor het gemoed, kun je deze brieven lezen.

De boog kan niet altijd gespannen zijn.²

4.

De oorspronkelijk door Elsbeth verzamelde brieven zijn vooral toegespitst op de spirituele behoeften van de individuele adresant of die van een kleine groep.³ De schrijver geeft wijze raad en praktische richtlijnen aan hen die dat nodig hebben, en hij doet dat met veel gevoel voor hun persoonlijke noden en omstandigheden. De brieven hebben ondanks hun persoonlijke toets het karakter van een geestelijk rondschrijven, waardoor ze eerder aan bewerkte preken c.q. collationes doen denken dan aan brieven in de huidige betekenis van het woord. Deze pastorale brieven, die Seuse schreef in het kader van de *cura monialium*, zijn veelal lossier en spontaner van toon dan de bewerkte

¹ Cfr. Bihlmeyer o.c. 1907, Inl. p.40 nt. 2.

² Zie hier ook de wijze raadgevingen van Johannes Cassianus, in: *Conf.* XXIV, n.21, en Thomas van Aquino, in: *S.Th.* II-II q.168 a.2 c.

³ Zie: Stoudt, Debra L. *The structure and style of the letters of Seuse's "Grosses Briefbuch"*. In: Neuphilologische Mitteilungen: bulletin de la Société Néophilologique de Helsinki. - Helsinki: Neuphilologischer Verein. - Bd. 90 (1989), pp. 359-67.

INTRODUCTIE:HET KLEINE BRIEVENBOEKJE

brieven die we in het *KlBrB* aantreffen. Hun soms intieme toonzetting is echter ook in enkele van de brieven van het *KlBrB* terug te vinden, bijvoorbeeld in brief 3 en 8, die beide aan Elsbeth gericht zijn.

In een van de brieven die Seuse aan Elsbeth schrijft (*KlBrB*, 3; *GrBrB*, 12) met de bedoeling om haar te bemoedigen in haar lijden, refereert hij bijvoorbeeld aan een belangrijk sleutelmoment in zijn eigen leven (zie: *Vita*, hfdst. 20).

Ik wilde je de voetdoek toezenden, die ik de hond heb afgenomen, en voor mezelf gehouden heb als een voorbeeld; hij is me echter zo lief geworden, dat ik er niet van scheiden kan.

Het toont niet alleen hoe betekenisvol en kostbaar deze voetdoek voor Seuse geweest moet zijn, maar ook dat Elsbeth dat geweten moet hebben.

5.

In de brieven in het *KlBrB* is net als in de *Vita* een opbouw te ontdekken, die losjes correspondeert met de voortgang van het geestelijk leven.¹ De eerste zeven brieven hebben de beginnende mens op het oog en viseren een relevant thema binnen dit begin. De laatste vier zijn bedoeld voor de gevorderden op het geestelijke pad.

6.

In de eerste zeven brieven waarschuwt de schrijver voor geestelijke lauwheid en nalatigheid, bemoedigt hij de weifelaars en remt hij de ongeduldigen en toont hij zich oprecht verheugd over hen die zich bekeerden. Op liefdevolle wijze troost hij de lijdenden en stervenden. Hij geeft, met enige humor, ook praktische adviezen aan gekwelde leidinggevenden.

Toon u mild in uw strengheid, en gebied meer door liefde dan door tucht. Wat uw krachten te boven gaat, leg dat voor aan uw meerdere; en kunt u niet bijten, dan blaf maar.

7.

In *brief 8*, die aan Elsbeth is gericht, toont hij zich verheugd over haar voortgang in het geestelijk leven. Elsbeth heeft hem blijkbaar enthousiast geschreven over de goddelijke zoetheid die haar ten deel viel in haar jubiliatio-momenten. Als ervaren

¹ Zie: Markus Enders, *Das mystagogische Itinerarium in Seuses Briefbüchlein: Der Weg des Menschen zu einer vollkommenen, mystischen Lebensweise*. In: Seuses reife Spiritualität in seiner Ulmer Zeit. Heinrich-Seuse-Jahrbuch 3/2010, pp. 79-103.

INTRODUCTIE:HET KLEINE BRIEVENBOEKJE

Lebemeister geeft hij zijn vertrouwelingen hier enkele doorleefde raadgevingen.

[...] geef acht op je lichamelijke krachten, dat je hierin niet al te zeer verteerd raakt. Het kan ook gebeuren, wanneer het zich aandient, dat het je voor een groot deel ontnomen wordt, en dat je op een nog in-nigere trede geraakt.

In de prachtige *brief 9* gaat Seuse vervolgens verder in op het goddelijke minnespel.

Gelukkig hij, wie ooit geboren is, die het vindt en zich nooit meer hiervan afkeert!

Brief 10 gaat weer verder dan *brief 9* en heeft de ware volmaaktheid op het oog,

[...] die bestaat uit de vereniging van de hoogste krachten van de ziel met de oorsprong der wezenheid in een verheven beschouwen, in vurige liefde en het zoete genieten van het hoogste Goed, voor zover ons zwakke, aardgebonden lichaam dit aankan.

In de laatste brief van het *KlBrB*, *brief 11*, komt Seuse, die de menselijke aardgebondenheid nooit uit het oog verliest, te spreken over het thema dat we in heel zijn werk steeds weer terugvinden: hoe een mens de goddelijke naam 'Jezus' in toewijding moet gedenken.

[...] want het hoogste waartoe wij in de tijd geraken kunnen, dat is vaak aan het goddelijk Lief te denken, ons hart vaak naar hem te laten opgaan, vaak over hem te spreken, zijn minnelijke woorden in ons op te nemen, voor hem alles te laten of te doen, en niemand dan alleen hem lief te hebben.

In deze laatste brief gaat Seuse ook in op de achtergronden van zijn methode, net zoals hij dat deed in het laatste hoofdstuk van de *Vita* (hfdst. 53).

En, hoewel de waarheid in zichzelf louter is en puur, toch, door de eigenheid van onze natuur, het is ons zo aangeboren, moeten we haar vatten naar beeldende gelijkenis, totdat het afgeleefde lichaam wordt afgelegd en het gelouterde oog van de verstandelijke ziel onverhuld in het eeuwige zonnerad geplaatst wordt; tot dan gaan we tastend rond als blinden, om ons heen grijpend zonder te weten waar of hoe. Bezitten we dan een keer waarheid, dan weten we niet dat we haar bezitten, en we handelen als iemand die zoekt naar wat hij in zijn hand houdt. Geen mens levend in de tijd die hier vrij van is, want het is een nagalm van de erfzonde.

7. De Tekeningen.

1.

Een van de oudst bekende manuscripten van het *Exemplar* wordt bewaard in de Bibliothèque nationale et universitaire te Straatsburg, en is bekend als *Ms 2929*. Het is vermoedelijk rond 1370 ontstaan, dus kort na het overlijden van Seuse. Waarschijnlijk is het vervaardigd in of nabij Straatsburg. *Ms 2929* is vrijwel zeker gebaseerd op een eerder, verloren gegaan, handschrift.¹ De Straatsburgse codex heeft een formaat van 210 × 170 mm en bestaat uit 160 perkamenten bladen.² Het handschrift bevat twaalf bladvullende, ingekleurde pentekeningen en enkele versierde initialen en kleinere randversieringen.³ Elf van de grote illustraties vinden we in de *Vita*, de laatste tekening staat in het *BdEW*.

2.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Seuse zelf aanwijzingen heeft gegeven over de vorm en inhoud van de tekeningen en over hun plaats in het *Exemplar*.⁴ De oorspronkelijke illustraties zijn mogelijk zelfs van zijn hand. De ingekleurde pentekeningen uit *Ms 2929* dienden als voorbeeld voor meerdere, latere uitgaves van het *Exemplar*. Elk van deze bewerkingen heeft eigen

¹ Voor een nauwkeurige beschrijving, zie: Jeffrey F. Hamburger: *Heinrich Seuse, ›Das Exemplar‹* (Nr. 36), in: Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters (*KdiH*). Begonnen von Hella Frühmorgen-Voss und Norbert H. Ott. Hrsg. von Ulrike Bodemann, Kristina Freienhagen-Baumgardt und Peter Schmidt. Band 4/1. München 2012.

² Voor de afbeeldingen en randillustraties, zie de prachtige, gedigitaliseerde weergave van Codex *Ms 2929*, Strasbourg, Bibliothèque nationale et universitaire: <https://bvmm.irht.cnrs.fr/iif/17064/canvas/canvas-1421773/view> (geraadpleegd 11-9-2020). Hieruit zijn de afbeeldingen van tekening nr. 11 genomen, die hieronder in de tabel staan.

³ De vervaagde kleuren in *Ms 2929* zijn: zwart, grijs, sepia, olijfgroen, rood, geel, zilver (geoxydeerd). Over kleur en kleursymboliek bij Seuse, zie: Andreas O. Vertes, *Gedanken über die Farben bei Heinrich Seuse*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag, hg. von Ephrem Filthaut OP, Köln 1966, pp. 255-265. Zie ook: Annegret Diethelm, *Speculieren über Farben in der Vita Heinrich Seuses*, in: Jakobus Kaffanke OSB (ed.): *Heinrich Seuse - Bruder Amandus*, Berlin 2015, pp. 87-110.

⁴ Zie hier het fraaie overzichtsartikel van Ingrid Falque, "Daz man bild mit bilde us tribe": *Imagery and Knowledge of God in Henry Suso's Exemplar*, in: *Speculum* 92/2 (2017), pp. 447-492. [...] *the relative stability of its transmission, the complexity of the iconography, and its close link to the textual content of the book strongly suggest that this cycle was designed by Suso himself or was at least created under his direction, although this cannot be proven with certainty*. Cit. p. 451. Voor verdere relevante literatuur zie hier nt. 19, p.451.

TEKENINGEN

kenmerken.¹ De tekeningen bij deze vertaling zijn gemaakt door Anna Ruiters naar die van *Ms 2929*.

3.

De tekeningen illustreren belangrijke gebeurtenissen uit het leven van de dienaar, die allemaal beschreven staan in het *Exemplar*. Maar omgekeerd en met evenveel recht zou gezegd kunnen worden dat de tekst de tekeningen volgt en deze commentarieert. Het *Exemplar*, vooral de *Vita* en het *BdEW*, wordt gekenmerkt door een sterke, visueel cognitieve stijl. Het staat bol van levendige, figuratieve taal. Woord en beeld, gaan als het ware vloeiend in elkaar over en vervolledigen elkaar. Het is moeilijk uit te maken welk van de twee hier het primaat heeft.

4.

Materialiteit van de codex, tekst en illustraties zijn in *Ms 2929* onlosmakelijk en intentioneel met elkaar verbonden. De fysieke aantrekbaarheid van de Straatsburgse codex moet de gecombineerde lees- en kijkervaring van de middeleeuwer daarbij een zintuiglijke intensiteit gegeven hebben die voor hedendaagse mensen moeilijk na te voltrekken is. Het is een ervaring die in hedendaagse, niet handgeschreven uitgaves grotendeels verloren gaat.

5.

De codex is een reliekschrijn-achtige constructie verwijzend naar de auteur, de dienaar c.q. Elsbeth, die weer verwijst naar hét archetypisch Exemplar: Christus. Medium en boodschap vallen hier samen, analoog aan de onverbreekelijke eenheid van incarnatietheologie en kruistheologie, die heel het Exemplar kenmerkt en waarvan het manuscript uitdrukking is.

6.

Ondanks het uitbundig gebruik van beeldende taal en van tekeningen wijst Seuse meermaals, bijv. in hoofdstuk 33 en 53 van de *Vita*, op de onmogelijkheid het onzegbare uit te zeggen en het niet-visuele te visualiseren. Maar, zoals de mystagoog in *brief 9* van het *KlBrB* schrijft, zonder beeld en woord gaat het niet. En zoals de woorden bij Seuse steeds boven zichzelf uitwijzen, zo ook de illustraties. Elke afbeelding moet daarbij onophoudelijk door de actieve beschouwer worden vervangen of aangevuld worden door een andere, opdat de beelden elkaar kunnen verrijken en corrigeren. Beelden moeten op deze wijze met beelden worden uitgedreven, aldus de methode van Seuse.

¹ Zie voor de verwijzingen naar de relevante codices en literatuur: Ingrid Falque *o.c.*

TEKENINGEN

7.

De tekeningen hebben, net zoals Seuse eerder van de brieven zei, ondanks hun uiteindelijk en niet op te heffen methodische tekort, een opbeurende en corrigerende functie in de opgang van de altijd aardegebonden mens tot God. In de proloog tot de *Vita* zegt hij hierover het volgende:

En de afbeeldingen van hemelse taferelen, die men verspreid aantreft, zijn daartoe dienstig, dat een godzoekende mens bij het uitgaan uit de zinnen en het ingaan in het gemoed, altijd iets vinden kan, dat hem te midden van deze valse naar beneden trekkende wereld prikkelt tot de minnelijke God hernieuwd weer op te gaan.

8.

In elk van de grotere tekeningen staat een bepaald thema centraal.¹ Elke illustratie verwijst naar een visioen. In de volgorde van de tekeningen is op losse wijze de drievoudige geestelijk voortgang van de mens in zijn opgang tot God te herkennen. Bij de tekeningen staan korte toelichtingen, wat de interpretatie stuurt en vergemakkelijkt. De twaalf illustraties (nr. 8 en nr. 9 worden gecombineerd in een enkele tekeningen) bevatten de volgende thema's:

Nr.	Beeldthema
1	De dienaar en de Eeuwige Wijsheid omringd door David, Salomo, Job en Aristoteles.
2	De ziel van de dienaar in de armen van de Eeuwige Wijsheid, samen zittend op schoot bij de dienaar.
3	Maria met het kind Jezus, dat de dienaar een kruik met drank aanreikt.
4	De dienaar omringd door zijn broeders. Anna met de engel.
5	De dienaar gekweld door mensen en boze geesten
6	Een engel begeleidt de dienaar, die knielt voor Maria met in haar armen het Jezuskind.
7	De dienaar knielt voor de gekruisigde, die de vorm aanneemt van een zesvleugelige Serafijn.
8	De dienaar ontvangt van de engelen hemelse troost.
9	De dienaar ontvangt de uitrusting van de ridder.
10	De dienaar, Elsbeth en andere godsvrienden onder de schutsmantel van de Eeuwige Wijsheid.
11	De mystieke weg.
12	De dienaar staande voor het kruis waaraan de gekruisigde en voor de rozenboom met het Jezuskind. De dienaar zittend tussen de gegeselde Jezus en een engel.

9.

Hieronder wat meer over tekening 11, die Seuses exemplarische weg illustreert. De vereenvoudigde afbeelding is getekend naar: Ms 2929, fol. 82r, Bibliothèque nationale et universitaire de

¹ De nummering van deze illustraties volgt die van Bihlmeyer o.c. (1907).

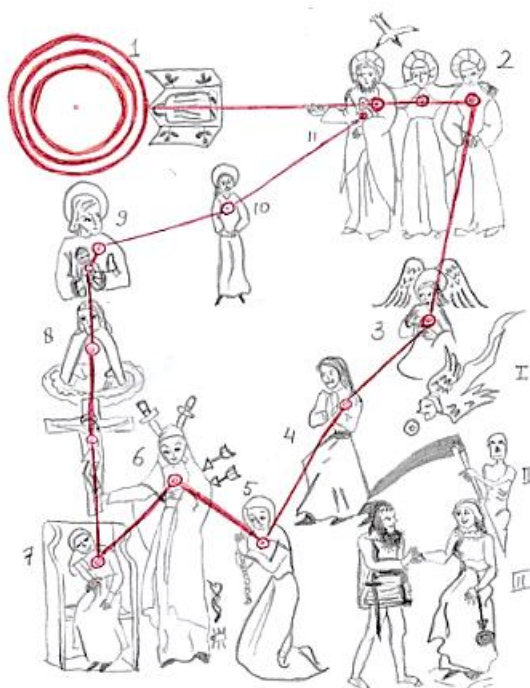
TEKENINGEN

Strasbourg.¹ Deze weg kent verschillende stadia, die hier vermeld staan in het kopje boven de clusters van afbeeldingen. In de kolommen staan van links naar rechts: het nummer dat correspondeert met een onderdeel van de tekeningen; de bijbehorende, vertaalde tekst die gevonden wordt in het Ms 2929; de relevante uitsnede uit tekening Ms 2929; een korte toelichting.

Te herkennen zijn:

- I. De Schepping
- II. De val
- III a. De terugkeer: de beginnende mens
- III b. De terugkeer: de voorschrijdende en volmaakte mens

Titel	Het navolgende beeld verzinnebeeldt van de naakte godheid de alwezenheid in de drieheid der Personen en het uit- en teruggevloeid zijn van alle schepselen en toont de eerste schreden van een beginnende mens en de ordelijke doorbraak bij zijn voortgang en de allerhoogste overzwenk in bovenwezenlijke volmaaktheid.	De tekening moet gelezen worden beginnend links boven en vervolgens, de rode lijn volgend, met de klokrichting mee.
		De rode lijn, als een draad van Ariadne, vertegenwoordigt het exitus-reditus model: alles komt uit God en gaat daarheen terug.
		In elke stap binnen deze illustratie dragen de personages een kleine, dubbele, rode ring ter hoogte van het hart, die de grond van de ziel of de zielevonk vertegenwoordigt.
		Alleen de personages rechtop, in de sectie die de zondeval moet illustreren, hebben geen rode ringen.

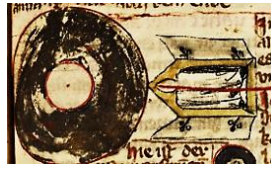

¹ Zie hier ook: Wolfgang Wackernagel, *Les noces mystiques du bienheureux Henri Suso*, in: *Diogenes*, 2004/4 n° 208, pp. 114-131. De tekening bij het artikel van Wackernagel is een combinatie van illustratie nr. 11 (Bihlmeyer o.c. 1907) Ms 2929 Straatsburg en de corresponderende afbeelding uit Ms. *Einsiedeln*, Stifstbibliothek, Cod. 710 (K).

TEKENINGEN

I. De Schepping: Exitus

- 1 Dit is van de eeuwige godheid de wijzeloze afgrond, die aanvang noch einde heeft.

De drie concentrische cirkels linksboven in de afbeelding vertegenwoordigen de eeuwige Godheid.

Het zijn drie rode cirkels met in het centrum een witte opening met een discrete rode punt in het midden, die de wijzeloze afgrond moet uitbeelden, die begin noch einde kent.

De Godheid kan zich in de vorm van een bescharnierd, drieluikig tabernakel als het ware openen en sluiten (de triptiek ter rechterzijde van de cirkels).

- 2 Dit is van de Personen de drie-eenheid in wezenlijke eenheid waarover het christelijke geloof spreekt.

Van de Eenheid is uitgegaan 'de Drie-eenheid der goddelijke Personen' in de eenheid der goddelijke natuur.

Op de afbeelding staat de Geest, met de duif boven het hoofd, in het midden. Aan haar rechterzijde de bebaarde Vader en aan haar linkerszijde de Zoon, die ze beiden omarmt.

De Vader draagt in zijn schoot de afbeelding van een mens met de handen in biddende houding voor de borst gevouwen. N.b. beiden hebben een dubbele rode cirkel ter hoogte van hun hart, teken van ontologische differentie.

Uit het hart van de Zoon, die ter linkerszijde van de Geest staat, loopt de rode lijn verder: de schepping voorstellend.

- 3 Deze figuur verzinnebeeldt de uitvloed van de engelennatuur.

De emanatie van de schepselen uit de Zoon; waarbij de gevleugelde engel, de neoplatonische hiërarchie volgend, boven de mens staat. De hoogste voortkomst van alle wezens uit hun eerste oorsprong, gaat, naar de natuurlijke orde genomen, namelijk uit van de edelste wezens om over te vloeien in de laagste.

- 4 Dit is het menselijke schepsel gevormd naar de godheid.

De menselijke ziel (met vrouwelijke trekken) geschapen naar het beeld van de godheid.

TEKENINGEN

II. De val

I

De gevallen engel die de rode ringen, die nu kleurloos geworden zijn, uitspuugt.

De rode (levens)lijn wordt verbroken.

II

Dit is de dood.

De dood, die naakt en dreigend met een grote zwarte zeis achter een gekleed paar, man en vrouw, staat.

III

Dit is wereldse liefde, die eindigen zal in treurnis.

Vergankelijke, wereldse liefde; weergegeven door een ridder met zwaard, en een vrouw (met beurs?).

Het paar geeft elkaar de rechterhand, waarbij elk de ander aankijkt, een combinatie van macht, geld en aardse lust uitdrukkend (als tegenovergestelde van de drie evangelische raden: gehoorzaamheid, armoede en kuisheid).

TEKENINGEN

III a. De terugkeer (reditus): de beginnende mens

- 5 Tot God wil ik keren,
want kort is dit leven.

Ascese.

Een voortzetting van de rode lijn.
Een geknielde religieuze, haar polsen vastgebonden door een ketting, ascese en boetedoening symboliserend.

- 6 Ach zie, hoe ik moet sterven, en met Christus gekruisigd worden!

Imitatio Christi.

De ziel weet dat ze moet sterven aan zichzelf en met Christus gekruisigd worden; weergegeven door het beeld van een religieuze, die gepijnigd wordt met pijlen in het lichaam, zwaarden in het hoofd en een slang en een schorpioen die zich aan haar linkerzijde bevinden.

De religieuze kijkt naar rechts, waar zich de crucifix bevindt waaraan Christus hangt. Haar rechterhand reikt naar de crucifix, die ze onderaan vasthoudt.

- 7 Gelatenheid zal mij nemen, hetgeen aan mij steeds een teveel was.

Meditatio.

De rode lijn daalt nu naar het beeld van een vrouw, zittend in een houding van overgave, de ogen gesloten en het hoofd leunend op haar rechter bovenarm.

Zij zal door verzaking (gelatenheid) van eigenheid ontledigd moeten worden.

TEKENINGEN

III b. De terugkeer (reditus): de voorschrijdende en de volmaakte mens

8	De zinnen zijn me benomen, de bovenste krachten overgenomen.		Contemplatio. De zintuigen zijn van het geschapene afgewend, de hogere vermogens omgevormd; voorgesteld door een vrouw met gesloten ogen verzonken in beschouwing, zittend op een wolk.
9	Hier is de geest ingegaan, en wordt in de drieheid der Personen gevonden.		Opgenomen in God. De geest bevindt zich nu midden in het hart van God, die weergegeven wordt als bebaarde Vader. De geest is op weg naar God de Drie-ene, waarheen hij nu kijkt. Nog treft hij zich in deze toestand als oordelend aan.
10	In God ben ik vergaan, niemand die mij hier volgen kan.		In God vergaan. De schepselijke geest keert via een solitaire figuur met halo, Christus voorstellende, weergegeven in dezelfde pose als de tweede persoon van de Triniteit rechtsboven, door onttrucking, conformitas Christi, terug in de schoot van de Vader.
11	Bij de wezensinkeer [MHD <i>inschlag</i>] heb ik alles vergeten, want zonder grond is het en ongemeten.		De wezensinkeer ontnemt de geest beeld, vorm en alle menigvuldigheid. Hij heeft niet langer weet van zijn zelf noch van alle dingen. De Vader wijst met de rechterhand naar de triptiek waarachter zich de godheid bevindt: einddoel voor de terugkeer van de geest.
12			De geest vloeit met de Drie-eenheid terug in de afgrond van het goddelijk wezen. Is hier een persoon te zien met een witte koormantel, het habijt van de predikbroeders? Zou het Meester Eckhart moeten voorstellen, die hem in een visioen vanuit de Eenheid toesprak (hfdst. 6 <i>Vita</i>). Is het wellicht een verwijzing naar Elsbeth? Elsbeth verscheen haar geestelijke vader na haar dood in een onaards visioen, lichtend in een sneeuwwit gewaad, gehuld in een schitterende klaarheid vol hemelse vreugde (hfdst. 53 <i>Vita</i>). De triptiek wordt daarmee, net als heel het <i>Exemplar</i> , tot een gevleugelde reliekschrijn, met Eckhart, de geliefde leraar c.q. Elsbeth, de geliefde leerlinge, als zijn exemplarische inhoud.

8. Verantwoording.

8.1 Teksten.

Brontekst

Heinrich Seuse, Deutsche Schriften, Hrsg. v. Karl Bihlmeyer, Stuttgart 1907.

De volgende vertalingen zijn geraadpleegd:

Exemplar

Heinrich Seuse, Deutsche mystische Schriften. Aus dem Mittelhochdeutschen übertragen und herausgegeben von Georg Hofmann. Mit einer Hinführung von Emmanuel Jungclaussen. Einleitung von Alois M. Haas. Nachdruck der 1. Auflage von 1966, Zürich/Düsseldorf 1999.

Henry Suso, The Exemplar, with Two German Sermons, translated, edited and introduced by Frank Tobin, New York 1989.

Bienheureux Henri Suso, Œuvres complètes. Présentation, traduction et notes de Jeanne Ancelet-Hustache, Paris 1977.

Het Boekje van de Waarheid

Heinrich Seuse, Das Buch der Wahrheit, mittelhochdeutsch-deutsch, kritisch hg. mit einer Einleitung von Loris Sturlese, übersetzt von Rüdiger Blumrich, Hamburg 1993.

Heinrich Seuse, Het Boek van de Waarheid - Johannes Tauler, Preken, vertaald door C.O. Mellema, Groningen 2004.

Henri Suso, Petit Livre de la Vérité, édition bilingue, présentation, traduction du moyen-haut allemand, notes et index par G. Jarczyk et P. J. Labarrière (ed.), Paris 2002.

Het Boekje der Eeuwige Wijsheid

Het Boekje der Eeuwige Wijsheid van den zaligen predikbroeder Henricus Suso. Vertaald en ingeleid door dr. L.M.Fr Daniëls O.P., Amsterdam 1950 (In de vertaling van Daniëls ontbreekt deel 3 van het *BdEW*: de honderd artikelen.)

De Vita

Heinrich Seuse. Vida, edición y traducción del alto alemán medio, edición y traducción del alto alemán medio, de Blanca Gari, Madrid 2013.

Suso, Tel un Aigle. Initiation à la vie spirituelle, traduit du moyen-haut allemand, présenté et annoté par Wolfgang Wackernagel, Paris 2004. (Een vertaling van de hoofdstukken 46-53 van de *Vita*)

8.2 Illustraties.

De illustraties bij deze vertaling zijn gemaakt door Anna Ruiters en zijn getekend naar de illustraties uit *Ms 2929 Bibliothèque nationale et universitaire te Straatsburg*.

8.3 Bijlage: Middelhoogduitse tekst met juxta-vertaling.

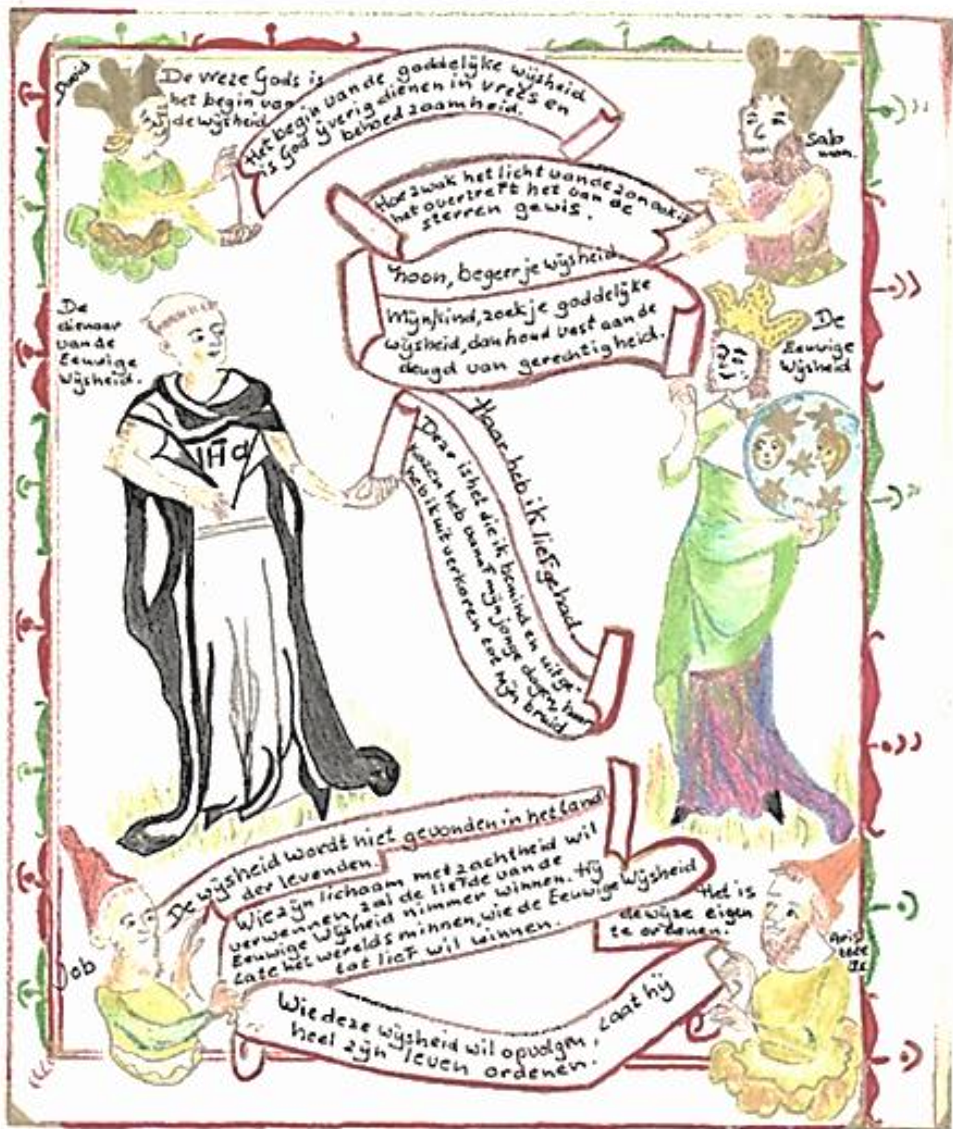
In de bijlage (bilinguale editie) is opgenomen de oorspronkelijke Middelhoogduitse tekst van het *Exemplar*, zoals gepubliceerd door Bihlmeyer in 1907, maar met een aangepaste, typvriendelijkere orthografie, met daarnaast de vertaling naar het Nederlands.

In de vertaling is de interpunctie uit het Middelhoogduits zoveel mogelijk overgenomen. Teksten werden in de tijd van Seuse vaak hardop gelezen. De interpunctie in de Middelhoogduitse tekst volgt daarbij soms meer de ademhaling, en het voorgestelde leesrythme aan de lezer, dan de hedendaagse grammaticale regels.

8.4 Literatuurverwijzingen.

In de literatuurverwijzing is gebruik gemaakt van de gangbare verwijsafkortingen. Voor de verwijzingen naar Meister Eckhart wordt doorgaans verwezen naar: Meister Eckhart: *Die deutschen und lateinischen Werke*, Stuttgart 1936 ff. En ook: *Meister Eckhart: Werke*, 2 delen, uitg. Niklaus Largier, Frankfurt a. M. 1993 .

Exemplar

Proloog.

Dit is de proloog, en dat is het voorwoord van dit boek.

In dit exemplar¹ zijn vier goede boeken bijeengebracht².

Het eerste boek handelt in zijn geheel en op beeldrijke wijze³ over het leven van een beginnende mens, en toont in verholde vorm⁴, naar welke regels een waarlijk beginnende mens de uiterlijke en de innerlijke mens moet ordenen overeenkomstig Gods allerliefste wil. En omdat goede werken zonder twijfel beter onderrichten en het hart van een mens op bijzondere wijze verheffen, meer dan woorden alleen, daarom geeft dit boek vooral op aanschouwelijke wijze voorbeelden van menig heilig werk, werken die waarlijk hebben plaatsgevonden.⁵ Het

¹ Het woord 'exemplar' kan meerdere betekenissen hebben, die Seuse hier allemaal op het oog heeft: a. voorbeeldboek ter afschrijving (de tekst als het exemplar); b. het leven van de protagonist dat als na te volgen voorbeeld moet dienen voor de lezer (de dienaar als het exemplar); c. Elsbeth Stagel, de geestelijke dochter als voorbeeld van de ideale leerling; d. het leven van de dienaar evenals dat van de leerlinge als een illustratie van de *imitatio Christi*, met Christus als hét Exemplar.

² In dit *Exemplar* zijn de volgende vier boeken opgenomen: Het leven van de dienaar (*Vita*); Het Boekje van de Eeuwige Wijsheid (*BdEW*); Het Boekje van de Waarheid (*BdW*); Het kleine Brievenboekje (*KlBrB*).

³ Vertaling van: '*mit bildgebender wise*' [MHD], waarmee bedoeld is: rijk aan beelden, veel beeldspraak bevattend. Het is een uitdrukking die niet alleen op de tekst van toepassing is, maar ook verwijst naar het gebruik van illustraties. Voor Seuse is echter het hoogste doel de beeldloosheid. Hij hoopt deze met behulp en onder achterlating van de (voor)beelden te bereiken (zie voor deze methodische invalshoek vooral hfdst. 33 en hfdst. 53 van deze *Vita*). Voor Seuses rijke vocabulaire m.b.t. 'het beeld', zie: Silvia Bara-Bancel, *Das Bild bei Heinrich Seuse*, in: Harald Schwaezter et Marie-Anne Vannier (ed.), *Der Bildbegriff bei Meister Eckhard und Nikolaus von Kues (Texte und Studien zur europäischen Geistesgeschichte. Reihe B)*, Münster 2015, pp. 65-80. Seuse maakt in zijn mystagogie uitbundig gebruik van de didactische mogelijkheden die beelden hem bieden. Hij wil zijn modelleerling Elsbeth echter laten inzien dat de ziel zich in haar opgang uiteindelijk moet bevrijden van deze beelden. Hij volgt hierbij zijn leermeester Eckhart.

⁴ De term die Seuse hier gebruikt is '*togenlich*' [MHD]. Het is een centrale term van de hoofse minnetaal, zie: Blank, Walter: *Heinrich Seuses Vita : literarische Gestaltung und pastorale Funktion seines Schrifttums*. In: *Zeitschrift für deutsches Altertum* 122 (1993), pp. 285-311, hier: pp. 286-287. De liefdesrelatie van de minnaars wordt binnen dit jargon in algemene termen beschreven. De lezer hoort alleen het ideale type liefde te herkennen; de concretisering ervan in individuele gevallen blijft versluierd en feitelijke namen en situaties worden eerder verhuld dan onthuld.

⁵ Voor deze middeleeuwse 'waarheids'-opvatting, zie: L.E.Hunt, *Secrets of Divine Wisdom: The Use of the Figura and Exemplum in Medieval Epistemology*, Ph.D. dissertation, University of Georgia 2001. Hunt, voortbordurend op de

PROLOOG EXEMPLAR

handelt ook over de gevorderde mens, hoe hij langs mijden, lijden en oefening een doorbraak moet nastreven, doorheen zijn onafgestorven dierlijke natuur naar grote, lofwaardige heiligheid. Er zijn mensen, die in gedachten en gemoed het allerdiepste en beste nastreven, hoewel het hen ontbreekt aan onderscheidingsvermogen, zodat ze dwalen en verkeerde wegen gaan; daarom worden vele goede kenmerken gegeven om ware van valse redeneringen te onderscheiden en er wordt getoond, hoe men naar juiste ordening tot de loutere waarheid van een zalig, volmaakt leven zal geraken.¹

Het tweede boekje handelt over een algemeen onderwerp, en bespreekt het lijden van Onze Heer, en hoe men leren moet innerlijk te leven en zalig te sterven, en soortgelijke zaken. Omdat dit zelfde boekje en meer van zijn boeken al sinds geruime tijd in verre en nabije landen door allerlei onervaren schrijvers en schrijfsters op onvolkomen wijze overgeschreven zijn, waarbij men naar eigendunk iets toevoegde of weglief, daarom heeft de dienaar van de Eeuwige Wijsheid² ze hier bij elkaar gebracht en

baanbrekende inzichten van Eric Auerbach, stelt: *As a rule, western orthodox Christianity has never required or expected that an exemplum, considered in its distilled form, must be literally and historically verifiable in order to fulfill its purpose. The only instances where exempla were expected to be real were either on those occasions when they were also the fulfillments of figurae, or when the author of the exemplum claimed that his story was literally true. In the case of the former, the exemplum was required to be true, not by its own nature, but by being synonymous with the fulfillment of a figura.* Cit. p. 48. Precies deze waarheidsopvatting lijkt Seuse hier te hanteren. Zie hier tevens: Bernhardt, Susanne, *Figur im Vollzug: Narrative Strukturen im religiösen Selbstentwurf der "Vita" Heinrich Seuses*. Tübingen 2016. m.n. p. 300 nt.160. En ook: Largier, N. Allegorie und Figuration. Figuraler Realismus bei Heinrich Seuse und Erich Auerbach, in: *Paragrana* 21(2), December 2012, pp. 36-46.

¹ Het *Exemplar* kan hierbij dienen als 'speculum' en als 'imago', als spiegel en als beeldmodel. Zie: Hamburger, Jeffrey: *The Visual and the Visionary: Art and Female Spirituality in Late Medieval Germany*, New York 1998. 'Suso represents himself as both a speculum and an imago: a mirror in which his readers will find Christ's example faithfully reflected and, at the same time, an exemplary image or model that they themselves should reflect.' Cit. pp. 235-236. In het tweede deel van deze *Vita* wordt Elsbeth Stagel opgevoerd als voorbeeld (exemplar) van de geschikte leerling. In dit tweede deel van de *Vita* zal nadrukkelijk aandacht zijn voor de situationele en individuele context, die meebepaalt hoe het concrete leer- en omvormingsproces bij de leerling gestalte krijgt; zie hier: Bernhardt, Susanne o.c. 2016, pp. 229-298. Voor een bespreking van het literaire genre van de laat-middeleeuwse 'spiegel', zie: Petronella Bange, *Spiegels der christenen, Zelfreflectie en ideaalbeeld in laat-middeleeuwse moralistisch-didactische traktaten*. [Diss.] Nijmegen 1986.

² Naam voor de protagonist van de *Vita*: Seuses literaire ik als het exemplarische subject.

PROLOOG EXEMPLAR

in de juiste volgorde gezet, zodat men een deugdelijk exemplar aantreft en zoals ze hem door God oorspronkelijk werden ingegeven.

Het derde boekje, dat genoemd wordt 'het boekje van de waarheid', beoogt het volgende: omdat in onze tijden sommige ongeleerde hoewel verstandige mensen de hogere gedachten van de Heilige Schrift zoals uitgelegd door de leermeesters, verkeerd begrepen hebben, in overeenstemming met hun eigen opvattingen en ordeloze grond, en ze er aldus over geschreven hebben en niet in de zin van de Heilige Schrift, daarom wijst dit boekje de mens op diezelfde hoge gedachten, hierbij de juiste weg volgend tot de eenvoudige waarheid, zoals deze door God naar christelijke opvatting bedoeld is.

Het vierde boekje, wordt genoemd 'het brievenboekje'; het bestaat uit wat zijn geestelijke dochter¹ bij elkaar bracht uit alle brieven, die hij haar en andere van zijn geestelijke kinderen heeft gestuurd, waarvan zij een boek heeft gemaakt², waaruit hij vervolgens enkele brieven heeft genomen, die hij inkortte; men kan het hieronder vinden. Dit ingekorte boekje beoogt verkwikking en bemoediging te geven aan een afgescheiden gemoed³.

En de afbeeldingen van hemelse taferelen⁴, die men verspreid aantreft, zijn daartoe dienstig, dat een godzoekende mens bij het uitgaan uit de zinnen en het ingaan in het gemoed, altijd iets vinden kan, dat hem te midden van deze valse naar beneden

¹ Bedoeld wordt Elsbeth Stagel (ook Staglin genoemd) (c. 1300 - c. 1360), dominicanesse te Töss, dat gelegen is in het noorden van het huidige Zwitserland op ongeveer 50 km afstand en ten Zuidwesten van Konstanz.

² Het *grote brievenboek* bevatte 27, mogelijk 28 brieven. Hieruit heeft Seuse 19 brieven gekozen, die hij tot 11 brieven heeft bewerkt (*het kleine brievenboekje* opgenomen in het *Exemplar*), waarbij de oorspronkelijke tekst deels ingekort en deels aangevuld is. Twee brieven hiervan zijn aan Elsbeth Stagel geadresseerd.

³ 'eim abgescheiden gemuete' [MHD]. Gemoed: het innigste gedeelte van de ziel. Afgescheidenheid: leeg zijn van eigenwilligheid.

⁴ Ingekleurde pentekeningen, mogelijk oorspronkelijk door Seuse zelf of onder zijn leiding gemaakt en te vinden in de oudste manuscripten. Zie: Hamburger, Jeffrey F., *Heinrich Seuse, Das Exemplar*, in: Ott, Norbert H. (Hrsg.), *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, Band 4/1. München 2012. De tekeningen in deze vertaling zijn naar het nu in Straatsburg bewaarde en oudst bekende manuscript (Strasbourg, Bibliothèque nationale et universitaire, Ms. 2929), dat vermoedelijk in of nabij Straatsburg rond 1370 is ontstaan.

PROLOOG EXEMPLAR

trekkende wereld prikkelt tot de minnelijke God hernieuwd weer op te gaan.¹

Ook moet men weten, dat de katernen van dit eerste ervaringsrijke boek jarenlang verborgen lagen, wachtend op de dood van de dienaar, want hij was waarlijk zeer terughoudend zichzelf bij leven bekend te maken aan wie dan ook. Tenslotte kwam hij tot het inzicht, dat het in onze dagen met de alomtegenwoordige neergang van de mensheid, beter en veiliger zou zijn het boekje, met Gods toestemming, voor te leggen aan zijn oversten, terwijl hij nog in leven was, zodat hij beter voor de waarheid van elk onderdeel kon instaan dan na zijn dood. Het zou namelijk kunnen gebeuren, dat sommige onwetende mensen, op wier woorden men geen acht moet slaan, op onverantwoorde wijze daarover een verkeerd oordeel zouden gaan vellen, omdat ze daarbinnen zijn goede bedoelingen niet wilden erkennen en, door gebrekkelijkheid in henzelf, niets kunnen begrijpen beter dan wat in henzelf is. Want het was dan waarschijnlijk, dat het na zijn dood in handen viel van hen die lauw en zonder genade waren, mensen die zich de moeite wilden besparen het te delen met hen die godzoekend zijn, waardoor het vruchteloos verdwijnen zou. Ook zou het kunnen gebeuren, dat het hun die blind voor kennis of arm van gemoed zijn als allereersten in

¹ De predikbroeder Seuse kon voor de legitimatie van het gebruik van beelden terecht bij zijn ordegenoot Thomas van Aquino. Deze legde hiervoor een fundament in zijn commentaar op Petrus' Lombardus *Sententiae (Commentum in quatuor libros sententiarum Magistri Petri Lombardi)*. De functionele beeldtheorie die we bij Thomas aantreffen, is gebaseerd op drie uitgangspunten (triplex ratio): Beelden zijn als 'boeken voor ongeletterden'; beelden versterken bij de kijker het geheugen aan het mysterie van de Incarnatie en de voorbeelden van de heiligen; beelden wekken bij de kijker devotieel emoties op, meer dan alleen maar door toehoren. *Fuit autem triplex ratio institutionis imaginum in Ecclesia. Primo ad instructionem rudium, qui eis quasi quibusdam libris edocentur. Secundo ut incarnationis mysterium et sanctorum exempla magis in memoria (nostra) essent, dum quotidie oculis repraesentantur. Tertio ad excitandum devotionis affectum qui ex visis efficacius incitatur quam ex auditis.* Thomas van Aquino, *Commentum in quatuor libros sententiarum Magistri Petri Lombardi*, Lib.3 d.9 q.1 a.2 qc. 2 ad 3 (nr.68). [Er was een drievoudige reden voor het onderwijs met behulp van afbeeldingen in de Kerk. Allereerst ten behoeve van het onderricht aan ongeschoolden, die daarmee als het ware als met een soort van boeken onderwezen werden. Ten tweede opdat het mysterie van de incarnatie en de voorbeelden van heiligen beter in ons geheugen zouden zijn wanneer ze dagelijks voor onze ogen worden weergegeven. Ten derde tot het opwekken van devotieel gevoelens die op grond van zaken die men gezien heeft effectiever worden gestimuleerd dan op grond van zaken die men gehoord heeft.] Vertaling overgenomen uit: Bernadette Kramer, *Een lekenboek in woord en beeld, de Spiegel der menseliken zaligheid*, Hilversum 2013, p. 241.

PROLOOG EXEMPLAR

handen zou vallen, en deze het dan door hun schuldige gebrekigheid zouden verbieden, zoals wel vaker gebeurd is.

Daarom vatte hij, ingegeven door goddelijke hulp, moed en maakte hij een samenvatting van de allerhoogste gedachten en de meest verheven materie die in het boek te vinden zijn, en hijzelf gaf deze ter lezing aan een geleerde meester, die door God met deugden rijk begenadigd en ervaren was en beproefd in de Godgeleerdheid. Bovendien had hij in de predikerorde als prelaat bestuursmacht over het Duitse land¹, en hij heette meester Bartholomaeus². Hem gaf hij het deemoedig, en deze las het door en het beviel hem zeer en hij was van mening, dat het in zijn geheel als een verborgen zoete kern uit de Heilige Schrift was voor alle welgezinde mensen. Toen nadien de gebruikelijke leer was toegevoegd, opdat ieder er het zijne kon vinden, en hij hem ook dit algemene gedeelte wilde laten zien, toen nam de lieve God deze edele meester weg van hier. Toen de dienaar vernam, dat hij dood was, toen was hij zeer bedroefd, want hij wist niet wat te doen. En hij wendde zich in hevig verlangen tot de Eeuwige Wijsheid en bad haar, hem in deze zaak goede raad te geven. En toen, het moet wat later geweest zijn, werd hij verhoord, en de genoemde meester verscheen hem in een helderlichtend visioen en liet hem weten, dat het Gods wil was, dat het beschikbaar zou komen aan alle mensen van goede wil die er met de juiste bedoeling hartelijk naar verlangden.

Wie nu graag een goed en godzalig mens wil worden en vertrouwelijke omgang met God nastreeft, of wie door God bezocht werd met hevig lijden, zoals hij gewoon is te doen bij zijn bijzondere vrienden, hem zou dit boek tot troostrijke hulp kunnen zijn. Het is ook voor mensen van goede wil een lichtende wijzing naar de goddelijke waarheid, en verstandige mensen toont het de juiste weg naar de allerhoogste zaligheid.

¹ Teutonische Provincie van de Predikbroeders, die gemeenschappen bevatte die verspreid waren over een uitgestrekt gebied in Midden- en Noord-Europa.

² Bartholomäus van Bolsenheim, die dit ambt van 1354 tot 1362 bekleedde.

Het leven van Seuse.

Eerste deel.

Hier begint het eerste deel van dit boek¹, genaamd Seuse.²

Er leefde in het Duitse land een predikbroeder, een Zwaab van geboorte³; moge zijn naam geschreven worden in het boek van het leven.⁴ Hij verlangde ernaar dienaar van de Eeuwige Wijsheid te worden en genoemd te worden.

Hij leerde een heilige, verlichte mens kennen, die veel lijden en ontberingen kende in deze wereld.⁵ Deze mens verlangde van hem, haar iets mede te delen van eigen, zelfervaren lijden, iets waaruit zij kracht voor haar lijdend hart kon putten; en ze deed dat steeds opnieuw en gedurende lange tijd. Wanneer hij haar opzocht, ontlokte ze hem, door vertrouwelijke vragen te stellen, gegevens over de wijze van zijn begin en zijn voortgang, over zijn oefeningen en over het lijden dat hem getroffen had; en hij vertelde het haar in goed vertrouwen. Daar dit haar tot troost en onderwijzing diende, schreef ze alles op, ten behoeve van haarzelf en ook van anderen; ze deed dit heimelijk, zodat hij hiervan niets te weten kwam. Toen hij dan een keer van deze geestelijke diefstal ervoer, berispte hij haar, en ze moest er mee voor de dag komen. Hij nam het aan en verbrandde alles wat hij van haar ontving. Toen hem de rest in handen viel en hij dat net zo wilde behandelen, werd hem dit verboden; langs een hemelse, door God gegeven boodschap, werd hem dit te verstaan

¹ Bedoeld wordt het eerste deel van deze *Vita*. Het tweede deel begint met hoofdstuk 33.

² Vertaling van: *Hie vahet an daz erste tail dizz buoches, daz da haisset der Suse*. Stephanie Altmann en Hans-Joachim Ziegler wijzen op de middeleeuwse praktijk een werk te benoemen naar de naam van de auteur. Altmann, Stephanie; Ziegler, Hans-Joachim. *Vom diener der ewigen wisheit zum Autor Heinrich Seuse. Autorschaft und Medienwandel in den illustrierten Handschriften und Drucken von Heinrich Seuses >Exemplar<*, in: U. Peters (ed.), *Text und Kultur: Mittelalterliche Literatur 1150-1450*, Stuttgart 2001, p. 154.

³ Seuse is geboren in (of in de nabijheid van) Konstanz, dat behoorde tot het oude Hertogdom Zwaben. Hier verbleef hij een groot gedeelte van zijn leven.

⁴ Zie over het 'boek des levens' o.a.: Ex. 32,32; Ps. 69(68),29; Ps.139(138),16; Jes. 4,3; Dan. 12,1; Luc. 10,20; Fil. 4,3; Hebr. 12,23; Openb. 13,8; 17,8; 20,12-15; 21,27; 22,19.

⁵ Bedoeld is de dominicanesse Elsbeth Stagel.

gegeven. En aldus bleef het navolgende onverbrand achter, zoals zij het grotendeels zelf opgeschreven had. Enige waardevolle onderwijzingen werden na haar dood en in haar naam door hem toegevoegd.¹

Zijn leven als dienaar begon toen hij in zijn achttiende levensjaar was. Hoewel hij toen al gedurende vijf jaren het kleed van zijn orde gedragen had, was zijn gemoed nog verstrooid²; zou God hem behoeden voor de ergste fouten, die zijn goede naam schade konden toebrengen, dan, dunkte hem, zou het allemaal wel goed komen. Hierbij werd hij, zonder te weten hoe, door God beschermd, want steeds bespeurde hij een zeker ongenoegen wanneer hij zich heenwendde tot zaken waar zijn begeerte naar uitging, en het kwam hem dan voor dat er iets anders zijn moest, iets dat zijn wilde hart vrede zou brengen; en zijn onrust was hem tot last. Steeds voelde hij het knagen, maar zichzelf helpen kon hij niet, totdat God hem in zijn mildheid hiervan verlost door een snelle ommekeer.³

¹ Vermoedelijk doelt Seuse op de hoofdstukken 46-53 van deze *Vita*. Dit gedeelte vormt een min of meer afzonderlijk tractaat en handelt over de initiatie in het geestelijke leven voor de gevorderde. Het begint met de woorden '*Sicut Aquila*'.

² De belemmeringen door de hartstochten, de *passiones*, die de jeugd ondervindt bij de bestudering van de 'hoge waarheid' vormt een oude topos die al bij Aristoteles aangetroffen kan worden en waarvoor ook Thomas van Aquino aandacht vraagt: "...in de jaren der jeugd, als allerlei hartstochten het gemoed beroeren, is de menselijke geest her- en derwaarts geslingerd niet bekwaam tot studie en inzicht in deze hoge waarheid. Eerst bij de rust der hartstochten komt de mens tot verstand en dieper inzicht, zoals de wijsgeer zegt." (*Physic. VII. 3,7*) *ScG. I,1,4*. Thomas zal elders overigens betogen dat de hartstochten, '*per modo redundantiae*' en '*per modo electivis*' op een niet repressieve wijze binnen de invloedssfeer kunnen geraken van het '*judicium rationis*'. Ze kunnen zo op een zinvolle wijze worden ingezet in de beweging terug naar God. (zie m.n. *S.Th. I-II q. 24*) In zekere zin zien we bij Thomas dus een positieve waardering van de hartstochten, althans voor zover ze voor het karretje van het '*judicium rationis*' geplaatst worden. Deze functionele benadering van de hartstochten en de belangrijke rol van het '*judicium rationis*' zijn bij Seuse, die hier de jaren van zijn jeugd beschrijft, niet terug te vinden. We herkennen in deze passage en in de komende hoofdstukken bij Seuse wel het Augustijns-Platoons eros-thema, als het creatuurlijke verlangen in de mens naar God.

³ Deze onrust en dit ongenoegen doen denken aan wat de dan 45-jarige Augustinus schrijft in zijn *Confessiones* I, 1, [...] *quia fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.* [... want Gij hebt ons geschapen tot U en ons hart is onrustig, totdat het rust vindt in U.] In de *Confessiones* spreekt Augustinus over die onrust; hij doet dat binnen de context van de kentheoretische functie van de anamnesis. Ligt bij het (neo)platonisme de klemtoon op de herinnering aan de prae-existente ideeën, bij Augustinus ligt ze veeleer op de actuele inwoning van God (*Veritas Prima*) in de ziel. De kwestie vormt de openingsvraag in de *Confessiones*: '*Wie roept U aan wanneer hij u niet kent? Want in zijn onwetendheid kan hij in plaats van het ene wezen een ander aanroepen*' (*Conf. I,1*) Hoe is de ziel in staat iets aan te roepen wat zij niet kent? Na een lange weg treffen we in *boek XIII*

Men verwonderde zich over de plotse verandering die hem tekende, en de een zei dit, de ander dat, maar hoe het werkelijk zat, dat ontging hen; want hij werd op verborgen, lichtende wijze door God gegrepen, en dit bewerkstelligde die plotse ommekeer.

het antwoord op de vraag. Augustinus ontdekt de functie van het verlangen. *'Ik roep U tot mijn ziel, welke Gij toebereidt om U te bevatten door het verlangen dat Gij in haar gelegd hebt: verlaat mij niet, nu ik tot u roep.'* (Conf. XIII,1). Is bij Plato de pendant van het verlangen, de eros, in de kiem van de ziel aanwezig, bij Augustinus wordt ook het verlangen zelf door God in onze ziel gelegd. Augustinus benadrukt daarmee onze totale afhankelijkheid van God. Augustinus hecht weliswaar veel aan kennis, maar plaatst haar in de context van de liefde. *'Dat de ziel niet weet wat ze moet doen, komt voort uit een gebrek aan kennis, maar ook die kennis zal zij verkrijgen als zij goed gebruik maakt van wat ze heeft gekregen. Zij kreeg dit echter onder de voorwaarde dat zij vrijwillig met liefde en vroomheid op zoek zou gaan.'* (Over de vrije wilskeuze, L.III, c XXII, 65). In het *Enchiridion* legt de dan 67-jarige Augustinus de relatie legt tussen de 'goede wil' en 'Gods hulp'. *'Hij bereidt de goede wil van de mens tot het aanvaarden van Zijn hulp en na hem aldus te hebben voorbereid schenkt Hij nog daadwerkelijke Zijn hulp. Weliswaar gaat de goede wil van de mens aan vele gaven van God vooraf, maar toch niet aan alle. Tot de gaven, welke zij niet vooraf gaat behoort de goede wil zelf.'* Augustinus, *Enchiridion*. c.34. Seuse lijkt deze 'Augustijnse beweging' hier in zijn eigen 'confessio' te doorleven in zijn plotse en snelle 'ommekeer'. Julius Schwietering wijst echter op een belangrijk verschil in de benadering en literaire functie van de 'confessio' bij Augustinus en bij Seuse. *Die confessio Augustins ist unmittelbar vor Gott und als solche ein religiöser Akt, bei dem die Menschen nur als Zeugen zugegen sind, während Seuses confessio im Dienst menschlicher Seelsorge nur mittelbar auf Gottes Verherrlichung geht. [...] In Seuses confessio steht der Mensch im Mittelpunkt, in Augustins confessio Gott. [...] Indem die mittelalterliche confessio Seuses den Menschen beispielhaft in die Mitte stellt, ist die confessio wie schon im 12. Jahrhundert bei Abaelard unter Einwirkung der Legende zur historia calamitatum, zur passio geworden.* Schwietering, Julius, *Zur Autorschaft von Seuses Vita*; in: *Mystik und höfische Dichtung im Hochmittelalter*. Tübingen 1960, 1962², pp. 107- 122. Cit. pp. 121-122; (het artikel verscheen als onveranderde herdruk in: Schwietering, Julius, *Zur Autorschaft von Seuses Vita*, in: Josef Koch (Hg.), *Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters*. Band III: Humanismus, Mystik und Kunst in der Welt des Mittelalters, Leiden/Köln 1953, pp.140-158. Zie ook: Schwietering, Julius, *Zur Autorschaft von Seuses Vita*, in: *Altdeutsche und altniederländische Mystik*, ed. Kurt Ruh, Darmstadt 1964, pp. 309-323.

1 Over de eerste aanvechtingen bij een beginnende mens.

Toen God hem aldus van binnen raakte, kwamen meerdere aanvechtingen in hem naar boven, waarlangs de vijand van zijn heil hem wilde verwarren. En dat ging zo: de innerlijke aansporing, die God hem ingegeven had, eiste van hem dat hij zich lijdzaam zou afkeren van alles wat hem tot hindernis kon worden. Met de aanvechting rees het verzet, en de volgende gedachte schoot hem te binnen: 'Besef goed: licht is het beginnen, moeizaam echter het volbrengen.' De innerlijke roep wees hem op Gods kracht en zijn hulp; de tegenstem antwoordde, dat er weliswaar geen twijfel bestond over Gods macht, maar dat het twijfelachtig was of hij wel zou willen. Maar het werd hem verzekerd: want had de milde God niet toegezegd met goede beloftes uit zijn eigen goddelijke mond, dat hij waarlijk allen helpen wilde, die in zijn naam zouden beginnen.

Toen de genade in deze strijd aan de winnende hand was, toen kwam een gedachte van de vijand in de gestalte van een vriend, en deze gaf hem de volgende raad: 'Het zal wel goed zijn, je te beteren, maar je moet niet overdrijven. Begin met mate, opdat je het kunt volbrengen, eet en drink goed en wees aardig voor jezelf, en hoed je daarbij voor zonden. Wees binnen in jezelf zo goed als je wilt, en toch zo gematigd, dat jouw uiterlijk de mensen niet afschrikt; of, zoals de mensen zeggen: is het hart goed, dan is alles goed. Je kunt vrolijk zijn samen met de mensen, en toch een goed mens zijn; andere mensen, die ook in de hemel willen komen, onderwerpen zich toch ook niet aan zulke strenge oefeningen.' Hiermee en langs soortgelijke woorden kwamen bij hem de aanvechtingen; maar deze bedrieglijke raad verwierp de Eeuwige Wijsheid in hem als volgt: 'Wie een aal, die gladde vis, bij de staart vast wil houden, en wie een heilig leven in lauwheid beginnen wil, beiden komen bedrogen uit; want wat hij denkt te bezitten, dat ontglipt hem. Wie een verwend en weerbarstig lichaam met zachtheid wil overwinnen, zal goede overwegingen moet hebben. Wie de wereld bezitten en toch God volmaakt dienen wil, verlangt het onmogelijke en vervalst Gods eigen leer. Daarom: wil je toegeeflijk zijn, laat dan je vrome voornemens ook maar varen.' Hij bleef, hoelang is

onbekend, verwickeld in dit gevecht; tenslotte durfde hij het aan en vastbesloten keerde hij zich van de dingen af.

Zijn wild gemoed stierf in het begin menige dood, daar hij gebroken had met ijdel gezelschap. Een enkele keer was de natuur te sterk, zodat hij hen opzocht om zijn gemoed op te beuren, maar meestal was het dat hij opgewekt ging, bedrukt echter terugkwam; want hun gepraat en tijdverdrijf stonden hem tegen, en wat hij in te brengen had, zij konden het niet verdragen. Wanneer hij dan bij hen was, stelden ze hem op de proef met woorden als deze. Een van hen zei: 'Zonderlijke wijzen houd jij erop na.' Een ander zei: 'Te leven als de anderen, dat is het veiligste.' Een derde zei: 'Dit gaat niet goed aflopen.' En zo had de een na de ander wel wat. Hij zweeg als een stomme en dacht: Kom mij te hulp, God! Hier blijft maar een ding: vluchten. Ach, had je deze woorden niet gehoord, ze hadden je geen schade kunnen berokkenen. Een ding trof hem daar pijnlijk: dat hij niemand had wie hij zijn leed kon klagen, die hetzelfde zocht en op dezelfde wijze als die waartoe hij geroepen was. En zo vertrok hij zonder hulp en zonder liefde, en vastberaden ontdeed hij zich van hen – om later grote zoetheid te ervaren.

2 Over de bovennatuurlijke vervoering, die hem ten deel viel.

In zijn begintijd ging hij eens naar het koor, het was op de feestdag van Sint-Agnes¹, het convent had het middagmaal gebruikt. Hij was daar alleen en stond in het onderste gestoelte aan de rechterkant van het koor. In die tijd voelde hij zich bijzonder beklemd door een drukkend lijden, dat hem bezwaarde.

En toen hij daar stond, zo zonder troost, en niemand bij hem of in zijn buurt was, toen gebeurde het dat zijn ziel weggerukt werd, in zijn lichaam of misschien wel buiten zijn lichaam.² Wat hij zag toen en hoorde, het laat zich niet in woorden vatten: vorm noch wijze had het, hoewel het in zich de vreugde van elke vorm en wijze droeg. Zijn hart was gretig en toch verzadigd; zijn gemoed opgewekt en bewogen; zijn wensen gestild, zijn begeren geweken. Hij staarde nog slechts in de schitterende weerglans, zijn zelf en al het andere vergeten. Was het dag, was het nacht, hij wist het niet. Zoetheid van eeuwige leven brak naar buiten, en liet zich ervaren als aanwezige, onbewogen, stille ontvankelijkheid. Later zei hij: 'Als dit het hemelrijk niet is, dan weet ik niet, wat het hemelrijk wel is; want al het lijden, dat iemand maar treffen kan, nooit zal het de vreugde kunnen billijken die hij in de eeuwigheid bezitten zal.' Deze ontrukking duurde mogelijk een heel uur, misschien een half; of de ziel in

¹ Het feest van Sint-Agnes wordt gevierd op 21 januari. Op de feestdag van Sint-Agnes had Seuse zijn eerste 'ontrukking' (dit hoofdstuk) en, jaren later, ook op deze dag, bracht hij zijn dwalende zus terug op het rechte pad, nadat hij Sint-Agnes om hulp had geroepen: '*Ach, Sint-Agnes, lieve maagd, jouw dag, hoe bitter toch is deze voor mij geworden!*' (*Vita*, hoofdst. 24). Seuse had een bijzondere devotie voor Sint-Agnes (zie ook: *Boekje der Eeuwige Wijsheid*, hfdst. 7). De martelares Agnes (overl. te Rome 258/259, mogelijk 304) werd als dertienjarige aan heidense goden gewijd (dezelfde leeftijd als waarop Seuse in het klooster kwam). Agnes was het slachtoffer van verkrachting. Voor de legende van Sint-Agnes, zie: *Legenda Aurea* van Jacobus de Voragine, (nr. 39). Voor de aanbidding van de martelares Agnes in die dagen en de iconographie uit de veertiende eeuw, waarin Agnes wordt afgebeeld als de exemplarische bruid van Christus, zie: Carolyn Diskant Muir, *Love and Courtship in the Convent: St. Agnes and the Adult Christ in Two Upper Rhine Manuscripts*. *Gesta*, Vol. 47, No. 2 (2008), pp. 123-145. Seuse moet goed bekend geweest zijn met de Sint-Agnes devotie. *As Suso was himself very much involved in the cura monialium (pastoral care of nuns) and wrote works in German designed expressly for that audience, his citing of Agnes as the example par excellence of a bride of Christ is significant*. Cit. p.137.

² Cfr. de ervaring van Paulus in 2 Kor. 12,2-4.

het lichaam bleef of gescheiden was van het lichaam, hij wist het niet.

Toen hij weer tot zichzelf kwam, voelde hij zich helemaal als een mens die uit een andere wereld is gekomen. Zijn lichaam onder- vond zo veel pijn in dat korte ogenblik, dat hij dacht, dat zonder hieraan te sterven, geen mens in zulke korte tijd, zo veel pijn dragen kon. Op een of andere wijze kwam hij tot zichzelf met een diepe zucht, en zijn lichaam zonk ter aarde, buiten zijn wil, als bij een mens die gaat flauwvallen. Zijn innerlijk schreeuwde het uit, en uit zijn diepste grond rees een verzuchting, en hij zei: 'Ach mijn God, waar was ik, waar ben ik nu?' En ook: 'Ach, weelde van mijn hart, nooit zal dit uur mijn hart nog verlaten!' En zo ging hij verder, terug in zijn lichaam, en niemand zag of bemerkte ook maar iets aan hem; zijn ziel echter en zijn gemoed waren inwendig vervuld van hemelse verwondering; hemelse blikken, ze kwamen en kwamen maar binnen in zijn innigste innerlijk, en het kwam hem voor als zweefde hij in de lucht. De krachten van zijn ziel waren doortrokken van zoete hemelse geuren, als wanneer men een welriekende balsem uit een potje giet en dat potje toch de heerlijke geur bewaart. Die hemelse geur bleef bij hem, ook lange tijd daarna, en gaf hem een hemels verlangen naar God.

3 Hoe hij een geestelijk huwelijk aanging met de Eeuwige Wijsheid.

Zijn leven, en het doel van zijn innerlijke oefeningen gedurende lange tijd hierna, bestond uit een aanhoudend streven naar blijvende aanwezigheid in minnelijke vereniging met de Eeuwige Wijsheid. Hoe hiermee een begin werd gemaakt, dat kan men nalezen, zowel in het Duits als Latijn, in zijn 'Boekje van de Wijsheid'¹, dat God, door zijn tussenkomst, gemaakt heeft.

Van jongs af aan had hij een hart rijk aan liefde. Nu toont zich de Eeuwige Wijsheid in de Heilige Schrift minnelijk als een bekoorlijke minnares, die zich sierlijk opmaakt, om mooi gevonden te worden door iedereen; en tedere woorden spreekt ze, in de gestalte van een vrouw, opdat alle harten zich neigen naar haar. Soms zegt ze, hoe bedrieglijk andere minnaresses zijn, en hoe beminnelijk en trouw zij daarentegen is. Hierdoor werd zijn jonge gemoed aangetrokken, en zij was voor hem als de panter die zijn zoete geuren verspreidt en daarmee de wilde dieren uit het woud naar zich lokt.² Deze verlokkende manieren zette ze vaak in, en minnelijk verleidde ze tot haar geestelijke liefde, in het bijzonder door de boeken, die genoemd worden 'de Boeken van de Wijsheid'.³ Wanneer men ze tijdens de maaltijd voorlas, en hij dan van dergelijke minnekozingen vernam, werd zijn hart verblijd. Hij begon echter ook een gemis te voelen en in zijn liefdevolle gemoed ontstonden gedachten zoals: Waarlijk, je moet je geluk eens beproeven, misschien wil ze jouw geliefde wel worden, deze hoge meesteres, over wie ik zulke grootse dingen heb gehoord, want dat jonge, wilde hart van jou, zonder

¹ Het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid* vormt het tweede boek van dit *Exemplar*. Een bewerking hiervan, door Seuse zelf geschreven in het Latijn, verscheen 1334 of iets later, onder de titel: *Horologium sapientiae*.

² Cfr. De '*Physiologus*', een middeleeuws bestiarium, een collectie van gemoraliseerde dierenverhalen, waar te lezen is dat de panter een zoete geur afgeeft (uitademt) die alle andere dieren lokt (behalve de draak, die bang voor hem is). Christus wordt in dit werk symbolisch de 'ware panter' genoemd, die alle mensen naar zich trekt, hetgeen aangetoond wordt door vele verwijzingen naar de Schrift, die allemaal verwijzen naar aangename geur. Zie: *Physiologus: A Medieval Book of Nature Lore*, vertaald door Michael J. Curley. University of Chicago Press 2009 (een uitgebreide herdruk van 1979); zie hier: nr. XXX, pp. 42-45. Zie ook *GrBrB*. Brief VII, *Trahe me, post re curremus in odore unguentorum tuorum*.

³ Spreuken; Hooglied; Ecclesiastes (Prediker); Wijsheid (van Salomo); Ecclesiasticus (Jezus Sirach).

geliefde houdt zoiets het niet lang uit. In alles bespeurde hij haar, telkens weer, en minnelijk kwam ze bij hem binnen, en dat beviel hem in hart en gemoed.

Eens gebeurde het, hij zat die ochtend als gewoon aan tafel, dat ze hem toesprak door de wijze Salomon, die zei: 'Audi fili mi! Hoor, mijn kind, de goede raad van je vader!¹ Zoek je hogere minne, neem als je minnelijk lief dan de tedere Wijsheid, want ze geeft hem die haar bemint jeugd en kracht, adeldom en rijkdom, eer en gewin, grote macht en een naam die nooit verloren gaat. Ze maakt hem minnelijk, leert hem hoe zich hoffelijk te gedragen, en verzekerd is hij van eer onder mensen en aanzien onder strijders; beminnelijk en waardig maakt ze hem voor God en de mensen. Het aardrijk is door haar geschapen, de hemel door haar bevestigd² en de afgrond door haar gestut. Wie haar de zijne noemen kan, hij gaat veilig zijn weg, hij slaapt vredig³ en leeft zonder vrees.'

Toen hij deze mooie woorden hoorde, kwam in zijn verlangend hart meteen de volgende gedachte op: 'Och, welk lief dat toch is! Wanneer mag ik haar de mijne noemen; wat zou ik het dan getroffen hebben!'

Maar vreemde beelden stonden op, waardoor hij dacht: Moet ik liefhebben wat ik nooit zag en waarvan ik niet weet wat het is? Beter is een hand vol bezit, dan een huis vol verwachting.⁴ Wie hoog bouwt en voornaam mint, een hongermaal zal zijn deel zijn. Deze hoge vrouw liet zich goed liefhebben, zou ze haar minnaars toestaan hun lichaam goed en liefdevol te verzorgen. Maar wat ze zegt, is dit⁵: 'Kostelijke hapjes, sterke wijn en een lange slaap – wie dat nastreeft, nooit zal hij de liefde van de Wijsheid winnen.' Werd een dienaar ooit in zo'n hard toernooi⁶ geplaatst? ⁷

¹ Spr. 4,1-2.

² Spr. 3,19.

³ Spr. 3,24.

⁴ Cfr. Pred. 4,6.

⁵ Cfr. Spr. 6,10; 21,27.

⁶ Cfr. Job 7,1.

⁷ In hoofdstuk 20 van de *Vita* wordt Seuse opgeroepen ridder te zijn. Voor een bespreking van het thema van de *'Militia Christi'*, zie: Maria Bindschedler, *Seuses Begriff der Ritterschaft*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag. 1366-1966, hg. v. Ephrem M. Filthaut, Köln 1966, pp. 267-304.

Een goddelijke gedachte weersprak dat aldus: 'Bij liefde hoort naar oud recht lijden. Geen die liefde zoekt, en niet lijdt; geen minnaar, zonder ook martelaar te zijn.¹ Daarom is het niet onbillijk, dat wie hoge minne zoekt, soms ook tegenslag ontmoet. Denk eens aan al dat ongelukkig zijn, alle teleurstellingen, die wereldse minnaars moeten doorstaan, of ze willen of niet.' Door deze en soortgelijke ingevingen werd hij dan gesterkt en wist hij te volharden.

Zo verging het hem vaak. De ene keer was hij vol goede wil, een ander keer richtte hij zijn hart weer op vergankelijke dingen. Steeds wanneer hij zocht, dan hier, dan daar, steeds trof hem dan wel iets wat zijn hart weerhield van een volledige ommekeer, waardoor hij er vervolgens weer van weggedreven werd.

Op een dag las men hen in de refter woorden voor van de Wijsheid, en zijn hart werd er tot in de allerdiepste grond door geroerd. Ze zei het volgende²: 'Zoals de mooie rozelaar bloeit, de ongesnoeide hoge libanon zijn geur verspreidt en de pure balsem zich laat ruiken, zo ook ben ik een bloeiend, welgeurend, puur lief, vrij van verdriet en bitterheid, slechts bodemloze, minnelijke zoetheid. Alle andere geliefden daarentegen, zoet

¹ Voor de literaire context van deze 'antithetische liefdesparadox', een ervaring die tot uitdrukking komt in deze 'gedachte', zie het artikel van Erich Auerbach, *Passio Als Leidenschaft*, PMLA, Vol. 56, No. 4 (Dec., 1941), pp. 1179-1196. *Wer die Neigung zu antithetischen Paradoxien in der europäischen Liebespoesie von den Provenzalen über Petrarca bis zur Renaissance kennt (Typus: Pace non trovo, e non ho da far guerra), wird sich beim Lesen mittelalterlich-mystischer Texte kaum dem Eindruck entziehen können, dass die grossen Paradoxien der Passion den Nárboten geschaffen haben, auf dem jene Gebilde wachsen konnten.* Cit. p. 1188, nt. 13. Auerbach ziet in deze middeleeuwse benadering een tegenstelling met oudere opvattingen: *Ganz im Gegensatz zu allen antiken, vor allem aber zu den stoischen Vorstellungen, wird die passio gepriesen und herbeigesehnt.* Cit. p.1188. Auerbach verwijst in dit verband naar Seuses *Horologium Sapientiae*, I,14. Voor een korte bespreking van de receptiegeschiedenis behorend bij de hiermee samenhangende symboliek 'roos en kruis', zie: Griffioen, Sander. *De roos en het kruis: De waardering van de eendigheid in het latere denken van Hegel.* Vrije Universiteit [Diss], Assen 1976, m.n. pp. XX-XXII. Voor de symboliek 'roos en kruis' zie: *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, Edited by: Wouter J. Hanegraaff, in collaboration with Antoine Faivre, Roelof van den Broek and Jean-Pierre Brach. Leiden 2006. *If the rose is the point of juncture and flowering between matter and the divinity, it is normal for it to be situated symbolically at the center of the cross that unites heaven and earth. [...] These two motifs already appear united in the frescoes and mosaics of primitive Christianity, and in the work of the German mystic Heinrich Suso (1295-1366).* Cit. p.1010.

² Cfr. Sir. 24, 18-21; Pr. 7,27.

zijn hun woorden, bitter is hun loon; hun harten, het zijn valstrikken van de dood, hun handen, ijzeren boeien, hun woorden, gezoet vergif, hun tijdverdrijf, eerroof.'

En hij dacht: hoe waar toch, is dit! En zonder aarzeling zei hij tot zichzelf: 'Waarlijk, dit is het, zo moet het zijn, zij dan zal mijn lief zijn, ik haar dienaar.'

En hij dacht: ach, God, wanneer zal ik mijn lief eens kunnen zien, wanneer zal ik een keer met haar kunnen praten! Ach, hoe zal ze eruitzien, mijn lief, zij die zoveel vreugdevolle zaken in zich verborgen houdt? Is het soms God of mens, vrouw of man, kunde of kennis; wat zal het toch zijn? En voor zover hij haar, naar de verklaarde voorbeelden van de Schrift, met zijn innerlijke ogen kon zien, toonde zij zichzelf aldus: ze zweefde hoog boven hem op een troon van wolken, ze glansde als de morgenster en ze scheen als de stralende zon; haar kroon was eeuwigheid, haar gewaad zaligheid, haar woorden zoetheid, haar omhelzing vervulling van alle verlangens. Ver was ze en kortbij, hoog en laag, aanwezig hoewel verborgen; toenadering liet ze toe, maar zonder iemands bezit te worden. Ze reikte hoger dan de toppen van de hoogste hemel¹ en dieper dan de laagste diepten van de afgrond; machtig spreidde ze zich van einder tot einder, en lieflijk schikte ze alles wel. Dacht hij eerst een schone jonge vrouw voor zich te hebben, dan plots trof hij weer een trotse jonge man. Nu eens gedroeg ze zich als een wijze meesteres, dan weer als een aanminnig lief. Liefdevol zocht ze hem op, ze groette hem vriendelijk en teder zei ze: 'Prebe, fili, cor tuum mihi! Geef me je hart, mijn kind!'² Hij knielde voor haar voeten en dankte haar uit de grond van zijn deemoedige hart. Dit was wat hij daar ervoer, meer was voor hem toen niet mogelijk.

Steeds wanneer hij daarna met zijn gedachten bij de allerliefste was, kwam in zijn innerlijk een vraag naar boven, en zijn liefdezoekend hart vroeg dan: 'Ach, mijn hart, toon me, vanwaar vloeit de liefde en alle zaligheid mij toe? Waarvandaan is alle tederheid, schoonheid, hartenlust en lieflijkheid? Komt het niet allemaal voort uit de opwellende oorsprong van de naakte

¹ Cfr. Boethius, *Consolatio Philosophiae*, L.I, p.1.

² Spr. 23,26

godheid? Welaan dan, hart, denken en verlangen, de grondeloze afgrond in dan van alle lieflijke dingen! Wie kan me nog tegenhouden! Ach, heden zal ik je omhelzen, gestuwd door mijn brandende hartsbegeerte.' En toen welde in zijn ziel op – hoe weet ik niet – de oorspronkelijke overvloed van al het goede, waarin hij op geestelijke wijze alles vond, dat mooi, lieflijk en begerenswaardig was; alles was er op een wijze onuitspreekbaar.

En het werd hem als tot gewoonheid, dat wanneer hij lofliederen hoorde, of gezang begeleid door zoet snarenspeel, of wanneer hij over wereldse liefde hoorde spreken of zingen, om zijn hart en verlangen meteen inwaarts te richten, om daar, los van alle uiterlijkheid, zijn lieflijkste lief te aanschouwen, vanwaaruit alle lieflijkheid opwelt. Hoe vaak het minnelijke lief met van liefdestranen vloeiende ogen, met opengespreid grondeloos hart omhelsd en teder gedrukt werd aan het minnerijke hart, hij kon het niet zeggen. En het verging hem zoals wanneer een moeder die haar zuigeling omarmt en het kindje op haar schoot laat staan, dat het zijn hoofdje en lichaam dan opricht omhoog naar zijn tederzachte moeder om lachend uitdrukking te geven aan zijn hartevreugde; zo ook verging het zijn hart, dat zich in zijn lichaam vaak oprichtte naar de begerlijke Eeuwige Wijsheid, overstromend van aanhankelijkheid. En dan dacht hij: Ach, Heer, zou ik gehuwd zijn met een koningin, mijn hart zou geprezen zijn; maar nu, nu ben jij de keizerin van mijn hart, jij, geefster van alle genade! In jou tref ik genoeg rijkdom, en macht zoveel ik wil. Al wat de aarde geven kan, ik taal er niet meer naar! En bij deze overpeinzingen werd zijn gelaat opgewekt, en zijn ogen vulden zich met goedheid; zijn hart jubelde het uit, en al zijn innerlijke zinnen hieven het volgende lied: "Super salu-tem, etc., hoger dan alle geluk hoger dan alle schoonheid, ben jij, geluk en schoonheid van mijn hart; met jou kwam voor mij het geluk, en al het goede, in en met jou heb ik het ontvangen."¹

¹ Cfr. Wijsh. 7,10-11

4 Hoe hij de minnelijke naam van Jezus inschreef op zijn hart.

In die tijd werd, ik weet niet hoe, in zijn ziel een mateloze gloed ontstoken, die zijn hart deed ontvlammen van goddelijke liefde.

Op een dag, toen hij zichzelf zo aantrof en hij hoog opvlamde in goddelijke liefde, toen zocht hij de geborgenheid op van zijn cel en verzonk in minnelijke beschouwing, en hij zei: 'Ach, lieve God, kon ik toch een liefdeteken bedenken, een teken van eeuwige liefde, een bewijs, zowel voor mij als voor jou, dat ik jou en jij mijn eeuwige harteliefde bent, iets wat door geen vergeten ooit nog uitgewist kon worden!'¹ In deze ontvlamde toestand schoof hij zijn schoudermantel terzijde, hij maakte zijn borstkas vrij, nam een griffel in zijn hand, en keek naar waar zijn hart zat, en hij zei: 'Ach, machtige God, geef me vandaag de kracht en de macht te volbrengen wat ik verlang: vandaag moet je ingesmolten worden in de grond van mijn hart.'² En hij begon met de griffel te snijden in het vlees boven en gericht op het hart, en hij ritste heen en weer en op en neer, totdat hij de naam IHS³ recht boven zijn hart getekend had. Door het scherpe inkerven welde veel bloed op uit het vlees en het vloeide over zijn lichaam naar zijn borst. In vurige liefde dit te zien, was zulke vreugde voor zijn ogen, dat hij geen acht sloeg op de pijn. Toen hij dit gedaan had, ging hij aldus verwond en bloedend zijn cel uit en de kansel op onder het crucifix, en hij knielde daar en zei: 'Ach, jij mijn

¹ Voor parallelen met de hoofse (ridder)roman zie: Hostenstein-Hasler, Anne-Marie, *Studien zur Vita Heinrich Seuses*, in: *Zeitschrift für schweizerische Kirchengeschichte*; *Revue d'histoire ecclésiastique Suisse*, 62 (1968), pp. 185-332; hiervan hfdst. III: *Wie er den minneklichen namen Jesus uf sin herz zeichente*, pp. 239-243.

² Cfr. Hoogl. 8,6. (Vulg) *Pone me ut signaculum super cor tuum*,.. [Draag mij als een zegel op jouw hart,...]: een citaat dat het motto vormt van *Brief XI van het KlBrB*, waarin Seuse verwijst naar de Ignatiuslegende uit de *Legenda Aurea* van Jacobus de Voragine, een legende die Seuse dus gekend moet hebben. In de *Legenda Aurea* kan men lezen dat Ignatius van Antiochië voortdurend de naam Jezus Christus aanriep terwijl hij gemarteld werd. Toen de beulen hem vroegen waarom hij dat deed, antwoordde hij, dat die naam geschreven stond in zijn hart. Na zijn dood opende men zijn hart. Men vond er inderdaad de naam Jezus Christus in gouden letters. Zie voor Seuses bekendheid met deze legende tevens: hoofdstuk 7 van het *BdEW*.

³ Het monogram IHS is de weergave van de eerste drie letters van het woord 'Jezus' in Griekse hoofdletters (IHΣΟΥΣ). Boven de H wordt soms een horizontaal streepje geplaatst om aan te geven dat het hier om een afkorting gaat, de Sigma wordt soms weergegeven als een C.

Heer, jij enige liefde van mijn hart, aanschouw nu het diepe verlangen van mijn hart! Heer, ik kan noch vermag jou dieper in mij te drukken; ach Heer, ik vraag je, wil jij het volbrengen, wil jezelf dieper in de grond van mijn hart drukken om jouw heilige Naam dan zo in mij te kerven, dat je nooit meer van mijn hart zult scheiden.' En gedurende lange tijd droeg hij deze liefdeswonde, totdat, na hoelang weet ik niet, de wond genas; de naam IHS bleef echter staan op zijn hart, net zo als hij het verlangd had; de letters waren elk zo breed als de breedte van een platgestreken halm en even lang als een kootje van de pink. En de naam droeg hij op zijn hart tot aan zijn dood, en met elke beweging van zijn hart, bewoog ook de naam.¹ In het begin waren de letters goed te lezen. Hij droeg ze echter op verborgen wijze, geen mens zou ze ooit zien; slechts een van zijn vrienden, hem toonde hij ze in vroom vertrouwen.² Trof hem hierna tegenslag, dan keek hij naar het minnelijke liefdeteken, en de tegenslag drukte minder zwaar op hem. Zijn ziel sprak een keer op de wijze van verliefden: 'Heer, kijk, zij die de wereld liefhebben, ze schrijven de naam van hun lief op hun kleren, ach, mijn lief, zo heb ik je in het verse bloed van mijn hart getekend.'³

Een keer na de metten, toen hij terugkwam van het gebed, ging hij zijn cel binnen en ging hij zitten op een stoel, en het Oudvader-Boek⁴ gebruikte hij als kussen voor zijn hoofd. Hij ontzonk aan zichzelf en het scheen hem, dat er een of ander licht uitging van zijn hart, en hij keek naar die plaats: toen verscheen er op zijn hart een gouden kruis, waarin op vaardige wijze vele edelstenen ingezet waren, die allemaal prachtig glommen. Toen

¹ Zie voor een bespreking van de religieuze betekenis van deze automutilatie: Marcus Beling, *Der Körper als Text. Die Versprachlichung religiöser Erfahrung bei Meister Eckhart und Heinrich Seuse*. Westfälische Wilhelms-Universität, Münster 2006. [Diss.], pp. 238-45. *Auf der Grundlage des biblischen wie kulturgeschichtlichen Kontextes kann die Selbstbeschriftung Seuses als Grenzmarkierung verstanden werden. Sie grenzt Seuses Körper als Bereich Gottes gegenüber der Umwelt ab, wodurch das Innere zum Raum der Transzendenz wird. [...] Seuse gelingt die Vermittlung der Bedeutung ins Innere, wobei der Körper zum Memorialzeichen wird. [...] Seuse selbst wird zum lebendigen Pergament der Schrift.* Cit. p. 241.

² Zie deze *Vita*, hoofdstuk 42.

³ Cfr. 2 Kor. 3,3. Zie ook 'Horologium'; ed. Künzle II,7, pp. 596.24-597.4. Urban Küsters spreekt hier toepasselijk van 'Narbenschrift' (littekenschrift). Küsters, Urban. *Narbenschriften. Zur religiösen Literatur des Spätmittelalters*, in: Müller, Jan-Dirk; Wenzel, Horst [Publ.], *Mittelalter - Neue Wege durch einen alten Kontinent*, Stuttgart 1999, pp. 81-109, hier: pp. 83-85.

⁴ Bedoeld zal zijn: *Vitae Patrum*, PL. 73-74.

VITA, 4

nam de dienaar zijn kap en sloeg die over zijn hart met de bedoeling het uitstralende licht te bedekken, zo dat niemand het kon zien. Maar de glans die ervan uitging, straalde zo heerlijk, dat niets hielp, hoe hij het ook probeerde, want te krachtig was haar schoonheid.

5 Over de voortekenen van goddelijke troost, waarmee God menig beginnende mens tot zich trekt.

Toen hij, zoals hij dat gewoon was, na de metten¹ zijn kapel opzocht en in zijn stoel ging zitten om te rusten – hij zat er slechts kort, niet langer dan tot de wachter kwam om het begin van de dag aan te kondigen – en zijn ogen zich dan openden, viel hij snel op zijn knieën en groette hij de opkomende, lichtende morgenster, de lieflijke Koningin van het hemelrijk, en hij dacht: zoals de kleine vogeltjes in de zomer de lichtende dag begroeten en hem opgewekt ontvangen, zo opgewekt moet hij vol verlangen haar begroeten die het licht van de eeuwige dag aankondigt; en hij sprak deze woorden niet eenvoudigweg uit, hij sprak ze vergezeld van zoete, stille klanken in zijn ziel.

Hij zat daar rustend eens en op dat zelfde uur, en hij hoorde op een of ander manier toen in zijn binnenste iets klinken zo innemend, dat zijn hart hevig bewogen werd: een stem zong in reine, zoete helderheid terwijl de morgenster opkwam, en deze woorden zong ze: ‘Stella Maria maris hodie processit ad ortum, Maria Sterre der Zee is heden opgekomen.’² Het gezang weergalmde zo bovennatuurlijk aangenaam in hem, dat geheel zijn gemoed meegetrokken werd, en opgewekt zong hij mee. Toen ze beiden zich verheugend uitgezongen waren, toen werd hij op onzegbare wijze omhelsd, en aldus toegesproken: ‘Hoe minnelijker je mij omhelst en hoe geestelijker je me kust, hoe minnelijker en lieflijker mijn eeuwige schittering jou omhelzen zal.’ Toen gingen zijn ogen open, en de tranen liepen over zijn wangen, en hij begroette de morgenster zoals hij dat gewoon was.

Na deze begroeting deed hij een tweede morgengroet, ook met een *venia*³, nu voor de lieflijke Eeuwige Wijsheid en met het kort lofgebed, dat hij geschreven had in enkele nieuwe brievenboekjes, en dat begint met de woorden: *Anima mea desideravit etc.*⁴

¹ De metten (van het Latijnse *‘matutinum’*, ochtend) vormen een onderdeel van het getijdengebed en werden in de tijd van Seuse na middernacht gezongen.

² Uit het 9^e responsorium van de metten gezongen op de geboortedag van Maria (*Nativitas Mariae*), die gevierd wordt op 8 september.

³ De *venia* (prostratie) heeft een dubbele betekenis. Het is een teken van verering en tevens een van boetedoening.

⁴ ‘Mijn ziel heeft verlangd...’ Voor dit gebed (in het Middelhoogduits en Latijn), zie: Bihlmeyer o.c. (1907), pp. 395-396.

Hierna deed hij een derde groet, met een venia voor de hoogste, liefdevolste geest van de Seraphim, die in allervurigst opvlaiende liefde opvlamt tegen de Eeuwige Wijsheid, opdat deze gloeiende geest zijn hart mocht ontsteken in goddelijke liefde, zodat het in hem zelf branden zou en alle mensen dan door zijn liefdevolle woorden en lering zouden ontvlammen. Zo was zijn dagelijkse ochtendgebed.

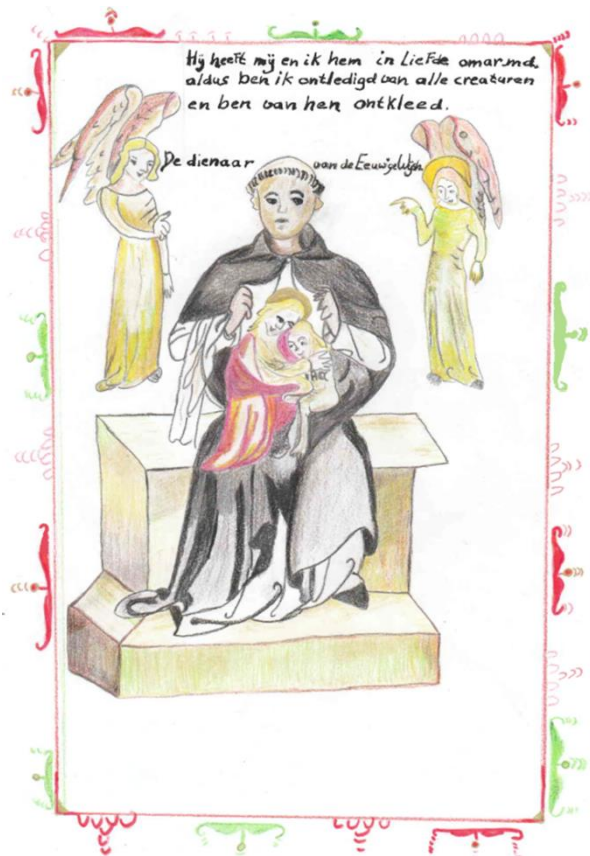
Een keer, het was Vastenavond, had hij zijn gebed laten voortduren tot aan de roep van de wachter die de dag aankondigde. En de volgende gedachte kwam bij hem op: Ga even zitten, voordat je de lichtende morgenster begroet. Toen zijn zinnen aldus enigszins tot rust waren gekomen, verhieven de hemelse jongelingen hun heldere stemmen in het mooie respons: *Illuminare, illuminare Jerusalem¹ etc.*, en mateloos zoet weerklonk het binnenin zijn ziel. Nauwelijks was het zingen begonnen, of zijn ziel was al zo vervuld met hemelse tonen, dat zijn zwakke lichaam hiervan niet nog meer verdragen kon; zijn ogen openden zich, zijn hart, het vloeiende over, en brandende tranen stroomden over zijn gelaat.

Toen hij eens op datzelfde uur weer zo neerzat, toen zag hij als in een droomgezicht, dat hij, hoe wist hij niet, gevoerd werd naar een onbekend land. En het kwam hem voor als stond zijn engel liefdevol voor hem ter rechterzijde. Snel stond hij op, en hij omarmde de beminde engel en drukte hem aan zijn ziel en hij omhelsde hem zo liefdevol hij maar kon, waardoor het hem scheen dat niets hen nog scheidde van elkaar; zijn ogen vulden zich met tranen, en klagend verhief hij zijn stem en hij zei vanuit een overvol hart: 'Ach, mijn engel, door mijn minnelijke God mij tot troost en steun geschonken, ik vraag je vanwege de liefde die jij tot God hebt, mij niet te verlaten.' Toen antwoordde de engel en zei: 'Durf je niet op God te vertrouwen? Kijk, God heeft jou zo liefdevol omhelsd in zijn eeuwigheid, dat hij je nooit meer verlaten zal.'

En een ander keer, na een tijd van lijden, gebeurde het op een ochtend, dat hij zich omgeven zag, in een droomgezicht, door

¹ Uit het begin van het 4^e responsorium behorend bij de metten gezongen op *Epiphanie* (Jes. 60,1).

een engelschaar. Aan een van de hemelvorsten vroeg hij toen hem te tonen hoe Gods verborgen woning in zijn ziel aanwezig was. Toen sprak de engel tot hem als volgt: 'Kijk vreugdevol naar binnen in je zelf en zie, hoe de minnelijke God met jouw minnende ziel zijn minnespel bedrijft.' Snel keek hij naar binnen en bemerkte dat het lichaam boven zijn hart zo klaar was als een kristal, en in het midden van zijn hart zag hij de Eeuwige Wijsheid rustig zitten als minnelijke gestalte, zittend hiernaast de ziel van de dienaar in hemelse verzuchting; liefdevol werd hij, aan zijn zijde gelegen, door zijn armen omvat, en gedrukt aan zijn goddelijke hart; en ontrukkt en verzonken van liefde lag hij zo in de armen van zijn beminde God.

Zichzelf had hij een nieuwe boetegordel omgedaan, het was aan de vooravond tot het feest van de engelen¹, toen hij als in een visioen, engelengezang hoorde en zoete hemelse klanken. Dat deed hem zo goed, dat hij alle pijn vergat. En een van de engelen zei toen: 'Zie, zoals jij van ons het gezang van de

¹ Vooravond (vigilie, van het Latijn *vigilia*: de wacht houden) tot het Michaelfeest, dat gevierd wordt op 29 september.

eeuwigheid graag wil horen, zo horen wij van jou graag het gezang van de Eeuwige Wijsheid.’ En hij vervolgde: ‘Dit is het gezang, dat de uitverkoren heiligen vreugdevol zullen zingen op de jongste dag, wanneer het duidelijk is, dat ze de eeuwigdurende vreugde deelachtig zullen worden.’

En hij had eens, op die zelfde feestdag, vele uren doorgebracht in beschouwing van hun vreugden, en toen de ochtend naderbij kwam, verscheen daar een jongeling, die zich gedroeg als een hemelse minstreel door God hem gezonden. Hem vergezelden ik weet niet hoeveel fiere jongelingen, die zich net als die eerste gedroegen, waarbij die eerste echter toch hoger in rang leek, als was hij een engelenvorst. Die ene jongeling kwam opgewekt naar hem toe en liet hem weten, dat God hen naar hem toegezonden had om hem in zijn lijden tot een hemelse vreugde te zijn, en hij zei, dat hij zijn lijden maar van zich af moest werpen om zich bij hun gezelschap aan te sluiten, en zich in te voegen in hun hemelse reidans. Ze namen de dienaar bij de hand om hem op nemen in hun dans, en de jongeling hief een opgewekt lied aan over het kindje Jezus; het begint zo: *In dulci júbilo*, etc.¹ Toen de dienaar de geliefde naam van Jezus op zulke zoete wijze zingen hoorde, werd hij zo opgewekt van hart en zinnen, dat het was alsof hij nooit lijden gekend had. Vol vreugde zag hij hoe ze de allermooiste en allerkoenste sprongen maakten. De voorzanger wist hoe hij het moest aanpakken, hij zong voor en zij zongen hem na, en ze zongen en dansten met jubelend hart. De voorzanger zong het refrein drie maal: *Ergo merito*, etc. Dit dansen leek niet op werelds dansen, het leek veeleer op een hemels uitstromen en weer terugstromen in de wilde afgrond van de goddelijke verborgenheid.² Deze en soortgelijke troost ontving hij talloos vaak in die jaren, en nog wel het meest in tijden waarin groot lijden hem trof, dat voor hem hierdoor toen draaglijker werd.

¹ *In dulci júbilo* is een 14e-eeuws kerstlied, waarvan de tekst wel (ten onrechte) aan Seuse wordt toegeschreven. Zie: Hermann Kurzke: *In dulci júbilo*, in: Hansjakob Becker u. a. (Hrsg.): *Geistliches Wunderhorn. Große deutsche Kirchenlieder*, München 2001.

² Verwijzing naar het neo-platoons *‘exitus-reditus’* schema en (mogelijk) naar de *intratrinitaire perichoresis* (Latijn: *circumincessio* of *circumsessio*).

Een heilige ordensvrouw werd eens als in een visioen getoond, toen hij eens op naar het altaar was gegaan om de mis te doen, hoe helderlichtend hij gaan zou in de pracht van stralende liefde, en ze zag, hoe de goddelijke genade als dauw op zijn ziel neerdaalde, en dat hij één met God werd. En achter hem gingen veel engelengestalten, met brandende kaarsen lopend naar het altaar, de een na de ander. Ze openden hun armen en omhelsden hem, elk afzonderlijk, zo liefdevol ze maar konden, en ze drukten hem aan hun hart. Toen vroeg de ordensvrouw verbaasd, wie ze waren en wat hun bedoeling was. Ze zeiden: 'Wij zijn je medezusters, vervuld van lof en vreugde in eeuwige zaligheid; we zijn bij je en we zullen je altijd behoeden.' Ze zei: 'Ach, lieve engelen, wat wil het zeggen, dat jullie deze man zo minnelijk omhelsd hebben?' Ze zeiden: 'Zo hartelijk lief hebben we hem, dat we ons steeds om hem zullen bekommeren, en weet, dat God onzegbare wonderen in zijn ziel bewerkt, en wat hij God oprecht vraagt, dat zal God hem nooit willen onthouden.'

6 Over enkele visioenen.

In die zelfde tijd had hij veel visioenen over toekomstige en verborgen zaken en God liet hem op een of ander wijze aanvoelen, voor zover dat mogelijk is, hoe het gesteld is in de hemel en in de hel en het vagevuur. Hij was het gewoon, dat veel zielen hem verschenen, eenmaal gescheiden van deze wereld, en hem inlichtten hoe het hun was vergaan, waarmee ze hun boete hadden verdiend en hoe ze geholpen konden worden, of welk loon ze van God ontvangen hadden. Onder hen die hem verschenen, waren ook de zalige meester Eckhart¹ en de heilige broeder Johannes Futerer van Straatsburg².

De meester liet hem weten, dat hij³ nu was in overstromende heerlijkheid, waarin zijn ziel helemaal godgelijk gemaakt was in God. En de dienaar wilde twee dingen toen van hem weten; als eerste: hoe die mensen in God verbleven, voor wie de naaste waarheid in ware gelatenheid, niet gemengd met valse, genoeg was. Hem werd toen getoond, dat dit opgenomen zijn⁴ van deze mensen in de wijzeloze afgrond door niemand in woorden gevat kon worden. Daarna vroeg hij het volgende: een mens die deze staat zou willen nastreven, welke oefeningen zouden van hem dan verlangd worden. Toen zei hij: 'Zo iemand moet aan zichzelf, naar zijn zelfheid, ontzinken in diepe gelatenheid, en alles als komend van God, niet van schepselen, ontvangen, en zich in stille duldzaamheid⁵ hullen tegenover alle wolfachtige mensen.'

¹ Meester Eckhart von Hochheim, ovl. 1328.

² Johannes Futerer de oudere was een ordegenoot van Seuse. Mogelijk was deze Johannes ook 'de lieve, goede gezelschapsgenoot uit zijn jonge jaren', mogelijk zelfs de vriend met wie hij naar school ging (*Vita*, hoofdstuk 42), aldus Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*. Wiesbaden 1994, p. 8. Opmerkelijk is dan wel dat deze broeder hier heilig genoemd wordt, maar de vriend (uit hfdst. 42) zich in het vagevuur bevond.

³ Eckhart.

⁴ 'ingenomenheit in die wiselosen abgründkeit' [MHD]. Alois Haas spreekt hier van 'transformatio passiva' als de laatste fase van de mystieke eenwording. Haas, A. M., *Sermo mysticus. Studien zu Theologie und Sprache der deutschen Mystik*, (Dokimion, Bd. 4) Freiburg/Schweiz 1979, p. 477.

⁵ Vertaling van: *in ein stille gedultkeit* [MHD].

De andere broeder, Johannes, toonde hem in een visioen de vreugdevolle schoonheid, waarin zijn ziel verheerlijkt was; en ook hem verzocht hij een vraag te beantwoorden. De vraag was de volgende: hij vroeg, welke oefening het was, die een mens het meest moeite kostte, maar voor hem het nuttigst was. Hij antwoordde, dat er niets moeizamer en nuttiger voor de mens was, dan in gelatenheid voor God uit zich zelf geduldig¹ weg te trekken om aldus God om God te laten².

Zijn eigen vader, die helemaal geleefd had als een kind van de wereld, verscheen hem na zijn dood, en toonde hem met een van pijn doortrokken gezicht zijn beangstigend vagevuur, en wat het was waarmee hij dat vooral verdiend had; en in het bijzonder, hoe hij hem helpen kon. En dat deed hij. En hij toonde zich hierna nogmaals aan hem en zei, dat hij hierdoor bevrijd was.

Zijn heilige moeder, door wier hart en lichaam God wonderen verricht had tijdens haar leven, ook zij verscheen hem in een visioen, en ze toonde hem de grote beloning, die ze van God ontvangen had.

Met talloos veel zielen had hij soortgelijke ervaringen; en het werd een bron van vreugde voor hem, en gedurende lange tijd waren het voor hem troostende voorbeelden voor het leven dat hij toen leidde.

¹ 'gedulteklich' [MHD]

² 'God om God laten' is een gedachte die teruggevonden kan worden in de Preek 'Qui audit me' van Meester Eckhart (Q, Pr 12, Largier I, 146,7-10), waarin Eckhart o.a. spreekt over ware vriendschap, een gedachte die in de context van dit hoofdstuk bij Seuse een bijzondere betekenis krijgt. De mens moet ook God laten omwille van zijn vriend en medemens. Otto Langer stelt zeer treffend: [...] *das Lassen Gottes um der Freunde willen hat denselben Sinn wie das Lassen Gottes um Gottes willen, beide zielen auf die radikale Selbstenteignung und wollen dem Menschen seinen letzten und verborgen Besitz, nämlich Gott, nehmen. Die Durchbrechung dieser Besitzstruktur ist der höchste Akt der Expropriation des Menschen und führt zur Gottheit, die im Gegensatz zum Gott, den man besitzen kann, selig macht. Durch die Preisgabe Gottes um des Heiles des Nächsten willen lässt der Mensch Gott als Habe und findet den wahren Gott im Mitmenschen.* Citaat uit: Langer Otto, *Meister Eckharts Lehre von der Gottesgeburt und vom Durchbruch in die Gottheit und seine Kritik mystischer Erfahrung*, in: Eine Höhe, über die nichts geht: spezielle Glaubenserfahrung in der Frauenmystik?. Schmidt M (Ed); *Mystik in Geschichte und Gegenwart: Abt. 1, Christliche Mystik*; 4, Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommann-Holzboog 1986, pp. 135-161. Cit. p. 144.

7 Hoe hij zich gedroeg bij de maaltijden.

Wanneer hij werd opgeroepen voor de maaltijd, knielde hij neer, de Eeuwige Wijsheid innerlijk schouwend met zijn hart, en getrouw bad hij deze dan hem te vergezellen en samen met hem te eten, en hij zei dan: 'Allerzoetste Jezus Christus, met groot verlangen in mijn hart nodig ik je uit, en ik bid je, daar je mij in je mildheid voedt, schenk me ook vandaag je welwillende aanwezigheid.' Wanneer hij dan aan tafel zat, plaatste hij de beminde gast van reine zielen bij zich als tafelgenoot, en keek hem vriendelijk aan, zich neigend soms om zich aan zijn borst te vleien.¹ Bij elk gerecht dat men hem voorzette, hief hij de schotel op naar zijn hemelse gastheer, opdat deze er zijn zegen over zou uitspreken, en hij zei dan vaak op de wijze van een liefhebbende vriend: 'Ach, tedere disgenoot, eet nu met me, lieve Heer, neem dan, en eet samen met je knecht!' Deze en dergelijke liefkozende woorden sprak hij tot hem.

¹ Cfr. Joh. 13,23. Dit motief vindt sinds de gotische tijd zijn iconografische uitdrukking in de *Johannesminne*, waarin de (soms aan een tafel-) zittende apostel Johannes met zijn hoofd leunt tegen de borst van Jezus, die rechts naast hem zit en met zijn rechterhand de rechterhand van Johannes ontvangt (handpalmen op elkaar, de hand van Johannes bovenliggend) en zijn linkerhand legt op de linkerschouder van Johannes. Na 1300 werd dit beeldtype veel aangetroffen in Zuidwest-Duitse vrouwenkloosters van de dominicaanse orde. De beroemdste groep is die van de meester Heinrich von Konstanz, vermoedelijk vervaardigd rond 1300. Momenteel staat deze 132 cm. hoge *Johannesminne* (die ten tijde van Seuse te vinden was in het klooster van St. Katharinenthal te Diessenhofen in het noorden van Zwitserland, het klooster waar Seuse wellicht verbleven heeft tijdens zijn verbanning uit Konstanz en dat hij zeker vaker bezocht zal hebben op zijn pastorale reizen) in Antwerpen, Museum Mayer van den Bergh. Het is niet onwaarschijnlijk dat Seuse het beeld gekend heeft, ervoor gemediteerd heeft, en er diepgaand door beïnvloed is. Voor een kunsthistorische bespreking van deze beeldengroep tegen de achtergrond van de heersende spiritualiteit in die dagen, zie: Carolyn S. Jirousek. *Christ and St. John the Evangelist as a Model of Medieval Mysticism*, in: *Cleveland Studies in the History of Art*, Vol. 6 (2001), pp. 6-27. In de monastieke theologie treffen we een sterke band aan tussen vroomheid en theologie. De uitspraak: '*Als je theoloog bent, bid je waarachtig, en als je waarachtig bidt, ben je theoloog*', treffen we aan in: '*honderddrieënvijftig uitspraken over het gebed van onze heilige vader Nilus de asceet*' (*capita tria de oratione*), dat echter van de hand van Evagrius van Pontus is; zie: nr. 61 van de *Filokalia* en nr. 60 van de PG (PG 79,1180 B). Voor een vertaling naar het Nederlands, zie: *Geestelijke geschriften I, Evagrius van Pontus, uit het Grieks vertaald en ingeleid door Christoffor Wagenaar ocsco*, verschenen in de serie '*Monastieke Cahiers nr. 34*, 1987, pp. 156-157. In de brief aan "*Melania*" van Evagrius, treffen we een verwijzing aan naar Joh. 13,23, waar de meest beminde leerling dicht tegen Jezus aanligt (*ep. ad Mel. 71b*). Dit is voor Evagrius hét beeld van de theoloog. Seuse lijkt hem hierin te volgen.

Wanneer hij wilde drinken, hief hij zijn beker en bood hem deze aan, opdat hij ook als eerste drinken kon. Bij de maaltijd nam hij gewoonlijk vijf maal een dronk, die hij nam als uit de vijf wonden van zijn beminde Heer; maar daar er water en bloed uit de goddelijke zijde stroomde¹, daarom verdeelde hij deze dronk in twee: de eerste volle teug en de laatste dronk hij in liefdevol aandenken aan het liefdevolste hart dat het aardrijk herbergen kan en de innigst brandende liefde van de hoogste geest van de Seraphim, opdat zijn hart hiervan geheel doortrokken zou worden. Wanneer voedsel hem niet bekwam, dan vroeg hij dit in het door liefde gewonde hart te dopen, in het geloof, dat het hem dan geen schade kon berokkenen.

Zijn verlangen ging uit naar fruit, God echter stond hem dit niet toe. In een visioen zag hij, hoe iemand hem een appel aanbood en zei: 'Hier neem, dit is het, waar je verlangen naar uitgaat.' Toen zei hij: 'Nee, heel mijn verlangen gaat uit naar de Eeuwige Wijsheid.' Toen liet die ander hem weten, dat het niet waar was, want zijn verlangen naar fruit was veel te sterk.

Hij schaamde zich hierdoor zo voor zichzelf, dat hij gedurende twee jaar geen stukje fruit meer at. Deze twee jaren gingen voorbij, niet zonder dit verlangen, en toen er het jaar daarop een misoogst was, waardoor het convent zonder fruit zat, en hij na hevige innerlijke strijd zichzelf overwonnen had, en niet langer uitgezonderd wilde worden van fruit bij de maaltijd, toen bad hij God, dat wanneer deze zou willen dat hij het at, dat hij dan het hele convent van fruit mocht voorzien. En zo gebeurde het. Toen, op een ochtend, kwam een vreemdeling en bracht het convent een flinke hoeveelheid penningen, en niet zomaar wilde hij ze geven, slechts wanneer alles gebruikt werd om er appels van te kopen. En zo kwam het dat ze gedurende lange tijd voorzien waren, en dankbaar begon hij weer fruit te eten.

Grote stukken fruit deelde hij in vieren: drie hiervan at hij in de naam van de Heilige Drievuldigheid, het vierde deel vervuld van de liefde waarmee de hemelse Moeder haar tedere kindje Jezus een appeltje te eten gaf. Dit laatste deel at hij ongeschild,

¹ Joh. 19,34.

omdat de kinderen het ook ongeschild plegen te eten.¹ Met Kerstdag, en daarna nog enige tijd, at hij dat vierde deel niet; in zijn beschouwing droeg hij het op aan de tedere Moeder, zodat zij het haar lieve jonge kleine Zoon geven kon; omwille hiervan kon hij ervan afzien.

Soms gebeurde het dat hij te snel naar het eten en drinken greep, hij schaamde zich hiervoor dan tegenover zijn edele disgenoten; en wanneer hij zich niet aan de juiste orde gehouden had aan tafel, dan legde hij zichzelf een boete op.

Een goede mens bezocht hem eens, hij kwam uit een andere stad, en vertelde hem, dat God het volgende tegen hem gezegd had in een visioen: 'Wil je je op ordentelijke wijze gedragen aan tafel, ga dan naar mijn dienaar, en laat je tonen hoe hij het doet.'

¹ Johan Huizinga bespeurt in deze passage het '*Heiligen aller Lebensbeziehungen*' in zijn uiterste doorvoering. De gedachten bij het snijden van een appeltje tonen voor Huizinga het verschil tussen een meer hedendaagse benadering van de werkelijkheid en de benadering van de middeleeuwer. '*Het leven der middeleeuwse christenheid is in al zijn betrekkingen doortrokken, geheel verzadigd met godsdienstige voorstellingen. Daar is geen ding en geen handeling, waarin niet voortdurend de betrekking tot Christus en het geloof wordt gelegd. Alles is ingesteld op een religieuze opvatting van alle dingen, en er is een ontzaglijke ontplooiing van innig geloof. Maar in die oververzadigde atmosfeer kan de religieuze spanning, de daadwerkelijke transcendentie, het uittreden uit het hier-en-dit, niet steeds aanwezig zijn. Blijft die spanning uit, dan verdooft alles, wat bestemd was om het godsbesef te wekken, tot een schrikwekkende alledaagse onheiligheid, tot een verbazende deeszijdigheid in geenzijdige vormen. Zelfs bij een subliemen heilige als Heinrich Suso, bij wie de religieuze spanning misschien geen ogenblik tekort schoot, wordt toch voor ons niet meer middeleeuws gevoel de afstand van het verhevene tot het ridicule gering.*' Citaat uit: Johan Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen. Studie over levens- en gedachtevormen der veertiende en vijftiende eeuw in Frankrijk en de Nederlanden*. Haarlem 1919; hier naar de 15e druk uit 1982, cit. pp. 148-149.

8 Hoe hij het begin van het nieuwe jaar vierde.

In het Zwabenland, waar hij vandaan kwam, is het met nieuwjaar in meerdere steden gebruik, dat jonge mannen er die nacht dol en dwaas opuit trekken in opgewekt verlangen, om door middel van het zingen van liederen en het uitspreken van mooie gedichten, alles op zo hoffelijk mogelijke wijze, een bloemenkrans van hun lief te krijgen als geschenk.¹ Dit trof hem in zijn jonge, liefderijke hart zo diep, dat toen hij dit hoorde, ook hij diezelfde nacht tot zijn eeuwig lief ging en haar opgewekt om dit geschenk bad. Nog voor de dag begon ging hij naar het beeld, waar deze reine Moeder haar tedere kind, de mooie Eeuwige Wijsheid, op haar schoot neemt en aan haar hart gedrukt houdt; hij knielde er neer en zachtjes begon hij in zijn ziel een zoet lied te zingen, een sequentie op deze Moeder, hopen dat ze hem toestond een bloemenkrans van haar kind te verwerven, en wanneer deze daartoe niet in staat zou zijn, dat ze hem daarbij dan zou helpen; en hij meende het zo oprecht dat hij een aandrang tot huilen voelde, en warme tranen welden op. Toen zijn lied uit was, wendde hij zich tot de liefde van zijn hart, de Wijsheid, en diep boog hij zich voor haar voeten, en uit de diepe afgrond van zijn hart groette hij haar, en hij roemde en loofde haar schoonheid, haar adel, haar deugden, haar tederheid, haar vrijheid die in blijvende waardigheid uitgingen boven die van welke jonkvrouw ter wereld ook; en hij deed dat met gezang en met woorden, in gedachten en begeerten, zo goed hij maar kon, en wenste vervolgens dat hij op geestelijke wijze aanvoerder kon zijn voor alle minnaars en liefdevolle harten, en hij voor alle liefdevolle gedachten, alle woorden en overwegingen een grondlegger kon zijn, opdat hij de Waardige, als haar onwaardige dienaar, voldoende minnelijk loven kon.

En tot slot zei hij: 'Ach, mijn lief, jij toch bent mijn zalige Paasdag, de zomerweelde van mijn hart, het uur van mijn liefdesvreugde; jij, het lief, dat mijn jonge hart alleen bemint en op het oog heeft, en om wie het alle tijdelijke liefde heeft versmaad. Dat ik het, mijn hartelief, mag genieten, vandaag een bloemenkrans van jou te mogen ontvangen! Ach, milddadig Hart, doe het

¹ Het zogenaamde *'Kranzsingen'*.

omwille van je goddelijke deugden, omwille van je natuurlijke goedheid, en laat me vandaag op deze nieuwjaarsdag niet met lege handen van jou heengaan. Ach, milde Zoetheid, zou dit jou passen? Gedenk, dat een van je lieve dienaren over jou sprak¹ toen hij ons zei, dat in jou niet 'nee' en 'ja' is, maar slechts 'ja' en 'ja'. Daarom, mijn hartelief, geef me vandaag het liefdevolle 'ja' van je hemelse gave; en zoals dwaze minnaars een mooie bloemenkrans wordt gegeven, mag op deze dag dan mijn ziel voor het nieuwe jaar een bijzondere genade of een nieuw licht uit jouw handen aangeboden worden, mijn tedere, inniggeliefde Wijsheid!

Zo en op vergelijkbare wijze gedroeg hij zich daar, en onverhoord ging hij nooit heen.

¹ Bedoeld is Paulus; zie: 2 Kor. 1,19.

9 Op de woorden 'sursum corda'.

Hem werd gevraagd, waar zijn gedachten naar uitgingen, wanneer hij de mis zong en hij voor de stille mis de prelatie aanhief met 'sursum corda'. Want vertaald naar de volkstaal luiden deze woorden: sursum – staat op, omhoog alle harten, tot God! Deze woorden verlieten zijn mond, zo getekend door verlangen, dat de mensen die het hoorden, tot een bijzondere godvruchtigheid konden worden gewekt. Op die vraag nu antwoordde hij onder inwendig zuchten, en hij zei: 'Wanneer ik deze lofrijke woorden 'sursum corda' in de mis zong, dan gebeurde het gemeenlijk, dat mijn hart en ziel smolten in goddelijk gemis en verlangen, die mijn hart in dat uur uit zichzelf lieten wegzweven; want doorgaans verhieven zich dan drie omhoogreikende gedachten. Soms kwam er een, soms twee, en soms alle drie, waarbinnen ik ingetild¹ werd in God en door mij alle schepselen.²

Het eerste beeld dat oplichtte was het volgende: Ik plaatste mijzelf voor mijn innerlijk oog met alles wat ik ben, met lichaam en ziel en al mijn krachten; en om mij heen plaatste ik alle schepselen door God ooit geschapen in de hemel en op de aarde, en de vier elementen, en elk afzonderlijk ding met zijn eigen naam, of het nu een vogel in de lucht was, een dier in het woud, een vis in het water, het gebladerte en het gras van het aardrijk en de ontelbare zandkorreltjes van de zee, en daarbij al die kleine stoffeeltjes die in het zonlicht opglanzen, en al die druppeltjes water, die door dauw, sneeuw, of regen, ooit vielen of steeds nog vallen; en ik wenste, dat van elk een zoet indringende muziek zou opstijgen, als van snaren aangeslagen in het innigst van mijn hart, en dat aldus een nieuw opgewekt lof opklonk tot de

¹ 'ufgeswenket'[MHD] in de betekenis van 'verheffen', dat zowel de dynamiek van een omhooggaande beweging aangeeft alsook het verheven worden tot een hogere graad (adelen). Zie: *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*, Band 2, bearb. von Oskar Reichmann, Berlin 1994.

² Het is het intellect dat (naar neoplatoons concept) alles in zich verenigt en de veelheid van de schepping terug brengt in de eenheid waar alles uitgevloeid is. Cfr. De preek 'Nolite timere eos' van Eckhart: *Ich aleine bringe alle créatûren ûz ir vernunft in mîn vernunft, daz sie in mir ein sint.* '[Ik alleen breng alle schepselen uit hun denken in mijn denken, opdat ze in mij één zijn.] Zie: ed. Pfeiffer No. 56 pp. 179-181 (hier, pp.14-15). Zie ook: ed. Quint 1955, no. 26 en Meister Eckhart: *Pr. 109*(DW 4, p. 773, rg. 64): *Nolite timere eos, qui occidunt corpus (Mat. 10,28-33).*

beminde God van eeuwigheid tot eeuwigheid. En dan openden en spreiden zich vol vreugde de liefderijke armen van zijn ziel en ze gingen uit tot de talloos vele schepselen; en hij trachtte ze te verblijden in zijn omarming, zoals een frisse, opgewekte voorzanger die de zanggezellen oproept om opgewekt te zingen en hun harten te verheffen tot God: sursum corda!

‘Het tweede beeld was het volgende,’ zei hij, ‘ik stelde me in gedachten voor, dat ik mijn hart voor me plaatste en de harten van alle mensen, en ik overdacht welke blijdschap en vreugde, welke liefde en vrede zij genieten, die hun hart alleen aan God geven, en andersom, hoeveel schade en lijden, hoeveel leed en onrust de vergankelijke liefde haar onderdanen brengt; en toen riep ik met groot verlangen tot mijn hart en tot dat van hen, waar ze ook zijn, tot het uiteinde van de wereld: Sta op, jullie gevangen harten, op uit de banden van vergankelijke liefde! Sta op, jullie slapende harten, op uit de dood der zonden! Sta op, jullie onbezonnen harten, op uit de lauwheid van jullie trage, nalatige levens! Verhef jullie, en maak een volledige omkeer, heen naar de minnelijke God: sursum corda!

De derde gedachte betrof een vriendelijke oproep, gericht aan alle mensen van goede wil die ongelaten zijn en verdwaald gaan in zichzelf, waardoor ze aan God noch aan schepsels vasthouden, omdat hun hart heen en weer gaat, verstrooid in de tijd. Hen en mijzelf riep ik op om het in onszelf aan te durven ons krachtig af te keren van onszelf en van alle schepsels.’

Dit waren de dingen waar zijn gedachten naar uitgingen bij de woorden ‘sursum corda’.

10 Hoe hij Maria-Lichtmis vierde.

Voor het feest van Maria-Lichtmis¹, maakte hij tijdens de drie dagen hieraan voorafgaand, en onder gebed, een kaars voor de Hemelse Godsmoeder; deze kaars was gevlochten uit de volgende drie strengen: de eerste bedoelde haar reine, maagdelijke zuiverheid, de tweede haar bodemloze deemoed, de derde haar moederlijke waardigheid: drie kenmerken die alleen zij onder alle mensen bezat. Zo maakte hij deze geestelijke kaars gereed, waarbij hij alle dagen drie keer het Magnificat² bad.

Wanneer de dag van de kaarswijding dan nabij was, dan, in alle vroegte, nog voor iemand naar de kerk ging, ging hij al naar het hoofdaltaar om aldaar, verzonken in gebed, te wachten op de Godsmoeder, tot zij komen zou met haar hemelse schat. Naderde ze dan de buitenste poort van de stad, dan, gedreven door zijn hartsverlangen, ijde hij aan allen voorbij, om haar tegemoet te gaan met de menigte van alle godminnende mensen. Hij viel op straat voor haar neer en bad haar met allen die haar begeleiden even te rusten, totdat hij voor haar een lied gezongen had. Hij verhief zich en zong met vergeestelijkt, stille tonen, zijn lippen bewegend bij wat niemand horen kon, de woorden 'Inviolata'³ etc., zo minnelijk hij maar kon, en diep boog hij voor haar, als hij zong 'O benigna, o benigna', en hij bad haar om een arme zondaar haar milde goedheid te betonen; en hij stond op en begeleidde haar met zijn geestelijke kaars, verlangend dat zij de brandende vlam van het goddelijke licht nooit meer in hem zou laten doven. Wanneer hij zich dan invoegde in de menigte van minnende harten, hief hij aan met het gezang 'Adorno'⁴ etc., en maande hen op minnelijke wijze de Heiland te ontvangen en vol verlangen zijn Moeder te omarmen; en zo ging hij hen voor in lof en gezang tot aan de tempel.

¹ Maria-Lichtmis wordt op 2 februari gevierd. Herdacht wordt dan de 'Opdracht van de Heer in de Tempel' (Luc. 2, 22-40) en tevens de 'Purificatio Mariae', veertig dagen na de geboorte van Jezus, overeenkomstig de Joodse wet (Lev. 12,2-4).

² Het Magnificat wordt ook wel de 'lofzang van Maria' genoemd. Zie: Luc. 1, 46-55 (Vulg.) *Magnificat anima mea Dominum*. [Mijn ziel verheerlijkt de Heer.]

³ 'Inviolata, Integra, et casta es, Maria'. Hymne gezongen tijdens de vespers van het feest Maria-Lichtmis.

⁴ Antwoordvers bij de eerste lezing van het ochtendgebed op die dag; gezongen tijdens de processie na de wijding van de kaarsen.

En met een hart vervuld van verlangen ging hij naar binnen, ja, nog voordat de Moeder van het Kind dat deed om Simeon¹ haar Zoon aan te reiken, en hij knielde voor haar neer, hief zijn ogen op en strekte zijn armen uit, en bad haar hem het kindje te tonen en hem toe te staan het te kussen.

En toen zij hem het kind liefdevol aanreikte, strekte hij zijn armen uit tot de uiteinden van de wijde wereld, en hij ontving en sloot de beminde in zijn armen, eindeloos en steeds maar weer. Hij aanschouwde zijn lieve oogjes, keek naar zijn kleine handjes, en groette zijn tedere mondje, en van de armpjes en beentjes van die hemelse schat kreeg hij maar niet genoeg, hij hief zijn ogen op en zijn hart schreeuwde het uit van verwondering dat de drager van de hemel zo groot en tegelijk zo klein is, zo mooi in de hemel is en als een kind op aarde, en hij schonk hem heel zijn aandacht op de wijze zoals deze het hem ingaf, met zingen en met tranen en met geestelijke oefeningen, om hem daarna snel weer terug te geven aan zijn Moeder; en toen zij naar binnen ging, toen bleef hij bij haar, totdat alles gedaan was.

¹ Zie: Luc. 2, 25-35.

11 Hoe hij Vastenavond vierde.

Wanneer de Vastenavond aanstaande was, de avond waarop men het Alleluia achterwege laat¹, en zotte, wereldse mensen zich uitgelaten gaan gedragen, dan begon hij in zijn hart een hemelse Vastenavond in te richten. En dat ging als volgt.

Allereerst richtte hij de gedachten op het korte, schadelijke plezier van de lichamelijke Vastenavond, en hoe voor velen op kort vermaak lang leed volgt; en hij sprak een 'Miserere'² tot God voor al de zondigheid en smaad die hij te verduren kreeg in deze verlaten tijd. Deze Vastenavond noemde hij 'de Vastenavond der boeren', want zij weten niet beter. De andere Vastenavond betrof een overdenking van het voorspel tot de eeuwigheid; hoe God zijn uitverkoren vrienden, hoewel nog in een sterfelijke lichaam, vreugde laat voelen door zijn hemelse troost; en dankbaar prijzend gedacht hij hoeveel hem hiervan ten deel was gevallen, en in God vond hij zijn vreugde.

In die begintijd ontving hij eens van God een geestelijke Vastenavond, en dat ging als volgt. Op die Vastenavond, het was voor de complete³, zocht hij een kleine, verwarmde ruimte op, zodat hij zich kon warmen, want hij had het koud en hij was hongerig. Erger nog dan dit kwelde hem de dorst. En toen hij zag dat men er vlees at en goede wijn dronk, terwijl hij zo hongerig was en dorstig, toen verwarde hem dit van binnen, en daarop ging hij naar buiten en begon zichzelf te beklagen, en uit de grond van zijn hart weerklonk een diep zuchten.

Diezelfde nacht, in een droomgezicht, leek het alsof hij zich in een ziekenverblijf bevond. En buiten hoorde hij iemand zingen, hemels gezang leek het, en de tonen ze klonken zo zoet, nooit werden aardse harpklanken gehoord zo zoet; en het was alsof het een schooljongen van twaalf was, die daar in zijn eentje zong. De dienaar vergat alle aardse spijs en luisterde naar die zoete klanken, en met een hart vol verlangen zei hij: 'Ach, wat

¹ Het Alleluia vervalt in de negen weken tussen de vespers op de zondag van Septuagesima en Pasen.

² Psalm 50 (51), de grote boetepsalm.

³ Kerkelijk avondgebed.

is het, vanwaar dit gezang? Nooit hoorde ik op aarde zulke zoete klanken!’ Een fiere jongeling, die daar stond, antwoordde hem toen, en hij zei: ‘Je moet weten, dat de knaap, die daar zo mooi zingt, jou op het oog heeft met zijn gezang.’ Toen zei de dienaar: ‘Wee mij, mag God mij helpen! Ach, hemelse jongeling, maak dat hij doorgaat met zingen!’ En nogmaals zong hij, en helder weergalmde het in de luchten; wel drie hemelse liederen zong hij, helemaal van begin tot einde. Toen hij uitgezongen was, kwam diezelfde zoetgevooisde knaap, zo scheen het hem, doorheen de luchten naar het kleine venster van het verblijf, en bood de jongeling een mooi korfje aan, gevuld met rode vruchten was het, die eruitzagen als rode, verse aardbeien, groot en welgevormd. De jongeling nam de korf van de knaap aan en vriendelijk bood hij deze de broeder aan en zei: ‘Kijk, vriend en broeder, deze rode vruchten, ze zijn jou gezonden door jouw vriend en hemelse Heer; de lieflijke knaap en Zoon van de hemelse Vader, hij was het die voor jou gezongen heeft. Ach, hoe lief toch heeft hij jou!’ De broeder werd hierdoor hevig bewogen, zijn gelaat kleurde rood van vreugde, en vol verlangen nam hij het korfje in ontvangst en zei: ‘O, welke hartevreugde! Welk lieflijke gave toch, gezonden door de minnelijke, hemelse knaap; mijn hart en ziel zullen zich hierover blijvend verheugen.’ En hij zei toen tegen de jongeling en tegen de rest van het hemelse gezelschap, dat zich daar bevond: ‘Ach lieve vrienden, is het niet billijk, dat ik deze hemelse, genadenrijke knaap lief heb? Ja, waarlijk, ik moet hem wel liefhebben, en kende ik zijn allerliefste wens, ik zou hem altijd willen uitvoeren!’ En hij wendde zich naar de eerder genoemde jongeling en zei: ‘Zeg me, lieve jongeling, heb ik geen gelijk?’ De jongeling lachte vriendelijk en zei: ‘Ja, je hebt gelijk! Het is billijk hem lief te hebben, want jou heeft hij bedoeld en geprezen meer dan vele andere mensen. Heb hem daarom dan lief. En ik zeg je: je zult moeten lijden, en ook meer dan vele andere mensen zul je moeten lijden. Bereid je daarop dan voor!’ De dienaar zei: ‘Ach, van harte wil ik dit doen, en ik bid je mij te helpen, zodat ik hem bezoeken mag, en hem voor zijn mooie gave danken kan.’ Toen zei hij: ‘Kom nu naar het venstertje en kijk naar buiten!’ Hij opende het venster; en voor het venster zag hij de allertederste, allerminnelijkste scholier staan, door ogen ooit gezien. En toen hij het venster uit wilde om naar hem toe te gaan, wendde deze zich op lieflijke wijze tot hem, en hij neeg zich beleefd hem

VITA, 11

vriendelijk zegenend, en verdween voor zijn ogen. En ook het droomgezicht verdween.

Toen hij weer tot zich kwam, dankte hij God voor de goede Vastenavond, die hem ten deel was gevallen.

12 Hoe hij de maand mei vierde.

Aan de vooravond tot de eerste dag van de maand mei begon hij gewoonlijk een geestelijke meiboom op te richten, om hem dan een tijdlang elke dag een keer eer te betonen. Onder al de mooie twijgen ooit gegroeid, kon hij geen andere vinden in schoonheid gelijkend op de meimaand, dan de heerlijke tak van het Heilige Kruis, die meer bloesems draagt van genaden en deugden en met meer sierselen getooid is, dan alle meibomen ooit tezamen.

Zes maal wierp hij zich onder deze mei ter aarde, en bij iedere venia kwam in zijn beschouwing de wens boven de geestelijke meiboom te sieren met de mooiste dingen die de zomer dan brengen mocht. En in zijn innerlijk zei en zong hij voor de meiboom de hymne 'Salve crux sancta'¹ aldus:

'Wees gegroet, hemelse Mei van de Eeuwige Wijsheid, uit wie de vrucht der Eeuwige Zaligheid ontsproten is!'

I.

In plaats van alle rozen, jou tot eeuwige tooi, wil ik je vandaag aanbieden, een hartelijk beminnen;

II.

in plaats van alle kleine viooltjes, een deemoedig neigen;

III.

in plaats van alle tere leliën, een louter omhelzen;

IV.

in plaats van alle fraai gekleurde en schitterende bloemen, door geen heide of akker, woud of oever, boom of weiland voortgebracht in deze mooie mei, of die ooit voortgebracht zijn of zullen worden, wil mijn hart jou een geestelijk kus aanbieden;

V.

in plaats van al het vrolijke gezang van de vogeltjes, op geen meitak door vogeltjes ooit zo opgewekt gezongen, wil mijn ziel jou grondeloos loven;

VI.

in plaats van al de versiering, geen meiboom die ooit zo werd gesierd, verheft mijn hart zich vandaag met een geestelijk

¹ De hymne 'Salve crux sancta arbor digna' gezongen op 3 mei, het feest van de Heilige Kruisvinding.

VITA, 12

gezang, en ik bid jou, dat jij, geestelijke Mei, mij zult helpen, zodat ik jou in deze korte tijd zo mag loven, dat ik jou, levende vrucht, eeuwig mag genieten.'

En zo vierde hij het begin van de meimaand.

13 Over de smartelijke kruisweg, waarop hij Christus volgde, toen men deze heenleidde naar de dood.

God had hem in die begintijd lang verwend met hemelse troost, en hij was daar zeer belust op: wat betrekking had op de godheid bereidde hem grote vreugde; werd echter van hem een beschouwing verlangd over zijn lijdensweg en werd hij dan uitgenodigd tot navolging hiervan, dan viel hem dat bitter zwaar. Hierom werd hij eens door God streng gestraft, en in zijn binnenste werd hij toegesproken: 'Weet je niet, dat ik de deur ben¹, waar alle ware godsvrienden² door naar binnen moeten gaan, die tot de ware zaligheid willen geraken? De doorbraak moet voor jou doorheen mijn lijdende mensheid gaan, wil je waarlijk tot mijn loutere godheid geraken.'³

De dienaar schrok, en die woorden vielen hem zwaar op het hart. Toch begon hij zijn aandacht erop te richten, ondanks zijn weerzin; en hij begon te leren, wat hem eerder niet lukte, en gelaten schikte hij zich. En hij begon toen om elke nacht na de metten op zijn gewone plaats, in de kapittelzaal, in zich een christusvormig meelijden te wekken met alles wat zijn Heer en zijn God voorheen geleden hadden. Hij stond op en ging van de ene hoek naar de andere, om zich zo te ontdoen van elke traagheid en monter en wakker ontvankelijk te blijven voor dit meelijden. En beginnend bij het Laatste Avondmaal vergezelde hij hem van statie naar statie, totdat hij met hem voor Pilatus stond. Tot slot ging hij met hem tot voor het gerecht waar hij veroordeeld werd, en toen volgde hij hem naar buiten, op de smartelijke kruisweg, die hij ging van het gerechthuis tot onder het kruis.

En de kruisweg ging hij als volgt⁴: kwam hij bij de drempel van de kapittelzaal, dan knielde hij neer en kuste de eerste

¹ Joh. 10,7-9.

² Voor deze term, zie: Joh. 15,14-15.

³ Cfr. Rom. 8,17. Hier de christologische benadering van een term van Eckhart: 'doorbraak in de godheid' als terugkeer tot de oorspronkelijke eenheid: de godheid die voorbij (of voorafgaand) is aan 'God'. Denk hierbij tevens aan Augustinus' *per Christum hominem ad Christum Deum* (*Io. tr. ev. 13.4*, cfr. *Civ. Dei* 9.15) en Thomas van Aquino's *Christi humanitas via est.* (*Comp. Th. I, 2.*)

⁴ Wat volgt is een toepassing van de architecturale techniek uit de *ars memorativa*. Zie hiervoor: José van Aelst, *Passie voor het lijden. De Hundert Betrachtungen und Begehrungen van Henricus Suso en de oudste drie bewerkingen uit de Nederlanden*. Leuven 2005, p. 65. In deel drie van zijn *Boekje der Eeuwige Wijsheid* worden

voetstappen die hij deed, toen hij, veroordeeld, zich omkeerde om de dood tegemoet te gaan; en hij hief de psalm aan van het lijden van onze Heer¹: *Deus, Deus meus, respice, etc.*, en aldus ging hij door de deur naar buiten, de kruisgang in. Vier van deze gangen waren er, en in elke gang volgde hij hem.

In de eerste gang liep hij met hem de dood tegemoet, in het verlangen, zowel vrienden als vergankelijk goed achter te laten en, hem tot lof, troosteloze verbanning en vrijwillige armoede te lijden.

In de tweede gang nam hij het besluit om zich af te wenden van vergankelijke eer en waardigheid, en vrijwillig alle wereldse smaad op zich te nemen, overdenkend, dat ook Hij tot worm en afschuw geworden was voor alle mensen.²

Aan het begin van de derde gang knielde hij neer, waarbij hij nogmaals de aarde kuste, vrijwillig achter zich latend alles wat zijn lichaam onnodig gemak en zachtheid kon verschaffen, Zijn gekwelde tedere Lichaam indachtig, en zich voor ogen houdend, wat geschreven staat, hoe al Zijn krachten verdorden en Zijn natuur wegstierf.³ En daar ze Hem zo jammerlijk opjoegen en voortdreven, gedacht hij, hoe terecht het was, dat alle ogen hierdoor vochtig zouden worden en alle harten zouden zuchten.

Toen hij dan bij de vierde gang kwam, knielde hij midden op het pad neer, als knielde hij voor de poort waardoorheen Hij moest voorgaan, de stad uit; hij viel ter aarde en kuste haar, en hij riep tot hem en bad hem niet zonder hem de dood in te gaan, maar hem mee te nemen, want hij was gerechtigd met hem te gaan. En hij riep dit in zijn verbeelding op zo goed hij kon, en

deze meditatie door de auteur verder uitgewerkt. Voor de rol van architectuur als '*meditation machine*', waar vooral de cisterciënzers gebruik van maakten, zie: Caruthers, M.J. *The craft of thought: Meditation, rhetoric and the making of images*. Cambridge 1998, p. 258.

¹ Ps. 22(21),2. [Vulg.] *Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* [Mijn God, mijn God, zie mij aan, waarom hebt Gij mij verlaten?]

² Ps. 22(21),7.

³ Cfr. Ps. 22(21),15-16.

zei het kleine gebed: Ave rex noster, fili David,¹ etc., en hij liet hem toen voorgaan.

Daarna knielde hij nogmaals, nu met het gezicht gericht naar de poort, en hij begroette het Kruis met het vers: O crux ave, spes unica², etc., en ook dat liet hij aan zich voorbij trekken. En nogmaals knielde hij voor de lieve Moeder, gedompeld in onpeilbaar harteleed, die men aan hem voorbij leidde, en haar zware leed zag hij – haar hete tranen, haar diepe zuchten, haar droeve gestalte; en hij groette haar met een Salve Regina en haar voetstappen kuste hij.

Toen stond hij snel weer op om de Heer te volgen, en aan zijn zijde verder te gaan. En zijn verbeelding was soms zo levendig, dat het leek alsof hij lijfelijk aan zijn zijde ging; en hij dacht daarbij aan koning David, hoe hij uit zijn koninkrijk verbannen werd, en hoe de dapperste ridders aan zijn zijde meetrokken en hem als vrienden bijstonden.³ Toen was het dat hij zijn eigenwil opgaf: wat God met hem deed, dát zou voor hem nu bepalend zijn. Hierna en afsluitend nam hij het epistel, dat men in de Goede Week leest en genomen is uit Jesaja, waar staat: Domine, quis credidit auditui nostro,⁴ etc., dat duidelijk zijn gang naar de dood weergeeft. En hiermee ging hij de deur door die naar het koor leidde, waar hij de trappen besteeg van de kansel. Toen hij daar onder het Kruis aangekomen was, waar hem eens de honderd artikelen van Zijn lijden⁵ ingegeven waren, knielde hij neer, en in zijn beschouwing zag hij hoe Hem de kleren ontnomen werden en Hij op gruwelijke wijze aan het Kruis genageld werd; en hij greep naar de discipline⁶ en sloeg zichzelf hiermee in het verlangen zich aldus te verenigen met zijn Heer aan het Kruis, en hij bad Hem, dat hij, zijn dienaar, door leven noch dood, door lief noch leed, ooit nog van hem gescheiden kon worden.

¹ Antifoon gezongen tijdens de processie van Palmzondag in de liturgie volgens de dominicaanse riten [Wees gegroet, Koning, Zoon van David.]

² Hymne die op Goede Vrijdag wordt gezongen na de verering van het Kruis, [Kruis, enige hoop, wees gegroet!]

³ 2 Sam. 15,14-15.

⁴ Jes. 53,1, [O Heer, wie heeft er geloofd in wat wij hebben gehoord.]

⁵ Zie ook de proloog tot het *Boekje der Eeuwige Wijsheid*.

⁶ Geselkoord.

Nog een andere innerlijke Kruisgang doorliep hij, en deze ging als volgt: Wanneer men het *Salve Regina* zong tijdens de complete, liet hij in zijn hart het beeld opkomen, waarbij zich, tezelfdertijd, de reine Moeder bij het graf van haar Kind bevond, met het verdriet van een moeder die haar kind daar begraven weet, en dat het tijdstip gekomen was, dat ze weer naar huis begeleid moest worden, en dat hij degene was die haar moest begeleiden, terug naar huis. In zijn hart maakte hij dan drie veniae, waarmee hij haar in zijn beschouwing begeleidde, terug naar huis.

De eerste teraardewerping was bij het graf, en deze deed hij bij het begin van de groet '*Salve Regina*'; hij boog zijn ziel, en ondersteunde haar op geestelijke wijze met zijn armen, en hij klaagde haar tere hart, dat toentertijd gekweld werd door bitterheid, benauwenis en dodelijke droefenis; en hij troostte haar met de gedachte, dat zij hierdoor nu Koningin van alle waardigheid geworden was, onze toeverlaat en onze troost, zoals de tekst van het gezang zegt¹.

Toen hij haar begeleid had tot onder de poort van Jeruzalem, ging hij haar voor op die weg en hij keek haar aan, en zag hoe hulpeloos ze door de poort naar binnen ging, hoe bloedrood gekleurd ze was door het warme bloed, dat op haar gedruppeld was, het bloed dat omlaag gedropen was uit de opengeslagen wonden van haar geliefde Zoon; en hoe verlaten ze was en van alle troost beroofd; en nogmaals begroette hij haar met een innerlijk venia in zijn hart, zeggend: *Eya ergo advocata nostra*,² etc. bedoelend haar moed te geven, want ze was nu geworden tot waardige voorspreekster voor allen, en hij bad haar, omwille van de liefde te midden van deze verlatenheid, haar barmhartige ogen naar ons op te slaan en hem de eerbiedwaardige Zoon, na deze ballingschap, liefdevol te tonen, zoals het gebed ons zeggen laat.

De derde innerlijke venia deed hij voor de deur van het huis van Sint-Anna, haar moeder, waarheen zij gebracht was in haar lijden; en hij deed dat, zich in dankbaarheid overgevend aan haar

¹ '*... Dulcedo et spes nostra...*'

² Maria als onze voorspreekster; citaat eveneens uit het '*Salve Regina*'.

mildheid en moederlijke troost, met de woorden: o clemens, o pia, o dulcis Maria,¹ en hij bad haar, zijn verbannen ziel na zijn laatste reis op te nemen en haar tot begeleidster en beschermster te zijn, tegen de boze vijanden, doorheen de hemelse poort tot de eeuwige zaligheid.

¹ 'O goedertieren, o liefdevolle, o zoete maagd Maria.'

14 Over de nuttige deugd van het zwijgen.

De dienaar had een stuwen in zijn innerlijk, waardoor hij gedreven werd naar ware vrede in zijn hart, en het dunkte hem, dat zwijgen hem daarbij kon helpen. Daarom hield hij zijn mond in toom, zodat hij dertig jaren lang zijn zwijgen aan tafel niet brak, op die ene keer na, toen hij samen met vele broeders van een kapittel¹ terugvoer, en ze aan boord van het schip aten, toen sprak hij.

Om zijn tong op de meest doeltreffende wijze in bedwang te houden en de woorden niet te snel te laten komen, koos hij in zijn overweging drie meesters, zonder wier toestemming hij niets zou willen zeggen; het waren de volgende beminde heiligen: onze vader Sint-Dominicus, Sint-Arsenius², en Sint-Bernhardus. Wilde hij iets zeggen, dan ging hij in gedachte van de ene naar de andere en vroeg toestemming, en zei: 'Jube domine benedicere!'³ En was het de juiste tijd en de juiste plek om iets te zeggen, dan gaf hem de eerste meester toestemming; en wanneer het gesprek hem geen uiterlijke gehechtheden opleverde, dan kreeg hij toestemming van de tweede; en bracht het hem innerlijk geen onrust, dunkte het hem, dat hij van alle drie toestemming had, en dan sprak hij. Was dit niet het geval, dunkte het hem te moeten zwijgen.

Riep men hem naar de poort, dan hield hij de volgende vier dingen voor ogen: als eerste, elke mens vriendelijk te ontvangen; als tweede, de zaak snel af te handelen; als derde, troost te schenken; als vierde, ongehecht weer terug te keren.

¹ Grote vergadering van ordeleden. Als het om de leden (of hun vertegenwoordigers) van een provincie gaat, spreekt men van een provinciaal kapittel; wanneer vertegenwoordigers van alle provincies samenkomen, spreekt men van een generaal kapittel.

² Arsenius (c. 354 (Rome)- overleden c. 450 in Troë bij Memphis, Egypte) was een van de woestijnvaders. Seuse schrijft met veel waardering over deze woestijnvader bijv. in boek 2, hfdst. 3 van zijn *'Horologium Sapientiae'*. Nadat 'de Wijsheid' hem op enkele markante uitspraken gewezen had van deze woestijnvader, zag de jonge Seuse af van het gejaag naar ijdele geleerdheid en eer. Zie: Gnädiger, Louise. *Arsenius. Ein bevorzugter geistlicher Lehrmeister Heinrich Seuses*, in: Jakobus Kafanke (ed.), Heinrich Seuse. Diener der Ewigen Weisheit, Freiburg i. Br. 1998, pp. 87-159.

³ 'Heer, wil mij zegenen'; bede voor zegen, uitgesproken voor de lezing van het briefje en voor de maaltijd.

15 Over de tuchtiging van het lichaam.

In zijn jeugd bezat hij een levendige natuur. Toen deze zich liet gelden, en hij bemerkte dat hij erdoor bevangen was, was het hem bitterzwaar te moede. Allerlei kunstgrepen en forse boeteoefeningen zocht hij, om zijn lichaam aan zijn geest te kunnen onderwerpen.

Hij droeg geruime tijd een haren kleed en een ijzeren ketting, totdat het bloed van hem afdroop, en hij deze niet langer dragen kon. In het geheim liet hij zich een haren lendenkleed maken, en in dat lendenkleed zaten leren riemen, waarin wel honderdvijftig spitse spijkers geslagen waren; van messing waren ze en scherp gevijld, waarbij de spitse kant steeds naar het vlees gericht was. Het kleed werd nauw gemaakt en van voren samengetrokken, zodat het zich aldus beter naar het lichaam kon voegen en de spijkers in het vlees konden dringen, en hij liet het hoog genoeg maken, zodat het tot aan zijn navel reikte; en 's nachts sliep hij hierin. In de zomer, wanneer het erg warm was, en hij moe en verzwakt was van het gaan, of wanneer hij was adergelaten¹ en hij als gevangen lag in zijn volharding en ongedierte hem pijnigde, dan lag hij soms grienend en tandenknarsend terneer en draaide zich van ellende om en om, zoals een worm doet, wanneer men hem met een scherpe naald steekt. Soms kwam het hem voor als lag hij in een mierenhoop, zo erg

¹ Een aderlating (middels phlebotomie) werd zowel curatief als preventief toegepast en werd bij dominicaanse kloosterlingen vier keer per jaar uitgevoerd. Seuse doelt hier waarschijnlijk op de dagen na het feest van Johannes de Doper dat, vlak na de zomerzonnenevend, gevierd wordt op 24 juni als een van de dagen waarop adergelaten werd. Voor dit gebruik zie: A. H. Thomas, *De oudste constituties van de Dominicanen: voorgeschiedenis, tekst, bronnen, ontstaan en ontwikkeling (1215-1237)*, in: Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique, Université catholique de Louvain, dl. 42. Leuven 1965, pp.79-124., hier: Dist. 1, cap. 12: de Minutione. *Minutio quater in anno fiat: prima in mense septembri, secunda post Natale, tertia post Pascha, quarta circa festum Iohannis Baptiste. Preter has minutiones nullus audeat sibi minuere, nisi discretio prioris propter aliquam causam iudicaverit aliter esse fadendum. Minuti extra refectorium cum silentio comedant, ubi commode poterit observari. Et secundum quod facultas domus permiserit, commodius procurentur, sed causa minutionis carnes non comedant.* Zie tevens: Jan Janzen, Schmerikon Lang, Odo Lang, *Der Aderlaß - Eine monastische Tradition*. In: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige*, 1999;110. pp. 57-71. Het aderlaten was gebaseerd op de humorale theorie, waarbij ziekte beschouwd werd als het gevolg van een balansverstoring tussen de vier essentiële vloeistoffen van het lichaam: bloed, slijm, gele en zwarte gal. Bij ziekte was er een teveel van een van de sappen en/of een te weinig van een andere.

kwelde dat ongedierte hem; en wilde hij graag slapen, of sliep hij al, dan zogen en beten ze hem om het hardst. Dan was het dat hij tot God sprak vanuit het diepst van zijn hart: 'Ach, lieve God, welk sterven dit toch is! Wanneer een moordenaar of een sterk dier iemand doodt, dan is zo iemand er snel vanaf; ik echter lig hier onder dat vreselijke ongedierte, stervend ben ik zonder te sterven.' Al waren de winternachten nog zo lang, de zomernachten nog zo heet, nooit was het voor hem een reden om ervan af te zien.

En om nog minder rust te krijgen bij deze pijniging, bedacht hij nog wat: hij bond een deel van zijn gordel om zijn hals en heel vernuftig maakte hij hier twee lederen lussen aan vast; daar stak hij zijn handen in en zijn armen maakte hij hieraan vast met een twee hangsloten, en de sleutel legde hij op een plankje voor het bed; begonnen de metten, dan stond hij op en dan pas maakte hij zich weer los. Zijn armen zaten zo in deze banden dat elke arm opgetrokken was tot bij zijn keel, en hij had die banden zo goed vastgemaakt, dat, zou zijn cel boven hem in brand staan, hij zichzelf niet had kunnen helpen. Hiermee ging hij door, tot zijn handen en armen helemaal gingen trillen van dit opgespannen zijn; toen bedacht hij wat anders.

Hij liet zich twee lederen wanten maken, zoals de arbeiders die plegen te dragen, wanneer ze doornentakken verzamelen, en hij liet ze door een loodgieter helemaal bezetten met scherpe, messing stiften; en 's nachts droeg hij ze. Hij deed het omdat, wanneer hij in zijn slaap het haren lendenschort wilde verwijderen of zichzelf bevrijden wilde van het geknaag van het ongedierte, dat die stiften dan in zijn vlees zouden steken; en dat gebeurde ook. Wilde hij zichzelf met zijn handen helpen, dan gingen hij in zijn slaap met die spitse stiften naar zijn borst en hij krabde zich: hij maakte daardoor gemene krabwonden, alsof een beer hem met zijn spitse klauwen bewerkt had. Het vlees begon dan te zweren ter hoogte van zijn armen en zijn hartstreek, en wanneer de wonden dan na enkele weken waren genezen, dan maakte hij het nog erger voor zichzelf, en hij trok nieuwe wonden.

Wel zestien jaren ging hij door met deze pijnlijke kastijdingen.

Toen zijn bloed en zijn natuur hierna bekoeld en verwoest waren, verscheen hem op een pinksterdag een verschijning van een hemelse bode, en deze bracht de boodschap, dat God dit niet langer van hem verlangde. Hij zag er toen verder van af, en al die zaken wierp hij weg in een rivier, die het meenam.

16 Over het bespijkerde kruis, dat hij op zijn rug bond.

Alle andere oefeningen, ze bleven achter bij het hevige verlangen op zijn lichaam een teken te dragen om zo op gevoelige wijze mee te lijden met het pijnlijke lijden van zijn gekruisigde Heer.

Daarom maakte hij voor zichzelf een houten kruis – zo lang als de handspan van een man was het, met de daarbij horende breedte – waarin hij dertig ijzeren spijkers sloeg, daarmee al zijn wonden gedenkend en zijn vijf minnetekens¹. Dit kruis bond hij op zijn naakte rug, op het vlees tussen zijn schouders, en hij droeg het dag en nacht gedurende acht jaren, de gekruisigde Heer tot lof. Hij had er, in de laatste jaren hiervan, nog zeven naalden bijgeslagen, waarbij de punten iets uit het kruishout staken en een deel in het hout bleef; de overgebleven achterste gedeeltes brak hij af. De wonden die deze spitse naalden maakten, droeg hij tot lof van het indringende harteleed van de reine Godsmoeder dat haar hart en ziel op het uur van zijn pijnlijke dood zo erg doorwondde.

Toen hij dit kruis voor het eerst op zijn rug bond, schrok zijn menselijke natuur hiervan, en hij dacht, dat hij het niet verdragen kon, en hij nam het af en aan een steen boog hij de scherpe, spitse uitsteeksels ietsjes om. Deze onmannelijke lafhartigheit berouwde hem snel, en hij maakte ze allemaal weer spits en scherp met een vijl, en ging het weer dragen. Het reet hem de rug open, ter hoogte van de botten, en het maakte bloederig en wond. Of hij nu stond of zat, het was alsof er een egelvel op hem lag; en als iemand hem onvoorzien aanraakte of aan zijn pij trok, dan wondde hem dat. Om het pijnlijke kruis draaglijker te maken, sneed hij op de achterkant van het hout de lieve naam 'IHS'. Dit kruis gebruikte hij lange tijd bij twee dagelijkse tuchtigingen, dat ging als volgt: hij sloeg met zijn vuist naar achteren, op het kruis, de spijkers boorden zich in het vlees en bleven daarin dan steken, waardoor hij zijn pij moest uitdoen om ze eruit te trekken. Hij sloeg zich in het geheim op dit kruis, opdat niemand het zou merken. De eerste van deze twee tuchtigingen

¹ De vier wonden aan de handen en voeten, en de wond door de lanssteek in zijn zijde.

deed hij, wanneer hij in zijn beschouwing gekomen was bij de zuil, waar de mooie Heer gruwelijk gegeseld was; en hij bad hem dan, dat hij met zijn wonden de zijne zou helen. Aan de tweede onderwierp hij zich, waar hij gekomen was tot onder het kruis, en daaraan vastgespijkerd werd; en hij spijkerde zich bij hem, om nooit meer van hem te scheiden. Aan een derde tuchting onderwierp hij zich niet elke dag, hij deed het, wanneer hij zichzelf aan teveel gemak of ongeordende genietingen had overgegeven, bij het drinken en eten en dergelijke zaken.

Hij had zich eens onvoldoende in acht genomen, toen hij van twee jonge vrouwen, die bij een openbare bijeenkomst naast hem zaten, de handen in de zijne genomen had, zonder enige kwade gedachte. Van deze onachtzaamheid had hij snel berouw, en hij was van mening, dat deze ongeordende genieting uitgeoet moest worden. Toen hij de jonge vrouwen verlaten had en hij op de geheime plek van zijn kapel aankwam, toen sloeg hij zich om deze misstap op zijn rug, zodat de spitse spijkers in zijn rug drongen.

En hij legde zich ook een beperking op vanwege deze misstap, waardoor hij zich niet toestond, na de metten naar zijn gebruikelijk gebedsplek in het kapittel te gaan, op naar het reine hemelse gevolg, dat op die plek tijdens zijn beschouwing bij hem was. Enige tijd later, toen hij deze misstap helemaal wilde uitboeten, durfde hij het aan en aarzelend ging hij binnen; hij viel neer voor de voeten van de Rechter en tuchtigde zich daar tegenover hem met het kruis, en aan beide zijden van de zaal ging hij toen van heilige naar heilige en onderwierp zich aan dertig tuchtigingen, zodat het bloed hem over de rug droop. En bitter betaalde hij aldus voor het genot, dat hij op ongeordende wijze had genoten.

Nadat men de metten had gezongen, ging hij naar zijn geheime plek in de kapittelzaal en deed daar honderd veniae en honderd knievallen, en bij iedere venia had hij een bijzondere overweging; veel last ondervond hij hierbij van het kruis, dat hij vast op zich gebonden had en op zijn huid gedrukt hield, als een kuiper die een plank legt om een ton; zoals hij in die tijd gewoon was te doen, viel hij ter aarde en deed honderd veniae, en door dit neervallen staken de spijkers hem in zijn rug, en wanneer hij

dan opstond, trok hij ze er weer uit, en bij een volgende val veroorzaakten ze opnieuw gaten, wat veel pijn gaf; staken ze hem dan weer op dezelfde plaats, dan was het te dragen.

Voor deze oefening deed hij een andere. Hij had voor zichzelf een gesel gemaakt uit een leren riem, die hij liet beslaan met scherpe messing stiften die als een griffel zo scherp waren; de stiften staken uit de riem aan beide kanten, waarbij elk uiteinde driepuntig was, zodat waar zijn lichaam ook maar getroffen werd wonden zouden ontstaan. Hieruit vervaardigde hij een gesel; en voor de metten stond hij op en betrad hij het koor tegenover het Goddelijke Sacrament, en daar tuchtigde hij zich stevig. Hij deed dat ik weet niet hoelang, maar toen de broeders er weet van hadden gekregen, toen liet hij het achterwege.

Op de feestdag van Sint-Clemens¹, wanneer de winter begint, deed hij eens een algehele biecht. Toen hij alleen was, sloot hij zich op in zijn cel, en ontkleedde zich tot op het haren onderkleed; hij pakte zijn gesel met de spitse doornen, en sloeg zich hiermee op zijn lichaam en om zijn armen en benen, totdat het bloed van boven naar beneden stroomde, zoals wanneer men iemand aderlaat. Aan die gesel zat een staafje dat erg krom was, het had de vorm van een haakje; raakte het ergens vlees, reet het dit open. Hij sloeg zich hiermee zo hard, dat de gesel in drie stukken brak; een stuk hiervan bleef in zijn hand achter, en de scherpe stekels vlogen tegen de muur. Toen hij daar dan bloedend stond en zichzelf bekeek, was die aanblik zo triest, dat het aanzicht hiervan steeds opnieuw denken deed aan de beminde Christus toen men hem vreselijk geselde. Hij kreeg medelijden met zichzelf en met heel zijn hart weende hij; naakt en bebloed knielde hij neer in de vrieskou en bad God, zijn zonden voor zijn milde ogen weg te wissen.

Op de zondag voor de Vastenavond² ging hij weer, net zoals voorheen, ten tijde van het conventsmaal zijn cel binnen, kleedde zich helemaal uit, en sloeg zichzelf zo hevig, dat het bloed zijn lichaam afdroop. Toen hij nog harder wilde gaan slaan, kwam een broeder langs, die iets gehoord had van het

¹ 23 November.

² Zondag quinquagesima (*Dominica in Quinquagesima*).

geluid, en moest hij ophouden. Hij nam azijn en zout en wreef dat in zijn wonden, opdat zijn pijn des te heviger werd.

Op de feestdag van Sint-Benedictus¹, de dag waarop hij in deze ellendige wereld geboren werd, ging hij tijdens het ochtendmaal zijn kapel binnen; hij sloot zich in en kleeedde zich uit, zoals voorheen. Hij pakte de gesel, en begon zich te slaan. Een slag trof hem ergens op zijn linkerarm, en hij raakte daarbij een ader, die men 'de mediana'² noemt, of ook een naastgelegen andere. Omdat deze flink geraakt was, vloot het bloed er zo uit, dat het over zijn voet stroomde tussen zijn tenen omlaag, om op de grond een poeltje te vormen. Snel zwol de arm behoorlijk op en hij kleurde blauw. Hij schrok hiervan zo, dat hij niet langer durfde slaan.

In die zelfde tijd, en op dat zelfde uur waarin hij zich zo sloeg, was er een heilige vrouw, Anna genaamd, die verzonken was in gebed, in een burcht in een andere stad. Daar had ze een visioen, waarin ze gevoerd werd naar de plek waar hij zich tuchtigde. Toen ze de harde slagen zag, bewoog haar dit zozeer, dat ze naar hem toe ging, en toen hij de arm hief om zich te slaan, toen ving ze die slag op, waarbij de slag haar eigen arm raakte, zo dunkte het haar in dat visioen. Toen ze weer tot zich kwam, ontdekte ze op haar arm een zwartblauwe afdruk van de slag, alsof haar de gesel getroffen had. Ze droeg dit zichtbare teken met grote pijn en gedurende lange tijd.

¹ Deze dag valt op 21 Maart.

² De vena mediana is ter hoogte van de elleboogsplooi gelegen.

17 Over zijn legerstede.

In die zelfde tijd kwam hij toevallig in het bezit van een oude, weggeworpen deur; die legde hij in zijn cel op de plaats van zijn bed, onder zich, en hij lag er op, zonder enige beddengoed. Om zichzelf wat te helpen had hij een heel dun rieten matje gemaakt; dat legde hij op die deur, en het kwam tot aan zijn knieën. En onder zijn hoofd, als kussen, legde hij een zakje gevuld met stro van de erwtenstruik, met daarop een heel klein kussentje. Hij bezat geen enkele nachtkledij, en waarin hij overdag rondging, daarin sliep hij 's nachts, alleen zijn schoenen trok hij uit; en met een dikke mantel bedekte hij zich. Zo verkreeg hij een schamele legerstede, het harde erwtenstro, het lag als knollen onder zijn hoofd; het kruis met de scherpe spijkers priemde hem in zijn rug; banden omspannen zijn armen als boeien; het haren onderkleed omvatte zijn lendenen; de mantel drukte zwaar, de deur was hard. Zo lag hij daar, ellendig, als was hij een houtblok, die zich niet bewegen kan: wilde hij zich omdraaien, dan deed hem dat pijn, wanneer hij zich slapend draaide en op het kruis kwam te liggen, dan drongen de spijkers hem in zijn botten, vele verzuchtingen ontsnapten hem dan tot God. In de winter bezorgde de kou hem veel leed; wilde hij in zijn slaap zijn voeten uitstrekken, zoals hij gewoon was, dan lagen ze bloot op de deur en ze bevroren dan; trok hij ze naar zich toe, onder zich, zonder ze nog te strekken, dan kolkte het bloed hem in de benen: het gaf hem erg veel pijn. Zijn voeten kwamen onder de zweren te zitten, zijn benen zwollen helemaal op, alsof hij waterzuchtig ging worden. Zijn knieën waren bloederig en wond, zijn lendenen vol striemen door het haren onderkleed, de rug verwond door het kruis; zijn lichaam verwoest door mateeloosheid, zijn mond dor door dorst, zijn handen trillend door krachteloosheid. En op deze martelende wijze bracht hij zijn dagen en nachten door.

Daarna gebruikte hij de deur op ander wijze; hij betrok een kleinere cel en maakte de stoel waarop men zit tot bedstede; smal was deze en zo klein, dat hij zich hier niet op kon uitstrekken. In dit hol en op die deur bleef hij wel acht jaren liggen met zijn gebruikelijke handboeien. Hij maakte er een gewoonte van om in de winter na de completen, wanneer hij zich in het

convent bevond, geen verwarmde ruimte op te zoeken of dichtbij de oven van het convent te komen om zich daar dan op te kunnen warmen; iets wat hij wel vijfentwintig jaren deed, hoe koud het ook zijn mocht, tenzij er zaken waren die dit noodzakelijk maakten. In die zelfde jaren meed hij elk bad, zowel waterbaden als dampbaden, om zijn lichaam, dat behaaglijkheid zocht, niet te gerieven. En lange tijd at hij 's zomers en 's winters slechts één keer per dag, en tijdens de vastentijd niet alleen geen vlees, maar ook geen vis en geen eieren. En lange tijd deed hij oefeningen van armoede, waarbij hij geen penning ontvangen noch uitgeven wilde, of het nu met of zonder toestemming was. En hij zocht, voor hoelang weet ik niet, de reinheid, door zijn lichaam nergens te willen krabben noch het te beroeren, uitgezonderd zijn handen en voeten.

18 Hoe hij zich van drinken onthield.

Hij begon eens met een pijnlijke oefening, waarbij hij zich oplegde slechts heel weinig te drinken; en om de juiste maat niet te verliezen, zowel binnen als buiten, maakte hij voor zichzelf een bekertje van die juiste maat, en hij droeg het bij zich wanneer hij naar buiten ging. Had hij grote dorst, dan gaf dit zijn droge mond niet meer verkoeling dan die van een zieke mens die men in zijn koortsen laaft. Lange tijd gebruikte hij geen wijn, slechts met Pasen; hij deed het om deze feestdag eer te betonen. Toen hij weer een keer dorstig was, en zich door gestrengheid niet toestond zijn dorst te stillen, noch met water noch met wijn, en hij in zijn grote ellende toen omhoog zag naar God, ontving hij in zijn innerlijk van God eens het volgende antwoord: 'Zie toe, hoe ik daar hing, dorstig in mijn stervensnood, met slechts wat azijn en gal, hoewel alle koele bronnen van het aardrijk toch de mijne waren!'

Het geschiedde eens in de tijd voor Kerstmis, dat hij zich alle lichamenlijk gemak ontzegd had, en zich drie oefeningen oplegde, bovenop de gebruikelijke, die hij gedurende lange tijd al deed. De eerste was, dat hij na de metten voor het hoofdaltaar op de onbedekte stenen staan bleef, totdat het dag werd; en dat was rond de tijd, dat de nachten het langst zijn en men vroeg de metten luidt. De tweede was, dat hij geen verwarmde ruimte bezocht, overdag niet en 's nachts niet, noch zijn handen door de gloed van de stoof bij het altaar wilde laten verwarmen; en zijn handen zwollen behoorlijk, want de kou was in die tijd op zijn felst. Na de completen ging hij verkleumd dan op zijn stoel slapen, en na de metten stond hij op de onbedekte stenen tot het aanbreken van de dageraad. De derde oefening was, dat hij zichzelf alle drank ontzegde doorheen de dag, hoeveel dorst hij ook had, behalve 's ochtends aan tafel, en dan was hij niet dorstig. Begon het dan te schemeren, dan kwelde hem zulke hevige dorst, dat heel zijn natuur naar drinken smachtte; en dat droeg hij dan onder veel bittere pijn. Zijn mond werd van binnen en buiten zo dor als van iemand die aan een koortsende ziekte lijdt. Hierdoor verruwde zijn tong zo erg, dat ze langer dan een jaar niet kon genezen. Stond hij er tijdens de completen dan zo dorstig bij, en men begon volgens gewoonte dan met wijwater te

sprenkelen, opende hij begerig zijn droge mond, en sperde hem helemaal open naar de wijwaterskwast, hopend dat een klein druppeltje water op zijn tong zou vallen en deze daardoor een weinig verkoeling zou ontvangen. Wanneer hij dan tijdens de collatio¹ of aan tafel de wijn wegschoof, hoewel hij zo dorstig was, hief hij weleens zijn ogen op en zei hij: 'Ach, Hemelse Vader, aanvaard deze koele drank als offer van mijn hartenbloed, en les daarmee van jouw Kind de dorst, die hij had toen hij in stervensnood aan het kruis hing.' Soms ging hij, gekweld door hevige dorst, langs de bron en keek dan naar het water, dat in het verzinkte bekken klaterde; hij sloeg zijn ogen dan op naar God, een verzuchting slakend uit het diepst van zijn hart. Soms, wanneer hij bijna overwonnen was, zei hij uit de grond van zijn hart: 'Ach, eeuwige God, hoe verborgen toch jouw besluiten! dat het brede Bodenmeer mij zo nabij is, en de klare Rijn zich helemaal om mij heen sluit², en dat één enkele slok water voor mij zo kostbaar is! Wat een ellendige zaak dit toch is!'

Dit hield aan tot aan de dag, waarop men het evangelie leest, hoe onze Heer water in wijn veranderde.³ Diezelfde zondag zat hij dan 's avonds gekweld aan tafel, want het eten wilde hem bij deze grote dorst niet smaken. Las men de tafelzegen, dan ijelde hij snel naar zijn kapel, want bevangen door dit lijden kon hij het niet langer uithouden, en onder bittere tranen welden de woorden in hem op: 'Ach, God, jij alleen kent het leed en de nood van de harten: hoe behoeftig toch ben ik geboren in deze wereld, dat ik te midden van overvloed zulk groot gebrek moet lijden!' Toen hij daar zo opging in dit klagen, was het alsof in zijn innerlijk, iets zijn ziel toesprak: 'Heb goede moed, God zal je binnenkort vreugde schenken en troosten; huil niet, dappere ridder; volhard in je streven!' Deze woorden verblijdden op een of andere wijze zijn hart, zodat hij ophield en het huilen helemaal laten wilde, hoewel hij door zijn smart toch niet echt opgewekt kon zijn; en terwijl zijn tranen nog vloeiden, dwong iets

¹ Tijdens een collatie, avondbijeenkomst, werd een korte voordracht gehouden of vragen werden beantwoord. Tijdens deze bijeenkomst was er op vastendagen die vielen tussen 14 september (het feest van de Kruisverheffing) en Pasen, uitgezonderd zon- en feestdagen, geen vast voedsel geoorloofd, slechts drinken.

² Het klooster van de predikbroeders lag op een eilandje in het Bodenmeer, ter hoogte van Konstanz, omgeven door het stromende water van de Rijn. Het klooster werd gesticht in 1236.

³ Tweede zondag na Epifanie.

hem innerlijk tot lachen, als was er een mooi avontuur dat hem wachtte, door God hem binnenkort geschonken. En zo ging hij naar de completen. Zijn mond zong, zijn hart trilde, en het was toen dat hij dacht dat zijn lijden snel vergolden zou worden. En zo gebeurde het ook kort daarna. En in diezelfde nacht nog nam het een aanvang: in een visioen was het, dat hem Onze Lieve Vrouw verscheen met het kindje Jezus, zoals het uitzag, toen het zeven jaar op aarde was. In de hand droeg het een kruikje gevuld met fris water; helemaal geglazuurd was het, en iets groter dan de bekers van het convent. Onze Lieve Vrouw nam het kruikje in haar hand en gaf het hem, opdat hij drinken zou. Hij nam het aan en gretig dronk hij, en hij leste zijn dorst naar believen.

Eens trok hij het veld in, en op een smal pad liep een arme, eerbare vrouw hem tegemoet. Toen de vrouw hem naderde, week hij van het droge pad, en stapte hij op de natte bodem naast hem om haar voor te laten gaan. De vrouw draaide zich om en zei: 'Mijn lieve man, wat beoogt u hiermee, wanneer u, een eerbiedwaardige heer en priester, voor mij, een arme vrouw, zo deemoedig wijkt, waar het toch gepast zou zijn, was ik voor u geweest.' Toen zei hij: 'Welnu, mijn lieve vrouw, het is mijn gewoonte alle vrouwen hoog te achten en eer te bewijzen, omwille van de tedere Moeder Gods die in het hemelrijk is.' Ze hief haar ogen en handen op ten hemel en zei toen: 'Nu bid ik deze eerbiedwaardige Vrouw, dat u niet van deze aarde scheiden zult, alvorens van haar een bijzondere genade ontvangen te hebben, haar in wier naam u alle vrouwen eert.' Hij zei: 'Mag de reine, hemelse Vrouwe mij deze gunst bewijzen!'

Kort daarna gebeurde het, dat hij volgens zijn gewoonte, te midden van een overvloed aan drank van allerlei aard, met een dorstige mond van tafel ging. Toen hij zich die nacht te ruste legde, verscheen hem in een visioen een hemelse vrouwengestalte, en deze sprak hem als volgt toe: 'Ik ben het, de Moeder, zij die je vorige nacht drinken gaf uit het kruikje, en verlang, wanneer je zulke dorst hebt, jou uit erbarmen nogmaals drinken te geven.' Toen antwoordde hij zeer schuchter: 'Ach, reine Vrucht, jouw hand draagt toch niets, waarmee je mijn dorst lessen kunt.' Ze antwoordde hem en zei: 'Ik wil je te drinken geven van de

heilzame drank, die uitvloeit uit mijn hart.¹ Hij schrok hiervan, en was niet in staat te antwoorden, want hij achtte zich daartoe onwaardig. Maar vriendelijk zei ze toen tegen hem: 'Wanneer Jezus, de hemelse weelde, zich zo mild in je hart liet inzinken, en omdat jouw dorstige mond het zo zuur verdiend heeft, daarom zal ik het als mijn bijzondere troost jou schenken.' En ze zei: 'Het is geen lichamelijke drank, het is een heilzame, geestelijke drank van ware puurheid.' Toen liet hij het gebeuren en dacht bij zichzelf: Drink nu dan maar genoeg, zodat je je grote dorst zult kunnen lessen. Toen hij goed gedronken had van de hemelse drank, bleef wat achter in zijn mond, een klein, zacht knolletje was het, wit was het en gevormd als het hemelse brood²; hij bewaarde het in zijn mond, hoe lang weet ik niet, als een waar getuigenis. Daarna brak hij in tranen uit, en hij dankte God en zijn lieve Moeder voor de grote genade, die hij van hen ontvangen had.

In diezelfde nacht verscheen Onze Lieve Vrouw aan een zeer heilige vrouw, die in een andere stad verbleef, en liet haar weten op welke wijze zijn dorst door haar gelest was, en ze zei haar: 'Ga naar hem toe, en zeg de dienaar van mijn Kind, wat geschreven staat over de hoge leermeester, Johannes Chrysostomus, wiens mond van goud was: toen deze eens, hij was nog een leerling, voor het altaar knielde, waar een houtsnijwerk te zien was van de hemelse Moeder die het kind op haar schoot op moederlijke wijze drinken gaf, vroeg dit moederbeeld haar kind even op te houden hiermee, en ze liet ook die leerling uit haar hart drinken. Diezelfde genade is ook hem nu in dit visioen deelachtig geworden, en beschouw als getuigenis van de waarheid, dat zijn leer, zoals ze uit zijn mond komt, nu met meer verlangen en vreugde te horen zal zijn dan voorheen.' Toen hij dit vernam, hief hij handen, hart en ogen op en zei: 'Lof zij jou, ader van de uitvloeiende godheid, en lof boven lof, jij zoete Moeder van alle genaden, van mij arme, onwaardige mens voor deze hemelse

¹ Cfr. de legende van de *'Lactatio Bernardi'* in het visioen van Sint-Bernardus, waar Maria hem van haar melk te drinken geeft. Zie hier het overzichtsartikel van James France: *The Heritage of Saint Bernard in Medieval Art*. in: *A Companion to Bernard of Clairvaux* [Ed.] Brian Patrick McGuire, uit de serie Brill's Companions to the Christian Tradition, Vol. 25. Leiden 2011. pp. 329-335. Cfr. hier ook *Hor.* I,16.

² Een verwijzing naar het hemelse brood, 'het manna.' Cfr. Joh. 6,31-35.

gave!' Men vindt ditzelfde verhaal ook in het eerste deel van het boek, dat 'Speculum Vincentii' genoemd wordt.¹

De vrome vrouw nam weer het woord en zei toen tegen hem:

'Nog iets wil ik u zeggen. U moet weten, dat Onze Lieve Vrouw, samen met haar Kind, mij van nacht in een visioen verschenen is, en in haar handen droeg ze een mooie drinkbeker gevuld met water.

Kind en Moeder spraken over u met minne-

lijke woorden. En ze bood het Kind toen de drinkbeker met water en bad het zijn zegen erover uit te spreken. Het Kind sprak zijn heilige zegen uit over het water, en terstond werd het water tot wijn. En het Kind zei: 'Het is genoeg, ik wil niet dat de broeder zich nog langer aldus oefent, en zich van wijn onthoudt; vanaf nu zal hij wijn drinken vanwege zijn verzwakte natuur.' En omdat deze toestemming hem gegeven werd door God, dronk hij sedertdien wijn, zoals hij dat ook voorheen gedaan had.

In die tijd was hij vaak erg verzwakt door al die hierboven genoemde, zware oefeningen, die hij gedurende lange tijd gedaan had. Toen verscheen onze Heer aan een heilige godsvriend en hij had een doosje in zijn hand. Ze vroeg hem:

'Ach Heer, wat wil dat zeggen, waarom draag je dit doosje?' Hij zei: 'Daarmee wil ik mijn dienaar genezen, want hij is ziek.' En hij ging tot de dienaar en opende het doosje, waarin zich vers bloed bleek te bevinden. Hij nam van dit bloed en wreef het over de hartstreek van de dienaar, zodat deze helemaal onder het bloed zat, en hij bestreek hiermee ook zijn handen en voeten en

¹ Vincent de Beauvais (1190-1264), een Franse Dominicaan, in zijn 'Speculum historiale'; hier: VIII, 84.

al zijn ledematen. Toen zei ze tegen hem: 'Ach, mijn Heer en mijn God, waarom bestrijk je hem zo? Wil je hem soms merken met je vijf wondtekens?' Hij zei: 'Ja, ik wil zijn hart en heel zijn natuur met minnelijke tekenen van lijden merken, om hem dan te genezen en gezond te maken; een mens naar mijn hart wil ik van hem maken.'

Toen de dienaar deze oefeningen voor de uiterlijke mens, waarvan hiervoor een deel beschreven is, van zijn achttiende tot zijn veertigste levensjaar gedaan had, en heel zijn natuur verwoest was, zodat niets anders overbleef dan sterven of stoppen met deze oefeningen, toen besloot hij ervan af te zien; en God liet hem weten, dat deze tucht en aanpak samen niet meer geweest waren dan een goed begin en een doorbreken van zijn ongebroken mens, en hij wees erop, dat hij nog op een andere wijze beproefd zou moeten worden, wilde het met hem ooit goed komen.

19 Hoe hij gestuurd werd naar de geestelijke school, waar men de juiste gelatenheid kan leren.

Eens, het was na de metten, zat de dienaar in zijn stoel, diep in gedachten en ontzonken aan zijn zinnen; voor zijn innerlijk oog, dunkte hem, zag hij toen een naar beneden komende, fiere jongeling, die voor hem ging staan, en hem als volgt toesprak: 'Lang genoeg heb je de school voor beginners bezocht; je hebt je daar voldoende geoefend en bent nu gerijpt. Wel dan, kom en volg me! Ik wil je nu leiden naar de hoogste school die er in de tijd te vinden is, vol vlijt zul je er de hoogste van alle kunsten moeten leren; goddelijke vrede zal deze je brengen en je heilige begin zal er tot zalige voltooiing gevoerd worden.'

Verheugd hierover stond hij op. De jongeling nam hem bij de hand, en hij leidde hem, dunkte hem, een geestelijk land binnen; een mooi huis leek er te staan, en het was alsof het een woning van geestelijke mensen was. Bewoond werd het door hen die zich op diezelfde kundigheid toelegden. Toen hij daar naar binnen ging, werd hij door hen vriendelijk ontvangen en hartelijk begroet; ze haastten zich naar de overste en zeiden hem, dat er iemand gekomen was, die zijn leerling wilde zijn en ook de kunst wilde leren.¹ Hij zei: 'Ik wil hem zelf eens ontmoeten, om te zien hoe hij me bevalt.' Toen hij hem zag, lachte hij hem vriendelijk toe en zei: 'Neem van mij aan, dat deze bezoeker een goede leermeester worden kan van deze hoge kunst, zo hij duldzaam wil ingaan in de beklemmende nood, waarin hij beproefd zal worden.'

De dienaar begreep deze geheimnisvolle woorden toen nog niet; hij wendde zich tot de jongeling, die hem tot daar geleid had, en vroeg hem: 'Welnu, beste reisgezel, zeg me eens, wat is dat dan, die hoogste school en haar kunst, waar je mij van vertelde?' De jongeling zei toen: 'De hoge school en de kunst die men er onderwijst, niets anders is het dan de volledige en volmaakte gelatenheid van zich zelf, waarbij de mens op zodanige wijze blijft in ontwordenheid, dat, hoe God hem ook bejegt,

¹ Een soortgelijke episode kunnen we ook lezen in het *'Horologium'* (ed. Künzle L.II, M.III, pag. 545f.). De Oudvader *'Arsenius'* wordt hier genoemd als deze overste. Hij wordt door Seuse gezien als *'summus philosophus'*, (zie: p. 545, rg. 6).

door Hemzelf of langs schepselen, in vreugde of verdriet, dat hij zich beijvert, steeds gelijk te blijven in dit uitgaan uit het zijne, voor zover menselijke zwakte dit toelaat, en slechts Gods lof en eer te beogen, zoals de lieve Christus dat deed tegenover zijn Hemelse Vader.' Wat de dienaar daar toen hoorde, dat beviel hem zeer, en zijn streven was te leven naar deze kunst, en, hoe zwaar het hem ook mocht vallen, hij zou hiervan niet terugkomen; daar wilde hij bouwen en vele werken ijverig verrichten. De jongeling maakte een bedenking en zei: 'Deze kunst vergt een volkomen ontledigdheid: hoe minder men hier doet, des te meer heeft men in waarheid gedaan.' Hij bedoelde daarmee dát handelen, waarbij zich de mens zelf tot hindernis wordt en niet louter God op het oog heeft.¹

Na deze woorden kwam de dienaar snel weer tot zichzelf en hij bleef stil zitten; hij begon vervolgens diep na te denken over deze woorden en zag in, dat het loutere waarheid is, door Christus zelf onderwezen.² En hij begon in en met zichzelf te spreken, en hij zei toen:

¹ De jeugdige Seuse had blijkbaar de overtuiging dat extreme ascese een adequate remedie was tegen de geestelijke lauwheid die hem zo kwelde (zie: het *BdEW* en de eerste gedeeltes van de *Vita*). De woestijnvader Arsenius geeft hem nu een wijze les. De lauwheid, waaraan Seuse leed, vormde in de beleving van de woestijnvaders het werkerterrein voor de demon van de *acedia*. Bij de woestijnvader Evagrius van Pontus, die de subtiele listen van de demonen blijkbaar goed kende, lezen we bijvoorbeeld hoe de demon van de *acedia* hier een soort bondgenootschap sluit met de demon van de vraatzucht (*gula*). *Wanneer de boze geest van vraatzucht hevig en dikwijls gestreden heeft zonder het reeds (in de ziel) ingedrukte zelfbedwang te hebben ondermijnd, dan geeft hij het verstand een begeerte in naar uiterste ascese. [...] De tegenstrever van de waarheid, de boze geest van de lusteloosheid [acedia], doet deze boze geest na, door aan de standvastige ([ascetische]monnik) de uiterste eenzaamheid in te fluisteren, en hem aan te sporen tot de ijver van Johannes de Doper en van de eerstelingen van de kluizenaars, Antonius, met de bedoeling dat hij de langdurige en gruwelijke eenzaamheid niet meer uithoudt, met schaamte op de vlucht slaat, zijn plaats verlaat en hij (de boze geest) tenslotte kan zeggen: "Ik was hem te sterk af" (Ps. 12(13), 5. Uit: Evagrius van Pontus, *Verhandeling over allerlei slechte gedachten (Peri Logismon; De Malignis Cogitationibus)*, nr.35. Vertaling uit: Geestelijke geschriften I, Evagrius van Pontus, uit het Grieks vertaald en ingeleid door Christoffor Wagenaar ocsco, verschenen in de serie 'Monastieke Cahiers nr. 34, 1987. Cit. p.93-94. Mogelijk dat de hevige zelfkwellingen waaraan Seuse zich onderwierp, door hem later werden gediagnosticeerd als een vorm van het door de demon van de *acedia* gewenste vluchtgedrag (*evagatio mentis*), waarbij het 'geneesmiddel' (hevige ascese) op paradoxale wijze net 'het bitterzoete, verslavende gif' bleek te zijn dat Seuse zich zelf toediende. Het is dit inzicht dat hier doorschemert in het visioen van de hogeschool van de gelatenheid. Arsenius toont de dienaar nu, dat de deugd van gelatenheid de beste remedie is tegen de demon van de *acedia*. Seuse zal dit inzicht aan Elsbeth, zijn geestelijke dochter, doorgeven (tweede boek van de *Vita*).*

² Luc. 10,41.

‘Kijk ijverig in je binnenste, en je treft jezelf nog tot eigen bezit, en zie dan, dat je met al die uiterlijke oefeningen van jou, die je jezelf uit eigen overtuiging hebt opgelegd, ongelaten gebleven bent tegenover wederwaardigheden van buiten. Je bent nog als een geschrokken haasje, dat zich in het struikgewas verstopt houdt, en schrikt van elk vliegend blaadje. Zo is het met je gesteld: treft jou leed dan schrik je daarvan steeds weer; van de aanblik van je tegenstrevers verbleek je; moet je je onderwerpen, dan vlucht je; moet je je tonen, dan verberg je je; looft men je, dan ben je opgewekt, en berispt men je, dan ben je treurig. Het zal inderdaad wel zo zijn, dat je een hoge school nodig hebt.’

En onder innerlijk zuchten keek hij op naar God, en zei toen: ‘Ach God, hoe onverbloemd werd mij hier waarheid gezegd!’ En hij zei: ‘En ach, wanneer toch zal ik een echt gelaten mens worden?’

20 Over de pijnlijke onderwerping.

Toen de dienaar zulke uiterlijke oefeningen, die levensbedreigend werden, door God verboden wist, toen was zijn uitgeputte natuur daarover zo verheugd, dat hij huilen moest van vreugde. Toen hij terugdacht aan zijn strenge boeien, en wat hij niet al geleden en beleden had, toen zei hij tot zichzelf: 'Welnu dan, mijn beste, voortaan wil ik een rustig en ongebonden leven leiden, en ik wil het me goed laten gaan. Mijn dorst zal ik met wijn en met water goed lessen, en zonder boeien wil ik op mijn strozak slapen; hoe reikhalzend heb ik ernaar uitgekeken, dat me dit gemak voor mijn dood door God nog vergund zou worden. Lang genoeg heb ik me afgemat, tijd voor mij om uit te gaan rusten.' Deze vrijmoedige gedachten en soortgelijke invallen kwamen hem in de zinnen; ach, nog wist hij niet wat God hem toegedacht had!

Toen hij zich bij deze gedachten meerdere weken heel behaaglijk gevoeld had, gebeurde het eens, terwijl hij in zijn gebruikelijk beddestoel zat, dat een gedachte in hem opkwam van het ware woord, dat de lijdende Job sprak: 'militia est, etc.¹, het leven van een mens op deze aarde is niet anders dan ridderlijke krijgsveld'. Bij deze beschouwing ontzonk hij aan zijn zinnen en het dunkte hem, dat een schone jongeling hem tegemoet trad, een zeer mannelijke gestalte, die twee fraaie ridderschoenen meebracht en andere kledingstukken, die ridders plegen te dragen. Hij ging naar de dienaar en deed hem het ridderkleed aan, en hij zei tegen hem: 'Wees ridder! Tot nu ben je knaap geweest, en God wil, dat je voortaan ridder zult zijn!' Hij bekeek zichzelf, in die ridderschoenen, en met een hart vol verwondering zei hij: 'Kom mij te hulp, God! Hoe is het me vergaan, wat is uit mij geworden! Moet ik voortaan ridder zijn? Veel liever wil ik een behaaglijk leven leiden.' En hij zei tegen de jongeling: 'Omdat het Gods wil nu is, dat ik ridder zal zijn, moest ik dan na een verdienstelijke strijd ridder worden, dat zou mij nog veel liever zijn.' De jongeling wendde zich iets terzijde en lachte en zei tegen hem: 'Wees onbezorgd, jou staat nog genoeg strijd te wachten! Wie onverschrokken Gods geestelijke ridderschap wil

¹ Job 7,1.

leven, hem staat veel meer strijdgewoel te wachten dan de beroemde helden uit oude tijden ooit ten deel viel, zij, over wier dappere ridderschap de wereld zingt en spreekt. Je veronderstelt, dat God je van je juk bevrijd heeft en je boeien door hem wegge worpen zijn, en dat je voortaan een behaaglijk leven zult kunnen leiden: zo zal het niet gaan; God wil je niet bevrijden van je boeien, veranderen wil hij ze slechts, om ze nog zwaarder te maken, dan ze ooit geweest zijn.' De dienaar schrok erg van deze woorden en zei: 'Ach God, wat wil je nu met me gaan doen? Ik had gedacht dat het afgelopen zou zijn, maar het begint pas; nu pas zal ellende mijn deel zijn, vermoed ik. Ach, Heer van de hemel, wat heb je met me voor? Ben alleen ik een zondaar, en zijn al die andere mensen zo rechtvaardig, dat je jouw roede op mij, arme, neer laat komen, terwijl je haar tegenover anderen spaart? Zo heb je me behandeld van mijn kindsdagen af, toen je mijn nog jonge natuur met zware, langdurige ziekte gekruisigd hebt; en nu, dacht ik, was het wel genoeg geweest.' Hij zei: 'Nee, het is nog niet genoeg. In alles zul je beproefd moeten worden tot in de grond, wil het goed met je komen.' De dienaar zei: 'Heer, toon me, hoeveel lijden me nog te wachten staat.' Hij antwoordde en zei: 'Kijk omhoog naar de hemel: ben je in staat de talloos vele sterren te tellen, dan kun je dat ook met de bezoeken die je te wachten staan; en mogen de sterren dan klein lijken, toch zijn ze groot, net zo zal jouw lijden klein lijken voor het onge oefende mensenoog, door jou echter als groot gevoeld worden in het dragen ervan.' De dienaar zei: 'Ach Heer, toon me het lijden dat me nog te wachten staat, opdat ik het kennen zal.' Hij zei: 'Nee, het is beter voor je om dat niet te weten, je zou de moed kunnen verliezen. Maar van de talloze vormen van lijden, die je te wachten staan, wil ik je er nu drie noemen:

De eerste is: je sloeg jezelf tot nu toe met je eigen handen en hield daarmee op wanneer je dat wilde, en je had medelijden met jezelf. Jezelf wil ik je gaan ontnemen, om je weerloos te overhandigen aan vreemden. Je zult openlijk gedeemoedigd worden door enkele blinde mensen die jou je eer ontnemen; meer pijn zul je daarvan ondervinden, dan van het scherpe kruis op je verwonde rug; de oefeningen die je vroeger deed, ze maakten je in de ogen van anderen groot en verheven, nu echter zul je gekleinerd worden en tenietgaan.

Het tweede lijden is: welke bittere dood je jezelf ook hebt bezorgd, wat je desondanks door Gods beschikking gebleven is, dat is je zachte, liefdezoekende natuur; en het zal gebeuren, dat op die plaatsen waar je liefde en trouw zoekt, dat je net daar veel ontrouw, lijden en gebrek zult moeten ondervinden. Het lijden zal zo veelvuldig zijn, dat de mensen die een bijzondere genegenheid voor je hebben, jouw lijden uit erbarmen wel meelijden moeten.

Het derde lijden is: tot nu toe ben je een zuigeling en een verwende dreumes geweest, en in goddelijke zoetheid zwom je als een vis in de zee. Dat wil ik je nu gaan ontnemen, en ik zal je laten verkwijnen en verkommeren; zowel door God als de wereld zul je verlaten zijn, en door vriend en vijand openlijk ge-deemoedigd worden. Kort gezegd: alles wat je onderneemt om er liefde en troost in te kunnen vinden, het zal mislukken, en hetgeen je tegenstaat en leed brengt, dat zal gebeuren.'

De dienaar schrok hiervan zo, dat hij er helemaal van ging trillen, en wild sprong hij overeind, om vervolgens met uitgestrekte armen ter aarde te vallen; en hij riep God aan, en met huilend hart en weeklagende stem bad hij hem, mocht het mogelijk zijn, dat hij hem deze kwellingen zou besparen omwille van zijn milde, vaderlijke goedheid; mocht het echter niet zo zijn, dat de hemelse wil van zijn eeuwige ordening aan hem dan volbracht zou worden. Toen hij daar in zijn nood een tijdje gelegen had, sprak er iets in hem: 'Vat moed! Ikzelf zal bij je zijn, en je genadiglijk helpen al deze buitengewone zaken te doorstaan.' Hij stond op en hij gaf zich over in Gods handen.

Die ochtend, na de mis, toen hij treurig in zijn cel zat en al deze dingen overdacht, en hij het ijskoud had, want het was winter, toen sprak er iets hem: 'Open het venster van je cel, en kijk en leer!'¹ Hij opende het en keek naar buiten: toen zag hij een hond,

¹ Zie hier het commentaar van Bernard McGinn, in: *The Harvest of Mysticism in Medieval Germany*, vol. IV of *The Presence of God: A History of Western Christian Mysticism* (New York, 2005, p.571 nt.17. *The analogy with Augustine's famous account of his conversion in the garden at Milan (tolle, lege of Confessiones 8.12) is unmistakably.* McGinn verwijst tevens naar een passage uit *De vitis patrum* (VII.9; PL 73: 1032-33).

die midden in de kruisgang liep en in zijn mond een versleten voetdoek met zich mee droeg, waarmee hij merkwaardige dingen deed; hij smeed hem omhoog, en hij smeed hem omlaag, en trok er gaten in. Hij sloeg zijn ogen op en slaakte een diepe zucht, en in zijn binnenste weerklonk een stem: 'Net zo is het met jou gesteld in de mond van je broeders.' Hij dacht bij zichzelf: Omdat het niet anders zijn kan, geef je daaraan dan over, en zie toe, hoe deze voetdoek zich al zwijgend slecht laat behandelen; en doe ook jij zo! Hij ging naar beneden, en gedurende vele jaren hield hij die voetdoek bij zich als zijn liefste kleinood, en wanneer het hem in zijn ongeduld soms te veel werd, dan nam hij deze tevoorschijn, om zich daaraan te kunnen spiegelen en zwijgend dan stil te blijven tegenover anderen.

Wanneer hij zijn aangezicht weleens misprijzend afgewend hield van sommigen die hem lastigvielen, dan werd hij daar in zijn innerlijk voor bestraft; een stem zei dan: 'Gedenk, dat ik, jouw Heer, mijn mooie gelaat niet afkeerde van hen die mij bespotten.'¹ Hij had dan veel berouw, en wendde zich weer tot hen op vriendelijke wijze.

Voordien, wanneer hem lijden trof, dacht hij: Ach God, wanneer komt een einde aan dit lijden, zodat ik ervan bevrijd ben! Toen verscheen hem eens het kindje Jezus, het was op het feest van Maria Lichtmis², en het berispte hem en zei: 'Je weet nog niet goed hoe te lijden, ik wil het je leren. Kijk, wanneer lijden je treft, houd je blik dan niet gericht op het einde van dit lijden, denkend dat je dan tot rust zult komen; maar, terwijl het ene lijden je treft, bereid je dan voor om een nieuw lijden geduldig te ontvangen, het hoort erbij. Doe als een meisje dat rozen plukt: wanneer ze één roos plukt uit de rozenstruik, dan is dat voor haar niet genoeg, in haar hoofd ziet ze al, hoe ze er nog meer plukken kan. Doe ook jij zo: bereid je erop voor, dat wanneer het ene lijden eindigt, een ander je kort daarop treffen zal.'

Onder de godsvrienden die hem toekomstig lijden voorzegden, was een vrome, heilige vrouw die hem bezocht, en ze zei hem, dat ze op het feest van de Engelen³ na de metten vurig voor hem

¹ Cfr. Jes. 50,6.

² 2 februari.

³ 29 september.

tot God had gebeden. In een visioen dat ze toen had, kwam het haar voor alsof ze geleid werd naar de plek waar de dienaar zich bevond, en ze zag, hoe er boven hem een mooie rozenstruik opbloeide, groot was hij en breed naar alle kanten; prachtige van vorm was hij en met mooie, rode rozen overladen. Ze hief haar ogen op ten hemel: het dunkte haar, dat de zon stralend opging bij wolkeloze hemel; en in die zonneglans stond een mooi Kind, met uitgestrekte armen. Ook zag ze, dat van de zon een straal uitging die het hart van de dienaar trof, zo krachtig was deze, dat al zijn aderen en lidmaten erdoor opglansden. De rozenstruik neigde zich tussenbeide, want graag zou hij met zijn dikke takken zijn hart willen afschermen voor de zonneshijn. Hij kreeg het niet voor elkaar, want de losbrekende stralen waren zo sterk, dat ze door de takken heendrongen en oplichtten tot binnen in zijn hart. Daarna zag ze, dat het Kind, vanuit de zon komend, naar voren trad. En ze zei tegen hem: 'Ach, lief Kind, waar wil je heen?' Het zei: 'Ik wil naar mijn beminde dienaar gaan.' Ze zei: 'Ach, teder Kind, wat betekent die zonneglans in het hart van je beminde?' Het zei: 'Zijn minnerijke hart heb ik daarmee zo doorglansd, opdat uit zijn hart een schittering weerkaatsten mag, die de harten van mensen minnelijk tot mij trekken zal; en die forse rozenstruik, die het menigvuldige lijden betekent, dat hem nog te wachten staat, die zal dat niet kunnen verhinderen, want op nobele wijze zal het aan hem voltrokken moeten worden.'

Omdat afgescheidenheid voor een beginnende mens nuttig is, besloot hij om meer dan tien jaar in zijn klooster te blijven, afgescheiden van heel de wereld. Wanneer hij van tafel ging, sloot hij zich op in zijn kapel, en daar bleef hij dan. Hij wilde aan de poort noch op andere plekken, met vrouwen noch met mannen, een langerdurend gesprek voeren noch hen aankijken. Hij had zijn gezichtsveld ingeperkt, zodat hij niet ver kon kijken, het was niet verder dan vijf voet. Steeds bleef hij thuis, hij wilde noch de stad noch het land opzoeken, slechts zijn alleen-zijn wilde hij bewaken. Deze behoedzaamheid hielp hem niet, want net in die jaren trof hem menig, zichtbaar lijden, waardoor hij zo zwaar beklemd raakte, dat hij voor zichzelf en voor anderen voorwerp werd van erbarmen.

Om zijn gevangenschap beter te kunnen dragen, gedurende de tien jaren dat hij zich, ongekluisd en uit eigen beweging, ingesloten hield in de kapel, vroeg hij een schilder, hem een portret te maken van de heilige oudvaders samen met hun spreuken, en ook nog andere voorwerpen geschikt voor de beschouwing, die een lijdende mens aanzetten geduld te oefenen in beproevingen.¹ God stond echter niet toe dat hij zich verheugde over deze beelden, want toen de schilder met houtskool de oudvaders in de kapel getekend had, kreeg deze een ziekte aan zijn ogen, waardoor hij geen kleuren aanbrengen kon. Hij nam daarop verlof en zei, dat het werk zo moest blijven staan, totdat hij zou genezen. Hij wendde zich tot de schilder en vroeg hem, hoe lang het duren ging voor hij zou genezen. Hij zie: 'Twaalf weken.' De dienaar droeg hem op om de neergeworpen ladder opnieuw op te richten tot bij de schetsen van de oudvaders, en hij ging de ladder op en streek zijn handen over hun beeltenis en bestreek daarna de pijnlijke ogen van de schilder, zeggend: 'In de kracht van God en de heiligheid van deze oudvaders gebied ik u, meester, morgen overdag weer te keren en met ogen die volledig genezen zijn.' Die ochtend in alle vroegte, kwam hij vrolijk en gezond terug en hij dankte God en de dienaar, voor zijn genezing. De dienaar echter schreef het toe aan de oudvaders, over wier beeltenis hij zijn handen gestreken had.

God handelde in die tijd, alsof hij de boze geesten en alle mensen goedkeuring gegeven had hem te pijnigen. Ontelbaar vele malen had hij te lijden onder de boze geesten, die hem langs vreselijke beelden en met gruwelijke bruutheid zo veel lijden en kwelling brachten, zowel dag als nacht, of hij nu wakend was of slapend, dat hij hiervan veel pijn ondervond. Eens kwelde hem een aanvechting, en de lust bekroop hem vlees te eten, want vele jaren had hij vlees gemeden. Toen hij het vlees gegeten en zijn lust amper bevredigd had, toen verscheen hem een gestalte, een monsterlijke, helse persoon was het, en deze sprak het volgende vers: 'Adhuc escae eorum erant', etc.², en met blaffende stem sprak deze tot de omstanders: 'Deze monnik heeft de dood verdiend, en ik zal hem die geven.' Toen ze hem daar geen toestemming voor wilden geven, trok hij een gruwelijke boor

¹ Zie tevens hfdst. 35 van de *Vita*.

² Ps. 78(77),30 '*adhuc escae eorum erant in ore ipsorum*', [hun spijs was nog in hun mond]. Zie ook: Num. 11,33.

tevoorschijn, en hij zei: 'Omdat ik je nu niets anders kan aandoen, daarom wil ik je lichaam met deze boor pijnigen en hem in je mond boren, zodat je net zoveel pijn zult lijden, als je lust vlees te eten groot is geweest.' En hij dreef de boor zijn mond in. Meteen zwol zijn kaakbeen en zijn tandvlees en zijn hele mond, zodat hij deze niet meer open kon doen, en hij wel drie dagen lang geen vlees of iets anders eten kon, alleen wat hij tussen zijn tanden door kon zuigen.¹

¹ Vermoedelijk een ontsteking van een van de tandwortels of het parodontium rond de mandibulaire kiezen. Door uitbreiding en sterke oedeemvorming kunnen slik- en soms ademhalingsproblemen ontstaan. Voor de tandheelkunde uit die tijd, zie de informatieve meerdelige serie geschreven door Jonkman E.J. en Eijkman, M.A.J, *Middeleeuwse tandheelkunde in de Lage Landen*, in: Nederlands Tijdschrift voor Tandheelkunde, Jaargang 2015.

21 Over het innerlijk lijden.

Bij al zijn kwellingen waren er drie die hij innerlijk onderging, en hem toen veel pijn brachten. Een daarvan betrof de onjuiste bedenksels aangaande het geloof. Hem vielen gedachten in over zaken als, hoe God mens kon worden, en dergelijke vragen meer. Hoe meer hij zich hiertegen verzette, des te meer hij dwaalde. God liet hem in deze aanvechtingen wel negen jaren lang met jammerend hart en tranende ogen God en alle heiligen aanroepen om hulp. Tenslotte, toen God de tijd gekomen achtte, hielp hij hem hier helemaal vanaf, en God gaf zijn geloof grote vastigheid en verlichting.

Het tweede innerlijk lijden betrof de ongeordende droefheid. Het was hem voortdurend zwaar te moede, alsof er een berg op zijn hart lag; dat kwam deels hierdoor, dat zijn plotse ommekeer zo hevig was, dat zijn levendige natuur er in grote verdrukking door geraakte. Deze nood kwelde hem wel acht jaren lang.

Het derde innerlijk lijden bestond uit de aanvechting, dat er voor zijn ziel geen redding meer mogelijk was, en dat ze voor eeuwig verdoemd was; wat hij ook mocht doen of hoe hij zich ook zou oefenen, niets zou helpen om behouden te blijven; alles zou hoe dan ook vergeefs zijn. Het hield zijn denken dag en nacht in de greep. Moest hij naar het koor gaan of een ander goede handelingen verrichten, dan kwam de aanvechting naar boven en zei hij met klagende stem: 'Wat helpt het je om God te dienen? Vervloekt ben je en blijf je; voor jou geen redding! Geef het maar op, je gaat verloren, hoe je het ook aanpakt.' En hij dacht dan: Ach, ik arme man, waarheen moet ik me wenden? Verlaat ik de orde, dan wordt de hel mijn deel, blijf ik, ook dan is er voor mij geen redding. Ach God, mijn Heer, verging het een mens ooit slechter dan het mij vergaat? Vaak stond hij in gedachten verzonken, vele diepe zuchten slakend, waarbij de tranen hem over de wangen rolden; hij sloeg zich voor de borst en zei: 'Ach God, is er voor mij dan geen hulp? Wat een beklagenswaardige zaak dit toch is! Moet ik dan zowel hier als daar in nood verkeren? Wee mij, dat mijn moeder mij ooit gebaard heeft!'

Deze aanvechting kwam voort uit ongeordende vrees: hem werd gezegd, dat zijn opname in de orde was gebeurd onder uitwisseling van tijdelijke goederen, en hiervan komt de zonde die simonie genoemd wordt, waarbij men geestelijk goederen met wereldse koopt.¹ Diep liet hij het inzinken in zijn hart, tot dat hij dit lijden achter zich kon laten. Toen dit vreselijke lijden een jaar of tien aanhield, en hij zich al die tijd hield voor niets anders dan een verdoemde mens, bezocht hij eens de heilige meester Eckhart, en hem maakte hij deelgenoot van zijn lijden. Hij hielp hem ervan af, en zo werd hij van die hel verlost, waarin hij zich zo lang bevonden had.²

¹ Seuse was als dertienjarige toegetreden tot de orde, twee jaar vroeger dan feitelijk toegestaan was. Speciale toestemming was nodig van de provinciale overste. Omdat het intreden van de jonge Heinrich vergezeld ging van een schenking door zijn ouders, zou dit kunnen worden opgevat als een vorm van simonie, iets waarmee de jonge Heinrich behoorlijk mee in zijn maag gezeten heeft.

² Wanneer de periode van tien jaar klopt en Seuse vanaf het begin van zijn opname in de orde gekweld werd door deze gedachte, dan kan het contact met Meester Eckhart rond 1320 hebben plaatsgevonden. Mogelijk dat beide ordegenoten toen in Straatsburg waren. Wanneer het, ondanks het gebrek aan extern bronnenmateriaal, inderdaad zo zou zijn dat Seuse rond die tijd in Straatsburg studeerde, dan is het mogelijk dat hij daar niet alleen Eckhart trof, maar is het ook niet onwaarschijnlijk dat hij er kennis heeft gemaakt met de ongeveer vijf jaar jongere uit Straatsburg afkomstige Johannes Tauler, die daar toen studeerde.

22 Het uitwaarts gaan tot zijn naaste in heilzame behulpzaamheid.

Toen hij vele jaren zijn innerlijkheid verzorgd had, werd hij door God langs menige openbaring gewezen op het heil van zijn naaste, opdat hij ook daaraan voldoende zorg zou geven. Welk groot lijden hij te dragen kreeg door dit goede werk, zonder maat en getal was het, hoewel toch menige ziel door hem geholpen werd. Dat openbaarde God eens aan een uitverkoren godsvriendin, Anna heette ze, die ook zijn geestelijke dochter was. Tijdens haar beschouwing werd zij eens in verrukking weggevoerd, en ze zag de dienaar, die op een hoge berg de mis deed. In hem en aan hem zag ze ontelbaar velen hangen, en nooit geleek de ene op de andere; hoe meer iemand God deelachtig was, hoe meer ruimte hij in hem innam, en hoe meer hij zich in zijn innerlijk bevond, des te meer had God zich hem toegewend. Zij zag, hoe hij vol ijver tot de eeuwige God bad voor allen die hij in zijn priesterlijke handen droeg. En ze vroeg God haar de betekenis van dit visioen uit te leggen. En God gaf haar het volgende ten antwoord: 'Al die ontelbare velen die aan hem hangen, dat zijn al de mensen, die bij hem gebiecht hebben of door hem onderwezen zijn, of hem op een andere wijze hun bijzondere trouw tonen. Hij heeft hen op zulke wijze tot mij gebracht, dat ik hun leven richten zal op een goed einde, en ze nooit van mijn opgewekte aangezicht nog gescheiden worden. Wat hij hierdoor aan lijden zal moeten dragen, dat zal ik hem allemaal ruim vergelden.'

Nog voor dit eerder genoemde nobele schepsel de dienaar van de Eeuwige Wijsheid had leren kennen, wekte God in haar het innerlijk verlangen hem te zien. Het gebeurde eens dat ze in vervoering was weggerukt; en in dat visioen werd haar gezegd, te gaan naar waar de dienaar was, om hem te bezoeken. Ze zei: 'Ik zal hem niet kunnen herkennen tussen die vele broeders.' Toen werd haar gezegd: 'Hij is goed te herkennen tussen de anderen; om het hoofd draagt hij een groene krans, die bezet is met rode en witte rozen, om en om, als was het een rozenkrans; de witte rozen staan voor zijn zuiverheid, en de rode rozen voor zijn geduld in het menigvuldig lijden, dat hij dragen moet. En zoals de gouden, volmaakt ronde krans, die men de heiligen om het

hoofd pleegt te schilderen, hun eeuwige zaligheid moet verzinnebeelden, die ze nu in God bezitten, zo verzinnebeeldt de rozenkleurige krans het menigvuldig lijden, dat de lieve godsvrienden dragen moeten, terwijl ze nog in de tijd levend God dienen in ridderlijke oefeningen.’ Daarna nam de engel in het visioen haar mee naar de plek waar hij zich bevond, waar ze hem snel herkende aan de rozenkleurige krans, die hij op zijn hoofd droeg.

Toen, in die tijd van zijn lijden, vond hij zijn grootste innerlijke steun in de ijverige behulpzaamheid van de hemelse engel. Eens was hij ontzonken aan zijn uiterlijke zinnen, en hij zag toen in een visioen, hoe hij geleid werd naar een plek, waar zich een heel engelengeselschap bevond; en een van hen, die hem het meest nabij stond, zei tegen hem: ‘Open je hand en zie!’ Hij toonde de hand en keek;

toen zag hij midden uit zijn hand een mooie rode roos ontspringen met haar groene blaadjes. Zo groot was de roos, dat ze de hand tot aan de vingers bedekte, en zo mooi en schitterend was ze, dat ze een lust was voor het oog. Hij draaide de hand naar zowel de buitenzijde als de binnenzijde, en beide kanten boden deze heerlijk aanblik. Met grote verwondering in zijn hart zei hij: ‘Ach, lieve vriend, wat wil dit visioen zeggen?’ De jongeling zei: ‘Het lijden en nogmaals het lijden, en nog meer van het lijden en steeds maar weer het lijden; het is wat God jou geven wil, en het is de betekenis van de rode rozen, vier in getal¹, aan beide handen en beide voeten.’ De dienaar verzuchtte diep en zei: ‘Ach, lieve Heer, dat lijden de mens zoveel pijn geeft, en hem toch geestelijk zo prachtig siert, het is een wonderlijke beschikking van God!’

¹ Vier rozen verwijzen naar het viermaal genoemde lijden in deze zin.

23 Over het menigvuldige lijden.

Hij was eens op weg naar een kleine stad, en vlak bij die stad stond een houten beeld, een crucifix, er was een klein huisje omheen gemaakt, zoals wel gebruikelijk is, en de mensen dachten dat daar vele wonderen gebeurden. Daarom namen ze wassen beeldjes en veel wassen dingen mee, om ze daar op te hangen, God tot lof.¹ Toen zijn weg hem bij de crucifix bracht, liep hij er naar toe, en hij knielde voor de crucifix. Toen hij daar enige tijd gebeden had, stond hij op en samen met zijn begeleider ging hij naar een herberg in die stad. Dit knielen en bidden voor het beeld, werd gezien door een meisje, een kind van zeven jaren oud. Toen het nacht geworden was, kwamen er dieven naar het beeld, ze braken de deur open en stalen al het was dat ze vinden konden. Toen het weer dag werd, bracht men het nieuws naar de stad, en het kwam de burger ter ore die de zorg over het beeld had. Hij deed navraag, wie deze grote misdaad wel begaan had. Toen zei dat eerder genoemde kleine meisje, dat zij wel wist wie het gedaan had. En toen men bij haar aandrong om te zeggen wie het gedaan had en deze aan te geven, toen zei ze: 'Geen ander die er schuldig aan is dan de broeder.' En het was de dienaar die ze bedoelde. 'Want,' zei ze, 'hem zag ik gisteravond laat knielen voor het beeld en daarna de stad ingaan.' Wat het kind zei, dat nam de burger aan als de waarheid, en wat hij daar hoorde, dat vertelde hij verder, zodat de lasterlijke aantijging over de broeder de stad rondging, en men hem van de diefstal betichtte. Menig kwaad gerucht deed over hem de ronde; en hoe men hem moest vonnissen en als een misdadiger moest opbergen, weg van de wereld. Toen hij hiervan vernam, schrok hij hevig, hoezeer hij zich ook onschuldig wist, en met een diepe innerlijk zucht zei hij tot God: 'Lijden zal ik, ach Heer, niet kunnen ontlopen, en zou je me dan het soort lijden geven, dat mijn eer niet zou aantasten, met opgewekt gemoed droeg ik het; nu echter raak je me in het hart, want mijn eer gaat verloren door deze zaken, iets ergers kan mij niet treffen.' Hij bleef in die kleine stad, totdat het gepraat verstomde.

In een andere stad gebeurde het, dat er veel geruchten omtrent hem in omloop kwamen, die zich door de hele stad en al haar

¹ Votiegave, ook wel 'ex voto' genoemd.

omstreken verspreidden. In die stad stond een klooster, waarin zich een stenen beeld bevond, een crucifix, en dat had, zo men zei, dezelfde afmetingen als Christus heeft gehad. Men trof ten tijde van de vasten eens vers bloed aan op dit beeld, het zat onder het teken van de wond in zijn zijde. De dienaar ijlde er samen met anderen heen, om het wonder te kunnen zien. Toen hij het bloed zag, kwam hij nader en hij streek bloed aan zijn vinger, zo dat allen die daar stonden het konden zien. Uit de hele stad kwam men toegestroomd, en men drong er bij hem op aan, om ten overstaan van allen te zeggen wat hij gezien en betast had. Hij deed het en zei het, maar hij deed het voorzichtig, zo dat er geen oordeel in zat of het daar nu door God of door mensen opgekomen was; dat oordeel liet hij aan anderen over.

Dit verhaal verspreidde zich door de hele streek, en iedereen voegde er naar geloven iets aan toe; en hem werd verweten, in zijn eigen vinger gestoken te hebben en het bloed aan de crucifix te hebben gestreken, zo dat men menen kon, dat het beeld uit zichzelf was gaan bloeden, en dat hij die oploop uit hebzucht teweeg had gebracht, om de mensen hun bezittingen af te kunnen nemen. Deze lasterpraat werd in stad en land over hem verteld: toen de burgers van de stad hoorden van deze grote oplichterij, moest hij 's nachts wegvluchten uit die stad, en ze zaten hem achterna en zouden hem gedood hebben, was hij hun niet ontkomen; veel geld werd er geboden aan wie hem zou terugbrengen, levend of dood. Deze en dergelijke lasterpraat hoorde men vaak. Waar men deze praatjes ook maar hoorde, daar nam men het aan als waarheid, en zijn naam ging over de tong, en er werd gescholden en gevloekt; menig lichtvaardig oordeel werd er over hem geveld. Er waren ook sommigen met verstand, zij die hem kenden, en zij zeiden dat hij onschuldig was. Men sprak hen tegen op zulke bijtende toon, dat ze niet anders dan zwijgen konden, en hem aan zijn lot moesten overlaten. Een voorname vrouw uit de stad, die van de vreemde aantijgingen vernam die de arme man onschuldig moest verduren, bezocht hem vol medelijden in zijn nood en gaf hem de raad, zich door de stad een brief met zegel te laten geven die ook elders van zijn onschuld kon getuigen, want iedereen in de stad wist heel goed, dat hij onschuldig was. Toen zei hij: 'Ach, lieve vrouw, zou dit slechts het enige lijden zijn waartoe God me veroordeeld heeft, graag zou ik me die brief laten geven; maar er is zoveel van dit en

dergelijk lijden, dat mij dagelijks treft, dat ik het wel aan God moet overlaten, en het daarbij laten moet.’

Eens voer hij stroomafwaarts naar de Nederlanden voor een kapittel.¹ Veel lijden had men daar voor hem bereid, want er waren twee voorname ordegenoten naar daar gekomen, die maar niet ophielden te bedenken, hoe hem zoveel mogelijk te kunnen bedroeven. Met sidderend hart werd hij voor het gerecht geroepen, en veel werd hem ten laste gelegd; een van die zaken was, dat men zei dat hij boeken schreef, waarin valse leer voorkwam, waardoor het hele land verontreinigd werd met ketters vuil.² Daarom was het dat men fors tegen hem tekeer ging met scherpe woorden en dreigingen; groot lijden wilde men hem bereiden, hoewel God en de wereld zijn onschuld in deze zaak kenden. Deze hevige beklemming was God niet voldoende, hij deed er nog een schepje bovenop. Op de terugreis zond God hem ziekte, en een hevige koorts overviel hem; daarbij kwam een zorgwekkend ettergezwel opzetten, kort bij zijn hart. En aldus, door zowel deze innerlijke beklemming als die uiterlijk last, kwam de dood hem zo nabij, dat niemand nog dacht dat

¹ Waarschijnlijk is dit het provinciaal-kapittel van 8 september 1330, dat plaatsvond in het dominicanenklooster gelegen aan de rand van het Vrijthof te Maastricht (trajectum superior). Het generaal kapittel van 1329, dat gehouden werd te Sisteron (gelegen in de huidige regio Provence-Alpes-Côte d'Azur) bepaalde, dat het volgende gehouden zou worden in Keulen (*Sequens generale capitulum assig-namus apud Colonia in provincia Theutonie, [...]*) zie: Reichert, *Acta capitulum generalium Ordinis Praedicatorum*. Reichert, Benedikt Maria; Frühwirth, Franz Andreas, Vol. 2, 1898 Rome/Stuttgart, dl. II, p. 193. Het generaalkapittel werd altijd rond Pinksteren gehouden, het provinciaal kapittel in september (begin op 8 september, het feest van 'Maria Geboorte'). In 1330 werd zowel het generaal-kapittel als het provinciale kapittel voor de Provincie Teutonica in Maastricht (*Traiecto superior*) gehouden. Zie hier: Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses Philosophia spiritualis, ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*. Wiesbaden, 1994. p. 24-25. Voor de acta van het generaal-kapittel, zie: Reichert, *op. cit.* pag. 194-205, onder: *hec sunt acta capituli generalis apud traiectum: celebrati anno domini M^o. CCC^o. XXX°*. Over Seuse overigens geen woord, wel worden veroordelingen uitgesproken over Ludwig de Beier, Peter van Corbaria en Michael de Cesena: *Instrumenta publica condemnationis fulminate contra Ludovicum Bavarum, Petrum de Corbaria et Michaellem de Cesena*. (pag.201 e.v.). De notulen van het provinciaal kapittel van dat jaar zijn verloren gegaan.

² Wanneer het meervoud 'boeken' letterlijk genomen wordt, is het de vraag welke boeken dat geweest zijn. Naar alle waarschijnlijkheid betreft het in ieder geval het *BdW*, of eerdere versies daarvan, mogelijk betreft het tevens een ander, verloren gegaan werk, misschien ook het *BdEW* of een voorloper (*Minnebüchlein?*) daarvan. Zie hier verder: Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses Philosophia spiritualis, ed. Rüdiger Blumrich, und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter 17*, Wiesbaden 1994, pp. 24-29.

hij het zou overleven. Zijn reisgenoot keek hem vaak aan, alsof zijn ziel hem aan het verlaten was.

Toen hij in een hem onbekend convent te bed lag, zwak als hij was, en 's nachts door de kwellende ziekteverschijnselen niet kon slapen, toen begon hij God om rekenschap te vragen, en hij zei: 'Ach, rechtvaardige God, dat je mijn zwakke natuur zo erg overladen hebt met bitter lijden, en mijn hart doorwond hebt met grote schande en smaad, die mijn deel werd, en dat ik zo met bittere nood, zowel inwendig als uitwendig omgeven ben! Wanneer toch wil je me verhoren, milde Vader, wanneer is het voor jou genoeg?' En hij stelde zich de doodsangst voor ogen, die Christus moest ondergaan op de berg. Met dit beeld in gedachten kroop hij het bed uit om op een stoel te gaan zitten die voor zijn bed stond, want door de etterbuil kon hij niet liggen. Toen hij daar in al zijn zwakte neerzat, toen zag hij in een verschijning, hoe een grote schaar van hemelbewoners hem in de kamer bezocht om hem te troosten; en de hemelschaar hief het lied aan van een hemelse reidans, en zo zoet klonk het in zijn oren, dat heel zijn natuur erdoor veranderd werd. Toen zij daar zo opgewekt zongen terwijl de dienaar daar zo treurig zat, toen kwam een jongeling naar hem toe en zei op vriendelijke toon: 'Waarom zwijg je, waarom zing je niet met ons mee? Je bent toch vertrouwd met hemels gezang?' Toen antwoordde hem de dienaar vanuit de verzonkenheid van zijn treurige hart; en hij zei: 'Ach, zie je dan niet hoeveel pijn ik heb? Waarover heeft ooit een stervend mens zich verheugd? Moet ik zingen? De klaagzang van het lijden hef ik nu aan. Zou ik ooit opgewekt gezongen hebben, dan is het daarmee nu afgelopen, want het uur van de dood is mij nabij. 'De jongeling zei toen opgewekt: 'Viriliter agite!¹ Houd stand, wees opgewekt; jou zal niets gebeuren! Je zult nog tijdens je levensdagen gezang laten weerklinken, waardoor God in zijn eeuwigheid lof en menig lijdende mens troost ontvangen zal.' Zijn ogen vulden zich toen met tranen en hij brak in huilen uit, en kort daarna, in datzelfde uur, brak de etterbuil open die hij in zich droeg, deze verdween helemaal, en hij genas ter plekke.

¹ Ps. 31(30),25.

Toen hij wat later weer thuis was, toen kwam er een vrome godsvriend naar hem toe, en zei: 'Lieve heer, hoewel u op deze reis wel honderd mijlen van mij verwijderd was, toch is uw lijden steeds bij me geweest. Eens, voor mijn inwendige ogen, zag ik de goddelijke rechter zitten op zijn stoel, en overeenkomstig zijn besluit, werden twee boze geesten uitgezonden, en ze be-laagden u in de gestalten van die twee voornamen ordegenoten, die u zoveel leed bezorgden. Toen riep ik tot God en zei: "Ach barmhartige God, hoe kun je dit bittere lijden, dat je vriend nu treft, toestaan?" Hij antwoordde en zei: "Daartoe heb ik hem uitverkoren, opdat hij door dit lijden gevormd wordt overeenkomstig mijn Eniggeboren Zoon; en toch verlangt mijn gerechtigheid dat dit grote onrecht, dat men hem aandoet, gewroken wordt, door een te vroege dood van die twee, die hem dit leed bezorgden.'" En inderdaad, aldus geschiedde het kort daarna, en zo, dat velen hiervan vernamen.

24 Over het grote lijden, dat zijn eigen zus hem aandeed.

De dienaar had een zus, ze behoorde tot een religieuze orde. Toen gebeurde het – haar broer woonde in die tijd elders – dat ze het convent vaker begon te verlaten om vervolgens slecht gezelschap op te zoeken. Eens, toen ze op stap was in het gezelschap van deze mensen, vergat zij haar gelofte en ze verviel in zonde; en vanwege het leed en ongemak, dat men door haar ondervond, verliet ze haar convent en ze liep weg, waarheen wist hij niet. Toen hij weer terug was in zijn convent, ging die treurige geschiedenis van mond tot mond; een van hen kwam naar hem toe en vertelde hem wat voorgevallen was. Toen verstijfde hij van verdriet, en het was alsof zijn hart brak, en hij liep rond als iemand die zijn zinnen verloren heeft. Hij vroeg waar ze was en waarheen ze ging; niemand kon het hem zeggen. En hij dacht toen bij zichzelf: Nieuw lijden is goed – maar dit! Versaag nu niet, kijk of je die arme, verloren ziel kunt helpen; offer vandaag nog je wereldlijke eer de barmhartige God, schuif alle menselijke schaamte terzijde, spring naar haar toe in die diepe poel en haal haar daaruit!

Toen de broeders in het koor verzameld waren, liep hij eens door dat koor, waarbij hij helemaal verbleekte, en hij voelde hoe al zijn haren zich oprichtten. Niemand durfde hij op te zoeken, want iedereen schaamde zich voor hem, en die eerder zijn metgezellen waren, ze gingen hem nu uit de weg. Ging hij naar zijn vrienden om raad, dan keerden ze hun gelaat misprijzend van hem af. Toen dacht hij aan de arme Job, en zei: ‘Laat de barmhartige God mij nu troosten, want door heel de wereld ben ik verlaten.’

Hij deed overal navraag, waarheen te gaan, om de verloren ziel na te kunnen ijlen. Eindelijk werd hem een oord gewezen, en daar ging hij heen. Het was op de feestdag van Sint-Agnes¹, en het was koud: het had die nacht hard geregend, en de beken waren gezwollen. Toen hij over een beek moest springen, bleek hij te zwak en hij viel in de beek. Zo gauw het mogelijk was, stond hij op; en zijn innerlijke nood was zo groot, dat hij weinig

¹ 21 januari.

acht gaf op zijn uiterlijke nood. Toen hij zijn doel bereikt had, bleek ze een of ander klein huisje betrokken te hebben. Hij ging er heen, met angstige tred, en eenmaal binnen, trof hij haar aan. Toen hij haar aankeek, toen zakte hij ineem op de bank waarop ze zat, en tweemaal na elkaar viel hij in zwijm. Meteen nadat hij weer tot zichzelf gekomen was, begon hij op hese toon te huilen en te jammeren, hij sloeg zich de handen voor het hoofd, en zei: 'Ach, mijn God, hoe heb je me verlaten!' Toen verloor hij het zicht, zijn mond viel stil, zijn handen verstarde, en hij viel in zwijm en lag daar enige tijd voor dood neer. Toen hij wederom tot zichzelf gekomen was, nam hij zijn zus in zijn armen en zei: 'Ach, mijn kind, ach mijn zus, wat moet ik door jou toch meemaken!' En hij zei: 'Ach, Sint-Agnes, lieve maagd, jouw dag, hoe bitter toch is deze voor mij geworden!' En nogmaals viel hij ter aarde, en raakte hij buiten kennis.

Toen stond zijn zwakke zus op, en bittere tranen latend viel ze hem te voet, en op klagende toon zei ze tegen hem: 'Ach, mijn heer en vader, welk trieste dag toch, de dag waarop ik geboren ben, want God heb ik nu verloren, en u heb ik zulk groot leed aangedaan! Mijn arme hart zal daarom pijn, schaamte en zuchten kennen, altijd en steeds maar weer! Ach, trouwe redder van mijn verloren ziel, hoewel ik uw woorden en aandacht niet waardig ben, overweeg dan toch in uw trouwe hart en gedenk: dat u uw trouw aan God niet beter tonen, noch uw handelen krachtiger naar zijn voorbeeld richten kunt, dan ten overstaan van een verworpen zondares en een bekneld hart. God toch heeft u barmhartig gemaakt tegenover alles wat barmhartigheid verdient: hoe wilt u dan mij, arme verworpen zondares, uw barmhartigheid onthouden, waar ik toch voor God en de wereld zo beklagenswaardig werd, op dat uur, waarop mijn zware schuld mij, zo snel en zonder dat ik er erg in had, tot een onwaardige heeft gemaakt voor alle mensen. Wat alle mensen verwerpen en verafschuwen, daar gaat u naar op zoek; omdat alle mensen zich terecht voor mij schamen, gaat u op pad om de pijnlijke smaad die u treft onder ogen te zien, en mij zoekt u. Heer, ik bid u met een hart vol eeuwigdurend verdriet, teraardegeworpen en gebogen onder uw voeten, om God aan mij, arme gevallen zondares, te eren en mij deze misstap en het kwaad helemaal te vergeven, dat ik u en mijn arme ziel heb aangedaan. Gedenk ook, dat, al heb ik uw eer in deze wereld

aangetast en uw lichaam en leven schade toegebracht, ja, gedenk, dat u aan mij bijzondere eer en troost zult ontvangen; laat u daarom erbarmen, want ik ben de arme ongelukkige, zij die in de valstrik is geraakt, en die dit in de tijd en in de eeuwigheid, in hart en ziel, almaar met zich zal moeten meedragen, en zo mij zelf en anderen tot last zal zijn; ja, laat mij dan zowel hier als daar uw arme, behoeftige zijn. Niets hogers zal mijn hart ooit nog begeren, hoewel ik billijkerwijze niet langer uw zus mag heten of zijn, dan slecht in erbarmen als uw verloren zus aangenomen te worden, en aldus, met recht, de door u gevonden en geredde bedelares te mogen zijn. En dit komt waarlijk uit de grond van mijn hart; en wanneer men mij uw zus zal noemen, of wanneer iemand mij benaderen wil als zodanig, dan zal dat voor mijn hart bijzondere bitter zijn. Hoe vaak toch heb ik erbarmen met u; en nu u daar staat, en mij aanziet, moet u wel vol lijden zijn, want ik weet van u, dat alles waar een hart zich van nature voor schamen moet, dat u zich daartegen niet verweren kunt. Niets gemeenschappelijks wil noch verlang ik van u of met u te hebben, dan dat uw ogen en oren schaamte en afkeer zullen voelen over mij. Alle blijvende pijnen wil ik lijden, en ik wil deze aan God opdragen voor mijn schandelijke zonden, opdat u een mild erbarmen en waarlijke vergeving voor mij, arme zondares, bij God zult verkrijgen, en mijn arme ziel weer tot gratie helpt komen.'

Op deze weeklachten antwoordde de broeder, toen hij weer tot zichzelf was gekomen, aldus: 'Ach, hete tranen, breek los uit een hart zo vol, dat het zich van hartzeer niet meer inhouden kan! Ach, mijn kind, ach, enige vreugde van mijn hart en ziel, van mijn kindsdagen af, jij aan wie ik vreugde en troost hoopte te beleven, kom hier en laat me je drukken aan het dode hart van je ongelukkige broer! Laat me het aangezicht van mijn zus benatten met de bittere tranen van mijn ogen, laat me rouwen en huilen over mijn gestorven kind! Ach, duizend keer lijfelijk sterven: kleine smart; ach, ziel en eer dood: grote smart! Ach, leed en lijden van mijn ongelukkige hart! Ach God, wee mij, barmhartige God, wat heb ik te verduren gehad! Ach, mijn kind, kom bij me! Nu ik je, mijn kind, dan gevonden heb, nu wil ik mijn klagen en huilen laten varen, en vandaag wil ik je opnemen in de genade en het erbarmen, waarvan ik hoop, dat mij, zondige mens, de barmhartige God zal opnemen op de dag van mijn

heengaan; en graag wil ik je vergeven voor het mateloze leed en het lijden, dat ik door jou te verduren heb gehad en tot het einde van mijn levensdagen zal moeten verduren; en ik wil je steunen en je helpen je misstappen helemaal uit te boeten tegenover God en tegenover de wereld.' Alle mensen werden door erbarmen ontroerd, zo erg, dat zij die dit zagen en het verdriet van beiden hoorden, zich niet konden inhouden, en wel moest huilen. En met dit treurende gedrag en die vriendelijke troost, raakte hij haar zo, dat ze goede moed vatte, en zich opnieuw onderwierp aan haar gelofte van gehoorzaamheid.

Daarna, toen hij met onzegbare schaamte en met grote inspanning en moeite het verloren schaap in de armen van de milde God had teruggebracht, schikte de barmhartige God het, dat ze opgenomen werd in een veel betrouwbaarder huis dan dat waar ze voorheen geweest was; en haar ijver tegenover God werd toen zo groot, en haar levenswandel zo heilig en verankerd in deugden tot aan haar dood, dat hem tegenover God en tegenover de wereld aan haar al het leed en lijden vergolden werd, dat hij ooit te verduren had. Toen de trouwe broer inzag, dat zijn lijden zulke voorspoed had gebracht, toen ondervond hij daarbij vreugde en voldoening, en hij gedacht Gods verborgen ordening, waarbij alle dingen de goede ten goede komen. En toen sloeg hij zijn ogen op naar God vervuld van dankbaarheid, en zijn hart versmolt in goddelijke lofprijzing.

25 Over het zware lijden, veroorzaakt door een van zijn medebroeders, dat hem eens trof.

Eens, voor een reis, werd hem een reisgezel toegewezen¹, een lekenbroeder, eentje die traag van begrip was. Hij had hem liever niet als reisgenoot, want hij herinnerde zich, welk verdriet hij door reisgezellen al had moeten lijden; hij onderwierp zich echter, en nam hem mee.

Het gebeurde nu, dat ze eens, nog voor het ontbijt, in een dorp aankwamen; net op die dag was er een jaarmarkt, en dat trok veel volk, mensen van allerlei aard. De begeleider was nat geworden van de regen en ging een huis binnen om het haardvuur op te zoeken, zeggend dat hij niet verder kon gaan, en dat hij maar verder moest zonder hem, en doen wat hij dacht dat nodig was, en dat hij daar wel op hem zou wachten. Nauwelijks had de broeder het huis verlaten, of de reisgezel stond op, en ging aan een tafel zitten bij een groep vreemden en marskramers, die ook naar de jaarmarkt waren gekomen. Toen ze zagen, dat de wijn hem naar het hoofd steeg, en hij was opgestaan en in de deurpost stond, leegogig om zich heen kijkend, toen vielen ze hem aan en ze beweerden dat hij een stuk kaas van hen gestolen had. En terwijl die slechte mensen hem op zulke schaamteloze wijze lastigvielen, verschenen plots vier of vijf lanterfanterende krijgsknechten, en begonnen hem ook aan te vallen, zeggend dat de boosaardige monnik gif bij zich droeg – het was in die tijd, dat er geruchten gingen over gif. Ze namen hem te pakken, en dat ging met zoveel misbaar gepaard, dat het tot een oploop kwam. Toen hij inzag welke kant het opging en dat hij gevangen was, wilde hij zich graag zelf helpen, en hij draaide zich om en zei hij tegen hen: ‘Hou even op, sta even stil en laat me wat zeggen; luister, ik zal jullie bekennen hoe het gegaan is, want het is helaas niet goed gegaan.’ Ze bonden in, en velen luisterden. Hij begon, en zei het volgende: ‘Kijk, jullie merken wel aan mij, dat ik een zot ben en een man traag van begrip; men slaat geen acht op mij. Maar mijn reisgezel, dat is een ervaren, wijze man, hem heeft de orde een zakje toevertrouwd met gif, wat hij hier en daar in de bronnen moet gooien, doorheen het land tot aan de

¹ De predikbroeders mochten nooit zonder reisgenoot (socius) gaan.

Elzas, waar zijn reis hem heenvoert; en alles wil hij verontreinigen met dat gif, waar hij ook maar komt. Zie toe dat jullie hem snel oppakken, of hij sticht moordend onheil, waarvoor geen redding zal zijn: en nu heeft hij een zakje tevoorschijn genomen en hij heeft het in de bron gegooid, opdat allen, die hier naar de markt komen, zullen sterven, allen die uit de bron zullen drinken. Daarom bleef ik en wilde niet met hem naar buiten gaan, want het staat me tegen. En als bewijs, dat ik waarheid zeg, moeten jullie weten, dat hij een grote boekenzak heeft, en die zit vol met dergelijke gifzakjes en met goudstukken, die hij en de orde van de joden hebben ontvangen, opdat hij deze misdaad zou begaan.' Toen deze onbehouwen lieden dit hoorden en allen die eromheen stonden en zich naar voren hadden gedrongen, toen begonnen ze te razen en ze schreeuwden met luide stem: 'Snel, achter die moordenaar aan, dat hij ons niet ontsnapt!' Eentje greep een speer, een ander een hakbijl, en ieder wat hij maar grijpen kon, en in dolle woede gingen ze, en ze drongen huizen binnen en kluizen, en waar ze maar dachten hem te kunnen vinden, en ze staken met hun blote zwaarden door bedden en stro, zodat de hele jaarmarkt kwam kijken wat er gaande was. Tussen die vreemdelingen bevonden zich ook eerbare mensen, die hem goed kenden, en toen ze zijn naam hoorden uitspreken, kwamen ze naar voren en zeiden tegen hen, dat ze hem onrecht deden, want hij was een zeer vrome man, die tot een dergelijke misdaad niet in staat zou zijn. Toen ze hem niet konden vinden, lieten ze af, en voerden zijn reisgezel voor de dorpsvoogd, en deze liet hem insluiten in het gevang. Zo liep die dag ten einde.

Van al deze ongelukkige gebeurtenissen had de dienaar geen weet, want toen hij vond dat het tijd was voor een vastenontbijt¹, denkend, dat zijn begeleider inmiddels wel droog geworden was bij het vuur, ging hij er heen om te ontbijten. Toen hij de herberg binnenging, kwam men naar hem toe, en vernam hij van de hele treurige geschiedenis, en hoe het allemaal gelopen was. Hevig geschrokken liep hij meteen naar het huis, waarin de reisgezel en de voogd zich bevonden, en hij verzocht zijn reisgezel vrij te laten. Toen zei de voogd, dat dit niet mogelijk was, en dat hij hem in de toren zou opsluiten vanwege zijn

¹ Het betrof een ochtendmaaltijd op een door de orde voorgeschreven vastendag.

misdaad. Dat viel hem zwaar en het was voor hem ondraaglijk, en hij liep van hot naar haar om hulp. Maar hij vond niemand die hem hielp. Nadat hij dat lang zo gedaan had, met grote schaamte en bitterheid, kon hij uiteindelijk, tegen een hoge vergoeding, bewerkstelligen, dat men hem vrij liet.

Hij dacht toen, dat zijn lijden voorbij zou zijn, maar het begon pas; want toen hij zich met veel moeite en onder hoge kosten van de gezagsdragers had losgemaakt, toen pas kwam hij in levensgevaar. Toen hij het huis van de voogd verliet, tegen het uur van de vespers, deed onder gewone mensen en kwajongens het gerucht de ronde, dat hij een gifdrager was; en ze scholden hem uit als was hij een moordenaar, zodat hij het niet aandurfde het dorp te verlaten. Ze wezen hem na en zeiden: 'Kijk mensen, dat is de gifdrager! Hij is ons dagenlang ontglipt; hij moet gedood worden! Wij laten hem niet gaan, geen penning die hem helpen kan, zoals bij de voogd.' Toen hij hen wilde ontlopen door het dorp in te vluchten, schreeuwden ze hem nog harder na. Enkelen van hen zeiden: 'Kom, we laten hem in de Rijn verdrinken,' – want die liep langs het dorp – anderen riepen: 'Nee, nee, die vuile moordenaar verontreinigt al ons water, we moeten hem verbranden!'

Een onguere boer met een roetzwart jak greep een speer en drong zich helemaal naar voren en riep toen: 'Luister naar me, mijne heren, jullie allemaal! We kunnen deze kwade ketter niet op smadelijkere wijze doden, dan wanneer ik hem aan deze lange speer rijg, zoals men het doet met een giftige pad, die men spiest. Laat me daarom deze gifdrager helemaal naakt aan deze spies rijgen, en ruggelings in de hoogte steken, en hem stevig vastmaken aan deze sterke poort en zo vastbinden dat hij niet zal vallen; en laat de wind dit onreine lijf dan uitdrogen, zodat iedereen die hier in en uit loopt, de moordenaar kan zien en hem na zijn dood zo mag vervloeken, dat hij in deze en gene wereld nog minderwaardiger zal zijn, want dat heeft deze aardsboef wel verdiend.' De ongelukkige dienaar hoorde het, en hij schrok hiervan hevig en moest diep zuchten, en grote tranen van angst liepen over zijn wangen. Alle mensen die in een kring om hem heen stonden en hem zagen, begonnen bitterlijk te huilen, en enkelen sloegen zich vol erbarmen voor de borst en sloegen zich met hun handen boven op het hoofd. Maar tegenover dat

overmoedige volk durfde niemand iets te zeggen, want ze vreesden dat men ook hen zou aanvallen. Toen de avond viel en hij rusteloos heen en weer liep en met tranende ogen smeekte of zich in godsnaam iemand over hem wilde erbarmen en hem wilde herbergen, toen verdreef men hem op hardvochtige wijze; enkele goedhartige vrouwen wilden hem graag onderdak geven, maar ze durfden niet.

Toen de ongelukkige in doodsgevaar verkeerde, beroofd van alle menselijke hulp, en men slechts wachten kon, wanneer ze hem zouden grijpen en doden, stortte hij van ellende en doodsangst neer bij een schutting, en hij hief zijn van ellende gezwollen ogen op naar de hemelse Vader en zei: 'Ach, Vader van alle barmhartigheid, wanneer kom je me te hulp vandaag in mijn grote nood? Ach, Hart van goedheid, hoe toch ben je jouw mildheid tegenover mij vergeten! Ach Vader, ach trouwe, milde Vader, help me, ik arme, in deze grote nood! Ik kan in mijn reeds dode hart niet besluiten, of het draaglijker voor mij is te verdrinken, te verbranden of te sterven aan een spies; een van hen zal het voor mij toch moeten worden. Aan jou beveel ik vandaag mijn gekwelde geest, heb medelijden met mijn beklagenswaardige dood, want ze zijn mij nabij, zij die me willen doden!' Een priester hoorde deze jammerklachten, en hij liep er heen en trok hem met geweld uit hun handen, en hij nam hem mee naar zijn huis, waar hij hem die nacht bij zich hield, opdat hem niets zo overkomen, en de volgende morgen in alle vroegte hielp hij hem ontsnappen.

26 Over de moordenaar.

Hij kwam eens uit de Nederlanden en ging Rijnopwaarts. Hij had een jonge reisgezel bij zich, die goed kon doorlopen; en op een dag gebeurde het dat hij deze reisgezel niet goed volgen kon, want hij was erg moe en verzwakt. De reisgezel liep wel een halve mijl voor hem uit. Hij keek achterom, of hij iemand zag, die met hem door het woud kon gaan, want hij was er vlakbij, en het was al laat op de dag. Groot was het woud en dreigend, want veel mensen waren er vermoord. Aan de rand van het woud bleef hij staan, wachtend of er iemand kwam. Er kwamen twee mensen aan, ze liepen nogal snel; een van hen was een knappe, jonge vrouw, de ander een onguire, lange man, die een speer met zich droeg en een lang mes, en hij had een zwart jak aan. Hij schrok van het angstwekkende uiterlijk van die man en keek om zich heen, of hij nog iemand zag aankomen. Maar hij zag niemand. Hij dacht: Ach God, welke mensen dit zijn! Hoe moet ik mijn weg door het lange woud vinden, hoe zal het mij vandaag vergaan? Hij maakte een kruisteken boven zijn hart en waagde het erop.

Toen ze een heel eind in het woud waren, kwam de vrouw naar hem toe en vroeg hem wie hij was en hoe hij heette. Hij vertelde het haar. Ze zei: 'Goede heer, ik herken u door uw naam. Ik wil u vragen mij de biecht af te nemen.' Ze begon met haar biecht en zei: 'Ach, deugdenrijke heer, tegenover u wil ik klagen, want veel kwaad is me overkomen. Ziet u die man, die ons volgt? Een echte moordenaar is het, hij vermoordt mensen in dit woud en ook elders, en dan neemt hij hun geld en kleding, en niemand op de hele wereld spaart hij. Hij heeft me bedrogen en me weggehaald bij mijn eerbare vrienden, en ik moet zijn vrouw nu zijn.' Hij schrok van haar woorden, zodat hij bijna flauwviel, en bezorgd keek hij om zich heen, of hij soms iemand kon zien of kon horen, en of er een weg was waarlangs hij ontsnappen kon. Maar niemand hoorde of zag hij in dat donkere woud, slechts de moordenaar die hem volgde. Toen bedacht hij: Zou je nu, moe als je bent, vluchten, dan heeft hij je snel ingehaald en hij zal je doden; zou je schreeuwen, niemand in deze wildernis die je hoort, en ook dan ben je dood. Ongelukkig sloeg hij zijn ogen op en zei: 'Ach God, hoe zal het mij vandaag vergaan? Ach

dood, ach dood, hoe nabij je me bent!’ Toen de vrouw gebiecht had, toen ging ze naar de moordenaar terug; ze sprak hem vertrouwelijk toe, zeggend: ‘Ach, lieve man, ga naar hem toe en biecht ook jij! Bij ons thuis hebben ze veel vertrouwen in hem: wie bij hem te biecht is gegaan, die zal, hoe zwaar hij ook gezondigd heeft, door God nooit meer verlaten worden. Daarom, doe het, wellicht dat God jou vanwege hem bij je laatste zucht te hulp zal komen.’ Toen hij hen zo zag fluisteren met elkaar, toen schrok hij hevig en dacht: Je bent verraden! De moordenaar zweeg en kwam naar hem toe. Toen de arme man zag, dat de moordenaar hem met de speer naderde, schrok hij daarvan zo hevig zodat zijn hele lijf trilde, en hij dacht: Ai, nu ben je verloren! Hij wist namelijk niet wat ze met elkaar besproken hadden. Nu was het op die plek zo, dat de Rijn langs de rand van het woud stroomde; langs de oever liep een smalle weg, en de moordenaar zorgde, dat de broeder aan de waterkant hiervan liep, hij aan de woudekant. Toen hij daar nu liep met sidderend hart, toen begon de moordenaar zijn biecht en bekende hem elke moord en elke doodslag, door hem ooit begaan. Eén gruwelijke moord in het bijzonder bekende hij hem, waarbij zijn hart stokte; hij vertelde het volgende: ‘Ik kwam eens naar dit woud om er te moorden, net zoals ik het nu heb gedaan. Er kwam toen een eerbare priester bij me, waarbij ik te biecht ging. Hij liep naast me, net zoals u dit nu doet, en toen de biecht klaar was,’ zei hij, ‘toen trok ik dit mes, dat ik bij me draag, en stak het door hem heen, en ik duwde hem weg van mij, over de oeverrand de Rijn in.’

Bij deze woorden en gebaren van de moordenaar verbleekte en verstijfde hij helemaal, waarbij het koude doodsweet hem van het gezicht liep en over zijn borst naar beneden druppelde; hij vertwijfelde en verstomde, en de zinnen vergingen hem, en steeds weer keek hij naar opzij, of hij dat mes niet in hem zou gaan steken om ook hem dan van zich af te duwen. Daar hij van angst bijna flauw was gevallen en niet meer verder kon, keek hij diep ongelukkig achter zich, als een mens die graag ontsnappen zou aan de dood. En zijn gekwelde aangezicht werd door de vrouw gezien, ze liep erheen, en toen hij neerzeeg, greep ze hem met haar armen vast, en ze hief hem krachtig overeind, zeggend: ‘Goede heer, heb geen vrees, hij zal u niet doden!’ De moordenaar zei: ‘Ik heb veel goeds over u gehoord; vandaag

zult u daar de voordelen van proeven, want ik wil u laten leven. Bid God, dat hij mij, arme moordenaar, op mijn laatste reis om uwentwille te hulp wil komen.'

Inmiddels hadden ze het woud verlaten. Zijn reisgezel zat daar aan de rand van het woud onder een boom op hem te wachten. De moordenaar en zijn vriendin liepen langs hen. Hij kroop naar zijn reisgezel en viel ter aarde neer, en zijn hart en heel zijn lijf trilde, als bij iemand die rilt van de koorts, en stilletjes lag hij daar voor ik weet niet hoelang. Toen hij weer bijkwam, stond hij op en hij vervolgde zijn weg; en vol ernst en met een diep zuchten bad hij tot God voor de moordenaar, opdat God hem mocht belonen voor het goede vertrouwen dat hij hem geschonken had, en dat hij hem daarom bij zijn laatste ademtocht niet verloren zou laten gaan. Toen ontving hij van God als antwoord, dat hij niet hoefde te twijfelen, want dáárom zou hij een van hen zijn die behouden blijven en nooit nog van God gescheiden worden.

27 In verdrinkingsnood.

Hij was eens naar Straatsburg gereisd, zoals hij wel vaker deed. Toen hij terug naar huis wilde gaan, viel hij in een verraderlijke zijrivier van de Rijn en met hem het nieuwe boekje¹, dat zoveel weerstand opriep bij de boze vijand. Toen hij hulpeloos en in doodsnoed stroomafwaarts dreef, schikte God het in zijn goedheid, dat daar op dat zelfde uur bij toeval een jong lid van de Teutoonse ridderorde² langskwam; hij waagde het naar hem toe te springen in de troebele, wilde stroom, en redde hem en zijn reisgezel van een jammerlijke dood.

Eens ondernam hij een reis uit gehoorzaamheid, het was zeer koud toen. En toen hij zonder eten de hele dag tot de avond in de koude wind en het vriesweer op een wagen was gegaan, kwamen ze ergens bij een donker water, het was diep en snelstromend, vanwege de hevige regenval. De knecht, die reed, lette niet goed op, waardoor hij de oeverrand te zeer naderde, en hij kiepte om. De broeder viel van de wagen af het water in, en kwam daar op zijn rug te liggen. De wagen volgde en viel boven op hem, waardoor hij zich op geen enkele wijze nog omkeren kon en niet in staat was zichzelf te helpen; en zo dreven de man en de wagen verder stroomafwaarts een molen tegemoet, zonder dat hij iets doen kon. De knecht liep er heen samen met anderen, en ze sprongen naar hem toe het water in en grepen hem vast, en graag hadden ze hem willen helpen uit het water te komen, de zware wagen echter lag boven op hem en drukte hem naar beneden. Toen ze met veel moeite de wagen van hem af konden krijgen, trokken ze hem drijfnat aan land. En toen hij het water uitkwam, toen vroom zijn kledij door de grote kou snel aan hem vast. Hij rilde zo van de kou, dat zijn tanden begonnen te klapperen, en in zijn ellende stond hij daar een tijdje stil, en hij sloeg zijn ogen op naar God en zei: 'Kom me te hulp, God, wat moet ik doen, wat moet ik beginnen? Het is al

¹ Mogelijk wordt hier bedoeld het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid* (ca. 1328-1330 geschreven). Walter Senner stelt (heel voorzichtig) dat dit ook weleens een van de andere boeken geweest kan zijn, waarvoor Seuse zich in het kapittel in Maastricht in 1330 moest gaan verantwoorden, een geschrift dat hier door de val in de Rijn verloren is gegaan. Walter Senner, *Heinrich Seuse und der Dominikanerorden*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis*, ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser, *Wissensliteratur im Mittelalter* 17, Wiesbaden 1994, zie hier p. 29.

² Ridder van de Duitse Orde.

bijna nacht, stad noch dorp in de buurt waar ik me kan opwarmen en wat kan eten. Moet ik hier dan nu zo sterven? Wat een beklagenswaardige dood!’ Hij keek om zich heen, toen zag hij in de verte op een berg een heel klein gehucht, en daar sleepte hij zich heen, nat en verkleumd, en toen hij daar aankwam was het nacht. Hij liep er van de een naar de ander, om godswil vragend naar onderdak. Maar hij werd weggejaagd van de huizen, want niemand wilde zich over hem ontfermen. Toen begon hem de kou en de vermoeienis zo op te breken, dat hij voor zijn leven begon te vrezten. En hij riep tot God met luide stem: ‘Heer, Heer, had je me maar laten verdrinken, dan was ik er beter vanaf gekomen, dan wanneer ik door de vrieskou in deze straat nu moet sterven.’ Deze weeklacht werd door een boer gehoord, die hem eerder weggejaagd had; deze ontfermde zich over hem en terwijl hij hem ondersteunde, bracht hij hem weer naar zijn huis, waar hij vervolgens de nacht in ellende doorbracht.

28 Over een rustpoos, die God hem eens gunde.

God had hem laten wennen aan het volgende: wanneer het ene lijden verdween, dan wachtte hem snel daarna ander lijden. Dat was de manier waarop God met hem omging, onophoudelijk, slechts eenmaal liet hij hem een poos met rust, maar niet voor lang.

Net in die rustpoos was het dat hij een vrouwenklooster bezocht; en zijn geestelijke kinderen vroegen hem, hoe het met hem ging. Hij zei: 'Ik vrees dat het niet goed met me gaat, en dat komt, omdat het nu al wel vier weken geleden is, dat iemand mijn lichaam of eer beschadigde, zoals ik het inmiddels gewoon ben, en ik moet helaas vrezen, dat God me vergeten is.'

Toen hij zo een tijdje bij hen gezeten had aan het spreekvenster, toen kwam er een broeder van zijn orde, en riep hem naar buiten en zei: 'Onlangs was ik op een burcht, en de heer vroeg naar u, waar u was, op barse toon. En hij hief zijn hand en zwoer ten overstaan van allen die daar waren, dat, zou hij u vinden, waar ook, hij een zwaard door u heen zou steken. En net zo deden het enkele overmoedige krijgsknechten, zij die hem het meest nabij staan, en die u al in meerdere kloosters in de omgeving gezocht hebben, om hun boze voornemens tegenover u te kunnen volvoeren. Wees daarom gewaarschuwd en hoed u, als uw leven u lief is!' Hij schrok van deze woorden en zei tegen de broeder: 'Ik zou graag weten, wat ik misdaan heb om de dood te verdienen.' Toen zei hij: 'Er is de burchtheer verteld, u zou zijn dochter en ook nog veel andere mensen aangezet hebben een afgezonderd leven te leiden, dat ook wel 'van de geest' genoemd wordt, en dat zij die dit leven leiden, 'broeders en zusters van de geest'¹ genoemd worden, en hem is uitgelegd, dat dit het afgedwaaldste volk is, levend op deze aarde. En er is meer: een andere boosaardige man die daar was, die zei van u: "Hij heeft me een vrouw, die ik graag mag, afgenomen: ze heeft de sluier

¹ Waarschijnlijk wordt op de 'broeders en zusters van de vrije geest' bedoeld. Er leefde onder hen de overtuiging dat men tijdens dit leven de spirituele volmaaktheid kon bereiken en men dan geen gehoorzaamheid of deugdzaamheid meer verschuldigd was. Het gedachtegoed werd veroordeeld op het concilie van Vienne (1311-1312); zie de constitutie "*Ad nostrum qui*", in: *Enchiridion Symbolorum*, DS, 891.

aangenomen en mij wil ze sindsdien niet meer zien, ze wil nog slechts inwaarts zien; dat zal hij boeten!” Toen hij dit verhaal gehoord had, toen zei hij: ‘Geloofd zij God!’ En hij haastte zich terug naar het spreekvenster en zei tegen zijn dochters: ‘Ach, mijn kinderen, het ga jullie goed! God heeft aan me gedacht, hij is me nog niet vergeten.’ En hij vertelde hun het vervelende bericht, en hoe men zijn weldaad met boosheid wilde gaan vergelden.

29 Over een minnelijke vereffening, die er eens plaatsvond tussen hem en God.

Het was in diezelfde tijd van zijn lijden en op diezelfde plekken, waar hij toen leefde, dat, wanneer hij soms naar de ziekenboeg ging, om zijn zwakke lichaam wat te laten aansterken, of wanneer hij, naar zijn gewoonte, zwijgend aan tafel zat, dat hij beproefd werd door spottende en domme woorden, wat hem in het begin veel pijn gaf; en hij had veel medelijden met zichzelf, waardoor hem vaak hete tranen van de wangen gleden, en die tranen kwamen samen met de spijs en drank in zijn mond terecht. Hij sloeg zijn ogen dan zwijgend op tot God en zei met een diepe zucht: 'Ach God, heb je niet genoeg aan mijn ellende, die ik dag en nacht moet verduren, moet ook nog mijn maaltijd aan tafel met grote wederwaardigheid gemengd worden?' Dit overkwam hem vaak en overvloedig.

Toen hij eens van tafel ging, toen kon hij zich niet langer inhouden, hij ging naar de plek waar hij zich altijd terugtrok en daar zei hij tegen God: 'Ach, lieve God, Heer van heel de wereld, wees mild en genadig voor mij, arme mens, want vandaag moet ik iets met je afhandelen, ik kan het zo niet laten. En hoewel het zo gesteld is, dat je niemand iets schuldig bent noch ergens aan gebonden bent, vanwege je hoge verhevenheid, toch past het jouw onmetelijke goedheid een gekweld hart zich te laten verkwikken aan jouw genade, wanneer het niemand anders heeft, tegen wie het klagen kan of bij wie het troost mag vinden. Heer, ik belijd tegenover jou, jij die toch alles weet, dat ik vanaf mijn moeders schoot al, een mild hart heb gehad, alle dagen van mijn leven. Nooit werd door mij een mens gezien in nood of in droefenis, zonder dat mijn hart vervuld was van medelijden, en nooit was het me aangenaam, achter zijn rug om, of in zijn aanwezigheid, iets te horen wat hem bedrukken kon. Al mijn medebroeders zullen moeten beamen, dat ze van mij zelden iets gehoord hebben, waarmee ik een broeder of enig ander mens benadeeld heb door mijn woorden, noch in het bijzijn van de prior noch waar ook, slechts tot verbetering van ieder was het bedoeld, voor zover ik daartoe in staat was. Was ik daartoe niet in staat, dan zweeg ik, of ik ging snel weg om het maar niet te hoeven horen. Die mensen, wier eer bezoedeld was, hen was ik

in erbarmen des te nabijer, opdat ze snel hun eerzaamheid herwonnen. ‘Trouwe vader van de armen’ werd ik genoemd, van alle godsvrienden was ik ‘de bijzondere vriend’; al de mensen die mij, treurig en bedrukt als ze waren, bezochten, ze vonden altijd wel iets van raad, en opgewekt en getroost namen ze van mij afscheid, want met de huilenden, huilde ik, met de treurenden, treurde ik, totdat ik als een moeder hen weer teruggebracht had. Nooit gaf iemand mij zulke grote hartepijn, dat, zou hij me wat later slechts vriendelijk toelachen, het niet helemaal verdween, alsof het niet gebeurd was. Heer, over mensen wil ik nu zwijgen, maar nog iets: alle gebrek en nood van de beestjes en vogeltjes en schepselen Gods wanneer ik het zag of hoorde, dan ging het mij aan het hart, en kon ik hun geen hulp bieden, dan verzuchtend, bad ik de verheven, milde Heer, dat hij hen mocht helpen. Al hetgeen op aarde leeft, bij mij vond het genade en barmhartigheid. Ach, en jij, milde Heer, jij staat het vele mensen toe – van wie de lieve Paulus gezegd heeft, dat het zijn valse broeders zijn¹ – ach Heer, zo is mijn klacht, om hun woede zo fel op mij te koelen, iets wat jij, Heer, wel weet, en iedereen duidelijk zien kan. Ach, milde Heer, zie het, en vergeld het me met jouzelf!’

Toen hij zo een korte tijd zijn hart gelucht had bij God, kwam er een zekere rust over hem, en hij werd door God als volgt ingelicht: ‘Dat je deze kinderlijke rekening nu aan me voorlegt, dat komt, doordat je niet altijd duidelijk de woorden en het gedrag van de lijdende Christus voor ogen hebt. Je moet weten, dat God niet genoeg heeft aan een welwillend hart, als je het hebt, wil hij nog meer van je, hij wil tevens, dat, wanneer iemand je met woorden of daden slecht behandelt, dat je dat dan niet alleen lijdzaam aanvaardt, je moet jezelf zo vernederen, dat je niet gaat slapen, vooraleer je degenen die jou dit aandeden bezoekt, en dat je, zo goed je kunt, hun woedende hart tot rust laat komen door jouw liefdevolle, deemoedige woorden en gebaren; want met zulke zachtmoedige deemoed ontnem je hen zwaard en mes en maak je hen krachteloos in hun boosheid. Zie, dit is de oude weg naar volmaaktheid, die de lieve Christus zijn jongeren onderwees, toen hij zei: “Kijk, ik zend jullie als schapen

¹ Cfr. 2 Kor. 11,26; Gal. 2,4.

onder wolven.”¹ Toen de dienaar zichzelf hernam, dunkte hem deze volmaakte raad te moeilijk, en het viel hem zwaar deze te betrachten, veel zwaarder nog hem op te volgen. Maar toen aanvaardde hij het en begon hij met het te leren.

Enige tijd daarna gebeurde het eens, dat een lekenbroeder, een schoenmaker, op hoogmoedige toon met hem sprak en hem openlijk beledigde. Hij zweeg vol geduld en wilde het verder zo laten. Toen maande hem een innerlijke stem, dat hij meer moest doen. Toen het avond werd, en die broeder in het ziekenvertrek aan het eten was, ging de dienaar voor het ziekenvertrek staan wachten, totdat de convers² naar buiten kwam. En toen hij dan naar buiten kwam, viel de dienaar aan zijn voeten en smeekte op deemoedige toon: ‘Ach, lieve, deugdenrijke vader, wil God aan mij, arme, eren, en zo ik u verdriet heb gedaan, vergeef het me dan helemaal, omwille van God!’ De broeder stond stil en verwonderd keek hij hem aan en hij zei met snikkende stem: ‘Wee mij, wat doet u toch? Nooit hebt u me enig kwaad gedaan, net zomin als aan anderen; ik ben het die u gekwetst heeft met mijn boosaardige woorden, u bent het die mij vergeven moet, dat bid ik u.’ En zo kwam er rust en vrede in zijn hart.

Toen hij eens in het gastenverblijf aan tafel zat, was het dat een broeder hem beledigde met boze woorden. Toen keerde hij zich vriendelijk lachend naar hem toe, alsof hij hem een kostbaar kleinoord had gegeven. Toen werd de broeder in zijn innerlijk geraakt, zodat hij zweeg, en zijn aangezicht ook vriendelijk naar hem toekeerde. Na de maaltijd vertelde de broeder hierover in de stad, en zei: ‘Vandaag aan tafel ben ik beschaamd, als nooit eerder: toen ik aan tafel de dienaar openlijk beledigde, toen wendde hij zijn gezicht zo vriendelijk naar me, dat ik rood werd van schaamte; dit beeld zal mij altijd tot nut zijn!’

¹ Luc. 10,3.

² Kloosterling die geen priester is, maar wel geloften heeft afgelegd en zorg draagt voor materiële zaken in het klooster; hier wordt vermoedelijk de broeder bedoeld die verantwoordelijk was voor de ziekenverpleging.

30 Hoe de dood hem eens nabij kwam door zijn lijden.

Er was een tijd, dat menige nacht, nadat hij wakker schrok uit zijn slaap, er iets in hem de psalm begon te zeggen over het lijden van de Heer: Deus, Deus meus, respice in me; deze psalm¹ sprak de hulpeloze Christus, toen hij in zijn nood, aan het kruis hangend, door de hemelse Vader en door vele anderen verlaten was. Van dit inwendige spreken, dat maar aanhield, nadat hij wakker werd, schrok hij hevig en het beangstigde hem. Hij riep tot hem aan het kruis en met bittere tranen zei hij: 'Ach, mijn Heer en mijn God, zal en moet ik nogmaals een nieuwe kruisiging met jou doorstaan, laat jouw onschuldige dood dan aan mij, arme, geprezen worden, en wees me nabij en help me al mijn lijden te overwinnen.' Toen het kruis kwam, zoals het aan hem verschenen was, toen ontstond in hem vreselijk lijden, waarover hier niet gesproken zal worden, dat snel groeide en van dag tot dag heviger werd, en uiteindelijk werd het zo groot, dat het de zwakke man zo erg opeiste, dat het hem bracht tot de grens van de dood.²

Toen hij eens op een avond buiten het convent zich te rusten had gelegd op zijn bed, overviel hem een zwakte, waardoor het hem dunkte, dat zijn krachten hem gingen verlaten en dat het einde nabij was. Hij lag daar zo stilletjes, dat geen ader zich in zijn lijf bewoog. Toen dit opgemerkt werd door de trouwe, goedgehartige mens, die hem daar verzorgde, een mens die hij met veel moeite tot God gebracht had, liep deze met bittere pijn naar hem toe en betastte zijn hartstreek, om te voelen of er nog leven in hem was. Het lag daar maar, en het bewoog net zo

¹ Ps. 22(21),2. [Vulg.] *Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti?* [Mijn God, mijn God, zie mij aan, waarom hebt Gij mij verlaten?]

² Voor een interpretatie van deze en de komende passage, zie: Markus Enders, *Das mystische Wissen bei Heinrich Seuse* (Veröffentlichungen des Grabmann-Institutes zur Erforschung der Mittelalterlichen Theologie und Philosophie, N.F. 37), Paderborn/München/Wien/Zürich (Schöningh) 1993, hier pp. 147-148; [...] *dieser gleichsam „klinische“ Tod des Dieners führt im Rückschluß zu einer wichtigen Einsicht in das ihm zugrundeliegende Geschehen: Wer sich von Gott entzweit, sich von ihm getrennt und geschieden fühlt, der stirbt den „Tod der Seele“, dessen Leben ist in Wahrheit erloschen. Denn das eigentliche Leben des Menschen ist seine unmittelbare Beziehung zu Gott. Daher ist die Erfahrung einer gänzlichen Beziehungslosigkeit zu Gott, einer vollkommenen Gottesferne zu gleich die Erfahrung des „Todes“ der eigenen Seele und - da die Seele formgebend ist für den Leib - damit zugleich eine äußerste Lebensbedrohung für den eigenen Körper.*

weinig als in een dode mens. Toen zakte hij in door de grote pijn, en hij begon onder een vloed van tranen te weklagen en hij zei: 'Owee, God, dit edele hart, dat jou, minnelijke God, zo minnelijk op vele dagen in zich gedragen heeft, en dat menige mens die verdwaald was jouw naam zo opgewekt en troostvol heeft verkondigd, in woord en geschrift in alle landen, vannacht toch is het heengegaan! Hoeveel triester het vooruitzicht, dat dit edele hart zal vergaan, dat het niet nog veel langer God tot lof en menig mens tot troost, leven mocht!' En aldus vol deernis weeklagend en met tranende ogen neigde hij zich naar hem toe en hij legde zijn hand op het hart en tegen de mond en hij greep hem bij de armen, om te zien of hij nog leefde of reeds dood was. Hij kon geen beweging ontdekken; zijn aangezicht was helemaal bleek geworden, zijn mond zwart, elk teken van leven was verdwenen, als bij iemand die gestorven is en men op de baar gelegd heeft. Dat duurde ongeveer even lang, als de tijd die men nodig heeft om een mijl ver te gaan.

Zijn geest was gericht, terwijl hij daar als zinneloos lag, slechts op God en de godheid, het ware en de waarheid naar hun eeuwig invloeiende eenheid – wat waarschijnlijk gebeurde, nog voordat hij zo zwak werd en bezweek. Hij begon toen op een af andere wijze in zichzelf vertrouwelijk met God te spreken, en hij zei: 'Ach, Eeuwige Waarheid, wier diepe afgrondelijkheid voor alle schepselen verborgen ligt, ik, jouw arme dienaar, besef dat het met mij ten einde loopt, wat mijn verzwindende kracht me wel duidelijk maakt. Op mijn laatste reis nu spreek ik met jou, machtvolle Heer, door niemand te beliegen of te bedriegen, want niets is jou verborgen; jij alleen toch weet hoe het is tussen jou en mij. Daarom zoek ik jouw genade, trouwe, hemelse Vader, en mocht ik dan ooit uitgebroken zijn in ongelijkheid aan de hoogste waarheid, ach God, dan heb ik daarover spijt en ik berouw het met heel mijn hart, en ik vraag je, dat jij het met je kostbare bloed wil uitdelgen, overeenkomstig jouw genade en mijn noden. Gedenk, dat ik het reine, onschuldige Bloed al mijn levensdagen vol lof en eerbied hoog opgeheven heb, voor zover het in mijn mogelijkheid lag: dat moet me dan nu bij mijn laatste reis al mijn zonden wegwassen. Ach, kniel neer, bid ik jullie, alle

heiligen en in het bijzonder mijn genadenrijke Sint-Nicolaas¹; reik me jullie handen en help me de Heer te vragen om een goed einde! Ach, reine, tedere, milde Moeder Maria, reik mij vandaag jouw hand, jouw genadenrijke hand, en neem mijn ziel in dit laatste uur genadevol onder jouw bescherming, want jij alleen bent de troost en de vreugde van mijn hart. Ach, mijn Vrouwe en Moeder, in manus tuas commendo spiritum meum, in jouw handen, in jouw genadenrijke handen beveel ik vanavond mijn geest.² Ach, lieve engelen, gedenk, dat mijn hart al mijn levensdagen lachte, wanneer ik jullie naam alleen al hoorde noemen, en hoe vaak jullie mij in mijn ellende hemelse vreugde bereid hebben, en mij voor de vijand bewaard hebben; ach, liefdevolle geesten, nu dan op deze dag, mijn laatste, verkeer ik in nood en heb ik hulp nodig, ach, helpen jullie me nu en bescherm me voor de gruwelijke aanblik van mijn vijanden, de boze geesten! Ach, Heer van het hemelrijk, jou wil ik loven, omdat je me nu bij mijn dood, zulk helder einde en inzicht hebt gegund; nu ga ik van hier met een volledig christelijk geloof en zonder enige twijfel en vrees, en ik vergeef al degenen die mij ooit kwaad deden, zoals jij aan het kruis hen vergeven hebt die jou wilden doodden.³ Heer, Heer, jouw goddelijk heerlijke lichaam, dat ik vandaag tijdens de mis ontving, hoe zwak ik ook was, het moet mijn begeleider en behoeder zijn, op de reis naar jouw goddelijk ge-laat. En mijn laatste bede, die ik, nu ik stervend ben, uitspreek, ach, tedere Heer van het hemelrijk, heeft betrekking op mijn lieve, geestelijke dochters, die zich met buitengewone trouw, ook in de biecht, vriendelijk naar mij in deze verbanning toegewend hebben. Ach, barmhartige Christus, toen jij bij je heengaan jouw lieve jongelingen je hemelse Vader aanvertrouwde⁴, in diezelfde liefde zijn zij jou aanvertrouwd, opdat je ook hen een goed en heilig einde geven mag. Nu wend ik me lijdzaam af van alle schepselen, en ik wend me heen naar de loutere godheid in de eerste oorsprong van de eeuwige zaligheid.'

¹ Sint-Nicolaas van Myra was de patroonheilige van het huis van de predikbroeders in Konstanz en werd vereerd door de mensen die woonden aan de oevers van het Bodenmeer. Hij werd aangeroepen door hen die in nood verkeerden.

² Cfr. Ps. 31(30),6; Luc. 23,46.

³ Luc. 23,34.

⁴ Joh. 17,6-19.

Toen hij dit en nog andere dingen in zichzelf gezegd had, toen bezweek hij en hij lag daar toen buiten kennis, zoals gezegd. Toen hij en andere mensen dachten, dat het einde gekomen was, toen, op een of andere wijze, kwam hij weer tot zich zelf, en zijn levenloze hart begon weer te kloppen, en zijn zwakke ledematen begonnen te herleven, en hij herstelde, waarbij hij weer net zo levend werd als voorheen.

31 Hoe een mens zijn lijden God moet opdragen hem tot lof.

Toen de lijdende dienaar in diepe beschouwing nadacht over deze langdurige strijd en daarin ook Gods verborgen wonderen ontdekte, wendde hij zich eens met een diepe zucht tot God en zei: 'Ach, lieve Heer, de hiervoor genoemde kwellingen, aan de buitenkant zullen ze gezien worden als scherpe doornen die door vlees en been dringen; daarom, lieve Heer, laat uit de scherpe doornen van deze kwellingen enige zoete vrucht van goede leer ontspringen, opdat wij, hulpbehoevende mensen, des te duldzamer lijden mogen en ons lijden des te beter, hem tot lof, aan God kunnen opdragen.'¹

Toen hij hier gedurende enige tijd naarstig naar verlangde, toen gebeurde het eens, dat hij in zichzelf en boven zichzelf getrokken werd, en ontzonken aan zijn zinnen werd in hem op liefdevolle toon toen gesproken: 'Vandaag wil ik je de hoge adel van mijn lijden tonen, en hoe een lijdende mens zijn lijden tot lof aan hem, de minnelijke God, weer opdragen moet.' Door deze zo liefdevol in hem gesproken woorden smolt zijn ziel weg in zijn lichaam, en ontruikt aan zijn zinnen, vanuit de grondeloze volheid van zijn hart, spreidden de armen van zijn ziel zich naar de verre einders van de wereld, naar de hemelen en de aarde, en hij dankte en prees God, en met een hart vervuld van gronddeloos verlangen, zei hij: 'Heer, tot nu heb ik je in mijn geschriften geprezen om hetgeen in alle schepselen vreugdevol en minnelijk is. Nu, ja nu moet ik opgewekt beginnen met een nieuw loflied, een zeldzame loftuiting, voorheen door mij niet gekend, pas in mijn lijden werd ik ermee bekend. En het gaat aldus: uit

¹ Voor een bespreking van de lijdensopvatting van Seuse "*der eigentliche Meister der Passionsmystik*" in de context van de Duitse lijdensmystiek van die dagen, zie: Haas, Alois M. *Trage Leiden geduldiglich. Die Einstellung der deutschen Mystik zum Leiden*, in: *Gottleiden-Gottlieben: zur volkssprachlichen Mystik im Mittelalter*. Frankfurt am Main 1989, pp. 127-152. *Die Leidfrage ist [...] in der Mystik christlicher Herkunft immer christologisch zu lösen, anders nicht. Daß sich die menschliche passio (Leiden) in compassio (Mitleiden) mit dem leidenden Gottesknecht verwandelt, macht christliche Leidbewältigung dabei wesentlich aus.* (p.130). Haas wijst (onder verwijzing naar een plaat van de *codex Einsiedeln*, codex 0710 082v; cfr. in deze vertaling tekening nr. 7, naar het *Ms. 2929*, fol. 65v, Straatsburg) naar de drie uitgangspunten in de visie van Seuse: *Christi vorbildliches, versöhnendes Leiden; das Leid [bij de mens] als Reue und als freiwilliges auf sich genommenes Leiden*. Cit. p. 150.

de grondeloze afgrond van mijn hart verlang ik, dat al het lijden en verdriet, door mij ooit geleden, en daarnaast, het pijnlijke harteleed van alle harten, de pijn van alle wonden, het kreunen van alle zieken, het zuchten van alle treurenden, de tranen van alle huilende ogen, de smaad alle onderdrukten aangedaan, het gebrek van alle arme, behoeftige weduwen en wezen, de ontbering van alle dorstige en hongerige mensen, het bloed vergoten door alle martelaren, de wilsbreking van alle opgewekte jeugd in hun bloei, de pijn van de oefeningen van alle godsvrienden en al het verborgen en openbare lijden en verdriet, die ik, of welke hulpbehoevende, lijdende mens ook ooit dragen moest met betrekking tot lichaam, goed, eer, vrienden of door mismoe-digheid, en ook al het lijden dat elke mens nog lijden moet tot aan de jongste dag, dat dit jou, hemelse Vader, tot eeuwige lof zal zijn en jouw Eniggeboren lijdende Zoon tot eeuwige eer van eeuwigheid tot eeuwigheid. En ik, je arme dienaar, vandaag verlang ik om voor al de lijdende mensen die hun lijden onvol-doende konden dragen in duldzaamheid en dankbaarheid God tot lof, dat ik voor hen een trouwe plaatsvervanger mag zijn, en dat ik hun lijden vandaag in hun plaats jou tot lof mag opdra-gen, welk lijden hen ook maar getroffen heeft; aan jou wil ik het in hun plaats opofferen, alsof ik het allemaal zelf en overeen-komstig mijn hartewens, aan lichaam en hart alleen moest lij-den; in hun plaats offer ik het vandaag jouw Eniggeboren Zoon, opdat hij hierdoor in alle eeuwigheid geprezen mag worden en de lijdende mensen getroost mogen worden, of ze zich nu nog hier in dit tranendal bevinden of in de andere wereld en in jouw macht.

O, jullie mensen die met mij mee lijden, jullie allen, kijk mij aan en hoor wat ik jullie zeg: wij arme ledematen moeten troost en vreugde vinden bij ons waardige Hoofd, de minnelijke, Enigge-boren Zoon, bij hem die ons voorging in lijden, en die op het aardrijk nooit zonder was. Kijk, zou er in een arm geslacht slechts één rijke, nobele man zijn, de hele familie zou zich ver-heugen, vanwege hem. Ach, waardig Hoofd van al onze lede-maten, wees ons genadig; en wat ons aan geduld ontbreekt bij tegenslag vanwege menselijke zwakte, volbreng jij het tegen-over jouw lieve, hemelse Vader! Gedenk, dat je eens een van je dienaren te hulp kwam; toen hij te midden van het lijden op wilde geven, toen zei jij tegen hem: 'Wees dapper, en kijk naar

mij! Edel was ik en arm, zacht was ik en verstoten, geboren uit de volheid van vreugden was ik en toch zo vol lijden.' Daarom, wij, de wakkere ridders van de keizer, laat ons niet opgeven, wij, opvolgers van waardige voorgangers, laat ons dapper zijn en het lijden niet vluchten! Zelfs al zou er niets nuttig of goed zijn aan lijden, was het slechts dat we er de schone, klare spiegel van Christus des te gelijkender mee worden, het zou waardevol zijn. Waarlijk, mij dunkt dit ene: zou God hetzelfde loon willen geven, na dit leven, aan de lijdenden en de niet-lijdenden, waarlijk, we moesten het lijden desondanks op ons nemen, alleen omwille van dit gelijkend-worden, want liefde volgt en maakt gelijk aan lief, waar en wanneer ze maar kan.¹

Wel dan, welke aanmatigende koenheid staat het ons toe, door ons lijden jou, edele Heer, te willen gelijken? Ach, lijden en lijden, hoe ongelijk aan elkaar jullie toch zijn! Heer, Heer, jij alleen bent de lijdende, die schuldeloos lijdt, zonder oorzaak; en ach, wie is dan hij die zich erop kan beroepen nooit enige aanleiding gegeven te hebben voor zijn lijden? Want zou hij voor zijn huidige lijden geen schuld dragen, er zou reden voor zijn door andere vergrijpen. Laat ons daarom gaan zitten, wij allen die lijden of ooit geleden hebben, naast elkaar en in een grote, ruime kring; en laat ons jou, tedere, onschuldig geliefde, in het midden plaatsen, binnen die kring en midden tussen ons, de lijdenden, in; en ons dorstige innerlijk zal zich wijd openen vanwege het hevige verlangen naar jou, de bruisende, genadevolle bron.² Zie dan, welk een wonder! De ergste door droogte verdorde aarde is het, die van de natheid der stormregens het grootste deel zal opnemen; en hoe meer wij, hulpbehoevende mensen, jou schuldig zijn geworden, hoe meer onze harten zich openen zullen om jou in ons te kunnen opnemen; en ons verlangen is, zoals jouw goddelijke mond zelf gezegd heeft, om in vreugde of verdriet, door jouw lijdende, bloedende wonden gewassen te worden, en daardoor onschuldig te worden aan alle misstappen; eeuwige lofprijzing en eer zal je van ons ontvangen en wij genade van jou, want door jouw geweldige macht wordt elke ongelijkheid afgelegd.

¹ Cfr. Brief 2 in *KlBrB*.

² Merk hier een aanzet tot een (kenotische) ecclesiologie: de kerk als solidaire lijdens- en liefdesgemeenschap. Het is een notie die hier noch elders door Seuse verder wordt uitgewerkt.

Toen de dienaar daar een tijdje in stilte gezeten had, en dit alles zich in het innigste van zijn ziel en met grote zekerheid getoond had, toen stond hij opgewekt op en hij dankte God voor zijn genade.

32 Waarmee God een lijdende mens zijn lijden in deze tijd vereffent.

Op de vreugdevolle Paasdag, was de dienaar een keer zeer verheugd, en zat hij, overeenkomstig zijn gewoonte, in zijn stilteplaats. Hij bad God toen hem te laten weten, welke vereffening het is, die mensen in de tijd van God mogen verwachten, die om zijnentwille veel geleden hebben. En ontzonken aan zichzelf lichtte God hem als volgt in: verheugen mogen zich, alle lijdende, gelaten mensen, want hun geduld zal heerlijk geprezen worden; en zoals er hier veel mensen zijn die erbarmen behoeven, zo zal menig mens zich voor eeuwig in God kunnen verheugen in waardige lofprijzing en eeuwige eer. Met mij zijn ze gestorven, met mij zullen ze opgewekt weer opstaan. Drie bijzondere gaven wil ik hun schenken, zo waardevol zijn ze, dat niemand hen naar waarde schatten kan. Een hiervan is: ik wil in de hemel en op aarde hun wensen macht geven, zodat alles wat ze ooit gewenst hebben, dat dat zal gebeuren. De tweede: ik wil hun mijn goddelijke vrede schenken, die engel noch duivel, mens noch enig schepsel nog wegnemen kan. De derde: ik wil hen zo innig kussen, door en door, en hen minnelijke omhelzen, ik hen en zij mij, ja, zo dat wij beiden voor eeuwig zullen blijven één enig één.¹ En omdat lang wachten onrustige harten pijn bezorgt, daarom zal in dit aardse uurtje, dat niet langer duurt dan een ogenblik, dit Lief hen niet onthouden worden; de eeuwige genieting zal nu dan haar aanvang nemen, voor zover het een sterfelijke mens, naar de aard van zijn mogelijkheden, minder of meer doorstaan kan.

Deze opgewekte boodschap verblijdde de dienaar, en toen hij weer tot zichzelf kwam, sprong hij op met een hartelijke lachen, zodat het in de kapittelzaal, waar hij zich bevond, luid weergalmde, en in zichzelf zei hij toen: 'Wie geleden heeft, hij mag naar voren komen en klagen! God weet, ik kan van mezelf zeggen, dat het me dunkt, nooit geleden te hebben op dit aardrijk; wat lijden is, dat weet ik niet, wel weet ik wat blijdschap en vreugde is: de macht wensen uit te laten komen, die is me

¹ Cfr. Joh. 17,21-23. Zie tevens: Hasebrink, Burkhard: *ein einic ein. Zur Darstellbarkeit der Liebesseinheit in mittelhoch-deutscher Literatur*. In: PBB 124 (2002), pp. 442-465.

gegeven, iets wat menig verwarde hart moet ontberen, wat kan ik nog meer willen?' Toen wendde hij zich in zijn denken tot de Eeuwige Waarheid en hij zei: 'Ach Eeuwige Waarheid, toon me nu deze verborgen geheimen, voor zover men dit in woorden doen kan; deze waarheid die menig blinde mens zo onbekend is.' Dit werd hem inwendig aldus getoond: zie, de mensen die een doorbraak waarlijk meemaken, iets wat een mens dient voor te bereiden door te ontzinken aan zichzelf en alle dingen – slechts weinigen zullen dit zijn – hun zinnen en gemoed gaan zo op in God, dat ze niet langer weet hebben van zichzelf, en ze zich en alle dingen slechts waarnemen in hun eerste oorsprong. En daarom ondervinden ze zulke grote vreugde en blijdschap bij alles wat God doet, waarbij het is alsof God zich ledig houdt en afzijdig en het hun overgelaten heeft het naar hun goeddunken uit te werken. En zo hebben ze dan in zichzelf de macht over het wensen, want hen dienen hemel en aarde en hun gehoorzamen alle schepselen, waarbij alles doet wat het doet, of laat wat het laat. En hartenleed ondervinden deze mensen niet, in niets; want leed en lijden in een hart noem ik, waarvan de wil op wel-doordachte wijze afscheid nemen wil. Aan de buitenkant te oordelen, ondervinden ze weliswaar vreugde en verdriet, en ze ondergaan dit sterker dan anderen vanwege hun ontruwde zachtheid, het kan zich in hun innerlijk echter niet vastzetten, en zo blijven ze aan de buitenkant standvastig bij onrust. Zo worden ze dan overgezet, voor zover dit mogelijk is, door het loslaten van zich zelf, waarna hun vreugde volledig en blijvend is bij alles; want in het goddelijk wezen, waarin hun hart zich verloren heeft, zo dit hun ten deel gevallen is, is geen plaats voor leed noch voor droefheid, maar slechts voor vrede en vreugde. In de mate dat je eigen tekortkomingen je wegtrekken, zodat je zondigt, met billijk lijden en droefheid als gevolg, in iedere mens die hiertoe vervalt, in die mate ontbreekt het je nog aan deze volkomenheid; in de mate echter waarin je de zonde mijdt en je uit jezelf wegtrekt om daarin te vergaan, daar waar lijden noch droefheid je bedrukken kunnen, en waar leed voor jou geen leed is en lijden geen lijden, maar alles voor jou louter vrede zal zijn, in die mate zul je de ware weg gaan. En dit alles zal gebeuren onder prijsgeving van de eigenwil; want uit zichzelf worden ze verdreven, met een hevige dorst naar Gods wil en zijn gerechtigheid; en Gods wil smaakt hun zo goed en geeft hun zulke voldoening, dat al wat God voor hun bestemd heeft, dat hun dit

tot vreugde is, en ze niets anders willen noch begeren. Men dient het niet zo op te vatten, dat de mens hierdoor niet langer smeken en bidden moet tot God, want het is Gods wil, dat we tot hem bidden; men moet het verstaan als behorend bij het juiste uitgaan uit zich zelf tot de wil van de hoge godheid, zoals gezegd werd.

Er ligt hierin echter een verborgen hindernis, die menig mens in verwarring brengt, namelijk de volgende: 'Wie weet,' zeggen ze, 'of het Gods wil is?' Kijk, God is een overwezenlijke zaak, aan ieder ding innerlijker en aanwezig, dan het ding aan zichzelf is, en zonder wiens wilstoestemming niets gebeurt of ook maar een ogenblik bestaan kan. Daarom moeten zij hiervan de pijn ondervinden, die steeds maar tegen Gods wil ingaan en aan alles hun eigen wil opleggen, waar ze maar kunnen; vrede hebben ze als in de hel, want altijd zijn ze bedroefd en bedrukt. Een ontbloot gemoed daarentegen vindt altijd God en vrede, te midden van alle wederwaardigheden evenals in vreugdevolle gebeurtenissen, want hij is waarlijk daar, hij die alles bewerkt, die alles is; hoe kan hun dan lijden zwaar vallen, waar ze toch God daarbinnen zien, God vinden, en ze Gods wil genieten en van de hunne geen weet hebben? Zwijgen wil ik nog, van al de verlichtende troost en hemelse vreugde, waarmee God op verborgen wijze zijn lijdende vrienden zo dikwijls opricht. Deze mensen zijn op een of ander wijze als in het hemelrijk; wat hun maar overkomt of niet overkomt, wat God in al zijn schepselen maar bewerkt of niet bewerkt, steeds komt het hun ten goede.¹ En zo wordt de mens, die goed weet te lijden, gedeeltelijk beloond voor zijn lijden in de tijd, want hij wint vrede en vreugde in alles, en na de dood volgt voor hem het eeuwige leven.

Amen.

¹ Rom. 8,28.

Tweede deel.

Hier begint het tweede deel van dit eerste boek.

33 Over de geestelijke dochter van de dienaar.

Confide filia!¹

In die tijd, dezelfde als die van de dienaar waarover gesproken is, leefde er een geestelijke dochter uit de orde der predikers, in een slotklooster te Töss; haar naam was Elsbet Staglin², en ze leidde uiterlijk een zeer vroom leven, en innerlijk bezat ze een engelachtig gemoed. De edele heenwending, waarin ze zich met hart en ziel naar God keerde, was zo krachtig, dat ze verlost werd van al die ijdelheden, waarmee menig mens zijn eeuwige zaligheid misloopt. Al haar vlijt wendde ze aan om geestelijke onderrichting te vinden, die haar de weg zou kunnen wijzen naar een zalig en volmaakt leven, iets waar haar grootste verlangen naar uitging. Ze schreef alles op wat haar en anderen vreugde zou kunnen geven, opdat zij en andere mensen erdoor geholpen konden worden bij hun streven naar goddelijke deugden. Ze deed als de nijvere bijtjes doen, die de zoete honing uit allerlei bloemen bijeen vergaren.

In het klooster, waar ze te midden van de zuster leefde als toonbeeld van deugden, stelde ze ondanks haar verzwakte lichaam een zeer goed boek samen³, waarin men, naast andere zaken, lezen kan, over de gestorven, heilige zusters, hoe vroom ze leefden en welke grote wonderen God aan hen voltrok, iets wat rechtschapen mensen kan aanzetten tot beschouwing.

De vrome dochter vernam over de dienaar van het Eeuwige Woord; naar wiens leven en leer zij door God langs grote toewijding gedreven werd.⁴ Ze ontlokte hem op hemelijke wijze

¹ Mat. 9,22 (Vulg); 'Vat moed, dochter!'

² Dominicaanse slotzuster in Töss bij Winterthur, dat gelegen is in het noorden van het huidige Zwitserland op ongeveer 50 km afstand en ten Zuidwesten van Konstanz. Elsbeth was Seuses geestelijke dochter.

³ Voor de levensbeschrijvingen van de zusters in Töss, zie: *Das Leben der Schwestern zu Töss, beschrieben von Elsbet Stagel samt der Vorrede von Johannes Meier und dem Leben der Prinzessin Elisabeth von Ungarn*, Hrsg. von Ferdinand Vetter, Berlin 1906.

⁴ Voor een bespreking van de spirituele vriendschap tussen Heinrich Seuse en Elsbeth Stagel in het licht van de vriendschapsopvattingen in die tijd, zie: Tinsley, David F. *The Spiritual Friendship of Henry Suso and Elsbeth Stagel*; in: *Friendship in the Middle Ages and Early Modern Age. Explorations of a Fundamental Ethical Discourse* Ed. by Classen, Albrecht, Sandidge Marilyn 2010, pp. 477-500. *The ideal*

het verhaal over zijn doorbraak tot God, en ze schreef het neer, zo als het hiervoor en hierna geschreven staat.

In haar begintijd leerde ze, van ik weet niet wie, over hoge en verstandelijke zaken¹, die allesoverstijgend waren: over de naakte godheid; over de nietsheid van alle dingen; over het loslaten van eigen zelf in het niets; over de beeldloosheid van alle beelden; en soortgelijke zaken, die gevat waren in mooie woorden aangenaam voor een mens te horen.

Er school echter verborgen gevaar in voor eenvoudige en beginnende mensen, wegens hun gebrek aan het noodzakelijke onderscheidingsvermogen, zodat men deze woorden zowel van toepassing kon laten zijn op geest als op natuur, afhankelijk van de gemoedstoestand.² Op zichzelf genomen was deze leer goed, maar toch hielp ze haar niet vooruit. Ze schreef de dienaar, of hij niet wilde helpen haar de juiste weg te wijzen. En toch, ze vond welgevallen in die bovengenoemde leer, en daarom was ze van mening, dat hij de grovere leer achterwege kon laten en haar iets moest schrijven over die genoemde verheven zaken.

De dienaar gaf haar het volgende antwoord: 'Goede dochter, vraag je uit nieuwsgierigheid naar die hoge zaken, om er kennis mee te maken en om fraai te kunnen spreken over de dingen van de geest, met enkele woorden zal ik klaar zijn. Verheug je daar dan maar niet te zeer over, want je kunt ermee op een schadelijke dwaalweg geraken. De juiste gelukzaligheid wordt niet gevonden in fraaie woorden, maar in goede werken. Vraag je echter naar deze zaken om er naar te kunnen leven, laat die hoge vragen dan nog voor wat ze zijn, en richt je op die vragen, die

of spiritual friendship takes both gender difference and power imbalance into account within the uniqueness of each soul's burden of suffering on its journey to God. Suso receives the gift of self-mortification, total alienation from God and his loved ones, and, finally, the destiny of suffering with others for others. Stigel receives the gift of life-long illness. Although much of their spiritual friendship operates within the dictates of the custos animi and the cura monialium, at the end of the Vita Stigel experiences salvation and functions as Suso's mentor and a universal exemplar. He remains the servant, she remains a faithful daughter and becomes a friend of God. Cit. p. 499.

¹ Er volgen belangrijke thema's uit het werk van Eckhart.

² Seuse wijst hier, net als in zijn *Boekje van de Waarheid*, nadrukkelijk op de noodzaak van het goede onderscheidingsvermogen, waarzonder de teksten van Eckhart niet op de door hem bedoelde wijze verstaan kunnen worden.

voor jou passend zijn.¹ Ik vermoed dat je nog een ongeoefende zuster bent, daarom is het voor jou en jouw gelijken nuttiger eerst kennis te nemen van hoe men beginnen moet, en te leren welke oefeningen en heilige voorbeelden hier dienstig zijn, zoals van sommigen van de godsvrienden, die een heilig leven wilden gaan leiden; hoe zij allereerst hun oefening richten op Christus' leven en lijden, om het met hem te ondergaan; hoe zij zich innerlijk en uiterlijk hielden, of God hen nu door zoetheid of hardheid tot zich trok; en wanneer en hoe de beelden hun ontvielen. Zie, hierdoor wordt een beginnende mens geprikkeld en aangezet, om vooruit te komen; en hoewel het zijn kan, dat God de mens dit allemaal in een enkel ogenblik kan schenken, toch pleegt hij het zo niet te doen; het moet gemeenlijk verworven worden langs harde arbeid.'

De dochter schreef hem terug: 'Niet naar slimme woorden gaat mijn verlangen uit, maar naar heilig leven, en ik ben vastberaden het oprecht en op de juiste wijze na te streven, hoeveel pijn het me ook kosten mag; mijden mag het zijn, lijden of sterven, of wat het ook zijn mag wat me tot daar brengen kan: het zal uitgehouden moeten worden. En wees niet bezorgd vanwege mijn zwakke natuur: wat u mij ook maar opdraagt te doen, dat de natuur pijn bezorgt, opvolgen zal ik het met hulp van Gods kracht. Begin allereerst bij het eenvoudigste en begeleid me dan verder, zoals men bij een jong beginnend scholier doet, dat een kind nog is, en dat men beetje bij beetje steeds verder voert, totdat het zelf een meester in de wetenschappen is. Een enkel verzoek heb ik aan u, iets wat u mij met Gods wil moet inwilligen, waardoor ik niet alleen door u onderwezen zal worden, maar ook gesterkt mag worden te midden van alle wederwaardigheden, waarin ik me ooit nog zal aantreffen.'

Hij vroeg haar welk verzoek het dan was.

Ze zei: 'Heer, ik heb horen zeggen, dat het in de natuur van de pelikaan ligt, zichzelf te bijten om zijn jongen in het nest uit

¹ Cfr. *BdEW* hfdst. 21, waar de *Eeuwige Wijsheid* de dienaar onderwijst: *Wil niet vragen naar het hoogste in de leer, wie op de laagste trap staat van dit leven. Leren wil ik je, wat jou het meest tot nut strekt.*

vaderlijke liefde met zijn eigen bloed te voeden.¹ Ach heer, en ik zou willen, dat u net zo met mij, uw dorstige kind, doet en mij met de geestelijke spijs van uw goede leer voedert, en het niet te ver zoekt, maar deze uit uzelf laat komen; want hoe meer u het in uzelf hebt doorleeft, hoe meer mijn begerige ziel ervoor ontvankelijk is.'

De dienaar schreef haar toen terug: 'Onlangs schreef je me over hoge gedachten, die je voor jezelf bijeengegaard had uit de zoete leer van de heilige meester Eckhart, die je, terecht, zo liefdevol behandelde; en ik was erg verbaasd, dat je na zulke edele dronk uit de bron van de hoge meester nog zo dorstig zijn kon naar de grove drank van de kleine dienaar. Maar als ik het goed zie, bespeur ik met grote vreugde jouw goede inzicht in deze zaak, omdat je naarstig vragen blijft stellen, hoe het begin is van een hoog en waarachtig leven, of welke oefeningen een mens allererst doen moet om er te komen.'

¹ De pelikaan, die zijn jongen met zijn eigen bloed voedt, verzinnebeeldt de liefde van Christus. Het verhaal is te lezen in: Isidorus van Sevilla (560 - 636), *Originum seu etymologiarum libri XX*, (boek XII. vii.26). Zie ook: de *Physiologus*, hfdst. 6. De *Physiologus* is een soort encyclopedie, samengesteld in de tweede tot vierde eeuw, waarin planten, stenen en dieren beschreven zijn en allegorisch geïnterpreteerd worden. Zie hier ook: Konrad von Megenberg (1309-1374) in zijn *Boek der Natuur*, geschreven tussen 1348-1350, bij de afdeling over de vogels, hier onder nr. 55. In de C-initiaal, van dit drieëndertigste hoofdstuk, dat met de woorden *Confide filia* begint, is in het Straatsburger exemplaar (*Ms 2929*, folio 62r) een pelikaan met welpen afgebeeld, liggend in het nest.

34 Over de eerste stappen van een beginnende mens.

‘Het begin van een heilig leven, dochter, menigvuldig is het: bij de ene zus, bij de ander zo. Maar over het begin, waar je naar vraagt, daarover wil ik je nu wat zeggen. Ik ken een mens in Christus, die bij zijn eerste schreden, zijn geweten ontlastte door een volledige biecht te doen, waarbij heel zijn vlijt erop gericht was de biecht op de juiste wijze te doen; al zijn misstappen legde hij voor aan een geschikte biechtvader, om aldus van de biechtvader, die dan op Gods plaats zit, gezuiverd en gereinigd heen te gaan waarbij hem al zijn zonden vergeven zouden zijn, zoals het Maria Magdalena gebeurde, toen ze Christus met een berouwvol hart en met betraande ogen de goddelijke voeten waste, en God haar al haar zonden vergaf.¹ Dit nu waren de eerste schreden van deze mens op weg naar God.’

Dit voorbeeld prentte de dochter in haar hart, en ze wilde al het nodige voortvarend doen, waarbij heel haar verlangen uitging naar deze dienaar, die voor haar de beste zou zijn: ja, bij hem wilde ze biechten, en ze was van mening, door deze biecht zijn

¹ Maria Magdalena wordt hier vereenzelvigd met de boetedoende vrouw uit Luc. 7,37-50. Maria Magdalena is naast Maria, de Moeder van Jezus, een 'bijzondere beschermvrouwe' van de Orde der Predikbroeders. Sinds 1297 werd het feest van Maria Magdalena plechtig gevierd, zoals toen door het generaal kapittel van Venetië bepaald werd. Zie hier de *Acta capituli generalis apud venecias celebrati anno domini M-CC- XCVII*: “*De nativitate sancti Johannis Baptiste, et de beatis apostolic Petro et Paulo, et de beata Maria Magdalena fiat festum totum duplex; et magister ordinis cures de sequentiis providere*”, in: *Acta capitulorum generalium ordinis praedicatorum*, ed; B. Reichert, Vol. I, Rome 1898, p. 283. (Zie voor de terugkomende besluitvorming: Acta, I, p. 283 ; Metz, 1298 (Ibid., p. 287), Marseille, 1300 (Ibid., p. 295). *Totum duplex* is de hoogste rang voor een kerkelijk feest binnen de dominicaanse orde. Maria Magdalena bracht het nieuws van de opstanding naar de apostelen, daarom werd ze wel de *apostola apostolorum* (apostel van de apostelen) genoemd. Katherine Ludwig Jansen stelt na een onderzoek van de iconografische bronnen, dat de orde een zeker verwantschap voelde met Maria Magdalena; ze werd vaker afgebeeld in begeleiding van dominicaanse voorbeeld-heiligen. *Given that the Order of Preachers saw something of themselves in Mary Magdalen, we are now in a better position to understand why in 1297, at the General Chapter of Venice, the order claimed Mary Magdalen as its patron*. Katherine Ludwig Jansen, *The Making of the Magdalen: Preaching and Popular Devotion in the Later Middle Ages*, Princeton New Jersey 2000, p. 76 (met de verdiepende voetnoot nr. 70 op pp. 76-77). Voor de relatie van Maria Magdalena en de dominicaanse orde, zie verder: Guy Bedouelle, OP. *Mary Magdalene: The Apostle of the Apostles and the Order of Preachers*, in: Dominican Ashram, Vol.18, nr. 4 (1999), pp. 157-171. Seuse verwijst ook in het *Hor.* p. 566, rg. 17 en p. 475, rg. 16 (ed. Künzle) naar Maria Magdalena.

geestelijke dochter te worden en aldus des te beter in goddelijke trouw onder zijn hoede te komen. Nu lagen de zaken zo, dat het niet mogelijk was mondeling te biechten. Ze nam toen haar leven in ogeschouw, dat inderdaad rein en puur was, en al hetgeen ze naar haar mening ooit verkeerd gedaan had, dat schreef ze neer op een grote wastafel, en in gesloten vorm stuurde ze hem deze en bad hem, om zijn absolutie uit te spreken over haar zonden. Toen hij de wastafel doorgelezen had, stond daar tot slot het volgende: 'Genadige heer, ik, zondige mens, val u te voet en ik bid u, door uw liefdevolle hart mij terug te brengen in het goddelijke hart, en dat ik uw kind mag heten in de tijd en in de eeuwigheid.'

Door deze trouwvolle bede van zijn dochter werd hij tot in zijn hart geroerd en hij keerde zich tot God en zei: 'Barmhartige God, wat moet ik, jouw dienaar, hier op antwoorden? Moet ik haar afwijzen? Heer, zelfs een hondje kon ik dit niet aandoen; Heer, zou ik het doen, je zou wellicht ontstemd zijn. De rijkdom van de Heer zoekt ze in zijn knecht. Ach, lieve Heer, met haar val ik nu aan jouw edele voeten, milde God, en ik bid je, haar te verhoren. Mag haar grote geloof haar tot vreugde zijn, haar hartelijke trouw, want ze roept ons na.¹ Hoe behandelde jij de heidense vrouw? Ach, mild hart, zie, jouw grondeloze mildheid werd ons zo hartelijk geprezen, en zou het nog meer zijn, je moest het haar vergeven. Ach, milde mildheid, wend je milde ogen naar haar, spreek tot haar slechts een woord, en zeg: "Confide filia, fides tua te salvam fecit, jouw geloof heeft je gered"²; en neem mijn plaats in, want ik heb het mijne gedaan, en haar vergiffenis gewenst voor al haar zonden.³

Dezelfde bode gaf hij dit geschreven antwoord mee: 'Wat je van God verlangde door tussenkomst van de dienaar, het is je gegeven; en je moet weten, dat alles hem voorzegd was door God. Vroeg diezelfde ochtend was hij na het gebed gaan zitten op een stille plek, en losgekomen van zijn uiterlijke zinnen, schouwde

¹ Verwijzing naar Mat. 15,21-28 (Jezus en de Kanaänitische vrouw).

² Mat. 9,22.

³ Seuse wenst haar 'slechts' absolutie; het betreft hier dus geen absolutie in de sacramentele zin van het woord. Cfr. Thomas van Aquino *S.Th. Suppl.* q.9 a.3, waar het gebruik van het schriftelijk biechten besproken en als onwenselijk beoordeeld wordt.

hij veel van de goddelijke geheimen. Zo werd hem, naast andere zaken, op een of ander wijze verhelderd, hoe God de engelen onderscheiden heeft overeenkomstig hun vorm, en hoe hij elk zijn afzonderlijke eigenschap overeenkomstig zijn bijzondere plaats in de orde heeft gegeven; iets wat hij in woorden niet kan uitdrukken.¹ Toen hij enige tijd met de engelen een hemels onderhoud had gehad, en zijn gemoed opgetogen was door die overvloed aan wondere zaken, die zijn ziel ondervonden had, zag hij in datzelfde visioen, hoe jij voor hem verscheen, toen hij te midden van dat hemels gezelschap daar zat; en met grote aandacht knielde je voor hem neer en je gelaat legde je op zijn hart, om aldus geknield met je gelaat op zijn hart enige tijd te verwijlen, wat de omringende engelen konden zien. De broeder was verbaasd over je durf, maar het paste bij je vroomheid, zodat hij het je vriendelijk toestond. Wat jou daar, gelegen op dat beklagenswaardige hart, toen aan genaden gegeven werd door de hemelse Vader, dat weet je heel goed, en men kon het aan je zien; na enige tijd stond je op – je aangezicht was toen zo opgewekt en stralend van genade, dat men hieruit zou mogen afleiden, dat God jou enkele bijzondere genaden geschonken had en je door datzelfde hart nog schenken wil, opdat God hierdoor geprezen en jij getroost mag worden.’

Hetzelfde gebeurde ook een andere, goddelijke persoon, een adellijke jonkvrouw was het, ze leefde in een burcht, haar naam was Anna², en haar hele leven bestond uit louter lijden. Door haar bewerkte God grote wonderen, van haar jeugd tot aan haar dood. Het was nog voor ze de dienaar kende of van hem gehoord had, dat ze eens in beschouwing ontruikt was, en zag, hoe in het hemelse hof de heiligen God schouwden en loofden. Toen bad ze haar lieve Heer, de apostel Sint-Johannes, tot wie ze een bijzondere devotie had, haar biecht te horen. Hij antwoordde haar heel vriendelijk, zeggend: ‘Ik wil je een goede biechtvader geven in mijn plaats, iemand aan wie God zijn volmacht geschonken heeft over jou, en hij zal je weten te troosten in jouw veelsoortige lijden.’ Ze vroeg hem wie dat was, waar hij was, en

¹ Bij stoffelijke zijnden wordt de veelheid binnen één soort verklaard door de materie (de materie als het *principium individuationis*). Engelen zijn echter onstoffelijk. Individu en soort vallen derhalve bij de engelen samen. Oftewel: ieder engel is zijn eigen soort (*species*). Zie hier: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.50 a.4.

² Waarschijnlijk dezelfde Anna als in hoofdstuk 16.

hoe hij heette. Hij toonde haar dit alles. Ze dankte God, en de volgende ochtend stond ze monter op en zocht het klooster op, dat God haar geweest had, en vroeg naar hem. Hij liep naar de poort, waar ze was, en vroeg haar, wat ze kwam doen. Ze begon te vertellen en biechtte hem alles op, en toen hij de goddelijke boodschap vernam, nam hij deze aan en voerde haar uit.

Diezelfde heilige dochter zei hem, dat ze eens in de geest een mooie rozenboom had gezien die gesierd was met rode rozen, en op de rozenboom verscheen het Jezuskindje met een krans van rode rozen. Onder de rozenboom zag ze de dienaar zitten. Het Kindje plukte veel van die rozen en wierp ze de dienaar toe, zodat hij bedekt raakte met rode rozen. Toen ze het Kindje vroeg naar de betekenis van die rozen, toen zei het: 'Het aantal van deze rozen, dat staat voor al die soorten lijden, die God hem wil toezenden; opgewekt moet hij ze van God ontvangen en ze geduldig dragen.'

35 Over de eerste voorbeelden en onderwijzingen voor een beginnende mens, en hoe hij zijn oefeningen doen moet met bezonnenheid.

Toen de dienaar een begin gemaakt had en zich door te biechten voldoende gelouterd had, maakte hij voor zichzelf in gedachten drie kringen, waarbinnen hij zich insloot voor geestelijke bescherming. De eerste kring bestond uit zijn cel, zijn kapel en het koor; wanneer hij zich binnen deze kring bevond, dunkte het hem heel veilig te zijn. De tweede kring, dat was heel het klooster, uitgezonderd de poort. De derde en buitenste kring was de poort, en hier moest hij op zijn hoede zijn. Kwam hij buiten deze drie kringen, dan dunkte het hem, dat hij als een wild dier was, dat zich buiten zijn hol bevindt, door jachthonden belaagd; nodig is het dan zichzelf op behendige wijze te beschermen.

Ook tijdens die begintijd had hij een afgezonderde plek, een kapel had hij hiervoor uitgekozen, waar hij zijn beschouwing doen kon, omgeven door schilderijen.¹ Voor zichzelf had hij zich in zijn jeugd op perkament de Eeuwige Wijsheid laten schilderen, die hemel en aarde in haar macht had; en daar ze met haar minnelijke schoonheid en lieflijke gestalte alle schepselen in schoonheid overtrof, daarom had hij haar voor zichzelf, toen, in de bloei van zijn jeugd, als zijn lief uitverkoren. Dit minnelijke

¹ De kapel was 'nah bildlicher wise' (rijk aan afbeeldingen) versierd: over het aanbrengen van deze schilderijen zie hfdst. 20 van deze *Vita*. Voor een bespreking van deze afbeeldingen naar hun ontstaan en hun functionele betekenis in de curamonalium, zie: Jeffrey F. Hamburger, *The Use of Images in the Pastoral Care of Nuns: The Case of Heinrich Suso and the Dominicans*. In: *The Art Bulletin*, Vol. 71, No. 1 (Mar., 1989), pp. 20-46. Hamburger stelt dat de afbeeldingen in de (privé)kapel van Seuse aangebracht werden in de tijd dat de jonge novice Heinrich zijn intrek nam in het klooster. De wandfresco's vormden een onderdeel van het ruim opgezette decoratieplan van het klooster. *According to Suso's own account, he entered the Dominican house at Constance at the early age of thirteen, two years prior to the customary age at which novices were accepted. Born in ca. 1293-95, Suso would have been admitted in ca. 1306-08, at the very moment that the extensive program of redecoration was underway. Might not the decoration of Suso's chapel have formed part of this larger program?* Cit. p.37. Hamburger stelt dat het aanbrengen van de decoraties in de kapel mogelijk gefinancierd werd uit een donatie van zijn ouders: *Circumstantial evidence suggests that Suso's chapel may have been "his" in the sense that his family had paid for its decoration*. Cit. p.39. Dat vormde mogelijk voor de jonge Heinrich een probleem, omdat zijn intrede in het klooster daarmee bezoedeld zou zijn met (de verdenking van) simonie. Meister Eckhart hielp Seuse hiermee in het reine te komen (zie: *Vita*, hfdst. 21).

beeltenis droeg hij met zich mee, op weg naar waar hij schoolging¹; en hij plaatste het voor zich op de vensterbank van zijn cel², en hij keek er dan naar, vol liefde en in hartelijk verlangen. Hij bracht het weer mee naar huis, en liet het plaats in de kapel, vervuld van liefdesverlangen.

Welke andere beeltenissen zich daar bevonden, die naar hun innerlijke betekenis geschikt waren voor hem en andere beginnende mensen, dat valt af te lezen aan de schilderingen en spreuken van de oude woestijnvaders³; en van hun spreuken⁴ is hierna een deel neergeschreven⁵, zoals ze in de kapel zijn aangebracht, en verdientst gaan ze als volgt:

De oudvader Sint-Arsenius vroeg de engel, wat hij doen moest om behouden te blijven.⁶ Toen zei de engel: 'Trek je terug, zwijg en zit stil.' Later, in een visioen, las de engel de dienaar het volgende voor uit het boek van de oudvaders: 'Begin van alle zaligheid is, stil te zijn en in eenheid.'

¹ Het Studium Generale te Keulen, de hogeschool van de Dominicanen, waar Seuse 1323/24 ging studeren. In die tijd verbleef daar o.a. Meester Eckhart.

² De muren waren zo dik, dat men wel van een nis in de muur kan spreken.

³ De *'vitae Patrum (Vitaspatrum)* (PL vol. 73-74) is een verzameling uitspraken over en van de 'Oudvaders': de oude woestijnvaders. Deze verzameling is samengesteld uit vele soortgelijke verzamelingen. In de middeleeuwen rekende men het werk van Johannes Cassianus (vooral de *Collationes Patrum*) ook tot deze verzameling. In de vertaling heb ik Seuses term *'sprüchen der alten veter'*, vertaald naar 'spreuken van de oude woestijnvaders'; n.b.: er komen ook spreuken van 'woestijnmoeders' in voor.

⁴ Voor een verhelderende visie op de centrale betekenis van de spiritualiteit van de *'Vitae Patrum'* in de *'Vita'* van Seuse binnen het *Exemplar*, zie: Werner Williams-Krapp: *'Nucleus totius perfectionis.'* *Die Altväterspiritualität in der 'Vita' Heinrich Seuses*, in: Johannes Janota u. a. (Hrsg.): Festschrift Walter Haug und Burghart Wachinger. 2 Bde. Niemeyer, Tübingen 1992, pp. 407-421. Seuses *Vita* is volgens de auteur een ten behoeve van de cura monialium aangepaste beschrijving van een 'voorbeeldig leven', waarbij de spiritualiteit van de woestijnvaders centraal blijft staan. *'Mit seiner eigenen Vita beabsichtigt Seuse eine pädagogisch behutsame Aufbereitung zentraler Aspekte der Altväterspiritualität für Kreise, die nach neuen Formen vertiefter religiöser Lebensführung drängten.'* Cit. p. 419.

⁵ Zie voor de vindplaatsen van de citaten: Ulla Williams, *Vatter ler mich. Zur Funktion von Verba und Dicta im Schrifttum der deutschen Mystik*, in: Heinrich Seuses *Philosophia spiritualis: Quellen, Konzept, Formen und Rezeption* (Volume 17 van *Wissensliteratur im Mittelalter*) ed. Rüdiger Blumrich und Philipp Kaiser. Wiesbaden 1994, pp. 173-88. Voor verdere achtergronden van de bundelingen in de volkstaal van die dagen, zie: Williams, Ulla (Ed.), *Die Alemannischen Vitaspatrum. Untersuchungen und Edition*. Tübingen 1996.

⁶ Cfr. *Hor.* II,3 (ed. P. Künzle, p. 545, 9-13), *'Fuge, et tace, et quiesce, haec inquiresunt principia salutis.'* Cfr. *Apoftegmata*, Arsenios 1-2.; *VP.* III, n.190 (PL 73 801 A). Zie ook P. Künzle *Hor.* pag. 86, nt. 3.

Theodorus:

Zichzelf in louterheid houden, geeft meer kennis dan hard studeren.

Abbas Moyses:

Zit in je cel, zij zal je alles leren. Verblijf met je uiterlijke mens in de stilte en met je innerlijke in de louterheid.

Abbas Johannes:

De monnik buiten het klooster is als de vis buiten het water.

Antonius:

De kastijding van het lichaam, het gebed van het hart en het ontvluchten aan mensen brengt zuiverheid.

Draag geen kledij, waarin men ijdelheid kan ontdekken.

De eerste strijd van een beginnend mens bestaat uit het stevig vechten tegen gulzigheid.

Pastor:

Val niet uit, tegen geen mens, totdat hij je het rechteroog wil uittrekken.

Isidorus:

Een toornige mens is God onwelgevallig, welk grootse zaken hij ook bewerkt.

Ipericius:

Het eten van vlees, waar men ook zonder kon, een kleine zonde vergeleken bij kwaadsprekerij achter iemands rug.

Pyor:

Kwalijk is het, de gebreken van anderen op de voorgrond te plaatsen en eigen gebreken achter te houden.

Zacharias:

Veel ontbering zal een mens moeten lijden, wil het ooit goed met hem gaan.

Nestor:

Word eerst als een ezel, wil je goddelijke wijsheid bezitten.

Senex:

Blijf onbewogen te midden van lief en leed, als de beenderen van de doden.

Helias:

Een bleke kleur, een uitgemergeld lichaam en een deemoedige levenswandel vormen de fraaie tooi van een geestelijk mens.

Hilarion:

Men moet een al te wild paard en een onkuis lichaam minder voedsel geven.

Senex:

Een vader zei: 'Haal die wijn bij mij vandaan, de dood voor de ziel houdt zich daarin verborgen.'

Pastor:

Nooit wordt hij een geestelijk mens, wie zich nog beklaagt en van toorn, ongeduld en veelpraterij niet kan afzien.

Cassianus:

Hoe de stervende Christus zich aan het kruis gedroeg, naar dit voorbeeld moet ons gedrag gevormd zijn.

Antonius zei tegen een broeder:

'Mens, help jezelf, anders zullen ik noch God je ooit helpen.'

Arsenius:

Een vrouw vroeg een woestijnvader, haar voor God te gedenken; toen zei hij: 'Ik bid God, dat hij jouw beeld uit mijn hart mag wegwissen.'

Macharius:

Ik behandel mijn lichaam hardhandig, want het geeft me veel aanvechtingen.

Johannes:

Een vader zei: 'Nooit hield ik vast aan mijn eigenwil, noch onderwees ik met woorden wat ik niet zelf leefde.'

Senex:

Veel mooie woorden zonder werken, even ledig als de boom, rijk aan bladeren maar zonder vrucht.

Nilus:

Wie veel in de wereld moet verkeren, die zal ook veel wonden ontvangen.

Senex:

Is er voor jou niets anders te doen, blijf dan in Gods naam in je cel.

Ipericius:

Wie zijn zuiverheid behoudt, die zal hier geprezen en door God gekroond worden.

Apollonius:

Bied weerstand aan het begin en mik op de kop van de slang.

Agathon:

Een woestijnvader zei: 'Drie jaren lang heb ik een steen in mijn mond gedragen, om hierdoor te leren zwijgen.'

Arsenius:

Mijn gepraat heeft me vaak berouwd, mijn zwijgen nooit.

Senex:

Een jongeling vroeg een woestijnvader, hoelang hij diende te zwijgen; toen zei deze: 'Totdat je iets gevraagd wordt.'

Sint-Syncletica¹:

Word je ziek, verheug je hier dan over, want God heeft aan je gedacht; word je zwak, wijt dat dan niet aan jouw vasten, want zij die niet vasten, worden ook ziek; word je uitgedaagd door bekeringen van het vlees, verheug je, misschien groei je wel uit tot een tweede Paulus.

¹ Amma Syncletica van Alexandrië (ong. 270 – 350). Zij was een van de eerste vrouwen die zich in de vierde eeuw in de Egyptische woestijn terugtrok. Het is de enige vrouwelijke stem in de lijst die Seuse hier presenteert.

Nestorius:

Een goede broeder zei: 'Nooit heeft de zon mij zien eten.'

Johannes:

Een andere broeder zei: 'En nooit zien toornen.'

Antonius:

De grootste deugd is: maat kunnen houden bij alles.

Paphnucius:

Behulpzaam is het niet, goed te beginnen, wanneer men het niet tot een goed einde brengt.

Abbas Moyses:

Wat je kan verdrijven uit een zuiver gemoed, dat moet jeijden, hoe goed het je ook mag toeschijnen.

Cassianus:

Alle volkomenheid vindt haar bestemming, wanneer de ziel met al haar krachten is opgenomen in het Enig Ene, dat God is.¹

Deze voorbeelden en onderwijzingen van de woestijnvaders zond de dienaar zijn geestelijke dochter, en ze nam ze ter harte en volgde ze op, denkend dat hij van mening was, dat ze, overeenkomstig de wijze van de woestijnvaders, ook haar lichaam moest oefenen langs grote gestrengheden; en ze begon zichzelf af te breken en zich te pijnigen met haren hemden en met touwen en gruwelijke banden, en met scherpe ijzeren spijkers en soortgelijke zaken.

Toen de dienaar dat vernam, toen zond hij haar de volgende boodschap: 'Lieve dochter, wil je je geestelijk leven inrichten

¹ Dit slotcitaat wordt niet als zodanig teruggevonden in het werk van Johannes Cassianus. Ulla Williams o.c. 1994 verwijst hier naar: Cassianus, *Conl.* X,7, als mogelijke inspiratiebron. Cassianus parafraseert in dit hoofdstuk, dat over het gebed gaat, in par. 7 meerdere malen Joh. 7,12. Voor een bespreking van dit 'Enig Ene' als ontstaan binnen het genre van de liefdeslyriek van die tijd, zie de analyse van een preek van Eckhart (*Pr. 51: Haec dicit dominus: Honora patrem tuum*) door Georg Steer, in: *Predigten Meister Eckharts von Fachgelehrten gelesen und gedeutet*, Steer G, Sturlese L (eds), Lectura Eckhardi III. Predigten, Stuttgart 2009, pp. 51-77 (hier pag. 75-76). Zie tevens: Hasebrink, Burkhard: *ein einic ein. Zur Darstellbarkeit der Liebeseinheit in mittelhoch-deutscher Literatur*. In: PBB 124 (2002), pp. 442-465.

overeenkomstig mijn lering, zoals je van me gevraagd hebt, laat die overdreven gestrengheden dan achterwege, want je vrouwelijke zwakte en welgeordende natuur maken je daarvoor niet geschikt. De lieve Christus heeft niet gezegd: "Neemt allen mijn kruis op"; hij zei: "Iedere mens neme zijn kruis op!"¹ Richt je streven niet op de gestrengheden van de woestijnvaders noch op de harde oefeningen van je geestelijke vader, je moet uit dit geheel voor jezelf iets kiezen, wat je wel opvolgen kunt met je zwakke lichaam, waardoor de ondeugd in jou sterven zal en je lichaam lang leven. Langdurige oefening is het, en voor jou het meest geschikt.'

Ze verlangde van hem te weten, waarom hij zich zulke gestrengheden opgelegd had, terwijl hij deze haar noch anderen wilde aanraden. Toen verwees haar naar de Heilige Schrift² en zei: 'Men vindt er geschreven, dat in vroegere tijden sommige woestijnvaders een onmenselijk en ongelooflijk streng leven leidden, iets wat voor enkele, teergevoelige mensen van nu een gruwel is, alleen al om er over te horen; en ze beseffen niet, hoe vurig verlangen helpen kan met Gods kracht te handelen en te lijden voor God. Zulk vurig verlangende mens wordt het mogelijk al het onmogelijke te volbrengen in God³; zoals David zei, dat hij met Gods hulp door een hele muur wilde heendringen.⁴ Ook staat er in het boek van de woestijnvaders geschreven, dat sommigen van hen zich zulke gestrengheden niet oplegden, hoewel beide groepen hetzelfde doel voor ogen stond. Aan Sint-Petrus en Sint-Johannes werd niet op gelijke wijze getrokken. Kan men dit wonder wel volledig doorzien, is het niet dat de Heer, die wonderen verricht aan zijn vrienden⁵, vanwege zijn grote heerlijkheid op velerlei wijze geprezen wil worden? Daartoe zijn ook wij van ongelijke natuur: wat de ene mens past, past de ander niet. Het is daarom niet nodig te veronderstellen, dat een mens die zich deze strengheden niet oplegt, hierdoor gehinderd zal worden, tot het hoogste te geraken. Diezelfde teergevoelige mensen moeten deze strenge oefeningen ook niet

¹ Mat. 16,24.

² Hieronder werden niet alleen de teksten uit de bijbel verstaan, maar tevens de leer van de Kerkvaders, zelfs de gehele theologische leer.

³ Cfr. Fil. 4,13.

⁴ Ps. 18(17),30.

⁵ Ps. 68 (67),36.

afkeuren bij anderen noch deze op enigerlei wijze als slecht beoordelen; laat iedere mens slechts zichzelf onderzoeken, en zien wat God van hem wil, en laat dat genoeg zijn en het andere voor wat het is. Over het algemeen is de strengheid uit bezonnenheid veel beter dan die uit onbezonnenheid. Wanneer men een middenweg maar moeilijk vinden kan, is het beter aan de gematigde kant te blijven, dan zich aan de andere kant te wagen; want het gebeurt vaak, dat wanneer men de natuur op ongeordende wijze breekt, men haar weer te veel teruggeven moet op ongeordende wijze, zoals dat het geval was, bij menig groot heilige die dit over het hoofd zag door een vurig verlangen. Dergelijk streng leven en de voorbeelden, die gegeven zijn, mogen die mensen tot nut zijn, die zichzelf te zacht behandelen en die hun opstandige natuur tot hun eigen eeuwige schade te moedwillig genieten; dit echter is op jou en jouwsgelijken niet van toepassing. God beschikt over menigerlei kruis, waarmee hij zijn vrienden kastijdt. Ik voorzie, dat God jou een ander kruis op de rug zal wil leggen, dat voor jou nog pijnlijker worden zal dan menig kastijding zijn kan; ontvang dit kruis dan geduldig, wanneer het je gegeven wordt.'

Toen, niet lang daarna, zond God de geestelijke dochter langdurige ziekte, en haar lichaam bleef hierdoor ziek en zij hulpbehoevend tot aan haar dood. Ze liet hem weten, dat het haar vergaan was, als hij haar voorspeld had. Hij schreef haar terug: 'Lieve dochter, God heeft niet alleen jou daarmee getroffen, maar in jou ook mij verwond; want nu heb ik niemand meer, die me met zulke vlijt en vrome trouw behulpzaam is bij het afronden van mijn boeken, zoals jij het deed, toen je nog gezond was. Daarom bad de dienaar voor jou tot God vol vertrouwen, mocht het zijn wil zijn, jou je gezondheid weer terug te geven. En daar God hem niet dadelijk verhoren wilde, streed hij met God zoals vrienden dat kunnen doen, en hij nam zich voor, geen boeken voor de minnelijke God meer te schrijven en ook zijn gebruikelijke ochtendgroet achterwege te laten uit ongenoegen, zou hij je niet weer gezond maken. Toen hij dan, met de onrust in zijn hart, ging zitten in de kapel, zoals hij gewend was te doen, ontzonken hem op een of ander wijze de zinnen, en het dunkte hem, dat er voor hem uit een engelenschaar de kapel binnenging; ze zongen een hemels gezang hem tot troost, want ze wisten dat hij in die tijd bijzonder leed te dragen had, en ze

vroegen hem, waarom hij zo treurig was en niet met hen meezong. Toen bekende hij de onordelijke opstandigheid, die hij op God gericht had, omdat deze zijn bede om jouw gezondheid niet verhoord had. Toen drongen ze aan, hij zou aflaten en zich niet op dergelijke wijze gedragen, want God had de ziekte gestuurd om jouw bestwil; dit zou jouw kruis vormen in de tijd, waarmee je grote genade zou verwerven hier, en overvloedig loon in het hemelrijk. Wees daarom geduldig, mijn dochter, en ontvang het slechts als een vriendelijke gave van de minnelijke God.'

36 Over de kinderlijke vroomheid van een jonge, beginnende mens.

Deze verzwakte dochter verzocht de dienaar eens, toen hij haar opzocht om haar te zien in haar ziekte, haar iets te vertellen over goddelijke dingen; niet te zwaar moest het zijn, maar voor een vroom gemoed toch aangenaam om te horen. Toen vertelde hij haar over de vroomheid van zijn eigen jeugd en hij zei, dat de dienaar toen, in zijn jeugd, een bloeiend gemoed had, en gedurende enige tijd de gewoonte had, na het aderlaten¹, nog datzelfde uur, zich te wenden naar de beminde God onder het kruis, zijn verwonde arm naar hem uit te strekken en met een diep zuchten te zeggen dan: 'Ach, mijn Hartevriend, gedenk, dat het gebruik is dat lief naar lief gaat, omwille van goed bloed na het aderlaten. Jij weet toch, lieve Heer, dat ik geen lief heb, niemand dan jij alleen, daarom kom ik naar jou, opdat jij mijn wonden zegenen zult, en mij goed bloed wil verwekken.'

In diezelfde tijd van zijn jeugd, wanneer hem zo af en toe zijn haren afgeschoren werden, en toen zijn gezicht nog een frisse, rode kleur had, ging hij naar de onbezoedelde Heer en zei: 'Ach, lieve Heer, waren mijn gestalte en mijn mond rozig als bezaten ze de glans van alle rode rozen tezamen, jouw dienaar wilde deze bewaren voor jou en aan niemand anders schenken; en hoewel je alleen het hart beziet, en weinig geeft om het uiterlijk², beminde Heer, geeft mijn hart jou toch een minneteken, dat ik me slechts naar jou toewend en naar niemand anders.'

Kleedde hij zich met een nieuw habijt of met een nieuwe hoofdkap, dan ging hij terstond naar zijn gebruikelijke plek en bad de hemelse Heer, die hem van deze kleren voorzien had, hem hierin geluk en heil toe te wensen, en hem te helpen hen overeenkomstig zijn liefste wil te dragen tot ze versleten waren.

Hiervoor nog, in zijn kinderjaren, had hij de volgende gewoonte: wanneer de mooie zomer kwam en de tere bloempjes uitkwamen, dan nam hij zich voor, de bloemen niet te plukken of aan te raken, totdat het mogelijk was, zijn geestelijk lief, de

¹ Zie voor dit gebruik van het aderlaten ook hoofdstuk 15 van deze *Vita*.

² Cfr. 1 Sam. 16,7.

teergebloemde, rozenelijke Maagd, de Moeder Gods, als eerste te eren met zijn eerste bloemen. Wanneer hij dacht dat de tijd gekomen was, plukte hij de bloemen onder menig minnelijke gedachten, en hij droeg ze naar zijn cel en maakte er een krans van, en hij ging dan naar het koor of de Onze-Lieve-Vrouwekapel, en knielde deemoedig voor Onze-Lieve Vrouwe, en kroonde haar beeld met de minnelijke krans denkend, dat, aangezien ze de mooiste bloem was, en de zoetste zomervreugde van zijn jonge hart, dat ze die eerste bloemen van haar dienaar niet zou afwijzen.

Eens, toen hij haar schoonheid aldus gekroond had, zag hij in een visioen, dat de hemel open was, en hij zag de van licht stralende engelen op- en neerwaarts gaan¹ gekleed in schitterende gewaden. En hij hoorde toen het allermooiste gezang, afkomstig van dat opgewekte gevolg in de hemelse hof, mooier dan ooit gehoord werd. Hun gezang ging over Onze-Lieve-Vrouwe in het bijzonder, en het klonk zo zoet, dat zijn ziel er van grote vreugde door wegsmolt; en het geleek op wat men over haar zingt op Allerheiligen in de sequentie: *Illic regina virginum, transcendens culmen ordinum, etc.*², waarmee bedoeld is, hoe de reine Koningin in eer en waardigheid heel het hemelse heer te boven gaat. Hij stond toen op en zong mee met het hemelse gezelschap; zijn ziel bleef vervuld van hemelse smaak en verlangen naar God.

Eens aan het begin van de maand mei had hij naar gewoonte zijn allerliefste, hemelse Vrouwe met grote toewijding gekroond met een krans van rozen, en diezelfde ochtend, omdat hij ergens vandaan was gekomen en moe was, wilde hij zich wat slaap gunnen en de Jonkvrouwe op dat vroege uur maar niet groeten. Toen het gebruikelijke uur gekomen was om op te staan, kreeg hij de gewaarwording alsof hij zich in het hemels koor bevond, waar men het Magnificat zong ter ere van de Moeder Gods. Toen men hiermee klaar was, trad de Jonkvrouwe naar voren en ze gebod de broeder te beginnen met het vers: *O vernalis rosula*, wat betekent: O jij zomers tere roos! Hij dacht na over wat zij daarmee kon bedoelen, wilde haar echter

¹ Cfr. Gen. 28,12.

² 'Ziet: de maagd stijgt aan de hoogste gelederen voorbij': uit de hymne *'Supernae matris gaudia'* toegeschreven aan Adam van St. Victor (1112-1192).

gehoorzamen, en met opgewekt gemoed hief hij aan: O vernalis rosula; en meteen waren er drie of vier jongelingen uit het hemels gevolg, dat in het koor stond, die mee gingen zingen, waarna de hele schaar inviel en allen zongen om het mooist; en ze zongen blij, vervuld van vreugde, dat het er zo lieflijk toonde als weerklonk hierin alle snarenspeel tezamen; zijn sterfelijke natuur kon deze klanken niet langer verdragen, en hij kwam weer tot zichzelf.

De dag na Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart¹, werd hem in het hemelse hof opnieuw grote vreugde getoond; en men wilde er niemand binnenlaten, die zich onwaardig toonde. Toen de dienaar naar binnen wenste te gaan, kwam een jongeling naar hem toe, greep hem bij de hand en zei: 'Vriend, het past jou niet om hier nu binnen te komen, blijf buiten, je hebt schuld op je geladen, en je moet je misstap uitboeten, alvorens je het hemelse gezang mag horen.' En hij leidde hem langs een of andere kronkelige weg naar een ondergronds hol, donker was het, kaal en verlaten. Hij kon er geen kant op, als iemand die gevangen is op een plek waar hij de zon noch de maan zien kan. Dat deed hem pijn, en hij begon te zuchten en zich beroerd te voelen vanwege zijn gevangenschap. Kort daarna kwam de jongeling naar hem toe en vroeg hoe het hem verging. Hij zei: 'Slecht, slecht!' Toen zei de jongeling tegen hem: 'Weet, dat de hoogste Vorstin van het hemelrijk boos op je is vanwege die misstap, waarvoor je hier gevangen zit.' De dienaar schrok hiervan hevig en zei: 'Wee mij, ik arme! Wat heb ik haar misdaan?' Hij zei: 'Ze is boos, omdat je op haar feestdagen niet graag over haar predikt, en gisteren, op haar grote feestdag, weigerde je, tegen de wens van je meerdere, om over haar te prediken.' Hij zei: 'Ach, lieve vriend en heer, kijk, het dunkt me, dat haar zoveel eer toekomt, dat ik me daartoe te gering acht, en laat het over aan de ouden en de waardigen, omdat ik denk, dat zij waardiger over haar prediken kunnen dan ik, arme mens, het kan.' Toen zei de jongeling: 'Weet, ze zou het graag door jou zien doen; een dienst door jou is het, die haar welgevallig is. Daarom, weiger het niet weer!' De dienaar kreeg tranen in zijn ogen, en zei tegen de jongeling: 'Ach, liefste jongeling, zorg dat het weer goed komt tussen de reine Moeder en mij, want ik beloof je, dat het nooit weer

¹ Dat is dus op 16 augustus.

gebeuren zal.' Vriendelijk lachte de jongeling hem toe en hij troostte hem, en hij leidde hem de gevangenis uit, terug naar huis, en zei: 'Ik kon aan haar vriendelijke gezicht en aan wat ze zei over jou, merken, dat ze toestemt, en haar boosheid over jou laat varen, en jou haar moederlijke trouw voor altijd schenken wil.'

Hij had de gewoonte, dat wanneer hij zijn cel verliet of erin terugkeerde, gemeenlijk de weg te kiezen die door het koor ging tot voor het sacrament, denkend: wie een goede vriend hogerop in de straat heeft wonen, die laat zijn weg graag wat langer worden voor een vriendschappelijk gesprek.

Een mens verlangde eens een goddelijke Vastenavond, want van enig schepsel wilde hij hem niet. En ontruikt aan zijn zinnen, was het alsof Christus hem tegemoet trad, zoals hij uitzag toen hij dertig jaren oud was; en hij zei, dat hij hem zijn wens wilde vervullen en hem een goddelijke Vastenavond bereiden, en nam een beker met wijn in de hand, en gaf deze aan de drie vrouwen, die daar ook aan tafel zaten, de een na de ander. De eerst zegg krachteloos neer, de tweede verloor ook wat aan kracht, de derde echter gaf hem geen aandacht. En zo toonde hij hem hierin het verschil tussen een beginnende, een gevorderde en een volmaakte mens, en hoe uiteenlopend zij zich houden tegenover goddelijke zoetheid.

Met deze en dergelijke goddelijke woorden, kwam er een einde aan het gesprek. Zij schreef alles in het geheim op en zond het ergens heen, om het daar in een gesloten lade te bewaren en te verbergen. Eens bezocht een goede zuster haar die het opgeborgen had, en ze zei: 'Ach, lieve zuster, welk goddelijk wonder houd je verborgen in je lade? Kijk, mij verscheen vannacht in een droom, een jonge, hemelse knaap die zich in jouw lade bevond, en zijn handen droegen iets waarop lieflijke snaren gespannen waren, men noemt het een rebec, en hij speelde daarop geestelijke liederen, die zo aantrekkelijk waren, dat men vervuld raakte van geestelijk verlangen en vreugde. Ik bid je, haal eruit, wat je daar opgeborgen houdt, dat ook wij, de anderen, het lezen kunnen.' Zij zweeg echter en wilde hierover niets kwijt, want het was haar verboden.

37 Hoe hij lichtvaardige mensen tot God bracht en lijdende mensen troostte.

De dienaar had eens gedurende langere tijd zijn geestelijke dochter geen boodschap gezonden. Toen schreef ze hem in een brief, dat ze er behoefte aan had iets van hem te ontvangen, iets verheffends voor haar lijdende hart, en ze schreef het volgende: Een betreuenswaardige mens ondervindt wat troost, wanneer hij enkele mensen voor zich ziet nog betreuenswaardiger dan hijzelf is, en een lijdende mens scheidt wat moed, wanneer hij hoort, dat zijn naburen nog groter nood hebben meegemaakt en ze door Gods hulp hiervan verlost zijn.

Hij schreef haar toen: Opdat je in je lijden duldzamer zijn mag, daarom wil ik je, God tot eer, iets over het lijden zeggen. Ik kende een mens, die door Gods besluit lijden trof, openbaar, betreffende zijn aanzien in deze wereld. Diezelfde mens verlangde oprecht niets anders, dan God lief te hebben vanuit de grond van zijn hart, en dit minnelijke lief alle mensen geliefd te maken en hen te weerhouden van andere, lichtvaardige liefde; en bij veel mensen gebeurde dat ook, zowel bij mannen als vrouwen. Daar hij de duivel het zijne afpakte en het God weer terugbracht, werd de boze geest slecht gestemd, en deze verscheen goede mensen en vertelde hun in vertrouwen dat hij zich aan hem zou wreken.

Hij kwam eens in een klooster van een bepaalde orde, waarin de geestelijke mannen afzonderlijk leefden, naast de geestelijke vrouwen van hun orde, gescheiden van elkaar.¹ In dat klooster waren twee geestelijke en zeer belangrijke mensen, een man en een vrouw, aan elkaar verbonden in grote liefde en schadelijke vertrouwelijkheid; de duivel had hun beider harten verblind, waardoor ze deze misstap beschouwden als betrof het geen onvolkomenheid of zonde; en dat God hun dit toestond. Toen de dienaar in vertrouwen gevraagd werd, of zoiets waarlijk met Gods wil kon voortduren, toen zei hij: 'Nee, zeker niet!' Hij zei hun, dat ze verkeerd ingelicht waren en tegen de christelijke

¹ Een zogenaamd 'dubbelklooster'.

leer, en zorgde ervoor, dat ze ervan afzagen en daarna in zuiverheid bleven leven.

Toen hij dit deed, was er een heilige vrouw, ze heette Anna, die tijdens haar beschouwing in geestverrukking, voor zich zag, hoe in de luchten boven de dienaar een grote schaar duivelse geesten zich verzamelden; en ze schreeuwden allemaal: 'Moord en dood voor de kwaai monnik.' Ze scholden hem uit en vervloekten hem hierom, want hij had ze van een voor hen geschikte plaats verdreven met zijn raadgevingen; en onder het maken van vreselijke gebaren zwoeren ze, hem niet met rust te laten, vooraleer ze zich op hem gewroken hadden, en dat wanneer hem lijf en goed zouden blijven, dat ze dan toch zijn goede naam en faam fors zouden besmeuren voor heel de wereld zichtbaar. Ze wilden hem schandelijke zaken aanwrijven, en ook al probeerde hij daartoe geen aanleiding te geven, zo goed hij maar vermocht, ze zouden er met valse listen wel in slagen, dat het gebeuren zou. De heilige vrouw schrok hiervan hevig, en ze bad Onze-Lieve Vrouw, hem te hulp te schieten bij toekomstige nood. Toen zei de lieve Moeder tegen haar: 'Ze kunnen hem niets doen zonder de toestemming van mijn liefste Kind; wat hij voor hem beschikt, dat zal voor hem het hoogste en allerbeste zijn. Zeg hem daarom goede moed te hebben!'

Toen ze de broeder dit meedeelde, overviel hem hevige vrees voor de verzameling van boze geesten, en hij ging, zoals hij wel vaker deed in tijden van beproeving, de berg op, waar een kapel stond, die opgedragen was aan de heilige engelen; hij liep naar zijn gewoonte biddend negen maal om die kapel, ter ere van de engelschaar die uit negen koren bestaat¹, en bad hun vol ernst, zijn helpers te zijn tegenover al zijn vijanden. Toen het ochtend werd, werd hij in een geestelijk visioen meegenomen naar een mooi veld. Hij zag een grote schare engelknappen om hem heen, die hem wilden helpen. Ze troostten hem, en zeiden tegen hem: 'God is met je, en hij zal je nooit alleen laten, in geen van je beproevingen; laat daarom niet af wereldse harten tot Gods liefde te brengen!'

¹ De negen engelenkoren: *Angeli, archangeli, virtutes, potestates, principatus, dominationes, throni, cherubim, seraphim*. Zie hier: Dionysius de Areopagiet, *De caelesti hierarchia*.

Hierdoor voelde hij zich gesterkt, en hij ging ijverig door, om zowel de wilde als de gewillige tot God te brengen. Hij sprak een afvallige man met woorden vervuld van goedheid, de man had in geen achttien jaren gebiecht. Hij kreeg door Gods genade vertrouwen in hem en biechtte hem zo vol van berouw, dat ze beiden moesten huilen. Kort daarna stierf hij een vredige dood.

Eens bekeerden zich door hem twaalf openlijke zondaressen van hun zondige leven. Wat hij door hen moest lijden, is in woorden niet te vatten. Uiteindelijk hielden slechts twee van hen het vol.

Er waren her en der verspreid door het land meerdere vrouwen, zowel geestelijke als wereldlijke, die door de zwakheid van hun gemoed openlijk vervallen waren tot zondige misstappen. De arme dochters hadden niemand, aan wie ze, uit schaamte, hun smartvol harteleed durfden bekennen, waardoor ze, uit angst en beklemming, vaak in de verleiding kwamen zichzelf het leven te benemen. Toen deze mensen vernamen, dat de dienaar een mild hart had voor alle lijdende mensen, vatten ze moed hem te bezoeken, en elk van hen, op het uur van haar nood, openbaarde hem de angsten en beklemmingen, die haar gevangen hielden. Toen hij deze arme harten zag in hun deerniswekkend lijden, toen huilde hij met hen en hij troostte hen vol goedheid. Hij hielp hen, dikwijls onder gevaar hierdoor zijn wereldse roem te verliezen, opdat ze hun ziel en eer weer hervonden, en het gepraat van boze tongen liet hij maar voor wat het was.

Een van hen die hem bezocht, een vrouw van adellijke geboorte was het, vertelde hem in een biecht, dat, toen ze groot berouw kreeg van haar misstap, dat haar toen Onze-Lieve-Vrouw verscheen die haar zei: 'Ga naar mijn kapelaan, hij zal zorgen dat het weer goed met je komt.' Ze zei: 'Ach Lieve-Vrouw, ik weet niet wie het is.' De Moeder van barmhartigheid zei: 'Kijk onder mijn mantel, waar ik hem beschut houdt, en neem zijn gezicht goed in je op, zodat je hem zult herkennen; een helper in nood is het, die alle lijdende mensen troost verschaft; hij is het die jou troosten zal.' Ze bezocht hem in een ver vreemd land en herkende hem aan het gezicht, dat ze voorheen in de geest gezien had, en ze bad hem, haar te zegenen, en vertelde hem hoe het

haar was vergaan. En vriendelijk ontving hij haar en hielp haar zo goed hij kon, zoals de Moeder van barmhartigheid hem opgedragen had.

38 Over het deerniswekkend lijden, dat hem hierin trof.

Aldus was hij vele, lijdende mensen tot hulp. Maar dit deugdvolle, goede werk moest bitterduur betaald worden, en kwaalvol lijden werd hier zijn deel. En het lijden dat hem hier treffen zou, toonde God hem tevoren als volgt in een visioen:

Eens op een avond zocht hij een herberg op, en toen de ochtend kwam, werd hij in een visioen naar een stad gevoerd, waar men de mis wilde zingen; en hij was het die de mis moest zingen, want het lot was op hem gevallen. Het was de mis van de martelaren die de zangers aanhieven: *Multae tribulationes justorum, etc.*¹, en verhaalt over het menigvuldige lijden van de godsvrienden. Ongaarne hoorde hij dit, het was hem liever dat ze ermee ophielden, en hij zei toen: 'Ach, waarom kwellen jullie ons toch met die martelaren? Waartoe zingen jullie vandaag over de martelaren, hoewel er vandaag geen martelaar is wiens feestdag gevierd wordt.' Ze keken hem aan, wezen met hun vinger naar hem en zeiden: 'God vindt zijn martelaren op deze dag, zoals hij ze altijd gevonden heeft. Bereid je daar nu op voor, en zing voor jezelf!' Hij sloeg de bladeren van het misboek, dat voor hem lag, om en om, liever had hij over de biechtelingen gezongen, of over iets anders, dan over de lijdende martelaren; waar hij het maar opensloeg, of hoe hij ook bladerde, steeds ging het over martelaren. Toen hij zag, dat het niet anders was, toen zong hij met hen mee, en zijn gezang klonk zeer bedroefd; kort daarna begon hij overnieuw en zei: 'Zeldzaam is het; men zou eerder 'Gaudeamus' willen zingen, eerder over vreugdevolle zaken dan treurige, voor martelaren.' Ze zeiden: 'Dierbare vriend, je weet het nog niet. Dit gezang over de martelaren vormt het begin, en dan, als de tijd gekomen is, dan pas volgt het opgewekte gezang: Gaudeamus!'

Toen hij weer tot zich kwam, sidderde zijn hart in zijn borst door dit visioen, en hij zei: 'Ach, God, moet ik nogmaals kwellingen lijden?' Toen hij dan zo treurend zijn weg vervolgde, zei zijn begeleider: 'Ach, vader, wat bedrukt u toch, dat u zo treurend uw weg gaat? Hij zei: 'Ach lieve begeleider, ik moet hier een mis

¹ 'Talrijk, de kwellingen der martelaren', gezongen aan het begin van de *Introitus* van de mis voor meerdere martelaren (Ps. 34(33) 20-21).

zingen voor de martelaren.’ En hij vertelde hem, dat God hem te kennen had gegevens, dat kwellingen als die van martelaren hem zouden treffen. De begeleider begreep dit niet. Toen zweeg ook hij, en hield het voor zichzelf.

Toen hij in de stad aankwam –het was in de donkere dagen voor de kerstmis –werd hij, zoals hij gewoon was, getroffen door bitter lijden; zo zwaar was het, dat hij dacht, naar menselijke wijze gesproken, dat zijn hart in zijn lichaam zou gaan breken, zoals eerder geen lijdende mens ooit geschiedde; want het lijden had hem daar zo zwaar getroffen, dat hem niets anders bleef dan het volledige, jammerlijke verlies van al hetgeen hem als nut, troost of eer tot steun kon zijn, en de mens levend in de tijd troosten kan. Het bittere lijden bestond uit het volgende:

Onder al de mensen, die hij graag tot God wilde brengen, zat een bedriegende, misleidende vrouw, die hem opzocht; onder een vriendelijk uiterlijk droeg ze het hart van een wolvin, dat ze zorgvuldig verborg, zodat de broeder het gedurende langere tijd niet bemerkte. Ze was tot zonde en schande vervallen met een man, en ze vergrootte haar misstap, toen ze als de vader een ander aanwees dan die man, die bovendien nog verklaarde volledig onschuldig te zijn. De dienaar verwierp haar niet om haar misstap, en hoorde haar de biecht, en ze hielp hem bij noodzakelijke, eerbare diensten, meer dan anderen, die door geestelijken in dat land gewoonlijk terminarii¹ genoemd worden. Toen ze dit langere tijd gedaan had, toen vernamen hij en andere waarheidlievende mensen, dat ze heimelijk dezelfde boze werken bedreef, die ze voorheen ook gedaan had. Hij zweeg hierover en hij wilde haar niet graag aangeven; hij maakte zich echter los van haar en haar dienstbetoon. Toen ze dit besepte, toen berichtte ze hem dit beter niet te doen; zou hij haar de voordelen ontnemen, die ze nu door hem genoot, dan zou hij het moeten ontgelden, want een kind zou ze het zijne noemen, een wereldlijke man had het bij haar verwekt, hij echter zou de vader van het kind genoemd worden; en zo zou ze hem met dit kind zijn

¹ ‘*Ternmer*’ [MHD]. Elk convent kende een welomschreven gebied, een zogenaamde ‘termijn’, waarin gebedeld en gepredikt mocht worden. Overnachten konden de predikheren in zogenaamde termijnhuizen, die zich in verschillende steden binnen de termijn bevonden. Bedelen heette dan ook wel ‘op termijn gaan’ of termineren. De bedelmonnik die ‘op termijn ging’, werd een ‘terminarius’ genoemd.

goede naam willen nemen, zodat men overal kwaad van hem zou spreken.

Hij schrok van deze woorden, en roerloos stond hij daar en met een innerlijke verzuchting zei hij in zichzelf: 'Angst en nood belagen mij van alle kanten, en ik weet niet waarheen mij te wenden; want doe ik het ene, wee mij, doe ik het niet, dan ook wee mij; en aldus belagen benauwdheid en nood mij van alle kanten, zodat ik erin zou kunnen verdrinken.'¹ En zo wachtte hij met sidderend hart af, wat God de duivel toestond met hem te doen. En nadat hij bij God en bij zichzelf te rade was gegaan, welke van die twee jammerlijke mogelijkheden te kiezen, leek het hem beter, zowel voor ziel als lichaam, zich af te keren van deze boze vrouw, wat de gevolgen voor zijn wereldlijke eer ook mochten zijn. En dat deed hij.

Ze werd hierdoor zo kwaad op hem, met haar trouweloze hart, dat ze heen en weer liep tussen geestelijke en wereldlijke mensen, en ze wilde uit onmenselijke boosheid zichzelf belasteren, om aldus die arme man in verlegenheid te brengen; en ze vertelde menigeen dat ze een kind gekregen had, en dat die broeder de vader was.² Het gaf grote ontsteltenis bij alle mensen die haar woorden geloofden, en de ontsteltenis was des te groter, naarmate de faam van heiligheid hem meer begeleidde. Het trof hem tot in het binnenste van zijn hart en ziel, en hij verzonk in zichzelf, belaagd door nood en benauwdheid; lang waren de dagen en hard de nachten, het korte verpozen met angst vermengd. En klagend keek hij op tot God en zei hij met inwendig verzuchten: 'Ach God, het uur van mijn lijden is gekomen! Hoe moet of zal ik de ballingschap van mijn gekwelde hart doorstaan? Ach God, was ik toch dood, ik hoefde deze kwellingen dan te zien noch te horen! Heer, Heer, al mijn levensdagen heb ik jouw eerwaardige Naam geprezen en hem overal en bij veel mensen geliefd en geprezen gemaakt, en nu wil jij de mijne als oneervol verwerpen? Hierover moet ik mij beklagen! Kijk, de

¹ Cfr. Dan. 13,22

² Ook in de *Vitae Patrum* (PL 73, Sp. 958f.) komt een soortgelijk verhaal voor, waarin Macharius onterecht als de vader van een (nog niet geboren kind) genoemd wordt. Zie: Werner Williams-Krapp, 'Nucleus totius perfectionis. Die Altväterspiritualität in der Vita Heinrich Seuses', in Festschrift für Walter Haug und Burghart Wachinger, I, Tübingen 1992, pp. 405–21 (hier p. 415).

eerbiedwaardige predikerorde, die zal nu door mijn persoon in opspraak komen; ik betreur dit, vandaag en altijd! Ach, de nood van mijn hart! Al die zuivere harten, die mij voor een eervolle en heilige man hielden, wat mij goede moed gaf, wee mij, ze zien me nu als een gemenerik die de wereld bedriegt, het doorwondt en doorboort me mijn hart en ziel!

Toen de arme dienaar geruime tijd zo getreurd had, en zijn lijf en leven wegwijnden, kwam er een vrouw naar hem toe, en ze zei: 'Wel, goede heer, waarom stort u zich zo in het verderf? Vat moed! Ik zal u raadgeven en wil u helpen; zo u mij volgt, zal uw eer niet beschadigd worden. Daarom, wees monter!' Hij sloeg zijn ogen op en zei: 'Ach, hoe wil u dat bewerken?' Ze zei: 'Het kind wil ik heimelijk onder mijn mantel meenemen, en ik wil het 's nachts levend begraven of een naald in zijn hersenen steken, waardoor het sterven zal; en wanneer het kind weg is, dan zal al dat kwade gepraat verstommen, en uw eer blijft onbeschadigd.' Hij zei met woedende stem: 'Wee jij, boze moordnares, met je bloeddorstige hart! Wilde je dit onschuldige kind zo doden? Wat doet het er toe, dat zijn moeder een boze vrouw is? Wil jij het daarom levend begraven? Nee, nee, God wil niet, dat er vermoord wordt om mijnentwil. Kijk, het ergste dat mij hierdoor treffen kan, dat is het verlies van mijn wereldlijke eer; en al was de eer van een heel land afhankelijk van die van mij, ik zou haar vandaag nog aan de goede God opdragen, eerder dan dat ik dit onschuldige bloed zo zou laten tenietgaan.' Ze zei: 'Het is toch niet úw kind; waartoe dan al die opwinding?' En ze trok een scherp, puntig mes en zei: 'Laat het me eens weg nemen, weg uit uw ogen, ik snijd het de keel door, of ik steek dit mes in zijn hartje; dan is het snel dood en u zou uw rust hebben.' Hij zei: 'Zwijg, jij onreine, boze duivel! Aan wie het op aarde ook mag toebehoren, het is naar Gods beeld gevormd en met het kostbare bloed van Christus moeizaam verlost; daarom wil ik niet, dat zijn jonge bloed aldus vergoten wordt.' Ze zei vol ongeduld: 'Wil u het niet laten doden, laat het dan een keer op een ochtend heimelijk de kerk indragen, zodat het behandeld wordt als andere verworpen vondelingen; veel uitgaven en inspanning zal het anders vergen van u, vooraleer het knaapje opgevoed is.' Hij zei: 'Ik stel mijn vertrouwen in de machtige God van de hemel; hij die mij tot nu raad gegeven heeft omtrent mezelf, hij zal mij ook wel raad geven betreffende ons beiden.' En

tegen haar zei hij: 'Ga en breng me dit kind zo onopvallend mogelijk, opdat ik het zien kan.'

Toen hij het kindje op zijn schoot nam en het aankeek, toen lachte het naar hem. Toen ontsnapte hem een grondeloze zucht en hij zei: 'Moet ik dan een mooi kindje dat mij lachend aankijkt, doden? Nee, ik niet! Liever wil ik alles lijden, wat op me af mag komen.' Hij wendde zich teder tot het kind en zei toen: 'Ach, jij arm verworpen kindje, wat ben je toch een arm weesje! Want je eigen trouweloze vader heeft je afgewezen, en je moorddadige moeder wilde je wegwerpen als een onwelkom, lastig hondje.¹ Nu ben je me door Gods schikking geschonken, zodat ik je vader zal en moet zijn, en dat wil ik graag op me nemen; van God wil ik je ontvangen en van niemand anders, en omdat hij me lief is, daarom ook zul jij mijn lieve kind zijn. Ach, kind van mijn hart! Je zit op mijn bedroefde schoot, en kijkt me vriendelijk aan, en toch, spreken kun je niet. Ach, ik kijk je aan, met een verwond hart; met huilende ogen en kussende mond benat ik je kindergezichtje met de stroom van mijn hete tranen.' Toen dit mooie kindje grote tranen van de huilende man over zijn oogjes voelde gaan, begon het net als hij hartgrondig te huilen, en zo huilden ze daar samen. Toen hij het kindje zo huilen zag, drukte hij het teder aan zijn hart en zei: 'Ben maar stil, mijn lieveling! Ach, mijn hartekindje, moet ik je doden, omdat je mijn kind niet bent, en je met bitterzware arbeid redden moet? Ach, lief, teder kindje van me, kijk, ik kan je echt geen pijn doen, want mijn en Gods kind moet je zijn, en zolang God me iets, al is het maar een mondjevol, geeft, wil ik het met jou delen, de minnelijke God tot lof, en alles wil ik geduldig lijden, alles wat maar op me af mag komen; lief, teder kindje van me!'

Toen ze dit liefkozend schreien zag en hoorde, de hardvochtige vrouw, die het kindje had willen doden, werd ze innerlijk met erbarmen bewogen, waardoor ze uitbrak in zulk gehuil en gekrijs, dat hij haar stil moest zien te krijgen, want hij was bang, dat iemand komen kon die het zien zou. Toen ze uitgehuild was, gaf hij haar het kind terug, zegende het en zei: 'Mag de

¹ Infanticide vond voornamelijk plaats wanneer het kind een gebrek vertoonde of ongewenst was. Hier is blijkbaar het tweede aan de hand. Voor de geschiedenis van de infanticide, zie: K.D. Moseley. *The History of Infanticide in Western Society*, in: *Issues in Law and Medicine*, 1, (1986), pp. 345–361.

minnelijk God jou zegenen, en mogen de heilige engelen je beschermen tegen alle onheil!' En hij beval haar om het zoveel voedsel te geven als het nodig had.

Toen enige tijd later de boze vrouw, de moeder van het kind, kwam, begon deze de broeder weer uit te schelden, erger nog dan voorheen, en waar en hoe ze hem maar raken kon, zodat menig rein en deugdzaam hart erbarmen kreeg, en velen haar toewenste, dat de rechtvaardige God haar van aarde weg mocht nemen. En toen gebeurde het eens, dat een van zijn verwanten hem bezocht en zei: 'Ach heer, wat een grote misdaad, die deze boze vrouw u aangedaan heeft! God weet, hoe graag ik mij wreken wil op haar voor wat ze u heeft aangedaan. Ik zal me gaan verbergen op de lange brug, die over het water gaat¹, en als ze daar dan overheen gaat, zal ik die aardsleugenares eraf duwen om haar te laten verdrinken, zodat die grote misdaad, waarmee ze u trof, gewroken wordt.' Hij zei: 'Nee toch, mijn vriend, God wil dat niet, geen levende mens zal om mijnentwil gedood worden. God, die alle verborgen dingen kent, hij weet dat ze me onrecht heeft gedaan, met dit kind; ik beveel de zaak daarom in zijn handen, dat hij haar snel doodt of haar leven laat, overeenkomstig zijn wil, en ik zeg je: al wilde ik mijn ziel verschonen bij haar dood, ik wilde in haar toch alle vrouwen eren en ik zou haar willen laten leven.' De man antwoordde erg boos: 'Om het even wie zou ik doden, man of vrouw, die mijn eer zo zou aantasten.' Hij zei: 'Nee, een onverstandige vermetelheid zou het zijn, een onbetamelijke vrijpostigheid. Zie ervan af, en laat het recht zijn gang gaan; laat al het lijden maar komen, dat God door mij geleden wil hebben!'

Toen het lijden almaar toenam, kreeg zijn zwakke gemoed een keer de overhand, toen zijn nood zo groot was, dat hij graag zichzelf in dit lijden enige verlichting en verkwikking wilde toestaan. Hij ging uit en zocht troost, in het bijzonder bij twee vrienden, die zich, toen hij nog boven op het geluksrad zat, tegenover hem zo gedragen hadden, alsof het zijn trouwe metgezellen en vrienden waren; en bij hen wilde hij de troost zoeken voor zijn lijdende hart. Ach, toen liet God hem aan deze twee

¹ Waarschijnlijk de lange brug te Konstanz, gelegen tussen het vaste land en het eiland waarop het huis van de predikheren stond. Momenteel is deze brug niet meer dan 6 meter lang, in de tijd van Seuse was deze wel 50 meter lang.

ervaren, dat er in het schepsellijke geen volkomenheid is! Want door hen en hun gezelschap werd hij openlijk gedeemoedigd, meer nog dan gewone mensen dit gedaan hadden. Een van de gezellen ontving de lijdende broeder zeer afwijzend en keerde zijn gelaat geringschattend van hem af, en liet hem zijn minachting met snijdende woorden voelen, en met andere kwetsende woorden, die hij tot hem richtte, liet hij hem weten niet langer zijn vriend te zijn, want hij schaamde zich voor zijn gezelschap. Ach, diep drong het allemaal in zijn hart, en met een stem vol verdriet zei hij tegen hem: 'Ach, lieve gezelschap, zou jij met Gods goedvinden in deze modderige poel geworpen zijn, zoals ik, waarlijk, ik zou je nagesprongen zijn, en als vriend had ik je geholpen eruit te komen. Maar ach, voor jou is het niet genoeg, dat ik diep in de modderpoel voor je lig, je wilt ook nog eens op me staan! Mijn beklag zal ik doen bij het eenzame hart van Jezus Christus.' De gezelschap legde hem het zwijgen op en zei tegen hem op minachtende toon: 'Het is gedaan met jou; men zal niet alleen je preken, maar ook de boeken, die je gemaakt hebt, verwerpen.' Op vriendelijke toon antwoordde hem de broeder, en terwijl hij zijn ogen opsloeg ten hemel zei hij: 'Ik stel mijn vertrouwen in de goede God van het hemelrijk, dat mijn boeken nog meer gewaardeerd en geliefd mogen worden, dan ooit het geval is geweest, wanneer de tijd rijp is.' Dit dan was de troost die hij van zijn beste vriend ontving.

In die tijd en in die stad had hij van goede mensen steeds ontvangen wat hij nodig had. Toen hij echter belast werd met deze valse verhalen, waren er die de kwaadsprekers geloofden, en ze schonken hem niet langer hun hulp en vriendschap, totdat ze door de goddelijke waarheid gemaand werden hun gebruikelijk manier van omgang te herstellen.

Eens ging hij zitten in stille beschouwing, waarbij op een of andere wijze de werkende zinnen weken en het hem dunkte als werd hij naar een land boven de zinnen gevoerd. Er was iets dat in de grond van zijn ziel aldus sprak: 'Hoor, hoor dit troostend woord, dat ik je voorlezen zal.' Hij boog voorover en luisterde aandachtig. Het begon voor te lezen in het latijn, en het was uit het hoofdstuk behorend bij de noon van kerstavond: 'Non vocaberis ultra derelicta etc.'; verdrietst: 'Voortaan zul je niet meer genoemd worden "de door God verlatene", en jouw land niet

langer “het woeste aardrijk”; heten zul je: “Gods wil is in haar”, en je aardrijk wordt bebouwd, want de hemelse Vader zelf heeft welgevallen in jou.¹ Toen het deze woorden voorgelezen had, begon het dezelfde woorden opnieuw te lezen, steeds maar weer, wel vier keren. Hij zei vol verwondering: ‘Geliefde, wat bedoel je toch, waarom lees je deze woorden zo vaak voor?’ De stem antwoordde: ‘Ik doe dit, om je vertrouwen te verstevigen in God, die het land van zijn vrienden, waarmee hun sterfelijke lichaam bedoeld is, wil voorzien van alles wat noodzakelijk is; en wat hun afgenomen wordt aan de ene zijde, het wordt hun aan de andere gegeven, naar hun behoefte; en God zal ook met jou op vaderlijke wijze zo omgaan.’ Het gebeurde waarlijk zo, en voor ieder zichtbaar, zodat velen van vreugde lachten en God loofden, wier ogen voorheen van medelijden gevuld waren met tranen.

Het verging de lijdende man, als een dood, aangevreten dier, dat door de wilde dieren afgepeuzeld is en waar nog wat geur van uitgaat, waar dan tot slot de hongerige steekvliegen in zwermen op afkomen en de afgekloven beenderen helemaal kaal maken en de lucht weer invliegen met wat ze opgezogen hebben: zo werd ook de broeder jammerlijk verspreid over verre landen door dergelijke goedschijnende mensen; en ze deden dat met fraaie zinnen en doordachte klagwoorden, vriendschap veinzend waar trouw ontbrak.

Te midden van dit alles kwam een vreselijke gedachte op in zijn hart: ‘Ach, lieve God, wie door joden of heidenen of openlijke zondaren slechts lijden moet, die kan het nog enigszins uithouden; nu schijnen het jouw goede vrienden te zijn, deze mensen die mij zo zwaar pijnigen, en daarom doet het des te meer pijn.’² Toen hij echter weer tot zichzelf kwam en de zaak verstandig bekeek, maakte hij hun geen verwijten, want het was God die het door hen bewerkt had, en zo dan moest hij het lijden: God laat zijn vrienden vaak door zijn vrienden bereiden tot het beste.

¹ Cfr. Jes. 62,4.

² In een brief van de godsvriend Heinrich van Nördlingen aan Margaretha Ebner, geschreven eind 1347/begin 1348, maakt deze melding van het verloren vertrouwen in Seuse: ‘*mein hertz haltet nit mer zu dem Süsen, als es etwan tet*’. Philipp Strauch, *Margaretha Ebner und Henrich von Nördlingen: Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Mystik*, Freiburg/Breisgau Tübingen, 1882, Brief LI, p. 263, rg. 86-87. Mogelijk doelt Seuse in deze passage hierop.

Toen eens in zijn gemoed dit lijden zich opdrong, was er een stem die in hem sprak: 'Gedenk, dat Christus niet alleen wenste zijn lieve jongeling Johannes en de getrouwe Petrus tot rein gezelschap te hebben, hij verkoos hierbij ook de slechte Judas te dulden; en jij wil een navolger van Christus zijn, en bent onwilling jouw Judas te dulden?' Hierop schoot hem terstond de volgende gedachte te binnen: 'Ach Heer, zou een lijdende godsvriend slechts één Judas hebben, het zou te verdragen zijn, maar vandaag de dag zit er in iedere hoek wel een Judas, en verdwijnt er eentje, dan komen er vier of vijf voor in de plaats.' Hij kreeg in zijn binnenste het volgende antwoord: 'Voor een mens, die is als het zijn moet, voor hem zal geen Judas als Judas zijn, hij zal in hem een medewerker van God treffen, die hem zal aanzetten tot wat het beste voor hem is. Toen Judas met een kus Christus verried, toen noemde Christus hem zijn vriend, en hij zei: "Mijn vriend, etc."' "

Toen de arme man, ik weet niet hoelang, hieronder zo erg leed, bleef hem toch nog een heel kleine troost, het enige wat hem tot steun was, en dat was, dat de last die hem bedrukte nog niet bekend was bij de rechters en prelaten van de orde. Maar ook deze troost werd hem door God snel genomen, want de magister-generaal en de provinciale overste van de Duitse provincie bezochten samen de stad, waar de boze vrouw de goede man bezoedeld had. Toen de arme man, die elders woonde¹, het

¹ Vermoedelijk verbleef Seuse in het Zuid-Duitse stadje Ulm waar hij waarschijnlijk in 1348 gestuurd werd vanwege deze kwaadsprekerij. Omdat het verhaal echter sterk geïnspireerd lijkt door een legende uit de *Vitae Patrum* (de oudvader Macharius overkwam iets soortgelijk) moet toch ook rekening gehouden worden met een andere reden voor Seuses overplaatsing naar Ulm. Uit de *acta* van het generale kapittel dat in 1348 te Lyon wordt samengeroepen, valt te vernemen dat dit jaar de *prior Constanciensem* vervangen wordt. Zou het een gedwongen afzetting betreffen? Zou het Seuse geweest zijn? Namen worden niet genoemd. In de *acta* wordt vermoedelijk melding gemaakt van een routinevervanging, helemaal zeker is dat echter niet. Mogelijk wordt zelfs niet de prior van Konstanz, maar die van het Normandische Coutances bedoeld. Voor de *acta*, zie: *Acta capitulorum generalium Ordinis Praedicatorum*. Reichert, Benedikt Maria; Frühwirth, Franz Andreas, Vol. 2, 1898 Rome/Stuttgart, dl. II, p.324. Voor de vertalingskwestie: Konstanz c.q. Coutances, naar aanleiding van een soortgelijke situatie uit 1336, zie: Künzle, P. *Zur angeblichen Absetzung Heinrich Seuses vom Priorat im Jahre 1336*, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur*, 106. Bd., H. 4 (4th Quarter, (1977), pp. 374-375. Zou hij soms gevluht zijn voor de pest? Ulm werd in 1348 getroffen door de pest, Konstanz in 1349; zie: Robert Hoeniger. *Der schwarze Tod in Deutschland: ein Beitrag zur Geschichte des vierzehnten Jahrhunderts*. Berlin 1882, pp. 17-18. Ulm werd dus eerder getroffen dan de meer

nieuws hoorde, was het alsof zijn hart het begaf, en hij dacht: 'Vernemen de meesters van hetgeen de boze vrouw mij verwijt, dan ben je verloren; ze leggen je zulk een zware straf op, dat een lichamelijke dood je liever was.' Deze beklemming duurde twaalf dagen en nachten aan een stuk, waarin hij de vreselijke boete afwachtte, zouden ze verschijnen.

Op een dag, uit menselijke zwakte, brak hij uit in misbaar en ongepast gedrag, door de beklemming waarin hij zich bevond, en al weeklagend over zijn innerlijke en uiterlijke mens ging hij weg van de mensen naar een afgelegen plek, waar niemand hem horen kon of zien, en steeds weer ontsnapten hem grondeloze verzuchtingen. Zijn ogen vulden zich met tranen, die dan over zijn wangen naar beneden stroomden. Hij kon door de angst en de nood niet rustig blijven; nu eens ging hij zitten, dan weer sprong hij op en liep hij door de kamer heen en weer, als een mens vechtend met angst en nood. Toen priemde hem een gedachte door het hart, en met trillende stem zei hij tot zichzelf: 'Ach God, wat heb je met me voor?' Terwijl hij nog opging in zijn weeklagen, sprak een goddelijke stem in zijn binnenste: 'Waar is nu je gelatenheid, waar je gelijkmoedigheid in lief en leed, die je anderen zo opgewekt hebt leren liefhebben – dat men zich lijdzaam aan God moet overgeven zonder enig andere steun? Toen gaf hij vol tranen het volgende antwoord: 'Mij vraag je waar mijn gelatenheid is, welnu dan, zeg jij mij, waar is Gods grondeloze barmhartigheid over zijn vrienden? Hierheen brengt mijn weg me, wachtend, aan mezelf ga ik verloren, als een gebroken man die lijf, goed en eer ontnomen is. Ik geloofde dat God mild zou zijn, ik geloofde dat hij een genadige, edele Heer zou zijn voor allen die zich hem zouden durven toevertrouwen; wee mij, God heeft zijn vertrouwen in mij verloren! Ach, milde Bronader, stroom van erbarmen nooit opdrogend, voor mij, ik arme, drooggevallen! Ach, het milde Hart, wiens mildheid de hele wereld verkondigt, het heeft me hulpeloos achtergelaten.

zuidelijk gelegen stadjes aan oevers van het Bodensee, hetgeen doet vermoeden dat de richting waaruit de pest kwam niet vanzelfsprekend het zuiden is geweest. Een vlucht vanuit Konstanz naar Ulm vanwege de oprukkende pest is daarmee minder waarschijnlijk. Als het geen vlucht voor de pest was, wat dan? Mogelijk was de situatie in het klooster te Konstanz na de terugkeer van de broeders uit ballingschap dermate gespannen, dat een vertrek naar Ulm daarvan een teken is?

Hij heeft zijn mooie ogen en zijn genadig aangezicht van mij gewend. Ach, zachtaardig gelaat, ach, mild Hart, nooit had ik kunnen geloven, dat jij me zo zou achterlaten! Ach, grondeloze afgrond, kom mij te hulp, want ik zal verloren gaan! Jij weet, al mijn troost en steun vind ik bij jou alleen, bij niemand anders op dit aardrijk. Ach, hoor mij vandaag toe, om Gods wil, jullie, lijdende harten! Zie, laat niemand een voorbeeld nemen aan mijn slechte gedrag, want al die tijd, dat ik slechts van gelatenheid sprak en het alleen woorden waren, was het zoet om er over te spreken; ach, nu heeft dit alles mijn hart doorwond, en het in-nigste van mijn merg en mijn aderen en mijn hersenen door-drenkt, zodat mij geen ledemaat meer overblijft, of deze is doormarteld en doorwond; hoe kan ik dan gelaten zijn?

Toen hij een halve dag lang in deze gesteldheid doorbracht, en hij zijn hoofd geledigd¹ had, ging hij stilletjes zitten en keerde zich weg van zichzelf tot God, om zich aan zijn wil over te geven, en zei: 'Als het dan niet anders is: fiat voluntas tua!'² Toen hij daar zo zat, aan zijn zinnen onttrokken, dunkte hem in een visioen, dat een van zijn geestelijke dochters voor hem stond, zij die hem, toen ze nog leefde, vaak gezegd had, dat hij veel zou moeten lijden, maar dat God hem er doorheen zou helpen; zij dan verscheen hem, en vriendelijk troostte ze hem. Hij hoorde wat ze zei wantrouwig aan en twijfelde aan de waarheid van haar woorden. Ze lachte toen, ging naar hem toe en ze strekte haar heilige hand naar hem uit, zeggend: 'Aanvaard mijn christelijke trouw als van God: God zal u niet verlaten, hij wil u helpen dit lijden en al uw lijden te doorstaan.' Hij zei: 'Kijk, dochter, mijn beklemming is zodanig groot, dat ik je niet langer geloven kan, tenzij je me een duidelijk teken geeft.' Ze zei: 'In alle goede, reine harten zal God zelf u zuiveren van alle blaam; boze harten schikken de dingen naar hun eigen boosheid, iets waar een wijze godsvriend geen acht op moet slaan.' En de prediker-orde, waarover u zich ongerust maakt, zal God en alle verstandige mensen, wegens u des te welgevalliger zijn. Neem als

¹ Vertaling van het Middelhoogduitse 'verwuestet', dat zowel in de betekenis van 'verwoesten, vernielen' (*devastare*, Lat.) als 'verlaten, eenzaam maken' (*desolare*, Lat.) gebruikt wordt. Zie hier: Susanne Bernhardt, *Die implizite Pragmatik der Gelassenheit in der Vita Heinrich Seuses*; in: *Semantik der Gelassenheit: Generierung, Etablierung, Transformation*. Burkhard Hasebrink, Imke Früh, Susanne Bernhardt Göttingen 2012, pp. 115–142, hier. p.126.

² Mat. 26,42.

waarheidsteken het volgende: zie, God wil u binnenkort wreken, hij zal zijn toornige hand uitstrekken over het boze hart, dat u zulk verdriet heeft bezorgd, en hij wil haar leven afbreken door de dood; en bovendien, allen die haar met hun achterklap gesteund hebben in deze zaak, ook aan hen zal hij zich snel wreken, wees daarvan overtuigd! De broeder vond hierin veel troost en vol vertrouwen wachtte hij af, hoe God de zaak zou beëindigen.

Niet veel later gebeurde inderdaad alles zo, zoals zij het voorzegd had. Want die onmens, die hem zo gepijnigd had, ze stierf een dood zonder duidelijke verklaring; en meerderen van de anderen, die hem zo veel kwaads hadden aangedaan, werden door de dood weggenomen: enkelen van hen zonder verklaring, veel van hen zonder biecht of avondsmaalbrood. Een van deze mensen was prelaat geweest, en hij had hem erg veel pijn bezorgd; hij verscheen hem in een visioen, toen hij stierf, en hij vertelde hem, dat God hem hierom zijn leven en faam genomen had, en hij daarom lange tijd moest doorbrengen in boetedoening, al dervend en dorstend.

Toen de ongewone wreking en zelfs dood, die God zijn vijanden zo plotseling toezond, door al die vele mensen werd opgemerkt, die van zijn geval wisten en hem goedgezind waren, toen prezen zij God en ze zeiden: 'Waarlijk, God is met hem, deze goede man, en we beseffen goed, dat men hem onrecht heeft aangedaan, en hij zal bij ons en bij alle mensen met inzicht voortaan groter aanzien genieten om zijn heilige levenswandel, dan wanneer God dit lijden niet over hem had laten komen.'

Hierna hielp de goede God hem, zodat de storm van het lijden genadig liggen ging en ophield; zoals hem de vrome dochter in het visioen troostend voorzegd had. Dikwijls dacht hij: 'Ach Heer, hoe waar dit woord, dat men van jou zegt: met wie God het goede voorheeft, niemand kan hem kwaad doen!'

Ook zijn gezelschap, die hem in deze zaak onbetamelijk behandeld had, en die door God kort daarna weggenomen werd, en bij wie na zijn sterven elke hindernis, die hem weghield van de zuivere, goddelijke beschouwing weggevallen was, verscheen hem, in een lichtend, gouden gewaad; en hij omhelsde de dienaar

liefdevol, en drukte zijn gelaat vriendelijk aan zijn wangen en bad hem om hem te vergeven, omdat hij hem zo verkeerd beoordeeld had, en dat een trouwe, hemelse vriendschap tussen beiden voor eeuwig mocht stand houden. Vreugdevol stemde de dienaar toe en ook hij omhelsde vriendelijk de ander, die daarmee verdween uit zijn zicht; en hij ging de goddelijke vreugde in.

Toen, na enige tijd, toen God de tijd gekomen achtte, werd de lijder door God beloond, voor al het lijden dat hij doorstaan had, met innerlijke hartevrede, stille rust en lichtende genade Hij loofde God innig voor dit minnelijke lijden, en zei, dat hij niets op de hele wereld verkozen zou hebben, boven wat hij geleden had. God liet hem duidelijk inzien, dat hij door deze tegenslag op edelere wijze van zijn zelf was ontdaan, en in God was opgegaan, dan door al het veelsoortige lijden, dat hij vanaf zijn jeugd tot dan toe geleden had.

39 Over het innerlijke lijden.

In die tijd, toen de geestelijke dochter over dit bovengenoemde beklagenswaardige lijden las en uit erbarmen hevig huilen moest, toen bad zij hem haar ook te zeggen, hoe het met het innerlijk lijden gesteld is.

Hij zei: Twee dingen wil ik je zeggen over dit innerlijk lijden. Er was eens in een orde een vooraanstaand man, God had hem een innerlijk lijden toebedeeld, en door dit lijden, waren hem moed en hart zo ontzonken, dat hij dag en nacht moest huilen en schreien, en hij voelde zich erg terneergeslagen. Deze broeder bezocht de dienaar van de Wijsheid in grote vroomheid en klaagde hem zijn nood en hij vroeg deze voor hem tot God te bidden, opdat hij geholpen zou worden. Eens op een vroege ochtend, toen de dienaar voor hem bad terwijl hij in zijn kapel zat, leek het alsof in een verschijning, de boze geest voor hem kwam staan, en deze had het uiterlijk aangenomen van een wanstaltige Moor met vurige ogen, hij bood een helse verschrikkelijke aanblik en in zijn hand droeg hij een boog.¹ De dienaar zei hem het volgende: 'Ik beveel je bij de levende God mij te zeggen, wat je bent en wat je hier wil.' Hij antwoordde erg boosaardig: 'Ik ben het, spiritus blasphemiae², en je zult wel merken, wat ik wil.'

De dienaar draaide zich om naar de deur tot het koor, dezelfde deur waardoor de lijdende broeder binnenkwam om in het koor naar de mis te gaan. De boze geest nam zijn boog en schoot een vurige pijl in het hart van de broeder, waardoor hij bijna achterover viel, en niet in staat was in het koor te komen. Dit grieve de dienaar en hij liet het de duivel stevig merken. De hovaardige duivel raakte hierdoor vertoornd, hij nam de boog tevoorschijn en ook weer met een vurige pijl, en ook hem wilde hij hiermee in het hart treffen. Toen wendde hij zich snel naar Onze-Lieve-Vrouwe om hulp en zei: 'Nos cum prole pia benedicat virgo

¹ Voor de beschrijving van de gestalten die 'de boze geest' aan kon nemen in die tijd, zie: Peter Dinzelsbacher, *Angst im Mittelalter. Teufels-, Todes- und Gotteserfahrung: Mentalitätsgeschichte und Ikonographie*, Paderborn 1996, (voor Seuse, zie hier pp. 105-107).

² Cfr, Mat. 12,31; 1 Joh. 5,16.

Maria'¹, en de duivel verloor zijn macht en verdween voor zijn ogen. Toen de ochtend kwam, zei hij het de lijdende broeder, hij troostte hem en zei, wat hier behulpzaam was en niets anders is, dan wat hij in een van zijn preken schreef, die begint met: 'Lectulus noster floridus.'²

Onder vele andere lijdende mensen, was ook een wereldlijke man die hem eens bezocht, hij kwam uit een ver land, en zei tegen hem: 'Heer, in mij is het grootste innerlijke lijden, door geen mens ooit geleden; en niemand die mij helpen kan. Onlangs nog wanhoopte ik aan God, en ik was zo vertwijfeld, dat ik mezelf wilde beschermen tegen een overmaat aan lijden, en op het punt stond mezelf te doden, zowel naar lichaam als ziel. In nood verkerend, wilde ik in de woeste waterstroom springen, en toen ik een aanloop nam om me moedwillig te gaan verdrinken, toen hoorde ik boven me een stem, en die zei: "Bind in, bind in, bezorg jezelf niet deze schandelijk dood! Zoek een predikbroeder!"' En ze noemde de dienaar bij zijn eigen naam, die hij nooit eerder had gehoord, en zei: 'Door hem zul je geholpen worden, gegeven zal je worden wat nodig is.' Hij was opgelucht en benam zich niet het leven, en hij deed navraag naar de broeder, zoals hem gezegd was. Toen de dienaar zag, dat het zo treurig gesteld was met deze mens, wendde hij zich vriendelijk tot de lijder en troostte hem; hij verlichtte zijn hart, en leerde hem wat hij doen moest, om met Gods hulp voortaan verschoond te blijven van een dergelijke aanvechting.

¹ 'Moge de Maagd Maria ons zegenen met haar Heilige Kind.' Zegening uit de derde lezing gebeden tijdens de metten op de feestdagen van Maria.

² Hoogl. 1,16, 'Ons rustbed is het frisse groen.' De bedoelde preek is niet opgenomen in het *Exemplar*.

40 Welk lijden de mens het meest tot nut is en God het meest tot lof.

De heilige dochter¹ stelde de volgende vraag: ‘Graag zou ik willen weten, welk lijden van al het lijden de mens het meest tot nut en God het meest tot lof is?’ Hij antwoordde en zei: ‘Je moet weten, dat er vele soorten van lijden zijn, die de mens voorbereiden en die voor hem een goede weg vormen tot zijn zaligheid, zou hij op de juiste wijze voortgaan.’²

God laat het toe dat een mens zwaar lijden kan treffen buiten zijn schuld, en God wil de mens in dit lijden beproeven hoe

¹ Elsbeth Stagel.

² Elsbeths vraag naar de functie (het nut) van ziekte en lijden wordt door Seuse genuanceerd beantwoord. In zijn antwoord bespreekt hij hier acht ‘soorten’ van lijden, die alle slechts summier worden uitgewerkt. Binnen zijn antwoord zijn te herkennen: het vergeldingsmodel (lijden als een straf van God); het planmodel (lijden als een onderdeel van het plan dat God in de wereld uitvoert); het opvoedingsmodel (God die ons in het lijden oproept om door dat lijden heen betere mensen te worden); het mystieke model (het lijden als een weg naar vereniging met God). Voor deze modellen, zie: H.J.M.Vossen en J.A. van der Ven, *Lijden, religie en communicatie als pastoraal-hermeneutisch probleem*, in: *Praktische Theologie*, 17-2, 1990, pp. 130-145. Het sympathiemodel (God die in ons lijden met ons meelijdt) is bij Seuse, die hier met name een functionele betekenis geeft aan het lijden, niet expliciet te vinden. Sympathie in de vorm van ontferming en warme troost wordt door Seuse vooral bij Maria en zijn eigen biologische moeder gezocht. Troost ondervindt hij ook door engelengestalten e.d. in visioenen. Seuses antwoord op Elsbeths vraag moet gelezen worden tegen de (hier niet expliciet gemaakte) achtergrond van een benadering van ‘sympathisch lijden’ waarin lijden een paradoxale vorm van troost herbergt: waar lijden is, is God. Denk hier aan Eckharts opvatting over lijden: [...] allez, daz der guote mensche lîdet durch got, daz lîdet er in gote, und got ist mit im lîdende in sînem lîdenne. Ist mîn lîden in gote und mitlîdet got, wie mac mir danne lîden leit gesîn, sô lîden leit verliuset und mîn leit in gote ist und mîn leit got ist? Cit. BgT, DW V, p. 54, rg. 1-3. [...al wat de goede mens lijdt om God, dat lijdt hij in God en God is met hem, lijdend in zijn lijden. Is mijn lijden in God en lijdt God mee, hoe kan lijden voor mij dan leed zijn, als lijden zijn leed verliest en mijn leed in God is en mijn leed God is?] Vertaling uit: Meister Eckhart, *Het boek van de goddelijke troost*. Vertaald door Jan Calis, Bruno Nagel en Theo van Velthoven. Ingeleid door Maarten J.F.M.Hoenen en Bruno Nagel. Derde, herziene druk, Baarn 2002; hier pp. 152-153. Voor deze lijdensopvatting, die ook bij Seuse te vinden is, zie vooral *BdeW*, hfdst. 13 (Over de onmetelijke adel van het aardse lijden.) Afwezigheid van lijden wordt door Seuse zelfs beleefd als afwezigheid van God. Wanneer hij een tijdje niet bezocht wordt door lijden, antwoordt de dienaar op de vraag hoe het met hem gaat en niet helemaal van humor ontdaan: *‘Ik vrees dat het niet goed met me gaat, en dat komt, omdat het nu al wel vier weken geleden is, dat iemand mijn lichaam of eer beschadigde, zoals ik het inmiddels gewoon ben, en ik moet helaas vrezen, dat God me vergeten is.’* Cit. *Vita*, hfdst. 28.

standvastig hij is, dan wel hoe het met hem gesteld staat, zoals men vaak in het Oude Testament lezen kan, of God heeft hierin alleen zijn goddelijke lof en eer op het oog, zoals het Evangelie zegt van de blindgeboren mens, die door Christus onschuldig werd bevonden en die hij toen ziende maakte.¹

Menig lijden ook is het gevolg van schuld, zoals het lijden van de dief, die met Christus gekruisigd werd, en door Christus gezaligd werd vanwege de berouwvolle bekering, die hij deed in zijn lijden.²

Menig lijden kent geen schuld met betrekking tot het lijden, waarin men zich aantreft; het heeft veeleer te maken met een gebrek in de lijder, waardoor God hem lijden toezendt; iets wat wel vaker gezien wordt bij overdreven hoogmoed, die door God zo bestraft wordt, dat hij een mens zichzelf laat zien, langs een pijnlijke aanpak van de verwaandheid, in een zaak waarbij hem wellicht helemaal geen schuld treft.

Menig lijden wordt de mens door God gezonden uit welwillendheid, opdat de mens hierdoor groter lijden bespaard blijft, zoals bij mensen die God op aarde hun vagevuur geeft langs ziekte of armoede en soortgelijke zaken, om later lijden reeds uit te boeten, of wanneer hij hen als oefening duivelse mensen stuurt, opdat een dergelijke aanblik hun bij hun dood bespaard blijft.

Sommige mensen lijden uit oprechte, innige liefde, zoals de martelaren, die langs het menigvuldig sterven van lichaam of gemoed, de lieve God graag hun liefde toonden.

Men vindt in deze wereld ook menig lijden zonder doel of troost, zoals zij zullen hebben die genoeg menen te hebben aan de wereld op wereldlijke wijze; zij moeten hun hel op bittere wijze verdienen, waar een mens toch die lijdt om Gods wil, zijn lijden tot goede hulp kan laten zijn.

¹ Joh. 9,3.

² Luc. 23,43.

Zo zijn er meerdere mensen, die vaak door God innerlijk gemaand worden zich op de juiste wijze tot God te keren, want graag had hij gemeenschap met hen die zich verzetten door hun lauwheid. God trekt hen soms tot zich door het lijden: waar ze zich ook maar heen wenden teneinde God te ontlopen, daar is God met tijdelijk, wereldlijk onheil en trekt hij hen bij de haren, zodat ze hem niet ontlopen kunnen.

Ook vindt men mensen, die geen ander lijden hebben, dan dat wat ze zich zelf bezorgen, door zwaar te tillen aan dingen die niet zwaarwegend zijn. Als voorbeeld: een zwaar door lijden getroffen mens liep eens langs een huis, toen hoorde hij daarbinnen een vrouw luid jammeren. Hij dacht: Ga naar binnen en troost die arme vrouw in haar lijden! Hij ging naar binnen en zei: 'Ach, goede vrouw, wat is er met u, dat u zo klagen moet?' Ze zei: 'Ik ben een naald kwijt, en ik kan haar nergens vinden.' Hij keerde om en ging naar buiten, denkend: Ach, jij onnozele vrouw, had je van mijn lasten er een te dragen, je zou niet huilen om een naald! En zo bezorgen sommige teergevoelige mensen zichzelf lijden bij allerlei zaken, die daarvoor geen aanleiding geven.

Maar het edelste en het beste lijden, dat is het Christusvormige lijden¹; ik heb daarbij het lijden op het oog, dat de Vader zijn Eniggeboren Zoon en zijn lieve vrienden nog geeft. Dat moet niet opgevat worden, alsof een mens helemaal zonder schuld zou zijn, slechts de lieve Christus alleen, die nooit zonde deed. Maar zoals Christus zich geduldig toonde, en zich in zijn lijden gedroeg als een zacht schaap te midden van wolven, zo laat God enkelen van zijn liefste vrienden ook soms groot lijden dragen, opdat wij, ongeduldige mensen, van de zalige mensen leren om geduldig te zijn, en om steeds, met een hart vol goedheid, kwaad met goed te overwinnen.

Dit alles moet je overwegen, mijn dochter, en niet ongaarne lijden; want vanwaar lijden ook mag komen, het kan de mens tot nut zijn, wanneer hij het op de juiste wijze allemaal van God

¹ Merk hier op: de christocentrische mystagogie van Seuse, voor wie elke weg naar eenheid met het Goddelijke noodzakelijkerwijs doorheen het 'inbeelden' in Christus' lijden gaat; zie hiervoor m.n. hfdst. 53 van deze *Vita*.

weet aan te nemen, en het aan hem terug opdragen en met hem overwinnen kan.

De dochter zei: 'Het edelste lijden, waarover hier net gesproken werd, dat men onschuldig lijdt, het valt slechts weinig mensen ten deel. Graag zou ik willen horen, hoe een schuldige mens die vol gebreken is, zijn lijden met Gods hulp kan overwinnen; want deze mensen kennen twee soorten van lijden: ze hebben God vertoornd, en ze worden uitwendig gepijnigd.'

Hij zei: 'Ik zal het je zeggen. Ik kende een mens, die het gewoon was, om wanneer hij uit menselijke zwakte een misstap had gedaan die boete behoefde, dat hij dan handelde als een goede wasvrouw, die met haar samengedrukte en voorgeweekte was naar een stromend water gaat, en door het wassen daar alles schoon en rein maakt wat voorheen vuil was: zo rustte ook hij niet, alvorens hem gegeven werd van het onschuldige, neervloeiende bloed van Christus, dat hij tot hulp en troost voor alle zondaars met onuitsprekelijke liefde vergoten had, opdat hem op geestelijke wijze dit bloed overvloedig ten deel viel. En met dit warme bloed, waste hij zich schoon van zijn vlekken; hij baadde zich in dit heilzame, bloedige bad, zoals men een kindje baadt in een warmwaterbad, en hij deed dat met een hart vol vroomheid, en vervuld van het goede en trouwe, christelijk geloof, opdat het al zijn zonden zou en mocht wegwassen, en hem van alle schuld reinigen, door zijn alvermogende kracht.¹ En zo, hoe de zaken ook uitvielen, of hij nu schuldig was of onschuldig, ze eindigden steeds op gelijke wijze in de goede God.

¹ Cfr. 1 Joh. 1,7; Apok. 22,14.

41 Hoe hij sommige liefhebbende harten van een aardse liefde naar een goddelijke liefde geleidde.

In die tijd, toen de dienaar zich hoe dan ook ernstig inzette, mensen van een aardse liefde naar een goddelijke liefde te geleiden, toen viel hem op, dat er in sommige kloosters enkele mensen waren, die onder een schijn van geestelijkheid een werelds hart droegen.

Een van hen had zich met heel haar hart gekeerd tot vergankelijke liefde, ook wel genoemd hofmakerij¹, wat een gif is voor geestelijke volmaaktheid. Hij zei haar, dat wilde ze een rustig, godgericht leven leiden, dat ze dit dan moest opgeven, en de Eeuwige Wijsheid tot haar lief nemen in plaats van haar huidige lief. Dat viel haar zwaar, omdat ze jong was en fris en verstrikt in een dergelijke verhouding. Op een of ander wijze wist hij haar zover te brengen, dat ze goede moed vatte dit te gaan doen, maar toen haar gezelschap haar ontmoedigde, toen zei hij haar: "Dochter, laat het los! Ik zeg je, doe je het niet met genoeg, dan zul je het zonder genoeg moeten doen." Omdat ze geen gevolg wilde geven aan zijn welgemeende raad, bad hij innig voor haar tot God, dat God haar hiervan zou afhouden, goedschiks of kwaadschiks. Op een dag ging hij de kansel op tot onder zijn vertrouwde crucifixus en hij sloeg zich met een gesel op zijn blote rug, zodat het bloed er afdroop, en hij bad voor haar tot God, dat ze getemd mocht worden. En het gebeurde als volgt: toen ze weer teruggekomen was in huis, toen groeide op haar rug in korte tijd een bochel, waardoor ze lelijk werd; en ze moest uit noodzaak opgeven, wat ze voor God niet laten wilde.²

Er leefde in datzelfde onbesloten klooster een jonge, mooie, dochter van nobele geboorte, die door diezelfde duivelse valstrik menig jaar haar hart en tijd op ijdele wijze gegeven had aan allerlei gezelschap en hierdoor zo erg verblind was, dat ze de dienaar van de Eeuwige Wijsheid steeds als een wild dier ontvluchtte, want ze was bang, dat hij haar verbieden zou deze

¹ *'spunzieren'*[MHD]; uit het Latijn: *sponsáre*: zich verloven.

² Waarschijnlijk betreft het hier de ontwikkeling van een adolescente idiopathische scoliose. Deze vorm van scoliose (rugverkromming met een gibbus) komt voor bij oudere kinderen, vooral bij meisjes.

levenswijze voort te zetten. Nu bad hem de zus van deze geestelijke dochter, om met haar zijn geluk te proberen; mogelijk dat hij haar, weg van deze schadelijke levenswijze, tot God kon brengen. Het dunkte hem een onmogelijke bede, en hij zei, dat het hem eerder mogelijk leek, dat de hemel omlaag kwam, dan dat zij hiervan afzag, of de dood moest haar alles ontnemen. Smekend bad ze hem, en ze zei dat ze ervan overtuigd was, dat wat het ook maar was dat hij van God oprecht zou vragen, dat God hem dit niet zou weigeren.

Met zulke woorden haalde ze hem over, zodat hij beloofde het te zullen doen.

En daar ze hem steeds ontweek en hij haar niet te spreken kreeg, greep hij op een dag zijn kans, het was rond het feest van Sint-Margareta¹, toen ze met andere jonge zusters naar een akker was gegaan om vlas te plukken. Hij volgde haar onopvallend langs de akkerrand, om haar op gepaste wijze te naderen. Toen ze zag, dat hij haar naderde, keerde ze kregelig haar rug naar hem, haar gezicht vuurrood van toorn, en geprikkeld riep ze hem toe: 'Heer monnik, waarom zoekt u mij op? Loop door, weg van mij, dat geef ik u als raad! Ja, eerder nog dan bij u te biechten, wil ik me het hoofd laten afslaan; eerder nog dan u te volgen en af te zien van het liefdesspel, wil ik dat men mij levend begraven zal. Daarom, loop door, want bij mij zult u niets bereiken!' De begeleidster, die het dichtst bij haar stond, kalmeerde haar en riep haar tot de orde; ze was van mening, dat hij het slechts deed om haar bestwil. Driftig keek ze omhoog en zei: 'Kijk, ik wil hem niets voorliegen, ik wil hem met woorden en daden tonen, hoe het gesteld is met mijn hart.' Door deze vrijpostige woorden en dit onbetamelijk gedrag schrok de dienaar zo, dat het schaamrood hem naar de kaken steeg, en hij verstomde en kreeg geen woord over zijn lippen. De andere zusters, die hoorden hoe ze tegen hem tekeering, hadden medelijden, en toonden haar hun misnoegen. Hij vertrok snel, weg van haar, en hij sloeg zijn ogen op en zuchtte diep, en hij zou opgegeven hebben, zou hem niet een door God gegeven innerlijke drang gebleven zijn, die hem te verstaan gaf: wie iets tegenover God of de wereld tot stand wil brengen, hij mag zo gauw niet opgeven. Dit gebeurde in de namiddag.

¹ Op 15 juli gevierd in het diocees Konstanz.

Toen het dan avond werd, het was na het avondmaal, en de zusters samen de tuin ingingen, om het uitgetrokken vlas te repelen, ging ook die ene zuster met hen mee; en toen ze langs de herberg moesten, waar de dienaar zich bevond, vroeg hij een van haar metgezellen, de dochter onder een of ander voorwendsel tot bij hem te brengen, en vervolgens zelf weer weg te gaan. En met enige moeite lukte dat.

Toen ze bij hem kwam en naast hem zitten ging onder het luik¹, voor iedereen zichtbaar, toen, met een innig zuchten, luchtte hij zijn hart en hij zei: 'Ach, mooie, tedere, door God uitverkoren jonkvrouw, hoe lang nog wilt u uw mooi minnelijke lichaam en uw teder minnelijke hart aan de snode duivel geven? U bent toch door God geschapen zo genadenrijk in geheel uw gestalte, dat het pijnlijk zou zijn te horen, dat zulk een mooie engelengestalte, zulk edele mens, iemand ten deel zou vallen, anders dan de Allerhoogste tot lief. Wie zal de mooie, tedere roos rechtmatiger kunnen plukken, dan hij, wie ze toebehoort? Waarlijk nee, mijn lieve, minnelijke jonkvrouw, open uw heldere valkenogen en gedenk de schone liefdesvreugde, die hier haar aanvang neemt en altijd en altijd duren zal; en overweeg anderzijds, welke zorgen en trouwlozigheid en leed en lijden, aan lichaam, aan goed, aan ziel, aan eer, die mensen moeten dulden, in lief en leed, die een wereldlijk leven najagen, hetzij dan dat het aangetoete gif hen zo verblindt, dat ze de grote schade ondertussen vergeten, die hen hierna treffen zal in de tijd en in de eeuwigheid. Daarom dan, jij engelengestalte, jij minnelijk nobel hart, wend je naar je eeuwige adel, weg van je natuurlijke adel, en laat deze los!

Geloof me op mijn woord van trouw, dat God jou tot zijn lief wil nemen, en je alle trouw en oprechte liefde, hier en daar, voor altijd schenken zal.'

De tijd was rijp! Deze vlammeende woorden drongen door tot in haar hart, en maakten haar helemaal zacht, zodat ze snel haar ogen opsloeg, en diep moest zuchten; en op indringende wijze en met gewaagde en gedurfde woorden zei ze tegen hem: 'Ach mijn heer en vader, vandaag geef ik me over aan God en aan u,

¹ Raamluik bevestigd aan de bovenkant van het raam.

zodat ik mijn lege, ijdele leven nu, op dit uur, achter me laten kan, en ik wil met uw raad en hulp me in handen geven van de minnelijke God, hem alleen wil ik tot aan mijn dood dienen.' Hij zei: 'Dit is een gelukkig uur, geloofd zij de milde Heer, die met vreugde ontvangen wil alle mensen die terugkeren!'

En terwijl ze met elkaar op vertrouwelijke wijze aldus over God spraken, stonden de achtergelaten metgezellen buiten aan de deur en het lange onderhoud maakte hen ongerust, want ze vreesden, dat ze hun ijdele gezelschap zou gaan verlaten. Ze riepen haar toe een einde te maken aan hun gesprek. Zij stond op, een ander geworden, en ze vergezelde de broeder, en ze sprak hen als volgt toe: 'Mijn metgezellen, mag God jullie zegenen! Ik wil jullie laten gaan, zowel jullie, als al onze metgezellen, met wie ik helaas mijn tijd heb zitten verdoen, want God slechts wil ik voortaan bezitten en al het andere laat ik gaan.'

De dochter begon elk schadelijk gezelschap te mijden en zich afzijdig te houden, en hoevaak ook geprobeerd werd om haar de oude levenswijze weer op te dringen, het hielp niet. Ze was zo standvastig, dat ze op lovenswaardige wijze en van goddelijke deugden vol, onwankelbaar tot aan haar dood aan God vasthield.

De dienaar ging wat later eens op reis om zijn nieuwe dochter te bemoedigen in haar goede leven, en, zo ze leed, haar vriendelijk te troosten, hoewel het gaan hem veel pijn bezorgde vanwege de zwakke gezondheid, die hij toen had. Toen hij dan door de diepe modder ging en de hoge bergen beklom, toen hief hij zijn ogen op tot God en zei: 'Barmhartige God, wees herinnerd aan jouw beklagenswaardige voettocht, die je ging voor het heil van de mensen, en bewaar dit kind van mij.' Zijn metgezel, op wie hij leunde, sprak vol medelijden: 'Het is passend voor Gods goedheid, dat menige ziel door u behouden zal blijven.'

Toen hij voortging, totdat hij niet meer kon en helemaal uitgeput was, toen zei zijn metgezel tegen hem: 'Ach vader, God moest welwillend u in uw zwakte zien en u een klein paardje sturen, zodat u daarop rijden kon, totdat u ergens mensen zou treffen.' Hij zei: 'Nu we ons beiden tot God gericht hebben, vertrouw ik erop, dat God mij de vrucht van uw deugd laat

genieten, en dat het zo gebeuren zal.' Toen de dienaar vervolgens om zich heen keek, zag hij aan zijn rechterzijde iets uit het bos komen, het was een goed gebreedeld en gezadeld paardje, zonder rijder. De metgezel riep vol vreugde: 'Ach, lieve vader, zie hoe God u niet in de steek wil laten!' Hij zei: 'Kijk, goed om je heen, zoon, op dit weidse veld, of er iemand meeloopt, van wie het is.' Hij zocht veraf en kortbij, en hij zag slechts dit paardje in telgang voorbijkomen en zei: 'Vader, waarlijk, God heeft het u gezonden; bestijg het en rijd!' Hij zei: 'Kijk, gezel, zou het zijn dat het paard stilstaat, nadat het naar ons toe is gekomen, dan zal ik geloven, dat God het ons in onze nood gezonden heeft.' Zachtjes kwam het paardje naar hen toe en bleef bij hen stilstaan. Hij zei: 'Welkom, in Gods naam!' En de gezel hielp hem opstijgen en liet hem rijden, en naast hem ging hij op, ik weet niet hoever, totdat hij wilde rusten. En toen ze bij een dorp kwamen, steeg hij af, en hij legde de teugel terug op het paard, en zei het de weg terug te gaan, tot vanwaar het gekomen was; waarvandaan het kwam of van wie het was, dat kon hij ook later niet meer achterhalen.

Toen de dienaar daar aangekomen was waar hij heen wilde gaan, gebeurde het eens op een avond, dat hij samenzat met zijn geestelijke kinderen, en hun de vergankelijke liefde tegemaakte en bij hen liefde wekte voor het eeuwige lief. Toen ze hem verlieten, was zijn hart op een of ander wijze ontvlamd door zijn verlangenwekkende woorden over de goddelijke minne, want hij dacht, dat zijn lief, waar zijn verlangen naar uitging en dat hij anderen beminnenswaardig maakte, oprecht veel beter was dan welk lief ook. En toen hem in de beschouwing zijn zinnen op een of andere wijze ontzonken, kwam het hem voor, in een visioen, gevoerd te worden naar een mooie, groene heide; en een statige, hemelse jongeling vergezelde hem, en nam hem bij de hand. Toen hief de jongeling een lied aan in ziel van de broeder, en het klonk zo vreugdevol, dat hem de zinnen vergingen door het teveel aan zoete tonen; en het dunkte hem, dat zijn hart helemaal vervuld werd van vlamme liefde en verlangen naar God, en dat dit hart wankelde en woedde in zijn lijf, alsof het door overvulling noodgedwongen barsten wilde, en hij moest de rechterhand over zijn hart leggen om zichzelf te helpen, en zijn ogen vulden zich zo, dat de tranen omlaag druppelden. Toen het lied uit was, werd hem een beeld

getoond, waarmee men hem datzelfde lied wilde leren, opdat hij het niet vergeten zou. Hij keek er naar, en zag Onze-Lieve-Vrouw, en hoe zij haar Kind, de Eeuwige Wijsheid, gedrukt had aan haar moederlijke hart. Het begin van het lied stond geschreven boven het hoofd van het Kind met mooie, bloemgesierde letters; maar het schrift was zo geheimzinnig, dat menigeen het niet lezen kon, slecht de mensen die het geleerd hadden langs oefeningen in ontvankelijkheid, zij konden het goed lezen. En de letters vormden het woord: HARTELIEF. De dienaar las het schrift gemakkelijk, hief zijn ogen op en keek het Kind vertederd aan; en op een of andere wijze was hij ontvankelijk voor de waarheid, dat alleen dit Kind het tedere hartelief was, waarin men vreugde kende zonder leed, en hij drukte het in de grond van zijn hart, en hij hief aan en zong met de jongeling het lied, steeds weer overnieuw. En te midden van deze vurige, hartelijke liefde kwam hij weer tot zichzelf, en hij merkte dat zijn rechterhand over zijn hart lag, net zo, als toen hij die ter bescherming tegen het woelige bonken, op zijn hart gelegd had.

Hij had eens een lang eind gewandeld, waardoor hij erg moe was geworden; die avond kwam hij bij een kluis in een verre stad, en ze wilden de nacht doorbrengen in een herberg, maar er was daar geen wijn, noch in het dorp noch in de kluis; een goede dochter kwam naar hen toe en zei, dat ze een klein flesje met wijn had, ongeveer een halve maat, en ze zei, dat het wel tot weinig nut zou zijn bij zovelen. Want naast de goede dochters waren wel twintig personen, die allen waren gekomen, om Gods woord uit zijn mond te vernemen. Hij zei hen het flesje naar de tafel te brengen, en ze vroegen hem een goddelijke zegen hierover uit te spreken. En hij deed dit in de heerlijke kracht van de minnelijke naam Jezus, en begon eruit te drinken, want hij had dorst gekregen door dat lange wandelen, en hij reikte het hun aan, en allen dronken. Het flesje werd neergezet, voor iedereen zichtbaar, zodat allen zien konden, dat het niet nagevuld werd met water of wijn, want er was geen andere wijn. Maar ze bleven maar met grote teugen drinken uit dat ene flesje, en ze waren zo begerig om Gods woord uit zijn mond te vernemen, dat niemand acht sloeg op het goddelijk wonder.¹ Toen ze dan uiteindelijk tot zichzelf kwamen en ze Gods alvermogende kracht in het vermeerderen van de drank duidelijk aanschouwden, begonnen ze God te loven, en schreven het toe aan de heiligheid van de dienaar. Dat stond hij echter niet toe en hij zei: 'Kinderen, dit komt niet door mij, God is het die dit reine gezelschap van de vrucht van hun goede geloof heeft laten genieten; hij heeft hun lichamelijke en geestelijke dorst gelest.'

¹ Cfr. Joh. 2,1-11; Joh. 6,9.

42 Over enkele lijdende mensen, die in bijzondere trouw verbonden waren aan de dienaar.

Er leefden in een stad twee, in heiligheid vooraanstaande personen, die hij goed kende. Het geestelijk pad van deze twee godsvrienden verschilde zeer. De ene was van voorname stand en gezegend met Gods zoetheid, de andere was niet van voorname stand en God bedacht haar met bitter lijden. Nadat ze beiden gestorven waren, wilde de dienaar graag van God verneemen, hoe verschillend hun loon zou zijn in de andere wereld, daar ze hier zulk andere levens geleid hadden. Op een ochtend verscheen hem een van hen, zij die van voorname stand was geweest, en ze zei hem, dat ze zich nog in het vagevuur bevond; en toen hij vroeg, hoe dat mogelijk was, zei ze, dat ze dacht, dat ze geen andere schuld op zich geladen had, dan dat haar vooraanstaandheid enige geestelijke hoovaardij bij haar achtergelaten had, waarvan ze zich niet snel genoeg bevrijd had, maar dat haar lijden snel voorbij zou zijn. De andere, zij die terneergedrukt werd door lijden, zij voer onmiddellijk tot God.

De lichamelijke moeder van de dienaar, ook zij ondervond haar leven lang groot lijden. En dat kwam door het onverenigbare onderscheid, dat er was tussen haar en haar man: zij was vervuld van God en ze had graag een passend godvruchtig leven willen leiden, hij echter, vervuld van de wereld, verzette zich hiertegen hevig, wat veel lijden tot gevolg had. Zij had de gewoonte, om al haar lijden te binden aan het bittere lijden van Christus, en aldus haar eigen lijden te overwinnen. Ze bekende hem voor haar dood, dat ze gedurende dertig jaren geen mis had bijgewoond zonder bitter gehuild te hebben uit innig medelijden met het leed van Onze Heer en zijn trouwe Moeder, en ze zei hem ook, dat ze door de mateloze liefde, die ze tot God had, ooit eens liefdesziek¹ werd en wel twaalf weken op bed lag, zo gekweld door wegterend verlangen naar God, dat het tot de artsen doordrong, die daar een goed voorbeeld aan namen.²

¹ Cfr. Hoogl. 5,8.

² Voor de middeleeuwse opvattingen over liefdesziekte, zie: H.H. Beek, *Waaizin in de middeleeuwen: beeld van de gestoorde en bemoeienis met de zieke*. Ook verschenen als niet verdedigd proefschrift Leiden o.d.t.: *De geestesgestoorde in de middeleeuwen: beeld en bemoeienis*. Haarlem 1969. (De auteur overleed kort voor de promotie van het oorspronkelijke proefschrift). Voor de vorm van melancholie

Ze ging eens aan het begin van de vastentijd naar de domkerk, waar op het altaar de afname van het kruis in hout gesneden is; en door dit beeld voelde ze op een af ander wijze mee met de grote pijn, die de lieve Moeder had onder het kruis. Door deze nood voelde de goede vrouw eveneens de pijn van erbarmen, en het was alsof haar hart in haar lichaam voelbaar brak, zodat ze in onmacht neerzeeg ter aarde en ze zien noch spreken kon. Toen men haar naar huis had gebracht, lag ze daar ziek tot Goede Vrijdag het negende uur, toen stierf ze, terwijl men de passie las.

In die tijd bezocht haar zoon, de dienaar, de school in Keulen; en ze verscheen hem in een visioen, en vervuld van een grote vreugde zei ze: 'Welnu, mijn kind, heb God lief en wees hem trouw, hij laat je niet alleen, bij welke beproeving ook. Kijk, ik heb deze wereld verlaten en ben niet dood, eeuwig zal ik leven voor God.' Ze kuste hem moederlijk op zijn mond, en zegende hem liefdevol, en zo verdween ze. Hij begon te huilen en riep haar na: 'Ach, mijn lieve, heilige moeder, wees me trouw tegenover God!' En huilend en zuchtend kwam hij weer tot zichzelf.

In zijn jonge jaren, toen hij schoolging, gaf God hem eens een liefdevolle, goddelijke begeleider.¹ Eens tijdens een vertrouwelijk gesprek, waarin ze veel over God gesproken hadden, bad de gezelschap hem uit vriendschappelijke vertrouwelijkheid, hem de minnelijke naam 'Jezus' te tonen en te laten zien waar hij deze op zijn hart geschreven had. Dat deed hij ongaarne, maar toch, toen hij zijn grote vroomheid zag, ging hij in op zijn wens, en opende hij zijn pij boven het hart en liet hem dit kleinood zien, zoals hij het verlangd had. Het was niet genoeg voor zijn metgezel. Toen hij het goed zag, duidelijk zichtbaar op zijn lichaam, boven zijn hart, toen strekte hij zijn hand uit en neigde hij zijn gelaat, en streek erlangs en beroerde het met zijn mond. Innig hilde hij uit vroomheid, waarbij de opwellende tranen over

waarvan hier vermoedelijk sprake is (ook *hereos* of *iliscus* genoemd), zie p. 108 onder nr. 8.6.5.2.; er is hier blijkbaar sprake van een variant die past bij een hevige *passio divina*. Zie verder: Mary F. Wack. *Lovesickness in the Middle Ages*, in: *The Viaticum and its commentaries*, Philadelphia 1990.

¹ In hfdst. 6 van deze *Vita* verwijst Seuse naar zijn overleden vriend Johannes Futerer de oudere uit Straatsburg, dat is mogelijk de begeleider die hij hier voor ogen heeft. (Zie de voetnoot aldaar).

zijn borst liepen. Hierna verborg de dienaar de naam, want hij wilde hem aan geen mens meer tonen, slechts aan enige uitverkoren godsvrienden, aan wie het door God geoorloofd was; ze aanschouwden hem met dezelfde vroomheid als die ene.

Toen de twee trouwe gezellen menig jaar elkaar in vroomheid verbonden waren, en ze moesten scheiden van elkaar, zegenden ze elkaar in vriendschappelijke trouw en ze maakten samen de afspraak, dat zou iemand van hen sterven, de ander hem na zijn dood trouw zou blijven, en een jaar lang voor hem twee maal per week een mis zou opdragen: op maandagen een requiem, en op vrijdagen de mis van de Passie van Onze-Heer. Toen, vele jaren later, stierf de gezel van de dienaar als eerste; de dienaar was zijn gelofte de missen te doen vergeten, hoewel hij hem anderszins trouw herdacht. Toen hij nu op een ochtend in zijn kapel zat, in zichzelf verzonken, verscheen hem de gezel in een visioen, en op klaaglijke toon zei deze tegen hem: 'Ach, gezel, die grote ontrouw van jou! Hoe heb je me toch vergeten!' Hij zei: 'Ik herdenk je toch elke dag in mijn missen.' De gezel zei: 'Dat is onvoldoende; vervul onze gelofte omtrent de missen, zodat het onschuldige bloed over mij zal komen, om het onverbiddelijke vuur te blussen; ik zal dan snel van het vagevuur bevrijd zijn.' En innig trouw deed hij dat toen, vol spijt omdat hij het vergeten was, en snel werd de vriend geholpen.

43 Hoe Christus hem verscheen in de vorm van een Serafijn en hem leerde hoe te lijden.

Toen de dienaar zich eens vol ernst tot God gewend had, en hem bad, hem te leren hoe te lijden, verscheen hem in een visioen het beeld van de gekruisigde Christus in de vorm van een Serafijn; en die engelachtige Serafijn had zes vleugels: met twee vleugels bedekte hij het hoofd, met twee de voeten, en met twee vloog hij. Op de twee onderste vleugels stond geschreven: ontvang lijden bereidwillig; op de middelste stond: draag lijden geduldig; op de bovenste stond: leer lijden als Christus.

Dit minnelijke visioen besprak hij met een heilige vriendin, een mens van grote heiligheid. Ze zei toen tegen hem: 'Voorwaar, weet, dat God u nieuw lijden heeft bereid, dat u zult moeten dragen.' Hij vroeg wat de aard van dit lijden zou zijn. Ze zei: 'U zult nu verkozen worden tot prelaat, opdat u beter getroffen kunt worden door hen, die zich tegen u verzetten, en ze u hierdoor beter naar beneden kunnen halen. Daarom, wapen u met geduld, zoals u door de Serafijn getoond is. Hij zuchtte en wachtte op nieuw, toekomstig onweer. Het gebeurde overeenkomstig, net zoals de heilige vrouw hem gezegd had.

En in diezelfde tijd was het, dat harde jaren elkaar opvolgden, en dat het convent, waar hij zich toen bevond, brood noch wijn ontving, en dat het convent grote schulden op zich geladen had. De broeders kwamen gezamenlijk tot het besluit, om te midden van die grote armoede de dienaar te kiezen als prior, hoe onaangenaam en dreigend hij het ook vond, want hij wist goed, dat hem daardoor nieuw lijden te wachten stond.

Op zijn eerste dag liet hij hen bijeenkomen in het kapittel, en hij maande hen Sint-Dominicus aan te roepen, want deze had zijn broeders beloofd, dat wanneer ze hem zouden aanroepen in hun nood, hij hen te hulp zou komen. Er zaten daar twee broeders bij elkaar in het kapittel, en eentje fluisterde naar de ander en hij zei op erg spottende toon: 'Kijk, wat een dommerik die prior toch is, dat hij ons opdraagt, ons in onze nood tot God te wenden!' Denkt hij, dat God de hemel zal openen, en ons eten en drinken laat toekomen?' De ander zei toen tegen hem: 'Niet

alleen hij is een dommerik, we zijn allemaal dommeriken, omdat we hem tot prior kozen, hoewel we van tevoren al wisten, dat hij onkundig is in wereldse zaken en alleen maar omhoog naar de hemel gaapt.' En zo werd menig spottend oordeel over hem geveld.

Toen de ochtend kwam, liet hij de mis zingen voor Sint-Dominicus, opdat hij hen raad mocht geven. Toen hij daar in het koor stond, in gedachten verzonken, toen kwam de poortwachter en vroeg hem naar buiten te komen, naar een rijke koorheer, een bijzondere vriend van hem, en deze zei tegen hem: 'Goede heer, kundig in wereldse zaken bent u niet, en God heeft mij vannacht innerlijk opgeroepen, dat ik u in zijn plaats helpen moet, en ik breng u hier twintig pond Konstantzer zilverpenningen als begin; vertrouw op God, hij zal u niet in de steek laten.' Hij was blij en nam het geld aan, en hij liet wijn en graan kopen. God hielp hen, alsook Sint-Dominicus, in de tijd dat hij prior was, zodat er steeds voldoende voorraad was, en er betaald werd, zodat er geen schulden waren.

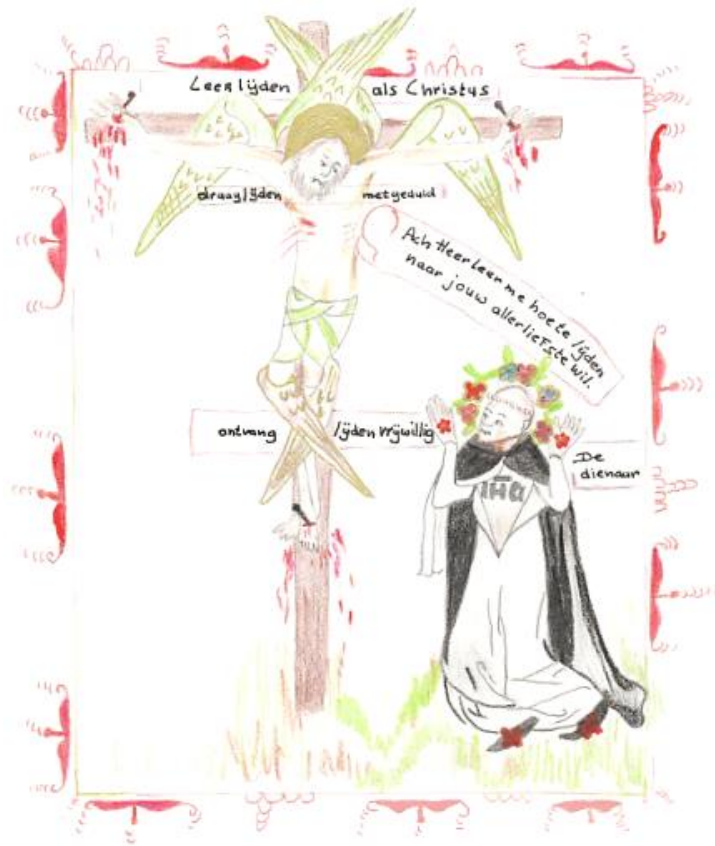
Toen de hierboven genoemde koorheer op zijn sterfbed lag, legateerde hij gul ten behoeve van zijn zielenheil, links en rechts, aan hen in wie hij zijn vertrouwen had gesteld. Vervolgens liet hij de dienaar halen, die toen prior was, en overhandigde hem een hoeveelheid guldens, om deze elders uit te delen aan arme godsvrienden, wier kracht door strenge boetedoening uitgeput was. Hij nam dit niet graag aan, want hij vermoedde dreigend onheil, zoals dan ook gebeuren zou. Hij werd uiteindelijk overgehaald om het aan te nemen; en hij ging naar buiten, het land op, en verdeelde het geld, zoals hij beloofd had, hier wat en daar wat, in het vertrouwen, dat het zo het meest ten goede zou komen aan zijn zielenheil; hij hield alles nauwgezet bij, en verantwoordde het tegenover zijn meerderen. Hierna trof hem veel lijden.

De koorheer had een eigengereide, onechtelijke zoon, hij had alles verteerd wat de koorheer hem gegeven had, en door zijn verdorvenheid deed hij dingen, die schadelijk voor hem waren. Hij had het geld zelf willen hebben, en omdat hij het niet kon krijgen, werd de dienaar hem tot vijand, en hij liet hem weten dat hij een eed gezworen had, dat waar hij hem mocht treffen, hij

hem zou doden. Tegen deze gevaarlijke vijandschap kon niemand iets doen, hoevaak men ook zou proberen, hij was vastberaden hem te doden. De arme broeder leefde gedurende lange tijd in angst en nood, en durfde nergens heen te gaan, uit angst vermoord te worden door deze bandeloze mens. Vaak hief hij zijn ogen op tot God en zei hij met een diepe zucht: 'Ach God, welk jammerlijke dood wil je me laten sterven!' Zijn nood was des te groter, omdat niet lang daarvoor in een andere stad een eerzame broeder vanwege soortgelijke zaken vermoord werd. De arme broeder had niemand die hem tegen dit lijden kon of durfde te beschermen, vanwege de woeste overmoed van die mens. Hij wendde zich toen tot zijn hoogste Heer, die hem bevrijdde van die man; hij brak hem zijn jonge en krachtige leven af, en hij stierf.

Bij dit lijden voegde zich toentertijd nog een ander lijden. Er was een hele gemeenschap, die door de koorheer gul waren bedacht. Maar het was hun niet genoeg; en ze vielen over de broeder heen vol afgunst, want niet al het geld had hij hun laten toekomen. Hij werd daarom op jammerlijke wijze door hen vervolgd, men sleepte hem voor het wereldlijk en geestelijk gerecht, en tot ver in het land ging zijn naam rond, bevuild door onterechte beschuldigingen; de mensen wilden hem veroordelen voor zaken waaraan hij in Gods ogen geen schuld had. Was het enige tijd stil omtrent deze pijnlijke zaak, kwam men er weer op terug, keer op keer, en zo deed men dat vele jaren lang, totdat de arme man erdoor gelouterd was.

In die tijd, verscheen hem in een visioen de overleden koorheer, die een mooi gewaad droeg, dat groen was en helemaal bezet met rode rozen. En hij zei tegen hem, dat het goed met hem ging in die andere wereld, en hij bad de dienaar, om het grote onrecht dat men hem aandeed, geduldig te dragen, want God zou het hem allemaal vergelden. Hij vroeg de heer naar de betekenis van de mooie kleren. Hij zei: 'De rode rozen in het groene veld, dat is uw geduldig lijden, waar u mij mee hebt gekleed, en God wil u hierom met zichzelf eeuwig kleden.'

44 Hoe volhardend hij moet strijden, wie de geestelijke prijs zal toekomen.

In zijn nog prille begin had de dienaar het streven, om, overeenkomstig zijn hartewens, welgevallen te vinden in de ogen van de minnelijke God op een nobele, voorbeeldige wijze, maar zonder lijden en zonder inspanning. Toen gebeurde het eens, dat hij het land introk om er te preken. En hij ging met een openbare boot het Bodenmeer op; aan boord bevond zich, onder anderen, een statige schildknaap, die hoofse kledij droeg. Hij ging naar hem toe en vroeg hem wiens vazal hij was. Hij zei: 'Ik zoek het avontuur en roep de ridders op tot het hoofse bijeenzijn, om er in toernooi te vechten met zwaard en lans, en schone vrouwen te dienen; en degene die dat het beste doet, krijgt de eer en wordt beloond.' Hij zei: 'Waaruit bestaat dat loon?' De schildknaap zei: 'De schoonste vrouwe onder de aanwezigen, ze steekt een gulden ring aan zijn vinger.' Hij bleef doorvragen: 'Zeg me, mijn beste, wat moet iemand doen om die eer en die ring te winnen?' Hij zei: 'Hij die de meeste slagen en aanvallen doorstaat zonder op te geven, en zich daarbij moedig en mannelijk toont, en stevig in het zadel blijft bij al die klappen, hem wordt de prijs gegeven.' En hij vroeg vervolgens: 'Ach, zeg me, wanneer iemand zich nu bij het eerste gevecht dapper toont, zou dat voldoende zijn?' Hij zei: 'Nee, het hele toernooi moet hij doorstaan, en zou hij worden geslagen, zodat het vuur hem uit de ogen schiet en het bloed hem uit de mond en neus loopt, hij moet dit alles dulden, wil hij de prijs winnen.' En opnieuw stelde hij een vraag: 'Ach, beste gezelschap, mag hij huilen of treuren, wanneer hij zo hard geslagen wordt?' Hij zei: 'Nee, al ontzong hem de moed, zoals bij velen het geval is, laat hij zo niet handelen, maar doen alsof het hem niet raakt; hij moet zich opgewekt en treffelijk gedragen, hij zou anders bespot worden, en daarmee de eer en de ring verspelen.'

Door deze woorden werd de dienaar van binnen geraakt en met een diepe en innige zucht zei hij: 'Ach, nobele heer, moeten de wereldse ridders dergelijk lijden dulden omwille van zulk gering loon, dat in zichzelf geen waarde heeft, ach God, hoe terecht is het dan, dat men omwille van de eeuwige prijs nog veel meer benauwenis dulden moet! Ach, Lieve Heer, mocht ik toch

waardig bevonden worden, jouw geestelijke ridder te zijn! Jij, schone, minnelijke, Eeuwige Wijsheid, wier genaderijkheid haar gelijke niet vindt in welk land ook, mocht mijn ziel toch van jou een ring ontvangen, ach, welk lijden zou ik daarvoor willen dragen, welk je maar wilde!’ En hij werd door diepe ernst bevangen, en hij huilde.

Toen hij de stad bereikte, waarheen zijn reis hem voerde, zond God hem zulk groot en voor ieder zichtbaar lijden, dat de arme man bijna aan God vertwijfelde, en menig oog nat werd uit erbarmen met hem. Toen vergat hij al zijn ridderlijke voornemens en de gelofte, die hij eerder gedaan had tegenover God aangaande het geestelijke ridderschap, en hij was verdrietig en onwillig tegenover God; zich afvragend waarvan hij hem beschuldigde, dat hij hem zulk lijden gezonden had.

Toen die ochtend de zon opging, kwam er een stilte in zijn ziel, en ontzonken aan zijn zinnen, zei er iets in hem: ‘Hoe staat het nu met dat voornamen ridderschap, wat is een ridder uit stro nou waard, wat een lappen man? Grootse voornemens hebben in goede tijden, en vertwijfeling als het slecht gaat, daarmee zal men die eeuwige ring niet verwerven, waar je verlangen naar uitgaat.’ Hij antwoordde en zei: ‘Ach Heer, de toernooien, die men omwille van jou moet lijden, veel te lang en veeleisend zijn ze.’ Hem werd toen geantwoord: ‘Daarom is ook de lof en de eer en de ring van mijn ridders, die door mij worden geëerd, blijvend en eeuwig. De dienaar trof dit diep in zijn binnenste, en zeer deemoedig zei hij: ‘Heer, ik heb me vergist, maar sta me dan toch toe te huilen in mijn lijden, want mijn hart is overvol.’ Hij zei: ‘Wee jij, wil je huilen als was je een vrouw? Je onteert je zelf tegenover heel het hemelse hof! Droog je tranen en toon je opgewekt, zodat God noch mensen zullen merken, dat je vanwege lijden gehuild hebt!’ Hij begon te lachen, waardoor de tranen hem toch over zijn wangen rolden, en hij verzekerde God, dat hij niet langer huilen wilde, om aldus de geestelijke ring te winnen.¹

¹ Over de opvattingen van mannelijkheid en vrouwelijkheid in die tijd, en over de voorgeschiedenis daarvan, zie: Meysman, Stefan, *Virilitas in tijden van verandering. Religieuze en profane mannelijkheden in de Nederlanden, ca. 1050-1300*. [Diss.] Gent 2016. Zie tevens: Newman, Barbara, *From Virile Woman to Woman*

Toen de dienaar eens in Keulen vol ernst preekte, bevond zich onder het gehoor een beginnelinge, ze had zich onlangs tot God bekeerd. Toen deze lijdende vrouw hem aandachtig in zich opnam, zag ze met haar innerlijke ogen, dat zijn gelaat zich veranderde tot een warme schittering, drie maal stralender dan de lichtende zon wanneer ze op haar helderst is, en zijn gelaat werd hierdoor zo klaar, dat ze zichzelf daarin weerspiegeld zag. En door deze verschijning ontving ze veel troost in haar lijden, en ze werd bevestigd in haar heilige levensweg.

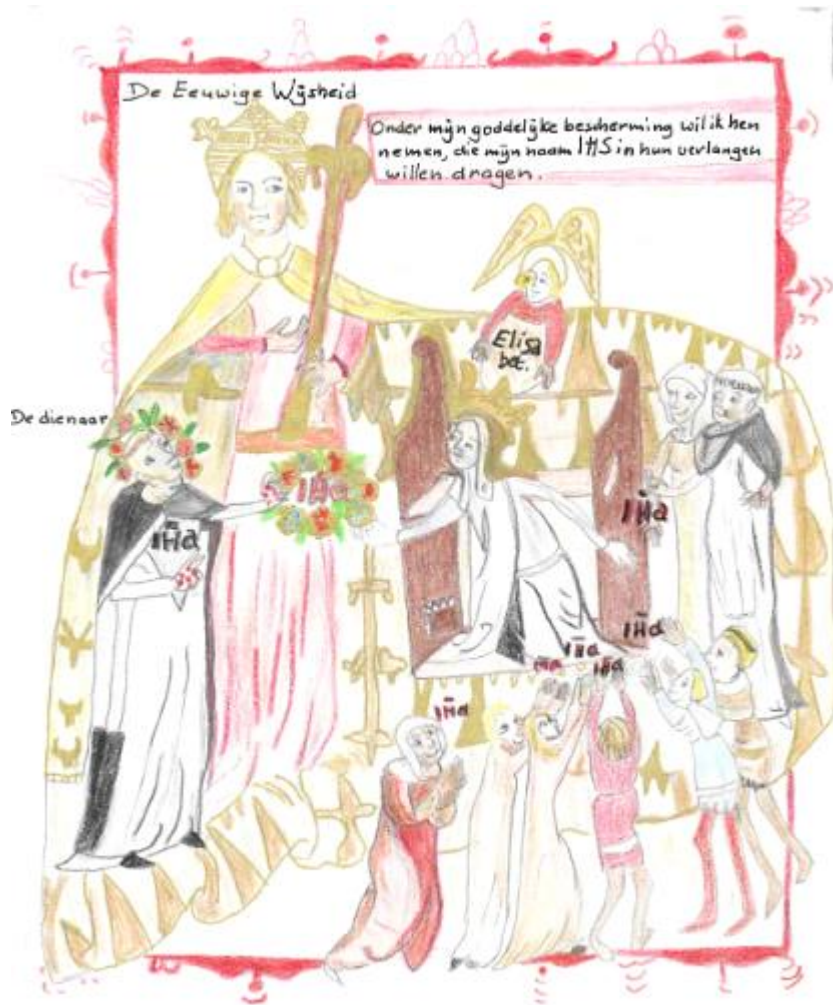
Christ: Studies in Medieval Religion and Literature. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 1995.

45 Over de minnelijke naam Jezus.

De dienaar van de Eeuwige Wijsheid reisde eens vanuit de hoge landen naar Onze-Lieve-Vrouwe te Aken. En toen hij weer was teruggekomen, verscheen Onze-Lieve-Vrouw aan een zeer heilige persoon en zei tegen haar: 'Kijk, de dienaar van mijn Kind is gekomen, en hij heeft de zoete naam Jezus vol verlangen wijd en zijd verkondigd, zoals ook zijn jongelingen het toentertijd gedaan hebben; en zoals zij, door verlangen gedreven, de naam aan alle mensen wilde laten kennen door het geloof, zo, met al zijn vlijt, wilde hij de naam Jezus in alle koude harten met nieuw minne weer ontsteken. Daarom zal hij na zijn dood samen met hen het eeuwige loon ontvangen.' Daarna aanschouwde diezelfde heilige mens Onze-Lieve-Vrouw en zag dat ze een mooie kaars in haar hand hield; zo mooi brandde deze, dat de hele wereld erdoor verlicht werd, en die kaars was rondom beschreven met de naam JEZUS. Onze-Lieve-Vrouwe zei toen tegen haar: 'Kijk, deze brandende kaars verbeeldt de naam Jezus, want hij verlicht waarlijk alle harten, die zijn naam vol toewijding ontvangen en deze eren en hem vol verlangen bij zich dragen. En mijn Kind zelf heeft zijn dienaar daartoe uitgekozen, zijn Naam door hem in verlangen te laten ontsteken in vele harten en hen te manen tot de eeuwige zaligheid.'

Toen de voornoemde dochter bij herhaling had bemerkt, dat haar geestelijke vader zulk grote toewijding en sterk geloof had waar het de minnelijk naam van Jezus betrof, die hij op zijn hart droeg, toen ontwikkelde ze een bijzonder liefde tot die naam, en met veel toewijding naaide ze de naam Jezus met rode zijde op een klein doekje op de volgende wijze: IHS; een doekje dat ze in het geheim bij zich wilde dragen. En ze maakte ontelbaar veel van deze doekjes met de naam, en kreeg het voor elkaar, dat de dienaar deze op zijn ontblote borst aan zijn hart legde, en ze met een goddelijke zegen allerwegen zijn geestelijke kinderen zond. En God liet haar weten, dat wie die naam bij zich droeg, en hem ter ere dagelijks een Onzevader sprak, dat hij hem in deze wereld behulpzaam zou zijn, en hem zijn genade wilde geven op zijn laatste reis.

Zulke strenge oefeningen, en het goddelijke voorbeeld van Jezus Christus en zijn lieve vrienden, ze vormden voor deze heilige dochter het begin.

46 Helder onderscheid tussen het ware en valse oordeel bij sommige mensen.

*Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, etc.*¹

Toen deze heilige dochter² overeenkomstig de goede leer van haar geestelijke vader, langs beelden van heiligheid, op elk gebied gevormd was naar de uiterlijke mens, als een zacht stukje was, dat, bij het vuur gehouden, ontvankelijk is geworden voor de vorm van de zegel, en ze ook, zich spiegelend aan het voorbeeld van Christus' leven, die de zekerste weg is, een gepaste tijd had doorgebracht, toen schreef haar geestelijke vader haar het volgende:

Gelukkige dochter, de tijd is gekomen, om voort te gaan naar hogerop, en je uit het nest van troostbrengende voorbeelden bestemd voor beginnelingen te verheffen. Doe als de jonge, opgegroeide adelaar, door met behulp van je volwassen vleugels, ik bedoel hiermee de bovenste krachten van de ziel, op te vliegen naar de hoogten van de beschouwende adel van een zalig, volmaakt leven.³ Weet je niet, dat Christus zei tot zijn jongelingen, die zich aan zijn zichtbare tegenwoordigheid vastklampten: 'Het is jullie tot nut, dat ik van jullie heenga, willen jullie ontvankelijk worden voor de Geest'⁴? De eerdere oefeningen zijn een goede voorbereiding geweest, om door de woestenij van het dierlijk, onnadenkend leven te trekken, op naar het beloofde land van een puur en rustig hart, waarvan de zaligheid hier zijn aanvang neemt en eeuwig blijvend is in de andere wereld. En opdat de hoge weg van het denken je des te vertrouwder wordt, wil ik je voorlichten met het licht van het goede oordeel, zodat,

¹ Deut. 32,11. (Vulg). 'Zoals een arend die ziet naar zijn jongen en boven hen heen en weer vliegt, die zijn vleugels uitspreidt voor hen, hen opneemt en draagt op zijn wieken.' [Willibrordvertaling, 1975]. De hoofdstukken die nu volgen (hfdst. 46-53) worden door Wolfgang Wackernagel als een min of meer apart tractaat opgevat, dat hij volgens middeleeuwse gebruik de titel geeft van de beginwoorden: *Sicut Aquila*. Zie voor zijn inleiding en vertaling: *Henri Suso, Tel un aigle. Initiation à la vie spirituelle*, Traduit du moyen-haut allemand, présenté et annoté par Wolfgang Wackernagel, Paris 2005.

² Elsbet Stigel.

³ Het beeld van de adelaar (volwassenheid) staat tegenover dat van de pelikaan (kindertijd) uit hoofdstuk 33. Het markeert daarmee ook een nieuw gedeelte in deze *Vita*.

⁴ Joh. 16,7.

wanneer je goed weet te onderscheiden, je in niets zult verdwalen, hoe hoog je gedachten ook vliegen mogen.

Onthoud goed: tweeërlei levenswijze kan men ontdekken bij naar het uiterlijk goed levende mensen: sommigen leiden een oordeelkundig leven anderen een onoordeelkundig. De eersten, dat zijn de mensen, die hun denken zo richten, dat al hun gedachten, hun doen en hun laten, voortkomen uit het juiste oordeel, en overeenkomstig zijn met de opvatting van de heilige christenheid, God tot lof, en alle andere mensen tot rust en vrede, waarbij ze hun woorden en levenswijze zorgvuldig kiezen, zodat niemand er aanstoot aan zal nemen, het zij dan dat iemand dat doet op grond van eigen gebrek, zoals dikwijls het geval is. Dergelijk behoedzaam gedrag en godvruchtig leven te laten zien, toont de natuur en het begrip van het denken. En dit is een godvormig, lovenswaardig denken, want het licht met verborgen waarheid in henzelf op, zoals de hemel doet door haar lichtende sterren. De slechts in schijn goede mensen echter, wier levenswijze onverstandig is, dat zijn zij, die zich met een ongebroken natuur richten op hun eigen beeld, en alleen langs hun denken de dingen scherpzinnig waarnemen op beschouwelijke wijze, en daarover dan op overmoedige wijze tegenover onwetenden iets kunnen zeggen, geen acht slaand op alles, wat hiervan het gevolg kan zijn aan ontoepasselijke woorden of daden. Het licht van het denken bij deze mensen gaat naar buiten, niet naar binnen, zoals rottend hout, dat 's nachts wat schijnt te zijn, wat het toch niet is.¹ Daarom toont zich het innerlijk licht en de uiterlijke levenswandel van deze mensen overal ongelijk aan dat waar het gelijk aan zou moeten zijn.

Men kan deze mensen tot op zekere hoogte herkennen aan de vrije en onbezorgde manier van spreken, die hen kenmerkt; laten we slechts een van hun uitspraken nemen, die tekenend is voor al de andere. Een van hen heeft geschreven: 'De gerechte behoeft geen hindernis te schuwen.'² Deze uitspraak en

¹ Mogelijk wordt op de slechte kwaliteit van rottend hout gedoeld, mogelijk op de zwakke lichtuitstraling (fosforescentie) die soms waargenomen wordt bij rottend hout.

² In de pauselijke bul '*Ad nostrum qui*' (concilie van Vienne 1311-1312) werden acht stellingen veroordeeld: opvattingen die toegeschreven werden aan de begarden en begijnen. Enkele stellingen (hier m.n. stelling 6) vertonen sterke overeenkomst met wat Marguerita Porete in haar boek '*Miroir des simples âmes*' (c.103 en

soortgelijke, betekenen heel wat voor mensen die de zaken niet goed zien, ze worden echter niet toegejuicht door mensen die goed toezien, en die goed begrijpen wat erin bevat ligt. En dat kan men doorzien in die bovenstaande spreuk, waarin beweerd wordt, dat geen hindernis door de gerechte vermeden hoeft te worden.

Wat wil dat nu zeggen ‘de gerechte’ en wat ‘de hindernis’? De gerechte, in de algemene betekenis van het woord, dat is een gerechte mens, genomen naar zijn schepselijkheid; want ‘gerecht’ staat niet op zichzelf, het moet een drager hebben, en dat is hier ‘de gerechte mens’.¹ Wat dan is ‘de hindernis’? Dat is de zonde, die de mens van God scheidt. Moet een gerechte mens dan geen hindernis, dus geen zonde, mijden of schuwen? Dat is overduidelijk onjuist en strijdig met het verstand. Weliswaar kan men dit – daar de gerechte mens, voor zover hij en alle dingen naar hun eeuwige ongewordenheid in het overwezenlijke denken Gods hetzelfde zijn zonder formele andersheid – op een bepaalde manier onderschrijven.² Maar daar, in de eenvoudige, overwezenlijke grond, is de gerechte mens niet de lichamelijke mens, want er is geen lichamelijke in de godheid, zodat er ook geen hindernis is. Maar iedere mens ondervindt, dat hij buiten deze grond deze of die mens is, want hier is hij sterfelijk, daar niet; en omdat hij zich nu aantreft in zijn gebrekkelijke geschapenheid, daarom is het nodig elke schadelijke hindernis te mijden. Wilde ik nu in mijn denken tot niets worden, en aldus om mij zelf niet weten, en zonder enig onderscheid tussen mijzelf en God alle lichamelijke handelingen werken, alsof het

c.105) schrijft over de volmaakte mens, die op aarde een graad van volmaaktheid bereiken kan, waardoor geen verdere inspanning van deze mens meer verlangd wordt een deugzaam leven te lijden. Mogelijk doelt Seuse hier op Marguerita Porete, die als ketter veroordeeld werd en op de brandstapel terecht kwam in 1310, een jaar voor aanvang van het concilie van Vienne. Ook stellingen van Eckhart met soortgelijke strekking werden als heretisch veroordeeld; zie: Wegener, Lydia Maria (2013). *Eckhart and the World of Women's Spirituality in the Context of the 'Free Spirit' and Marguerite Porete*, in: Hackett, Jeremiah M. (ed.) *A Companion to Meister Eckhart*, Leiden Boston 2013, pp. 415-443.

¹ Hier bedoeld in ontologische zin: drager van de eigenschappen; cfr. Aristoteles. *Met.* VII. 3. 1029 a.

² Mogelijk een verwijzing naar de apostolische constitutie *In agro dominico* van 27 maart 1329, waarin paus Johannes XXII enkele stellingen van Eckhart veroordeelde als ‘onkruid op de akker van de Heer’. Voor Seuses ‘antwoord’ zijn hier relevant de veroordeelde stellingen 23, 24 en 25, aangaande de *distinctio* in God, bijv: ‘*Omnis distinctio est a Deo aliena...*’ [Elk onderscheid is God vreemd], zie: stelling 25 van de bul. Zie ook *BdW* hfdst. 2.

ongeschapen wezen hier werkend was, een gebrek boven alle gebreken zou het zijn.

En daaraan kan men zien, dat een dergelijke spreuk geen waarheid bevat overeenkomstig het juiste denken. Hiermee is niet gezegd verstandige leer te verwerpen of verstandige, bezonnen spreuken of geschriften, die de mens van zijn grove aard ontdoen en hem op geordende wijze naar verstandswaarheid wijzen, hoewel niet ieder het verstaan zal; want het is genoegzaam bekend, dat tegenover grove blindheid en onwetende dierennaamtuur iemand zijn woorden niet zorgvuldig genoeg kiezen kan.

De dochter zei: 'God zij geprezen om dit klare onderscheid! Ik zou nog graag horen over het onderscheid tussen het juiste denken en het ijdele denken, en tussen valse en ware gelatenheid.'

De dienaar zei:

47 Het verschil tussen geordend en ijdel denken.

‘Na de eerste gevechten, gericht op de onderdrukking van het vlees en bloed, geraakt een mens in een vloedgolf, waar menig- een in ondergaat, en dat is het ijdele denken¹. Wat wordt hier- mee nu bedoeld?

Ik versta onder een ijdel denken: wanneer een mens ontdaan is van de oneffenheden van de zonde, en verlost is van de aange- kleefde beelden en bevrijd zijn opvlucht maakt boven tijd en plaats, waaraan hij voorheen gebonden was, zo dat hij zijn na- tuurlijke adel niet genieten kon; wanneer het oog van het den- ken zich dan begint te openen, en zijn verlangen uitgaat naar iets anders, iets beters, wat gelegen is in het kennen van de waarheid en het genieten van goddelijke zaligheid, in het schouwen van het aanwezige nu der eeuwigheid, en dergelijke zaken meer, en het geschapen denken begint het eeuwige, on- geworden denken te verstaan als deel van zichzelf en van alle dingen, dan gebeurt er op een of andere manier iets wonderlijks in de mens, die zichzelf voor het eerst aanziet, naar hoe hij was en nu is, en vaststelt, dat hij een arme, goddeloze behoeftige ge- weest is, die helemaal blind was, ver van God verwijderd. Dan echter dunkt het hem, dat hij vervuld is van God en er niets is, dat niet God is, meer nog, dat God en alle dingen Een Enig Een zijn; en te snel wil hij vatten en op te gehaaste wijze, en zijn ge- moed gaat opborrelen als een gistende most, die nog niet tot zichzelf is gekomen, en hij valt op hetgeen hij verstaan kan, of wat hem zonder het juiste onderscheid voorgehouden wordt door iemand, die zelf ook zo is; hem slechts heeft hij te volgen en geen ander; en naar eigen goeddunken wil hij alle dingen duiden, en hem ontgaan alle dingen, of het hel is of hemel, dui- vel of engel, zoals deze naar hun natuur zijn; ook geringschatten

¹ ‘*floierendú vernúnftekeit*’ [MHD]: opgeblazen, hoogmoedig denken (borrelend als gistende most). Wat hier volgt, is mogelijk een herinnering aan een periode in Seuses eigen leven, waarover hij in het *BdW* (hfdst. 5) schrijft: *In die tijd voltrok zich in hem een grote verandering. Het gebeurde in die tijd soms, binnen een dikke tien weken, dat hij, de ene keer minder de andere keer meer, zo krachtig aan eigen werken ontruikt was, dat hij met open zinnen, in tegenwoordigheid van andere mensen of alleen, niet meer heer was over zijn eigen denken en dat hij in alle din- gen slechts het antwoord van dit Ene vernam en alle dingen als één tot hem spraken zonder de veelvoud van het dit en het dat.*

ze¹ het lijden van Christus naar zijn mensheid, hebben ze eenmaal God daarin gevat; en de zaken hebben ze nog niet in de grond leren kennen overeenkomstig het onderscheid, naar wat blijvend is en wat vergankelijk.

Het vergaat deze mensen als de bijen, die de honing maken: wanneer de tijd gekomen is, en ze voor het eerst hun korven uitstormen, dan vliegen ze als verward dan naar hier, dan naar daar, en weten niet waarheen; sommige verdwalen en gaan verloren, andere echter hervinden de orde en komen weer terug. Net zo vergaat het deze mensen: wanneer ze met hun onbezonnen denken God schouwen als al in alles, en, overeenkomstig hun onvolkomen denken daarbij het dit en dat weglaten, zonder te weten hoe.

Het is weliswaar juist, dat alles afvallen moet, wil het goed komen met hen; ze verstaan echter nog niet, hoe dat loslaten moet plaatsgrijpen, en ze willen op onbetamelijke wijze het dit en dat laten, en ze houden zichzelf en alle dingen voor God, en denken daaruit te werken zonder onderscheid. En deze tekortkoming komt voort ofwel uit ongeschoolde eenvoudigheid ofwel uit niet afgestorven zelfbedrog. En menige mens is van mening alles begrepen te hebben, wanneer hij wegtrekken kan uit zichzelf en zichzelf kan loslaten; en toch is dat niet zo, want niet verder geslopen is hij dan door de greppels van de niet-bestormde burcht, achter het scherm, waarachter hij zich op verholene wijze schuilhoudt, en nog niet in staat is verder te gaan langs het ordelijk ontworden aan zijn geestelijk wezen in de ware armoede, die al het buiten op enigerlei wijze laat wegvallen, en de altijd wezende, eenvoudige godheid zichzelf antwoordt in een voor de mens ongestoorde rust, zoals hierna² met het juiste onderscheid nog aangetoond zal worden.

Kijk, dat is het punt, waarop veel mensen op verborgen wijze jarenlang blijven hangen, zodat ze noch naar binnen noch naar buiten kunnen gaan. Maar jou wil ik tonen hoe goed te onderscheiden, opdat je niet verdwalen zult.

¹ Merk op dat de tekst plots overgaat naar de meervoudsvorm.

² Hfdst. 52 van deze *Vita*.

48 Het juiste onderscheid tussen ware en valse gelatenheid.

Men moet weten, dat er drieërlei vergankenis is. De eerste is een volledige vergankenis, waarbij een ding met zichzelf verdwijnt, zodat het niet meer is, zoals de schaduw die verdwijnt en tenietgaat.¹ Op deze wijze zal de menselijke geest niet vergaan bij zijn heengaan; de geest die wij een 'verstandelijke ziel' noemen, deze blijft eeuwig dankzij de verstandelijke adel van haar godvormige krachten: want God is een overwezenlijk verstand, waarnaar zij verstandelijk gevormd is. En daarom is het onmogelijk, dat zij tenietgaat, zoals het sterfelijke lichaam doet, wanneer dit tenietgaat.

Een tweede vergankenis wordt 'halve vergankenis' genoemd, die haar eigen tijd en plaats behoeft, zoals het mensen overkomt, die tot de loutere godheid in beschouwing ontrukkt worden, zoals Paulus², maar ook zonder dit, zoals een mens op ontbeeldende wijze vaak ontwrocht wordt en zichzelf verloren gaat.³ Dit is echter niet van blijvende aard. Toen Paulus weer tot zichzelf kwam, trof hij zichzelf aan als dezelfde Paulus, een mens als voorheen.

Men spreekt ook wel eens van 'een geleende vergankenis', wanneer de mens onder het opgeven van zijn vrije wil zich overgeeft aan God in elk nu, waarin hij zich aantreft alsof hij van zichzelf geen weet heeft en God alleen de Heer is. En deze vergankenis⁴ zal niet van blijvende aard blijken, zolang lichaam en ziel tezamen zijn, want wanneer de mens zichzelf heeft gelaten en meent vergaan te zijn in God naar zijn wezenheid, en zichzelf nooit weer te zullen hernemen, dan plotseling, als in een oogwenk, is hij samen met zijn knecht⁵ weer tot zichzelf gekomen, en is dezelfde als hij voorheen was; en steeds maar weer overnieuw zal hij zich moeten laten. Wie nu vanuit deze zwakke gelatenheid werken wil, louter verkeerd zou het zijn. Wel is dit waar: in de mate dat een mens zich van zichzelf ontdoet en ingenomen

¹ Teloorgaan in de zin van '*annihilatio*'.

² 2 Kor. 12,2.

³ Teloorgaan in de zin van '*excessus*'. Cfr. Bonaventura. *Itin.* cap. IV: *mentalibus excessibus*.

⁴ Het schijnbaar opgeven van het 'eigen' ik.

⁵ Bedoeld wordt waarschijnlijk: het lichaam.

wordt in de vergankenis, in die mate zal hij in de juiste waarheid staan.

Voorts moet men weten, dat er tweeërlei gelatenheid is: de ene wordt genoemd 'de voorgaande gelatenheid', de andere 'de navolgende gelatenheid'. En dit zal met een gelijkenis verduidelijkt worden. Een dief heeft vanwege de slechtheid van zijn natuur het verlangen om te stelen. Zijn inzicht daarentegen zegt: dat moet je niet doen, het is verkeerd. Verliet de dief zichzelf nu en gaf hij zich over aan zijn inzicht, het zou de voorgaande en de edelste gelatenheid zijn, want hij zou blijven in zijn onschuld. Zou hij zich hieraan niet willen overgeven en wilde hij zijn slechtheid volgen, daarna, wanneer hij gevangen genomen is en hij inziet, dat hij opgehangen zal worden, komt dan de navolgende gelatenheid, zodat hij zich aan de dood berustend overgeeft, wanneer het niet anders zijn kan. Ook deze gelatenheid is goed en voert tot de zaligheid, de voorgaande was echter onvergelijkbaar edeler en beter.

Daarom waagt men het liever niet zich over te geven aan zijn zwaktes, zoals sommige dwaze mensen doen, die beweren, dat men doorheen alle gebreken moet waden, wil men tot de volmaakte gelatenheid geraken. Dat is fout, want een dwaas is hij, die zich moedwillig in een smerige poel wil werpen, om er daarna des te schoner uit te kunnen komen. Daarom blijven de allervroomste godsvrienden ernaar streven zich tot in de grond over te geven, en standvastig in de voorgaande gelatenheid te verwijlen, zonder terug te keren, voor zover menselijke zwakheid dat toestaat; en gelukt dat niet, dan verdriet het hen. Wel hebben ze dit op andere mensen voor, dat ze zich geschikter van hindernissen kunnen ontdoen, want aan ditzelfde verdriet ontspringt een navolgende gelatenheid, die de mens snel weer op de goede weg brengt; en dat wil zeggen, dat, waar de mens zich nog als mens aantreft, hij dit God tot lof lijdt. En deze navolgende gelatenheid is soms ook tot nut door de zelfkennis die ze meebrengt; en dan verdwijnt het verdriet als verdriet; en eenvoudig worden ze herboren in het zelfde, en ze worden dit zelf, wat ze vanaf het begin geweest zijn.

Zou het zijn, dat een dergelijke, onvolledige mens zich zelf hieruit op diefachtige wijze wil redden, en hij zegt dan: 'Wanneer

de mens terugvalt in het bijkomstige en daarbij enige uiterlijke zonden op zich laadt, hoe zal hem dit schade kunnen toebrengen, waar de wezenheid van de mens toch dezelfde blijft bij een dergelijke terugval?' Ik zeg dan, dat hij zichzelf niet begrijpt en niet weet, wat hij zegt; en alle geleerde meesters weten wel, wanneer ze een juist begrip hebben, wat 'het bijkomstige' genoemd wordt. Want 'het bijkomstige' wordt genoemd, wat een zelfstandige wezenheid kan toevallen of wegvallen, zonder die zelfstandigheid aan te tasten – als kleur bij een houten plank. Zo niet hier; want het lichaam en de ziel, die ze in hun onwetendheid 'een bijkomstigheid' noemen, zijn beide 'wezenlijke' delen, die de mens wezen geven en hem niet vergezellen als een bijkomstigheid. Daarom kan elke mens, hoe goed hij het ook verstaat zichzelf over te geven en te hernemen, deugd beoefenen en zonde bedrijven; want het tenietgaan van de geest, zijn vergankenis in de eenvoudige godheid, en heel zijn adel en volmaaktheid, is op te vatten niet als een verandering van zijn eigen schepselijkheid zodanig, dat hij, in dat wat zijn zelf is, God zou zijn, en de mens het door zijn ontoereikendheid niet herkennen kan, of dat hij God zou worden en in zijn eigen wezenheid tenietgaat, maar het ligt aan de ontrukking en het niet acht slaan op zijn zelf in de beschouwing.¹ En aldus verzinkt de geest

¹ Seuse viseert hier de antropologische vraag 'wie ben ik dan eigenlijk?' – ben ik de godheid in mij, de goddelijke wezenskern, die verborgen ligt onder de bekleding van een mij wezensvreemde materialiteit en lichamelijkeheid, of ben ik mijn concrete sterfelijke en gebrekkige zijn, dat ik verlaten, ja ontvluchten moet bij mijn teruggang op weg naar de godheid? Endre von Ivánka wijst in dit verband op twee mogelijke denkwegen binnen het neoplatoons-christelijke model voor de ziel die teruggaat naar zijn schepper: de enstatische en de ekstatische. De enstatische 'weg' die in het vergoddelijkt worden slechts een herwinnen ziet van de ware, oorspronkelijke situatie, en de ekstatische weg, waarbij men slechts door een uitreden uit het zelf (ekstasis) naderbij komen kan. Bij de eerste benadering geeft von Ivánka het voorbeeld van Evagrius van Pontus (ca. 345-399), bij de tweede dat van Pseudo-Dionysius Areopagita (5e eeuw). Zie: E. v. Ivánka, *Plato Christianus. Übernahme und Umgestaltung des Platonismus durch die Väter*, Einsiedeln 1964, p. 85. Pierre Rousselot stelt dat Thomas van Aquino's leer tot een bepaalde hoogte de benadering van Pseudo-Dionysius weerspiegelt: *La doctrine de S Thomas ne s'oppose à la conception extatique qu'au point où celle-ci cesse d'être effusion lyrique pour devenir théorème d'ontologie*. Rousselot, P. *Pour l'histoire du problème de l'amour au Moyen Age*, Munster 1908; Cit. p.57 nt.1. Alois Haas bespreekt de positie van Eckhart, die beide divergerende standpunten (de enstatische en de ekstatische) weliswaar integreert, maar waarbij de verwantschap aan de benadering van Evagrius toch in het oog springt. *Meister Eckhart wird die beiden divergierenden Standpunkte in seiner Konzeption der 'abgeschiedenheit' integrieren, insofern als der Mensch gleichzeitig und paradoxal darin sein Selbst preisgibt und es so in ursprünglicher Beschaffenheit wiedergewinnt. Auffällig bleibt die Nähe Eckharts zur evan-gelischen Auffassung der Katástasis Noós, die einen Zustand reiner Intellektualiteit darstellt, der ohne Selbstbeobachtung nicht zustandekommen könnte.*

op ordelijke wijze in de ontrukking, en alleen hier gaat het goed met hem, want God is hem alles geworden, en alle dingen zijn hem op een of andere wijze God geworden; want alle dingen antwoorden hem op de wijze, zoals ze in God zijn, en toch blijft elk ding, wat het in zijn natuurlijke wezenheid is; iets wat verstandsloze blindheid of ongeoeffend denken, naar het ware onderscheid, door hun verwarde oordeel niet kunnen of willen toegeven.¹

Laat dit goede onderscheid jou nu ingeprent worden door de navolgende spreuken en leerstellingen, die de mens de weg tonen, weg van zijn ontoereikendheid zijn hoogste zaligheid tegevoelt.

Alois M Haas, *Nim din selbes war: Studien zur Lehre von der Selbsterkenntnis bei Meister Eckhart, Johannes Tauler und Heinrich Seuse*. Freiburg/Schweiz 1971, hier p.3. Seuse volgt weliswaar Eckhart, maar door het benadrukken van de schepelijkheid van de mens creëert hij meer ruimte om te wijzen op de mogelijkheid van heretische misverstanden.

¹ Cfr. hfdst. 5 en hfdst. 6 van het *BdW*.

49 Een verstandige inleiding voor de uiterlijke mens naar zijn innerlijkheid.

Heb een ingetogen levenswandel en wees niet uitgelaten noch in woorden noch in daden.

Wees in eenvoud trouw aan de waarheid, en wat je maar ten deel valt, wees jezelf daarbinnen niet behulpzaam, want hij die te veel zichzelf helpt, hij zal niet geholpen worden door de waarheid.

Ben je bij de mensen, laat alles voor wat het is, alles wat je ziet of hoort, en houd je slechts bij datgene, wat jou geopenbaard is.

Beijver je, je verstand in je werken de eerste plaats te laten innemen, want van het al te snel voordringen van de zinnen, daarvan komt alle kwaad.

Men moet zijn vreugde niet putten uit de zinnen, maar deze putten uit de waarheid.

God wil ons niet van vreugde beroven, hij wil ze ons in heel haar volheid schenken.

In de krachtigste onderwerping ligt de hoogste verheffing.

Wie in zijn innerlijkst wil wonen, hij moet zich van alle menigvuldigheid ontleiden; men moet zich aanwennen alles op te geven wat niet het Ene is.

Waar natuur werkt uit haarzelf, daar is gezwoeg, lijden en verduistering van het verstand.

Tref ik mijzelf aan als het ene, dat ik zijn moet, en het al, dat ik zijn moet, wat zal grotere vreugde zijn?

Een mens moet los van beelden en bezit staan, daarin ligt de hoogste vreugde.

Welke oefening verricht een volledig gelaten mens? Hij beoefent het ontworden.

Waar men beeld of persoon liefheeft, daar heeft bijkomstigheïd bijkomstigheïd lief; dat is niet juist. Toch wil ik mij daarin voegen, tot het wijkt.

Er is iets eenvuldigs in het innerlijk, waar de mens niet de aanwezigheid van een beeltenis bemint, maar waar de mens met zichzelf en alle dingen Eén is, en dat is God.

Wie zinnelijke streving los zou laten, hij zou zichzelf achterlaten, zo niet, zijn zinnen zouden hem meenemen.

Wees ingetogen bij vreugde en bij leed, want een ingetogen mens brengt het in een jaar verder, dan een naar buiten gerichte mens in drie.

Wil je alle creaturen tot nut zijn, keer je dan af van alle creaturen.

Kan een mens de dingen niet begrijpen, is hij geduldig, dan begrijpen de dingen hem.

Beijver je, gedragingen achterwege te laten, ongelijk aan het voorbeeld.

Een mens moet acht geven op de neiging, die zich naar alle dingen uitstrekt en de eenvuldige waarheid ondermijnt.

Wil je jezelf niet overgeven aan de eenvuldigheid, je zult je moeten overgeven aan de menigvuldigheid.

Leef als was er geen ander schepsel meer op de wereld dan jij. Zeg: 'Wat jij voor mij bent, kan ik voor jou niet zijn.' Natuur mint natuur en heeft zichzelf op het oog.

Menig menselijke natuur is niet voldoende gebroken, en de uiterlijke mens is hier buiten gebleven.

Het vermogen zich te onthouden geeft een mens meer vermogen dan de dingen bezitten.

De ene ongeregeldheid roept de andere op.

Zie toe, dat de natuur vrij is van afhankelijkheid en dat de uiterlijke mens eenvormig is met de innerlijke.

Geef acht op de innerlijke mens, het richt het uiterlijke leven en het innerlijke leven.

Het behoort tot de hoogste gelatenheid, altijd de natuur in toom te houden.

Een mens moet altijd acht slaan op zichzelf, opdat de natuur zich niet verloopt.

Je klaagt, dat je nog te veel verwickeld bent in uiterlijke werken, en dat je te ongelaten en ongeduldig bent; vertwijfel niet: hoe nader, hoe beter.

De wortel van alle deugdeloosheid en verduistering van alle waarheid is de liefde voor wat voorbijgaat.

De ondergang van de zinnen betekent de opkomst van de waarheid.

Wanneer de krachten bevrijd worden en de elementen gelouterd, staan de krachten op een of ander wijze in hun eeuwige bestemming, omdat ze daar met hun vermogen naar uit gaan. Alle krachten hebben één bestemming en één werk, en dat is: te voldoen aan de eeuwige Waarheid.

Niets geeft vreugde, slechts wat eenvormig is met de innigste grond van de goddelijke natuur.

Er zijn meerdere mensen, die een innerlijke drijven hebben gehad, en het niet opgevolgd hebben; hun innerlijk en uiterlijk liggen ver van elkaar, en veel mensen tonen hier een tekortkoming.

De natuur heeft nu rijkelijk mogelijkheden; hoe meer uitwaarts gekeerd, hoe verder, hoe meer inwaarts gekeerd, hoe naderbij.

Wie in zijn rijkheid gekomen is, zal uitwendige zaken des te beter uitvoeren.

Wie de natuur, terwijl ze in haar louterheid is, verbindt met de waarheid, richt haar zo, dat ze des te beter richting geeft aan wat buiten is; anders verliest ze zich in de tijd en kan geen ding de juiste richting geven.

Louterheid, verstaan en deugd maken rijk in de natuur; en worden ze onderworpen, dan kan het soms gebeuren, dat de mensen tenietgaan ten overstaan van alle schepselen, en wanneer dat goed uitpakt, worden ze naderbij gevoerd.

Wat is het, dat de mensen drijft boze wegen te gaan? Het is een zoektocht naar bevrediging; echter slechts langs loslaten vindt men deze, niet in het gaan langs boze wegen.

Dat sommige mensen zo vaak tot schuldige droefheid vervallen, dat komt daardoor, dat ze op zichzelf niet altijd nader acht slaan, en zich niet op elk klein punt hoeden voor strafbare zaken.

Zonder overwinning te zijn is godsvriend gewin.

Blijf in je zelf; andere dingen doen zich voor als noodzaak, betekenen echter uitvlucht.

Verkeerd is het veel te beginnen en niets af te maken.

Men moet blijven waar men is, totdat men merkt, of God of natuur.

Beijver je, opdat de natuur haar werk uit haar eigen grond werkt zonder reden.

Een waarlijk gelaten mens moet vier zaken nastreven:

I. Hij moet zedig zijn van levenswandel, zodat de dingen zonder zijn betrokkenheid uit hem vloeien.

II. Zedig en rustig moet hij zijn in de zinnen; niet het dan weer hier dan weer daar zoeken – want dat zal beeltenissen naar

binnen trekken – de innerlijke zinnen zullen anders in ledigheid dan dwalen.

III. Zonder aanklevingen zijn; acht geven opdat niets op vermengde wijze aanwezig is.

IV. Niet twistziek zijn, maar vriendelijk zijn tegenover hen, door wie God hem aanzet zich terug te trekken.

Blijf standvastig in je zelf, totdat je buiten je zelf zonder toedoen van je zelf getrokken wordt.

Onderzoek, of vertrouwelijkheid met goede mensen voortkomt uit gunstbejag of uit eenvuldigheid; het eerste is te vaak het geval.

Dring je aan niemand te veel op: waar de meeste opdringerigheid is, daar is vaak het minste welgevallen; jou betaamt een ingetogen, deemoedige levenswandel. Handelt iemand tegengesteld aan zijn wezen, betaamt hem dit nooit.

Zalig de mens, die bescheiden is in woord en daad; hoe meer daden en woorden, hoe meer bijkomstigheden.

Blijf innig, en betoon je het niets gelijk, anders zal lijden je deel zijn.

Sommige mensen volgen hun hartstochten bij lief en leed, maar niet zichzelf moet men hierin op het oog hebben.

In de berusting wordt alles volbracht. Toen Christus sprak: 'In manus tuas'¹, volgde onverwijld: 'Consummatum est'².

God en de duivel zijn in de mens; wie zichzelf leiden wil of zichzelf wil loslaten, hij ontdekt het onderscheid.

Wie altijd rust wil hebben, zal zich daarbinnen laten opbergen, net zo goed als binnen al het andere.

¹ Luc. 23,46.

² Joh. 19,30.

Wie innig wordt in uitwendigheid, hem wordt inwendigheid inniger dan wie slechts innig is in inwendigheid.

Het is goed, wanneer de mens in geen enkele zaak zichzelf leidt, en hem gaat het goed, bij wie de dingen beantwoorden aan de beelden in het hogere.

Er zijn veel meer verstandelijke dan eenvuldige mensen. Verstandelijk worden zij genoemd, bij wie het verstand heerst; maar in de rust van de eenvuldigheid ontvalt menigvuldigheid de dingen genomen naar hun wezenheid, en worden ze als zodanig niet beschouwd; want eenvuldigheid is op een of ander wijze geworden tot zijn wezen, en een werktuig is hij, en een kind.

Wie wenst, dat hem de dingen ten deel vallen, hij moet zichzelf en alle dingen tot niets worden.

Ach, hoe welzalig de mens is, die standvastig blijft ten overstaan van de menigvuldigheid! Welk vertrouwd ingaan zal hij onder vinden!

Een hoog zelfbeeld verhindert vaak ware ening.

Het oog moet niet naar buiten zien, wanneer het niet tevens beelden naar buiten draagt.

Het gedeelte dat van Adam stamt, moet men net zo bereidwillig dragen, als dat, waarmee we tot de zaligheid gevoerd worden.

Een gelaten mens vormt in zichzelf geen enkel onheil.

Dat de mens nog klaagt en bedroefd is, het komt allemaal door de gebreken; men dient ze uit te drijven.

Allen die in onrechtmatige vrijheid leven, richten zich op hun eigen beeld.

Van gepaste onledigheid ledig te willen zijn, het is de gevaarlijkste ledigheid, die men winnen kan.

Een gelaten mens moet ontbeeld worden van het schepselijke, gebeeld worden met Christus, en overbeeld worden in de godheid.^{1 2}

Wie zichzelf beleefd als opgenomen in Christus, hij laat alle dingen hun ordening.

Wanneer een mens een mens geworden is in Christus, en ontworden is aan zichzelf, dan gaat het hem goed.

Wil een mens zich inkeren om zich te voegen naar de waarheid, zal zijn ontrukking in hemzelf een licht ontsteken, en hij bemerkt, dat er nog schepselijkheid in hem is, van waaruit hij weg-trok. Hierin berust hij, en bemerkt, dat hij nog niet ontledigd is. Zichzelf aldus verduren, betekent eenvuldig worden. Terug-trekken baart vermoeidheid, bij het heengaan valt deze weg.

Welk doel streeft een waarlijk gelaten mens in alles na? Dat is een ontzinken aan zichzelf, en met hem ontzinken hem alle dingen.

¹ Een christocentrische benadering van de 'drie stappen' die ook bij Eckhart gevonden kunnen worden; zie: Eckhart, Pr. Q 40. (Pf. 63) [...] *als sich der mensche mit minne ze gote blöz vüegende ist, sô wirt er entbildet und ingebildet und überbildet in der götlichen einförmicheit, in der er mit gote ein ist.* Ed. Largier I, p.432, rg. 18-21; (DW II, p.278, rg. 4-6). Cfr. ook: *Het boek van de goddelijke troost (Liber Benedictus)* DW V, p.11, rg. 10-14; ed. Largier II, 236, 27-31. Voor Seuse: cfr. *KlBrB.* nr 10 (slot).

² Voor een boeiende visie op deze 'drie stappen' vanuit de vergelijkende godsdienstwetenschappen, zie het artikel van Michael von Brück, *Imitation or Identification? Suso's Spiritual Journey in the Light of the Indian Advaitic Tradition*, in: *Indian Theological Studies* 23, 1986/ 2, pp. 95–105. *This interesting statement refers to three steps which, however, do not occur always in a temporal sequence. Both disentangling (entbildet) and shaping (gebildet) constitute aspects of the imitatio Christi in bringing out the kenotic and proexistential nature of Christ's way, whereas transfiguration (überbildet) is identification with the Divine Nature in a qualified sense: it is not a static identity, but the process of merging into God by way of a tempiternal and asymptotic movement. This would be an expression of genuine non-duality (advaita) which is precisely not the collapse into a monistic reality, but a specific form of polarity: the mutual indwelling of the poles: not identity, but continuous identification. Suso has expressed his experience of becoming-one, or identification or henōthēnai, most clearly in his "booklet of Truth" (Büchlein von der Wahrheit) which, to my understanding, seems to manifest an extraordinary closeness to Indian Advaitic thought. Non-duality is not only and specifically an Eastern experience. For Christian mystics — and here Suso — all creatures inexist in God and each other in the ground of the Self, experience themselves as non-dual (advaita) with regard to their pluriformity as well as to their ground.* Cit. pp. 97-98.

Wat is de kleinste hindernis? Een gedachte. Wat is de grootste hindernis? Een ziel die onder de heerschappij van haar eigen wil blijft.

Een gelaten mens zal geen uur voorbij laten gaan zonder opmerkzaamheid.

Een gelaten mens moet niet altijd zoekende zijn naar wat hij nodig heeft, hij zal veeleer dienen te zoeken naar wat hij missen kan.

Wil een gelaten mens zich voegen naar de waarheid, dan dient hij zich te beijveren,

I. om de zinnen te verinnerlijken, want God is geest.¹

II. Hij dient naar hindernissen te zoeken die hij zichzelf bereid heeft,

III. of hij zich soms heeft laten sturen door eigen ingrijpen.

IV. En laat hij in dit licht dan waarnemen de tegenwoordigheid van heel het goddelijke wezen in hem, en beseffen dat hij hiervan slechts een werktuig is.

In de mate dat de mens zich afkeert van zichzelf en van alle geschapen dingen, in die mate wordt hij geënid en gezaligd.

Wil je een gelaten mens zijn, beijver je dan – hoe God je ook bejegenen mag, door hemzelf of langs zijn schepselen, in lief of leed – om altijd gelijk te blijven in het uitgaan uit het jouwe.

Houd je zinnen gesloten voor elke vorm die zich mag aandienen.

Ontledig je van al die zaken, die het naar buiten gerichte oordeel uitgekozen heeft, die de wil binden en je geheugen genoegens aandragen.

Verwijl bij niets, wat God niet is.

Ben je aanwezig als iemand een zonde doet of iets wat niet past, neem daaraan dan niet deel, en geef ook geen goedkeuring.

¹ Joh. 4,24.

Wie altijd in zichzelf woont, hij wint een zeer rijk vermogen.

De natuurlijke genoegens van een gelaten mens moeten beperkt blijven tot wat nodig is en gelegen is in zuivere werken, die hem voeren tot een ontledigende ommekeer.

Naarmate een mens meer of minder gelaten is, in die mate zal hij minder of meer bedroefd raken door de dingen die voorbijgaan. Het volgende overkwam een half-gelaten mens. Toen hij op ondervindelijke wijze behagen had in zichzelf, toen werd hem gezegd: 'Richt je ijver op mij en je aandacht niet op jezelf, want je weet, dat, wanneer het mij goed gaat, dat je weinig bekommernis hoeft te hebben over hoe het jou vergaat.'

Een gelaten mens, wanneer hij zich opsluit in zijn innerlijke burcht met naar binnen gekeerde zinnen – hoe minder stut hij daarbinnen vindt, des te erger zal het hem daarbinnen vergaan; en hoe sneller hij afsterven zal, des te sneller zal hij er doorheen geraken.

Verre rondzwervingen van de zinnen ontzetten de mens uit zijn innerlijkheid. Zie toe geen zaak aan te nemen die je naar buiten voert; en zoeken de zaken jou, laat je dan niet vinden. Keer snel in jezelf terug.

Natuurlijk leven toont zich in beweeglijkheid en in zinnelijkheid; voor hem die zich hier loslaat en eraan ontwordt, begint in de stilte bovennatuurlijk leven.

Sommige mensen stijgen op zonder hindernissen: het verblijf is voor hen niet blijvend.

Plaats jezelf in volledige gelatenheid, want mateloos verlangen, omdat het een teveel is, kan tot een verborgen hindernis worden.

Een gelaten mens moest alle krachten van zijn ziel zo temmen, dat, zou hij bij zichzelf naar binnen kijken, het Al zich daar tonen zou.¹

Een gelaten mens laat zichzelf ongemoeid, als had hij geen weet van zichzelf; want omdat God in hem is, is alles in hem wel geordend.

Bekommer je ook om je uiterlijke mens, opdat deze geënid mag worden met de innerlijke, onder onderwerping van alle dierlijke begeertes.

Het wederkeren in gelatenheid is God vaak liever dan zelfvoldane volharding.

Verzamel je ziel uit de uiterlijke zinnen, wanneer deze zich verstrooid hebben in de menigvuldigheid van de uiterlijke dingen.

Ga overnieuw binnen, keer steeds weer en ga terug naar binnen, je eenmoedigheid in, en geniet God.

Hou vol en ben niet eerder tevreden, dan wanneer je in de tijd het 'nu' van de eeuwigheid zult ervaren, voor zover menselijke zwakte dit aankan.

¹ Cfr. Eckhart, *preek 2*, in: ed. Pfeiffer, p. 14, rg. 5-6; DW IV,1 *preek 102*, p. 417.

50 Over de verheven vragen, die de ervaren dochter haar geestelijke vader stelde.

Na het verstandelijke binnenvoeren van de uiterlijke mens in de innerlijke, verhieven zich in de geest van de dochter de hogere zinnen; en ze vroeg zich af, of ze het wagen kon vragen te stellen over deze hogere zinnen. Hij zei: 'Ja, daar je op ordelijk wijze dat wat vermiddelt achter je hebt gelaten, is het je geestelijke verstand nu geoorloofd, te vragen naar hoge dingen. Vraag maar wat je wil.' De dochter zei: 'Zeg me: wat is God; waar is God; hoe is God? Ik bedoel, hoe hij eenvuldig is en toch drievuldig?'

Hij zei: 'Waarlijk, dat zijn verheven vragen. Over de eerste vraag – wat God is – daarvan moet je weten, dat alle meesters, die ooit geleefd hebben, haar niet volledig konden beantwoorden, want hij gaat alle zinnen en elk verstand te boven. En toch wint een vlijtige mens met nijver zoeken enige kennis omtrent God, zij het van verre; en hierin is voor de mens de hoogste zaligheid gelegen. Op deze wijze zochten hem in vroegere tijden enkele deugdzaame, heidense meesters, en in het bijzonder de verstandige Aristoteles. Hij trok de gang van de natuur na – wie het wel zijn kon, die van deze natuur de heer was. Hij zocht hem ijverig en vond hem.¹ Hij bewees dat met de welgeordende gang van de natuur de noodzaak gegeven was tot één enkele vorst en heer van alle schepselen; en dat noemen wij God.²

Onze kennis over deze God en Heer reikt zo ver, dat we weten, dat hij een zelfstandig wezen is, en dat hij eeuwig is, zonder een voor of een na, eenvuldig, onveranderlijk, een niet-lichamelijke, wezenlijke geest, wiens wezen zijn leven en werken is, wiens istige verstand³ alle dingen kent in hemzelf en met hemzelf, voor wie zijn wezen grondeloos behagen en vreugde in hemzelf is, en die zichzelf en allen, die dit zullen genieten op de wijze

¹ Voor Aristoteles was God de onbewogen Eerste Beweger. Zie: Aristoteles, *Physica* VII, 241 b, 24 e.v.

² Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.2 a.3 c., dat eveneens eindigt met 'et hoc dicimus Deum' (en dat noemen wij God). Zie hier tevens zijn *ScG.* I,13.

³ *istigú vernunftkeit* [MHD]. Cfr. *BdW*, hfdst. 1.

van het beschouwen, bovennatuurlijke, onuitsprekelijke, vreugdebrennende zaligheid is.¹

De dochter sloeg haar ogen op en zei: 'Ja, goed is het dit te horen, want het hart raakt geroerd, en het verheft de geest, sursum, hoog boven zichzelf. Daarover, lieve vader, vertel me meer!'

Hij zei: 'Kijk, het goddelijk wezen, waarover gesproken is, het is een verstandelijke substantie, die zodanig is, dat het sterfelijke oog deze niet zien kan zoals hij in zichzelf is²; wel ziet men hem daarentegen in zijn handelen, zoals men een goede meester herkent aan zijn werk; zoals Paulus zei: "De schepselen zijn als een spiegel, waar God in weerstraalt."³ En dit kennen wordt genoemd "speculeren".⁴

Laat ons hier nu een tijdje bij stilstaan, en laat ons de hoge, waardige Meester in zijn handelen speculeren! Kijk boven je en om je, de vier uiteinden van de wereld in, en zie hoe breed, hoe hoog de mooie hemel is in zijn snelle loop, hoe edel hem de Meester gesierd heeft met de zeven planeten, waarvan elke, behalve de maan, veel groter is, dan heel het aardrijk, en hoe hij getooid is met de ontelbaar vele, lichtende sterren. Ach, wanneer de mooie zon in onbewolkte schittering opkomt in de zomertijd, hoe gelijkmatig ze dan haar vruchten en het goede het aardrijk schenkt! Hoe de brink prachtig groent, hoe loof en gras ontspruit, de mooie bloemen lachen; hoe in woud, heide en landouwen de zoete zang van de nachtegaal en de kleine vogeltjes weerklinkt; hoe alle beestjes, weggekropen vanwege de strenge winter, zich weer laten zien, zich verheugen en paartjes vormen; hoe de mensen, jong en oud, uit opgewektheid zich vol vreugde

¹ Cfr. Eckhart *Pr. 66: Diu vröude des herren daz ist der herre selber und kein ander, und der herre ist ein lebende, wesende, istige vernünfticheit, diu sich selber verstät und ist und lebet selber in im selber und ist daz selbe*. DW 3, p.124, rg.1-3; ed. Largier II, p. 20, rg. 25-28. Largier verwijst in dit verband naar de term '*puritas essendi*' die Eckhart gebruikt in de *Questio Parisiensis I*. Eckhart bedoelt dat het begrip 'zijn' waar dit betrekking heeft op God, ontdaan moet worden van het begrip 'zijn' zoals gebruikt voor het schepsel.

² Cfr. Ex. 33,20; Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.12 a.2 en a.11. *Utrum aliquis in hac vita possit videre Deum per essentiam*. [Kan iemand in dit leven God in zijn Wezen aanschouwen?]

³ Rom. 1,20; 1 Kor. 13,12; 2 Kor. 3,18.

⁴ Thomas van Aquino, *S.Th.* II-II q.180 a.3. ad 2. Speculeren [lat. *speculum*: spiegel]: iets leren kennen door zijn reflectie.

vrolijk tonen! Ach, lieve God, ben je in je schepselen zo minnelijk, ja, hoe mooi en minnelijk ben je dan wel in jezelf!

Kijk nog verder, vraag ik je, en aanschouw de vier elementen, aarde, water, lucht en vuur, en al de wonderen die zich hierin bevinden, al die steeds weer andere mensen, dieren, vogels, vissen en wonderen van de zee; wat zich daarbinnen bevindt, tezamen roept het: "Lof en eer aan de grondeloze, wonderbare, onmetelijkheid, die in je is!" Heer, wie bewaart dit alles, wie spijs het allemaal? Jij draagt zorg voor alles, voor elk ding op gepaste wijze, groot en klein, rijk en arm; jij, God, doet het, jij God, jij bent waarlijk God!

Welnu dan, mijn dochter, nu heb je jouw God gevonden, naar wie je hart zo lang gezocht heeft. Zie opwaarts nu met lichtende ogen, met een glimlach op je gezicht, met opspringend hart, en zie hem aan en omvang hem met de eindeloze armen van je ziel en gemoed, en zeg hem dank en lof, de edele Vorst van alle creaturen. Zie, door dit speculeren ontspringt al snel in een ontvankelijk mens een hartelijk jubelen; want "jubelen" is een vreugde, die de tong niet vermag uit te zeggen, hoewel ze toch krachtig hart en ziel doorstroomt.

Ach, zie, ik merk bij mezelf, geeft het me nu vreugde of verdriet, dat de gesloten mond van mijn ziel zich tegenover jou geopend heeft, en ik je steeds vertellen moet, God tot lof, en op een of ander wijze, van mijn verborgen geheimen, die ik nog niemand ooit verteld heb. Weet dan, ik kende een broeder, die in zijn beginjaren, wel tien jaren lang, een dergelijke instromende genade door God deelachtig werd, op alle dagen gewoonlijk twee maal, 's ochtends en 's avonds, en wel twee maal zolang als de duur van een vigilie. Hij verzonk dan gedurende die tijd zo geheel in God, de Eeuwige Wijsheid, dat hij daardoor niet spreken kon. Onderwijl had hij een minnelijk onderhoud met God; soms met een jammerend verzuchten, soms met een smachtend huilen, dan weer met een stilzwijgend lachen. Het kwam hem vaak voor als zweefde hij in de lucht, alsof hij tussen tijd en eeuwigheid in de diepe stroom van Gods grondeloze wonderen zwom. Hiervan raakte zijn hart zo overvuld, dat hij, terwijl hij zijn hand op zijn wildbonzende hart legde, dan zei: "Wee, mijn hart, wat staat je vandaag te wachten!"

Op een dag overkwam het hem, dat het Vaderlijke Hart op geestelijke wijze, hoe kon hij niet zeggen, zich onvermiddeld teder aan zijn hart legde, en het zijne zich tegen het Vaderlijke Hart vleide in begerende ontvankelijkheid, en het dunkte hem, dat het Vaderlijke Hart, de Eeuwige Wijsheid, hem minnelijk en vormloos in het zijne toesprak. Hij hief aan en sprak opgewekt van geestelijk jubelen vervuld: "Welnu dan, mijn lieflijke lief, ik onbloom nu mijn hart en in de eenvuldige bloetheid van al het geschapene omvat ik jouw beeldloze godheid. O, jij, elke liefde overtreffende liefde! Geliefden in de tijd, hoe groot hun liefde ook zijn mag, ze moeten de afstand en gescheidenheid tot elkaar dragen; jij echter, onpeilbare volheid van alle liefde, jij doorvloeit het hart van de geliefde, jij giet jezelf uit in het wezen van de ziel, jij louter al in al, niets van jou, geliefde, dat buiten blijft, want liefdevol wordt het met het lief verenigd."

De dochter zei: 'Ach God, welk grote genade het is, dat de mens aldus in jubilatatie ontrukkt wordt in God! Nu zou ik graag willen weten, of dit nu het hoogste is of niet?' Hij zei: 'Nee, een lokkend voorspel is het slechts, tot het wezenlijk opgenomen worden.'¹ Ze zei: 'Wat wordt door u 'wezenlijk' en wat 'niet wezenlijk' genoemd?' Hij antwoordde en zei: 'Hem noem ik een wezenlijke mens, die langs grote, vasthoudende oefening de deugd gewonnen heeft, zodat deze hem in haar hoogst edele aard tot een blijvende vreugde geworden is, als de lichtschijn die de zon blijvend toebehoort. En onwezenlijk noem ik hem, bij wie het licht van de deugd op een geleende, onstandvastige, onvolkomen wijze weerschijnt, als de lichtschijn die bij de maan hoort. De bovengenoemde genadenrijke vreugde wekt de begeerte in de geest van een onwezenlijke mens, zodat hij deze wel altijd zou willen bezitten; en zoals de aanwezigheid ervan vreugde brengt, zo geeft haar afwezigheid hem een ongeordende

¹ Voor de "*mystieke jubilus*" en vooral het voorkomen hiervan binnen de vrouwelijke spiritualiteitsbeleving in Zuid-Duitsland in die dagen, zie het grondig gedocumenteerde artikel van Herbert Grundmann, *Jubel*, in: *Festschrift für Jost Trier zu seinem 60. Geburtstag am 15. Dezember 1954*. Hrsg. door B. v. Wiese en K.H. Borck, Meisenheim/ Glan 1954, pp. 477-511. Voor de kritische benadering van dit fenomeen door vooral Eckhart, Tauler en Seuse, zie pp. 505-509. Zie hier ook Seuses *brief 8* in het *KlBrB*.

droefheid¹, en hij wordt onwillig zich in andere zaken te verdiepen, zoals ik je tonen zal.²

¹ Seuse doelt hier op de *acedia*. Thomas van Aquino heeft in zijn systeem veel aandacht voor deze ondeugd, die hij de belangrijkste van al noemt. Thomas redeneert als volgt: de '*delectatio*' in het schouwen is het hoogst wat de mens kan bereiken. Het is het eindpunt van de beweging die de '*amor*' inzet. Echter de gebondenheid aan zijn lichaam zal de mens zelfs 'in *contemplando*' bespeuren door de vermoeienis. De mens ziet weliswaar iets in, maar weinig en van verre. In plaats van zich te verheugen over deze menselijke mogelijkheid kan er nu ook een gevoel van on dankbaarheid ontstaan net vanwege dit tekort. Hier ontvont de '*acedia*' als '*tristitia de spirituali bono*'. Aangezien de '*acedia*' als '*tristitia*' aan het begin staat van de '*fuga*' die haar heil zoekt in de '*evagatio mentis*', die wil ontvluchten al wat haar geestelijk bezwaart, staat zij aan het begin van de beweging die uiteindelijk zal uitkomen in de haat tegen God. In die zin is de *acedia* belangrijkste '*peccatum veniale*'; zie: *S.Th.* II-II q.35, a.3. Over de geschiedenis van de opvattingen over deze ondeugd, zie: Wenzel, S. *The sinn of sloth: Acedia. In medieval Thought and Literature*. North Carolina 1960, 1967². Voor een fijnzinnige analyse van de ervaringsnuances passend bij de *acedia*, zie: L.A.M. van der Camp. *De kracht van de leegte: Het verschijnsel verval in een spiritueel, cultuurhistorisch en filosofisch perspectief*. Nijmegen 1992 [Diss.]. *Als men niet tot een bevredigende vervulling van zijn op God gericht handelen kan komen en zich afkeert van het geestelijk goede is er sprake van acedia. De droefheid drukt meer de stemming uit, die betrekking heeft op de waarde van iets dat men mist, waardoor het iets heeft van melancholie, zwaarmoedigheid of depressie*. Cit. p. 72. Zie voor een bespreking en analyse van het gedrag, vnl. bij de woestijnvaders, dat het gevolg is van de *acedia*, de mooie studie van Gabriel Bunge: *Akedia – Die geistliche Lehre des Evagrius Pontikos vom Überdruß*, Beuron 2017. Seuse, die hier de ongeordende droefheid op het oog heeft, lijkt vanuit eigen ervaring te spreken. Deze droefheid is voor hem uiting van een nog immature spiritualiteit.

² Cfr. Eckhart in Pr. 86 *Intravit Jesus in quoddam castellum* (DW III, pp. 481-492) waarin de meer mature spiritualiteit van Martha (Luc. 10,38-42) gesteld wordt tegenover die van Miriam, die nog in de school opgenomen is (aan de voeten zitten van Jezus). Voor Eckhart is 'het zorgen' van Martha uiting van de werk-eenheid van God en de mens. Het zorgend werken als gebeuren, wordt gezien als teken van Godserving, omdat het ten diepste Gods werken is. Eckhart benadrukt in zijn exegese van deze pericoop de eenheid van de *vita contemplativa* en de *vita activa*. Voor een bespreking van deze preek en de geschiedenis van de interpretatie van de pericoop, zie het baanbrekende werk van: Mieth, Dietmar, *Die Einheit von vita activa und vita contemplativa in den deutschen Predigten und Traktaten Meister Eckharts und bei Johannes Tauler. Untersuchungen zur Struktur des christlichen Lebens*. Regensburg 1969. Zie tevens van dezelfde auteur: *Predigt 86: 'Intravit Jesus in quoddam castellum'*. In: *Lectura Eckhardi II: Predigten Meister Eckharts von Fachgelehrten gelesen und gedeutet*. Stuttgart 2003, pp. 139-176. Cfr. in dit verband Ruusbroec, die hier van de *ghemeine* (algemeen zame) mens spreekt: *Maer die edele ghemeine mensche dat es de ghelijcste. Want hi vliedt uut met allen doechden ende hi es ghelijc gode, die uut vloeit met allen gaven, ende hi blivet in een ewich ghebruken ende es een met gode boven alle gaven*. [Maar de edele, algemeen zame mens is het gelijkendst. Want hij vloeit uit in alle deugden en is God gelijk die in alle gaven uitvloeit; en hij blijft in een eeuwig genieten en is één met God boven alle gaven.] Jan van Ruusbroec, *Dat rijcke der ghelieven*. Introduced and edited by J. Alaerts. Translated into English by H. Rolfson (Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis, 104; Opera Omnia 4), Turnhout, Brepols 2002. (Rg 2752-2755) (Ik heb in de vertaling de interpunctie enigszins aangepast, cfr: Jan van Ruusbroec. *Werken*. Naar het standaardhandschrift van Groenendaal uitgegeven door het Ruusbroec-Genootschap te Antwerpen. 4 dln. Tiel, 1944-1948. Deel 1: I. *Het rijcke der ghelieven*. Bewerkt door J.B. Poukens en L. Reypens.) Door Ampe

Het gebeurde eens, dat de dienaar het kapittelhuis betrad, en zijn hart vervuld was van godzalig jubelende vreugde. Toen verscheen de portier en vroeg hem naar de poort te gaan, er was een vrouw die biechten wilde. Hij wilde niet graag gestoord worden in zijn innerlijke vreugde en viel hard uit tegen de portier, en hij zei, dat de vrouw een andere moest zoeken: hij wilde haar nu niet de biecht horen. Ze had een hart terneergedrukt door zonde, en zei, dat ze een bijzonder vertrouwen in hem had, en dat hij haar zou troosten, en dat ze bij niemand anders wilde biechten. En daar hij niet komen wilde, begon ze met een hart vol verdriet te huilen, en alleengelaten vertrok ze en ze ging in een hoekje zitten om daar haar tranen de loop te laten. Terwijl dit gebeurde, ontnam God hem deze vreugdevolle genade, en zijn hart werd zo hard als een kiezel. En daar hij graag wilde weten, wat hiervan de betekenis was, sprak God in zijn binnenste: "Kijk, zoals jij die arme vrouw met een bezwaard hart van je weghield en ongetroost achterliet, zo heb ook ik jou mijn goddelijke troost weggenomen." Hij slaakte diepe verzuchtingen waarbij hij zich voor de borst sloeg, en snel liep hij naar de poort, en toen hij de vrouw daar niet aantrof, werd hij erg verdrietig. De portier liep overal heen, om haar te zoeken, en toen hij haar, daar huilend in dat hoekje, gevonden had, en ze weer terugging naar de poort, toen ontving hij haar op vriendelijke wijze, en liefdevol troostte hij haar berouwvolle hart, om vervolgens weer terug te gaan naar het kapittelhuis; en plots, als in een oogwenk, kwam de milde Heer weer terug met zijn goddelijke troost, en was het als voorheen.¹

wordt dit *de bekroning van het godschouwende leven* genoemd, zie: Alb. Ampe S. J., *De mystieke leer van Ruusbroec over den zieleopgang*, Tiel 1957. p.17) Seuse, die hier steeds de beginnende mens op het oog heeft, heeft voor dit aspect van de geestelijke voortgang in zijn gerijpte vorm minder expliciete aandacht dan Eckhart en (vooral) Ruusbroec.

¹ Het verhaal doet denken aan een passage van Eckhart, in: *Die rede der onderscheidung*, cap.10; in: ed. Largier II, (Tr. 2), p. 362, rg. 25-29; [...] 'waere der mensche alsô in einem inzucke, als sant Paulus was, und weste einen siechen menschen, der eines suppelîns von im bedôrft, ich ahtete verre bezzer, daz dû liezest von minne von dem und dientest dem dÛrftigen in mêrer minne.' [Al was een mens in een ontrukking als eens Sint-Paulus was, en hij zou weten van een zieke die een soepje van hem nodig had – ik zou het veel beter vinden dat je uit liefde afliet en in groter liefde de zieke dienen ging.]. Ook bij Johannes Tauler vinden we een verwijzing naar deze passage in *de preek voor de negentiende zondag na Drievuldigheid: renovamini spiritu mentis vestre* (Eph 4,23-24) (ed. Vetter nr.56, p. 264, rg. 9-11).

De dochter zei: 'Die mens wil lijden wel doorlijden, aan wie hij zulk vreugdevolle jubilatatie schenkt.' Hij zei: 'Ach, met veel lijden moest het daarna verworven worden. Maar uiteindelijk, hoe weet ik niet, toen alles voorbij was en God de tijd gekomen achtte, kwam diezelfde genadenrijke jubilatatie terug en ze bleef op een of ander wijze bij hem, of hij nu thuis was of onderweg, in het gezelschap van mensen of niet, vaak tijdens het baden of aan tafel ervoer hij deze genade; het drong in zijn innerlijk, naar buiten drong het niet.'

51 Een verduidelijking, over waar God is en hoe God is.¹

De godvruchtige dochter zei: 'Heer, ik heb nu goed begrepen, dát God is; graag zou ik dan willen weten wáár God is.' Hij zei: 'Dat ga je nu horen.'

De leermeesters zeggen, dat God geen 'waar' heeft, hij is 'al in al'.² Open nu de innerlijke oren van je ziel en hoor goed toe. Diezelfde meesters leren ook in de kunst van de logica, dat men soms iets te weten komt van een zaak aan de hand van zijn naam.³ Een leraar zegt: dat de naam 'zijn' de eerste naam is van God.⁴ Wend je ogen naar dit zijn in zijn loutere eenvoudigheid, en laat vallen 'dit en dat', dat door deelhebbing het zijn heeft.⁵ Neem alleen het zijn in zichzelf, dat onvermengd is met niet-zijn; want alle niet-zijn loochent alle zijn, net zoals zijn in zichzelf, alle niet-zijn loochent. Een ding dat nog worden moet of reeds geweest is, dat is niet nu als zijnd aanwezig. Nu kan men vermengd-zijn of niet-zijn niet goed kennen, zonder besef van het volkomen zijn. Niet een opgedeeld zijn is het, behorend aan deze of gene creatuur, want het verdeelde zijn is volledig vermengd met iets van andersheid, met de mogelijkheid iets te ontvangen. Daarom moet het wel zo zijn, dat het naamloze, goddelijke wezen in zichzelf een volkomen zijn is, dat al het verdeelde zijn draagt in zijn aanwezigheid.⁶ Het is een wonderlijke

¹ Seuse volgt in dit hoofdstuk grotendeels het *Itinerarium mentis in Deum* van Bonaventura. Voor een bespreking (tekstkritisch en inhoudelijk) van deze passages en de opmerkelijke 'geestverwantschap' tussen de dominicaan Seuse en de franciscaan Bonaventura, zie: Kurt Ruh. *Geschichte der abendländischen Mystik, Bd.3: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik*. München 1996. pp. 454-460. Voor de relatie van de gedachtegang van dit hoofdstuk van de *Vita* met vooral de eerste twee hoofdstukken van het *BdW*, zie: S. Bara-Bancel, *Gottheit und Gott, Einheit und Dreifaltigkeit: Heinrich Seuses Gottesverständnis*, in Heinrich-Seuse-Jahrbuch 4, Berlin 2011, pp. 79-111.

² 1 Kor. 15,28; Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.8 a.2 ad 3: '...*Deus totus est in omnibus et singulis.*'

³ Zie ook *BdW*, hfdst. 1: [...] *want zoals men in de logica leert, moet de naam zowel de natuur als het begrip uitdrukken van het genoemde ding.*

⁴ Naast anderen, zie bijv: Bonaventura, V,2: '*Damascenus igitur sequens Moysen dicit, quod qui est est primum nomen Dei, [...]*', waar deze verwijst naar Johannes Damascenus' *De Fide Orthodoxa*, I,9.

⁵ Ook hier een verwijzing naar Bonaventura's *Itinerarium* (V, 3-4), waar deze verwijst naar Augustinus' *De Trinitate*, VIII, c.3.

⁶ Denifle veronderstelt dat deze tekstpassage een bewerkte en gecorrigeerde versie is van een eerder manuscript. Hij wijst op twee van de oudst bekende handschriften waarin de *Vita* opgenomen is: het manuscript van München (M) en dat van Straatsburg (A) – dat de tekst bevat die Bihlmeyer later opnam in het *Exemplar* en

hier vertaald is [= Ms 2929 Straatsburg]). De paralleltekst van deze passage uit M, te vinden in het Münchner hs. bl. 106^a, gaat als volgt: *nu kan man vermischet wesen oder nit-wesen nit bekennen denn mit ainem bekennen des allichen wesens, won so man ain ding wil verstän, so begegnet der vernunft des ersten wesen, und dz ist ain aller dinge wúrkendes wesen. diser aid der creatur, wa(n) dz getailt wesen ist alles vermischet mit etwz anderhait ainer muglichait iht ze enphahen. dar umb so muos dz wesen von dem gesait ist sin dz goetlieh wesen.* Denifle wijst erop, dat dit ingaat tegen de leer van Thomas van Aquino, de leer die door de orde als de enige juiste werd gezien. Daarom vraagt hij zich verbaasd af: *welche lehre hatte nun S Thomas über das primum cognitum? kann es nach ihm das göttliche wesen sein? nichts weniger als das.* Denifle concludeert, in tegenstelling tot zijn eeuwige opponent Preger, wiens visie hem ook nu weer aanzette tot het schrijven van een weerwoord, dat het in München bewaarde handschrift (cgm 362), dat alleen de *Vita* bevat, de leer van Bonaventura getrouwer weergeeft en daarom de meer oorspronkelijke versie moet zijn, die later (door Seuse zelf) gecorrigeerd is tot de versie die we aantreffen in het handschrift dat in Straatsburg bewaard werd (en wordt als: Ms. 2929). Denifle onderbouwt zijn conclusie als volgt, hierbij de suggestieve, retorische vraag stellend: *Ist vielleicht die lehre dass gott das primum cognitum sei, weil in sich falsch und der ordenslehre entgegen, im predigerorden verpönt, so dass sich Seuse vor Veröffentlichung seiner Schriften gezwungen fühlte ihn zu corrigieren?* P. H. Denifle O.P. *Ein letztes wort über Seuses briefbücher.* In: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. 21. Bd. (1877), pp. 89-142. cit. p.133. Pius Künzle becommentarieert Denifles analyse van de betreffende passage een eeuw na haar publicatie. Hierbij laat hij zijn oog vallen op een sleutelzin in het *Itinerarium* van Bonaventura die hier van belang is en als volgt luidt: [...] *esse igitur est quod primo cadit in intellectu, et illud esse est quod est actus purus.* (V,3) [... dan is het het zijn dat ons het eerst in het denken komt, en dit zijn is zuivere actualiteit.] Künzle leest Seuse nauwkeurig en concludeert: *Die Übersetzung ist nicht getreu, ja nicht einmal dem Sinne nach wiedergegeben mit: «won so man ain ding wil verstän, so begegnet der Vernunft des ersten wesen, und daz ist ain aller dinge wúrkendes wesen».* Künzle gaat verder: *Ich kann nicht begreifen, von Denifle am allerwenigsten, daß hier die These vom «Esse primum cognitum» übernommen sein soll. Die Übersetzung ist nicht sorglos, sondern vermeidet sehr sorgfältig die genannte Theorie. Seuse spricht nicht vom Intellekt, sondern von der schlußfolgernden Vernunft.* Pius Künzle OP, *Heinrich Seuses Horologium sapientiae*, Volume 23 van Spicilegium Friburgense: Texte zur Geschichte des kirchlichen Lebens. Saint-Paul, 1977, ed. Pius Künzle. pp. 101-102. Voor de vraag welke nu de vroegere versie is van de *Vita* (versie M (München: cgm 362) of versie A (Straatsburg: Ms. 2929), zie het degelijk onderbouwde artikel van K. Rieder. *Rezension der Bihlmeyerschen Seuse-Ausgabe*, in: Göttingische Gelehrte Anzeigen, 171. (1909), Nr.6, pp. 450-500 hier: p. 490-491. Rieder veronderstelt dat er aan beide versies een eerdere voorafging. Op basis van zijn tekstkritisch onderzoek komt Rieder (met Denifle, maar om andere redenen) tot de conclusie dat M de meer oorspronkelijke tekst benadert. Echter: *An dem Text von A wie von M hat Seuse keinerlei direkten Anteil, von einer zweifachen Redaktion der Vita durch Suso kann also keine Rede sein. A wie M gehen durch ein oder mehrere Mittelglieder auf ein bereits vorhandenes >Exemplar< der Schriften Susos zurück, von dem bald A bald M die richtige Lesart bietet.* Daarom concludeert Rieder tot: *Damit ist der Erklärung Denifles, daß bei der Aenderung in A spekulativ theologische Schulfragen mitgewirkt haben, der Boden entzogen.* De vraag echter waarom de dominicaan Seuse gedeeltes van Bonaventura's *Itinerarium* overnam, blijft daarmee onbeantwoord. Kurt Ruh poogt deze vraag te beantwoorden door een affiniteit te veronderstellen die Seuse gevoeld moet hebben met de gedachtewereld van Bonaventura. De overeenstemming, aldus Ruh, *mit einem berühmten und allgemein anerkannten Autor konnte ihm, einem kleinen Lektor, als der er sich fühlte, Genugtuung und Selbstbestätigung bedeuten.* Kurt Ruh. *Geschichte der abendländischen Mystik, Bd.3: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die*

blindheid van het menselijk verstand, dat het dát niet vermag te doorgronden waarzonder het niet kan kennen noch zien. Het is als het bij het oog: wanneer het de aandacht richt op de menigvuldigheid van kleuren, dan neemt het het licht niet waar, dat, waardoor het al het andere ziet; en ziet het het licht, dan merkt het dit niet. Zo is het ook gesteld met het oog van ons gemoed¹: wanneer het gespitst is op dit of dat zijnde, dan veronachtzaamt het hiervan het zijn, dat boven al het andere louter eenvuldig zijn is, en door wiens kracht het al het andere in zich opneemt, dat neemt het niet waar.² Daarom zegt een wijze meester³, dat het oog van ons kennen, door zijn zwakheid, zich verhoudt tot het zijn dat in zich het allerhoogst kenbare is, als het oog van een vleermuis tot het heldere licht van de zon; want het gedeelte zijn verstrooit het gemoed en maakt het blind, zodat het de goddelijke duisternis niet kan zien, die in zichzelf de allerschitterendste helderheid is.

Open nu je innerlijke ogen en aanschouw, zo je kunt, het zijn naar zijn eenvuldige louterheid; snel zul je zien, dat het van niemand afstamt, dat het een voor noch na heeft, dat het noch van binnen noch van buiten veranderbaar is, en dat het slechts eenvuldig zijn is; en je zult inzien, dat het het allerwerkelijkste, alerte tegenwoordigste, allervolmaakste is, waarin gebrek noch andersheid is, en het Een Enig Een is, eenvuldigheid zonder meer.⁴

Hochscholastik. München 1996, p. 459-460. De kwesties: wie de eindredactie van de Vita (*MS 2929*) deed; de datering van (hfdst. 51 van) de Vita; de Bonaventurareceptie van Seuse, en de vraag hoe Seuse zichzelf als auteur waardeerde, het blijven allemaal vragen die vooralsnog geen bevredigend antwoord hebben gekregen.

¹ *Gemuete* [MHD] hier gebruikt in de zin van 'de kennende ziel'. Voor een bespreking van deze term in het werk van Seuse, zie: Anna Nicklas. *Die Terminologie des Mystikers Heinrich Seuse unter besonderer Berücksichtigung der psychologischen, logischen, metaphysischen und mystischen Ausdrücke*. Königsberg 1914. pp. 83-84. Volgens Nicklas gebruikt Seuse dit woord hier in de betekenis die Eckhart eraan geeft.

² Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* I-II q.94 a.2 c. *Illud quod primo cadit sub apprehensione est ens, cuius intellectus includitur in omnibus, quaecumque quis apprehendit.* '[Wat iemand ook vat aangaande het zijnde, altijd ligt daarin al een verstaan van zijn besloten.] Cfr. van dezelfde auteur: *De veritate*, q.1 a.1; *In Metaphysicorum*, lib.4, lec.6, n.605.

³ Aristoteles, *Metaphysica* A, 993, b 9.

⁴ De kwestie die hier door Seuse besproken wordt en betrekking heeft op onze wijze van waarnemen, wordt door Eckhart op een humoristische wijze besproken in een preek die hij houdt in de adventtijd van het jaar 1325, slechts enkele maanden nadat hij door twee van zijn medebroeders werd aangeklaagd, op verdenking van heresie. Als geoefend prediker neemt Eckhart op speelse wijze de aanwezigen mee in zijn gedachtegang; luisteren we mee. *Ik stelde me eens voor – jaren geleden was het – dat mij gevraagd zou worden hoe het nu toch kan dat de ene grasspriet*

En deze waarheid is zo duidelijk voor een verlicht verstand, dat het zich geen andere kan indenken, want is het ene bewezen dan volgt daaruit het andere. Daarom, omdat het eenvuldig zijn is, daarom moet het noodzakelijkerwijze het eerste zijn en van niemand afstammen en eeuwig zijn; en omdat het het eerste is, en eeuwig is en eenvuldig, moet het het tegenwoordigst zijn. Het bevindt zich in de allerhoogste volmaaktheid, eenvuldigheid, waar niets van weggenomen of aan toegevoegd kan worden.¹

Kun je verstaan hetgeen ik je gezegd heb over de loutere godheid, dan zul je verregaand ingevoerd zijn in het onbegrijpelijke licht van de goddelijke, verborgen waarheid. Dit eenvuldige, loutere zijn is de hoogste oorzaak van alle veroorzaakte zijn, en vanwege zijn aanwezende tegenwoordigheid omvat het alle tijdelijke gewordenheid als van alle dingen het begin en einde. Geheel en al is het inwendig in alle dingen, geheel en al is het uitwendig aan alle dingen. Daarom zegt een leermeester: 'God

*zo ongelijk is aan de andere; en inderdaad, het gebeurde dat mij gevraagd werd hoe het toch kan dat ze zo ongelijk zijn aan elkaar. Toen zei ik: 'kijk, dat alle grassprietten zo gelijk zijn aan elkaar, ja dat is nog veel wonderlijker. Pr.22. DW I,384,1-385,3. En dan, in één adem, geeft de prediker zijn gedachte plots een context door deze te plaatsen tegenover die van een andere leermeester, een leermeester die meer oog heeft voor de verschillen tussen grassprietten dan voor hun overeenkomst. Een leermeester zei: 'Dat alle grassprietten zo ongelijk zijn aan elkaar, dat komt door de overvloedigheid van Gods goedheid, die hij overvloedig in alle schepselen giet, opdat zijn heerlijkheid des te meer geopenbaard mag worden.' Toen zei ik: 'Wonderlijker is het, dat alle grassprietten zo gelijk zijn aan elkaar'. Die andere leermeester waar Eckhart naar verwijst, is naar alle waarschijnlijkheid Thomas van Aquino, zie hier: Mauritius Wilde, *Das neue Bild vom Gottesbild. Bild und Theologie bei Meister Eckhart*, Freiburg/Schweiz 2000, pp. 310-340. De kwestie wordt op meer filosofische wijze elders besproken, bijv. bij Thomas van Aquino, in: *Quodlibet X*, q. 4 a. 1 co. [...] *ab una prima veritate multae veritates in mentibus hominum resultant, sicut ab una facie hominis resultant multae facies in speculo fracto*. [...de ene, eerste waarheid weerkaatst in de menselijke geest tot veel waarheden, zoals het ene menselijk gezicht tot vele gezichten weerkaatst in een gebroken spiegel.] Magister Thomas, meester van de distinctie, toont zich steeds een gentleman, een denker die zijn gesprekspartner ruimte geeft en hem zelfs nadrukkelijk uitnodigt zijn visie op de kwestie weer te geven, omdat ook deze visie waardevol is. Magister Eckhart, meester van de eenheid, zou dat ongetwijfeld waarderen, en wellicht zou hij het beeld van de gebroken spiegel oppakken en Thomas dan glimlachend antwoorden: *Praeterea, quotquot specula opponantur vultui vel faciei hominis, formantur ab eadem facie numerali*, [...]. [... men kan nog zoveel spiegels voor een menselijk gezicht of gelaat houden, ze weerkaatsen steeds hetzelfde gelaat...] Thomas ziet voor zich een gebroken spiegel met vele gezichten, Eckhart ziet vele spiegels maar slechts één gezicht. Het is hetzelfde tafereel, maar bezien vanuit verschillend perspectief. Deze spanning in perspectief komt tot uitdrukking in de besprekingen die Seuse geeft in dit hoofdstuk.*

¹ Cfr. Bonaventura, *Itinerarium* c.5, n.5-8.

is een cirkelvormige ring, waarvan het middelpunt overal is en de omtrek nergens.¹

De dochter zei: ‘Geloofd zij God! Nu is mij onderwezen, in de mate dan van mijn mogelijkheden, dát God is en waar God is. Nu zou ik graag weten, daar hij helemaal eenvuldig is, hoe hij dan drievuldig kan zijn.’

Opnieuw hief hij aan en hij zei: ‘Elk zijn, des te eenvuldig het in zichzelf is, des te meervuldig het is in zijn bewerkende vermogens; wat niets heeft, kan niets geven, wat veel heeft, kan

¹ Cfr. *Liber XXIV philosophorum*, prop. 2, ‘*Deus est sphaera infinita cuius centrum est ubique, circumferentia (vero) nusquam*. [God is een oneindige bol waarvan het middelpunt overal is en de oppervlakte nergens.], zie: de editie van Françoise Hudry: *Liber Viginti Quattuor Philosophorum*, Hermes latinus III,1, CChr.CM CXLIIIA, Turnhout 1997. Wie de auteur is van het *Liber XXIV philosophorum* is nog niet opgehelderd. De hier aangehaalde propositie (nr. 2) wordt (voor het eerst) geciteerd (gebruikt?) door Alanus ab Insulis (1120-1202) en vanaf de 13e eeuw door vele auteurs na hem. Alanus spreekt overigens niet van een *sphaera infinita* maar van een *sphaera (spera) intelligibilis*; (*Deus est spera intelligibilis cuius centrum ubique, circumferentia nusquam*.) Zie: Alanus ab insulis, *Theologicae Regulae*, PL, vol. 210, n. 447, p. 627; zie ook: Marie-Thérèse D'alverny, *Alain de Lille. Textes inédits, avec une introduction sur sa vie et ses œuvres*, Paris 1965. pp. 297-306, hier p. 297. Ook bij Eckhart vinden we verwijzingen naar deze propositie, waarbij hij soms, net als Alanus, spreekt van een ‘geestelijke bol’ een *sphaera intelligibilis* (soms ook *intellectualis*) en andere keren van een *sphaera infinita*; zie: Alessandra Beccarisi, “*noch sint ez allez heidenischer meister wort, die niht enbekanten dan in einem natürllichen lichte?*”: *Eckhart e il Liber vigintiquattuor philosophorum*, in: Loris Sturlese (ed.), *Studi sulle fonti di Meister Eckhart II*, Friburgo 2012 (Dokimion 36), pp. 73-96. Kurt Ruh stelt dat in Eckharts zienswijze de oppervlakte van de bol slechts door het centrum in stand gehouden wordt en dat zij haar zijn c.q. intellect van dit centrum ontvangt, zonder het zelf te zijn. Ruh ziet hierin een voor Eckhart belangrijke Schepper-schepsel-analogie; zie: Kurt Ruh. *Geschichte der abendländischen Mystik, Bd.3: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik*. München 1996, pp. 41-42. Bij Seuse is in het citaat sprake niet van God (deus) als het middelpunt, maar van ‘God naar zijn godheid’, een geliefde term van Meester Eckhart. Mogelijk heeft Seuse, die hier nog altijd Bonaventura volgt (*Itinerarium* c.5 n. 8) daarom Eckhart voor ogen als ‘de meester’. Wat verder opvalt is dat Seuse van een cirkelvormige ring [*cirkellicher ring*, MHD] spreekt en niet van een ‘bol’ (sphaera), zoals Bonaventura. Seuse maakt het driedimensionele beeld van de bol op deze wijze geschikt om het tweedimensionaal te kunnen tekenen. Hij gaat in hfdst. 53 van de *Vita* verder in op de betekenis van dit beeld. De bijbehorende tekening (tekening 11 van *MS 2929*, Straatsburg) is een van de meest bekende van het *Exemplar*. Leo Elders wijst op de kritische receptie van deze bol-metafoor (en God als het centrum van een cirkel) door Thomas van Aquino (in: *Quaestiones disputatae de veritate* q. 2, a. 3, arg. 11, t.1) en hij bespreekt hier de mogelijke relatie met Averroes (in: *De anima*, III 3, in diens bespreking van de ‘*sensus communis*’, in which the perceptions of the senses come together). Averroes spreekt in zijn uitleg overigens niet van een bol, maar van een cirkel. Zie: Leo J. Elders, S.V.D. *The Philosophical Theology of St Thomas Aquinas* (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters, Band XXVI), Leiden 1990. pp. 232-233.

veel geven. Nu is reeds gesproken van het invloeiende en overvloeiende goede, dat God is in zichzelf; zijn grondeloze, bovennatuurlijke goedheid dwingt hem, deze niet slechts voor zichzelf te houden, hij wil deze ook vrijelijk binnen zich en buiten zich uitdelen. Nu moet het noodzakelijkerwijs zo zijn, dat het bovenste goed de hoogste en naaste voortvloeiing heeft van zichzelf; en deze kan niet zijn, hetzij dan in een aanwezigheid, en innerlijk, wezenlijk, persoonlijk, natuurlijk en op ongedwongen wijze noodzakelijk, en eindeloos en volkomen. Alle andere voortvloeiingen, die uitgaan in de tijd of in een schepsel, zijn een weerglans van de eeuwige voortvloeiing van de grondeloos goddelijke goedheid. En de leermeesters zeggen, dat de voortvloeiing van het schepsel uit de eerste oorsprong een cirkelvormig terugbuigen is van het einde naar zijn begin; want zoals de voortvloeiing van de Personen uit God een voorbeeld is van de oorsprong van het schepsel, zo ook is het een voorspel van het terugvloeien van het schepsel in God.¹

Geef nu acht op het verschil tussen de voortvloeiing van het schepsel en die van God. Daar het schepsel een gedeeld zijn is, daarom is ook haar geven en haar voortvloeien deelhebbend en afgemeten. De menselijke vader geeft zijn zoon in diens geboorte een deel van het zijn, maar niet alles wat hij is, hij is immers zelf een gedeeld goed. Daar het nu duidelijk is, dat de goddelijke voortvloeiing zoveel inniger is en edeler, passend bij de grootte van het goede, dat hij zelf is, en hij al het andere goed grondeloos te boven gaat, daarom moet het noodzakelijkerwijze zo zijn, dat deze voortvloeiing ook gelijk is aan het zijn; en dat is niet mogelijk zonder voortvloeiing van zijn zijn overeenkomstig zijn Persoonlijke eigenschap.

Kun je nu met een gezuiverd oog naar binnen kijken en van het hoogste Goed de zuiverste goedheid aanschouwen, die naar haar zijn een immer aanwezig, werkend begin is, zichzelf natuurlijk en vrijwillig tot liefde, dan zie je de alles te boven gaande, bovennatuurlijke voortvloeiing van het Woord uit de

¹ 'Voorspel', *vorspil* [MHD], *praeludium* [Lat.] is bij Seuse een voorbeeldelijke aankondiging, die voorafgaat, in tijd en kwaliteit, aan kennen. Voor een bespreking van deze metafoor, zie: Egerding, M. *Die Metaphorik der spätmittelalterlichen Mystik. Band 2: Bildspender – Bildempfänger – Kontexte: Dokumentation und Interpretation*. Paderborn 1997, p. 542.

Vader, met wiens voortbrenging en spreken alle dingen worden uitgesproken en gegeven; en ook zie je, dat in het hoogste Goed en in de hoogste voortvloeiing noodzakelijkerwijze de goddelijke Drievuldigheid ontspringt: Vader, Zoon en Heilige Geest. En daar de hoogste voortvloeiing ontspringt uit de hoogste, wezenlijke Goedheid, daarom moet in de uitgestroomde Drievuldigheid de allerhoogste en naaste wezensgemeenschap zijn en de hoogste gelijkheid én eigenheid van zijn, die de Personen hebben in een binnenblijvende voortvloeiing horend bij de ongedeelde substantie en ongedeelde almacht van de drie Personen in de godheid.

De dochter zei: 'Waarlijk, ik zweef in de godheid als een adelaar in de lucht!'

Hij zei: 'Zoals de Drievuldigheid van goddelijke Personen in de eenheid van wezen bestaan kan – niemand die dat met woorden vermag uit te zeggen. Maar in de mate van het mogelijke hierover sprekend, zegt Sint-Augustinus, dat de Vader de oorsprong is van de godheid van de Zoon en de Geest, als Personen en als wezen.¹ Dionysius zegt, dat in de Vader een uitvloed of bron van de godheid is, en de bron giet zich op natuurlijke wijze uit in het uitspruitende Woord, dat een natuurlijke Zoon is.² Hij giet zich ook uit als minnerijke weelde in het willen, en dat is de Heilige Geest.

De verborgen zin hiervan wordt ons ontsloten en getoond door dit heldere licht, de lieve Sint-Thomas, de leraar, die het volgende zegt³: Bij de voortvloeiing van het Woord uit het hart en het verstand van de Vader, moet het zo zijn, dat God met zijn lichtende kennis naar zichzelf kijkt met een terugbuigen op zijn goddelijke wezen; want zou voor het verstand van de Vader niet het goddelijk wezen voorwerp zijn, dan zou het ontvangen Woord niet God zijn, maar het zou schepsel zijn. Dat zou onjuist zijn; maar op deze wijze is het goddelijk zijn uit zijn. En het terugblikken van het goddelijke wezen in het verstand van de Vader moet gebeuren in een wijze die de natuurlijke gelijkheid nabeeldt, anders zou het Woord niet Zoon zijn. Hier is er Eenheid

¹ Augustinus, *De Trinitate*, IV, c. 2, nr. 27

² Dionysius Areopagita, *De divinis nominibus*, PG 3, II, 5, 7.

³ Cfr. Thomas van Aquino, *ScG.* 4,11.

van wezen mét onderscheid van Personen. Een goed bewijs voor dit verschil vinden we bij, de hoogvliegende adelaar, Sint-Johannes, die zei: 'In het begin was het Woord bij God.'¹

Over de voortvloeiing van de Geest moet men echter weten, dat de substantie van goddelijk verstand een kennen is, en dat dit een streven moet hebben naar de vorm, die in het verstand ontvangen is, als naar haar doel. Dit streven is de wil, wiens verlangen vervulling zoekt in het hoogste.² Weet dan ook, dat het voorwerp van het beminde in de minnaar niet is naar de gelijkenis van de vorm van de natuur, zoals bij het voorwerp van het verstand in het licht van het kennen. En omdat het Woord voortkomt uit het zien van de Vader naar de vorm van de natuur mét Persoonlijk onderscheid, daarom heet deze voortkomst uit de Vader een geboorte; daar echter deze wijze van uitstromen niet aldus is bij het willen en de liefde, daarom kan de derde Persoon, die uitgegoten werd als een stroom van liefde, uit beiden, namelijk uit de Vader én uit het beeld als uitdrukking van zijn innigste afgrond, noch Zoon noch geboorte genoemd worden.³ En omdat de liefde, verstandelijk of geestelijk, in de wil aanwezig is als een streving of als een liefdesband inwendig aan de minnaar en uitgaand naar hetgeen hij mint, daarom is het passend voor de derde Persoon van wie de oorsprong is als de minnewijze van het willen, om Geest genoemd te worden. Hier wordt de mens omgevormd door het goddelijke licht, in het verborgene, door niemand gekend, slechts door wie het ondervonden heeft.⁴

¹ Joh. 1,1. De evangelist Johannes wordt vaker afgebeeld als (of met) een gevleugelde adelaar of arend. Denk hier ook aan Thomas van Aquino: [...] *sicut solem etsi non videat oculus nycticoracis, videt tamen eum oculus aquilae*. In: *Sententia Metaphysicae*, II, l. 1, n. 14.

² Thomas van Aquino, *ScG.* 4,19.

³ Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.27 a.4.

⁴ Dit is een wat abrupte gedachtesprong in het licht van de voorafgaande tekst. In het *Itinerarium ad Deum mentis* van Bonaventura vinden we in *hoofdstuk 7* enkele passages die Seuse, of een latere auteur, hier mogelijk als inspiratiebron gediend hebben. Het betreffende hoofdstuk draagt de titel: *De geestelijke en mystieke verwoering waarin rust wordt gegeven aan het verstand, doordat de affectie geheel en al in God over-gaat*. Bonaventura gaat in *paragraaf 4* verder in op deze overgang. *Wil deze overgang volmaakt zijn, dan moet men alle verstandelijke werkingen achterwege laten, en dient de hoogste affectie (apex affectus) in God overgebracht en omgevormd te worden (transferatur et transformetur in Deum). Dit is echter mystiek en meest verborgen geheim, dat niemand kent dan wie het ontvangt, niemand ontvangt dan wie het verlangt, niemand verlangt dan wie ontstoken is door het vuur van de Heilige Geest dat Christus op aarde heeft geworpen. En daarom*

De dochter zei: 'Ach heer, hoe overvloeïend aan christelijke leer dit is!' Maar men treft nogal wat mensen van verstand, die het allemaal tegenspreken, alles wat hier over God gezegd is; ze zijn van mening, dat voor wie het hoogste bereiken wil, dat God voor hem een schadetoebrengende hindernis vormt; hij moet 'ontgod' worden, en ook 'ontgeest' zijn, en alle visioenen de rug toekeren, en zich tot de binnenlichtende waarheid alleen wenden, die hij zelf is.'

Hij zei: 'Naar algemene overtuiging is dit een valse leer. Laat je er niet mee in, en luister naar wat de christelijke waarheid hierover zegt. Overeenkomstig de gewone wijze van spreken, beschouwt men God als Heer van heel de wereld; geen kwaad zal door hem ongestraft blijven, geen goed werk onbeloond. Wie zonde doet, voor hem is God een vreeswekkende God, zoals de goede Job zei: 'Ik heb God altijd gevreesd zoals scheepslui de hoge golven.'¹ Wie God dient teneinde groot loon te ontvangen, bezit in hem een grote God, die hem grotelijks belonen kan. Een door oefeningen ervaren mens, die zich van gebreken, door God gehaat, langs menige versterving ontdaan heeft en God altijd dient met innig vurige liefde, hij ontvangt God in zijn hart, maar niet God op de hierboven genoemde wijze, want van hem is hij 'ontgod'; hij ontvangt hem als een van harte bemind lief, want de vrees die een knecht past, is verdwenen, zoals Paulus zegt.² Voor de van God vervulde mens blijft God waarlijk God en Heer, waarbij hij toch vrij is van deze grove opvatting, want begrijpen doet hij nu op hogere wijze.³

Over de wijze waarop hij 'ontgeest' moet worden, luister naar het volgende onderscheid. Wanneer een beginnende mens in gaat zien, dat hij een schepsel is uit lichaam en ziel, en dat het

zei de Apostel dat deze mystieke wijsheid door de Heilige Geest wordt geopenbaard. Zie tevens: Bonaventura, *Collationes in Hexaemeron*, Coll.I, n.29, dat handelt over de incommunicabiliteit van deze omvorming. Het is: *een meest geheime overvorming, elk intellect te boven gaand; door niemand gekend dan door wie het heeft ervaren.* [*Et ibi est operatio trancendens omnem intellectum, secretissima; quod nemo scit, nisi qui experitur.*] Seuse zal deze lijn verder uitwerken in het volgende hoofdstuk (hfdst. 52) van de *Vita*.

¹ Job 31,23.

² Rom. 8,15.

³ Voor deze en de volgende passage, cfr. Eckhart, DW. 196, 6f (Q. Pr. 12); DW II 493, 7f. (Q. Pr. 52).

lichaam sterfelijk is, de ziel daarentegen eeuwig geest, dan zegt hij het lichaam en heel zijn dierlijkheid vaarwel, en houdt zich bij de geest en zorgt hij dat het lichaam onderworpen wordt aan de geest; en heel zijn innerlijk werken in beschouwing is gericht op de overwezenlijk Geest, naar waar hij deze vinden kan, hoe hij hem vatten kan, en zijn geest met deze Geest verenigen kan. En deze mensen worden geestelijke, heilige mensen genoemd. Wie nu goede vooruitgang boekt, door zich gedurende langere tijd hierin te oefenen, en wanneer de overwezenlijke Geest hem steeds voor ogen staat, en deze toch aan zijn begrip ontsnapt, dan begint de schepselijke geest zijn eigen onvermogen in te zien, en ontzonken aan zichzelf geeft hij zich in de grond over aan de eeuwige goddelijke kracht; en hij wendt zich, weg van zichzelf en zonder acht te slaan op wat het zijne is, tot de onmetelijkheid van het hoogste Zijn; en daarin opgenomen geraakt de geest op een of ander wijze zichzelf vergeten en verloren, zoals Paulus zei: 'Niet ik ben het die leeft,'¹ en Christus zei: 'Zalig zijn de armen van geest.'² Aldus blijft de geest wat hij is naar zijn wezen, en wordt hij toch 'ontgeest' naar zijn zichzelf bezittende eigenschap.³

Het onderscheid tussen loutere waarheid en twijfelachtige visioenen betrekking hebbend op het kennen, wil ik je ook zeggen.⁴

¹ Gal. 2,20. Cfr. hfdst. 4 van het *BdW*.

² Mat. 5,3.

³ Cfr. Paulus, die in dit verband een onderscheid maakt in twee groepen mensen: zij die '*kata sarka*' leven en zij die '*kata pneuma*' leven. De pneumaticus heeft de oude mens afgelegd en de nieuwe aangedaan (Ef. 4, 22-24; Kol. 3,9-10). Echter ook nadat het goddelijk pneuma zijn intreden heeft gedaan in de natuurlijke mens blijft deze laatste behouden. Hierdoor zijn er binnen de pneumaticus twee delen te onderkennen: vlees en geest, Adam en Christus. De 'uiterlijke' en de 'innerlijke mens' (2 Kor. 4,16; Rom. 7,22). Alhoewel er dus een dubbelnatuur te ontdekken valt in de pneumaticus is deze, met inbegrip van zijn lichaam, niet dualistisch op te vatten in de zin zoals Plato doet. Seuse volgt de benadering van Paulus.

⁴ Voor de kritische waardering door Meister Eckhart, die Seuse op discrete wijze hier volgt, van dergelijke visioenen in de experiëntiële 'nonnenspiritualiteit' uit die dagen, zie: Langer, Otto. *Zur dominikanischen Frauenmystik im spätmittelalterlichen Deutschland*. In: *Frauenmystik im Mittelalter*. Wissenschaftliche Studientagung der Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart 22.-25. Februar 1984 in Weingarten (Ostfildern bei Stuttgart 1985), pp. 341-46. Tevens van dezelfde auteur: *Vision und Traumvision in der spätmittelalterlichen dominikanischen Frauenmystik*, in: Hiestand R, ed. *Traum und Träumen: Inhalt, Darstellung, Funktionen einer Lebenserfahrung in Mittelalter und Renaissance*. *Studia humaniora* ; 24. Düsseldorf 1994, pp. 67-84. Voor een genuanceerde bespreking van de vraag of (en hoe) een spiritualiteit waarin visioenen een belangrijke rol spelen kenmerkend is voor dominicanessen uit die dagen, zie: Lydia Wegener. *Eckhart and the World of Women's Spirituality in the Context of the "Free Spirit" and Marguerite Porete*. In:

Een middelloos schouwen van de loutere godheid: pure, zuivere waarheid is het zonder enige twijfel; en elk visioen, hoe verstandelijker en beeldlozer het is en hoe meer het lijkt op dit zuivere schouwen, des te edeler het is.¹ Meerdere profeten

A Companion to Meister Eckhart, ed. by J. Hackett, Leiden-Boston 2013, pp. 415-443. Wegener bespreekt hierbij de ontwikkeling in de waardering voor het genre van de *nonnenvitae*, waarin veelvuldig melding gemaakt wordt van visioenen. *Whereas early research on these vitae came to the seemingly natural conclusion that enclosure within Dominican convents obviously led to typically female forms of madness and hysteria, the last decades have put forward the literary character of the texts, which has to be recognized in order to judge them in a proper way.* Cit. p. 417. Voor de rol en betekenis die visioenen spelen in het werk van Seuse, zie: Sandra Fenten, *Mystik und Körperlichkeit: eine komplementär-vergleichendes Lektüre von Heinrich Seuses geistlichen Schriften.* Würzburg 2007, pp. 102-142. Voor een kritische beschouwing van de gangbare theologische denkbeelden over dit onderwerp (in het kader van particuliere openbaringen), zie: Rahner, Karl. *Visioenen en profetiën*; vert. door Daniël de Lange. Hilversum 1960. Rahner maakt daarbij een opmerking die de visie van Seuse (en zijn discrete kritiek op de verkeerde omgang met visioenen) goed weergeeft, namelijk: *dat men in het teken (ook in de vorm van een visioen) God slechts bezit door het teken niet vast te houden als het definitieve, eigenlijke, als God zelf (noli me tangere), maar door het teken te aanvaarden en te transcenderen, door het te grijpen en los te laten.* (Cit. nt. 12, p.17). Dit ‘noli me tangere’ Joh. 20,17 (Μή μου ἅπτου; ‘houd Me niet vast’ (door Jezus gesproken tegen Maria Magdalena, wanneer ze Hem herkent na zijn verrijzenis) geeft precies aan hoe Seuse wil omgaan met de psychosomatische, experiëntiële religieuze ervaringen, die blijkbaar nagestreefd worden door sommige, vooral vrouwelijke religieuzen. Hij keurt deze ervaringen niet af, maar is van mening dat ze losgelaten moeten worden teneinde tot een mature spiritualiteit te geraken.

¹ Seuse maakt hierbij gebruik van een bekende driedeling, die teruggaat op een analyse van Augustinus, in: Augustinus, *De Genesi ad litteram libri XII*, XII.6. Isabel Moreiro wijst op het in de middeleeuwen zeer populaire: Pseudo-Augustinus: *Dialogus quaestionum LXV Orosii percontantis et Augustini respondentis*, Migne, PL 40, 733-52. PL; ed. CSEL 99 (2011). Zie: Isabel Moreira, *St. Augustine's Three Visions and Three Heavens in some Early Medieval Florilegia*, in: Vivarium 34 (1996) 1-14. In dit vermoedelijk in de 9e eeuw geschreven werk, geeft ‘Augustinus’ zijn leerling Orosius antwoord op diens vraag (*n. 63, resp. in (PL 40 0751)*) hoeveel soorten aanschouwingen (visiones) er zijn. (Het antwoord: *Triā. Prima visio est corporalis; secunda, spiritualis; tertia, intellectualis.*) Het antwoord kan gelden als een samenvatting van de uitgebreidere tri-partite leer van Augustinus. Er zijn volgens Augustinus drie soorten van aanschouwing (*visiones*) te onderscheiden. Het eerste soort aanschouwen is het lichamelijke, het tweede het geestelijke, het derde het verstandelijke. Er is hierin een hiërarchie te ontdekken. Het lichamen aanschouwen kan namelijk zonder het geestelijke niet bestaan. Zodra we immers onze ogen afwenden van die dingen die we zien, houden we de beelden van de dingen die we zien in onze herinnering vast. Het geestelijk aanschouwen daarentegen kan wel zonder het lichamelijke bestaan. Vandaar dat we ons mensen herinneren die afwezig zijn, en in het donker de dingen die we hebben gezien in onze verbeelding onderscheiden. De hoogste vorm van de aanschouwing is het verstandelijk aanschouwen, dat noch het lichamelijke noch het geestelijk aanschouwen nodig heeft. Deze vorm van ‘zien’ geschiedt door middel van ‘het oog van de geest’ (Lat.: *intellectus*, ook wel *mens*), waarmee Augustinus doelt op het waarnemingsvermogen van de *intellectus* die de *apex* vormt van de rationele ziel (*anima rationalis*). Seuse volgt deze indeling, waarbij hij vooral aandacht heeft voor het criterium op grond waarvan visioenen beoordeeld kunnen worden op hun waarheidsgehalte.

hadden beeldrijke visioenen, Jeremias bijvoorbeeld, en anderen. Zulke beeldrijke visioenen vallen Gods vertrouwde vrienden nog altijd vaak ten deel, soms wanneer ze wakker zijn, soms wanneer ze slapen, in de stille rust en afgescheidenheid van de uiterlijke zinnen. En een leermeester zegt, dat de aanwezigheid van engelen zich bij veel mensen vaker laat bemerken in hun slaap, meer dan tijdens waken; dat komt, omdat de mens tijdens het slapen van de veelsoortige, uiterlijke werkelijkheid meer afgesloten is dan tijdens het waken.¹

Wanneer echter een visioen, dat de mens ten deel valt in zijn slaap, een waarheidsverkondigend visioen is of moet zijn – zoals in het Oude Testament, toen de farao van de zeven vette en de zeven magere runderen droomde², en bij meer van zulke dromen vermeld in de Heilige Schrift – hoe men hierin waarheid onderscheiden kan – waar dromen over het algemeen toch misleidend zijn, hoewel ze ongetwijfeld ook waarheid bevatten – daarvan moet je weten, wat Sint-Augustinus zei over zijn heilige moeder, dat zij hem gezegd had, dat zij de volgende gave van God ontvangen had³: wanneer haar iets door God in haar diepe slaap of in haar sluimerslaap getoond werd, dan werd haar daarbij in haar binnenste dit onderscheid meegegeven, waardoor ze wist, of het slechts een gewone droom was, waar men geen acht op moest slaan, of dat het een visioen in beelden was, dat men volgen moest. En de mens aan wie God deze gave schenkt, die kan zichzelf hierin beter tot hulp zijn. Niemand die

¹ Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.12 a.11 c.; II-II q.172 a.1 ad 2.; *De Veritate*, q.12 a.3 ad 2.

² Gen. 41,1-4.

³ Zie: Augustinus, *Confessiones*, VI, (13) 24. Augustinus stelt hier op basis van de ervaring van zijn moeder, dat niet alle zintuiglijke ervaringen nauwkeurig kunnen worden ‘vertaald’ in woorden: *Want ze zei dat ze door een of ander smaak die ze niet in woorden kon uitdrukken* [dicebat enim discernere se nescio quo sapore] *onderscheidde of zij haar iets openbaarde dan wel of haar ziel droomde*. Monnica wijst op de zintuiglijke indruk (mogelijk in de vorm van een metafoor?) van “een bepaalde smaak/geur” die als het ware meegeleverd wordt met het visuele beeld in de droom (denk hierbij aan *sapientia* als *sapida scientia*). Het is een gustatoir/olfactorisch signaal, dat bij haar het waarheidsgehalte van hetgeen gezien wordt aangeeft; een bijzondere vorm van synesthesie dus. Voor Monnica gaat een dergelijke waarneming gepaard met een zekerheid in de ken-act, een gevoelsmatige evidentie die voor haar niet goed in woorden uit te drukken is. Seuse wijst, aan de hand van de beschrijving van Augustinus, op de incommunicabiliteit van de waarheidservaring, die meegeleverd wordt langs een zintuiglijke ervaring. Zie hier tevens (met een verwijzing naar deze passage in de *Confessiones* van Augustinus): Thomas van Aquino, *S. Th.* II-II q.171 a.5; een quaestio die opgenomen is in het gedeelte met de titel ‘*gratia gratis data*’ (de om niet gegeven genade).

het een ander kan uitleggen met woorden alleen; slechts hij begrijpt het, die het ondervonden heeft.

52 Over de boven alles uitgaande vlucht van een ervaren verstandig gemoed.¹

De wijze dochter zei: 'Niets in de Schriften waar ik graag meer van wil weten, dan de allesovertreffende uitleg, over waar en hoe het denken van een welervaren mens in de diepste afgrond als in zijn hoogste doel eindigen moet, en wel zo, dat de geleefde ervaring overeenkomt met de opvatting van deze Schriften.' Toen nam hij uit de Schriften een verstandig antwoord, en toegelicht in haar verborgen betekenis gaat het aldus:

Een dergelijke, edele mens, verstaat binnen de eenvoudige stilheid het betekenisvolle woord, dat de eeuwige Zoon sprak in het evangelie: 'Waar ik ben, daar zal ook mijn dienaar zijn.'² Wie nu dit 'waar', dat de Zoon overeenkomstig zijn mensheid op zich nam, stervend aan het kruis, wie, hem volgend, dit harde

¹ Er zijn parallellen tussen dit hoofdstuk en de 'Glosse vom Überschall' en het 'Liber positionum'; beide gepubliceerd door Franz Pfeiffer, in: *Deutsche Mystiker des vierzehnten Jahrhunderts*, deel. 2 (1857) (respectievelijk pp. 517-520 en pp. 629-684). Geen van beide werken wordt nog gezien als geschreven door Eckhart. Kurt Ruh, die een verbeterde versie publiceerde van zowel het gedicht (bij Pfeiffer, o.c. pp. 516-517) als de glosse, stelde dat de 'Glosse vom Überschall' zeer waarschijnlijk afhankelijk is van hoofdstuk 52 van de *Vita* van Seuse, en dat Seuse enkele zinsneden uit het 'Liber Positionum' in dit hoofdstuk overnam (nrs. 121/122 en 124). Kurt Ruh, *Seuse, Vita c. 52 und das Gedicht und die Glosse 'Vom Überschall'*, in: Heinrich Seuse, *Studien zum 600. Todestag, 1366-1966. Gesammelt und hg. von Ephrem M. Filthaut, Köln 1966*, pp. 191-212 [zie tevens, in: Kurt Ruh, *Kleine Schriften*, Bd. II: *Scholastik und Mystik im Spätmittelalter*, hg. von Volker Mertens, Berlin/New York 1984, pp. 145-168]. Ruh vermoedt dat het gedicht door een moniale gemaakt is, mogelijk geïnspireerd door Seuse, en dat dit gedicht voorafging aan de 'Glosse'. Voor een vertaling van het gedicht 'von den Überschall' en de 'Glosse vom Überschall' naar het hedendaags Frans, zie: *Tel un aigle: initiation à la vie spirituelle / Henri Suso*, traduit du moyen-haut allemand, présenté et annoté par Wolfgang Wackernagel, Paris 2004, pp. 97-105. Wackernagel houdt het niet helemaal voor onmogelijk, dat de uitleg van het gedicht van de hand van Seuse zelf is en in een later stadium geïntegreerd is in de *Vita*; Wackernagel, o.c. p.18. Judith Theben stelt, na een grondige studie van alle bekende teksten, dat de 'Glosse vom Überschall' ná het *BdW* en vóór de *Vita* geschreven moet zijn; Theben, Judith Theben, *Die mystische Lyrik des 14. und 15. Jahrhunderts. Untersuchungen — Texte — Repertorium*, Tübingen 2010, zie m.n. pp. 132-225, hier p. 171. Theben wijst in aanvulling op Ruh ook op de tekst onder nr.120 van het *Liber Positionum*, die gebruikt is in hfdst. 52 van de *Vita* (o.c. p.166). Dagmar Gottschall hypotheetiseert dat de (anonieme) schrijver van het *Geistbuch*, dat rond 1350 geschreven moet zijn, gebruik maakte van zowel de 'Glosse vom Überschall' als van de speculatieve stukken uit de *Vita* van Seuse. Dagmar Gottschall, *Das Geistbuch: ein Traktat zur Vollkommenheit aus dem Umkreis Meister Eckharts*. Leiden, 2012. p. XCIV. Zeer waarschijnlijk is dus dat Seuse al veel eerder dan 1360 werkte aan de speculatieve stukken (opgenomen in het tractaat *Sicut Aquila*), die we aantreffen in de *Vita*.

² Joh. 12,26

‘waar’ niet geschuwd heeft, hem is het gegeven, overeenkomstig zijn belofte, het heerlijke ‘waar’ van zijn Zoonlijke, loutere godheid deelachtig te worden, en het te genieten op een verstandige, vreugdebrennende wijze in de tijd en in de eeuwigheid, voor zover dit dan mogelijk is, in meer of mindere mate.

Welnu dan, waar is dan dit ‘waar’ van de loutere, goddelijke Zoonlijkheid? Het is in het beeldrijke licht van de goddelijke Eenheid, en dat is: overeenkomstig zijn naamloze naam, een nietsheid; naar het ingaan, een wezenlijke stilheid; naar het binnenblijvende uitgaan, natuur van Drieheid; naar eigenschap, licht van zijn zelfheid; naar ongeschapen oorzaak, een alle dingen het zijn gevende istigheid. En in de duistere wijzeloosheid vergaat elke menigvuldigheid, en de geest verliest zijn zelfheid: hij ontzinkt aan eigen werkzaamheid.

En dit is het hoogste doel en het ‘waar’ zonder einde, waarin de geestlijkheid van alle geesten¹ eindigt; zich hierin verloren te hebben is eeuwige zaligheid.

En opdat je dit beter begrijpt, moet je weten, dat in het beeldrijke licht van de goddelijke Eenheid een inblijvende oorsprong is van het uitvloeien van de Personen uit de alvermogende godheid; want de drieheid der Personen is in de eenheid der natuur, en de eenheid der natuur in de drieheid der Personen. De eenheid verwerkelijk maakt zich in de drieheid en de drieheid heeft haar mogelijkheid in de eenheid, zoals Sint-Augustinus zegt in het boek over de Drie-eenheid.² De drieheid der Personen houdt in zich de eenheid besloten als haar natuurlijke wezen, daarom is elke Persoon God, en naar de een-eenheid der natuur is het godheid. Nu licht de eenheid in de drieheid op langs onderscheidelijke wijze, maar de drieheid, naar inblijvende terugkeer, licht in de eenheid in een-eenheid op, zoals ze het in een-eenheid in zich omsloten heeft.

De Vader is oorsprong van de Zoon; de Zoon een opwellen uit hem, van eeuwigheid uit de Vader gevloeid naar de Persoon, en inblijvend naar het wezen. Vader en Zoon ontgieten hun Geest. En de eenheid, die van de eerste oorsprong het wezen is, ze is

¹ Vertaling van ‘*aller geisten geestekeit*’. Cfr. *Tr. XII (Glosse vom Überschall)*, in: Pfeiffer *o.c.* p.520, rg. 24-35.

² Augustinus, *De Trinitate*, VII, c.4-6, nrs. 7-12.

hetzelfde wezen in alle drie de Personen. Hoe echter de drieheid één is, en de drieheid in de eenheid der natuur één is, en de drieheid toch buiten de eenheid is, dat kan men niet in woorden vatten, vanwege de eenvuldigheid van die diepe grond.

Hier, in dit het verstand overstijgende 'waar', is het dat de geest, zichzelf geestend, opzweeft, en soms, vanwege de eindeloze hoogte, vliegt hij er, dan weer, vanwege de grondeloze diepte, zwemt hij er, als gevolg van de hoge wonderen van de godheid. En toch blijft de geest hier naar geestesvaard in de genieting van de even eeuwige, de even heerlijke, inblijvende en toch uitvloeiende Personen, afgescheiden geraakt van alle mist¹ en bedrijvigheid van de lagere dingen, de goddelijk wonderen aanstarend. Want welk wonder kan groter zijn, dan de loutere eenheid, waarin zich de drieheid van Personen inzinkt naar eenvuldigheid, en waar alle menigvuldigheid ontdaan wordt van haar zelfheid? En dat moet zo worden begrepen, dat het ontvlieten van de uitgevloeiende Personen tevens steeds een terugkeren is in dezelfde, hun eigen wezenseenheid. En alle schepselen naar hun inblijvende voortvloeiing zijn eeuwig in de Ene, naar God levende, God wetende, God wezende istigheid², zoals het evangelie zegt 'In Principio': 'Wat geworden is, dat was in hem eeuwig leven.'³

Deze loutere eenheid is een duistere stilheid en een rustige ledigheid, die niemand verstaan kan dan hij, waarin de eenheid licht met haar zelfheid. Uit de stille ledigheid licht waarlijke vrijheid, zonder enig kwaad, want ze baart zichzelf in ontworden wedergeborenheid; daar licht verborgen waarheid op, zonder enige onwaarheid, en ze baart zichzelf in de ontbloting van bedekte louterheid. Want hier wordt de geest ontkleed van het schemerig licht, dat hem naar mensenwijze gevolgd heeft in het openbaren van deze zaken; het wordt daar van hem genomen, en hij treft zich daar aan als een andere – meer eigenlijk dan

¹ Vertaling van: 'abgescheiden sinde von allem gewúlk und gewerbe'. Hermann Kunisch geeft als mogelijk oorspronkelijker voor *gewúlk* (mist): *gewúrk* (werk). Hermann Kunisch, *Eckhart, Tauler, Seuse: Ein Textbuch aus der altdeutschen Mystik*, Hamburg 1958. Zie: p.120, nt. 2.

² Gewezen wordt hier op de gelijkvormige verhouding tussen het geschapene en God, en de drie-ene God en de ene godheid. Een thema dat ook terug te vinden is bij Eckhart.

³ Cfr. Joh. 1,3-4.

zoals hij zich voorheen zag in dat eerdere licht, zoals Paulus zei: 'Ik leef, niet langer ik'¹; en aldus wordt hij van elke wijze ontkleed in de wijzeloosheid van het goddelijke, eenvuldige wezen. Daar lichten alle dingen in eenvuldige stilheid, en daar wordt op het blijvende onderscheid van de Personen, genomen naar hun eigenschap, in eenvuldige, wijzeloze wijze geen acht geslagen. Want zoals we in de Schriften vinden: de Persoon van de Vader alleen leidt niet tot de zaligheid, noch de Persoon van de Zoon alleen, noch de Heilige Geest alleen, maar de drie Personen inwonende in de eenheid van het wezen, betekent zaligheid. En dit is het wezen van de Personen naar de natuur, in genade het zijn gevend aan alle schepselen; en het houdt het beeld van alle dingen in zich besloten, eenvuldig en wezenlijk. Daar nu dit beeldrijke licht 'zijn' bevat, zijn de dingen hierbinnen overeenkomstig deze eigen zijnsheid, en er niet ingebeeld als bijkomstigheid; en daar het alle dingen doet lichten, daarom heeft het de eigenschap van licht. En aldus lichten alle dingen in dit zijn, in een inwonende stilheid naar eenvuldigheid van dit zijn.

Datzelfde verstandige 'waar', waarover gesproken werd, waar een beproefde dienaar de eeuwige Zoon tot medebewoner moet zijn, kan men 'de istige naamloze nietsheid' noemen; en daar geraakt de geest tot het niets der eenheid. De eenheid wordt dáárom een niets genoemd, omdat de geest geen tijdgebonden wijze kan vinden, passend bij wat het is; maar wel ervaart de geest, dat hij gedragen wordt door iets anders, anders dan wat hijzelf is. Daarom is datgene, dat hem daar draagt, van zichzelf eerder een iets dan een niets; maar naar de wijze van de geest is het een niets, naar wat het is.²

Wanneer de geest nu in deze verhelderde, glanzende duisterheid naar zijn eigen niet-weten eigenlijk wonende wordt, dan verliest hij elke hindernis en geheel zijn eigenschap³, zoals Sint-

¹ Gal. 2,20.

² Cfr. hfdst. 6 *BdW*.

³ Vertaling van *eigenschaft* [MHD]; *proprietas/proprium* [Lat.]. De term heeft de betekenis van "ik-gebondenheid" in de zin van zich iets toe-eigenen wat niet tot het eigene behoort (tot zijn eigendom rekenen). Het woord verwijst naar een bezitsrelatie en is niet bedoeld in de meer hedendaagse zin van wat iemand onderscheidt of bijzonder kenmerkt.

Bernard zegt.¹ En dat gebeurt in meer of mindere mate, afhankelijk van of de geest in het lichaam of los van het lichaam daar zichzelf onttrokken is. En dit verlies van zijn zelfheid is naar goddelijke aard, en Hij is hem langs een of ander wijze tot alles geworden, zoals de schrift zegt.² In dit ontzonken-zijn vergaat de geest, hoewel niet helemaal; hij ontvangt wel enkele eigenschappen van de godheid, maar God naar de natuur wordt hij toch niet; wat hem ten deel valt, ontvangt hij uit genade, want hij is een iets, uit niets geschapen, wat eeuwig zo blijven zal; dit kan men er wel over zeggen: dat ze bij dit vergaan, naar het ingenomen-zijn van haar zelf, ontdaan wordt van de onzekere twijfel van verwondering in de verlorenheid, waar ze ontzet wordt uit het hare in de zijnsheid, in onwetendheid omtrent haar zelf.³ Hier, het algemeen taalgebruik volgend, wordt de geest door de kracht van het goddelijke, lichtende wezen boven zijn natuurlijke vermogens uitgerukt, de louterheid van het niets in, want deze is vrij van elke wijze van alle schepselen, in zichzelf echter heeft ze de wijze passend bij haar eigen wezenheid. Deze wijzeloze wijze is het wezen van de Personen; ze hebben dit op eenvuldige wijze omsloten, hun grond ervan doortrokken als hun natuur. Dit kennen, zoals gezegd, ontzet de geest; en dat gebeurt in het niets van de eenheid, overeenkomstig het grondeloze weten van het niets, en ontdaan van eigen wezensbesef; want daar gaat hij verloren in het ontdaan zijn van zijn zelf en in het vergeten van alle dingen. En dit overkomt hem dán, wanneer de geest zich in zichzelf heeft gekeerd, uit de gewordenheid van zijn zelf en van alle dingen, naar de loutere ongewordenheid van de nietsheid.

In dit woeste gebergte van het bovengoddelijke 'waar' is een afgrond bespeurbaar tot voorspel voor alle loutere geesten, en daar geraakt ze in de verborgen naamloosheid en in de woeste verlatenheid. En voor alle schepselen is dat de grondeloos diepe afgrond, zichzelf alleen tot grond; verborgen ook voor alles wat hij zelf niet is, behalve voor hen aan wie hij zich wil mededelen.

¹ Bernardus van Clairvaux, *De diligendo Deo*, 10, 27-28.

² Bernardus van Clairvaux, *De diligendo Deo*, 10, 28 (waar Bernardus verwijst naar 1 Kor. 15,28).

³ Bernardus van Clairvaux, *De diligendo Deo*, 15, 39. *Quasi enim miro quodam modo oblitus sui, et a se penitus velut deficiens, totus perget in Deum [...]* Op een of andere wonderlijke wijze vergeet men zichzelf, en, niet langer op gebrekkige wijze in zichzelf wijlend, gaat men geheel op in God [...]

En ze moeten hem in gelatenheid zoeken en hem langs verschillende wijzen kennen door hem zelf, zoals de schrift zegt: 'Daar zullen we kennen, zoals wij gekend zijn.'¹ Deze kennis heeft de geest niet vanuit zich zelf, want de eenheid trekt hem in de drieheid tot zich, dat is, tot zijn waarlijk bovennatuurlijke woonstede, waar hij boven zichzelf woont in hetgeen hem daar binnengesloten heeft. Daar sterft de geest, al levend in de wonderen der godheid. Dit sterven van de geest komt door het niet waarnemen van het onderscheid van de eigen zijnsheid na zijn ingaan, na het uitgaan echter blijft hem het onderscheid van de drieheid van Personen en laat hij elk ding naar zijn onderscheidenlijkheid zijn, wat het is – door de dienaar naar onderscheidenheid uitgelegd in zijn 'Boekje van de Waarheid'.²

En verneem nog een punt: in het eerdergenoemde ingegaan-zijn schijnt uit de eenheid een eenvuldig licht, en dit wijzeloze licht, licht op uit de drie Personen de louterheid van de geest in. Door dit inlichten ontzinkt de geest aan zichzelf en geheel zijn zelfheid, en hij ontzinkt ook aan de werkzaamheid van zijn krachten en hij wordt ontvracht en ontgeest. Het is door deze inslag, dat hij uit zijn zelfheid de vreemde zijnsheid verloren binnengaat, de stilte van de verhelderde, opglanzende duisterheid in van de loutere, eenvuldige eenheid.³ En in dit wijzeloze 'waar' ligt de hoogste zaligheid.

De dochter zei: 'Welk wonder toch! Hoe zal men hier binnengeraken?' Hij zei⁴: 'De verlichte Dionysius zal ik het antwoord hierop laten geven; hij zegt het volgende tegen zijn leerling: "Verlang je in de verholen verborgenheid te komen, ga dan dapper opwaarts – onder achterlating van je uiterlijke en innerlijke

¹ 1 Kor. 13,12.

² *Boekje van de Waarheid*, hfdst. 5.

³ Voor een vergelijking met Ruusbroecs benadering m.b.t. de 'inslag' (die gezien moet worden vanuit het perspectief van de neoplatoonse inkeringsmystiek), zie: Ampe, A., *De grondlijnen van Ruusbroec's drieënheidsleer als onderbouw van den zielengang*. Tiel 1950, p.200, nt. 35.

⁴ Susanne Bernhardt stelt dat in dit hoofdstuk niet alleen inhoudelijk weten gecommuniceerd wordt, maar door het herhaaldelijk en nadrukkelijk verwijzen naar autoriteiten verdwijnen de figuur van de dienaar en de leerlinge naar de achtergrond, zodat ook: *über die Narration wird vollzogen, was immer gefordert wird: Das entwerden, die Entbildung der Figuren wird vorgeführt, die in der Kontemplation der Weisheit der Meister sich selbst verlieren und, dem Adler Johannes gleich, schauend Gott finden*. Susanne Bernhardt: *Figur im Vollzug. Narrative Strukturen im religiösen Selbstentwurf der Vita Heinrich Seuses*, Tübingen 2016. Cit. p. 288.

zinnen, de zelfwerkzaamheid van je verstand, alles wat zichtbaar of onzichtbaar is, en alles wat is of niet is – tot de eenvoudige eenheid, waar je onwetende binnendringen moet, in het zwijgen, dat daar boven al het zijnde is en het weten van alle leermeesters te boven gaat, met het louter verzinken van het grondeloze, eenvoudige, zuivere gemoed, in de overwezenlijke weerglansing van de goddelijke duisterheid. Hier moet elke band ontbonden zijn, alles achtergelaten zijn,¹ want in de overwezenlijke drievuldigheid van de overgoddelijke godheid, op de verborgen, alle kennen en schittering overtreffende, allerhoogste top, daar hoort men in een woordenstil zwijgen wonder na wonder; men bespeurt er nieuwe, afgescheiden, onveranderlijke wonderen in de overlichte donkere duisterheid, die een alle openbaring overtreffende, lichtende schittering is, waar alles in weerglanst, en die het verblinde verstand overvult met onkenbare, onzichtbare, overschitterende lichten.”²

¹ Eckhart noemt deze zijswijze *abegescheidenheit*. Het is een staat van absolute vrijheid van de ziel: het *vr̄-* en *ledic-*zijn van alles wat Eckhart *eigenschaft* noemt, d.w.z. gehechtheid aan het ‘niets’ dat het schepsel is. Walter Haug bespreekt op indringende wijze dit vrijheidsbegrip bij Eckhart en de receptie hiervan door diens leerlingen, in: Walter Haug, *Positivierung von Negativität; letzte kleine Schriften*. Tübingen 2008. Haug stelt: *Es gibt keinen Weg über die Welt der Erscheinungen, der zum Umbruch in die Vollkommenheit führen könnte, der Umbruch muß immer schon vollzogen sein: wer im Sinne Eckharts frei ist, hat ihn hinter sich. Wie diese Befreiung vonstatten gehen soll, wenn sie nicht machbar ist, darüber schweigt sich Eckhart aus. Ja, er sagt sehr hart: wer dem nicht folgen könne, dem vermöge er nicht zu helfen*. Cit. p.52. Eckhart wil consequent (en in tegenstelling tot bijv. Bonaventura en Pseudo-Dionysius Areopagita, die Seuse hier volgt): *alle Wegeschemata, und das heißt aller Vermittlung religiöser Erfahrung über psychagogische Praktiken, eine radikale Absage erteilen, wenngleich seine Schüler dann versuchen, dies abzumildern*. Cit. p.27. Seuse is een van die leerlingen, die in zijn pastorale rol lijkt te worstelen met de ‘harde’ stellingname van Eckhart. De leerling Seuse lijkt hierbij meer geduld te hebben dan zijn leermeester Eckhart. De geestelijke vader Seuse, die op behulpzame en empathische wijze een eind (een jaar of vijftientig) met zijn myst Elsbeth meeliiep, acht zijn modelleerlinge nu, na deze lange weg, voldoende gedisponeerd om de hoge gedachten van Eckhart op zijn ‘wegloze weg’ veilig te kunnen recipiëren. Elsbeth beschikt na haar propedeutische lijdens- en inwijdingsweg eindelijk over het juiste onderscheidingsvermogen, dat nodig is om niet te vervallen in verkeerde opvattingen over deze ‘vrijheid’, iets waar Seuse al die jaren op aanstuurde. Ze heeft daarmee haar geestelijke vader als mystagoog feitelijk niet langer nodig. Ze is van afhankelijk pelikanenjong tot vrije adelaar geworden (cfr. de titel van dit speculatieve gedeelte van de *Vita*: *‘sicut aquila’*.

² Dionysius Areopagita, *Theologia mystica* I, 1 en 3.

53 Tot besluit van dit boek enkele korte, eenvoudige woorden.

De dochter zei: 'Ach heer, u spreekt, zowel uit eigen grond als uit de Heilige Schrift, zo kundig en christelijk over de verborgenheid van de loutere godheid, over het uitgevloeid en het wederingevloeid zijn van de geest; wil mij de verborgen zin, zoals u dit verstaat, enigszins verduidelijken met een beeldende gelijkenis, opdat ik het des te beter begrijpen mag! En ook zou ik graag willen, dat u mij de verheven gedachten, die hiervoor uitgebreid aan de orde gekomen zijn, dat u deze kort voor mij wil samenvatten op aanschouwelijke wijze, opdat ze des te beter bekliven mogen in mijn zwakke verstand.'

Hij zei: 'Hoe kan men beeldloos uitbeelden en wijzeloos bewijzen wat uitgaat boven elk denken en menselijk verstand? Want wanneer men het aan de hand van een gelijkenis doet, dan is het duizend malen nog minder gelijkend, dan dat het gelijkend is. Maar toch, opdat men beeld met beelden uit mag drijven, wil ik je hier aan de hand van gelijkenissen beeldend tonen, voor zover het dan mogelijk is, hoe deze beeldloze gedachten in waarheid te verstaan zijn, en een lange toespraak met een kort woord besluiten.

Luister nu: een wijze leermeester zegt, dat God naar zijn godheid als een grote wijde cirkel is, waarvan het middelpunt overal is en de omtrek nergens.¹ Stel je nu eens het volgende voor: iemand die een zware steen uit volle kracht midden in een stilstaand water gooit, waardoor er een cirkel in het water ontstaat, en dat die cirkel, door die kracht, weer een nieuwe laat ontstaan, en deze ook weer een nieuwe, en dat, passend bij de kracht in die eerste worp, die cirkels dan wijd en breed worden; en dat de kracht van die eerste worp zo krachtig kan zijn, dat ze zich over het hele water uitbreiden.² Zie in het beeld van die eerste cirkel, de vermogende kracht van de goddelijke natuur in de Vader, die grondeloos is – deze baart een naar de Persoon

¹ Zie hoofdstuk 51 van deze 'Vita', met de betreffende noot.

² Voor dit beeld van de steen die in het water geworpen wordt, zie een preek van (mogelijk) Eckhart, in: Pfeiffer, Franz, *Predigten und Tractate deutscher Mystiker*. Leipzig, 1851. Pr. 50: *Exivi a patre et veni in mundum* (Joh. 16,28). p.165, rg. 15-23.

gelijke cirkel, en dat is de Zoon, en uit deze twee de derde, dat is hun beider Geest, gelijk eeuwig, gelijk almachtig. Dat is de betekenis van die drie cirkels: Vader, Zoon, Heilige Geest. In deze diepe afgrond, spreekt en baart de goddelijke natuur in de Vader het Woord, uitgaand naar persoonlijkheid, inblijvend naar wezenlijkheid, dat menselijke natuur aannam.

Wie zich daarvan een beeld wil maken, laat hij zich de vorm van een mens voor ogen nemen, uit wiens innigste hartegrond eengelijke gestalte ontspringt, gekeerd naar die eerste en deze in beschouwing almaar opnemend. Deze geestelijke, overwezenlijke geboorte is de algehele oorzaak¹ van de voortbrenging van alle dingen en geesten, hun natuurlijke wezen in. De bovenste, overwezenlijke Geest heeft de mens geadeld, zo dat hij deze verlicht met zijn eeuwige godheid, en dat is het beeld Gods in het verstandelijk gemoed, dat eeuwig is. Vandaar dat uit die grote cirkel, waarmee de eeuwige godheid aangeduid wordt, kleine cirkels voortvloeien, in beeld hierop gelijkend, daarmee ook de hoge adel van hun verstand weergevend.

Nu zijn er mensen, die zich op voor hen schadelijke wijze afwenden van deze adel van het verstand, ze bedekken het lichtende beeld en wenden zich tot de lijflijke lusten van deze wereld; en wanneer ze dan denken daarvan de vreugde te smaken, dan komt de grimmige dood en maakt daaraan een einde. Maar een mens van inzicht wendt zich, door dit lichtende vonkje in de ziel, weer terug naar dat wat eeuwig is², waaruit het

¹ Hier: "ein volkomnú sach" [MHD] als voorbeeldelijke oorzaak (*causa exemplaris*); zie ook de noten bij *BdW* hfdst. 3.

² Seuse viseert hier dit vonkje 'naar zijn geschapen-zijn' in de ziel. Alois Haas bespreekt het gebruik van dit begrip bij Eckhart, in: A.M. Haas, *Gottleiden – Gottlieben: Zur volkssprachlichen Mystik im Mittelalter*. Frankfurt, 1989. *Als intellectus in quantum intellectus - Vernunft sofern sie (göttliche) Vernunft ist - ist der Seelenfunke reine göttliche Vernunft, in seinem Gegenwärtigsein in der Seele als potentia animae, als Seelenvermögen, ist der Seelenfunke erschaffen*. Cit. p.55. Cfr. hier Eckhart (DW I, preek 20a, 332,3-334,4; Largier I, pp. 226-228) waar deze van dit zielenvonkje zegt: [...] *daz vünkelin der sêle, daz dâ ist geschaffen von gote und ist ein licht, oben ingedrucket, und ist ein bilde götlicher natûre, daz dâ ist kriegende alwege wider allem dem, daz götlich niht enist, und enist niht ein kraft der sêle, als etliche meister wolten, und ist alwege geneiget ze guote; nochdenne in der helle dâ ist ez geneiget ze guote. Die meister sprechent: daz licht ist sô natuürlich, daz ez iermemê ein kriegen hât, und heizet sinderesis und lûtet als vil als ein zuobinden und ein abekêren. Ez hât zwei werk. Einez ist ein widerbiz wider dem, daz niht lûter enist. Daz ander werk ist, daz ez iermemê locket dem guoten - und daz ist âne mittel ingedrucket der sêle - nochdenne den, die in der helle sint.*

uitgevloeid is; hij zegt alle schepselen vaarwel, alleen de eeuwige Waarheid vormt nog zijn houvast.

Let nu ook op, hoe dit terugvloeien van de geest, onder gebruikmaking van beelden, naar de juiste ordening gestalte krijgt. Het eerste beeld is het zich ontledigd afwenden van de wereldse lusten en zondige gebreken, om zich met alle kracht heen te wenden tot God in ijverig gebed, in afgescheidenheid en met deugdelijke, verstandige oefeningen, teneinde het lichaam ondergeschikt te maken aan de geest. Het tweede beeld is: zich vrijwillig en geduldig aan te bieden, om de ontelbare aantallen wederwaardigheden te lijden, die door God of de schepselen op hem afkomen. Het derde beeld is, dat hij zich het lijden van de gekruisigde Christus moet inprenten en de zoete lering, de zachtvaardige levenswandel en het zuivere leven, dat hij ons voorleefde, teneinde hem na te volgen, en aldus, door hem, verder binnen te dringen; daarna, onder het achterwege laten van uiterlijke bedrijvigheid, zich te plaatsen in de stilheid van het gemoed in krachtdadige gelatenheid, als was hij zichzelf gestorven, zichzelf leidend noch zoekend, om slechts de lof en eer van Christus en zijn hemelse Vader beogend, zich tegenover alle mensen, vriend zowel als vijand, deemoedig en vriendelijk op te stellen.

Daarna geraakt een welgeoefende mens los van het inwerken van de uiterlijke zinnen, die zich voorheen zo lieten gelden in hun werking, en de geest geraakt, ontzonken aan zijn hoogste vermogens naar hun ongerichte natuur, in een bovennatuurlijke ontvankelijkheid. Hier dringt de geest door, onder achterlating van aanklevende schepselijkheid, de cirkel binnen, die de eeuwige godheid moet aanduiden, en daar bereikt hij de volkomenheid van geest. De hoogste rijkdom van de geest naar zijn eigen vorm bestaat hierin, dat hij zonder neerdrukkende zwaarte zich

[...] dit vonkje van de ziel, dat geschapen is door God en een licht is, van bovenaf ingedrukt, en een beeld is van de goddelijke natuur, dat op elke wijze weerstrevend is wat niet goddelijk is, en niet een kracht van de ziel is, zoals enkele meesters meenden, en op elke wijze geneigd is naar het goede; zelfs nog in de hel is het geneigd naar het goede. De meesters zeggen: Dit licht is van zulke natuur, dat het een bestendig streven heeft, en het heet synteresis, wat zoveel betekent als, 'een verbinden' en 'een afkeren'. Het heeft twee werkzaamheden. De ene bestaat uit een verbeterd afweer tegenover alles, wat niet louter is. De andere werkzaamheid is, dat het steeds naar het goede geneigd is - en dát is in de ziel ingedrukt zonder middel- zelfs nog bij hen die in de hel zijn.

met goddelijke kracht opwaarts werpt, zijn lichtende verstand in, waar hij een aanhoudende instromen proeft van hemelse troost. Hij kan de dingen in hun verborgenheid aanschouwen en ze met het verstand oordelen naar het juiste onderscheid, en hij is, overeenkomstig de juiste orde, vrijgemaakt door de Zoon in de Zoon.¹ Maar nog treft hij zich als oordelende aan in deze toestand, de dingen op schouwende wijze waarnemend in hun eigen natuur. Men kan dit een overgang van de geest noemen, want boven tijd en plaats is hij hier, en in liefdevolle schouwing is hij in God opgegaan.

Wie zich nu nog verder kan verruimen, en aan wie God zijn bijzondere hulp schenken wil, langs een ontrukking aan zichzelf, zoals hij bij Paulus deed² – iets wat nu nog altijd gebeuren kan, zoals Sint-Bernard zegt³ – zijn schepselijke geest wordt door de overwezenlijke Geest omvat, in dat, waar hij op eigen kracht niet vermag te geraken. Deze ontrukking ontnemt hem beeld, vorm en alle menigvuldigheid, hij heeft niet langer weet van zijn zelf noch van alle dingen, en daar wordt hij met de drie Personen terug de inzwevende eenvuldigheid van de afgrond ingedragen, waar hij zijn zaligheid naar de hoogste waarheid geniet. Hier is niet langer strijden of streven, want begin en einde, zoals het hier in beelden geschetst is, zijn Een geworden, en op ontgeeste wijze is de geest één geworden met Hem. Echter hoe het verzonken-zijn, zoals het een mens in deze tijd ten deel kan vallen op blijvende of voorbijgaande wijze gestalte krijgt, of hoe een mens in de tijd in meer of mindere mate ingenomen wordt boven de tijd en ontzet aan zichzelf in het beeldloze Een wordt overgezet, dat staat naar het juiste onderscheid hiervoor beschreven.

Mijn dochter, merk dan ook op, dat al de beelden hier getekend, alsook de uitleg bij die verbeelde woorden, zo ver verwijderd van de beeldloze waarheid en haar ongelijk zijn als een zwarte

¹ Cfr. Joh. 8,36.

² 2 Kor. 12,2 ff.

³ Bernardus van Clairvaux, *De gradibus humilitatis*, 7 en 8 (PL 182, 952-955).

Moor vergeleken bij de zon¹; en dat komt door de vormloze, onkenbare eenvuldigheid van diezelfde waarheid.²

De dochter hief vol aandacht haar ogen en zei: ‘Geloofd zij de Eeuwige Waarheid, dat ik door uw wijze en levendige woorden zo goed onderricht ben over de eerste stappen van een beginnende mens, over de ordelijke middelen behorend bij het mijden, lijden en oefenen van een mens die gevorderd is, en over de juiste onderscheidingswijze bij verborgenheden in de allerhoogste loutere waarheid. Mag God hier eeuwig voor geprezen worden!’

¹ cfr. Eckhart Pr. 9 in DW I 148.6-7.

² Seuse staat voor hetzelfde bemiddelingsprobleem als bijvoorbeeld Augustinus en Eckhart voor hem. Kort gezegd komt dit in feite kentheoretische probleem hierop neer: een mens kan niet zoeken wat hij al weet, want dan hoeft hij niet te zoeken; hij kan niet zoeken wat hij niet weet, want dan weet hij niet waarnaar hij moet zoeken. Deze ‘mentale puzzel’ wordt wel ‘*de paradox van Meno*’ genoemd; zie: Plato, *Meno* 80e-81a. Socrates, zoon van een verloskundige, is iemand die de waarheid, die volgens hem in ieder mens verborgen ligt, geboren wil laten worden. Hij zegt hierover: ‘*Mijn werk als verloskundige lijkt in alle opzichten op dat van vroedvrouwen, behalve dat zij vrouwen behandelen en ik ook mannen. Zij het lichaam en ik de geest.*’ De Socratische maieutiek of verloskunde wil de gesprekspartner in zichzelf de waarheid laten vinden. Ook Augustinus viseert meermaals deze thematiek. We komen hier echter met ons denken, volgens Augustinus, in een afgrond (*abditum mentis*) terecht van iets wat altijd al voorafgaat aan alle kennis en alle herinnering. Zie: Augustinus, *Confessiones*, X, 17,26 en *De Trinitate*, XIV, 7,9 en XV, 21,40. Ook Eckhart worstelt met de kwestie. Wanneer hij in een van zijn preken voor de zoveelste keer zijn toehoorders heeft willen onderwijzen, sluit hij af met een ongetwijfeld als troost, misschien als uitdaging, bedoeld woord. Het is een woord waarbij menig toehoorder zich vermoedelijk toch alleen gelaten zal voelen. *Wie dit niet verstaat, laat hij zijn hart er maar niet mee bekommeren. Want zolang de mens de waarheid niet gelijkt, zolang zal hij deze woorden niet verstaan; want het is een onverhulde waarheid, die voortgekomen is onmiddellijk (zonder middel) uit het hart van God.* [Der diz niht enverstât, der enbekûmber sin herze niht dâ mite. Wan alsô lange der mensche niht glîch enist dirre wârheit, so lange ensol er dise rede niht verstân; wan diz ist ein unbedahtiu wârheit, diu komen ist ûz dem herzen gotes sunder mittel.] Zie: Kurt Flasch, *Predigt 52: ‘Beati pauperes spiritu’*. In: *Lectura Eckhardi I, Predigten Meister Eckharts von Fachgelehrten gelesen und gedeutet*, ed. Georg Steer und Loris Sturlese. Stuttgart; Berlin; Köln 1998. Cit: p.180, 7-10. Zie tevens: DW II, pp. 486 – 506; Largier I. pr. 52. p. 562, 23-27. In dezelfde preek wijst Eckhart nadrukkelijk op de genade (onder verwijzing naar 1 Kor. 15,10), die hier als het ware als verloskundige functioneert en noodzakelijk is om tot het ware zijn te geraken (godsgeboorte in de ziel). Zie bij Seuse voor een aanduiding van de oorzaak van dit bemiddelingsprobleem *brief 9* van het *KlBrB*, waar hij wijst op het vertroebelde receptievermogen van de mens. Seuse spreekt hier van ‘*een nagalm van de erfzonde*’. In hfdst. 53 van de *Vita* vat Seuse zijn eigen ‘maieutische methode’ als volgt samen: *Maar toch, opdat men beeld met beelden uit mag drijven, wil ik je hier aan de hand van gelijkenissen beeldend tonen, voor zover het dan mogelijk is, hoe deze beeldloze gedachten in waarheid te verstaan zijn.*

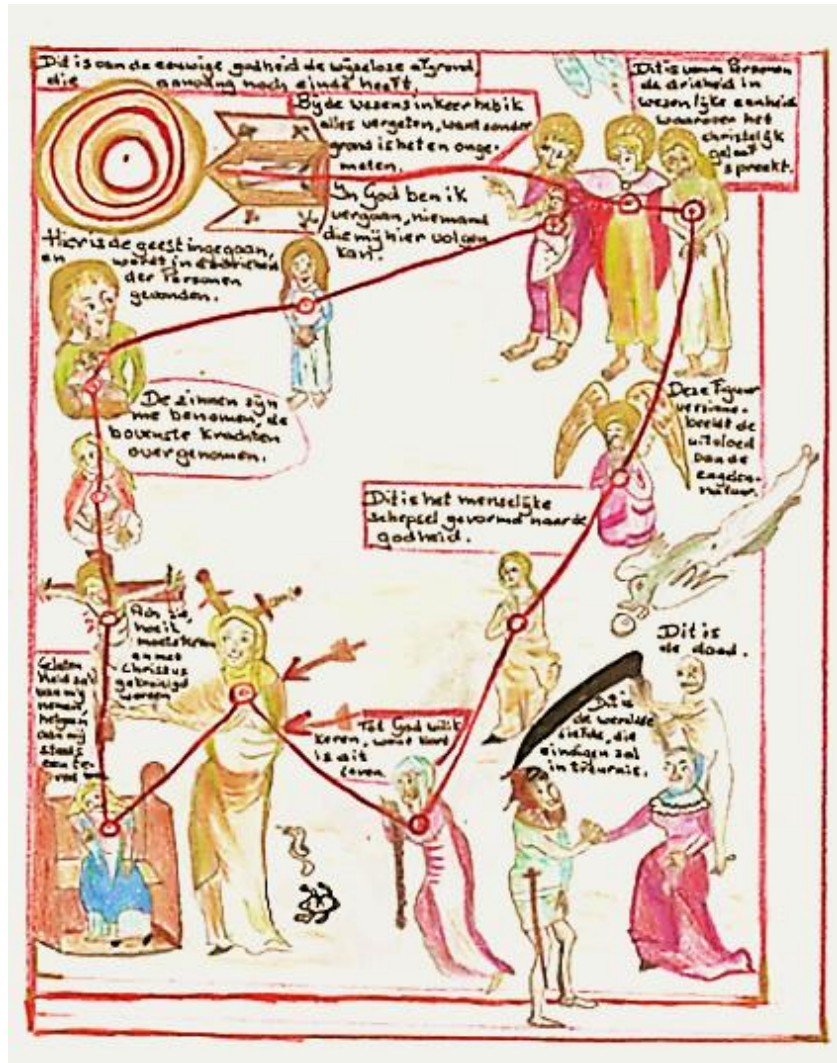
Toen de vrome dochter door haar geestelijke vader zo edel onderricht was, geheel naar christelijke wijze met het juiste onderscheid, over alle wegen die leiden naar de hoge zaligheid, en ze dit goed begrepen had, voor zover men het in de tijd verstaan kan, toen schreef hij haar in de laatste brief, naast andere dingen, het volgende:

Welnu dan, dochter, zeg het schepsel vaarwel en laat het vragen varen, verneem zelf, wat God binnenin je zegt! Je mag je wel verheugen, dat jou ten deel gevallen is wat menig mens onthouden blijft; hoe bitter het ook voor je geworden is, met de tijd zal het over gaan. Niets blijft je nog te doen, dan in stille rust goddelijke vrede te hebben, en opgewekt het uur van je uitgaan uit de tijd af te wachten en je ingaan in de volmaakte, eeuwige zaligheid.

Kort daarna stierf de vrome dochter; een gezegend einde was het, net zoals heel haar leven gezegend was geweest. Ze verscheen haar geestelijke vader na haar dood in een onaards visioen, lichtend in een sneeuw wit gewaad, gehuld in een schitterende klaarheid vol hemelse vreugde. Ze trad hem tegemoet en toonde hem op welke edele wijze ze de loutere godheid was binnengegaan. Vol vreugde en genoegen zag en hoorde hij het, en zijn ziel werd van goddelijke troost vervuld door dit visioen. Toen hij weer tot zichzelf kwam, zuchtte hij diep en hij dacht: 'Ach God, hoe zalig de mens, die jou alleen beoogt! Graag wil lijden, wie door jou zijn lijden vergolden zal weten.'

– God, help ons, zodat we door deze heilige dochter en al haar lieve vrienden de vreugde zullen kennen, opdat we zijn goddelijk aangezicht in eeuwigheid zullen genieten!

Amen.

Tweede boek.

Boekje van de Eeuwige Wijsheid.

Hier begint het tweede boekje.

Proloog.

Eens stond er een predikbroeder na de metten voor een kruisbeeld en hij beklagde zich op innige wijze bij God, dat hij niet in staat was zijn smarten en zijn lijden te overwegen en dat hij hier bitter onder leed; want tot dat uur ging hij gebukt onder deze grote tekortkoming.¹ En terwijl hij zich zo beklagde, geraakten zijn innerlijke zinnen op ongewone wijze opgetogen, en snel en helder als een lichtflits schoot hem te binnen: 'Werp je honderd maal ter aarde en iedere grondval² met een bijzondere overweging van mijn lijden en iedere overweging met een bede, en elk onderdeel van dit lijden zal je op geestelijke wijze worden ingeprent, zodat je hetzelfde door het mijne lijden zult, voor zover je daartoe in staat bent.'

En toen hij daar stond in dat licht en aan het tellen sloeg, toen kwam hij niet verder dan negentig. Toen wendde hij zich verbaasd tot God en zei: 'Minnelijke Heer, jij sprak van honderd overwegingen, en ik kom niet verder dan negentig.' Toen werd hij herinnerd aan de tien, die hij eerder betracht had in het kapittelhuis, nog voor hij, naar zijn gewoonte, hem gevolgd was in zijn ellendige tocht naar zijn dood, om vervolgens hier onder dit kruisbeeld uit te komen.³ En het drong toen tot hem door, dat deze honderd overwegingen zijn bittere dood van begin tot einde volledig in zich besloten. En toen hij zichzelf hierin begon te oefenen, op de wijze die hem geleerd was, toen veranderde zijn aanvankelijke dorheid in een minnelijke zoetheid. En hij verlangde, dat ook anderen met diezelfde tekortkomingen, zij die deze zelfde dorheid en bitterheid ondervonden bij de overweging van het minnelijk lijden, waarin alle zaligheid gelegen is, dat ook zij geholpen zouden worden, en zich aldus zouden

¹ Seuse spreekt over zichzelf.

² In de MHD tekst wordt gesproken van '*venia*', een 'verontschuldiging'; hier een volledige prosternatie (voetval), waarbij men languit op de grond gaat liggen. De door Seuse beschreven gebedshoudingen doen denken aan die van de heilige Dominicus (hier de tweede en vooral de vierde gebedshouding). Zie hiervoor: *The nine ways of prayer of Saint Dominic* / edited and translated [from the Catalan] by Simon Tugwell; with drawings by Sheelagh Wilsden after the miniatures in Codex Rossianus 3 in the Vatican Library. Dublin 1978.

³ Zie ook: de '*Vita*' in de hoofdstukken 13 en 14.

oefenen en niet zouden opgeven, totdat ook zij genazen. En daarom schreef hij deze overwegingen op, en hij deed dat in het Duits, want zo waren ze hem door God ingegeven.

Nadien ontving hij vele lichtende invloeiingen van goddelijke waarheid, die hun oorsprong vonden in deze overwegingen. Een vertrouwelijke gesprek met de Eeuwige Wijsheid begon; en dit geschiedde niet op een lichamenlijk hoorbare wijze noch met beelden in de zinnen, het geschiedde slechts door overwegingen in het licht van de Heilige Schrift, wier antwoord niet bedriegen kan. De antwoorden zijn dus genomen ofwel uit de mond van de Eeuwige Wijsheid, die zij zelf in het Evangelie heeft uitgesproken, ofwel zijn ze ontleend aan de voornaamste leraren. Ze bevatten dezelfde woorden of dezelfde zin of een zelfde waarheid, in de geest van de Heilige Schrift, de mond waardoor de Eeuwige Wijsheid gesproken heeft.

De visioenen, die hier volgen, ook zij vonden niet plaats op lichamenlijk wijze, maar zijn slechts uitgewerkte beeldspraak.¹

De klacht van Onze-Lieve-Vrouw heeft hij verwoord naar de geest van de woorden van Sint-Bernardus.²

¹ Cfr. *Hor.* 366, 20–22: *‘Visiones quoque in sequentibus contentae non sunt omnes accipiendae secundum litteram, licet multae ad litteram contingerint, sed est figurata locutio.’* [De visioenen die hier volgen moeten niet allemaal letterlijk genomen worden, hoewel vele van hen wel letterlijk zo gebeurd zijn; ze moeten veeleer in figuurlijke zin (*locutio figurativa* = zinnebeeldelijke spreekwijze) verstaan worden.] Uit: Heinrich Seuses *Horologium sapientiae*, Volume 23 van *Spicilegium Friburgense: Texte zur Geschichte des kirchlichen Lebens*. Saint-Paul, 1977, ed. Pius Künzle. Bernard McGinn benadrukt dit literaire element (*figurata locutio*) in Seuses werk. *Figurata locutio, understood as driving home a saving message through a memorable visionary narrative, is essential to Suso's mysticism*. B. McGinn, *The harvest of mysticism in medieval Germany (1300-1500). The presence of God. A history of Western Christian mysticism*, Vol. 3, New York 1998. Cit. p.226. Hierbij de nuancerende opmerking van Barbara Newman, dat: *In the Horologium, writing for a more sophisticated audience* [dan bij het *BdEW*], *Suso makes a different but parallel distinction, shifting his emphasis from the visionary event (corporeal vs. spiritual) to the reader's interpretation of it (literal vs. figurative)*. Barbara Newman. *Henry Suso and the Medieval Devotion to Christ the God-dess*. In: *Spiritus: A Journal of Christian Spirituality*, Volume 2, Number 1, Spring 2002, pp. 1-14. Cit. p.9.

² Zie de hoofdstukken 17,19 en 20 van het *BdEW*. Voor Seuses mogelijke inspiratiebron voor de *Mariaklacht*, zie: (Pseudo) Bernardus, *Liber de passione Christi et doloribus et planctibus matris eius*, PL Migne 182, 1133ff.

De onderrichting heeft hij¹ de vorm gegeven van een vraaggesprek, om ze op deze wijze aantrekkelijker te maken, en aldus niet de indruk te wekken dat hij alleen het is tot wie ze gericht is, of dat hij slechts van zich zelf heeft gesproken. Hij wil daarin een algemene leer geven, waarin beiden, zowel hij als alle mensen, kunnen vinden, wat ieder van hen past.

Hij verplaatst zich, zoals een leraar dat behoort te doen, in iedere persoon²: nu eens spreekt hij als een zondaar doet, dan weer als een volmaakt persoon, soms onder het beeld van een minnende ziel, daarna, wanneer het onderwerp dat verlangt, in de gestalte van een dienaar, met wie de Eeuwige Wijsheid spreekt.

Vrijwel alles wordt zinnebeeldig uitgelegd; veel staat hier in de vorm van een onderrichting, die een ijverige mens voor zichzelf kan omwerken tot een aandachtig gebed.

De gedachten die hierna volgen, zijn eenvoudig; eenvoudiger nog de woorden, want ze komen uit een eenvoudige ziel en zijn bestemd voor eenvoudige mensen, voor hen die nog gebreken hebben af te leggen.

En het geschiedde, dat toen dezelfde broeder die drie onderwerpen – het lijden en de navolging en al het overige dat er staat – wilde gaan beschrijven, en hij gekomen was bij het gedeelte over de rouw: 'Welaan nu, mijn ziel' etc., dat hij toen een zekere hapering bemerkte. Zo was hij dan op een middag in zijn stoel gaan zitten, en sluimerend achterover liggend, gebeurde het, dat hij duidelijk zag hoe twee in zonde vervallen mensen in geestelijk kledij voor hem zaten, en dat hij ze op strenge toon berispte, omdat ze daar maar zaten, ledig en werkeloos. Toen werd hem te verstaan gegeven, dat hij voor hen een draad moest rijgen in een naald, die hem aangereikt werd. Die draad nu was drievoudig³, twee stukken waren zeer kort, het derde echter was een beetje langer. En toen hij die drie stukken tezamen wilde twijnen, toen kreeg hij dat niet goed voor elkaar. Toen zag

¹ Seuse zelf.

² Cfr. I Kor. 19-22.

³ Verwijzing naar de drie delen (van wisselende lengte) van het *Boekje van de Eeuwige Wijsheid*.

hij aan zijn rechterzijde voor hem Onze-Lieve-Heer staan, zoals deze was toen hij van de geselzuil was losgemaakt. En hij stond daar voor hem, zo minzaam en vaderlijk, het was alsof hij zijn vader zag. En het viel hem op, dat zijn teder lichaam een natuurlijke kleur bezat: het was niet helemaal wit, het was eerder tarwekleurig, dat is wit met rood vermengd, wat de allernatuurlijkste kleur is.¹ En hij zag, dat zijn hele lichaam overdekt was met wonden, en die wonden waren vers en bloederig, sommige waren rond, andere hoekig, en sommige waren langwerpiger, zoals de gesels ze hadden opengereten. En toen hij daar zo minnelijk voor hem stond en hem zo minzaam aanzag, toen hief de predikbroeder zijn handen naar omhoog en heen en weer streek hij ze langs de bloedige wonden, en toen hij daarna de drie draden nam, draaide hij ze snel ineen. En een kracht werd hem daar gegeven, waardoor hij begreep dat hij zijn werk moest gaan voltooien, en dat God met een rozenkleurig gewaad, geweven uit zijn wonden, hén wil kleden met eeuwige schoonheid, die thans hun uren doorbrengen in beschouwing hiervan.

Eén ding nog moet men weten: net zo ongelijk als wanneer men zoet snarenspeel hoort weerklinken, tegen dat men er alleen over hoort spreken, net zo ongelijk zijn de woorden in pure genade ontvangen, opwellend uit een levend hart en vloeiend uit een levende mond, tegen diezelfde woorden, aangetroffen op het dode perkament, en bovendien neergeschreven in de Duitse taal. De woorden verkillen dan, hoe weet ik niet, en ze verbleken als afgeplukte rozen, en de bekoorlijke klank, die meer dan wat ook het menselijk hart raakt, sterft weg; en in de dorheid van dorre harten worden ze dan ontvangen. Een snaar mag nog zo zoet klinken, spant men ze op over dor hout, ze zal verstommen. Liefdevolle taal wordt door een liefde-arm hart net zo min verstaan, als een Duitser iemand verstaat die een Romaanse taal spreekt.² En daarom moet een vlijtige mens de uitstromingen

¹ Cfr. Hooglied 5,10. 'Mijn lief is blank en blozend.' [*dilectus meus candidus et rubicundus...*; in: *Canticum Canticorum* 5:10 Biblia Sacra Vulgata.]

² Cfr. Bernardus van Clairvaux, *Sermones super Cantica Canticorum* LXXIX (preken over het Hooglied nr. 79). 'Net zoals hij die geen Grieks kent de taal van de Grieken niet kan begrijpen, of hij die geen Latijn kent de Latijnse taal – enzovoorts voor alle andere talen – zo zal voor hem die niet liefheeft de taal van de liefde vreemd zijn...' [*Quomodo enim* [1163C] *Graece loquentem non intelligit qui Graecum non novit, nec Latine loquentem, qui Latinus non est, et ita de caeteris; sic lingua amoris ei qui non amat, barbara erit,...*] PL Migne 183: 1163.

BdEW PROLOOG

van deze zoete onderrichting naitlen, opdat hij ze leert kennen in hun oorsprong, daar waar ze vol leven en in hun heerlijke schoonheid waren; en dat is het invloeiën van de genade die bijstaat, die zelfs dode harten tot leven brengen kan. En wie deze onderrichting aldus beschouwt, hij zal het navolgende bijna niet kunnen lezen zonder dat zijn hart innig bewogen wordt, hetzij tot vurige liefde, hetzij tot nieuw inzicht, hetzij tot hevig verlangen naar God en tot mishagen aan zijn zonden, of tot welk geestelijk verlangen ook, waardoor de ziel dan hernieuwd wordt in genade.

Hier eindigt de proloog, dat is het voorwoord tot dit boekje.

Eerste deel.**1 Hoe sommige mensen zonder het te beseffen door God getrokken worden.**

Hanc amavi et exquisivi a iuventute mea, et quaesivi mihi sponsam assumere.¹

Deze woorden staan geschreven in het Boek der Wijsheid, en ze zijn door de schone, liefderijke Eeuwige Wijsheid gesproken en luiden vertaald aldus: ‘Haar heb ik bemind en gezocht van mijn jeugd af en haar heb ik uitverkoren tot mijn bruid.’

Een grillig gemoed was bij zijn eerste uitgaan afgedwaald naar de wegen van de ongelijkenis.² Toen kwam hem tegemoet in een geestelijke en niet te beschrijven gedaante de Eeuwige Wijsheid, en ze trok hem doorheen vreugde en leed, tot ze hem op het pad van de goddelijke waarheid bracht. En toen hij zich goed verdiepte in die wonderlijke wegen, toen sprak hij tot God aldus: ‘Minnelijke, zachtmoedige Heer, mijn gemoed heeft van mijn jeugd af iets gezocht in hevig dorsten, Heer, en wat dit is, heb ik nog niet geheel en al begrepen. Heer, menig jaar heb ik het vurig nagejaagd, en echt duidelijk kon het me nog niet worden, want ik weet niet goed wat het is, en toch is het iets, dat mijn hart en ziel tot zich trekt, en er zonder zal ik niet in de ware rust opgenomen worden.³ Heer, in de vroege dagen van mijn kindsheid wilde ik het zoeken, op de wijze zoals ik anderen het zag doen, en hoe meer ik zocht, des te minder vond ik, en hoe nader ik kwam, des te meer ik me ervan verwijderde. Want elke beeld dat in me opkwam, ging gepaard met een influisteren, en voordat ik het volledig had onderzocht, of me er rustig aan had

¹ Wijsh. 8,2.

² Cfr. Augustinus; ‘...en ik ontdekte dat ik ver van u verwijderd was, in het land van de ongelijkenis.’ [*Et inveni longe me esse a te in regione dissimilitudinis*] (*Confess.* VII, 16). Augustinus had deze uitdrukking overgenomen uit de Platoonse filosofie [Plato, *De Staatsman*, 296c-274d] om de toestand van zijn ziel, voorafgaand aan zijn bekering, te beschrijven. Voor de geschiedenis van deze topos, zie: *Regio Dissimilitudinis de Platon à Saint Bernard de Clairvaux*; Gilson, Etienne Henry, *Mediaeval Studies* Bd. 9 (1947), pp. 108-130, En ook: M. Schmidt, *Regio dissimilitudinis*, in: *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie* 15 (1968), pp. 63-108.

³ Cfr. Augustinus, m.n. *Confessiones*, X, 6.

overgegeven, hoorde ik: “dit is niet hetgeen jij zoekt”. En die tegenzin, steeds dreef hij me weg, bij alles. Heer, mijn hart hunkert ernaar, hoe graag zou ik het willen bezitten. Meer dan eens heeft het ondervonden wat het niet is, Heer, maar wat het is, daarvan heeft het nog geen weet. Ach, beminde Heer van het hemelrijk, wat is het, van welke aard toch, dat mij zo heimelijk beweegt?’

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Herken je het niet? Het heeft je toch minnelijk omvat en het heeft je meerdere malen de weg versperd, totdat het je voor zich zelf alleen heeft gewonnen.

DE DIENAAR:

Heer, nooit zag ik het, nooit hoorde ik het; wat het is, ik weet het niet.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Verbazingwekkend is dat niet; de gemeenzaamheid met de schepselen en de onbekendheid ervan, zij zijn daarvan de oorzaak. Maar nu, open je innerlijke ogen en zie wie ik ben. Ik ben het, de Eeuwige Wijsheid; van eeuwigheid heb ik jou uitverkoren en je omvat met mijn eeuwige voorzienigheid. De weg heb ik je even vaak versperd, als de keren dat je je van mij zou scheiden, had ik je je gang laten gaan. Je vond in al de dingen steeds iets wat je tegenstond: het zekerste teken voor mijn uitverkorenen, dat ik ze voor mijzelf wil hebben.

DE DIENAAR:

Tedere, minnelijke Wijsheid, was jij het dan, wat ik zo lang heb gezocht? Ben jij het, waar mijn gemoed steeds weer naar haakte? Ach God, waarom heb je je niet eerder aan mij geopenbaard? Zo lang heb je het uitgesteld! Hoeveel moeizame wegen ben ik gegaan! ¹

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Had ik het toen gedaan, je zou mijn grote goedheid niet zo diep hebben leren kennen zoals je haar nu kent.

¹ Cfr. Wijsh. 5,7.

DE DIENAAR:

O, grondeloos Goed, hoe zoet heb je je nu aan mij bekend gemaakt! Toen ik niet was, heb jij mij het aanzijn geschonken; toen ik me van jou verwijderd had, wilde jij je niet van mij afscheiden; toen ik je ontlopen wilde, hield jij me zo liefdevol gevangen. O, Eeuwige Wijsheid, mocht mijn hart nu in duizend stukken toch breken, en de weelde van mijn hart jou omvangen en met standvastige liefde en aanhoudende lofprijzing al mijn dagen met jou doorbrengen, ja, dat is mijn hartewens! Want waarlijk zalig is de mens, die jij zó liefdevol behoedt, dat jij hem nooit echt rusten laat, totdat hij zijn rust zoekt in jou alleen.¹

Ach uitverkoren, minnelijke Wijsheid, sinds ik nu in jou gevonden heb, die mijn ziel bemint, verwerp thans niet je arme schepsel; zie toch hoe mijn hart verstomd is tegenover al het lief en leed van deze wereld. Heer, moet mijn hart dan altijd stom zijn tegenover jou? Vergun mij toch, beminde Heer, veroorloof mijn verbannen ziel een woord tot jou te richten, want mijn overvolle hart kan het niet meer alleen dragen. Het heeft immers in deze wijde wereld niemand bij wie het verkwikking vinden kan, slecht bij jou, zachtmoedige, uitverkoren, beminde Heer en Broeder! Heer, jij alleen ziet en kent de natuur van een liefderijk hart, en jij weet, dat niemand kan beminnen, wat hij op geen enkele wijze kan kennen. Daarom, daar ik slechts jou alleen nu moet liefhebben, geef je daarom nog beter te kennen, opdat ik je ook geheel en al beminnen kan.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

De hoogste voortkomst van alle wezens uit hun eerste oorsprong, gaat, naar de natuurlijke orde genomen, uit van de edelste wezens om over te vloeien in de laagste; maar in hun terugkeer naar de oorsprong gaat men van de laagste naar de hoogste. Daarom, wil je mij beschouwen in mijn ongeworden godheid, dan moet je me hier leren kennen en beminnen in mijn lijdende mensheid, want dat is de kortste weg tot de eeuwige zaligheid.²

¹ Augustinus, *Confessiones*, I,I: '*quia fecisti nos ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*' [...want Gij hebt ons gemaakt naar U, en rusteloos blijft ons hart totdat het rust vindt in U.]

² Ten grondslag aan deze benadering ligt het neoplatoonse *exitus-reditus* schema: het idee dat het bestaan van een mens verloopt als een cyclus. De mens vertrekt vanuit de eenheid van God, om naar diezelfde eenheid terug te keren. De snelste weg om de Eeuwige Wijsheid in haar godheid te zien, is haar leren te beminnen in

DE DIENAAR:

Heer, dan herinner ik je heden aan de grondeloze liefde, waarmee je afdaalde van de hoogste troon, van de koninklijke zetel van het vaderlijk hart naar de verbanning en verwerping, driedertig jaren lang, en aan jouw liefde, die uitging naar mij en alle mensen, en die je in de hoogste mate bewees, in het allerbitterste lijden van je gruwelijke dood. Heer, wees hieraan herinnerd, opdat je aan mijn ziel in de geest wil tonen in de minnelijkste gestalte, waartoe je mateloze liefde je ooit gebracht heeft.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Hoe meer ik gebroken ben, hoe meer ik als gedood ben door minne, des te beminnelijker ben ik voor een welgeordend gemoed. Mijn grondeloze liefde openbaart zich in de grote bitterheid van mijn lijden, zoals de zon in haar glans, de roos in haar geur, en het felle vuur in zijn gloeiende hitte.

Daarom luister aandachtig, hoeveel ik om jou geleden heb.

haar lijdende mensheid. Zie ook: *Vita*, hoofdstuk 13, met aldaar een verwijzing naar Eckhart. Deze passage in het *BdEW* bevat tevens een verwijzing naar Thomas van Aquino, *ScG*. IV.1 (cfr. *Hor.* I,2, p. 384, rg. 1-9 ed. Künzle). Rüdiger Blumrich bespreekt deze verwijzing en de vele andere verwijzingen naar autoriteiten die verspreid aangetroffen worden in het *BdEW* en vermeld staan in de kantlijn van meerdere manuscripten. Rüdiger Blumrich, *Die 'gemeinú ler' des 'Büchleins der ewigen Weisheit'*. *Quellen und Konzept*: in: R. Blumrich en Ph. Kaiser, Heinrich Seuses philosophia spiritualis. Quellen, Konzept, Formen, und Rezeption Tagung Eichstätt 2.-4. Oktober 1991, Wissensliteratur im Mittelalter 17. Wiesbaden 1994. pp. 49-70; hier p.53-55. Blumrich toont aan dat Seuse hier, bij deze verwijzing naar de *ScG*, anders dan Thomas' intentie, vooral aandacht heeft voor incarnatie en de mensheid van de Godzoon. De verwijzingen naar autoriteiten worden, zoals in deze passage, door Seuse steeds gemodelleerd naar zijn bedoeling. Het is hem hierbij vooral te doen om een verbinding te leggen tussen de incarnatie en de ascensus-metafysiek. *Seuse betont also in der Inkarnation weder den aspekt der Offenbarung wie Thomas in der von ihm zitierten Schrift, noch stellt er in der Tradition Augustins die Mittlerrolle des Gottmenschen heraus, der als Mensch unserer Menschheit die Teilhabe an seiner Gottheit ermöglicht. Von Thomas zitiert er die Darstellung des processus emanationis. Er folgt Bernhard, wenn es um die Betonung der Menschheit Jesu geht. Programmatisch für seine eigenen Ausführungen ist aber die Verbindung von Inkarnation und Aufstiegsmetaphysik.* Cit. p. 55. Blumrich stelt dat Seuse in het *BdEW* de lijn van de school van Albertus de Grote voortzet en hierbij vooral de leer van Eckhart volgt, wiens naam hij weliswaar niet noemt, maar wiens gedachten steeds richtinggevend zijn.

2 Wat er voor de kruisiging gebeurde.

Na het laatste avondmaal, toen ik mij op de berg overleverde aan de lijdensweg van een gruwelijke dood, en ik besepte, dat deze mij nabij was, toen werd ik, door de angst van mijn gevoelige hart en de nood van mijn lichamelijke natuur, doorweekt van bloedig zweet. Ik werd als een misdadiger gevangen genomen, hardhandig gebonden, ruw weggevoerd. Ik werd die nacht met kaakslagen, met bespuwingen, met het blinddoeken van mijn ogen lasterlijk mishandeld, en in de ochtend tegenover Kajafas beschuldigd en geoordeeld tot de dood. Onuitsprekelijke harteleed beving mijn reine moeder vanaf het ogenblik dat ze me in gevaar zag, totdat ik aan het kruis werd gehangen. Ik werd smadelijk voor Pilatus gebracht, valselijk beschuldigd, veroordeeld ter dood. Zij stonden tegenover me met vervaarlijke blikken, als de reuzen zo brutaal, en ik stond voor hen als een lam zo zachtmoedig. Ik, de Eeuwige Wijsheid, werd in wit gewaad voor Herodes als een dwaas bespot, mijn schone lichaam werd gruwelijk door wrede geselslagen uiteengereten en vermorzeld, mijn teder hoofd doorstoken en mijn minnelijk aangezicht overdekt met speeksel en met bloed. En zo werd ik veroordeeld, en ellendig en smadelijk met mijn kruis ten dode weggevoerd. Ze schreeuwden tegen me zo gruwelijk, het weergalmde door de lucht: 'Kruisig hem, aan het kruis met die misdadiger!'

DE DIENAAR:

Ach Heer, het begin is al zo bitter, hoe zal het einde zijn? Zag ik een wild dier aldus mishandeld, ik zou het nauwelijks kunnen verdragen; hoeveel te meer moet dan jouw lijden me door hart en ziel gaan! Maar Heer, één ding bevreedt me zeer: minnelijke Heer, in alles zoek ik je godheid, jij echter toont me je mensheid; ik zoek je zoetheid, jij houdt me je bitterheid voor; drinken wilde ik almaar aan je borst, strijden echter leerde je mij. Ach Heer, wat heb je daarmee op het oog?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Niemand kan geraken tot de goddelijke hoogte en de buitengewone zoetheid, wanneer hij niet doortrokken is van het beeld van mijn menselijke bitterheid. Hoe meer men aan mijn

mensheid voorbijgaat in het opklimmen, des te dieper valt men. Mijn mensheid is de weg waarlangs men gaat, mijn lijden is de deur waardoor men gaan moet, voor hem die wil komen tot wat jij zoekt.¹ Leg daarom af de kleinmoedigheid van je hart en vergezel me in de kampplaats van de ridderlijke standvastigheid, want weelde past de schildknaap niet, waar zijn meester moedig strijden moet. Mijn wapenrusting wil ik je omgorden, want al mijn lijden zul je nu moeten ondergaan naar de mate van je vermogen.

Sta op en maak een vast besluit, want vaak zal je hart moeten sterven vooraleer je je natuur zult overwinnen, en van angst zul je bloedig zweet zweeten door menig pijnlijk lijden, waardoor ik je voor mij wil bereiden; met rood bloed wil ik je kruidenhof vruchtbaar maken. Verzakend aan oude gewoontes zul je gevangen en gebonden worden; je zult door mijn tegenstanders vaak heimelijk belasterd worden en openlijk te schande gemaakt; menig vals oordeel van de mensen zal je treffen. Vervuld van ijver zul je mijn kwelling moeten dragen in je hart, als een moeder doet in hartelijke liefde. Menigeen zal zich vermetel opwerpen als rechter over je goddelijke leven; je goddelijke wijze zal door de mensen dikwijls als dwaasheid gehoond worden. Je onge oefend lichaam wordt gegeseld door het harde, gestrenge leven; je wordt gekroond met spot in het beschimpen van je heilige leven. En volgen zul je me op de smartelijke kruisweg, als je verzaakt aan je eigen wil en afstand doet van je zelf en je ontledigd bent van al het schepselijke in de dingen, die jou de weg tot het eeuwige leven versperren, als was je een stervende mens die bij zijn heengaan niets meer met deze wereld te doen heeft.

DE DIENAAR:

Ach Heer, wat een moeizame weg dat voor mij zal zijn! Heel mijn natuur schrikt van deze woorden, Heer, hoe zal ik dat kunnen uithouden? Lieve Heer, één ding moet ik je zeggen: kon je dan in je eeuwige wijsheid geen andere weg bedenken om mij te redden en mij jouw liefde te tonen, zo dat jou dit grote lijden en mij dit bitter meelijden bespaard bleef? Hoe wonderbaar toch zijn je raadsbesluiten!²

¹ Cfr. Joh. 10,9.

² Rom. 11,33.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

De grondeloze afgrond van mijn geheimen, waarin ik alles volvoer overeenkomstig mijn eeuwige voorzienigheid, laat niemand hem trachten te peilen, want niemand kan hem bevatten. In hem zijn beide, wat jij vraagt en vele andere dingen, mogelijk, en toch zullen ze nooit geschieden.¹

Maar weet, dat in de bestaande ordening waarvan de wezens een uitvloeisel zijn, dat hierin geen passendere wijze dan die van nu mogelijk is. Het is de Heer van de natuur niet te doen om wat hij in die natuur vermag, het gaat hem om wat voor ieder schepsel het passendst is, en daarnaar werkt hij.

Hoe zal de mens de goddelijke verborgenheid beter kunnen kennen, dan door de aangenomen mensheid?

Iemand wie door ongeordende wellust de vreugde verloren gaat, hoe kan hij in de eeuwige vreugde ordentelijker verzet worden?

Hoe kon de ongebaande weg van een hard en versmaad leven beter geëffend worden, dan wanneer hij geëffend werd door God zelfs?

Zou jij veroordeeld zijn tot de dood, en iemand zou sterven in jouw plaats – hoe kon iemand meer rouw en liefde bij je oproepen, jou meer opwekken hem lief te hebben?

Wanneer dan mijn grondeloze liefde, mijn onuitsprekelijke barmhartigheid, mijn lichtende godheid, mijn allerzaligste mensheid, broederlijke trouw, mijn genegenheid als bruidegom niet tot innige liefde zou bewegen, wat dan zou dat versteende hart kunnen verzachten?

Vraag het alle schepsels in hun schone ordening, of ik op heerlijker wijze mijn rechtvaardigheid had kunnen handhaven, mijn grondeloze barmhartigheid betonen, de menselijke natuur adelen, mijn goedheid uitstorten, hemelrijk en aardrijk verzoenen, dan door mijn bittere dood?

DE DIENAAR:

Heer, ik begin waarlijk in te zien, dat het zo is; en hij die niet verblind is door onverstand en zich hier echt in verdiept, die moet dit wel bevestigen voor jou en deze schone en minnelijke

¹ Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.1 a.2.

wijze loven boven al. Maar een traag lichaam valt de navolging zwaar.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Schrik niet terug voor de navolging van mijn lijden; want hij die God innig wordt, zodat het lijden hem licht valt, hij heeft niet te klagen. Niemand geniet mijn onuitsprekelijke zoetheid meer, dan zij, die mij in mijn hardste bitterheid het meest nabij zijn. Niemand klaagt zozeer over de bitterheid van de schil, als hij, die de zoetheid van de kern niet kent. De strijd is half gewonnen, wanneer men een goede helper heeft.

DE DIENAAR:

Heer, jouw troostrijke woorden hebben mij zoveel kracht gegeven, dat het mij dunkt in jou alles te kunnen doen en alles te kunnen lijden.¹ Daarom vraag ik je, mij de schat van jouw lijden helemaal te ontsluiten door mij nog meer daarvan te zeggen.

¹ Fil. 4,13.

3 Hoe hij te lijden had aan het kruis naar de uiterlijke mens.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Toen ik aan de hoge stam van het kruis uit grondeloze liefde voor jou en alle mensen gehangen werd, toen werd mijn gestalte zeer jammerlijk misvormd. Mijn heldere ogen werden dof en ze draaiden inwaarts; mijn goddelijke oren werden gevuld met spot en laster, mijn edele reukzin werd gekweld door stank, mijn zoete mond door bittere drank, mijn teder gevoelen door harde slagen. Op heel het aardrijk geen ogenblik rust voor mij, mijn goddelijke hoofd voorovergebogen door pijn en ongemak. Mijn zachte hals bruut omvat, mijn rein aangezicht met speeksel bezoedeld, verbleekt mijn frisse kleur. Zie, mijn schone gestalte ging daar geheel verloren, en het was alsof ik een melaatse was en nooit de schone Wijsheid geweest was.¹

DE DIENAAR:

O, jij waarlijk bekoorlijke spiegel van alle genaden, waarin de hemelse geesten met verblijde ogen zich vreugdevol weerkaatst zien, had ik toch jouw wegstervende gelaat voor me om het te kunnen overgieten met de tranen van mijn hart, mocht ik toch die schone ogen, die blanke wangen, die zachte mond, zo verbleekt en weggestorven, voor me zien, opdat mijn hart in innig klagen bekoeling brengen kon. Ach minnelijke Heer, jouw lijden ligt sommige mensen zo na aan het hart, en zo innig kunnen ze je beklagen, zo hartelijk over je wenen; ach God, kon en vermocht ik toch te klagen voor al die harten, vergietend de reine tranen uit al die ogen, uitsprekend al hun klagende woorden, om jou hiermee heden te tonen, hoe diep jouw lijden mij treft.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Niemand toont beter hoezeer mijn lijden hem ter harte gaat, dan hij die het met mij draagt en het metterdaad bewijst. Liever is mij een van aardse kommer en vergankelijke liefde ontledigd, vrij hart, in volhardende ijver mij navolgend, weerspiegelend mijn voorbeeldig leven, dan het voortdurend rouwbeklag en het bewenen van mijn lijden met al die tranen, ze mogen nog zo talrijk zijn als alle regendruppels uit de hemel ooit neergevallen;

¹ Jes. 53,4.

want tot navolging wilde ik opwekken en dáárom is het dat ik de bittere dood doorstond, ofschoon mij die tranen zeer dierbaar en aangenaam zijn.

DE DIENAAR:

Ach, lieve Heer, daar jou dan een liefhebbend navolgen van je zachtmoedig leven en je beminnelijke lijden zo aangenaam is, wil ik voortaan mijn ijver meer richten op het minnelijk navolgen dan op een wenend beklagen, hoewel ik, naar jouw woorden, beide zal moeten doen. Daarom, leer mij, hoe ik me in het lijden aan jou gelijkvormig maken kan.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ontdoe je van je begeerte naar lustvolle beelden en ijdele verhalen; laat uit liefde jou nu smaken en behagen hetgeen je voorheen tegenstond; verlaat om mij je lichamelijke weekheid. Zoek al je rust in mij, heb lichamenlijk ongemak lief, onderga geduldig het kwaad dat anderen je aandoen, verlang naar verachting, laat je begeerten verdorren, en dood al je lust. Dit is de eerste les in de school der Wijsheid, men kan ze lezen in het opengeslagen, verscheurde boek van mijn gekruisigde lichaam. En bedenk: al zou een mens doen al wat hij vermocht – zou er iemand in de gehele wereld dan zijn, wat ik ben voor hem?

4 Hoe waarlijk toegewijd zijn lijden was.

DE DIENAAR:

Heer, zou ik jouw waardigheid vergeten, jouw gaven, het waartoe van alle dingen, één ding nochtans zal me niet loslaten, namelijk, dat ik overdenk, niet alleen de wijze van onze zaligmaking, maar ook de grondeloze toewijding waarmee zij geschiedde. Heer, menigeen geeft iets aan een ander, waarbij men zijn liefde en toewijding beter door de wijze van geven dan aan de gave zelf leert kennen: een klein geschenk gegeven op toegenegen wijze doet dikwijls weldadiger aan, dan een groot gegeven zonder genegenheid. Heer, nu is niet alleen jouw gave groot, ook de wijze waarop je schenkt, verraadt voor mij een grondeloze toewijding. Niet alleen de dood onderging je voor mij, ook de alleruiterste, de allerinnigste, de van alle liefde meest verborgen wijze heb je uitgezocht, waarin men het lijden verkiezen kan en mag. Jij deed het zo, alsof je zeggen wilde: 'Onderzoek alle harten, of ooit een hart zo vol van liefde was! Zie, waren al mijn ledematen als het edelste lidmaat aan mij gevonden, dat is het hart, ik zou ze willen laten doorwonden en doden, ze uiteen laten rijten en tot stukjes laten vermalen, zodat niets van mij ongeschonken bleef, opdat jij daarin mijn liefde voor jou zou erkennen.' Ach Heer, hoe was het jou te moede, of waaraan dacht je? Je staat me toch wel toe jou daarover verder te bevragen?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Nooit verlangde een dorstige mond zo hevig naar een koele bron, nooit een stervende mens zo naar een vreugdevolle dag, als mijn verlangen brandt alle zondaren te helpen en hun mijn liefde te laten blijken. Eerder zou men de dagen die geweest zijn terug kunnen brengen, zou men alle verdorde bloemen weer kunnen laten bloeien, alle regendruppels kunnen verzamelen, dan dat men mijn liefde voor jou en alle mensen kon uitmeten. Daarom ook ben ik zo geheel en al met liefdetekenen overdekt, ja, geen plekje een naaldpunt zo klein, kan men op mijn doorwonde lichaam aantreffen, of het is gemerkt door liefde.

Zie, doornageld was mijn rechterhand, vermorzeld mijn linkerhand, mijn rechterarm uitgespannen en mijn linker helemaal uitgerekt, mijn rechervoet doorboord, mijn linker vreselijk

uiteengeslagen. Krachteloos hing ik daar, doorgezakt mijn goddelijke benen. Al mijn tedere ledematen werden vastgeklemd, onbeweeglijk, aan de smalle pijnbank; mijn koortsig bloed kwelde zich wild een weg naar buiten, stromend over mijn stervende lichaam, dat, bloedbedekt, een gruwelijk aanzicht bood. Aanschouw dit deerniswekkende beeld: mijn jong, mooi, bloeiend lichaam, het begon te verwelken, te verdorren en te verkwijnen. Mijn vermoeide zachte rug leunde hard tegen het ruwe kruishout, de zwaarte van mijn lichaam trok alles naar omlaag; geheel mijn lijf was doorwond, doortrokken van pijn – en mijn minnend hart, het droeg alles in liefde.

5 Hoe de ziel onder het kruis tot hartelijke berouw komt en tot mild vergeven.

DE DIENAAR:

Welaan dan, mijn ziel, verzamel je geheel en al uit alle uiterlijkheid in een stil zwijgen van ware innerlijkheid, en begeef je daarheen met heel je vermogen, zo dat je dwaalt en verloren loopt in de onbewoonde woestijn van grondeloos harteleed, op de hoge rotsen van diepgevoelde verlatenheid, en schreeuw dan met doorwond hart, dat het over de bergen en de dalen hoog door de luchten opstijgt tot de hemel en het hemelse heer, en dan met klagende stem zeg:

‘Ach jullie, levende stenen, jullie, wilde borders, jullie, zonbeschenen akkers, mocht het laaiende binnenvuur in mijn volle hart, het hete water van mijn bittere tranen jullie toch wekken, opdat jullie mij hielpen weklagen mijn grondeloze leed, het leed, waarvan mijn hart zo huilt, en dat zich in mijn arme hart verschuilt. Ach, mij had de hemelse Vader boven alle stoffelijke schepselen getooid en voor zichzelf uitverkoren als een tedere, minnelijke bruid; en nu, nu ben ik hem ontvlucht. Ach, ik heb hem verloren, ik heb mijn enige, uitverkoren lief verloren! Ach, welk een smart, ach, mijn ellendige hart, wat heb ik gedaan, wat heb ik verloren! Mijzelf en heel het hemelse heer – alles wat zaligheid en vreugde geven kon, het is me ontlopen.

Daar zit ik dan, ontbloot, want mijn valse minnaars, mijn ware bedriegers – ach, de misdadigers – ze hebben me trouweloos en alleen achtergelaten, weggegrist hebben ze al het goed, waarmee mijn enige lief mij gekleed had. Ach eer, ach vreugde, ach vertroosting, hoe ben ik nu toch beroofd van jullie! Dit ‘ach en wee’ zal mijn troost nu moeten zijn, voor eeuwig. Waarheen mij wenden? Mij toch heeft heel de wereld verlaten, want mijn lief, mijn enige, ik heb het verlaten. Ach en wee, dat ik dat toch deed! Wat een jammer, wee dat ongelukkige uur!

Zie mij aan, ik, al te late voorjaarsbloem¹, kijk naar mij, een sleedoorn, jullie rode rozen, witte leliën, en bemerk, hoe ras toch

¹ Vermoedelijk wordt hier bedoeld de herfststijlloos (*Colchicum autumnale*) die pas laat bloeit (augustus-november), dit in tegenstelling tot de bonte krokus (*crocus vernus*) die erop lijkt, maar bloeit van februari tot juni. Beide bloemen worden in de tijd van Seuse wel ‘*Zeitlos*’ genoemd. Zie: Zingerle Ignaz, *Diu zitelôse*, Innsbruck 1884.

verbleekt, verdort en verdwijnt de bloem, geplukt door deze wereld! Want van nu af moet ik levend sterven, verdorren in de bloei, jong verouderen en als een gezonde wegwijnen.

Ach, lieve Heer, van gering gewicht is wat ik lijd, vergeleken bij dit ene, dat ik jouw vaderlijk gelaat heb vertoornd, want dat is voor mij een hel en een lijden erger dan welk lijden ook. Ach, zo minnelijk had jij me voorkomen, zo teder mij vermaand, zo liefdevol mij naar je toegetrokken, en ach, dat ik dat allemaal zozeer vergat? Wee dit sterven!

Ach, menselijk hart, hoe dit te doorstaan! Ach, mijn hart, hard als staal lijk je wel, dat je niet uit elkaar spat van leed! Voorheen nog heette ik zijn lieve bruid, ach, helaas, helaas, ik ben niet waardig zijn arme wasvrouw nu te worden genoemd! Van bittere schaamte durf ik mijn ogen nooit meer op te slaan. Mijn mond zal steeds als stom moeten zijn tegenover hem, zowel in voor- als in tegenspoed. Ach, hoe eng is het mij in deze wijde wereld!

Ach, mijn God, was ik toch in een wild, woest woud, waar niemand me kon zien of horen, zodat ik het daar kon uitschreeuwen, heel dat verlangen van mijn hart, om daardoor het juk voor dit arme hart te ontlasten, want geen andere troost heb ik. O zonde, waartoe heb je me gebracht! Ach, valse wereld, wee hem, die jou dient! Hoe heb je me beloond, dat ik nu mij zelf en heel de wereld tot last ben en altijd wezen zal.¹

O, liet God zijn blik vallen op de rijke koninginnen, de rijke zielen, zij die door de schade van anderen wijs geworden zijn en hun eerste onschuld en reinheid naar ziel en lichaam bewaard hebben; hoe zalig zo te zijn in onwetendheid! O zuiver geweten, ontledigd en vrij hart, hoe weinig weet je toch van de gesteldheid van een zondig, bekommerd en zwaarmoedig hart. Wee mij, ik arme vrouw, hoe goed had ik het toch bij mijn bruidegom, en dat ik dat zo weinig besepte! Wie geeft mij een perkament zo groot als de hemel, wie mij inkt zoveel als de diepe zee bevatten kan, wie mij pennen als de boomblaren en grashalmen zoveel, zodat ik al mijn harteleed uit kan schrijven en de onherstelbare schade, teweeggebracht door het pijnlijke scheiden van mijn beminde! Wee mij, dat ik ooit geboren ben! Wat staat me anders nog te doen, dan me te werpen in de afgrond van de bittere wanhoop?’

¹ Job 7,20.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wanhoop niet, voor jou toch en alle zondaars ben ik in deze wereld gekomen, opdat ik je terugbrengen zal, terug naar mijn hemelse Vader, net zo getooid, en even klaar en rein, als je ooit was in het begin.

DE DIENAAR:

Wat is dat, wat ik daar hoor, wat weerklinkt zo zoet in een gestorven, verstoten en weggeworpen ziel?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ken je me dan niet? Waarom zo mistroostig? Ben je soms bezweken onder je mateloze harteleed? Mijn lieve kind, ik ben het toch, de tedere, de barmhartige Wijsheid, die de afgrond der grondeloze barmhartigheid, onpeilbaar in haar diepste afgrond voor alle heiligen verborgen, wijd openhoudt, om jou en alle berouwvolle harten mild te ontvangen. Ik ben het, de zoete Wijsheid, die arm werd en ellendig, om jou tot je waardigheid weer terug te brengen. Ik ben het, die de bittere dood gestorven is, om jou weer levend te maken. Bleek sta ik hier, bloedgekleurd en minnelijk, zoals ik stond aan de hoge boom van het kruis, tussen het gestrenge gericht van mijn Vader en jou. Ik ben het, je broeder, zie, ik ben het, je bruidegom! Vergeten heb ik alles, alles door jou aan mij misdreven, alsof het nooit gebeurd is; wanneer je je maar geheel en al tot mij keert en je niet weer van mij scheiden wil. Was je in mijn liefderijke, rozenkleurige bloed, hef omhoog je hoofd, open je ogen, en vat goede moed. Steek als teken van algehele verzoening deze bruidsring aan de vinger van je hand¹, kleed je in je oorspronkelijke gewaad, doe schoenen aan je voeten, en neem de minnelijke naam aan, zodat je mijn gemaal zult heten, voor eeuwig.

Zie, met hoeveel moeite ik je vrijgekocht heb; daarom ook, al zou heel de aarde een laaiend vuur zijn en lag in het midden daarvan een handjevol vlas, nee, naar zijn natuurlijke geaardheid zou het niet zo snel ontvankelijk zijn voor de vurige vlammen, als de afgrond van mijn oneindige barmhartigheid voor een mens die wederkeert.

¹ Luc. 15,22.

DE DIENAAR:

O, mijn Vader, o, mijn Broeder, ja, alles dat mijn hart vervullen kan met vreugde: wil mij, onwaardige ziel, genade betonen? O, welke genade, welke grondeloze barmhartigheid! Daarom werp ik me voor je voeten, hemelse Vader, en ik dank je uit de grond van mijn hart en smeed je, aanzie je minnelijke eniggeboren Zoon, die je uit liefde overleverde aan de bittere dood, en wil mijn grote misstappen vergeten. Gedenk, hemelse Vader, dat je weleer aan Noë beloofd hebt, en sprak: 'Ik wil mijn boog uitspannen in de luchten; hem wil ik aanzien, en hij zal een verzoeningsteken zijn tussen mij en het aardrijk.'¹ En ach, nu zie ook naar hem, lieve Vader, hoe uitgespannen en uitgerekt hij is, dat men al zijn beenderen en ribben kan tellen. Zie dan, hoe rood hij is en hoe groen, hoe geel² de liefde hem maakte! Aanschouw nu, hemelse Vader van je tedere, eniggeboren Kind de handen en armen en de voeten, zo jammerlijk uitgerekt, zie zijn schone lichaam zo roodgekleurd en doorwond, en vergeet de toorn op mij gericht! Gedenk, zou jij genoemd worden de barmhartige Heer, de Vader van de barmhartigheid, als je niet zou vergeven? Dat is toch de naam die jij draagt! Wie heb je je allerliefste lief geschonken? Aan zondaars! Heer, de mijne is hij; Heer, waarlijk de onze is hij! Ik sluit me vandaag in zijn uitgestrekte, weerloze armen, in een innig omvangen van de grond van mijn hart en mijn ziel, en wil van hem, in dit leven noch in de dood, nooit meer gescheiden worden. Daarom, eer hem vandaag in mij, genadelijk alles vergetend waarmee ik je ooit vertoornde; want eerder dunkt het me mogelijk de dood te ondergaan, dan jou, mijn getrouwe, hemelse Vader, ooit weer zwaar te vertoornen. Over al het lijden en de kwelling, over hel noch vagevuur, daarover klaag ik niet zo zeer, nee, dat veroorzaakt niet de pijn in mijn hart, het is omdat ik jou, mijn schepper, mijn Heer, mijn God, mijn verlosser, ach, al mijn vreugde en zieleweelde, ooit vertoord heb en schande aangedaan. Ach, kon ik doorheen alle hemelen mijn harteleed toch uitschreeuwen, en het hart in mijn lijf daarbij dan in duizend stukken uiteenspaten, ik zou het graag doen. En hoe vollediger jij mijn misstappen vergeeft, des te groter mijn hartepijn, daar ik tegenover jouw grote goedheid zo ondankbaar ben geweest.

¹ Gen. 9,13.

² Bedoeld zijn waarschijnlijk haematomen; hier een genezende bloeduitstorting, die de huid achtereenvolgens kleurt met de genoemde kleuren.

En jij, mijn enige troost, jij, tedergeliefde, uitverkoren Eeuwige Wijsheid, hoe kan ik jou ooit genoeg danken voor die meer dan alles vergeldende goedheid; want door jouw wonden, door jouw smarten heb je verzoening gebracht, en geheeld heb je de breuk, die alle schepselen tezamen nooit vermochten te helen! En daarom, mijn enige vreugde, leer me, hoe jouw minnetekens in mijn hele lichaam te dragen¹, en hen te allen tijde in mijn geheugen te bewaren, zodat heel de wereld en heel het hemelse heer zien kunnen, dat ik dankbaar ben voor die grondeloze weldaad, die jij aan mij, arme verloren ziel, bewezen hebt, en dat alleen vanuit jouw onpeilbaar grondeloze goedheid.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Je zelf en al het jouwe, wil dat vrijwillig aan mij geven, om het nooit weer terug te nemen; alles, alleen het onontbeerlijke niet, laat het onaangeraakt waar het is; zo zijn je handen waarlijk aan mijn kruis genageld; ga voort, opgewekt in goede werken en wees hierin standvastig; zo is je linkervoet vastgespijkerd; je ongestadig gemoed en verstrooide denken, bevestig deze standhaftig in mij: zo is je rechtervoet aan mijn kruis vastgestoken. Je geestelijke en lichamelijke krachten, ze mogen niet in lauwheid verlammen, ze moeten, gelijk mijn armen, uitgestrekt en opgespannen in mijn dienst zijn. Je verzwakte lichaam moet, als de benen van mijn goddelijke lichaam, dikwijls in geestelijke oefeningen vermoeid raken en op het punt staan te bezwijken in het vervullen van zijn verlangen. Menig onbekend lijden, zal je prangend drukken dicht tegen mij aan binnen de nauwe ruimte van mijn kruishout, en het zal je, gelijk ik, minnelijk maken en bloedgekleurd.

Het wegsterven van jouw natuur zal mij weer bloeiend maken; jouw vrijwillig op je genomen pijn zal mijn vermoeide rug een rustbed geven; jouw krachtige afwijzing van de zonde zal mij het gemoed verlichten; jouw hart, ingekeerd in aandacht, zal het mijne in alles verzachten; jouw hart, opvlammend in vuur, zal mijn minnend hart ontvlammen.

DE DIENAAR:

Eeuwige Wijsheid, voer mijn goede wil op tot jouw hoogste lof, jouw allerliefste wil nabij, want waarlijk, jouw juk is zacht en je

¹ Cfr. Gal. 6,17.

last licht¹; dat weten allen die het ondervonden, zij die ooit de zware last van de zonden moesten torsen.

¹ Mat. 11,30.

6 Hoe bedrieglijk wereldse liefde is, hoe minnelijk echter God zelf.

Minnelijke goed, verwijder ik me van jou, hoe weinig ook, dan vergaat het me als een klein ree dat zijn moeder is kwijt geraakt, en dat achterna gezeten door jagers met haastige sprongen heen en weer huppelt, totdat het zijn leger weer bereikt heeft.¹ Heer, ik vlucht, ik ijl naar jou met vurig, innig verlangen, zoals het hert naar de levende bron.² Heer, een enkel ogenblik zonder jou het is als een heel jaar; een dag zonder jouw aanwezigheid, het is voor een minnend hart als duizend jaren. Welaan dan, jij vredetwijn, jij mei-loot, jij bloeiende rozenstruik, ontsluit je armen, leg open en spreid de bloemversierde takken van je goddelijke en menselijke natuur. Heer, jouw aangezicht is zo vervuld van genade, jouw mond zo overvloeiend van levende woorden, geheel jouw levenswandel is een heldere spiegel van alle orde en zachtmoedigheid! O jij, gelukzalige aanblik voor alle heiligen, hoe waarlijk zalig degene die jouw zoete gemeenschap waardig is!

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Velen zijn daartoe geroepen, slechts weinigen zijn uitverkoren.³

DE DIENAAR:

Lieve Heer, hebben zij zich van jou of jij je van hen verwijderd?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Open de ogen van je innerlijk, en aanschouw dan dit beeld.

DE DIENAAR,

hij zag op en schrok, en met een diepe, innerlijke zucht zei hij: Ach, beminde Meester, dat ik ooit geboren ben! Zie ik dit waarlijk? Is het een droom? Voorheen zag ik je in zulk grote schoonheid, zo lieflijk en bevallig; nu zie ik slechts een arme,

¹ Vrouwe Wijsheid wordt hier geduid naar een van haar moederlijke aspecten. Voor een bespreking van de geschiedenis van deze topos, zie: Kitty (C.M.H.) Bouwman, *Mater Sapientia. De mystagogische functie van het moederschap van God en het geestelijke moederschap bij Augustinus*. [Diss] Utrecht 2015. mn. hfdst.1, pp. 12-91.

² Ps. 42(41),2 (Vulg.) ‘*Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus.*’

³ Mat. 22,14.

verdreven, ellendige pelgrim, deerniswekkend steunend op zijn staf, staande voor een oude vervallen stad.¹ De grachten zijn ingevallen, de wallen bouwvallig geworden, hier en daar zie je een slanke torenspits van het oude gebouw die nog overeind staat. En in die stad bevindt zich een grote menigte, en onder hen zijn er velen, die dieren in mensengestalte schijnen te zijn. En daartussen loopt de arme pelgrim heen en weer, zoekend of iemand hem de hand wil reiken. Ach, ik zie nu, dat de menigte hem achteloos van zich wegduwt en hem in haar bedrijvigheid nauwelijks een blik waardig achten. Maar sommigen van hen, zij bieden hem de hand; dan komen die anderen, die wilde dieren, en ze verhinderen het. En dan hoor ik de arme pelgrim uit de grond van zijn gekwelde hart zuchten en zeggen: ‘Ach, hemel en aarde, heb erbarmen. Ik was het die deze stad met harde inspanning veroverd heb – dat mij nu een dergelijke slechte ontvangst bereid wordt, en zij die zich hiervoor nooit enige moeite hebben getroost, dat zij hier nu zo vriendelijk ontvangen worden!’

Heer, dat is het wat ik voor me zie. Ach, minnelijke God, wat is de betekenis hiervan? Is het waarheid of verbeelding?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wat je voor je ziet, is het gezicht van de naakte waarheid. Hoor nu deze weeklacht en laat haar je gevoelige hart erbarmen. Zie, ik ben de arme, verdreven pelgrim, die je gezien hebt. Hooggeacht werd ik eens in die stad, nu ben ik er op deerniswekkende wijze uit verdreven.

DE DIENAAR:

Ach, beminde Heer, welke stad is dat en wat voor mensen bevinden zich daarin?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

De bouwvallige stad, dat is het oprecht geestelijk gemeenschapsleven, de stad waarin men mij voorheen zo eendrachtig diende, en waarin men zo vroom en waarachtig leefde en die nu

¹ Cfr. *Hor.* 1,5 waarin een uitgebreider visioen beschreven wordt; het bevat een tweede visioen, dat in de Middelhoogduitse versie ontbreekt. Voor een analyse zie: Haas, Alois M, *Civitatis Ruinae. Heinrich Seuses Kirchenkritik*, in: Festschrift Walter Haug und Burghart Wachinger, hg. v. J. Janota, P. Sappller, F. Schanze, K. Vollmann, G. Vollmann-Profe, H. J. Ziegeler, Tübingen 1992, pp. 389-406.

op vele plaatsen op instorten staat. Dat de grachten invallen en de wallen scheuren vertonen, dat wil zeggen: de vrome gehoorzaamheid, de vrijwillige armoede en de ingetogen zuiverheid in heilige eenvoud, ze beginnen af te brokkelen, hoewel de hoge spitsen de schijn van vroeger nog ophouden. De grote menigte echter, de wilde dieren in mensengestalte, dat zijn de wereldse harten, gehuld in een geestelijk gewaad, die door ijdele bedrijvigheid gericht op vergankelijke goederen mij uit hun harten verdreven hebben. Dat sommigen daarentegen mij de hand wilden reiken, en anderen hen tegenhielden, wil zeggen: dat enige goedwillende mensen een goed begin maken, en door verkeerde raad en voorbeelden omkeer maken. De staf, waarop ik steunde, toen ik voor hen stond, dat is het kruis van mijn bittere lijden, waarmee ik hen steeds manend opriep zich liefdevol met hun hart alleen tot mij te wenden. Het klaaglijke roepen, dat je hoorde, wil zeggen, dat mijn dood hier begint te roepen, en met aanzwellende stem roept over hen, in wie mijn grondeloze liefde noch mijn bittere dood in staat bleken mij in hun harten niet te verstoten en te verdrijven.

DE DIENAAR:

O, lieve Heer, hoe snijdt het me door hart en ziel, dat jij die zo minnelijk bent, met alles wat je geeft, in zovele harten toch zo weinig geacht wordt. Ach, lieve Heer, wat wil je hun dan geven, zij die jou nu in je hulpeloosheid, waarin de menigte je verworpen heeft, hun handen in oprechte trouw en liefde reiken.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wie om mijnentwil vergankelijke liefde opgeven, alleen mij in oprechte trouw en liefde aannemen en daaraan vasthouden, hen wil ik met mijn goddelijke liefde en zoetheid tot gemaal zijn, en bij hun dood mijn handen hun reiken, en hen op de troon van mijn eeuwige waardigheid ten aanschouwe van heel het hemelse heer verhogen.

DE DIENAAR:

Heer, velen zijn er toch, die jou wel willen liefhebben maar van vergankelijke liefde niet aflat. Heer, jou willen ze wel liefhebben, als het maar niet ten koste gaat van wereldse liefde.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Dat is even onmogelijk, als de hemel samenpersen om hem in een kleine notendop in te sluiten. Ze verontschuldigen zich met mooie woorden, ze bouwen op de wind en timmeren hun huis boven op de regenboog. Hoe kan het eeuwige zich verstaan met het tijdelijke, waar het ene tijdelijke het andere niet kan uitstaan? Hij bedriegt zich klaarblijkelijk zelf, die de koning aller koningen meent te kunnen huisvesten in een herberg of hem denkt onder te brengen in een afgelegen knechtenhuis. In loutere afgescheidenheid van al het geschapene moet hij zich houden, hij die deze gast op waardig wijze ontvangen wil.

DE DIENAAR:

Ach, zoete Wijsheid, ze lijken wel betoverd, zij die dit niet inzien!

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Volkomen verblind zijn ze, ze jagen elk verlangen na dat hun vreugde belooft, maar hun toch nooit geheel bevredigen of vervullen zal. Nog voordat hun één vreugde ten deel valt, komen ze tien maal verdriet tegen, en hoe meer ze hun begeerte achterna lopen, des te harder stoten ze op hun ongenoegen. Bedenk toch, dat goddeloze harten steeds in vrees en schrik leven moeten. Zelfs een kortstondige vreugde, wanneer deze hun ten deel valt, smaakt wrang, want slechts met moeite kwam ze; en ze bezitten haar in grote angst, en ach, in bitterheid verliezen ze haar. De wereld is vol van ontrouw, valsheid en onbestendigheid; is er geen voordeel meer, dan ook niet langer vriendschap. Kortom: oprechte vriendschap, volkomen vreugde, noch bestendige vrede van het hart werd ooit gewonnen in de schepselen.

DE DIENAAR:

Ach, lieve Heer, hoe bedroevend dit toch is! Ach, zo veel edele zielen, zo veel minnende harten, zo veel heerlijke, naar Gods beeld geschapen schepselen, bestemd door het huwelijk jouw koningin en keizerin te worden, om te heersen over hemel- en aardrijk, dat zij zich zo dwaas verdolen en omlaag halen! Kom hen te hulp, lieve God, help hen die zich vrijwillig zo verliezen, want naar jouw ware woorden ware het beter voor hen dat hun ziel gescheiden zou zijn van hun lichaam, dan dat jij, het eeuwig

Leven, moet scheiden van een ziel waarin je geen enkele woonplaats aantreft.¹

Wee, jullie domme dwazen, hoe neemt jullie schade toe, hoe vermeerdert zich jullie grote verlies, hoe laten jullie de mooie, edele, de heerlijke tijd toch vervliegen, die jullie nauwelijks nog of nooit weer terug kunnen brengen! En dan, hoe opgewekt zijn jullie hieronder, alsof het jullie niets uitmaakt!

Ach, milde Wijsheid, kenden ze toch hun eigen toestand, wisten ze toch!

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Verbaas je en weeklaag, ze weten het, ze ervaren het ieder ogenblik, en laten het toch niet na. Ze weten het en willen het toch niet weten. Hun onvolkomen grond willen ze mooier maken, ze willen hem opglanzen, terwijl hij ongelijk is aan de loutere waarheid, zoals ze ontdekken zullen op de jongste dag, wanneer het te laat is.

DE DIENAAR:

Ach, tedere Wijsheid, hoe dwaas moeten ze zijn, hoe anders dit te verklaren?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ze willen aan ongemak en lijden ontsnappen, en vallen er midden in; en wanneer ze mij, het eeuwige Goed, en mijn zoete juk niet willen dragen, dan worden ze volgens de beschikking van mijn strenge rechtvaardigheid met vele zware lasten overladen. Ze vrezden de rijp en vallen in de sneeuw.²

DE DIENAAR:

Welaan, tedere, barmhartige Wijsheid, gedenk, dat niemand zonder jouw kracht ook maar iets vermag. Ik zie geen andere hulp, als dat ze hun bedroefde ogen opheffen tot jou, en zich voor de voeten van jouw genade werpen met de bittere tranen van hun harten, opdat jij hen verlichten zult en bevrijden van de zware ketenen waarmee ze gebonden zijn.

¹ Cfr. Mat. 18,6.

² Cfr. Job 6, 14-18.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Te allen tijde ben ik bereid te helpen, zouden zij oprecht bereid zijn om zich door mij te laten helpen; niet ik ben het die hen verlaat, zij zijn het die mij verlaten.

DE DIENAAR:

Heer, pijn doet het, wanneer lief van lief moet scheiden.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Dat zou zo zijn, kon of wilde ik niet in hun liefdevol hart heel hun lief liefdevol vervangen.

DE DIENAAR:

Ach, Heer, het is zo moeilijk oude gewoontes op te geven.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het zal echter nog veel moeilijker worden, de foltering en verduren die komen gaan.

DE DIENAAR:

Heer, wellicht is hun innerlijk zo goed geordend, dat het hun geen schade brengt.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik was het die het meest geordend was en van aardse liefde het meest onthecht. Hoe kan geordend zijn, wat van nature het hart wanordelijk maakt, het gemoed verwart, wegtrekt van het innerlijk en het hart zijn vrede ontnemt? Het breekt de poorten open, waarachter het goddelijk leven verborgen gaat, namelijk de vijf zintuigen. Het berooft je van de bescheidenheid en brengt vermetelheid, genadeloosheid en godsvervreemding; lauwheid aan het innerlijk en traagheid aan het uiterlijk.

DE DIENAAR:

Heer, het dunkt hun niet dat ze er erg door gehinderd worden, zolang wat en hoe zij minnen maar de schijn heeft van geestelijk leven.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Soms wordt een helder oog even snel verblind door witte meel als door grauwe as. Zie, was ooit menselijk omgang zo

onschadelijk als de mijne met mijn dierbare discipelen? Geen ijdele woorden daar, geen uitgelaten gebaren, begonnen werd niet met hoge geestelijke gesprekken om uiteindelijk af te zakken naar de diepten van hol gepraat; slechts oprechte ernst trof men er en volle waarheid zonder enige bijgedachten. En toch, mijn lichamelijke tegenwoordigheid moest hun onttrokken worden, vooraleer ze voor de Geest ontvankelijk konden worden.¹ Hoeveel te meer zal menselijke omgang hier tot hindernis zijn! Nog voor ze door de één tot inkeer komen, worden ze al door duizenden naar buiten geleid; nog voor één hen leert de juiste weg te gaan, zijn ze al vaak verdwaald door slechte voorbeelden. Kort gezegd: zoals de koude rijp in de maand mei de heerlijke bloesem laat verwijnen en verwelken, net zo laat de vergankelijke liefde wegwijnen alle vrome ernst en geestelijk tucht. En zou je nog twifelen, laat je oog dan eens gaan langs die bloeiende, mooie wijngaarden, die eens zo heerlijk in hun eerste bloesempracht stonden, en hoe dat er allemaal nu verlept en verwelkt bijstaat, zodat men van vurige ernst en innige vroomheid weinig meer merkt. Juist dat maakt de schade onherstelbaar, dat tot gewoonte is geworden, en wat in geestelijke zin als eerbaar gezien wordt, maar zo heimelijk geestelijke volkomenheid verwoest. Schadelijker is het, naarmate het onschadelijker lijkt. Ach, hoe menig edele kruidentuin, schoon gesierd met kostelijke gaven, als een hemels paradijs waarin het God welgevallig was te wonen, die nu door vergankelijke liefde tot een tuin vol onkruid verworpen is! Waar eens rozen en leliën bloeiden, dat staat nu vol met doornstruiken, netels en distels, en waar eens de heilige engelen plachten te wonen, daar wroeten nu de varkens. Wee, wee, ongelukkig uur, waarop men van alle ijdele woorden, van alle verloren tijd, van al het verzuimde goed, rekenschap zal moeten afleggen, waarop alle onnutte woorden, gesproken, gedacht, of geschreven, verborgen of bekend, voor God en de hele wereld openlijk gelezen worden en niets hun bedoeling zal verbergen.

DE DIENAAR:

Ach Heer, dit zijn snijdende woorden, een stenen hart moet het zijn, dat hierdoor niet bewogen wordt. Minnelijke Heer, sommige harten nu zijn zo teer, dat ze eerder door liefde dan door

¹ Cfr. Joh. 16,7.

vrees worden aangetrokken; en daar jij, de Heer van de natuur, niet een vernier van de natuur bent – want van de natuur ben jij de voltooiër¹ – daarom, minnelijke Heer, beëindig deze treurige rede, en zeg me, hoe je de ‘Moeder van de schone liefde’ bent, en hoe zoet toch jouw liefde is.

¹ Overeenkomstig het ‘scholastieke axioma’: *Deus non destruit naturam, sed perficit eam*. Zie bijv. ook: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.1 a.8 ad 2: ‘*Cum enim gratia non tollat naturam, sed perficiat, oportet quod naturalis ratio subserviat fidei; sicut et naturalis inclinatio voluntatis obsequitur caritati.*’ [Aangezien immers de genade de natuur niet vernietigt, maar ze vervolmaakt, moet de natuurlijke rede dienstbaar worden gemaakt aan het geloof, evenals de natuurlijke neiging van de wil de liefde dient.] Zie ook: Eckhart, *RdU*, 22 in: ed. Largier II 416 18-33. Zie verder het rijke artikel van J. B. Beumer, *Gratia supponit naturam. Zur Geschichte eines theologischen Prinzips*, in: *Gregorianum*, Vol. 20, No. 3 (1939), pp. 381-406.

7 Hoe minnelijk God is.

DE DIENAAR:

Heer, overdenken wil ik die oproep tot liefde, toen je in het Boek der Wijsheid van je zelf zei: 'Transite ad me omnes etc., – Komt allen tot mij, die naar mij verlangen, en van mijn vruchten zullen jullie verzadigd worden. Ik ben de moeder van de schone liefde, mijn geest is zoeter dan honing, mijn erfdeel overtreft honing en honingraat. Edele wijn en zoet gezang verblijden het hart, en hoger nog dan deze beide staat de liefde tot de Wijsheid.¹ Lieve Heer, je kunt je zelf zo minnelijke en teder tonen, dat alle harten jou willen genieten en een smachtend verlangen voelen naar jouw liefde. Liefdewoorden vloeien zo levendig uit je zoete mond, dat hun kracht vele harten diep verwond heeft in de opbloei van haar dagen, zo dat in hen alle liefde voor het vergankelijke helemaal uitdoofde. Welaan, lieve Heer, daarnaar schreit mijn hart, daarnaar hunkert mijn hart, daarover zou ik je zo graag horen spreken. Spreek dan, mijn enig uitverkoren Troost, een enkel woordje tot mijn ziel, tot je arme dienaar, want onder jouw schaduw ben ik zoet ingesluimerd, mijn hart echter waakt.²

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Hoor mijn dochter, en zie, neig je oor tot wat ik zeg³, keer vastberaden in tot je zelf en vergeet jezelf en alle dingen. Ik ben in mijzelf het onbegrepen Goed, dat steeds was en altijd is, dat nooit uitgesproken was en nooit uitgesproken zal worden. Ik kan mij wel aan een hart op innerlijke wijze laten voelen, maar geen tong die mij wezenlijk verwoorden kan of uitspreken. En toch, wanneer ik mezelf, het bovennatuurlijke, onveranderlijk Goed, geef aan welk schepsel ook, overeenkomstig haar mogelijke ontvankelijkheid voor mij, dan omwikkel ik de glans van de zon met een doek en geef ik je op deze wijze geestelijke begrip gehuld in lieflijke woorden, die verwijzen naar mij en mijn zoete liefde, aldus: Teder vertoon ik me voor de ogen van je hart; kled en sier me nu op geestelijke wijze, maak me zo bekoorlijk als je verlangen je ingeeft, en tooi me met alles, al

¹ Sir. 24,24.

² Sir. 24,26-28; 40,20.

³ Ps. 44(45),11.

wat jou opwekken kan tot liefde en genieting en tot volkomen hartelust je hart bewegen mag.¹ Zie, dat alles, ja, alles wat alle mensen kunnen uitdenken over gestalte, bevalligheid, en genade, in mij nog heerlijker is dan iemand in staat is uit te spreken.² En zulke woorden zijn het dan, waarbinnen ik mij te kennen kan geven.

Luister nu verder: Ik ben van hoge afkomst, van edel geslacht; ik ben het minnelijk Woord van het vaderlijk Hart, het Woord waarop – vanwege de grondeloze liefde van mijn natuurlijke zoonschap voor zijn loutere vaderlijkheid – zijn minnelijke blik rust met zalig welgevallen en in de zoet opvlammende liefde van de Heilige Geest. Ik ben van het welbehagen de troon, van de zaligheden de kroon; mijn ogen zo klaar, mijn mond zo zacht, mijn wangen als licht glanzend, rood als rozen, mijn gestalte zo welgevormd en bekoorlijk als gestalte maar wezen kan. Al moest een mens tot aan de jongste dag in een gloeiende oven wachten, om slechts eenmaal mij te aanschouwen, zelfs dan nog was het onverdiend. Zie, zo heerlijk ben ik getooid met een lichtend gewaad, zo sierlijk omstraald met de veelkleurige bloei van levende bloemen, met rode rozen en witte leliën, met lieflijke viooltjes en bloempjes allerlei, dat al de heerlijke meibloesems, al het lichtend groen van frisse akkers en al die tere bloempjes van de heide, vergeleken met deze mantel zijn als ruwe distels.

In de godheid speel ik het spel der vreugde, wat de engelscharen zo vervult van vreugde, dat voor hen duizend jaren zijn als een luttel uur. Heel het hemelse heer, in steeds nieuwe verwondering valt hun blik verrast op mij. Hun ogen, verzonken in de mijne, hun hart, naar mij gericht, hun ziel, hun gemoed, tot mij gedurig teruggebogen. Zalig degene, die dit minnespel, die deze heerlijke hemelse reidans aan mijn zijde, aan mijn zachte hand, in zorgeloze zekerheid voor altijd en eeuwig dansen kan! Een enkel woord, uit mijn zoete mond zo levendig aldaar gezongen, het overtreft al het gezang van alle engelen, de klank van alle harpen, van alle zoete snarenspeel.

Welaan, zie, ik ben zo bekoorlijk om te beminnen, zo verlokkelijk om te omhelzen, en voor een zuivere ziel zo zoet om te kussen, dat alle harten verlangend naar mij moesten openbreken.

¹ Hoogl. 2,3; 5,2.

² Cfr: Dionysius Areopagita. *De div. nom.* I. 1; *De eccl. hier.* II.

Ik ben zacht en gevoelig, in de nabijheid van een reine ziel te allen tijde. Ik ben haar verscholen nabij, aan tafel, bij het gebed, waar ze ook maar gaat of staat; ik wend me herwaarts, wend me derwaarts. In mij is niets wat mishaagt; in mij is alles wat verblijden kan, wat het hart wensen kan, wat de ziel begeren kan. Zie, een louter goed ben ik; wie in de tijd slechts één enkel druppeltje van mij ten deel zou vallen, alle vreugde en lust van deze wereld werd hem tot bitterheid, al het goed en elke eer voor hem afval zonder enige waarde.¹ Zij, de beminden, worden door mijn zoete minne omvat en ondergedompeld in het Enig Eén, in minne ongebeeld, in woorden onvatbaar, en ze worden ontbonden om te vervloeien in het goed waaruit ze zijn voortgevloeid. Mijn liefde kan ook beginnende harten ontdoen van de zware lasten van de zonde, en hun een vrij, welgemoed en onbekommerd hart geven en een rein, onbelast geweten. Zeg mij: wat ter wereld, wat kan hiermee vergeleken worden? Heel de wereld kan tegen zulk een hart niet opwegen, want de mens, die zijn hart alleen mij schenkt, hij leeft heerlijk en sterft in zekerheid; hier bezit hij het hemelrijk en daar de eeuwigheid. Nu zie, veel woorden heb ik tot je gesproken, maar hierbinnen blijft mijn minnelijke schoonheid even onberoerd als het firmament door jouw kleinste vingertje, daar geen oog haar ooit zag, geen oor haar ooit hoorde, geen hart haar ooit omsloot.² Deze aanwijzingen zijn je desondanks gegeven, opdat je daardoor onderscheid kunt maken tussen mijn zoete minne en de valse en vergankelijke.

DE DIENAAR:

O jij, tere, vreugde schenkende bloem van het veld³, mijn beminde hartelief door de armen van de reine, minnende ziel omvangen, hoe duidelijk dit alles toch voor hem is die jou ooit waarlijk ontving, en hoe zeldzaam vreemd het hen in de oren klinkt die van jou geen weet hebben en wier hart en gemoed nog vleselijk zijn. Ach, beminnelijk, onbevattelijk Goed, in deze weldadige stonde, dit zoete nu, wil ik je een verborgen wonde tonen, die mijn hart draagt, door jouw liefde geslagen. Ach Heer, liefde die gedeeld moet worden, is als water verenigd met vuur: minnelijke Heer, je weet, dat waarlijk vurige liefde geen

¹ Fil. 3,8.

² 1 Kor. 2,9.

³ Hoogl. 2,1.

tweeheid verdragen kan. Ach, tedere Heer, van mijn hart, van mijn ziel de enige, daarom verlangt mijn hart zo innig, dat je mij jouw bijzondere liefde en minne schenkt, dat jouw goddelijke ogen op mij in het bijzonder met welbehagen rusten zullen. Ach, Heer, zoveel liefhebbende harten bezit je, die je allemaal van harte beminnen en veel bij je kunnen bewerkstelligen – ach, tedere, welbeminde Heer, hoe staat het met mij?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Een minnaar ben ik, die in enkelheid niet ingeklemd, in menigvuldigheid niet verdund wordt. Ik ben altijd bij je, met jou alleen, om jou bekommerd met een toewijding die uitsluitend jouw liefde zoekt, en om alles te volbrengen wat jou toekomt, alsof ik ledig stond van al het andere.¹

DE DIENAAR:

Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est.² O Heer, waar heb je me heengevoerd? Hoe verward ben ik toch, hoe toch is mijn ziel heengesmolten door de vriendelijke, zoete woorden van mijn Beminde! O, wend je klare ogen van mij af³, want ontzet ben ik door hen. Waar was ooit een hart zo hard, waar een innerlijk zo kil en lauw, dat, wanneer het jouw zoete, levende, minnende woord hoorde, dat opvlamt als een laaiende vuur, niet versmelten zou, niet verhit zou worden in jouw zoete liefde? Wonderlijk, ja, wonder hoger dan alle andere, dat wie jou aldus ziet met de ogen van zijn hart, dat zijn hart niet geheel van liefde heensmelt! O, hoe zalig de minnaar is, die jouw ge-
maal heten mag en zijn; hoeveel zoete troost toch en

¹ Cfr. Augustinus, *Confessiones*, III, 11 [...] *o tu bone omnipotens, qui fic curas unumquemque nostrum, tamquam solum cures, et sic omnes, tamquam singulos.* [...] O, jij Goede en Almachtige, jij die zó zorgt voor eenieder van ons, alsof je alleen voor hem zorgt, en zó voor allen, alsof je voor ieder afzonderlijk zorgt.] Cfr. ook: Ovidius, *Ars amatoria* III, 564: *“Non bene cum sociis regna Venusque manent.”*. Cfr.: *Horologium* I.6, ed. Künzle p. 426. Zie hier ook: Barbara Newman. *Henry Suso and the Medieval Devotion to Christ the Goddess*, in: *Spiritus: A Journal of Christian Spirituality*, Volume 2, Number 1, Spring 2002, pp. 1-14. *This model, with all its asymmetry, is deeply rooted in medieval exegesis. Solomon too had “sixty queens and eighty concubines, and maidens without number” (Cant. 6.7), while the Lamb has 144,000 virgins to follow him wherever he goes (Apoc. 14.3–4). But the model is inescapably gendered: in a patriarchal society that insisted in real life on strict monogamy, God could be imagined as a king with an enormous harem, but hardly as a queen with innumerable lovers.* Cit. p.7.

² ‘Heengesmolten is mijn ziel, toen mijn Geliefde sprak.’ Zie: Hoogl. 5.6.

³ Hoogl. 6.4.

vertrouwelijke liefde hij van jou ontvangen mag! O, zoete, tedere maagd Sint-Agnes, minnares van de Eeuwige Wijsheid, hoe mocht jij je toch verheugen over je bruidegom, toen je zei: 'Zijn bloed heeft mijn wangen rozenrood gekeurd!'¹

Ach, lieve Heer, wanneer zal ik zo waardig bevonden worden, dat mijn ziel jou tot minnares mag zijn! Zie, zou het mogelijk zijn, dat alle lust, vreugde en liefde, die deze wereld in zich draagt, in één mens verenigd zou zijn, ik zou hem om jou willen prijsgeven. Ach, gezegend hij, die, geboren in deze wereld, jou tot minnaar is en zo heten mag! Al had een mens duizend levens, hij zou ze allemaal moeten inzetten, om jou te kunnen winnen.

O, jullie godsvrienden, ja allen, het hele hemelse heer, en jij, lieve maagd Sint-Agnes, help mij tot hem te bidden, want nooit heb ik waarlijk geweten, wat zijn liefde is. O, mijn hart, ont DOE je van alle traagheid, en zie of je voor je dood zo ver komen kunt, dat je zijn zoete liefde smaken mag. Hoe loom en traag toch heb je je leven tot nu toe geleefd!

O, tedere, schone, uitverkoren Wijsheid, wat is het toch dat jou tot een minnelijk lief maakt zo verheven boven elk lief van deze wereld! Hoe ongelijk jouw liefde toch aan de schepselijke! Hoe bedrieglijk alles is, alles wat in deze wereld beminnelijk schijnt en waant iets te zijn, wanneer men het van nabij en goed begint te kennen! Heer, waarheen ik ooit mijn ogen ook heb gewend, steeds ondervond ik een 'nisi'² en een 'als dat er niet was'; want was de gestalte schoon, de bekoorlijkheid ontbrak, was ze mooi en beminnelijk, zo niet haar manieren, en zelfs als ze dit alles bezat, het schortte altijd wel ergens aan, ofwel van binnen ofwel van buiten, iets waardoor mijn hart keerom maakte. Bij meer vertrouwelijke omgang en nadere kennismaking trof mij, dat ze getekend werd door een zeker verdriet over zichzelf. Jij echter, jij, schoon en grondeloos beminnelijk, bekoorlijk en welgevormd in woord en manieren, adellijk en deugdenvol, rijk en machtig, naar het innerlijk vrij en naar het uiterlijk helder!

¹ *'Et sanguis ejus ornavit genas meas.'*: uit een antiphon, gezongen vroeg in de ochtend op het feest van Sint-Agnes op 21 januari. Op de feestdag van Sint-Agnes had Seuse zijn eerst 'ontrukking' (*Vita*, hoofdstuk 2) en, jaren later, ook op deze dag, bracht hij zijn dwalende zus terug op het juiste pad, nadat hij Sint-Agnes om hulp had geroepen (*Vita*, hoofdstuk 24).

² *'Nisi'*: gebruikt in het latijn bij een voorwaarde, in de betekenis van: 'als niet', 'tenzij'.

En nog iets is er, iets wat op aarde ik nooit vond, namelijk een waarlijk tegemoetkomen, beantwoordend aan de krachten en vermogens en het verlangend zoeken van een oprecht minnend hart. Hoe beter men je kent, hoe meer men van je houdt; hoe vertrouwelijker de omgang, hoe minnelijker men je vindt. Mijn God, welk grondeloos, volmaakt, louter goed ben je toch!

Ziet en bemerk, jullie harten, hoe bedrogen zij zijn, die hun liefde op iets anders richten! Ach jullie, valse minnaars, vlucht ver weg van mij, kom nooit meer in mijn nabijheid, want alleen dit ene lief heb ik voor mijn hart uitverkoren, het enige waarvan mijn hart, ziel en verlangen en al mijn krachten verzadigd worden met innige liefde, die nooit vergaan zal.

Ach Heer, kon ik je op mijn hart toch uittekenen, kon ik jouw naam in het innigste van mijn hart en ziel met gouden letters toch insmelten, zo dat je in mij nooit uitgedelgd kon worden!¹ Ach wat is het te betreuren, dat mijn hart zich hier nooit om bekommerd heeft! Wat rest er van al mijn liefdes, niets dan verloren tijd, vervlogen woorden, een lege hand, een paar goede werken en een geweten bezwaard door misstappen. Lieve Heer, dood me liever in jouw liefde, want van jouw minnelijke voeten wil ik nooit meer wijken!

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik voorkom hen die mij zoeken, ontvang met liefdevolle vreugde hen die naar mijn liefde verlangen. Alles, wat jullie in de tijd van mijn zoete liefde maar smaken mogen, als een druppeltje tegenover de zee is het, vergeleken met de liefde in de eeuwigheid.

¹ Cfr. Hoogl. 8,6. (Vulg.) *'Pone me ut signaculum super cor tuum,...'* [Draag mij als een zegel op jouw hart,...]: een citaat dat het motto vormt van *Brief XI (KlBrB)* waarin Seuse verwijst naar de Ignatius-legende uit de *Legenda Aurea* van Jacobus de Voragine, een legende die Seuse dus gekend moet hebben. In de *Legenda Aurea* (nr. 36 ad 4) kan men lezen dat Ignatius van Antiochië voortdurend de naam Jezus Christus aanriep terwijl hij gemarteld werd. Toen de beulen hem vroegen waarom hij dat deed, antwoordde hij dat die naam geschreven stond in zijn hart. Na zijn dood opende men zijn hart. Men vond er inderdaad de naam Jezus Christus, geschreven in gouden letters.

8 Een verklaring van de drie punten, die een minnaar het meest in tegenspraak schijnen met God¹; hiervan eerste punt: Hoe hij zo toornig kan lijken en nochtans zo minnelijk is.

DE DIENAAR:

Ach, lieve Heer, drie dingen zijn het waarover ik me innerlijk zeer verwonder. Het eerste is: dat je zo bovenmate minnelijk bent in jezelf, en dat je toch een zo strenge rechter bent van misstappen. Heer, als ik me verdiep in jouw grimmige gerechtigheid, dan schreeuwt mijn hart met een stem gekweld door verlangen: wee, wee, allen die ooit gezondigd hebben; wisten ze maar van dit strenge vonnis, zwijgend en zonder tegenspraak te dulden door jou uitgesproken, over alle zonden, ook over die van je allerliefste vrienden, ze zouden zich liever de tanden en de haren uitrukken, dan jou ooit nog te vergrammen. Ach, jouw vertoornd gelaat is zo grimmig, ondraaglijk is het wanneer je je afkeert in misprijzen – ach, wee mij – jouw woorden in ergernis uitgesproken zijn zo vurig, ze snijden door hart en ziel. Ach, Heer, bescherm me voor je vertoornde aanblik, en stel je wraak over mij niet uit tot gene wereld. Zie, al had ik er slechts een vermoeden van, dat je om mijn schuldige gebreken je gelaat misprijzend van mij zou afwenden, Heer, voor mij zou het ondraaglijk zijn, niets in de wereld zou mij zo bitter zijn. Ach, Heer en getrouwe Vader, hoe zou mijn hart dan ooit jouw huiveringwekkend aangezicht kunnen verdragen! Ach, wanneer ik het beeld tot me laat doordringen van jouw in toorn vertrokken gelaat, dan is mijn ziel helemaal ontstelt, al mijn krachten sidderen, en het is dan alsof de hemel verduistert en zwart wordt en er daar vuur in de wolken woedt, en krachtige donder de wolken uiteenscheurt, zodat het aardrijk beeft, en dat je dan een vuurstraal afschiet op een mens. Heer, niemand vertrouw op jouw zwijgen, want waarlijk, dit stille zwijgen, het wordt gevolgd door een grimmige donderslag. Heer, het vertoornde aangezicht, uitdruk van je vaderlijke toorn, het is voor een mens, die bang is jou te vertoornen en te verliezen, een hel erger dan welke hel ook – ik wil nog zwijgen over de grimmige aanblik die de bozen op de jongste dag met harteleed moeten aanschouwen. Wee, wee, en nog eens wee hun, die zulk groot

¹ Voor punt 2 en 3, zie de volgende hoofdstukken.

onheil wacht! Heer, hoe verbaas ik me toch met heel mijn hart, dat je desondanks zegt zo minnelijk te zijn.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik ben het onveranderlijk Goed ik blijf mij zelf steeds gelijk.¹ Dat ik echter veranderlijk schijn, dat komt door de verandering van hen, die mij in hun zonde anders zien dan zonder zonde. Naar mijn natuur ben ik minnelijk, en niettemin een verschrikkelijke rechter bij misstappen. Ik verwacht van mijn vrienden, dat ze mij op kinderlijke wijze vrezen en liefhebben, opdat deze vrees hun altijd voor zonde zal behoeden, en de liefde hen met mij verenigen zal in volmaakte trouw.

¹ Cfr. *Hor.* I,7, 436,5. ed. P. Künzle. ‘*Ego deus qui non mutor* (Mal. 3,6); *secundum tamen qualitatem et diversitatem me aspiciendum dissimilis videbor.*’ [Ik ben God, die niet verandert; en toch wordt ik verschillend gezien, afhankelijk van de kwaliteiten en mogelijkheden van hen die mij aankijken.]

9 Het tweede: Waarom hij zich dikwijls naar believen aan zijn vrienden onttrekt, en waaraan men zijn ware tegenwoordigheid erkennen kan.

DE DIENAAR:

Heer, het is allemaal zoals mijn hart het verlangde, slecht één ding blijft. Waarlijk, Heer, wanneer een ziel zo verteerd wordt in haar verlangen naar jou, smachtend naar het teder minnekozen met jou, haar zoete lief, aan haar zij, Heer, dan zwijg je, geen woord komt over je lippen, het blijft stil. Ach, Heer, zou het geen pijn doen, waar jij, lieve Heer, toch de uitverkorene bent, het enige hartelief, dat je je nochtans als een vreemde gedraagt, en het stilzwijgen bewaart?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

En toch, alle schepselen roepen mij toe, dat ik het ben.¹

DE DIENAAR:

Ach Heer, een hunkerende ziel heeft daaraan niet genoeg.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ieder woord, dat over mij gesproken wordt, is voor hun hart toch een liefdesboodschap, en ieder woord van de Heilige Schrift, door mij geschreven, is als een zoete liefdesbrief van mijn hand aan hen geschreven. Zouden ze daar niet genoeg aan hebben?

DE DIENAAR:

Ach, teder, uitverkoren lief, je weet toch wel, dat voor een minnend hart alles onvoldoende is, wat niet zijn enige geliefde, zijn enige troost zelf is. Heer, je bent zulk een innemend, uitverkoren, ondoorgrondelijk lief, zie, al spraken alle engelen mij toe over jou, grondeloze minne, alles bleef haken en hunkeren, naar die Ene, waar haar verlangen naar uit gaat. Een minnende ziel beschouwt jou als het hemelrijk, want haar hemelrijk, dat ben jij. Ach, Heer, je moest, als ik zo vrij mag zijn dit te zeggen, voor de arme, minnende harten wat meer getrouw zijn, zij die naar jou hongeren en dorsten, zij die zo vaak een innig, diepe zucht, tot jou, hun enige liefde, opzenden, zij die in hun ellende naar

¹ Cfr. Rom. 1,20; 11,36.

jou opzien en met hartestem smeken: ‘revertere, revertere!’¹ en in zichzelf overleggen en zeggen: ‘Wee mij, zou het soms kunnen zijn, dat je hem vertoornd hebt, en hij jou verlaten gaat? Zou het kunnen, dat hij ooit nog jou zijn lieflijke tegenwoordigheid zal willen schenken, en dat jij hem met de armen van je hart minnelijk omvat en aan je hart drukt, zodat al je leed verdwijnt?’ Heer, je hoort en je weet het, en zwijgt?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik weet het en ik aanschouw het met verlangende hartevreugde.

DE WIJSHEID VRAAGT:

Beantwoord ook mij dan één vraag, jij die zo diep in het verborgene graaft: Wat is het dat de hoogst geschapen geest het best smaakt van al?

DE DIENAAR:

O Heer, dat zou ik graag van jou vernemen; want die vraag gaat mij te hoog.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Dan zal ik het jou zeggen. Niets smaakt de hoogste engel beter, dan in alles mijn wil te volbrengen, en zou hij weten, dat hij mijn lof verdienen kon door brandnetels en onkruid te wieden, het zou voor hem het begeerlijkst zijn dat te doen.

DE DIENAAR:

Ach, Heer, in verwarring laat je me met deze vraag. Want je bedoelt, dat ik me innerlijk ledig en gelaten moet houden tegenover mijn verlangens, en jouw lof alleen moet zoeken, zowel in dorheid als in blijdschap.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Een gelatenheid boven alle gelatenheid is gelaten te zijn in gelatenheid.²

¹ ‘Keer terug, keer terug.’ Cfr. Hoogl. 6,12 (Vulg.) *‘revertere revertere Sulamitis revertere revertere ut intueamur te.’* [Keer terug keer terug Sulamitische, keer terug keer terug, opdat we je aanschouwen.]

² Met het laatste woord ‘gelatenheid’ wordt bedoeld de ervaring van ‘verlatenheid’, die beleefd kan worden als een verlaten-zijn door de wereld en/of als een verlaten-zijn door God. Zie hier: Susanne Bernhardt, *Die implizite Pragmatik der Gelassenheit in der Vita Heinrich Seuses*; in: *Semantik der Gelassenheit: Generierung*,

DE DIENAAR:

Ach Heer, zo pijnigend is dit alles.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Waar wordt deugd beter beproefd, dan te midden van tegen-
spoed? Weet dan, vaak kom ik en verlang toegang tot mijn huis,
en hij wordt me ontzegd; vaak word ik ontvangen als een voor-
bijtrekkende reiziger, en op onwaardige wijze geherbergd en
snel weer verjaagd. Maar naar de door mij geliefde ziel kom ik
zelf, en bij haar vind ik een minnelijk verblijf; maar het vindt zo
heimelijk plaats, dat het verborgen blijft voor alle mensen, be-
halve voor hen, die onthecht zijn en op mijn wegen acht slaan,
zij die altijd op de uitkijk staan, om mijn genade niet te missen.
Want naar mijn godheid ben ik een louter wezenlijke geest, en
op geestelijke wijze word ik in de loutere geesten ontvangen.

DE DIENAAR:

Lieve Heer, het schijnt dat jij een zich verbergende minnaar
bent; daarom vraag ik jou, dat je me enige tekenen geeft van je
aanwezigheid.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Mijn ware aanwezigheid erken je op geen ander wijze dan hier-
langs: wanneer ik me verberg en het mijne onttrek aan de ziel,
dan pas wordt het je duidelijk wie ik ben en wie jij. Ik ben het
eeuwige Goed, buiten hetwelk nooit iemand enig goed heeft; en
daarom, wanneer ik, het eeuwige Goed, me met zoveel goed-
heid en liefde uitstort, wordt alles goed waarmee ik in aan-
raking kom. Aldus kan men mijn aanwezigheid kennen, zoals
men de zon kennen kan aan haar lichtstralen, haar wezen im-
mers is voor ogen niet toegankelijk. Heb je me ooit gevonden,

Etablierung, Transformation. Burkhard Hasebrink, Imke Früh, Susanne Bernhardt, Göttingen 2012, pp. 115–142. *Obwohl der Fokus im Buchli der ewigen wisheit auf der Gelassenheit als Verlassenheit liegt, bietet es dennoch eine Vielfalt an Verwendungsweisen. >Gelassenheit< wird nicht definitiv entwickelt, sondern in immer neuen Bewegungen als Verlassenheit herausgebildet: als Verlassenheit von der Welt und als Verlassenheit von Gott im minne spiel.* (p.118) In de Latijnse tekst van het *Hor.* wordt overigens geen equivalent woord aangetroffen voor 'gelazenheit'. Zie hier verder: *Das "Einig Ein": Studien zu Theorie und Sprache der deutschen Mystik.* Alois M. Haas, Heinrich Stirnimann, Saint-Paul 1980, pp. 248-249 nt. 219. Cfr. voor de parallelle passage: *Hor.* I,8; ed. P. Künzle, p. 441.29 ff.

keer dan in tot je zelf, en leer de rozen te scheiden van de doornen en de bloemen van het gras.

DE DIENAAR:

Heer, waarlijk, zoek ik, dan tref ik in mijzelf een zeer grote ongelijkheid aan. Sta ik in verlatenheid¹, dan is mijn ziel als een zieke mens, niets smaakt hem, alles staat hem tegen; het lichaam is traag, en zwaar te moede is het me, ja, hardheid aan de binnenkant en bedroefdheid aan de buitenkant. Mij verdriet dan alles, alles wat ik zie en hoor en me inbeeldt, hoe goed het ook zijn mag, want de juiste inschatting ontgaat me. Ik ben dan geneigd fouten te maken, te weinig weerstand te bieden aan mijn vijanden, koud en lauw te zijn in het goede. Wie tot mij komt, die treft een leeg huis, want de heer des huizes is niet thuis; weg, hij die goede raad geeft, en het hele gezin vreugde brengt.

Maar, Heer, als de heldere morgenster lichtend dan opgaat midden in het binnenste van mijn ziel, dan verdwijnt alle leed, alle duisternis en donkerte wijkt en een opgewekte lichtheid staat op; Heer, dan lacht mijn hart, dan verheugt zich mijn gemoed, dan juicht mijn ziel, want hoogfeest is het in mij, en alles wat in en om mij is, het keert zich vol lof tot jou. Wat voorheen zwaar viel, wat moeizaam ging en onmogelijk leek, het wordt dan allemaal licht en zoet: vasten, waken, bidden, lijden, mijden, en alle gestrengheid, tot niets wordt het in jouw tegenwoordigheid. Besluitvaardig word ik op veel gebieden, iets wat me in de verlatenheid verloren ging. De ziel wordt met klaarheid en waarheid en zoetheid doorstroomd, en vermoeyenis kent ze niet langer. Het hart kan in zoetheid beschouwen, de tong van hoge dingen spreken, het lichaam kan alles met gemak aan; en hij die zoekt, hij vindt goede raad, en alles wat hij behoeft. Mij is het dan, alsof ik plaats en tijd ontstegen ben, en in de voorhof sta van de eeuwige zaligheid. Ach, Heer, wie zal er voor kunnen zorgen dat dit aanhoudt? Want snel als een oogwenk is het voorbij, en naakt en verlaten ben ik weer, en het komt me dan voor, als had ik het nooit gekend, totdat het na veel hartepijn weer opkomt. Ach Heer, ben jij het, of ben ik het, of wat is het dan?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

¹ 'Gelassenheit' [MHD], hier in de zin van 'verlatenheid'.

Van je zelf ben en bezit je niets dan gebreken; ik ben het, en zo voltrekt zich het minnespel.

DE DIENAAR:

Wat is het, dit minnespel?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zolang lief bij lief is, weet lief niet, hoe lief hem lief is, maar wordt lief van lief gescheiden, dan pas voelt lief, hoe lief lief hem was.

DE DIENAAR:

Heer, wat een afmattend spel. Ach Heer, blijft niemand deze wisselvalligheid bespaard, geen mens die leeft in de tijd?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Aan zeer weinig mensen, want onveranderlijkheid behoort de eeuwigheid toe.

DE DIENAAR:

Wat voor mensen zijn dat dan?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het zijn de meest gelouterden, en die de eeuwigheid het meest gelijken.

DE DIENAAR:

Heer, wie zijn dat dan?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Die mensen zijn het, die het ijverigst alle hindernissen hebben opgeruimd.

DE DIENAAR:

Lieve Heer, leer me, hoe ik me, in al mijn onvolmaaktheid, gedragen moet.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

In goede dagen, kijk naar de kwade, en in de kwade, vergeet de goede niet¹, en overmoedigheid in mijn tegenwoordigheid, noch zwaarmoedigheid in de verlatenheid zal je treffen. En kun je uit kleinmoedigheid niet zonder mijn aanwezigheid, wacht maar geduldig op me, en zoek me in liefde.

DE DIENAAR:

Ach Heer, het lange wachten doet zo'n pijn!²

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Dragen moet hij wel en wee, wie in de tijd een lief hebben wil. Het is niet genoeg, om slechts een gedeelte van de dag mij te wijden, gedurige innigheid wordt verlangd, wil men God inwendig ervaren, zijn vertrouwelijke woorden horen, en zijn verborgen oordelen kennen.

En jij, ach, hoe laat je toch je ogen en je hart zo onnadenkend rond dwalen, terwijl mijn heerlijke, mijn eeuwige beeltenis voor je staat, en geen ogenblik van je wijkt! En je oren, hoe ontglipt hun de aandacht, waar ik hen toch zo vaak op minnelijk wijze toespreek! Hoe jammerlijk vergeet je je zelf toch, waar het eeuwige Goed je zo nabij is! Wat zoekt de ziel dan aan de buitenkant, terwijl het hemelrijk in haar innerlijk verborgen ligt?³

DE DIENAAR:

Heer, wat is dat dan, dit hemelrijk in de ziel?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het is: gerechtigheid, vrede en vreugde in de Heilige Geest.⁴

DE DIENAAR:

Heer, aan deze woorden erken ik, dat je in de ziel werkt op menigerlei, verborgen wijze, verborgen ook voor haarzelf, en dat je de ziel heimelijk trekt en haar zachtjes verwijst naar de liefde en de kennis van je hoge godheid, waar ze voorheen slechts gericht was op je zoete mensheid.

¹ Sir. 11,25 (Eccl. 11,27).

² Spr. 13,12.

³ Luc. 17,21.

⁴ Rom. 14,17.

10 Het derde punt is: Waarom God het zijn vrienden zo slecht laat gaan in de tijd.

DE DIENAAR:

Heer, één ding nog bezwaart mijn hart, mag ik daarover met je spreken? Ach, lieve Heer, sta het me dan toe om, met jouw toestemming, met jou te redetwisten zoals eens de heilige Jeremias!¹ Lieve Heer, wees nu niet boos, en hoor het geduldig aan! Heer, ze spreken aldus: hoe zoet en innig jouw liefde en vriendschap ook is, toch maak je het je vrienden soms wel erg zwaar met het vele bittere lijden dat je over hen uitstort: verachting van de kant van de wereld en menige beproeving, innerlijk zowel als uiterlijk. Heeft de mens zijn eerste schreden gezet in jouw vriendschap, dan is de eerstvolgende stap, dat hij zich dient voor te bereiden en zich vastbesloten moet gaan toeleggen op lijden.² Heer, in naam van jouw goedheid, hoe moeten zij hier zoetheid in vinden, hoe kun je je vrienden dit toch allemaal aandoen? Of mag ik dat allemaal niet weten van jou?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zoals mijn Vader mij liefheeft, zo heb ik mijn vrienden lief.³ Ik bejegen mijn vrienden nu, zoals ik dat gedaan heb vanaf het begin van de wereld tot op de dag van vandaag.

DE DIENAAR:

Heer, dat is het nu juist, waarover men klaagt, en daarom zeggen ze, dat je zo weinig vrienden hebt, want je maakt het hun in deze wereld behoorlijk moeilijk. Heer, daarom zijn er ook zo velen, die, als ze je vriendschap verworven hebben en zich dan in het lijden moeten laten beproeven, jou verlaten, en, ach, met hartepijn en bittere hartetranen moet ik dit bekennen, ze keren dan terug naar hetgeen ze achtergelaten hadden omwille van jou. Ja Heer, wat zeg je daar nu van?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Deze klacht is afkomstig van mensen, die zwak van geloof zijn en arm in werken, die lauw van leven zijn en onge oefend van

¹ Jer. 12,1.

² Sir. 2,1.

³ Joh. 15,9.

geest.¹ Maar jij, beminde, ontstijg met je gemoed aan die drekpoel en aan die diepe trog van lijfelijke wellust. Ontsluit je innerlijke zinnen, open je geestelijke ogen, en zie; ontdek dan: wat je bent, waar je bent, waartoe je behoort; zie het en begrijp dan, dat ik mijn vrienden bejegen op de minnelijkste wijze.

Naar je natuurlijke wezen ben je een spiegel van de godheid, een beeld van de Drievuldigheid ben je, een afdruk van de eeuwigheid.² Zoals ik in mijn eeuwige ongewordenheid het Goede ben, dat zonder einde is, zo ben jij in je verlangen grondeloos; net zo weinig als een druppeltje toevoegt aan de grote, diepe zee, net zo weinig zal je begeerte vervuld kunnen worden door alles wat de wereld te bieden heeft.

Zo is het gesteld met je leven in dit jammerdal, waar lief met leed, lachen met wenen, vreugde met treurigheid vermengd is, en waar nooit vreugde een hart geheel vervullen zal; want leugen en bedrog heerst er – ik zal daar voor jou nog op ingaan – veel wordt er beloofd, weinig gedaan; een leven kort, onbestendig en veranderlijk, vandaag veel liefs, morgen een hart vol lijdens: zie, zo speelt de tijd haar spel.

¹ Cfr. Cassianus, *In Coll.* VI, 1-2 (Het antwoord van abt Theodorus op de vraag omtrent de gewelddadige dood van de heiligen die door zwervende Saraceense rovers vermoord werden in de woestijn die zich uitstrekt van Arabië tot aan de Dode Zee.)

² Cfr. Augustinus, *De Trinitate*, IX,3, nr. 3; XI,7, nr.12.

11 Over de eeuwigdurende foltering der hel.

Welaan, mijn uitverkorene, aanschouw nu vanuit de diepten van je hart dit deerniswekkende lijden. Waar zijn ze nu, zij die zich tot nu toe met rust en lust onderdompelden in de tijd, het gemak zoekend in dienst van het lijf? Ach, ach, wat baat hun nu die vreugde in de tijd, die met die tijd zo snel vervlogen is, alsof ze nooit bestaan had! Hoe snel genot hun ontglipt, en lijden almaar hun deel zal zijn!

O jullie, domme dwazen! Wat nu, waar jullie zo vrolijk zeiden: 'Kom op, jullie opgeruimde vrienden, laat ons de treurigheid ter zijde schuiven en ons eens goed overgeven aan de vreugde!'¹

Wat helpt thans de vreugde, die ooit jullie deel was? Jullie mogen nu wel met klagende stem uitroepen:

'Wee, wee, wee ons, dat we ooit in deze wereld geboren zijn! Hoe heeft de korte tijd ons bedrogen, hoe de dood ons zo kunnen overvallen! Ach, is er iemand op aarde, die zo bedrogen is als wij, arme ellendigen, bedrogen zijn? Ach, is er iemand, die door de schande van anderen wijs wil worden?

Zou iemand het lijden moeten dragen van alle mensen en duizend jaren lang, een ogenblik slechts zou dat zijn, vergeleken bij dit lijden. Ach, hoe gelukkig hij, die nooit de vreugde zocht die God onwelgevallig is en om zijnentwil in de tijd nooit dagen vol vrolijkheid zocht! Wij dwazen, wij waanden dat zij door God verlaten waren en vergeten², en dan, hoe liefdevol heeft hij hen thans in zijn eeuwigheid omvat en ten aanschouwe van heel het hemelse heer! Dit lijden en deze verachting, wat kan het hen deren, heeft het hen immers niet tot zulk grote vreugde gebracht? Hoe is daarentegen onze blijdschap geheel verdwenen! Ach, lijden en nood, en almaar moet dit blijven! Helaas, 'altijd en immer', wat betekent dit? Ach, einde zonder einde, ach, sterven na sterven, almaar te sterven zonder ooit gestorven te zijn! Ach, vader en moeder en al wie wij liefhebben, God geve u zijn genade altijd en immer, want de vreugde van het weerzien zullen wij niet kennen, want gescheiden van jullie zullen we zijn, voor altijd! Ach, scheiden, ach, gescheiden te zijn zonder einde, wat doet het toch pijn! Ach, dit handenwringen, ach dit

¹ Wijsh. 2,6.

² Wijsh. 5,4.

tandenknarsen, dit zuchten en wenen! En steeds te moeten hui-
len en roepen, en nooit verhoord te zullen worden!

Onze wanhopige ogen, nooit zullen ze iets anders zien dan
nood en angst; onze oren, nooit zullen ze iets anders horen dan
'ach' en 'wee'. Ach, alle harten, laat dit klaaglijke 'altijd en im-
mer' jullie erbarmen, laat dit jammerlijk 'altijd en immer' jullie
ter harte gaan. Wee, wee, jullie bergen en dalen, waarop wacht-
ten jullie, waarom zo lang dralen, waarom ons sparen? Waarom
ons niet bedelven voor dit ellendige schouwspel?¹

O, lijden van de andere wereld en lijden van deze wereld, hoe
ongelijk jullie beide! O, heden, hoe verblind je, hoe bedrieg je!
Ach, dat we dit in onze jeugdige opbloei, in onze schone,
vreugdvolle dagen niet beseften, dagen die wij zo lichtvaardig
verspilden, en ach, die nooit en te nimmer terug zullen keren!
Ach en wee, hadden we nog maar één enkel uurtje van al die
lange, vervlogen jaren, iets dat Gods rechtvaardigheid ons nu
ontzegd, en ons altijd, zonder enige hoop, ontzegd zal blijven!
Ach, leed en nood en ellende, voor altijd en immer in dit verge-
ten land, waar we van alle geliefden, zonder enige troost en
hoop, voor eeuwig gescheiden moeten zijn! Ach, we verlangden
niets anders, dat, als een molensteen zo groot was als heel de
aarde en zo hoog, dat hij de hemel raakte, en er dan een klein
vogeltje zou komen telkens na honderdduizend jaar, en van de
steen net zo veel zou afbijten als een tiende deel van een gerste-
korreltje, en nog eens zo veel na opnieuw honderdduizend jaar,
zodat het in tienmaal honderdduizend jaar evenveel van de
steen zou hebben afgepikt, als een gerstekorreltje groot is – wij
armen, wij verlangden niets anders, dat, wanneer er een einde
aan die steen gekomen zou zijn, dat ook onze eeuwige foltering
een einde zou nemen – en net dat zal nooit gebeuren!

Weet, dit is het jammergeschrei, dat de vrienden van deze we-
reld te wachten staat.

DE DIENAAR:

O strenge rechter, hoe geschokt is mijn hart tot in de diepste
grond! Hoe zijgt mijn ziel zo krachteloos heen, uit droefheid en
uit medelijden over deze arme zielen! Wie ter wereld is zo

¹ Hos. 10,8; Luc. 23,30.

hardvochtig, dat hij dit aan kon horen zonder bij deze bittere nood te sidderen!

Ach en wee, mijn enige lief, verlaat me niet! Ach, mijn enige troost, mijn uitverkorene, wil zo niet van mij scheiden! Ach, zou ik voor eeuwig van jou, mijn enige lief, gescheiden moeten zijn – om over al dat andere maar te zwijgen – ach, jammer en ellende, liever nog zou ik elke dag duizend maal gemarteld worden. Alleen al te denken aan deze scheiding – het doet mij van angst bezwijken.

Welaan, lieve Heer, toegenegen Vader, doe hier met mij alles wat je wil, ja, voor alles geef ik je mijn welgemeende toestemming, maar laat me van jou nooit gescheiden zijn, want ik zou het niet kunnen dragen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wees niet bevreesd! In de eeuwigheid blijft ongescheiden, wat verenigd is in de tijd.

DE DIENAAR:

O Heer, mochten toch al die mensen dit horen, die hun kostbare dagen nu zo dwaas verteren, opdat ze wijs mogen worden en hun leven beteren, voordat ook hun dit ten deel zou vallen!

12 Over de onmetelijke vreugde in het hemelrijk.

DE EEUWIGE WIJSHEID:

Nu open je ogen, richt ze naar omhoog en zie waar je bestemming ligt. Het hemelse paradijs is je bestemming, daar is je vaderland; hier ben je een vreemdeling, een pelgrim ver van huis. En daarom, evenals een pelgrim zich haast terug te keren naar zijn vaderland, waar zijn dierbare vrienden op hem wachten en vol verlangen naar hem uitzien, zo moet ook jij je heenspoeden naar dat vaderland, ja daar, waar men je zo graag ziet, men zo innig naar je opgewekte tegenwoordigheid verlangt, waar men je zo minnelijk begroeten zal, en waar ze jou zo vol liefde ontvangen zullen en je voor eeuwig willen opnemen in hun opgewekte kring. Zie, zou je weten, hoe ze naar je verlangen, hoe ze wensen, dat je dapper strijden zult in het lijden, dat je je ridderlijk toont in al de beproevingen, die ook zij overwonnen hebben, zij, die nu in zoete herinnering terugzien op die harde jaren, die achter hen liggen, ach, wat zou het jouw lijden zo veel draaglijker maken; en hoe zwaarder je lijden geweest is, des te waardiger hun ontvangst zal zijn. Ja, hoe aangenaam zal die eerbetuiging zijn, hoe zal vreugde je hart en gemoed doorstromen, wanneer jouw ziel door mij, tegenover mijn Vader en het hele hemelse heer zo eervol geroemd, geloofd en geprezen wordt, omdat ze in haar strijden in de tijd zo veel geleden heeft, ja, zo veel gestreden en overwonnen heeft – iets wat menig een niet ervaren zal, die zonder dit lijden geweest is. Hoe heerlijk zal de kroon daar schitteren, hier in bitterheid verworven; hoe zullen de wonden en de littekenen daar lichtend opglanzen, hier uit liefde tot mij opgelopen. Zie, daar in dat vaderland ben je zo onder vrienden, dat de meest onbekende uit heel die menigte jou lief zal hebben, minnelijker en trouwer, dan welke vader of welke moeder ook hun enige, dierbare kind hier op aarde ooit liefheeft.

DE DIENAAR:

Ach Heer, jouw goedheid geeft me de moed jou te vragen om me nog meer over het vaderland te vertellen, opdat ik er des te meer naar verlangen zal, en ik het lijden hier des te beter dragen kan. Zeg me dan, Heer, hoe het daar uitziet, en hoe het daar

toegaat? Zijn er daar veel van hen, en weten ze hoe het hier met ons gesteld is, zoals jij het met jouw woorden schetst?

ANTWOORD VAN DE EEUWIGE WIJSHEID:

Kom, vergezel me nu, ik wil je er in je gedachten heenvoeren, en je zo een verre blik gunnen, als in een grove gelijkenis.

Zie, boven de negende hemel, die ontelbaar meer dan honderd-duizend keren de grootte van het aardrijk heeft, daar bevindt zich een andere hemel – ‘coelum empyreum’ genoemd, ‘de vurige hemel’, zo genoemd niet vanwege het vuur maar vanwege de oneindig doorschijnende helderheid, die hij van nature heeft – onbeweeglijk en onverwoestbaar.¹ En dit nu is de heerlijke hof, de woning voor het hemelse heer, waar de morgensterren mij gezamenlijk loven en alle godskinderen hun vreugde zingen.² Daar staan de eeuwige zetels, door een onbeschrijflijk licht omgeven, waaruit de boze geesten verstoten worden, en waarop de uitverkorenen dienen plaats te nemen. Zie, de heerlijke stad schittert van verre, gehuld in goud, opflonkerend door edele paarden, en bezet is ze met edelstenen, doorzichtig als kristal,³ en daarin spiegelen zich rode rozen, witte leliën en levende bloemen allerlei. Nu aanschouw zelf die prachtige hemelse weiden: kijk, hier volle zomerweelde, hier de lichtende lenteweide, hier het dal vol vreugden! Hier ziet men blijde blik van lief naar lief gaan; hier harpen en violen, hier zingen, springen, dansen, reien en volmaakte vreugde zonder eind, wensen steeds gestild in overvloed, vreugde nooit door smart verstoord. Kijk nu om je heen en zie die oneindige menigte, hoe ze uit de levende, hoog opspringende bronnen naar hartenlust drinkt. Zie, hoe ze staren in de klare, heldere spiegel van de loutere godheid, waarin alles hun getoond en geopenbaard wordt.

Kom stilletjes maar wat dichterbij, en zie hoe de zoete Koningin van dit hemelse land, die je zo hartelijk liefhebt, in waardigheid en vreugde opzweeft boven het hemelse heer, teder omziend

¹ De hemel bestaat in deze middeleeuwse visie (er zijn varianten) uit een negental kringen of sferen rondom de aarde. De eerste zeven ontlenen hun naam aan de zeven planeten die rondom de aarde draaien (de maan, Mercurius, Venus, de zon, Mars, Jupiter en Saturnus). Daarna volgt de achtste sfeer (de vaste sterren) met daarboven de negende sfeer (kristallen sfeer) en daar weer boven het *Empyreum* waar de zaligen tronen. Zie: P.W.M. Wackers, ‘*De kosmos bij Ruusbroec, astrologie en allegorie*’. In: G.R.W. Dibbets & P.W.M. Wackers (red.), *Wat duikers vent is dit!* Opstellen voor W.M.H. Hummelen. Wijhe 1989, pp. 55-73.

² Cfr. Job 38,7.

³ Cfr. Apok. 21, 10-11.

naar haar beminde, omgeven met de bloemen van rozen en van lelietjes der dalen.¹ Zie, hoe haar bekoorlijke schoonheid zaligheid, vreugde en bewondering opwekt bij heel het hemelse heer.

Ja, en aanschouw nu – het zal je hart en je gemoed verheffen – en zie, hoe de Moeder van barmhartigheid haar ogen, haar milde, barmhartige ogen, zo vol mildheid gericht heeft op jou en alle zondaars, en hoe zij jullie krachtig beschermt en verzoent met haar beminde kind.

Kijk nu ook met de ogen van het zuivere kennen en zie dan hoe de hoge serafijnen en de liefdevolle zielen uit datzelfde koor vurig en zonder ophouden in mij oplaaien, en hoe de stralende cherubijnen en hun gevolg in mij invloeien om lichtend weer uit te vloeien met mijn eeuwig en onbevattelijk licht, en hoe de hoge tronen en hun schaar een zoete rust in mij genieten en ik in hen. En zie dan, hoe dat tweede drietal, de heerschappijen, krachten en machten, op ordelijke wijze de kostelijke, eeuwige ordening bewaart in geheel de natuur; en zie ook, hoe de derde schaar van engelengeesten mijn hoge boodschap en wet uitricht in de verschillende delen van de wereld. Ach, aanschouw nu, hoe wonderwel in heel haar verscheidenheid de grote menigte geordend is – welk schone aanblik toch!²

Richt je oog nu naar ginds en zie hoe mijn uitverkoren jongeren en mijn dierbaarste vrienden zo vredig en eervol zetelen op de eerbiedwaardige rechterstoelen, hoe de martelaren stralen in hun rozerode gewaden, de belijders lichten in hun groenend-frisse schoonheid, hoe de tedere maagden glanzen in engelreine zuiverheid, hoe heel het hemelse heer versmelt van goddelijke weelde. O, deze gemeenschap, dit vreugdevolle land! Hoe gezegend zijn geboorte, voor hem die eeuwig hier wonen mag! Zie, in dit vaderland voer ik mijn geliefde bruid naar huis, weg uit de verbanning in mijn armen beschut, met de kostbare rijkdom van haar heerlijke morgengave.³ Inwendig sier ik haar met het schone gewaad van het glorielicht, dat haar verheft boven heel haar natuurlijke vermogen. Uitwendig wordt ze gekleed

¹ Cfr. Hoogl. 8,5; 2,1.

² Voor deze engelenhiërarchie, zie: Dionysius Areopagita, *De Coelesti Hierarchia*, cap.VII.

³ Eckhart noemt het 'zielvonkje' het bruidsgeschenk na de gemeenschappelijk nacht (de zogenaamde 'morgengave'). Zie: *Preek 82, Quis, putas, puer iste erit? Etenim manus domini cum ipso est* (Luc. 1, 66) In: ed. Largier II, 182,26.

met het verheerlijkt lichaam, zeven maal lichter dan zonneshijn is het, snel, wendbaar en onlijdelijk. Een gouden kroon plaats ik op haar hoofd, en daarbovenop een gouden kransje.¹

DE DIENAAR:

Lieve Heer, wat is die morgengave, wat die kroon en dat lieflijke kransje?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Die morgengave is een helder inzien van datgene wat hier door jou slechts geloofd wordt, een tastbare aanwezigheid van datgene waar je hier naar reikt, een minnelijk, vreugdevol genieten van datgene waar hier je verlangen naar uit gaat. De kroon staat voor het wezenlijke loon, het lieflijke kransje voor het bijkomstige loon.²

DE DIENAAR:

Heer, wat is dat?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het bijkomstige loon is gelegen in de bijzondere vreugde, door de ziel verkregen langs bijzondere en lofwaardige werken, waardoor ze hier de zege behaald heeft, zoals de hoge leraren, de moedige martelaren, en de reine maagden. Maar het wezenlijke loon, dát ligt in de beschouwende vereniging van de ziel met de loutere godheid, want niet eerder rust ze, vooraleer ze gevoerd wordt boven al haar krachten en vermogens, en binnengeleid wordt in de natuurlijke wezenheid der Personen en in het wezen van de eenvoudige louterheid. Hierbinnen dan vindt ze vervulling en eeuwige zaligheid. Hoe volmaakter afgescheiden en ontledigd hun uitgaan, des te vrijer hun opgaan; en hoe vrijer hun opgaan, des te dieper hun ingaan in de wilde woestenij en de diepe afgrond van de wijzeloze godheid, waarin zij verzonken, versmolten en verenigd worden³, zodat ze niet

¹ Ex. 25,25.

² Cfr. Het *'praemium beatitudinis'*, als het loon dat bestaat uit de eeuwige zaligheid en dat tweevoudig is: een *'praemium accidentale'* en een *'praemium essentielle'*, oftewel, een niet-wezenlijk loon (*quod est gaudium de bono creato*) en een wezenlijk loon (*quod consistit in Dei fruitione*). Zie: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.95 a.4 c

³ Cfr. de van Dionysius Areopagita overgenomen beschrijving van de boven het intellect uitstijgende, in stille duisternis gehulde eenheidservaring.

anders kunnen willen, dan wat God wil, en dat is hetzelfde wezen wat God is, waarbij ze zalig zijn uit genade, zoals hij zalig is van nature.¹

Welaan, hef dan opgewekt je aangezicht naar omhoog, vergeet voor even al je leed, laat je hart zich laven aan deze duistere stilheid, aan deze lieflijke gemeenschap, door jou zo innig gadegeslagen, en zie hoe rozerood, hoe bovenmatig heerlijk hun aangezichten stralen, hierbeneden zo vaak door schaamrood gekleurd om mijnentwil. Heb een hart vervuld van vreugde en zeg:

‘Waar is nu die bittere schaamte, die jullie reine harten zo doortrok? Waar die neergebogen hoofden, de neergeslagen ogen, waar het verborgen hartenleed, het innig zuchten, de bittere tranen? Waar de bleke aangezichten, die grote armoede en ontberingen, waar is nu die deerniswekkende stem, zeggend: “Ach Heer, mijn God, hoe gekweld word ik door hartepijn!” Waar zijn ze allemaal, door wie jullie geminacht en onderdrukt werden? Want niet langer hoort men: “vooruit strijden, vooruit kampen, vooruit vechten!” – bij nacht en bij dag, zoals men hoort bij hen die tegen de heidenen vechten. Waar is nu die vraag, die jullie inwendig duizend malen stelden onder invloed van de genade: “Ben je bereid stand te houden in gelatenheid?” Want niet langer hoort men de klagende, wanhopige kreet, die jullie slaakten: “Ach Heer, waarom heb je me verlaten!”² Ik hoor het minnelijk in jullie oren weerklinken: “Kom tot mij, mijn beminden, neem voor eeuwig bezit van het Rijk, dat ik voor jullie bereid heb vanaf het begin van de wereld.”³ Waar is nu alle lijden, al die pijn en ellende, die jullie op aarde ooit te verduren hadden? Ach God, hoe toch is dit alles als een vluchtige droom voorbijgegaan, als hadden jullie nooit enig leed ondergaan! Kom ons te

¹ Philipp Kaiser stelt in zijn commentaar op deze passage dat Seuses ‘*Christozentrik*’ uiteindelijk gericht is op de godheid. Kaiser concludeert tot: *Aus der configuratio met dem Christus passus et crucifixus wird hier eine deificatio*. Zie: Ph. Kaiser, *Die Christozentrik der philosophia spiritualis Heinrich Seuses*, in: R. Blumrich en Ph. Kaiser, *Heinrich Seuses philosophia spiritualis. Quellen, Konzept, Formen, und Rezeption* Tagung Eichstätt 2.-4. Oktober 1991, *Wissensliteratur im Mittelalter* 17. Wiesbaden 1994. pp. 109-123. Cit. p.119. Seuse benadrukt hier, volgens de oude christelijke formule, dat de ziel slechts door de genade wordt wat God van nature is. De eenheid is hier daarom geen eenheid van identiteit, veeleer een relatie-eenheid. De *unio mystica* blijft bij Seuse binnen de orthodoxie.

² Cfr. Mat. 27,46.

³ Cfr. Mat. 25,34.

hulp, God, hoe ondoorgrondelijk toch zijn je raadsbesluiten voor deze wereld!¹

Weet dan, jullie uitverkorenen, niet nodig is het nog jezelf in een hoek te verstoppen om je zo te verbergen voor de dwaasheid van anderen. O, al waren alle harten als één, beseffen konden ze niet hoe groot de eer was, hoe onmetelijk de waardigheid, de lof en de heerlijkheid, die voor altijd en eeuwig jullie deel zal zijn. O jullie, hemelvorsten, jullie, edele koningen en keizers, o jullie, eeuwige godskinderen, hoe heerlijk stralen jullie aangezichten, hoe vreugdevol jullie harten, hoe verblijd is jullie gemoed, hoe opgewekt jullie stem, jullie gezang: 'Welaan dan, dank en lof, heil en zegen, genade en heerlijkheid en altijddurende eer zij hem gebracht van eeuwigheid tot eeuwigheid² vanuit de diepste grond van ons hart, hem, door wiens genade wij dit alles voor eeuwig ontvangen hebben!' Zie, hier is jullie vaderland, hier is de volmaakte rust, de hartelijke jubilatatie, het grondeloze, altijddurend lof!

DE DIENAAR:

O, wonder boven alle wonderen! O, grondeloos Goed, wat ben je? Ach, lieflijke, uitverkoren, minnelijke Heer, hoe bovenmatig goed het is om hier te zijn! O, mijn enig lief, laat ons hier altijd blijven!³

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Nog is het niet de tijd om hier te blijven; menig dappere strijd heb je nog te doorstaan. Deze aanblik is je slechts gegeven, om je snel daarheen te kunnen wenden in al je lijden – zie, nooit meer zul je opgeven – en om al je leed dan te vergeten, en ook als antwoord op de klacht van onverstandige mensen, die zeggen, dat ik het mijn vrienden slecht laat gaan. Zie dan, hoe verschillend mijn vriendschap is tegenover die in de tijd, en hoe onvergelijkbaar goed ik waarlijk voor mijn vrienden zorg – zwijgen wil ik over de grote zorgen, het harde werken en de zware beproevingen, waarin ze gedompeld zijn en waartegen ze zich wapenen dag en nacht, waardoor hun het zicht ontnomen is, zodat ze het niet verstaan. Mijn eeuwige verordening is het, dat een ongeordend gemoed zichzelf tot folter en zware

¹ Rom. 11,33.

² Apok. 7,12.

³ Mat. 17,4.

boete is.¹ Mijn vrienden kennen lichamelijk ongemak, in hun hart echter heerst rust; de vrienden van de wereld zoeken lichamelijk gemak, maar ongemak winnen ze in hart, ziel en gemoed.

DE DIENAAR:

Heer, dwaas en stompzinnig zijn zij, die jouw ware vriendschap en die van de valse wereld met elkaar meten, omdat jij zo weinig vrienden hebt – hun grote blindheid is daaraan schuld – en net zo dwaas zijn zij die altijd hun leed klagen.

Ach, hoe minnelijk is je vaderlijke roede!² Gelukkig is hij, wie jij ze niet spaart! Heer, nu zie ik duidelijk, dat lijden niet het gevolg is van hardvochtigheid, maar van minnelijke tederheid. Laat niemand nog langer beweren, dat jij jouw vrienden vergeten hebt! Veeleer ben je hen vergeten – want aan hen heb je gewanhoopt – die je hier gespaard hebt voor het lijden. Heer, het is billijk, dat ze hier nooit ook maar een goede dag, nooit ook maar enige vreugde en genot winnen, zij, die je daar wenst te behoeven voor eeuwige pijn, en wie je de altijd durende vreugde schenken wilt. O Heer, vergun me, dat dit dubbele schouwspel³ voor de ogen van mijn hart nooit wijken zal, opdat ik je vriendschap nooit verliezen mag.

¹ Augustinus, *Confessiones*, I,12

² Spr. 3,12

³ Bedoeld is hier: het schouwspel van de hemel (*BdEW*, hfdst. 12) en dat van de hel (*BdEW*, hfdst. 11).

13 Over de onmetelijke adel van het aardse lijden.

Lieve Heer, zeg me nu, waar doel je op met het lijden, dat inwendig zo nuttig en goed is? Van harte verlang ik dat je me daar meer van zult zeggen, zodat als je het me toezendt, dat ik het met liefde en vreugde uit jouw vaderlijke hand mag aanvaarden.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik doel op elk lijden, of men het nou vrijwillig op zich neemt of dat het iemand buiten zijn wil om overkomt, waarbij de mens dan uit deze nood een deugd maakt, waarvan hij niet ontheven wil worden buiten mijn wil, en het inpast in mijn eeuwige verheerlijking in minnelijk, deemoedig geduld. En hoe bereidwilliger het gebeurt, hoe edeler het is en des te welgevalliger het is voor mij. Zie, en hoor nu meer over dergelijk lijden, en schrijf dat in de grond van je hart, en laat het je tot teken zijn voor de geestelijke ogen van je ziel.

Ik woon in de reine ziel als in een paradijs van alle vreugde-weelde; daarom kan ik het niet lijden, dat ze zich met liefde en lust wendt tot welk ding ook. Van nature is ze uit op schadebrengende genoegens, daarom bestrooi ik haar pad met doornen¹, en elke zijpad is door mij afgesloten met wederwaardigheden – of het haar nu lief is of niet – opdat ze me niet ontvlucht. Al haar wegen bestrooi ik met lijden, opdat ze haar voeten nergens anders met hartevreugde kan zetten, dan op de hoge weg tot mijn goddelijke natuur. Zie, waren alle harten als één, ze zouden in de tijd nog niet het geringste loon kunnen dragen, dat ik in eeuwigheid schenken wil omwille van het geringste lijden, dat een mens uit liefde voor mij doorstaat. Dat is mijn eeuwig bestel in geheel de natuur, waarvan ik niet zal afwijken: wat edel en goed is, het zal in bitterheid verworven moeten worden²; wie achterblijft, die blijve achter. Velen zijn geroepen, weinigen uitverkoren.³

¹ Cfr. Hos. 2,6 (8).

² Cfr.: Hieronymus. *Ep. 58 ad Paulin*; PL 22, 586: '*Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus.*' Tevens: Horatius, *Satiren* I, 9.

³ Mat. 20,16.

DE DIENAAR:

Heer, het kan zijn dat lijden een onmetelijk goed is, als het maar niet zonder maat is, en het niet zo gruwelijk en ongehoord is. Heer, jij alleen kent alle verborgen dingen, en hebt alles naar maat en getal geschapen¹; jij weet, dat mijn lijden bovenmatig is, het gaat al mijn krachten te boven. Heer, is er iemand in deze wereld, die zwaarder lijden kent zonder einde dan ik, ik kan het me niet voorstellen. Hoe zal ik het verduren? Heer, zou je me gewoon lijden toezenden, ik zou het kunnen dragen; maar ik zie niet in, hoe ik dit buitengewone lijden – dat op zulk verborgen wijze mijn ziel en gemoed benauwt, en jij alleen in haar diepste grond kent – ooit zal kunnen dragen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Iedere zieke waant, dat hij er het allerergst aan toe is, en iedere behoeftige, dat hij de allerarmste is. Had ik je ander lijden gezonden, het zou net zo zijn. Geef je vrijwillig aan mij over in al het lijden, dat ik je opleg, en maak geen voorbehoud bij welk lijden ook. Weet je dan niet, dat ik slechts het allerbeste voor je wil, net zoals jij het voor jezelf wil? Ik ben toch de Eeuwige Wijsheid, die beter weet wat voor jou het allerbeste is; wellicht heb je reeds ervaren, dat het lijden door mij opgelegd veel inniger zoekt en dieper gaat en sneller werkt dan al het lijden dat je jezelf oplegt, wanneer men het maar op de juiste wijze draagt. Waarover beklag je je dan? Spreek dan tot mij aldus: 'Mijn allergetrouwste Vader, in alles, doe met mij zoals jij wil!'²

DE DIENAAR:

Ach Heer, gemakkelijk is het zo te spreken, moeilijk echter het lijden te dragen dat ons treft, want de pijn is zo hevig.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Deed lijden geen pijn, het zou geen lijden heten. Niets is pijnlijker dan lijden, niets vreugdevoller dan geleden te hebben. Het lijden is kort, lang de vreugde. Lijden bewerkt in voor wie lijden lijden is, dat hem het lijden tot niet-lijden wordt.³ Bezat je zo veel

¹ Wijsh. 11,21 (20).

² Mat. 26,42.

³ Cfr. *Horologium Sapientiae* (ed. Künzle, *Hor.* I,13; 487, 3—6) '*Brevem habet amaritudinem et longam consolationem; frequens tribulatio consuetudine tandem*

geestelijke zoetheid en goddelijke troost en vreugde, dat je al-
 maar zou overvloeien van de hemelse dauw, weinig zou het je
 tot verdienste gerekend kunnen worden; want ik zou je voor dit
 alles niet veel dank verschuldigd zijn, het maakt me niet in die
 mate tot jouw schuldenaar, als een liefdevol lijden of een gela-
 tenheid in dorheid, die je draagt uit liefde tot mij. Veel waar-
 schijnlijker is het dat tien zich afkeren die deze grote vreugde
 en opwekkende zoetheid ondervinden, dan dat één zal omke-
 ren die zich aantreft in dit aanhoudend lijden en die ellende.¹
 Bezat je evenveel kennis als alle sterrenkundigen tezamen, kon
 je even goed van God spreken als met engelentong van alle
 mensen, ja, al bezat je de rijke kundigheid van alle geleerden,
 het zou je minder vooruit helpen tot het goede leven, dan wan-
 neer je je in al je lijden aan God kunt overgeven en alles aan hem
 overlaten; want het eerste is goeden en bozen gemeen, dat an-
 dere echter is mijn uitverkorenen eigen. Wie tijd en eeuwigheid
 op de juiste wijze wegen kon, liever zou hij honderd jaren in een
 gloeiende oven willen liggen, dan het geringste loon voor het
 minste lijden te moeten ontberen in eeuwigheid, het eerste kent
 een einde, dat andere is eindeloos.

DE DIENAAR:

Ach, zoete, minnelijke Heer, welk zoet harpenspel in de oren
 van een lijdende mens! Heer, zou je mij zulk minnelijk psalm-
 gezang toezingen in mijn lijden, gaarne zou ik lijden, en geluk-
 kiger zou ik zijn mét lijden dan zónder lijden.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Hoor nu het zoete snarenspeel van de opgespannen snaren van
 een mens lijdend voor God; hoe vol de tonen, hoe zoet de klank!
 Lijden is voor de wereld iets verachtelijks, voor mij echter on-
 metelijke waardigheid. Lijden blust mijn toorn, en werft mijn
 welwillendheid. Lijden maakt een mens voor mij minnelijk,
 want de lijdende mens gelijkt op mij. Lijden is een verborgen
 goed, dat niemand kopen kan; en zou een mens honderd jaren

vincitur, ut iam quasi non esse tribulatio aut levis esse videatur. Künzle verwijst
 voor deze passage naar: Eckhart: Tract. 3 *von abgeschiedenheit*, DW V, 433, 3-4.

¹ Cfr. Bernardus, *de Consideratione*, L. II, c. 12 (PL 182 0755B-756A) *'Quaquam
 facilius inveneris qui sapientiam retinuerunt, contraria sibi fortuna, quam qui pro-
 pitia non perdiderunt.'* [En toch: makkelijker is het mensen te vinden die hun
 wijsheid behielden toen het fortuin zich tegen hen keerde, dan mensen te vinden
 die het behielden toen het fortuin wel aan hun kant stond. (756A)]

voor mij knielen, biddend om een goed lijden, dan nog was het onverdiend. Het maakt van een aardse mens een hemelse mens. Lijden vervreemdt van de wereld en geeft mijn bestendige vertrouwelijkheid in de plaats. Het vermindert het vriendental en vermeerdert de genade. Geheel verlaten en verloochend door iedereen moet hij worden, wiens lot ik mij liefdevol aantrek. Het is de zekerste weg, en het is de kortste en de naaste weg.¹ Zie, wie goed zou beseffen hoe heilzaam lijden is, hij moest het als een waardevolle gave van God aannemen. O, menig mens toch, kind van de eeuwige dood en gevallen in een diepe slaap, werd door het lijden verkwikt en opgewekt tot een goed leven! Al die wilde dieren en ongetemde vogeltjes, opgesloten in altijddurende lijden als in een kooi, zou men hun tijd en ruimte geven te ontsnappen, ze zouden voor altijd hun geluk verspelen! Lijden behoedt de mens voor zware val, het doet hem zich zelf kennen, maakt hem zelfstandig, zijn naaste vertrouwend. Lijden bewaart de ziel in ootmoed en leert haar geduld; het is een beschermvrouwe van de reinheid, het brengt de kroon van de eeuwige zaligheid. Er zal nauwelijks iemand gevonden worden, of hij ontvangt iets goeds van het lijden, of hij nu zondaar, beginneling of gevorderd is, of de volmaaktheid toebehorend, want het schuurt het ijzer, het loutert het goud, en het siert het edele kleinood. Lijden legt de zonden af, het verkort het vagevuur, verjaagt de bekoringen, verdrijft de gebreken, vernieuwt de geest; het geeft waarachtige kalmte, een zuiver geweten en een aanhoudend edele gezindheid. Weet dan, een edele drank is het, een kruid heilzaam boven alle kruiden van het paradijs. Het kastijdt het lichaam, dat hoe dan ook vergaan moet, het spijzigt daarentegen de edele ziel, die voor altijd blijven zal.

Zie, de edele ziel gedijt van het lijden, als mooie rozen van de zoete lentedauw. Lijden maakt het gemoed wijs, de mens

¹Cfr. Eckhart. *Von Abgeschiedenheit*, DW V, pag. 433; ed. Largier II, 458, 4-10. *'Nû merket, alle vernünftigen menschen! Daz snelste tier, daz iuch treget ze dirre volkomenheit, daz ist liden, wan ez niuzet nieman mê êwiger süezicheit, dan die mit Kristô stânt in der græsten bitterkeit. Ez enist niht gelligers dan liden und enist niht honicsamers dan geliten-hân; ez entstellet den lîp nihtes mêr vor den liuten dan liden und enzieret aber die sêle vor gote nihtes mêr dan geliten-hân.* [Let nu allemaal goed op, jullie mensen met verstand! Het snelste dier, dat jullie naar de volkomenheid draagt, dat is het lijden, want niemand geniet meer eeuwige zaligheid dan zij die met Christus het bitterste lijden ondergaan. Niets bezit meer bitterheid dan lijden, niets meer zoetigheid dan geleden te hebben; niets ontluistert het lichaam meer voor mensen dan lijden, niets echter siert de ziel voor God meer dan geleden te hebben.]

ervaren. Een mens, die niet geleden heeft – wat weet hij?¹ Lijden is de tuchtroede van de liefde, een vaderlijke kastijding voor mijn uitverkorenen. Lijden dwingt en dringt een mens tot God – of het hem aangenaam is of niet. Wie opgewekt blijft in het lijden, hem dienen lief en leed, vriend en vijand. Hoevaak heb je hen, die aangrijnzende vrienden, het ijzeren gebit kapot geslagen, en hen machteloos gemaakt met je opgewekte lofprijzingen en zachtmoedig lijden! Liever nog schiep ik overtollig lijden, dan dat ik mijn vrienden zonder lijden zou laten; want in het lijden worden alle deugden bewaard, de mens gesierd, de naaste gesticht, God geprezen. Geduld in lijden is een levend offer, een zoete geur is het van edel balsamhout voor mijn goddelijk aangezicht, een wonder dat opwalmt tot het hele hemelse heer. Nooit vielen monden zo open van verbazing voor een bekwaam toernooiridder, als die van het hele hemelse heer voor een mens die goed weet te lijden. Alle heiligen zijn voor een lijdend mens voorproevers, want zij hebben het lijden te voren streng gekeurd, en eenstemmig hebben ze verklaard, dat het geen vergif bevat en een heilzame drank is. Geduld in het lijden is iets groters dan het opwekken van doden of het verrichten van andere wonderen; het is het smalle pad, dat luisterrijk heenvoert tot de hemelpoort. Lijden maakt je tot bondgenoot van de martelaren, lofprijzingen worden jouw deel, het leidt tot de overwinning over alle vijanden. Lijden kleedt de ziel met een gewaad als van rozen, maakt haar purpergekleurd, het omkranst het hoofd met rode rozen, en geeft haar een groene palm-tak als scepter²; een fonkelende robijn is het in een jonkvrouwelijk borstsieraad. Met zoete stem zingt ze voor in eeuwigheid, vrijmoedig heft ze een nieuw gezang aan, aan engelen onmogelijk te zingen, want lijden hebben ze nooit gekend. Kort gezegd: de lijdenden worden in de wereld de armen genoemd, bij mij echter de zaligen, want het zijn mijn uitverkorenen.

DE DIENAAR:

Ja, hoe duidelijk blijkt nu, dat jij de Eeuwige Wijsheid bent, want zo innig mooi wordt door jou de waarheid geopenbaard, dat niemand daaraan twifelen kan noch mag. Het zal niet verwonderen, dat hij lijden kan lijden, wie jij lijden aldus leert

¹ Sir. 34,9-10.

² Apok. 7,9.

liefhebben. Heer, je hebt met je zoete woorden bewerkt, dat mij alle lijden in de toekomst niet alleen veel lichter en gemakkelijker zal vallen, mijn Heer en getrouwe Vader, ik kniel heden voor je neer, ach, en innig dank ik je voor het tegenwoordige lijden alsook voor het vroegere, onmetelijke lijden, dat me toen zo zwaar voorkwam, en mij zo vijandig leek.

DE EEUWIGE WIJSHEID:

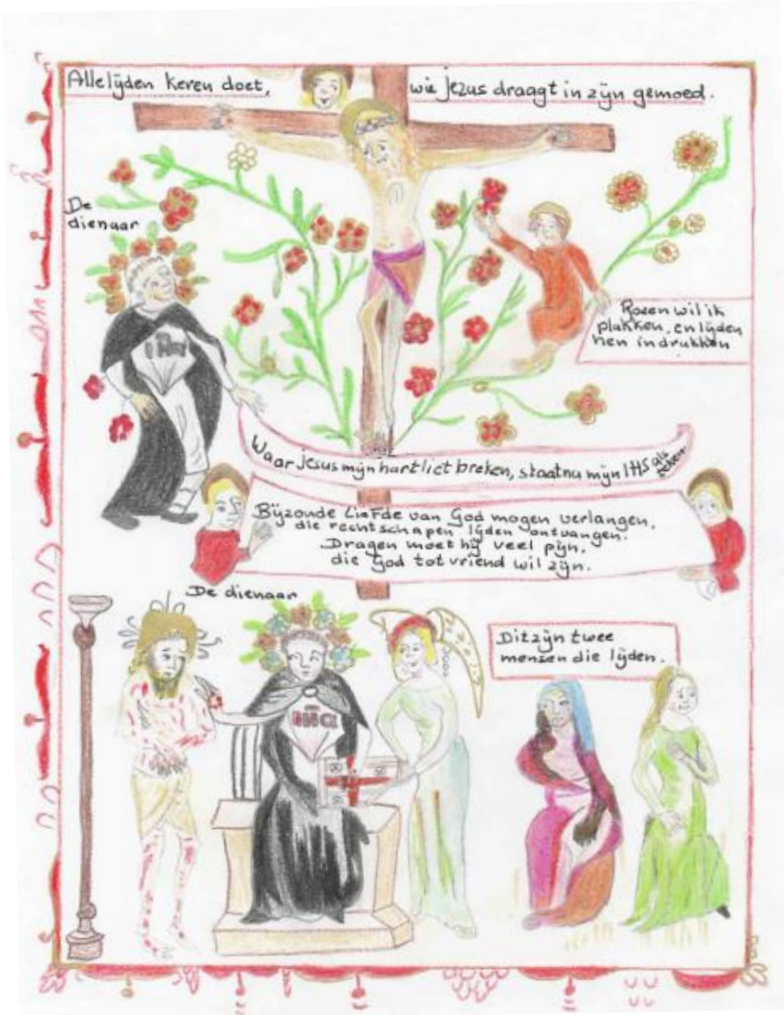
Hoe denk je daar dan nu over?

DE DIENAAR:

Heer, nu schijnt het me, terwijl ik jou, zalige weelde van mijn hart, met minnende ogen aanschouw, dat het zware, grote lijden, waarmee je mij zo vaderlijk hebt gevormd, en voor wiens aanblik zelfs jouw vrome vrienden terugdeinsden, dat het allemaal is geweest als een zachte lentedauw.

Toen diezelfde predikbroeder begonnen was over het lijden te schrijven, toen scheen het hem weer juist zo, als ook hiervoor vermeld staat¹, dat diezelfde twee vrouwen, die in lijden en droefheid verkeerden, voor hem zaten, en één van hen verlangde, dat men voor haar op het psalter zou spelen. Hij vond dat ongepast en was van mening dat het de geestelijke stand onwaardig was. Toen werd hem geantwoord, dat het verlangde psalmeren niet ongepast was voor geestelijke mensen. En zie, terstond was daar een jongeling, die een psalter in gereedheid bracht, en toen hij daarmee klaar was, spande hij twee draden kruisgewijs over de snaren en hij gaf het de broeder in de hand, en deze begon toen te spreken over het lijden.

¹ Zie de proloog tot dit boek.

14 Over het onuitsprekelijke goed voortkomend uit het overwegen van het goddelijk lijden.

DE DIENAAR:

Waarlijk, Heer, voor alle harten is het verborgen, dit grondeloze goed, dat men in het overwegen van jouw lijden vindt, zou men er tijd en ruimte voor maken. Werkelijk, de weg van jouw lijden, een veilig pad is het, over de weg der waarheid voert het tot de hoogste top van alle volmaaktheid. Zalig jij, edel licht onder alle hemelse sterren, Paulus, die zo hoog verheven werd en zo diep binnengevoerd tot in de verborgen geheimen van de loutere godheid, waar je ze hoorde, die diepe woorden door niemand uit te spreken¹ – waarbij dat minnelijke lijden jou toch, en boven dit alles, zo innig ter harte ging, dat je getuigen kon: ‘Niets als Jezus Christus ken ik en deze als de gekruisigde.’²

Gezegend onder alle leraren ook jij, zoete heer Sint-Bernard, wiens ziel zo doorlicht was van de klaarheid van het Eeuwige Woord, dat je mond overvloedde van zoete woorden, opkomend als zoete dauw uit een overvloeiend hart, over het lijden van zijn mensheid, toen je minnende ziel zei³: ‘Het bloemenrijke myrrhebundeltje van het bittere lijden van mijn beminde Heer, heb ik minnelijk gelegd tussen mijn borsten en zachtjes in mijn hart binnengesloten. Ik zoek niet als een bruid, waar hij rust in het middaguur, hem die ik in mijn hart omvat. Ik vraag niet, waar hij verkwikt wordt in het middaguur, hem die mijn ziel zo minnelijk aanschouwt aan het kruis. Het eerste is weliswaar hoger, maar dit is zoeter en toegankelijker. Uit het minnelijke lijden ontvang ik algehele aanvulling van mijn geringe verdiensten. Hierin vind ik mijn gerechtigheid vervolmaakt; dit te beschouwen noem ik eeuwige wijsheid, volheid van alle wetenschappen, overvloed van alle heil, vervollediging van alle loon. Het dwingt me bescheiden te blijven in voorspoed, en het houdt me staande in tegenspoed; te midden van het lief en leed van de wereld bewaart het me in een algehele gelijkmoedigheid, en veilig behoedt het me voor alle kwaad. Menigmaal schonk het me een dronk van zijn bitterheid, maar soms ook werd het me tot

¹ 2 Kor. 12,4.

² 1 Kor. 2,2.

³ Cfr. Deze passage is een vrije bewerking van de *Sermones super Cantica Cantico- rum*, Sermo XLIII (1,12 n. 4) van Bernard van Clairvaux [*Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi, qui inter ubera mea commoratur.*]

een goddelijke troost en geestelijk zoetheid.' Daarom, o, zoete heer Sint-Bernard, is het billijk, dat je mond overvloede van zoete woorden. want doortrokken was je hart van deze zoetheid.

Eeuwige Wijsheid, hieruit leer ik, dat wie groot loon en eeuwig heil begeert, dat wie hoge wetenschap en diepe wijsheid verlangt, dat wie gelijkmoedig wil blijven in lief en leed, en beveiligd tegen alle kwaad, dat wie een dronk van je bittere lijden en buitengewone zoetheid wil smaken, dat hij jou, de gekruisigde Jezus, altijd voor de ogen van zijn geest moet stellen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Je beseft niet ten volle, wat voor groot goed daarin gelegen is. Zie, ijverige beschouwing van mijn minnelijke lijden maakt uit een eenvoudige mens een hooggeleerde meester. Want een levend boek is het, waarin men alles vinden kan; hoe gelukkig de mens toch is, die het altijd voor ogen heeft en daarin studeert! Hoeveel wijsheid en genade, troost en zoetheid toch, hoeveel afkeer van alle gebreken, en welk besef van mijn altijddurende tegenwoordigheid kan hij verwerven!

Luister dan nu en hoor hiervan een voorbeeld. Het geschiedde vele jaren geleden; een beginnend predikbroeder leed bitter onder een buitensporige zwaarmoedigheid, die hem soms zo hevig overviel, dat niemand het begrijpen kan, die het niet zelf ondervonden heeft.¹ Toen hij eens in zijn cel zat na de maaltijd, had hem dit lijden zo overweldigd, dat hij studeren noch bidden kon, noch in staat was tot enig goed werk, en treurig zat hij daar maar in zijn cel, zijn handen in zijn schoot, alsof hij zijn cel slechts ter ere van God wilde bewaken, daar hij tot geen enkele andere geestelijke arbeid in staat was. En terwijl hij daar zo troosteloos neerzat, scheen het hem, als werd hij op verstandelijke wijze toegesproken: 'Wat zit je daar? Sta op en verdiep je in mijn lijden, het jouwe zul je dan overwinnen!' En snel stond hij op, want het was hem als weerklonk het uit de hemel, en hij overdacht het lijden, en in dat lijden werd hem zijn eigen lijden

¹ Zie ook het lijden zoals beschreven in de *Vita* hoofdstuk. 21. Het betreft hier de '*tristitia inordinata*'; zie: *Hor.* I,14 ed. P. Künzle, p. 495, 26-27). Voor een beschouwing van deze 'zwaarmoedigheid', zie het artikel van A. Haas: *Schwermütigkeit. Ein Wort der deutschen Mystik*, in: *Verborum Amor. Studien zur Geschichte und Kunst der deutschen Sprache. Festschrift für Stefan Sonderregger zum 65. Geburtstag*, hg. v. H. Burger, A. M. Haas und P. von Matt, Berlin/New York 1992, pp. 273-296.

genomen, zodat hij het nooit meer in al die hevigheid onderging.

DE DIENAAR:

O, mijn zoete Wijsheid, jij die alle harten kent, jij weet, dat ik bovenal verlang, dat jouw smartelijk lijden alle mensen ter harte ging, en mijn ogen tot een vloeiende bron werden waaruit bittere tranen dag en nacht opwelden. O, mijn ziel heeft een oprechte harteklacht, dat het niet altijd diep genoeg in mijn hartegrond dringt, en dat ik het niet zo minnelijk beschouwen kan, als jij, tedere, uitverkorene, zou verdienen. Daarom, onderricht me, hoe ik me moet gedragen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

De beschouwing van mijn lijden, moet niet vluchtig en snel gebeuren, enkel wanneer men er wat tijd en ruimte voor vindt, nee, het moet vervuld zijn van hartelijke liefde en een doorleefd mededogen, want anders blijft het hart net zo onberoerd door de beschouwing als een mond door ongekauwd zoethout. Lukt het je niet mijn lijden, ondanks de bittere nood die ik leed, met tranende ogen te overwegen, overdenk het dan maar met een lachend hart omwille van het blijde goed, dat je daarin aantreft. Kun je echter lachen noch huilen, overdenk het dan, mij ter ere, in de dorheid van je hart; en hiermee zul je niet minder gedaan hebben, dan wanneer je zou wegsmelten in tranen of van zoetheid, want je handelen zou voortkomen uit liefde tot de deugd zonder het eigenbelang voorop te stellen. En opdat het je steeds inniger ter harte mag gaan, luister dan verder.

Mijn strenge rechtvaardigheid duldt in heel de natuur geen onrecht; hoe klein of groot ook, beboet zal het worden en hersteld. Hoe zou immers een groot zondaar, die misschien meer dan honderd doodzonden bedreven heeft, en voor iedere doodzonde volgens de wet zeven jaar moest boeten¹, of die onvoltooide boete in de hete vuuroven van het vreselijke vagevuur moest volbrengen – ach, wanneer zou de arme ziel haar boete voldaan hebben, wanneer zou haar langdurig zuchten en klagen een einde nemen? Wat zou die tijd haar lang vallen! Zie, dat heeft ze op passende wijze uitgeboet en hersteld door mijn onschuldig waardevol lijden; het is haar vergund een greep te

¹ Zie: Thomas van Aquino, *S.Th. in supplem.* q.8 a.7 ad 2.

doen in de schat van mijn verdiensten om deze tot zich te trekken. En al had ze duizend jaren in het vagevuur moeten branden, nu heeft ze in korte tijd haar schuld voldaan en haar boete volbracht, zodat ze zonder enig vagevuur mag opstijgen tot de eeuwige vreugde.

DE DIENAAR:

O, mijn liefdevolle Eeuwige Wijsheid, door jouw goedheid, leer het me; hoe graag zou ik een dergelijke greep doen!

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Deze greep geschiedt aldus:

I. Een mens zal met een berouwvol hart zeer dikwijls en zeer ernstig de grootte en de menigte overwegen van de misdrijven, waarmee hij zo klaarblijkelijk de ogen van zijn hemelse Vader vertoornd heeft.

II. Vervolgens zal hij de werken van zijn eigen genoegdoening voor niets achten, want ze zijn in vergelijking met de zonden als een druppeltje tegenover de diepe zee.

III. Laat hij vervolgens dan vol vreugde overdenken de onmetelijke grootte van mijn voldoening, want het kleinste druppeltje van mijn kostbaar bloed, dat van alle kanten en overvloedig uit mijn beminnelijk lichaam stroomde, het kon voldoening brengen voor de zonden van duizend werelden; en toch, iedere mens trekt slecht zó veel van de genoegdoening tot zich, als hij aan mij door mede te lijden gelijkvormig is geworden.

IV. En tot slot zal een mens zeer deemoedig en met grote innigheid de kleinheid van zijn voldoening in de grootte van de mijne onderdompelen en daarmee verbinden.

Kortom, bedenk wel, dat alle reken- en meetkundigen het onmetelijk goed niet kunnen bepalen, dat verborgen ligt in de vurige beschouwing van mijn lijden.

DE DIENAAR:

Welaan dan, lieve Heer, laat daarom dit redeneren – ik ben helemaal afgedwaald – en onthul mij nog meer van de verborgen schat van je minnelijk lijden.

15 Na het innige tweegesprek dat de ziel, staande onder het kruis, met God had, keert ze terug tot de overweging van zijn lijden.

DE DIENAAR:

Geopenbaard heb je me de vreselijke nood, die je leed naar de uitwendige mens aan de hoge boom van het kruis, hoe doorfolterd hij was en omklemd met de banden van de smartelijke dood. Ach Heer, wat gebeurde er onder het kruis; was er iemand wie jouw jammerlijke dood ter harte ging, en hoe hield je je in die nood tegenover je bedroefde Moeder?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Luister dan nu naar dit droevige verhaal en laat het je hart diep doortrekken.

Toen ik, zoals je gehoord hebt, door angst en doodsnoed zo jammerlijk gekweld voor hen hing, stonden zij daar tegenover me en schreeuwden me hun honende woorden toe; smadelijk schudden ze hun hoofden over me, en in hun hart hielden ze mij verachtend voor niets¹, als was ik een ellendige worm. Maar kalm hield ik stand en vol liefde bad ik voor hen tot mijn hemelse Vader. Zie, ik, het onschuldige lam, werd met misdadigers gelijkgesteld, door een van hen werd ik bespot, de ander vroeg mij om hulp². Onmiddellijk nam ik hem tot mij en vergaf hem al zijn misdaden; ik opende voor hem het hemelse paradijs. Ach, hoor nu iets treurigs: Ik keek om me heen, en trof mezelf aan hulpeloos en door alle mensen verlaten³, en de vrienden die mij gevolgd waren, ze bevonden zich ver van me⁴, en mijn geliefde jongelingen waren weggevlucht. Ik hing daar, naakt van al mijn kleren beroofd. Ik was degene geworden zonder macht, zonder overwinning. Zonder erbarmen mishandelden ze me, maar ik bleef zachtmoedig als een zwijgend lam.⁵

Harteleed en bittere nood om me heen, waarheen ik me ook maar wendde. Beneden mij stond mijn bedroefde Moeder, en ze leed alles in haar moederlijk hartegrond wat ik lichamenlijk moest ondergaan. Mijn milde hart werd hierdoor innig

¹ Mat. 23,39.

² Luc. 23,39-42.

³ Jes. 63,5.

⁴ Luc. 23,49.

⁵ Jer. 11,19.

bewogen, daar alleen ik het was die haar harteleed kon verstaan tot in de grond, haar smartelijke gebaren zag en haar klagende woorden hoorde. Ik troostte haar zacht bij onze scheiding door de dood, en mijn geliefde jongeling beval ik haar als moeder op te nemen, en haar gaf ik de jongeling tot zoon.¹

DE DIENAAR:

Ach, mijn genadige Heer, wie kan het laten, wie zal hierom niet innig zuchten en bitter moeten wenen? Ach, mijn schone Wijsheid, hoe konden ze tegen jou, het zoete Lam, zo grof zijn, die woedende leeuwen, die moordgierige wolven, dat ze je zo mishandelden. Ach, kom mij te hulp, lieve God, was ik, jouw arme dienaar, toch daar geweest, om de plaats in te kunnen nemen van al die mensen, en daar te staan tegenover mijn Heer, of om met hem, mijn enige Geliefde, de bittere dood in te gaan; en zouden ze me niet samen met mijn Lief willen doden, dat ik dan de harde rots waarin het kruis stond in jammer en met weeklagen mocht omvatten, opdat deze van medelijden uit elkaar zou springen, evenals mijn ellendig hart dat breken zou uit liefde tot hem.²

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het was van eeuwigheid door mij voorbeschikt, dat ik toen in dat uur de kelk van mijn bittere smarten tot heil van alle mensen zou ledigen. Maar jij en zij allen, die mij willen navolgen, laten zij zich zelf verloochenen en hun eigen kruis op zich nemen om mij te volgen.³ Want dit sterven is mij even lief, als wanneer ze met mij de wrede dood waren ingegaan.

DE DIENAAR:

Zachtmoedige Heer, leer me dan nu hoe ik met jou sterven moet, en welk kruis het mijne is, want waarlijk Heer, niet langer leef ik mijn eigen leven, sedert jij voor mij gestorven bent.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Als je je beijvert om het allerbeste te doen, zoals het jou het beste dunkt, en je dan daarom van de mensen spottende woorden en honende gebaren te verduren krijgt, en ze jou in hun hart

¹ Joh. 19,26.

² Mat. 27,51.

³ Mat. 16,24.

verachtend voor niets houden, zodat ze van mening zijn, dat je je niet kunt noch durft wreken, ja, wanneer je dan niet alleen vast en onwrikbaar daarin volhardt, maar ook liefdevol tot de hemelse Vader voor hen bidt en hen liefdevol bij hem verontschuldigt: zie, zo dikwijls jij aldus uit liefde tot mij aan je zelf afsterft, zo dikwijls komt mijn dood groen en fris in jou tot leven.

Wanneer je dan zuiver en onschuldig blijft, terwijl al je goede werken zo miskend worden, en men je met de instemming van je hart tot de zondaars rekent, en je hen die je pijnigen of van jou een zoenoffer verlangen, uit de grond van je hart alles wil vergeven, alle ellende die ze je ooit aandeden, alsof het nooit gebeurd was, en als je hun bovendien nog behulpzaam en dienstwillig ter zijde staat, zowel met woorden als met werken, op de wijze zoals ook ik mijn kruisigers vergeven heb: dan sta je waarlijk naast je gekruisigde geliefde.

Wanneer je dan afziet van de liefde van alle mensen, het voordeel en de troost, behalve voor zover de strikte nooddrift het van je eist, dan vervangt jouw verlatenheid allen, die mij in dat uur verlieten.

Wanneer je je om mijnentwil van alle vrienden losmaakt, alsof ze niet bij je hoorden, in alles wat ons van elkaar kan scheiden, dan heb ik onder het kruis een dierbare leerling staan, die mij mijn lijden helpt dragen.

Deze algehele onthechting van je hart bekleedt en tooit mijn naaktheid.

Als je dan alle wederwaardigheden, die je door je naasten worden aangedaan, uit liefde tot mij weerloos aanvaardt, en als je hun hevige toorn, vanwaar hij ook komt, hoe snel hij ook uitbarst, en zonder je af te vragen of je gelijk of ongelijk hebt, even geduldig ondergaat als een zwijgend lammetje, zodat je met een liefdevol hart en met vriendelijke woorden en met een zachtmoedig gelaat de kwaadheid van anderen overwint, zie, zo wordt het ware beeld van mijn dood aan jou getoond. O, waar ik zulke gelijkenis aantref, welk een vreugde en behagen heb ik dan in zo iemand, zowel voor mij zelf als voor mijn hemelse Vader.

Draag mijn bittere dood in het binnenste van je hart en in je gebed en in de werken die je verricht: zo leef je het leed en de getrouwheid van mijn reine Moeder en mijn beminde jongeling.

DE DIENAAR:

Ach, minnelijke Heer, mijn ziel verlangt, dat jij het beeld van je deerniswekkende dood inprent in mijn lichaam en in mijn ziel, of het voor mij nu aangenaam is of niet, tot je allerhoogste eer en overeenkomstig je allerliefste wil. Ik verlang er ook erg naar, dat je me nog wat meer vertelt over het grote harteleed van de bedroefde Moeder en mij zegt, hoe ze zich gedroeg in die uren aan de voet van het kruis.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Vraag dat maar aan haar zelf.

16 Over de waardige lofprijzing van de reine Hemelkoningin.

DE DIENAAR:

O, hoge rijkdom der goddelijke wetenschap en wijsheid, hoe ondoorgrondelijk zijn je raadsbesluiten en hoe onkenbaar je wegen!¹ Hoe opmerkelijk toch menige weg van jou, om de arme zielen tot je terug te voeren! Wat dacht je, of hoe was het je te moede in je eeuwig onveranderlijkheid, toen je het zo edel schiep, dat reine, tedere, dat boven alle andere schepselen² waardig schepsel! Heer, terecht kon je zeggen: 'Ego cogito cogitationis pacis. Ik denk gedachten van vrede.'³ Heer, je hebt uit de afgrond van je wezenlijke goedheid in haar van je zelf een afglans doen lichten⁴, waarin je alle, van jou afgedwaalde mensen terug tot hun oorsprong hebt gevoerd.

O, hemelse Vader, hoe zou een zondig mens ooit tot jou hebben durven naderen, zou je ons niet je enige, uitverkoren Kind, de Eeuwige Wijsheid, gegeven hebben tot gids. Ach Eeuwige Wijsheid, hoe zou een arm, zondig mens ooit zo vermetel durven zijn om tegenover deze zuiverheid van zijn onreinheid te getuigen, zou hij hierbij niet de Moeder van barmhartigheid tot zijn schutse nemen! Eeuwige Wijsheid, zo je mijn broeder bent, dan toch ook mijn Heer; ben je waarlijk mens, dan ben je, ach, ook God en een zeer strenge rechter van alle misdaad.

Daarom is het, dat, wanneer onze arme zielen zich aantreffen, beklemd door onpeilbaar harteleed en we niet weten waarheen ons te wenden, dat ons dan niets anders rest, dan onze bedroefde blikken omhoog te richten tot jou, uitverkoren Koningin van het Hemelrijk! O, jij, eeuwige zonneglans weerkaatsende spiegel, jij, verborgen schat van grondeloze, goddelijke barmhartigheid, wees daarom nu gegroet door mij en door alle zondige, maar berouwvolle harten. O, jullie, verheven geesten, reine zielen, treed naar voren, roemt en prijst, looft en

¹ Rom. 11,35.

² Dat is: hoger nog dan alle engelen.

³ Jer. 29,11-12.

⁴ Bedoeld is hier Christus. Cfr. Heb. 1,3 (Vulg.: *splendor gloriae et figura substantiae eius*). Zie voor deze passage ook: Wijsh. 7,26. waar bedoeld wordt op de eigenschappen van 'de Wijsheid'. Cfr. Hor. 463, 1 (ed. P. Künzle).

verheerlijkt dat weldadig paradijs van alle vreugden, de hoge Koningin, want ik ben niet waardig dit te doen, als zij het mij niet in haar goedertierendheid toestaat.

O jij, uitverkoren hartelief van God, jij, schone gouden troon van de Eeuwige Wijsheid, sta mij, arme zondaar, toch toe over mijn gebreken enige ogenblikken met jou vertrouwelijk te spreken. Mijn ziel werpt zich voor jou terneer met schuchtere blik, een beschaamd gelaat en met neergeslagen ogen. Ach, Moeder van alle genade, het is – waarom weet ik niet – alsof mijn ziel, noch enig andere zondige mens, toestemming noch een middelaar nodig heeft wil ze jou benaderen; jij toch bent de drempelloze middelares van alle zondaars. Hoe zondiger een ziel is, des te billijker dunkt het haar tot jou toegang te hebben; hoe meer misstappen ze heeft begaan, des te billijker voor jou te treden.

Daarom, mijn ziel, treed vrij naar voren! Is het de grootte van je misstap die je weerhoudt, ach, de grondeloze mildheid, zij toch nodigt je uit. Wees daarom, jij enige troost van alle zondige harten, jij enige toevlucht van schuldbeladen mensen, tot wie vele vochtige ogen en menig gewond, armzalig hart werd opgeheven, wees daarom een genadige middelares en verzoenster tussen mij en de Eeuwige Wijsheid.

Gedenk, gedenk, milde, uitverkoren Koningin, dat je heel jouw waardigheid door ons, zondige mensen, ontvangt. Wat heeft je gemaakt tot Moeder Gods, tot een schrijn, waarin de Eeuwige Wijsheid zo zoet gerust heeft? Vrouwe, de zonden van ons, arme mensen waren het. Kon je wel genoemd worden Moeder van genade en barmhartigheid, wanneer niet onze behoefte jouw genade en erbarmen nodig hadden? Onze armoede is het die jou rijk heeft gemaakt, onze gebreken hebben je geadeld boven alle zuivere schepselen. Welaan dan, wend je barmhartige ogen, die je uit mildheid nooit hebt afgewend van een zondaar, noch van een troostloze mens, wend ze tot mij, arme mens, en neem mij onder je schild, want mijn troost en toeverlaat is in jou gelegen. Hoeveel zondige zielen zijn er, die zich van God en heel het hemelse heer hadden afgewend, die God verloochenden, aan hem wanhoopten en jammerlijk van hem gescheiden waren, die, ach, wanneer ze zich aan jou vastklampen, door jou zo barmhartig weer opgenomen werden, en langs

jouw genade weer tot de genade kwamen! Welke zondaar, al heeft hij nog zoveel misdaden en gemene dingen gedaan, heeft, wanneer hij aan jou dacht, geen moed gevat! Uitverkorene, enige troost voor ons, arme zondaars, de grondeloze goedheid van God heeft je zo beminnelijk gemaakt voor alle zondaars, dat we er door jouw overstromende goedheid wel naar verlangen moeten. Zie, als mijn ziel zich al denkend oprecht in jou verdiept, dan verheugt zich mijn gemoed, en het dunkt mij billijk, dat, zou het mogelijk zijn, mijn hart met doortraande ogen van vreugde op zou springen tot in mijn mond, en jouw naam als honing dan in mijn ziel zou vloeien.

Jij heet toch de Moeder, de Koningin van barmhartigheid; o tedere Moeder, o, milde Koningin van grondeloze barmhartigheid! O, welk een naam! Hoe grondeloos dit wezen, waarvan de naam zo genadenrijk is! Klonk ooit snarenspeel zo weldadig in een onstuimig hart, als de naam, de reine, in ons berouwvol hart? Voor deze hoge naam mogen alle hoofden zich wel neigen, alle knieën zich buigen. Hoe dikwijls heb je de vijandige hand van boze geesten weggeslagen van ons. Hoe dikwijls de strenge gerechtigheid van de vertoornde rechter bezworen! Hoe dikwijls heb je voor ons genade en troost bij hem afgebeden!

Ach wij, arme zondaars, hoe moeten we antwoorden, hoe ooit haar danken voor deze grote weldaad? Wanneer alle engeltongen, alle zuivere geesten en zielen, de hemel en de aarde en alles wat zij bevatten, haar waardigheid, haar zaligheid, haar genade en haar grondeloze eer, niet ten volle kunnen prijzen, ach, wat moeten wij, zondige schepselen dan doen? Laten we doen wat in ons vermogen ligt, en haar lof en dank zeggen, want haar grote deemoed let niet op de kleinheid van de gave, het is de rijkheid van onze wil waar ze naar kijkt.

Ach, zoete Koningin, hoe terecht kan het vrouwelijk geslacht zich over jou verheugen! Want echt, Eva werd vervloekt, omdat ze van de vrucht at; gezegend Eva nu, omdat ze ons de zoete hemelse vrucht bracht. Laat niemand nog treuren over het paradijs, want we verloren weliswaar één paradijs, maar we wonen er twee. Want is zij dan geen paradijs, zij, in wie de vrucht van de levende boom groeide, waarin alle weelde samen met alle vreugde besloten lag? Of is ook dát niet een paradijs boven

alle paradijzen, waarin de doden weer levend worden wanneer ze van zijn vrucht proeven; hij, uit wiens handen, voeten en zijde de levende bronnen opwellen, die heel het aardrijk overstromen, hij, onuitputtelijke barmhartigheid, grondeloze wijsheid, van zoetheid overvloeiende, vurige liefde, bron van eeuwig leven? Waarlijk, Heer, wie van deze vrucht geproefd heeft, wie uit deze bron gedronken heeft, hij weet, dat deze twee paradijzen het aardse paradijs ver overtreffen.

Uitverkoren Koningin, jij, die de deur van de genade bent, de poort van de ontferming, die nooit gesloten werd. Eerder nog zullen hemel en aarde vergaan¹, dan dat jij iemand, die oprecht zoekt, zonder hulp weer van jou heen laat gaan.

Zie, jij bent het eerste waarheen ik kijk als ik opsta, het laatste als ik slapen ga. Wat jouw reine handen aanbieden, hoe gering het ook is, de boodschapper maakt het kostbaar, want hoe kan verworpen worden, waar jij, Reine, voor borg staat bij je lieve Kind. Daarom, tedere Uitverkorene, ontvang mijn onbeduidende werken en draag ze op, opdat ze aldus waardig worden in jouw handen voor de ogen van de almachtige God. Want jij bent het roodgouden vat, met genaden doorsmolten, bezet met edele smaragden en saffieren en allerhande deugden, en een enkele blik hierop overtreft in de ogen van de Hemelse Koning de aanblik van alle zuivere schepselen.

O uitverkoren, minnelijke Bruid van God, werd koning Ahasveros in zijn hart geboeid door de schoonheid van de minnelijke Esther², behaagde zij hem meer dan zijn andere vrouwen, vond ze genade bij hem, voor alle andere, zodat hij deed wat zij verlangde – o, jij, die alle rode rozen en blanke leliën overtreft, hoe zal de hemelse Koning dan wel door jouw onbevleete reinheid, door jouw zachtmoedige nederigheid, door de welriekende schatkamer van alle deugden en genaden geboeid moeten worden! Wie heeft de wilde eenhoorn gevangen³, wie anders dan

¹ Mar. 13,31; Luc. 21,33.

² Est. 2,9.

³ Cfr. Isidorus van Sevilla, *Etymologiae*, L. XII, 2:12-13. Isidorus beschrijft hier hoe de maagd te werk moet gaan om de eenhoorn te vangen: ze moet haar borsten (sinum: schoot?) ontbloten, waarna de eenhoorn rustig op haar af zal komen en zachtjes zijn hoofd hier zal neervlijen. [...*virgo puella praeponitur, quae venienti sinum aperit...*] Voor de deze jachtvoorstelling in de mystieke literatuur in de

jij? Met welk grondeloos welbehagen beschouwt zijn oog jouw boven alle mensen bekoorlijke, tedere schoonheid, waarmee vergeleken alle schoonheid uitdooft als de glans van een glimp-wormpje in het licht van de stralende zon. Welke overvloeiende genade heb je bij hem gevonden voor je zelf en voor ons, onbegnadigde, andere mensen! Hoe zal en kan de hemelse Koning jou dan iets weigeren? Met recht kun je zeggen: 'Mijn lief is van mij en ik van hem'.¹ O, God de jouwe en jij de zijne, en jullie twee één eeuwig, grondeloos minnespel, door geen tweeheid ooit nog te scheiden! Gedenk ons, wij, arme behoeftigen, vergeet toch niet die zo jammerlijk dolen in deze ellendige verbanning.

Welaan dan, Vrouwe van hemel en aarde, sta op en wees ons tot een middelares, die genade verwerft bij je lieve Kind, bij de Eeuwige Wijsheid!

O, Eeuwige Wijsheid, hoe wil je me dan ook maar iets weigeren? Zoals jij voor mij middelaar tot de Hemelse Vader bent, zo plaats ik de reine, tedere, uitverkoren Moeder voor jouw milde ogen; welaan, milde, schone Wijsheid, zie haar nu aan, aanschouw nu die milde ogen, die jou zo vaak vol ontferming hebben aangekeken, herinner je die zachte wangen, die ze zo dikwijls en innig tegen je kindergezichtje heeft gedrukt! O, zie die zoete mond, die jou zo dikwijls teder heeft gekust, zie die reine handen, die jou zo dikwijls tot hulp zijn geweest! O, jij, milde mildheid, hoe kun je haar ook maar iets weigeren, die je zo minnelijk zoogde en op haar armen droeg, je neerlegde en opnam en je zo liefdevol opvoedde?

Heer, ik herinner je aan al het liefs, dat je in je jeugd ooit van haar ontvangen mocht, toen je haar, gezeten op de moederlijke schoot, zo innig vertederend met je stralende oogjes toelachte, en haar met je kinderarmpjes zo minzaam omvatte vervuld van grondeloze liefde en genegenheid, die je voor haar voelde, meer dan voor welk schepsel ook. Gedenk ook het bittere harteleed, dat alleen haar moederlijke hart met jou onderging aan de voet van het jammerlijke kruis, waar ze jou in stervensnood zag, en ook haar hart en ziel steeds opnieuw stierven van angst en

middeleeuwen, zie: Jürgen W. *Spiritualis unicornis: das Einhorn als Bedeutungsträger in Literatur und Kunst des Mittelalters*, München 1998² pp. 305-308.

¹ Hoogl. 2,16.

nood, opdat jij, door haar, mij de genade schenkt om elk tussen-
middel af te leggen, en jouw genade te verwerven, en ze nooit
meer te verliezen.

17 Over haar onuitsprekelijk harteleed.

Wie geeft mijn ogen zoveel tranen als er letters nodig zijn, zodat ik met lichtende tranen beschrijven kan de bittere tranen van het grondeloze harteleed van mijn Lieve Vrouwe?¹ Reine Vrouwe en edele Koningin van hemel en aarde, beroer mijn versteende hart met een van je gloeiende tranen, die je vergoten hebt om de bittere nood van je tedere Kind onder dat deerniswekkende kruis, opdat dit hart verweke en jou verstaan kan; want zo is de natuur van harteleed, dat slecht hij het kan verstaan, die het treft. Ach, beroer nu mijn hart, uitverkoren Vrouwe, met je droeve woorden, en zeg, tot mijn vermaning, kort met zinrijke woorden, hoe het je te moede was en hoe je alles droeg onder het kruis, toen je je tedere Kind, de schone Eeuwige Wijsheid, zo jammerlijk heensterven zag.

ANTWOORD:

Luister dan in droefheid en met harteleed; want al ben ik nu vrij van alle leed, toen was het niet als nu. Voordat ik onder het kruis stond, had ik reeds menig groot en onuitsprekelijk harteleed verduurd, vooral op de plaats, waar ik voor het eerst moest zien hoe mijn Kind geslagen, gestompt en mishandeld werd; mijn krachten verlieten me toen, en krachteloos werd ik achter mijn lieve Zoon voortgedreven tot onder het kruis.

Waar je echter naar vraagt – hoe het mij te moede was en hoe ik alles droeg – verneem dat dan, voor zover het mogelijk is het te verstaan; want geen hart, ooit geboren, zal het geheel kunnen doorgronden. Zie, al het harteleed door harten ooit ondervonden, als een druppeltje in de zee is het, vergeleken met het grondeloze harteleed, dat mijn moederhart daar ervoer. En weet ook: hoe liever jou je lief is, hoe minnelijker en hoe zoeter hij is, des te onverdraaglijker het verlies is met zijn dood. Ach, waar nu werd op aarde ooit schoners geboren, ooit lieflijkers gezien, dan

¹ In de 12e eeuw, gelijktijdig met de opkomst van de Mariadevotie en een toenevende aandacht voor het lijden van Christus, verschijnt de Mariaklacht (*Planctus Mariae*) in West-Europa. Seuse maakt in dit hoofdstuk 17, evenals in de komende hoofdstukken 19 en 20, vrijelijk gebruik van het ‘*Liber de passione Christi et doloribus et planctibus matris ejus*’, dat toegeschreven werd aan Bernardus van Clairvaux (PL Migne 182, 1133-1142). Zie: P. Dempe, *Die Darstellung der Mater dolorosa bei Heinrich Seuse. Stoff und Stil*. Berlin, 1953 [Diss.] Voor een bespreking van het genre van de Mariaklachten zie: Vries, K. de. *De Mariaklachten*. Zwolle 1964 [Diss.].

mijn enige, mijn minnelijke lief, door en in wie ik al bezeten heb, wat deze wereld geven kan?

Ik was aan me zelf reeds ontstorven en leefde in hem, en toen mijn schone Lief gedood was, toen pas stierf ik geheel en al. Zoals mijn enige Lief de enige was, mij lief was boven alles wat ik lief had, zo ook was mijn leed enig; een leed was het dieper dan welk leed ook, waarover ooit gesproken werd. Zijn schone, bevallige mensheid, een verrukkelijke aanblik, zijn verheven godheid, zoete aanschouwing voor mijn ogen, aan hem te denken, vreugde voor mijn hart, van hem te spreken, welk genoegen, zijn zoete woorden te horen, snarenspeel was het voor mijn ziel! De spiegel was hij van mijn hart, de weelde van mijn ziel; hemel en aarde met alles wat ze bevatten, in hem bezat ik het allemaal. Zie, toen ik mijn lief, mijn alles, zo voor me zag, hangend aan het kruis, in stervensnood – ach welke aanblik, ach welke stond! Mijn hart, hoe stierf het toen in mij, mijn zinnen, hoe werden ze gedood! Al mijn krachten werden me ontnomen, als verdoofd waren al mijn zintuigen! Ik zag omhoog, en mijn lieve Kind, ik kon het niet te hulp schieten; ik zag omlaag, en ik zag voor mijn ogen, hen, die mijn lieve Kind zo gruwelijk mishandelden. Hoe beklemmend kwam mij heel het aardse toen voor! Mijn hart was me ontnomen, mijn stem was me ontvallen, mijn krachten gingen me verloren.

Toen ik echter weer tot mij zelf kwam, toen verhief ik mijn hese stem en sprak mijn Kind klagend toe met deze en nog andere woorden: 'Mijn Kind, ach, mijn Kind, jij, vreugderijke spiegel van mijn hart, waarin ik mij zelf dikwijls met vreugde bezag, hoe ellendig zie ik je nu voor mijn ogen! Ach, Schat, kostbaarder dan alles op deze wereld, mijn moeder, mijn vader, ja, alles wat ik maar bedenken kan, neem mij mee met jou! Wie dan wil je je moeder aanvertrouwen, wanneer jij gaat? O, mijn Kind, wie vergunt het mij in jouw plaats te sterven, deze bittere dood voor jou te doorlijden? O, ellendige nood van de moeder wier Lief haar ontnomen is, beroofd ben ik van alle vreugd, van alle liefde en troost! Ach, dood waarnaar ik zo verlang, waarom weiger je me? Neem dan, neem mee tot haar Kind de arme moeder, voor wie te leven bitterder is dan welk sterven ook. Want hem toch zie ik sterven, hem, die mijn ziel zo liefheeft. Ach, mijn Kind, mijn lieve Kind!'

En zie, toen ik me daar aan mijn ellende overgaf, toen troostte mijn Kind me op zo liefdevolle wijze en sprak de volgende en

nog andere woorden: het menselijk geslacht kon anders niet verlost worden, en op de derde dag zou hij verrijzen en aan mij en de jongeren verschijnen, en hij zei: 'Vrouwe, huil niet langer, huil niet, mijn lieve Moeder! Nooit zal je ik je voor eeuwig verlaten.' En toen mijn Kind me zo liefdevol troostte en mij toevertrouwde aan de leerling die hij liefhad en die daar ook met be droefd hart stond – woorden waren het die pijnlijk en hard in mijn hart doordrongen, het was als een scherp zwaard dat mijn hart en ziel doorboorde – ja, toen kregen ook de versteende harten groot medelijden met me. Ik hief mijn handen en armen op en hoe zielsgraag had ik uit medelijden mijn Lief toen omhelsd, maar het mocht niet zijn. En door hartzeer overweldigd, zonk ik neer onder het kruis – hoe vaak weet ik niet – en verloor ik de spraak; en toen ik weer tot me zelf kwam en mij niets anders restte, kuste ik het bloed, dat uit zijn wonden omlaag stroomde, zodat mijn verbleekte wangen en mond bloedgekleurd werden.

DE DIENAAR:

Ach, grondeloze mildheid, welk grondeloze kwelling en nood dit toch is! Waarheen moet ik me wenden, op wie mijn ogen richten?

Zie ik de schone Wijsheid aan, ach, nood zie ik, mijn hart ontzinkt me: uitwendig wordt hij beschimpt, inwendig worstelt hij met doodsangst, al zijn aderen zijn opgespannen, al zijn bloed stroomt weg. Niets dan leed en pijn is er, een meedogenloos sterven zonder uitzicht op verlichting.

Wend ik mijn ogen tot de reine Moeder, ach, dan zie ik dat tedere hart doorwond, als staken er duizend messen in; zo doormarteld zie ik die reine ziel. Een gestalte zo troosteloos, nooit eerder werd ze zo gezien, de klacht van een moeder, nooit eerder werd ze zo gehoord. Haar verzwakte lichaam is van leed ter aarde gezegen, haar schone aangezicht door gestold bloed besmeurd. O, die jammer en nood, erger nooit vernomen!

De kwelling van zijn hart wordt veroorzaakt door het leed van zijn Moeder, het leed van de treurende Moeder door de onschuldige dood van haar lieve Kind, een dood die haar veel smartelijker is dan haar eigen dood. Hij ziet haar aan en troost haar minzaam, zij strekt haar armen klagend tot hem omhoog, en zou zo graag die pijnlijke dood in zijn plaats willen sterven. Ach, wie van hen lijdt hier het meest? Wie van hen treft zich aan

in de grootste nood? Voor beiden is het zo grondeloos, dat niets daarop ooit zal gelijken.

Ach, dat moederhart, dat tedere vrouwelijke gemoed! Hoe kon dit onmetelijk lijden ooit gedragen worden door jouw moederhart! Gezegend zij dat tedere hart, vergeleken bij haar lijden, is al het harteleed dat ooit besproken of beschreven is, zoals een droom is tegenover de waarheid. Wees gezegend jij, lichtend morgenrood, hoger dan alle schepselen, en gezegend zij de bloeiende, zoetgeurende rozenggaard van je schone aangezicht, dat gesierd is met het robijnrode bloed van de Eeuwige Wijsheid!

O, bekoorlijk gelaat van de schone Wijsheid, hoe sterf je heen! O, schoon Lichaam, hoe hang je daar! O, jij, zuiver bloed, hoe warm stroom je neer op de Moeder die jou eens baarde! O, jullie, moeders, laat dit leed jullie tot weeklagen aanzetten! Jullie, reine harten, word bewogen door het rozenkleurige, onschuldige bloed, waarmee de reine Moeder getekend wordt. Ziet, alle harten die ooit harteleed kenden, en besef dan, dat dit harteleed al het andere overtreft.¹ Het is geen wonder, dat onze harten wegsmelten van pijn en erbarmen; zo groot was toch de nood, dat ze de harde rotsen deed splijten, het aardrijk deed beven en de zon verduisteren, zodat ze zo hun schepper konden vergezellen in zijn lijden.

¹ Cfr. Klaagl. 1,12.

18 Hoe het toen naar de inwendige mens met hem gesteld was.

DE DIENAAR:

Eeuwige Wijsheid, hoe meer men zich in je onmetelijke lijden verdiept, des te grondelozer het is. Jouw nood was al erg groot onder het kruis, groter nog werd ze aan het kruis naar je uitwendige krachten, die in dat uur de pijnen van de bittere dood ondervonden. Ach, mijn lieve Heer, maar hoe was het daar met je gesteld naar de inwendige mens, hoe met je edele ziel? Ondervond deze toen geen troost of verlichting, zoals andere martelaren, opdat je gruwelijke lijden hierdoor verzacht zou worden; en wanneer nam het een einde?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Hoor dan over de nood heviger dan welke ook, door jou nog nooit vernomen.

Hoewel mijn ziel naar haar hoogste krachten de loutere godheid schouwde en genoot, op even adellijke wijze toen als nu, zie, toch waren de lagere krachten toen van zowel de inwendige als de uitwendige mens geheel en al aan zichzelf overgelaten tot aan de uiterste grens van de grondeloze bitterheid in heel dat troosteloze lijden, geen foltering was hieraan ooit gelijk.

En hoor: toen ik daar zo volkomen hulpeloos en verlaten hing, met druipende wonden, met wenende ogen, met opgespannen armen, en uitgerekte aders van al mijn ledematen, in stervensnood, toen verhief ik gekweld mijn stem en in mijn ellende riep ik mijn Vader toe: 'Mijn God, mijn God, hoe heb je mij verlaten!'¹ En toch waren mijn wil en zijn wil geënidg overeenkomstig de eeuwige ordening. Zie, toen mijn bloed en al mijn kracht geheel vergoten en weggevloeid waren, toen, in doodsnoed, kwelde mij een hevige dorst – maar heviger nog was mijn dorst naar heil voor alle mensen. En in dit gruwelijke dorsten, bood men mijn dorstige mond toen gal en azijn aan. En toen ik aldus het heil van alle mensen had bewerkt, sprak ik: 'Consummatum est!'² Volkomen gehoorzaamheid betoonde ik mijn Vader tot in de dood³; ik beval mijn geest in zijn vaderlijke handen en sprak:

¹ Mat. 27,46.

² Joh. 19,30.

³ Cfr. Fil. 2,8.

'In manus tuas'¹ etc., en daarna scheidde mijn edele ziel van mijn goddelijk lichaam, die beide ongescheiden van de godheid bleven.² En toen werd een scherpe speer in mijn rechterzijde gestoken, en daaruit weldde een stroom van kostbaar bloed op en een bron van levend water.

Zie, mijn kind, door deze ellendige nood heb ik jou en de uitverkorenen verworven en door het levende offer van mijn onschuldige bloed verlost van de eeuwige dood.

DE DIENAAR:

Ach, tedere, minnelijke Heer en Broeder, met hoeveel pijn en bitterheid heb je me moeten verwerven! Hoe minnelijk heb je me liefgehad, hoe vriendelijk me verlost! Ach, mijn schone Wijsheid, hoe moet ik je danken voor je liefde en je grote lijden? Zie, Heer, zou ik de kracht van Samson bezitten, de schoonheid van Absalon, de wijsheid van Salomon en van alle koningen de rijkdom en waardigheid, ik zou ze in jouw dienst willen verbruiken, jou tot eer. Heer, maar niets ben ik, tot niets ben ik in staat, niets toch vermag ik. Ach Heer, hoe moet ik je danken?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Al zou je de tongen van alle engelen, de goede werken van alle mensen en de macht van alle schepselen bezitten, danken kon je me nog niet voor het minste lijden dat ik uit liefde om jou geleden heb.

DE DIENAAR:

Lieve Heer, help en leer me, minnelijk te worden door jouw genade, want niemand kan jou je liefdeswonden vergelden.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het troosteloze kruis waaraan ik hing, stel je dat voor ogen, en laat mijn bittere lijden jou ter harte gaan en het tot voorbeeld zijn voor al jouw lijden.

Laat ik je achter in troosteloos lijden, in een bittere dorheid zonder enig uitzicht op verlichting, zoals mijn hemelse Vader eens mij, verlang dan niet naar troost van anderen. Je jammerlijk roepen moet opstijgen tot de hemelse Vader onder verloochening

¹ Luc. 23,46.

² Zie: Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.50 a.2 c, waar verwezen wordt naar Johannes Damascenes' *De Fide Orthodoxa* (L.III, c.27).

van je zelf, in het verlangen slechts zijn vaderlijke wil te doen. Zie, hoe bitterder je uitwendig lijden is, en hoe gelatener je inwendig dan bent, des te meer je mij gelijkt en hoe beminnelijker je bent voor de hemelse Vader; want de vroomste zielen worden hierin op de allerdiepste wijze op de proef gesteld.

Mag je begeerte een dorstige drang kennen en vreugde en bevrediging zoeken in iets waar je verlangen naar uitgaat, zie ervan af uit liefde tot mij; je dorstige mond zal als de mijne met bitterheid gedrenkt worden. Wees dorstend naar het heil van alle mensen; je moet je goede werken richten op een volmaakt leven en ze tot het einde toe volbrengen.

Een wil die onderdanig is moet je bezitten, om daarmee snel je meerderen te gehoorzamen, een ziel die elke eigengerichtheid opgeeft, om alles in de handen van de Vader te leggen, een geest die uit de tijd de eeuwigheid ingaat, zoals het eens zal zijn bij je laatste tocht.

Zie, zo is jouw kruis gevormd naar het kruis van mijn smarten om daarin dan op edele wijze voltooid te worden.

In mijn geopende zijde moet je je minnelijk insluiten in het door liefde verwonde hart, om daar een woon- en verblijfplek te zoeken; met het levende water zal ik je dan reinigen, en je met het rozenkleurige bloed rozenkleurig sieren, en verbinden wil ik je met mij en je voor eeuwig met mij verenigen.

DE DIENAAR:

Heer, nooit was een magneet zo krachtig, nooit trok hij het harde ijzer zo sterk aan, als jouw voorbeeldige, minnelijke lijden alle harten tot zich trekt, om zich hiermee te verenigen.¹ Ach, minnelijke Heer, trek me dan nu weg uit deze wereld, doorheen lief en leed, tot jou aan jouw kruis, en maak het mijne zoveel mogelijk aan het jouwe gelijk, opdat mijn ziel jou genieten mag in je allerhoogste klaarte.

¹ Cfr. Johannes Tauler in de *preek voor Hemelvaart III* (V 20): *Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in coelum*. Zie tevens: Eckhart, *pr. 29, Convalescens praecepit eis, ab Ierosolymis ne discederent etc.*, in ed. Largier I, 326, 17-28.

19 Over de kruisafneming.

DE DIENAAR:

Ach, reine Moeder en lieve Vrouwe, wanneer nam het een einde, dat groot en bitter harteleed, dat je moest verduren om je dierbare Kind.

MARIA ANTWOORDT:

Aanhoor het met bitter erbarmen. Toen mijn geliefde Zoon verscheiden was en hij dood daar voor mijn ogen hing, en mijn hart en zinnen alle kracht ontnomen was, en ik tot niets meer in staat was, kon ik toch nog in mijn ellende af en toe omhoog kijken naar mijn dode Kind. En toen ze kwamen om hem van het kruis te nemen, was het mij, als werd ik opgewekt uit de dood. O, hoe vol moederlijke liefde ik zijn dode armen toen opving, hoe teder ik ze tegen mijn met bloed gekleurde wangen drukte, en, nadat hij tot mij was neergelaten, hoe innig ik hem, dood als hij was, in mijn armen toen sloot, en hem aan mijn moederlijke hart drukte, hij, mijn enig uitverkoren, tedere Beminde, en hoe ik zijn bloedige, verse wonden, zijn dood aangezicht toen kuste, dat echter, evenals zijn gehele lichaam, toch zo wonderlijk schoon geworden was, nee, geen hart dat zich dit kan voorstellen.

Ik nam mijn lieve Kind op mijn schoot en zag het aan – het was dood; en steeds weer keek ik naar hem, maar geen stemgeluid noch enig teken van leven.

Zie, toen stierf mijn hart opnieuw, en het wilde door de doodswonden, die het ontving, in wel duizend stukken uiteenscheuren. Menig diepe zucht weerklonk uit mijn innigste; mijn ogen vulden zich met vele, droeve, bittere tranen, mijn gestalte werd door diep verdriet getekend. Wanneer weeklachten wilden opstijgen uit mijn mond, dan werden ze door de pijn geremd, onvleind bleven ze.

Ik sprak: 'Wee mij, wee mij! Werd ooit enig mens op aarde zo kwaad mishandeld, als dit onschuldige, dit geliefde Kind? Ach, mijn Kind, mijn troost en mijn enige vreugde, waarom heb je me verlaten! Hoe ben je mij toch zo tot bitterheid geworden! Waarheen is nu de vreugde, die jouw geboorte me bracht, waarheen de blijdschap, die jouw minnelijke kindheid me gaf? Waarheen is nu de eer en de waardigheid, die ik ontving door jouw aanwezigheid? Waarheen is toch dit alles, dat mijn hart eens zo

verblijden mocht? Ach, angst en bitterheid, ach harteleed! Wat is het allemaal veranderd in grondeloos harteleed en dodelijke pijn! Ach, mijn Kind, mijn Kind, hoe is mijn hart van liefde nu beroofd; achtergebleven is het zonder enige troost!

Dergelijke en veel andere weeklagende woorden, sprak ik tot mijn gestorven Kind.

DE DIENAAR:

Ach, reine en schone Moeder, sta het mij toe, laat mijn hart nog eenmaal met jouw liefde en met mijn lieve Heer, met de aanblik van de minnelijke Wijsheid zich vertroosten, voordat het ogenblik van scheiden daar is en het graf hem aan onze ogen onttrekt.

Reine Moeder, hoe grondeloos je harteleed ook moet zijn geweest, hoe innig het alle harten ook mag ontroeren, zo dunkt mij toch, dat je enige troost mocht ondervinden in de minnelijke omhelzing van je dode Kind. Ach, reine, tedere Vrouwe, hoe verlang ik nu, dat je jouw lieve Kind, zoals het daar dood lag, op de schoot van mijn ziel wil neerleggen, zodat ik naar de mate van mijn vermogens in mijn beschouwing op geestelijke wijze kan doormaken, wat jij toen op lichamelijke wijze doorstond.

Heer, op jou richt ik mijn ogen vervuld van de levenslustigste vreugde en hartelijkste liefde, waarmee enig lief ooit zijn be-minde heeft aangestaard. Heer, mijn hart ontsluit zich om jou te ontvangen, als een tedere roos die zich opent voor de stralende zon. Heer, mijn ziel strekt haar armen uit naar jou vanuit haar grondeloos verlangen, o, minnelijke Heer, met vurige begeerte omhels ik je nu met dank en lof, en aan het innigste van mijn hart en mijn ziel druk ik je en ik vraag je de herinnering aan deze minnelijke stonde nooit te wissen uit mijn geheugen, en ik bid je, dat leven noch dood, vreugde noch leed jou ooit van mij scheiden mogen. Heer, mijn ogen aanschouwen jouw dode aangezichts, mijn ziel kust al jouw verse, bloedige wonden, al mijn zinnen worden gespijzigd met deze zoete vrucht onder deze levende boom van het kruis. En billijk is het, Heer: de een vindt troost in zijn leven in onschuld, de ander in zware boetedoening en in een gestreng leven, de een in dit, de ander in dat; mijn troost en hoop echter, die ligt geheel in jouw lijden, in jouw genoegdoening, in jouw verdiensten. En daarom wil ik het altijd in de grond van mijn hart blijmoedig gedenken, en dit beeld in woorden en in werken naar vermogen naar buiten toe tonen.

O weldadige glans van eeuwig licht, hoe ben je nu om mijnentwil geheel verduisterd! Blus in mij de brandende begeerte van alle ondeugden. O jij, klare, heldere spiegel van de goddelijke majesteit, hoe bevuild je nu toch bent! Reinig me van de grote vlekken van mijn misstappen. O jij, stralend beeld van vaderlijke Goedheid, hoe besmeurd en misvormd ben je toch! Herstel het verbleekte beeld van mijn ziel, terug naar hoe het was. O, jij, onschuldig Lam, hoe vreselijk ben je mishandeld! Doe boete en bewerk verzoening voor mijn schuldig, zondige leven. O, Koning aller koningen, Heer aller heren, hoe ziet mijn ziel je zo jammerlijk en dood voor me liggen! Verleen me, dat zoals mijn ziel jou nu klagend en treurend omhelst in jouw verworpenheid, dat ze eenmaal vreugdevol door jou omhelsd mag worden in jouw eeuwige licht.

20 Over het droevig scheiden van het graf.

DE DIENAAR:

Wel dan, Lieve Vrouwe, laat nu deze treurige woorden en weelachten, en vertel me van het afscheid van je Beminde.

MARIA ANTWOORDT:

Vreselijk was het, dat te moeten aanhoren en te zien. Ach, alles was nog te dragen, zolang ik mijn Kind bij me had; want toen ze mijn Kind van mijn gestorven hart, uit mijn omarming, van mijn wangen wegtrokken die de zijne drukten, en hem in het graf legden, ach, de bitterheid die mij beving, toen in dat uur, men kan zich deze nauwelijks voorstellen.

En toen het ogenblik van scheiden daar was, welke droefheid, welke nood mijn aanblik toen bood! Want toen ze me scheiden lieten van mijn begraven Zoon, was dit scheiden mijn hart als een doodsstrijd. Aan de handen, die mij wegvoerden, ging ik onvast heen, want beroofd was ik van alle troost; het verlangen naar mijn innig Beminde, het verteerde mijn hart. Want naar hem slecht ging heel mijn verwachting, hem alleen slechts schonk ik heel mijn vertrouwen, een vriendschapsband tot in het graf.

DE DIENAAR:

Minnelijke, tedere Vrouwe, daarom groeten alle harten je en prijzen je alle tongen, want al de weldaden, die het vaderlijke hart ons wilde schenken, zijn door jouw handen gevloeid. Begin en midden ben jij, wees dan ook het einde.

Ach, tedere, reine Moeder, wees heden dat droevig heengaan indachtig, gedenk het bittere scheiden, dat jou je dierbare Kind nam, en help me, zodat ik van jou noch van zijn vreugdevolle aanschijn ooit nog gescheiden zal worden.

Welaan, reine Moeder, zoals nu mijn ziel in erbarmen en medelijden naast je staat, jou in innig verlangen ontvangt, en jou in de geest met hartelijke genegenheid, met lof en dank, van het graf door de poort van Jeruzalem begeleidt, terug naar jouw woning, ach, zo verlang ik, dat mijn ziel bij haar laatste heengaan door jou, zachte, reine Moeder en oorsprong van alle troost, teruggevoerd mag worden naar het vaderland en in de eeuwige zaligheid bevestigd! Amen.

Tweede deel.

21 Hoe men het sterven leren moet, en wat het betekent onvoorbereid te sterven.

Eeuwige Wijsheid, gaf iemand mij heel het aardrijk, minder dierbaar zou het voor me zijn, dan de waarheid en het nut, die ik vond in jouw zoete onderrichting. Daarom verlang ik uit de grond van mijn hart, dat jij, Eeuwige Wijsheid, mij nog verder onderwijst.

Heer, wat kenmerkt een dienaar van de Eeuwige Wijsheid het meest, die slechts jou wil toebehoren? Heer, graag zou ik iets willen vernemen over de vereniging van het loutere verstand met de Heilige Drievuldigheid, waar het in de ware weerglans van de ingeboorte van het Woord en in de wedergeboorte van zijn eigen geest onttrokken wordt aan zichzelf en van elk tussenmiddel bevrijd.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wil niet vragen naar het hoogste in de leer, wie op de laagste trap staat van dit leven. Leren wil ik je, wat jou het meest tot nut strekt.

DE DIENAAR:

Heer, wat wil je me leren?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

I. Ik wil je leren sterven, II. en ik wil je leren leven; III. ik wil je leren mij minnelijk te ontvangen, IV. en ik wil je leren mij inniglijk te loven. Zie, dat is wat je nodig hebt.¹

DE DIENAAR:

Eeuwige Wijsheid, had mijn wensen macht, ik zou niet weten, wat in de tijd anders te wensen, dan af te sterven aan mijzelf en alle dingen en jou slechts te leven, van ganser harte te beminnen, minnelijk te ontvangen en waardig te prijzen.

¹ Deze vier thema's staan centraal in het tweede deel van het *BdEW* (hoofdstukken 21-24), en ze worden hier en in de komende drie hoofdstukken uitgewerkt.

Ach God, hoe gelukkig de mens, die daartoe in staat is en geheel zijn leven hiermee vult! Heer, heb je hier een geestelijk sterven op het oog, waarover jouw droeve dood mij zo minnelijk onderricht heeft, of een lichamelijk sterven?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik bedoel beide.

DE DIENAAR:

Heer, waartoe heb ik een belering nodig over de lichamelijke dood? Hij doet zich zelf wel kennen, wanneer hij komt.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wie deze onderwijzing uitstelt tot dan, voor hem zal het te laat zijn.

DE DIENAAR:

O, Heer, nu reeds iets over die dood te horen, valt me bitterzwaar.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zie, daarom hopen ze zich op, die onvoorbereide, vreselijke sterfgevallen, waarvan steden en kloosters vol zijn.¹ Zie, ook jou stond hij vaak heimelijk op te wachten, en hij wilde je meenemen, weg van hier, zoals hij het met ontelbaar veel mensen doet, waarvan ik je er nu een in het bijzonder wil tonen. Open dan nu je inwendige zinnen en zie en hoor; ontdek de gruwelijkheden van de grimmige dood aan je naaste, luister naar die klagende stem, die je toespreekt.

De dienaar hoorde met zijn innerlijk oor een trieste gestalte schreeuwen, het was een mens die onvoorbereid moest sterven, en jammerklagend zei deze: ‘Circumdederunt me gemitus mortis.’² O wee, God van het hemelrijk, wee mij, dat ik op aarde ooit geboren ben! Met geweën en geschreeuw begon mijn leven, in bitter wenen en schreeuwen eindigt het nu. Ach, omgeven hebben mij de verzuchtingen van de dood, omvangen ben ik door de pijnen van de hel. Ach dood, ach gruwelijke dood, wat ben

¹ Vermoedelijk betreft het de pest-achtige epidemie van maart 1328, die toen het midden en zuiden van het huidige Duitsland trof; zie: Bihlmeyer, p. 103, nt. 1.

² Ps. 18 (17),5. ‘Mij omsloten de banden des doods.’

je toch een ongewenste gast voor mijn jeugdig opgewekte hart! Hoe weinig had ik me op jouw komst voorbereid! Van achteren heb je me aangevallen, snel heb je me ingehaald. Ach, in jouw kluisters trek je me mee, zoals men een veroordeelde geboeid voert naar de plek, waar men hem doden zal. Mijn handen sla ik tegen elkaar boven mijn hoofd, en wring ze van leed in elkaar, want ik zou hem graag ontlopen. Ik kijk om me heen, in alle uithoeken van de wereld, of er iemand is die me helpen kan en raad geven, maar helaas, tevergeefs. Ik hoor immers de dood dodelijk in mij spreken: 'Vriend noch goed, wetenschap noch scherpzinnigheid kunnen hier iets doen, zo en niet anders moet het gaan.' Ach wee, moet het zo dan zijn? Ach God, moet ik dan echt gaan? Betekent dit nu het afscheid? Ach, dat ik ooit geboren ben! Ach dood, ach dood, wat wil je met me doen?

DE DIENAAR SPRAK:

Lieve vriend, waarom toch zo ontdaan? Dit is het gemeenschappelijk lot zowel van arm als rijk, van jong als oud; talrijker zijn zij, die gaan nog voor het hun tijd is, dan zij die op hun eigen tijd gaan. Of dacht je soms dat alleen jij de dood kon ontlopen? Een grote misvatting zou het zijn!

DE ONVOORBEREID STERVENDE MENS ANTWOORDT:

O wee, mijn God, wat een bittere troost dit is! Niet ik vergis me hier, zij zijn het die zich vergissen, zij die leefden zonder hem, en de dood niet vreesden. Ze zijn blind, en ze sterven als het veen, ze weten niet wat hun te wachten staat.

Ik klaag niet dát ik sterven moet, ach, ik klaag, omdat ik onvoorbereid sterven moet. Ik sterf, maar ik ben tot sterven niet voorbereid! Ik beweën niet alleen het einde van mijn leven, ik schrei en ween om die heerlijke dagen, die verloren gingen en vervlogen zijn zonder enig nut.

Ik ben verworpen als een te vroeg geborene, als een afgerukte bloesemtak in mei ben ik. Mijn dagen gingen sneller heen dan een pijl die van de boog vliegt.¹ Vergeten ben ik, alsof ik nooit bestaan heb, als de baan van een vogel in zijn vlucht, die zich achter hem weer sluit en waar niemand weet van heeft.² Daarom zijn mijn woorden vol van bitterheid en is mijn spreken

¹ Wijsh. 5,12.

² Wijsh. 5,11.

vervuld van pijn.¹ Ach, ik arme mens, wie vergunt me weer te zijn als eens, toen ik die heerlijke tijd nog voor me had; en dan te weten wat ik nu weet!

Ach, helaas, toen in die dagen, toen schatte ik mijn tijd niet naar waarde, onbesuisd en dwaas liet ik hem heengaan; nu is hij me ontrukkt, ik kan hem niet terughalen, ik kan er niet meer bij. Geen uurtje zo kort, of ik had het voor kostbaarder moeten houden, het met grotere dankbaarheid moeten ontvangen dan een arme mens, die een koninkrijk ten geschenke krijgt. Zie, daarom vullen mijn ogen zich met glanzende tranen, want terughalen kunnen ze het niet. Wee mij, God die in de hemel is, dat ik al die dagen zo lichtzinnig heb verspild, en ze mij nu zo weinig baten! Wee mij, waarom niet al die tijd sterven geleerd!

Welaan, jullie, rozen in de bloei, jullie die je dagen nog voor je hebt, zie mij aan en leer aan mij; keer je in je jeugd tot God en breng je tijd door met hem alleen, opdat het jullie niet net zo vergaan zal.

Ach, tijd van mijn jeugd, hoe heb ik je verkwist! Heer in de hemel, laat het je immer geklaagd zijn. Niemand wilde ik geloven, mijn wild gemoed was niet in staat om te luisteren naar wie ook; ach God, gevallen ben ik nu in de val van de bittere dood! De tijd is heen, voorbij de jeugd; beter voor mij, zou de moederschoot mij tot graf geworden zijn², dan dat ik die mooie tijd zo heb laten heenvlieden.

DE DIENAAR:

Keer je tot God, en heb berouw over je zonden; is het einde goed, dan is alles goed.

DE ONVOORBEREID STERVENDE MENS ANTWOORDT:

Ach wee, welke woorden dit zijn! Moet ik berouw hebben, moet ik me dan bekeren? Zie je niet, hoe ontsteld ik ben, hoe groot mijn nood is? Als een verschalkt vogeltje voel ik me, door de klauwen van een roofvogel gegrepen, en zinneloos geworden van doodsangst. Ik kan geen kant op, ik wil slechts ontsnappen, en toch, ontsnappen kan ik niet; mij drukt de dood en het bittere scheiden. O, berouw en vrijwillige bekering, voor een mens die daartoe in staat is, welke vastigheid! Wie ze kwijt raakt, gaat zelf

¹ Job 23, 2; tevens 6 en 3.

² Job 10,18.

verloren. O, dat lange uitstellen van mijn bekering, voor mij is het te lang geworden! De goede wil zonder de daad, de goede voornemens zonder de uitvoering, ze hebben me in het verderf gestort! God liet ik wachten dag na dag, totdat ik viel in de nacht van de dood.

O, almachtige God, welke ellende, erger dan welke ellende ook! Zal me dat geen pijn doen, dat ik heel mijn leven, al die dertig jaren van me, zo verloren heb laten gaan? En ik weet zelfs niet, of ik ooit wel één dag doorbracht overeenkomstig Gods wil, zoals van mij verwacht werd, en of ik God ooit wel één dienst bewees die hem welgevallig was. O, dat snijdt me door mijn hart; ach God, hoe eerloos zal ik staan, daar, tegenover jou en het hele hemelse heer!

Nu ik ga scheiden van hier, wat zou mij nu op dit uur meer vreugde kunnen verschaffen dan een enkel 'Ave Maria' met aandacht gebeden, ach, hoeveel meer dan wanneer men mij duizend goudmarken in de hand zou drukken. Ach God, wat heb ik niet verzuimd, hoeveel kwaad heb ik mij zelf berokkend! Dat ik dat niet besepte, in de tijd die mij gegeven was! Wat liet ik die uren toch voorbijgaan, hoe dwaalde ik vanwege kleine dingen weg van grote zaligheid! Liever was het me nu – want hoeveel meer van eeuwig loon zou het me gebracht hebben – als ik mij het genot bij de aanblik van mijn vriend, wat toch tegen Gods wil inging, uit liefde had ontzegd, dan dat hij dertig jaar lang op zijn knieën tot God gebeden had voor mij.

Hoor, alle mensen, hoor deze verzuchting: ik liep en liep, naar hier naar daar, want de tijd werd krap, en gebedeld heb ik om een kleine aalmoes uit de verdiensten van goede mensen voor mijn eigen vergelding, maar het werd me geweigerd, want ze vreesden, dat ze zelf onvoldoende olie in hun lampen zouden hebben.¹

Ach, God in de hemel, ontferm je over mij; welk groot loon, hoeveel rijkdom had ik kunnen verdienen in al die dagen die ik, gezond van lijf en leden, in ledigheid heb doorgebracht, terwijl me nu de kleinste aalmoes, en slechts ter voldoening, niet als loon, zo lief zou zijn, iets wat niemand mij wil geven.

Ach, laat jullie dit ter harte gaan, jong en oud; zolang het jullie gegeven is, verzamel in de goede tijden, opdat jullie op dat

¹ Mat. 25,9.

kwade uur niet uit bedelen moeten gaan en net als ik dan weggestuurd worden.

DE DIENAAR:

Ach, lieve vriend, jouw nood gaat mij ter harte. Ik bid je bij de levende God, geef me wat goede raad, opdat die nood mij bespaard mag blijven.

DE ONVOORBEREID STERVENDE MENS ANTWOORDT:

De beste raad, de grootste wijsheid en voorzorg, die in het aardse bestaat, is deze, dat je je door een volledige biecht en onder loslaten van alle dingen waaraan je gehecht bent, voorbereidt, om vervolgens steeds zo te leven, alsof je die dag nog, of hooguit een week nadien, van het aardse zou moeten scheiden. Stel je nu dan voor, dat je ziel in het vagevuur is, waar ze vanwege haar misstappen tien jaar moet doorbrengen, en het je slechts dit ene jaar vergund is haar te helpen. Zie haar dan aan, en hoor hoe dikwijls ze je in haar ellende aanroept en zegt: 'O mijn allerbeste vriend, reik me je hand, erbarm je over mij, help me, opdat ik spoedig deze gruwelijke vlammen achter me kan laten, want ik ben zo verlaten, niemand die mij trouwvol helpen wil, slechts jij alleen. De hele wereld is me vergeten, iedereen is alleen met zich zelf bezig.'

DE DIENAAR:

Dat zou een uitstekende lering zijn, voor hem die het betrof en het doorvoelde zoals jij nu. Hoe snijdend je woorden ook mogen zijn, die mensen zitten hier, en slaan daarop geen acht; ze hebben oren en horen niet, ze hebben ogen en zien niet.¹ Niemand wil sterven voor de ziel hem verlaat.

DE ONVOORBEREID STERVENDE MENS ANTWOORDT:

Daarom, ook al hangen ze nu aan de haak van de bittere dood en schreeuwen ze het uit van de pijn, ze worden niet verhoord. Zie, honderd mensen die mijn woorden horen, mensen die het geestelijk gewaad dragen – om van de anderen te zwijgen – en geen één van hen die zich bekeren of zijn leven beteren will! Daarom is het nu zo ver gekomen, dat er van die honderd ook

¹ Ps. 115 (113),5.

niet één is, of hij valt zonder voorbereid te zijn in de strikken van de dood, evenals ik.

Gelukkig zij, die niet helemaal onverwacht en onwetend sterven. Nutteloze eer, ijdel lichaamsgenot, vergankelijke liefde en hebzuchtig najagen van behoeftes, ze verblinden de menigte. Wil jij echter met de weinigen ontkomen aan een onvoorbereide dood, volg dan mijn onderrichting.

Zie, het voortdurend voor ogen houden van de dood, de trouwe hulp van deze ziel, die uit haar ellende tot je roept, het brengt je spoedig zo ver, dat je niet slechts zonder vrees zult zijn, maar zelfs met heel je hart naar de dood uitzielt. Gedenk mij, meermaals en elke dag, en schrijf mijn woorden in je hart. Aanschouw die bittere nood van mij, die spoedig ook de jouwe kan zijn; zie, welke nacht dit is!

Gezegend hij, welzalig zijn geboorte, die goed voorbereid dit uur ingaat, hem zal het wel vergaan, hoe bitter ook zijn dood, want de engelen van het licht hoeden hem, de heiligen vergezellen hem, het hemelse heer zal hem ontvangen, zijn heengaan uit de wereld zal een ingaan zijn in het eeuwige vaderland.

Ach God, waar moet mijn ziel deze nacht een herberg vinden, in dat vreemde, onbekende land? Hoe verlaten zal mijn ziel daar zijn, ach God, hoe ontredderd zal ze zijn te midden van al die ontredderde zielen! Wie toch, die haar trouwvol helpen zal? Nu maak ik een einde aan mijn weeklachten. Het uur is daar, wee mij – nu zie ik, dat het niet anders kan. Mijn handen beginnen al koud te worden, mijn gelaat verbleekt, mijn ogen breken. Ach, de slagen van de wrede dood zijn gericht op mijn arme hart! Ik begin naar adem te happen, het aardse licht glijdt weg, ik begin te zien in de andere wereld.

Ach God, welke aanblik! Afgrijselijke gestalten van zwarte Moren verzamelen zich¹, helse dieren omringen mij; ze belooeren mijn arme ziel, of ze wellicht hun kan toebehoren.

¹ [MHD]: *'Es samnent sich dú grúwlichen bilde der swarzen moren, dú helschen tier hein mich umbgeben.* (cfr.: *Hor.* 536, 26-7 ed. P. Künzle. *'En cruenta bestiae, larvales daemonum facies, nigri Aethiopes innumerabiles circumdant me.'*) De term *'Nigri Aethiopes'* is een oude topos, zie: Cassianus, *Collat.* I, c.21 (CSEL 13, 32.27): *diabolus in figura Aethipios taetri; Vitae Patrum III*, n. 38 (PL 73 763 B) (*Arsenius vidit) Aethiopem nigru;*; Valerius, *Opuscula*, n. 33(PL 87 443 A). Zie: *Hor.* ed. P. Künzle: 521, nt. bij rg. 14-15. Zie voor deze topos ook de *Vita* van Seuse in hoofdstuk 39 (*spiritus blasphemiae*). Voor de achtergronden van de middeleeuwse angst voor demonen, zie: Dinzelsbacher, Peter, *Angst im Mittelalter. Teufels-, Todes- und Gottesperfahrung: Mentalitätsgeschichte und Ikonographie*. Schöningh, Paderborn 1996, voor Seuse: pp. 105-107. Zie : Harald Haferland, *Heinrich*

Owe, rechtvaardige Rechter, welk gestreng vonnis! Hoe zwaar weeg je zelfs de kleinste dingen, waar niemand op acht slaat vanwege hun nietigheid! Van angst breekt me het koude doodszweet uit. O, toornige blik van de gestrengte Rechter, hoe streng jouw oordelen toch zijn!

Nu richt ik me in de geest naar gene wereld, waar ik weldra naar zal worden weggevoerd, in het vagevuur; daar in dat land van foltering, daar zie ik angst en pijn. Ach, God, ik zie de wilde, hete vlammen, die zich sluiten hoog boven hun hoofden; op en neer vliegen ze binnen die duistere vlam, als de vonken in het vuur. Ze schreeuwen: 'Ach en wee, hoe groot is ons leed!' Geen hart dat in staat is heel die verscheidenheid en bitterheid van onze nood te vatten! Menig geweeklaag kan men horen: 'Help toch, help! Wee, waar blijft de hulp van al onze vrienden, wat met de beloftes van onze zogenaamde vrienden? Verlaten hebben ze ons, ze hebben ons helemaal vergeten! Ach, heb erbarmen, erbarmen jullie je over ons, jullie dan toch, onze allerliefste vrienden!¹ Wat hebben we jullie gediend, hoe hebben we jullie niet liefgehad, en wat is nu ons loon! Ach, hoe laten jullie ons nu branden, hier in de hete kalkoven! Wee ons, dat we dit niet zelf hebben voorkomen, zo weinig was er nodig geweest om het af te wenden. De geringste marteling is hier heviger, dan welke marteling op aarde ooit geweest is. O, één uur in dat vagevuur, honderd jaren lang! Wee ons; gekookt worden we, gebraden worden we, we roepen nu om hulp! Maar meer dan wat ook doet het ons pijn, dat we de vreugdevolle aanschouwing zo lang moeten missen; hart, zin en gemoed raken erdoor verzwakt.'

– En zo sterf ik dan.

DE DIENAAR:

Ach, Eeuwige Wijsheid, heb je me verlaten? O God, hoe nabij is de dood me nu gekomen! O mijn ziel, ben je nog in het lichaam? Heer van de hemel, leef ik nog? O Heer, jou loof ik, en ik wil je beloven mezelf te beteren tot aan mijn dood. Hoe geweldig ben ik geschrokken! Nooit eerder drong het tot me door, dat de dood me zo nabij was. Waarlijk Heer, deze aanblik zal me altijd tot voordeel zijn; Heer, ik wil alle dagen acht slaan op de dood,

Seuse und die Apophthegmata patrum. Psychodynamiken der Askese. In: Askese und Identität in Spätantike, Mittelalter und Früher Neuzeit. Hrsg. von Werner Röcke und Julia Weitbrecht. Berlin, New York 2010, pp. 223–250.

¹ Job 19,20.

en uitkijken dat hij me niet in de rug besluipt. Ik wil leren sterven, ik wil me richten op gene wereld. Heer, ik zie in, dat niets hier blijvend is.¹ Heer, waarlijk, ik wil mijn rouw en boete niet tot de dood uitstellen.

Kom te hulp, want zo geschrokken ben ik door die aanblik, dat het me verbaast, dat mijn ziel nog in mijn lichaam is! Neem weg, neem weg van mij, het zachte liggen, het lange slapen, het overdadig eten en drinken, de vergankelijke eer, de verwekelijking en wellust! Een gering lijden doet me hier al zoveel pijn, ach, hoe zal ik het onmetelijke lijden daar dan kunnen verduren? Wee mij, God, zou ik aldus dood zijn, zou ik nu sterven, hoe zou het me vergaan! Wat kleeft er nog aan me! Heer, ik wil mijn ziel vanaf vandaag als behoeftig beschouwen, en daar alle vrienden haar verlaten hebben, zal ik zelf haar tot vriend zijn.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zie toe, dat je dit voortdurend voor ogen houdt, zolang je nog in je jeugd bent, zolang je nog gezond en sterk bent, en zolang je nog tot verbetering in staat bent. Maar wanneer je uur dan waarlijk gekomen is, en jij zelf kunt het niet meer goed maken, richt op aarde je blik dan naar niets anders, dan naar mijn dood en mijn grondeloze barmhartigheid, opdat je vertrouwen heel mag blijven.

DE DIENAAR:

O Heer, bitter wenend val ik je te voet en bid je mij hier te straffen, doe het hoe jij het wil, maar spaar het niet op voor daar. O, Heer, dat vagevuur, die grondeloze foltering! Hoe dwaas van mij om het al die tijd zo lichtzinnig op te vatten, en hoe zeer toch vrees ik het nu als verschrikking!

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Houd goede moed! Deze vrees is begin van alle wijsheid en een weg tot de eeuwige zaligheid.² Heb je soms vergeten, heel de Schrift roept het ons toe, welk grote wijsheid er gelegen is in de vrees en komt met de ernstige beschouwing van de dood?³

Je zult God steeds prijzen, want op duizend mensen niet één aan wie het zo geopenbaard is als aan jou. Nu hoor, hoe vreselijk: ze

¹ Heb. 13,14.

² Sir. 1,16.

³ Sir. 7, 36 (Vulg. 40).

horen er over spreken, ze zien het aankomen, en ze laten het achter zich, voorbij laten ze het gaan, letten er niet op, ach, he-laas, totdat ze erdoor verslonden worden, en dan schreeuwen ze het uit, dan huilen ze en wenen ze – te laat is het!

Open je ogen, tel na op je vingers, en zie, hoevelen er in jouw levensdagen reeds aldus gestorven zijn. Heb in je hart eens een vertrouwelijk gesprek met hen, plaats je oude mens, als was hij gestorven, naast hen, en bevraag hen eens, en verneem met welke hartgrondige verzuchtingen en bittere tranen ze spreken: 'O, geprezen hij die ooit geboren werd, hij die deze heilzame raad opvolgt en die door de shade van anderen wijs is geworden!'

Maak je gereed voor het vertrek, want waarlijk, als een vogeltje op een tak zit je, als een mens ben je, staand aan de oever van het water, kijkend naar het snel heenvarende schip, waarin hij eens zelf zitten zal naar het onbekende land, om nooit weder te keren. Richt je leven daarom zo in, dat, wanneer hij komt, je klaar zult staan om opgewekt van hier te vertrekken.

22 Hoe men inwendig leven moet.

DE DIENAAR:

Heer, zoveel oefeningen zijn er, zoveel leefregels, de ene zus, de andere zo; veel wegen zijn er en ze zijn allemaal anders. Heer, aan de geschriften komt geen einde, zonder tal zijn de leerstelsels. Eeuwige Wijsheid, vertel me nu met enkele woorden uit heel die bodemloze hoeveelheid, waaraan ik mij vooral heb te houden op de weg van het waarachtige leven.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

De meest ware, de nuttigste, de doeltreffendste leer¹, die je uit al deze geschriften putten kunt, en die je in enkele woorden en op overvloedige wijze alle waarheid toont over de hoogste volkomenheid van een zuiver leven, dat is de volgende leer:

I. Houd je afgescheiden van alle mensen. II. Houd je ledig van alle beeltenissen die van buiten binnendringen. III. Bevrijd je van alles wat bijzaak is en gehechtheid en zorg kan veroorzaken. IV. Verhef je gemoed steeds in een verborgen goddelijk beschouwen, waarin je Mij altijd voor ogen moet houden; richt slechts hierop je blik, en laat je ogen nooit op iets anders meer rusten.

En wat de andere oefeningen betreft, zoals armoede, vasten, waken en al die andere boetedoeningen, richt die hierop als op hun doel, en maak er slechts gebruik van voor zover ze je daartoe nader kunnen brengen. Zie, zo bereik je de hoogste top van de volmaaktheid, waar niet één op duizend mensen komen zal, daar deze hun einddoel langs andere oefeningen zoeken en daardoor lange jaren dwalen.

DE DIENAAR:

Heer, wie is in staat onafgebroken zijn blik op jouw goddelijke aanwezigheid gevestigd te houden?

¹ Seuse leunt hier sterk op Johannes Cassianus' *Collationes*: Gesprek 1, mn. de hoofdstukken 4,7,8,12 en 13. (PL 49 482-499). Cfr. tevens: Eckhart, *Traktat 3 (Von abgescheidenheit)*, in: Eckhart: e.d. Pfeifer, 492-493,1; Quint DW V, 434-35, tevens nt. 1 p.439. Over de vraag of het tractaat aan Eckhart toegeschreven kan worden, zie: Largier II, pp. 802-804.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Niemand die nu leeft in de tijd. Slecht daarom is het je gezegd, opdat je weet, waarheen je je moet wenden, wat je moet nastreven en waar je je hart en geest naar moet laten uitgaan. En wordt deze beschouwing jou genomen, beleef het alsof de eeuwige zaligheid je ontnomen is, en je snel moet terugkeren, zodat ze je opnieuw ten deel mag vallen; en geef acht op je zelf, want als ze je ontsnapt, dan ben je als een schipper, van wie de roeispanten weggeslagen zijn door de sterke golven en niet meer weet hoe koers te houden. En kun je dan nog niet daarin blijvend verwijlen, dan zal het veelvuldige inkeren en het aanhoudende en naarstig vluchten daarheen je standvastig maken, voor zover dit mogelijk is.

Aanhoor, mijn lieve kind, aanhoor de trouwvolle leer van je trouwe Vader¹, sla hierop goed acht, en sluit deze diep in de grond van je hart; en besef wie het is, die jou dit leert, en hoe hartgrondig zijn verlangen is. Wil je steeds vooruitgang boeken, houd ze dan steeds voor ogen; waar je ook zit, staat of gaat, stel je daarbij voor, dat ik naast je ga, je vermaan en zeg: 'Mijn kind, houd je inwendig, zuiver, onthecht en omhoog gericht!' Zie, snel zul je dan mijn woorden vernemen, en jou zal geopenbaard worden het goede, dat nu nog grotendeels voor jou verborgen is.

DE DIENAAR:

O Eeuwige Wijsheid, wees eeuwig geprezen! Mijn Heer en allertrouwste Vriend, zou ik het niet uit mij zelf willen doen, je zoete woorden zouden me daartoe aanzetten, en uitnodigen zou je me met je tedere, minnelijke leer. Heer, ik zal en wil me met alle vlijt daarop toeleppen.

¹ Spr. 1,8.

23 Hoe men God minnelijk ontvangen moet.

Eeuwige Wijsheid, mocht het mijn ziel nu vergund zijn op te gaan tot de geheimzinnige schrijn van jouw goddelijke verborgenheid, dan zou ik nog meer willen weten over de liefde, en mijn vraag aan jou zou luiden: 'Heer, de afgrond van de grondeloze liefde heb je zo geheel uitgegoten in je minnelijke lijden, dat ik mij verbaasd afvraag, of het wel mogelijk is dat je nog meer tekenen van liefde geven kunt.'

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ja, zoals het gesternte aan de hemel zonder tal is, zo zijn ook de liefdetekenen van mijn grondeloze liefde ongeteld.

DE DIENAAR:

O, mijn zoete liefde, mijn tedere, beminnelijke, uitverkoren Heer, zie hoe mijn ziel naar jouw liefde smacht! Wend je minnelijk aangezicht tot mij, verachtelijk creatuur, zie, hoe alles in mij verkwijnt en verdwijnt uitgezonderd de enige schat van je vurige liefde, en zeg me wat meer over die edele, verborgen schat. Je weet, Heer, voor de liefde geldt, dat ze nooit verzadigd raakt van haar lief; hoe meer ze bezit, des te meer ze verlangt, voor hoe onwaardig ze zichzelf ook houden mag, want het is de overmacht van de liefde die het bewerkt. O mijn schone Wijsheid, zeg me nu, welk is het grootste en lieflijkste minneteken, dat je ons in je aangenomen mensheid ooit schonk, afgezien dan van het grondeloze minneteken van je bittere dood?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Beantwoord me nu dan eerst een vraag: wat dan is van alle minnelijke dingen, een minnend hart van zijn beminde het allerbeminnelijkst?

DE DIENAAR ANTWOORDT:

Heer, volgens mij, is niets voor een minnend hart beminnelijker dan zijn beminde zelf en zijn minnelijke tegenwoordigheid.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zo is het! Zie, en juist om mijn minnaar niets te laten ontbreken van wat tot de echte minne behoort, dwong mijn grondeloze

minne mij langs een smartvol sterven van deze aarde heen te gaan naar mijn Vader – ik wist immers bij voorbaat van het heimwee waarmee menig minnend hart naar mij zou uitzien – zo dat ik mij zelf en mijn minnelijke tegenwoordigheid op de tafel van het Laatste Avondmaal aan mijn jongeren gaf, en daarna nog alle dagen aan mijn uitverkorenen geven zou.

DE DIENAAR:

O, minnelijke Heer, ben jij er dan waarlijk zelf bij?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Je hebt mij in het Sacrament voor je en bij je, even waarachtig en werkelijk God en mens, naar ziel en lichaam, met vlees en bloed, even waarachtig als mijn reine Moeder mij in haar armen droeg, en zoals ik waarlijk in de hemel ben in mijn volmaakte klaarheid.

DE DIENAAR:

Ach, lieve Heer, nog één ding ligt mij op het hart, mag ik toestemming om het je te zeggen? Heer, niet door ongeloof komt het; ik geloof, dat wat jij wil, dat je dat ook kunt. Maar toch, mijn lieve Heer, verwondert het mij, als ik het mag uitspreken, hoe dat schone, heerlijke, verklaarde lichaam van mijn minnelijke Heer zich in heel zijn grootte en volledigheid zo geheimvol verbergen kan onder de kleine gedaante van brood, die zo onevenredig is, gemeten aan jouw grootheid. Lieve Heer, wees daarover niet vertoornd! Omdat jij mijn uitverkoren minnelijke Wijsheid bent, zou ik graag, mocht het je behagen, daarover iets uit je zoete mond willen horen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Op welke wijze mijn schoon lichaam en mijn ziel naar volle werkelijkheid in het Sacrament tegenwoordig zijn, geen mond die dat uitzeggen kan, want geen verstand dat het vatten kan: het is een werk van mijn almacht. Daarom moet je het eenvoudig geloven en het maar niet te veel willen begrijpen. En toch wil ik je iets hierover zeggen; ik wil je dit wonder door een ander wonder verklaren. Vertel mij eens: hoe in de natuur is het mogelijk, dat een groot huis zich afbeeldt in een kleine spiegel en in elk stukje daarvan, als deze gebroken is? Of hoe is het mogelijk, dat

de wijde hemel zich zo gedrongen indrukt in dat kleine oog, terwijl ze elkaar in omvang toch zo ongelijk zijn?

DE DIENAAR:

Heer, waarlijk, ik kan het niet verklaren; hoe wonderlijk is het, want het oog is als een puntje vergeleken met de hemel.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zie, hoewel noch dit, noch enig ander ding in de natuur hieraan gelijk is, toch, wanneer de natuur dit kan laten gebeuren, waarom zou Ik dan, de Heer der natuur, niet nog zo veel meer op bovennatuurlijke wijze kunnen doen? Nu zeg mij verder: is het niet een even groot wonder, hemel en aarde en alle schepselen uit niets voort te brengen, als brood in mij te veranderen en zelf onzichtbaar te blijven?

DE DIENAAR:

Heer, het is naar mijn inzicht voor jou even goed mogelijk iets in iets te veranderen als iets uit niets te scheppen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Waarom verbaast je dat dan wel, dit echter niet? Zeg me dan eens: je gelooft, dat ik vijf duizend mensen met vijf broden spijzigde; welnu, waar was toen de stof, die aan mijn woord gehoorzaamde?

DE DIENAAR:

Heer, ik weet het niet.

DE WIJSHEID:

Of, geloof je dat je een ziel hebt?

DE DIENAAR:

Heer, ik geloof het niet, want ik weet het, ik zou anders niet leven.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Toch kun je de ziel niet met zintuiglijke ogen zien; geloof je dan, dat er geen andere wezens bestaan dan die men zien kan en horen?

DE DIENAAR:

Heer, ik weet, veel meer wezens zijn er die voor een lichamelijk oog onzichtbaar zijn, dan er wezens zijn die zichtbaar zijn.

DE WIJSHEID:

Nu zie, toch zijn er velen zo grof van zinnen, dat ze nauwelijks willen geloven, dat er iets bestaat buiten wat ze met hun zintuigen kunnen waarnemen, terwijl de geleerden toch weten, dat het niet zo is. Op gelijke wijze is het hier gesteld met het menselijk begrijpen tegenover het goddelijk weten.

Had ik je gevraagd: Hoe zijn de ingangen van de afgrond gevormd en hoe zijn de wateren gezet boven de hemelen? – je zou wellicht antwoorden: Dat is mij te diep, ik heb er nooit zo over nagedacht en nooit kwam ik in de afgrond, nooit in de hemel. Nu heb ik je ondervraagd over de aardse dingen, zien kun je hen en horen, maar begrijpen niet; hoe zou je dan willen begrijpen wat heel de aarde, de hemel en alle zintuigen te boven gaat?¹ Of waarom zou je er naar willen vragen?

Zie, zulk een verbazing en dergelijke invallen ontstaan slechts door de grofheid van je zinnen, die goddelijke en bovennatuurlijke zaken waarnemen als betroffen het aardse en natuurlijke zaken – maar dat is niet juist. Bracht een vrouw een kind ter wereld in een afgesloten toren, om het daarin dan op te voeden, en de moeder zou vertellen over de zon en de sterren, dan zou dat kind erg verwonderd zijn en onwaarschijnlijk en ongelooflijk vinden wat voor de moeder toch heel duidelijk is.²

DE DIENAAR:

Heer, waarlijk, ik ben niet in staat nog iets te zeggen, want mijn geloof heb je verlicht, zodat mijn hart zich nooit weer behoeft te verbazen. Of hoe moet ik het verhevenste willen doorgronden, als ik het eenvoudigste niet begrijpen kan? Jij bent de Waarheid, die niet kan liegen; jij bent de hoogste Wijsheid, die alles vermag; jij bent de Almacht, die alles kan.

¹ Joh. 3,12.

² Voor een bespreking van deze gelijkenis, onder verwijzing naar Gregorius de Grote, *Dialogen*, IV,1,1-5, SC 265, pp. 18-22; zie: Meinolf Schumacher, *Eyn meyster und s. Gregor sprechent. Das 'Höhlengleichnis' Gregors des Großen bei Heinrich Seuse und in deutschen Predigten des Spätmittelalters*, in: *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch*, N.F. 33, (1992), pp. 361-366.

O minnelijke en schone Heer, vaak heb ik er met heel mijn hart naar verlangd, jou, net als de rechtvaardige Simeon in de tempel, lichamenlijk in mijn armen te kunnen ontvangen, en je, o minnelijke Heer, te omarmen en aan mijn ziel en hart te drukken, opdat mij de geestelijke kus van jouw ware tegenwoordigheid even werkelijk als hem zou worden gegeven.¹ Heer, nu zie ik in, dat ik je even waarachtig ontvang als eens hij, maar op veel voortreffelijker wijze, daar je tedere lichaam nu verheerlijkt en onlijdelijk is, toen echter nog lijdelijk was. O minnelijke Heer, daarom, zou mijn hart de liefde bezitten van alle harten, mijn geweten de zuiverheid van alle engelen en mijn ziel de schoonheid van alle zielen, zodat ik jouw genade waardig was, Heer, dan wilde ik je heden zo minnelijk ontvangen en in de grond van mijn hart en ziel doen indalen, dat leven noch dood me ooit nog van jou scheiden konden.

Ach, zoete, minnelijke Heer, al had je, mijn uitverkoren welbeminde, mij slechts je bode gezonden, ik zou werkelijk niet weten op welke wijze ik hem genoeg eer zou kunnen betuigen; ja, hoe moet ik mij dan wel gedragen jegens hem, jegens diegene zelf, die mijn ziel bemint? Jij toch, jij bent het enige Eén, waarin alles besloten is wat mijn hart in tijd en eeuwigheid begeren kan. Of is er nog iets dat mijn ziel naast jou, ja, buiten jou, verlangt? – zwijgen wil ik nog van wat tegen jou of zonder jou is, want dat zou mij een gruwel zijn. Voor de ogen ben je immers de allerschoonste, voor de mond de allerzoetste, voor de aanraking de allerzachtste, voor het hart de allerminnelijkste! Heer, niets zie ik, niets hoor ik, niets ondergaat mijn ziel, in al wat is, wat ze niet duizendmaal minnelijker aantreft in jou, mijn Uitverkorene! Ach, minnelijke Heer, hoe mij tegenover jou te gedragen van verbazing en van vreugde? Jouw tegenwoordigheid ontvonkt mij, jouw grootheid echter schrikt me af; mijn verstand wil zijn Heer eren, maar mijn hart wil zijn enig lief beminnen en minnelijk omhelzen. Mijn Heer en mijn God ben je, ja, mijn Broeder ben je, en, als ik me zo mag uitdrukken, mijn beminde Bruidegom. O, wat een liefde, wat een weelde en vreugde, wat een eer vind ik in jou alleen!

Ach, zoete Heer, het dunkt me: was mij slechts de genade ten deel gevallen uit de open wonden van mijn Geliefde een enkel druppeltje van zijn hartebloed te mogen opvangen in mijn

¹ Cfr. Luc. 2,25-35.

mond, het zou de vervulling zijn geweest van al mijn wensen. O, heerlijk, onbegrijpelijk wonder, en nu heb ik niet alleen uit zijn hart, of uit zijn handen en voeten, of uit een van zijn andere wonden ontvangen niet maar één of twee druppeltjes, nee, al zijn warme, rode bloed heb ik doorheen mijn mond in mijn hart en ziel ontvangen. Is dat niet iets groots? Zou ik niet waarderen, wat alle hoge engelen is ontzegd? Is dat geen minnelijke zaak? Heer, ik zou willen, dat al mijn ledematen en alles wat ik ben en vermag, veranderd zou worden in een grondeloze liefde om zo aan dit minnelijke liefdebewijs te beantwoorden. Heer, wat is er nog in heel deze wereld, dat mijn hart verblijden of verlangen kan, nadat jij je mij zo minnelijk te genieten en te beminnen gegeven hebt? Terecht heet het een Sacrament van liefde! Waar werd ooit minnelijkers gehoord of gezien, dan door genade zelf liefde te worden?

Heer, ik zie geen enkel verschil, als dat Simeon jou zichtbaar ontving, ik daarentegen onzichtbaar. Maar evenmin als nu mijn lichamelijk oog jouw ware mensheid ziet, evenmin vermocht zijn lichamelijk oog destijds jouw godheid te aanschouwen, behalve door het geloof, zoals ook ik nu.

Heer, waarom is dat zintuiglijk zien voor mij belangrijk? Hij wiens geestesogen geopend zijn, hij heeft geen voordeel van het lichamelijk aanschouwen, want de ogen van de geest zien werkelijker en beter. Heer, als ik nu door het geloof weet, voor zover men het weten kan, dat ik je daar bezit, wat wil ik dan meer? – want alles heb ik dan wat mijn hart verlangt. Heer, duizendmaal nuttiger is het voor me, dat ik je niet kan zien, want hoe zou ik het anders over mijn hart moeten krijgen om je aldus zienlijk te nuttigen? Zo echter blijft wat minnelijk is en verdwijnt wat onmenselijk is. Heer, wanneer ik overdenk hoe grondeloos goed, hoe minnelijk, hoe ordelijk je alles geordend hebt, dan roept mijn hart met luide stem: ‘O hoge rijkdom van de afgrond der goddelijke Wijsheid, wat ben je in je zelf, als je reeds zo veel bent in het schone, dat van jou uitstroomt!’¹

Nu, minnelijke Heer, aanzie nu de begeerte van mijn hart! Heer, nooit werd een koning, nooit een keizer zo waardig ontvangen, nooit een verre vriend zo minnelijk onthaald, nooit een bruidegom zo prachtig en zo teder naar huis geleid noch zo eervol behandeld, als mijn ziel verlangt, jou, mijn allerhoogste keizer,

¹ Rom. 11,33.

allerzoetste gast van mijn hart, allerminnelijkste bruidegom van mijn ziel heden te ontvangen en binnen te voeren in het inwendigste en beste wat mijn hart en ziel jou vermogen te schenken, en je dit aan te bieden met evenveel eerbetoon als waarmee het jou ooit door enig schepsel aangeboden werd. Leer mij daarom, Heer, hoe ik mij jegens jou moet gedragen hoe ik je met voldoende luister en liefde ontvangen moet.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Waardig moet je me ontvangen deemoedig me nuttigen, en aandachtig moet je me bij je houden, en me met de liefde van een bruid omhelzen en me in mijn goddelijke waardigheid voor ogen houden; laat geestelijke honger en levendige godsvrucht je tot mij voeren meer dan de gewoonte.

De ziel, die mij in de verborgen kluis van een afgescheiden leven innerlijk smaken wil en in zoetheid nuttigen, die moet vooraf van ondeugden gezuiverd, met deugden gesierd, met onthechting omhangen, met rode rozen van vurige liefde getooid en met schone viooltjes van deemoedige zelfgeringschatting en met blanke lelies van ware reinheid gekroond zijn. Zij zal mij een rustplaats bereiden in de vrede van haar hart, want in de vrede is mijn woonstee¹; zij zal mij in haar armen sluiten, buitensluitend elk ander liefde, want deze schuw en vlucht ik gelijk een vrije vogel de kooi. Zij zal voor mij het lied zingen van Sion, een vurige minnen is het met een grondeloos verheerlijken²; dan zal ik haar omhelzen, en zij zal zich neervlijen aan mijn borst. Gewordt haar daar een stil rusten, een onverhuld schouwen, een buitengewoon genieten, een voorsmaak van eeuwige zoetheid en een gevoel van eeuwige zaligheid, laat het haar bewaren en bij zich houden, want wie daarmee niet vertrouwd is, zal het niet verstaan; zeg dan uit een grondeloos verzuchten: 'Waarlijk, jij bent de verborgen God³, jij bent het geheimzinnig goed, dat niemand kennen kan, dan wie jou onderzonden heeft.'

DE DIENAAR:

Ach, die grote verblinding, die mij tot nu trof! Ik plukte rode rozen en hun geur ontging me; ik ging te midden van prachtige

¹ Ps. 76 (75),2

² Cfr. Ps.137 (136),3.

³ Jes. 45,15.

bloemen zonder ze te zien; ik was als een dorre twijg in de zoete lentedauw. O, nooit genoeg kan ik het betreuren, dat jij me vele dagen zo nabij, ik van jou zo ver verwijderd was. O, jij zoete gast der reine ziel, hoe heb ik je tot nu toe behandeld, hoe dikwijls heb ik je toch slecht behandeld! Hoe gering mijn honger naar de zoete engelspijs! Ik had de edele balsem in de mond, maar proeven deed ik hem niet. O jij, vreugdenrijk schouwspel voor alle engelen, nooit heb ik me waarlijk over jou verheugd! Zal een aardse vriend me op een ochtend komen bezoeken, de hele nacht zou ik me verheugen op zijn komst. Maar bij jou trof ik geen voorbereiding, mijn waarde gast, wie hemel en aarde onderdanig zijn, en wat billijk is, dat verzuimde ik. Ach, hoe snel keerde ik mij van je af, hoe gezwind verdreef ik je uit je eigendom! O, minnelijke God, terwijl jij het bent die hier aanwezig is, samen met de engelenschaar, en ik, hoe nalatig ben ik hier geweest! Heer, van jouw tegenwoordigheid wil ik nog zwijgen, waarlijk Heer, geen plaats, al was ze mijlenver, wanneer ik weten zou, dat ik daar de heilige engelen trof, die hoge geesten, hen, die jou te allen tijde mogen aanschouwen, ja, vrijwillig was ik er heengegaan, en ook al zou ik hen niet kunnen zien, toch zou mijn hart in mijn borst zich over hen verblijden. Helaas, Lieve Heer, dat jij zelf, de Heer van alle engelen, hier aanwezig was, omringd door talrijke engelenscharen – dat ik niet opmerkzaam genoeg was op die plaats, dat zal ik altijd betreuren! Ik had me moeten neerwerpen, daar op die plek, waar ik jou aanwezig wist, ook al zou dat het enige zijn waartoe ik in staat was geweest.

Ach God, hoe dikwijls heb ik op die plaats, met jou tegenover en bij mij in het Sacrament, zo onnadenkend en verstrooid toch gestaan! Mijn lichaam stond er, maar mijn hart was ergens anders. Hoe vaak toch ben ik daar aan jou, Lieve Heer, steeds voorbijgegaan, zo geheel achteloos, dat mijn hart je zelfs niet eens hartelijk groette met een aandachtige nijging! Heer, mijn Lieve Heer, mijn ogen hadden bewogen naar je moeten opzien, alle verlangens van mijn hart hadden zich naar jou moeten richten, mijn mond had je moeten prijzen met vurige, hartelijke jubilatie; al mijn krachten hadden zich in jouw dienst moeten uitputten! Wat deed jouw dienaar David, die voor de ark, waarin

slecht manna en stoffelijke zaken aanwezig waren, zo opgewekt danste met heel zijn kracht!¹

Heer, nu sta ik hier, tegenover jou en jouw heilige engelen, en ik val je te voet met innige hartetranen. Gedenk, Lieve Heer, gedenk dat jij hier bent, tegenover mij, mijn vlees en mijn Broeder, en vergeet en vergeef mij al mijn gebrek aan eerbied, alles waarin ik ooit tekortschoot, want het spijt me en het zal me altijd spijten, want het licht van de wijsheid begint nu pas voor mij te lichten, en de plaats, waar je verblijft, niet alleen naar de godheid, maar ook naar je schone, minnelijke mensheid, zal voortaan altijd door mij geëerd worden.

Ach, minnelijke God, verheven Heer en zoete Gast, mijn ziel zou je graag nóg een vraag willen stellen: Zeg me, Lieve Heer, wat breng je je beminde met je waarachtige tegenwoordigheid in het Sacrament, wanneer ze brandend van liefde jou ontvangt?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Is dit een betamelijke vraag voor een minnaar? Wat heb ik beters dan mij zelf? Wie zijn lief in eigen persoon bezit, wat zal hij langer vragen? Wij zich zelf geeft, wat heeft hij achtergehouden? Ik geef me aan jou en ontnem je aan je zelf en verenig je met mij; je verliest je zelf en wordt in mij veranderd.² Wat brengt de zon in haar mooiste, helderste glans de onbewolkte lucht? Wat brengt de opgaande, lichte morgenster de duister nacht? Of wat brengt de schoon getooide, heerlijke zomerweelde na de koude, treurige wintertijd?

DE DIENAAR:

Ach, Heer, ze brengen overvloedige gaven.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ze dunken je overvloedig, omdat ze voor jou zichtbaar zijn. Maar zie, de minste genade, die van mij uitstroomt in het Sacrament, is in de eeuwigheid stralender dan welke glans van de stoffelijke zon ook. Ze is lichtender dan elke morgenster; ze zal je heerlijker met eeuwig schoonheid sieren, dan welke pracht de aarde ooit tooide. Of is mijn lichte godheid niet glanzender dan iedere zon, mijn edele ziel niet lichtender dan iedere ster, is

¹ 2 Sam. 6,14.

² Cfr. Augustinus, *Confessiones*, VII,10.

mijn verklaard lichaam niet bekoorlijker dan iedere zomerbloei,
door jou vandaag waarlijk ontvangen?

DE DIENAAR:

Ach, Heer, waarom laten ze zich dan niet beter voelen? Heer, ik nader dikwijls tot je in een dorheid, die maakt dat al het licht, de genade en zoetheid, voor mij is als voor een mens die blindgeboren nooit licht heeft gezien. Heer, als ik het zeggen mocht, dan wenste ik, dat je ons van je waarachtige tegenwoordigheid wel duidelijker bewijzen zou gegeven hebben.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Hoe minder bewijzen, des te zuiverder je geloof en des te groter je loon. De Heer der natuur bewerkt op verborgen wijze in menig schone boom een heerlijke groei, waarvan toch geen oog noch zintuig iets zal bemerken, vooraleer het voltooid is. Geen naar buiten uitstralend licht ben ik, geen naar buiten werkend goed, ik ben een inwendig werkend goed, en dat is edeler, naarmate het geestelijker is.

DE DIENAAR:

Ach, God, hoe weinig mensen toch, die diep genoeg inschatten wat ze daar ontvangen! Ze gaan op tot jou, net als die anderen, gewoonlijk lauw en onnadenkend, en omdat ze er leeg heengaan, keren ze er ook zonder genade van terug; ze verteren de spijze niet, zodat ze niet inzien wat ze ontvangen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Ik ben voor de goed voorbereiden het levend brood, voor de weinig voorbereiden ben ik als droog brood, maar voor de onvorbereiden ben ik een onheilsslag in de tijd, een dodelijke val en een eeuwige vervloeking.

DE DIENAAR:

Ach Heer, wat is dat toch verschrikkelijk! Ach, Lieve Heer, wie noem je dan goed voorbereid, wie onvoorbereid?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

De goed voorbereiden zijn de gelouterde harten, de weinig voorbereiden zijn de gehechte mensen, maar de

onvoorbereiden, dat zijn de zondaars, die door hun wil of werk in staat van doodzonde verkeren.

DE DIENAAR:

Ach, Lieve Heer, hoe is het gesteld met een mens die op dat uur van harte berouw heeft over zijn zonden, en naar best vermogen gedaan heeft wat de kerk ter kwijtschelding heeft voorgeschreven?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Dan is die mens niet meer in staat van zonde.

DE DIENAAR:

Heer, mij dunkt, dat het een van de grootste dingen is, die wie ook op heel de wereld doen kan. Heer, wie, die in de tijd leeft, kan er zich waardig genoeg op voorbereiden?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Die mens is nooit geboren; ja, al bezat een mens alle reinheid van alle engelennatuur, de zuiverheid van alle heiligen en de goede werken van alle mensen, nog zou hij mij onwaardig zijn.

DE DIENAAR:

Ach, minnelijke Heer, met welke angst moeten wij, onnutte en onwaardige mensen, dan tot jou opgaan?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Als de mens zijn best doet, dan is dat voldoende, want God vervolmaakt het onvolmaakte. Een zieke moet alle schuchterheid van zich afwerpen en naar de arts gaan, zijn aanwezigheid zal genezing geven.

DE DIENAAR:

Minnelijke Heer, wat is nu beter: jou dikwijls of zelden in dit waardige Sacrament ontvangen?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Voor hen, in wie genade en vroomheid voelbaar toenemen, is het meermalen ontvangen nuttig.

DE DIENAAR:

Heer, als nu iemand naar zijn oordeel dezelfde blijft, of wanneer hij dikwijls in grote dorheid verkeert?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Een mens moet zich vanwege dorheid, indien hij echt zijn best doet, niet dikwijls verwijderd houden; want het heil van de ziel, die met Gods toelating in dorheid verkeert, voltrekt zich vaak enkel in het licht van een zuiver geloof even voortreffelijk als in grote zoetheid. Ik ben een goed, dat toeneemt door gebruik en vermindert door besparing. Het is beter uit liefde te naderen dan uit vrees verwijderd te blijven; het is beter iedere week eenmaal te naderen met een diep besef van eigen geringheid, dan eens in het jaar in de overtuiging van eigen rechtmatigheid.

DE DIENAAR:

Heer, wanneer geschiedt de instorting van de genade door dit Sacrament?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Op het ogenblik der nuttiging.¹

DE DIENAAR:

Lieve Heer, als iemand nu met een grondeloos verlangen uitziet naar jouw lichamelijk tegenwoordigheid in het Sacrament, en jou toch ontberen moet?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Menige mens wordt zonder nuttiging van mij verzadigd, anderen ontvangen mij en gaan hongerig van tafel; de laatstgenoemden nuttigen mij slechts lichamelijk, die eersten echter nuttigen mij geestelijk.

DE DIENAAR:

Lieve Heer, ontvangt iemand nu meer, wanneer hij jou lichamelijk én geestelijk ontvangt, dan iemand die jou alleen geestelijk ontvangt?

¹ Zie: Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.80, a.8 ad 6.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Heeft hij nu meer die mij én mijn genade bezit, of hij met slechts mijn genade?

DE DIENAAR:

Heer, hoe lang blijf je in je lichamelijke tegenwoordigheid bij de mens, nadat hij je ontvangen heeft?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Zolang als beeld en gelijkenis van het Sacrament blijven.¹

*DIT IS WAT JE BIDDEN MOET ALS JE OPGAAT.*²

O levendige vrucht, bekoorlijke edelsteen, jij, heerlijke paradijs-appel van het bloeiende vaderlijke hart, jij, zoete druif van Cyprus in de wijngaard van Engaddi³, wie vergunt mij jou heden zo waardig te ontvangen, dat het jou begeert tot mij te komen, bij mij te blijven en nooit meer van mij te scheiden? Welaan, grondeloos goed, dat hemel en aarde vervult, neig je vandaag genadig tot mij en versmaad je arme schepsel niet.

Heer, al ben ik niet waardig jou te ontvangen, toch heb ik je nodig. Ach, Lieve Heer, ben jij het niet, die met een enkel woord hemel en aarde geschapen hebt? Heer, met een enkel woord kun je ook mijn zwakke ziel gezond maken.⁴ O, Lieve Heer, doe met mij volgens jouw genade, volgens jouw grondeloze barmhartigheid en niet overeenkomstig mijn verdiensten. Jij toch bent het onschuldige Paaslam, dat heden voor de zonden van alle mensen geofferd wordt. Ach, zoet, welsmakend Hemelbrood, dat alle zoetheid in zich bevat, naar ieders hartelust⁵, ach, doe heden mijn dorstige mond naar jou verlangen; voed en laaf me, versterk en sier me en verenig me in liefde met jou! O, Eeuwige Wijsheid, kom vandaag zo krachtig in mijn ziel, dat je al mijn vijanden verjaagt, al mijn gebreken uitroeit en al mijn zonden vergeeft. Verlicht mijn verstand met het licht van jouw waar geloof, ontvlam mijn wil met je zoete liefde, verhelder mijn geheugen met je blijde aanwezigheid en schenk al mijn vermogens deugd en volmaaktheid. Behoed mij in het uur van mijn dood,

¹ Zie: Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.76, a.6 ad 3.

² Ter communie gaan.

³ Hoogl. 1,14.

⁴ Mat. 8,8.

⁵ Wijsheid 16,20.

opdat ik jou van aangezicht tot aangezicht genieten mag in de eeuwige zaligheid.

Amen.

24 Hoe men God eindeloos en altijd loven moet.

Lauda anima mea dominum, laudabo dominum in vita mea.¹

O, God, wie vergunt mijn overvolle hart zijn verlangen te vervullen, jou te loven vóór mijn dood? Wie vergunt mij al mijn levensdagen de beminde Heer te loven, hem die mijn ziel zo bemint? O Lieve Heer, mochten toch uit mijn hart evenveel schone klanken opklinken, als door wonderlijk zoet snarenspeel ooit voortgebracht, en evenveel als er loof is en gras, om hun weg dan te vinden omhoog tot jou in het hemelse hof; ja, dat er uit mijn hart dan opsteeg zulke heerlijke, nooit gehoorde lofzang, welgevallig aan je harteoog en vreugde brengend aan heel het hemelse heer. Minnelijke Heer, al ben ik ook niet waardig jou te loven, toch verhoopt mijn ziel, dat de hemel jou prijze, wanneer deze in zijn heerlijkste schoonheid door de gloed van de zon en al die ontelbare, lichtende sterren in zijn verheven helderheid weerschittert, dat de schone velden jou prijzen, wanneer deze in zomerse pracht, gesierd door allerhande gebloemde, naar hun natuurlijke adel in opgewekte schoonheid weerglanzen – en, ach, al die zoete gedachten en vurige begeerten, ooit op jou gericht door een rein en minnend hart, toen het te midden van blijde zomerweelden door jouw inlichtende geest omgeven was.

Heer, als ik aan jouw hoge lof slechts denk, dan dreigt mijn hart te bezwijken in mijn lichaam, de gedachten ontzinken me, het ontbreekt mij aan woorden, en niet langer weet ik wat te doen. Er licht iets op in mijn hart, iets dat niemand verwoorden kan, wanneer ik jou, het wijzeloze Goed, loven wil; want wend ik mij tot de allerschoonste schepselen, tot de hoogste geesten, tot de zuiverste wezens, onuitzegbaar ga jij alles te boven; daal ik dan af in de diepe afgrond van jouw eigen goedheid, o Heer, elke lof, in haar geringheid, verwordt daar tot niets. Heer, als ik bevallige levende wezens, bekoorlijke schepselen aanschouw, dan zeggen ze tot mijn hart: 'O, zie toch, hoe welzalig hij is, van wie wij zijn uitgegaan, en uit wie alle schoonheid is voortgekomen!' Ik doorkruis hemel en aarde, de wereld en de afgrond, bos en heide, berg en dal; ze zingen mij toe, en in mijn oren weergalmen hun rijke tonen: een lofzang voor jou, zonder einde. Als ik

¹ Ps. 146 (145),1-2. 'Loof, mijn ziel, de Heer! Ik zal de Heer prijzen in mijn leven,...

dan zie, hoe grondeloos schoon en ordelijk je alle dingen ordent, zowel het kwaad als het goed: woordeloos blijf ik staan. Heer, als ik echter bedenk, dat jij, het lovenswaardige Goed, degene bent door mijn ziel uitgekozen, ja, die mijn ziel zich zelf alleen heeft uitverkoren tot zijn enig, beminde lief, o, Heer, mijn hart zou dan van lof uit elkaar willen springen.

Welaan, Lieve Heer, wil dan acht geven op de innige begeerte van mijn hart en mijn ziel en leer mij jou loven, leer me, hoe ik je waardig loven kan, vooraleer ik vanhier scheiden zal, want daarnaar dorst mijn ziel in mijn lichaam.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wil je me graag loven?

DE DIENAAR:

Ach Heer, waarom kwel je me? Jij kent toch alle harten, je weet dat mijn hart in mijn lichaam zich wel wil omkeren uit innig verlangen, dat in mij brandt al vanaf mijn vroege jeugd.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het betaamt de rechtvaardige mij te loven.¹

DE DIENAAR:

Ach Heer, al mijn gerechtigheid rust op jouw barmhartigheid. Minnelijke Heer, zelfs de kikkers in de sloten loven je; en al kunnen ze niet zingen, ze kwaken dan toch.²

O, Lieve Heer, ik weet en erken heel goed, wie ik ben, Heer, ik besef heel goed, dat ik nog eerder om mijn zonden dien te huilen dan jou te loven; maar, grondeloos Goed, versmaad toch niet, het verlangen in mij, ik verachtelijke worm, jou te loven.

Heer, als nu de Serafijnen en Cherubijnen en het grote koor der verheven geesten allen jou loven naar hun allerbeste krachten, wat vermogen zij méér te doen tegenover jouw onvolprezen, ongemeten waardigheid dan het allergeeringste schepsel? Heer, jij hebt geen enkel schepsel nodig, maar jouw oneindige goedheid wordt men des te beter gewaar, naarmate jij je ons meer onverdiend schenkt.

¹ Ps. 33 (32),1.

² Cfr. *Hor.* II, 5; ed. Künzle, p. 575, rg. 3-11.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wie mij voldoende meent te loven, hij doet als iemand, die de wind najaagt en de schaduw tracht te grijpen; en toch is het jou en alle schepselen vergund mij naar vermogen te loven. Want nooit was er enig schepsel, klein noch groot, goed noch kwaad, en nooit zal er een zijn, dat mij niet looft of als lofwaardig kenbaar maakt; en hoe nauwer het met mij verenigd is, des te meer dink ik het alle lof waardig; en hoe meer jouw lof op de lof der eeuwige glorie gelijk, des te meer die lof me past. En de lof gelijk des te meer, naarmate hij meer van alle zintuiglijke voorstellingen der schepselen ontledigd is en met mij in oprechte innigheid verenigd is.

Schoner klinkt mij in de oren een inwendig beschouwen dan een lof uit louter woorden, en een hartelijk verzuchten weerklinkt welluidender dan een verheven roepen. Een ootmoedige zelfverloochening, waarin men zich stelt onder God en alle mensen met de wil zelf niets te zijn, klinkt voor mij welluidender dan alle schone klanken. Nooit scheen ik op aarde aan mijn Vader zo lofwaardig toe, als toen ik aan het kruis hing, de dood nabij. Sommige mensen loven mij alleen met mooie woorden, maar hun hart is verre van mij¹; zulk een lof heeft voor mij weinig waarde. Sommigen loven mij wel als het hun naar wens gaat, maar zodra het hun slecht begint te gaan, houdt de lof op; zulk een lof is mij niet welgevallig. Dat echter is een lof, mijn goddelijk aanschijn waardig, wanneer je mij met hart, met woorden en met werken even innig looft in droefheid als in vreugde, zowel in tegen- als in voorspoed, want dan heb je mij en niet je zelf op het oog.

DE DIENAAR:

Heer, ik vraag van jou geen lijden, ik wil het ook niet over mij afroepen, maar ik geef mij zelf nu grondig over, mijn hartsverlangen volgend, aan jouw eeuwige lof, want mij zelf heb ik uit me zelf nooit oprecht kunnen loslaten.

Heer, zou ik naar jouw beschikking de meest versmade mens moeten worden die de aarde voort kan brengen, Heer, jou ter ere zou ik dat in liefde lijden.

Heer, heden geef ik me over aan jouw genade, en zou men mij de grootste misdaad ten laste leggen door een mens ooit

¹ Jes. 29,13.

bedreven, en zouden zij die mij dan zagen, mij in het gezicht spuwen, Heer, jou ter ere zou ik het graag willen lijden, zou ik slechts in jouw ogen schuldeloos zijn. Was ik echter schuldig, dan zou ik het willen lijden tot verheerlijking van jouw gerechtigheid, jij, wiens eer mij duizendmaal dierbaarder is dan mijn eigen eer, en ik wilde bij elke verachting jou overnieuw loven en met de misdadiger aan het kruis spreken: 'Heer, ik lijd het terecht, wat echter had jij misdaan? Heer, gedenk mij in jouw Rijk!'¹

En zou je mij van hier nu willen wegnemen en het zou jou tot lof zijn, ik wilde niet omkijken om enig uitstel te verkrijgen, maar ik zou vragen: Mocht ik zo oud als Methusalem worden, laat ieder jaar van die lange tijd en iedere week van die jaren en iedere dag van die weken en ieder uur van die dagen en ieder ogenblik van die uren jou dan uit mijn naam loven, en op even heerlijke wijze als ooit enige heilige in de ware glans van heiligheid jou loofde², en even ontelbare keren als er stofjes oplichten in de stralen van de zon, en laat hen mijn oprechte verlangen ten uitvoer brengen, alsof ik zelf het in de tijd geheel verwerkt had.

Heer, neem me tot je, het mag nu zijn of later, want daarnaar gaat mijn hartsverlangen uit.

Heer, nog meer wil ik zeggen: moest ik van hier nu heengaan, en vijftig jaren in het vagevuur branden jou tot lof, Heer, jou tot lof val ik je te voeten en aanvaard het gewillig jou tot eeuwige lofprijzing. Gezegend het vagevuur, waarin jouw lof in mij volbracht zou worden!

Heer, jij, niet ik, jij zelf bent het, wat ik beoog, wat ik bemin, wat ik zoek, en niet ik. Heer, jij die alles weet en alle harten kent, jij weet, dat dit mijn vast voornemen is: want, al zou ik weten, dat ik voor altijd in de grond van de hel moest verblijven, hoe pijnlijk ook voor mijn hart die beroving van jouw zalige beschouwing, jou zou ik daardoor niet loslaten. En zou ik de verloren tijd van alle mensen terug kunnen winnen, hun vergrijpen uitboeten en alle oneer, die jou ooit werd aangedaan, ten volle met lof en eer kunnen herstellen, bereidwillig zou ik het doen; en zou het ondanks alles mogelijk zijn, ja, uit de diepste afgrond van de hel zou een schone lofprijzing uit mij opstijgen, die

¹ Luc. 23,41-42.

² Cfr. Ps. 110 (109),3.

doorheen de hel, de aarde, de luchten en heel de hemel, doordringen zou tot voor jouw goddelijke aanschijn. Maar, daar dit niet mogelijk is, zie, jou wilde ik hier dan des te meer loven, om me des te inniger hier over jou te kunnen verheugen.

Heer, doe met mij, jouw arme schepsel, wat jou tot eer strekt, want het ga zo het wil, jouw lof zal ik zingen, zolang er adem door mijn mond stroomt. En als mij de spraak benomen wordt, zo wens ik, dat het opsteken van mijn vinger een bevestiging en een bekrachtiging zijn mag van alle lof, die ik jou ooit heb toegesproken; en zelfs dan, als mijn lichaam tot stof zal zijn vergaan, is het mijn verlangen, dat uit elk stofje een grondeloze lof opwaarts mag stijgen doorheen de harde zerk, alle hemelen door, tot voor jouw goddelijke aanschijn tot de jongste dag, wanneer lichaam en ziel zich weer tot jouw eer verenigen zullen.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Volhard in dit voornemen tot aan je dood, het is een mij welgevallig lof.

DE DIENAAR:

O, minnelijke Heer, daar je nu van mij, arm en zondig schepsel, lof wil aannemen, zo hoop ik, dat je mij onderwijst in deze dingen: Heer, is de uitwendige lof, die men je brengt met woorden en gezang, van enig nut?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Het is nuttig, vooral in zover het de inwendige mens kan aansporen, die zeer dikwijls daardoor wordt opgewekt, en dit geldt in het bijzonder voor beginnende mensen.¹

DE DIENAAR:

Lieve Heer, daarom is er een hunkering in me – men begint graag in de tijd met wat men in de eeuwigheid doen gaat – een verlangen naar een innig, aanhoudend loven, dat nooit weer ook maar voor een ogenblik onderbroken zal worden.

Heer, vaak heb ik gesproken vanuit dit verlangen: ‘O, hemel, waartoe die haast? Waarom die snelle loop? Dit is mijn

¹ Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* II-II q.83, a.12.

verlangen: sta stil, hier en nu, opdat ik mijn enige, mijn uitverkoren Lieve Heer naar hartelust en overvloedig loven kan.'

Heer, en wanneer ik soms nu en dan een wijle doorbracht zonder lofprijzing jou indachtig, en ik daarna weer tot mij zelf kwam, dan zei ik: 'Ach, Heer, duizend jaren zijn het, dat ik niet aan mijn Welbeminde gedacht heb!'

Welaan dan, minnelijke Heer, onderwijs me nu, voor zover mogelijk, gedurende de tijd dat het lichaam met de ziel nog verenigd is, opdat mijn lofprijzing bestendig en onwankelbaar zal zijn.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Wie mij bij alles voor ogen heeft, zich voor zonden hoedt en zich op de deugd toelegt, deze prijst mij voortdurend. Toch, zo je de hoogste lofprijzing nastreeft, luister naar het volgende.

De ziel gelijkt op een licht donsveertje: als er niets aan vastzit, wordt het zeer gemakkelijk, vanwege zijn natuurlijke beweeglijkheid, hoog in de lucht opwaarts gevoerd; is het echter met iets verzwaard, dan daalt het neer. Op gelijke wijze wordt ook een van de zwaarte van zijn tekort bevrijd gemoed vanwege zijn edele natuur met geringe hulp van de geestelijke beschouwing tot de hemelse dingen opgeheven; en wanneer het dan gebeurt, dat het gemoed van alle lichamelijke begeerte ontledigd en van stilte doortrokken wordt, zodat geheel zijn bedoeling op het onveranderlijk Goed onafscheidelijk en aanhoudend is gericht, dan volbrengt het steeds mijn lof. Want in de louterheid, voor zover men het met woorden kan uitdrukken, wordt het menselijke verstaan helemaal ondergedompeld en uit de aardsheid omgevormd tot een gelijkenis met de geesten en de engelen; wat de mens van buitenaf in zich opneemt, wat hij ook doet, wat hij ook bewerkt, al eet hij, al drinkt hij, al slaapt hij, al waakt hij, het is niets anders dan de allerpuurste lof.

DE DIENAAR:

O, mijn Lieve Heer, wat een echt zoete leer dit is! Minnelijke Wijsheid, ik zou nog graag in vier dingen door jou onderwezen worden. Het eerste is: Heer, waar vind ik de belangrijkste reden jou te loven?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

In de eerste oorsprong van alle goed, en daarna in zijn uitvloeiende stromen.

DE DIENAAR:

Heer, de oorsprong is me te hoog en te onbekend; laten jou daar loven de hoge ceders van de Libanon, die hemelse geesten en engelgelijken. En toch wil ik, als een ruwe distel, ook mijn lof laten doordringen, opdat zij, bij het vernemen van mijn verlangens in al zijn onvermogen, aangedaan worden in hun hoge waardigheid, zodat zij in hun zuivere helderheid aangezet worden je innig te prijzen, net zoals de koekoek de nachtegaal aanleiding geeft tot zijn heerlijke gezang. Aan mij de uitstroming van jouw goedheid onbevreesd te loven.

Heer, wanneer ik oprecht overdenk, wie ik was, waarvoor en hoe vaak je mij behoed hebt, uit welke gevaren, welke banden, welke strikken je me bevrijd hebt, ach, eeuwig Goed, dat mijn hart dan niet helemaal wegsmelt in jouw lof! Heer, hoelang heb je op me gewacht, hoe vriendelijk heb je me ontvangen, hoe zoet heb je me zo vaak op verborgen wijze behoed, mij innerlijk vermaand! Hoe ondankbaar ik ook was bij dit alles, je hield er niet mee op, voordat je mij tot je getrokken had. Zou ik je hiervoor niet loven?

Ja, waarlijk Heer, mijn tedere Heer, ik verlang, dat hiervoor een overvloedige lof tot jou mag opstijgen, gelijk aan de grote, vreugdevolle lof, die de engelen aanhieven bij die eerste aanblik, bij het aanschouwen van hun standvastigheid, en de verworpenheid der anderen; gelijk ook aan de lof, die de verbannen zielen aanheffen, als zij uit de kerker van het verschrikkelijk vagevuur voor jou verschijnen en jouw welgezind en minnelijk aangezicht voor de eerste maal aanschouwen; gelijk ook aan de grondeloze lofzangen, die in de straten van hemelse stad zullen losbreken, na het laatste oordeel, wanneer de uitverkorenen van de bozen gescheiden worden en eeuwigdurende zekerheid verkrijgen.

Heer, wat ik vervolgens ook graag weten wil aangaande jouw lof, dat is, hoe het goede dat ik van nature bezit, uit mij opgeheven zal worden tot jouw eeuwige lof.

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Daar niemand hier in de tijd met zekerheid een wezenlijk onderscheid vermag te maken tussen natuur en genade, wend je daarom, hetzij van nature of uit genade, wanneer er iets bekoorlijks, iets vrolijks of verblijdends in je geest of in je binnenste opkomt, snel tot God en offer het hem op, opdat het in mijn lof opgenomen wordt, want ik ben de Heer van de natuur en van de genade; en aldus wordt voor jou dan natuur bovennatuur.

DE DIENAAR:

Heer, hoe kan ik ook de influisteringen van de boze geesten doen strekken tot jouw lof?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Spreek bij de inblazing van de boze geest aldus: 'Heer, even vaak als deze boze geest, of een andere soortgelijke, lelijke gedachten tot mij zendt tegen mijn wil, even vaak zij met weloverwogen wil de allerschoonste lofprijzing uit mij in zijn plaats opgezonden in altijddurende eeuwigheid, net zoals diezelfde boze geest jou in altijddurende eeuwigheid verheerlijkt zou hebben, indien hij stand had gehouden, zodat ik de plaats inneem van de verstotene in jouw lofprijzing; en even vaak als hij mij het wanstaltige en boze influistert, even vaak zij het goede opwaarts gezonden naar jou.'

DE DIENAAR:

Heer, nu zie ik in, dat de goeden alles tot heil strekt¹, daar voor hen zelfs het allerslechtste van de boze geest aldus ten goede kan worden gekeerd. Nu zeg me nog één ding: minnelijke Heer, ach, hoe zal ik alles aanwenden tot jouw lof, alles wat ik zie of hoor?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Steeds als je in een grote menigte ziet, steeds als je iets waarneemt even schoon als talrijk, steeds moet je dan uit de grond van je hart zeggen: 'Heer, net zo vaak en zo schoon mogen je heden de duizendmaal duizend engelengeesten, die jou dienen, minnelijk in mijn plaats begroeten, en de tienduizendmaal honderdduizend geesten, die voor je staan, heden jou in mijn plaats

¹ Rom. 8,28.

loven¹, en al de heilige verlangens van alle heiligen in mijn plaats naar jou verlangen, en de heerlijke schoonheden van alle schepselen jou in mijn plaats eren.'

DE DIENAAR:

Waarlijk, minnelijke God, hoe heb je mijn gemoed verkwikt en verwelkomd met jouw lof! Heer, deze tijdelijke lof heeft mijn hart gemaand, heeft mijn ziel opgeroepen, tot de eeuwige, al-tijddurende lof! O mijn uitverkoren Wijsheid, wanneer zal de lichte dag gloren, wanneer het blijde uur aanbreken van een volmaakt bereid heengaan uit deze verbanning, heen tot mijn Welbeminde², ach, wanneer ik je liefdevol aanschouwen zal en loven? Heer, waarlijk, het begint mij zo te benauwen, in mijn innerlijk groeit het verlangen naar de enige zaligheid van mijn hart. Ach, wanneer toch zal ik tot daar geraken? Hoe lang nog, waarom steeds toch uitgesteld³, dat ik mijn hartelief van aangezicht tot aangezicht aanschouwen kan, en dat ik me naar hartelust aan jou verzadigen mag!

Ach ballingschap, hoe verbannen de mens, die zich hierin waarlijk een banneling weet! Heer, zie, er is bijna niemand op aarde, of hij heeft iemand die hij bezoeken kan, of er is een plekje waar zijn voet een ogenblik rusten kan; ach, jij, mijn enig Ene, jij, die mijn ziel zoekt en begeert, jij weet, dat ik enkel en alleen aan jou mij overgeef. Heer, wat ik ook zie of hoor, als ik jou niet vind, is mij dat een marteling; de aanwezigheid van alle mensen, behalve omwille van jou, is mij een bitterheid.

Heer, wat zal mij bemoedigen en wat mij stand doen houden?

DE EEUWIGE WIJSHEID ANTWOORDT:

Laat je gang vaak gaan tot deze mooie, heerlijke boomgaard van mijn bebloesemde lof. In de tijd is er geen betere voorhof van de hemelse woning, dan bij hen die God welgemoed met vreugde loven; er is niets wat het gemoed van een mens zozeer verheft en zijn lijden zozeer verlicht, wat zo krachtig de boze geesten verjaagt en zwaarmoedigheid uitdrijft, als de blijde lof. God is hun nabij, de engelen gaan vertrouwelijk met hen om, zij zijn zich zelf tot nut; hij heelt de naasten en verblijdt de zielen, heel het hemelse heer wordt door die welgemeende lof geëerd.

¹ Dan. 7,10.

² Rom. 7,24; Fil. 1,23.

³ Ps. 120 (119),5-6.

DE DIENAAR:

Minnelijke Heer, mijn tedere Eeuwige Wijsheid, ik vraag je, wanneer mijn ogen in de ochtend zich openen, dat ook mijn hart zich ontsluiten mag, en daaruit zich verheffen zal de hoog opvlammende minnetoorts van jouw lof, met de vurigste liefde van het vurigst minnend hart, dat in de tijd is, even gloeiend als de liefdesgloed van de hoogste geest onder de Serafijnen in eeuwigheid; gelijkend ook op de oneindige liefde, waarmee jij, hemelse Vader, je geliefde Kind bemint in de uitstralende liefde van jullie beider Geest. Laat deze lof zo'n zoete weerklank vinden in je vaderlijke hart, als in de tijd de zoete tonen van geen liefelijk harpspel in een zorgeloos gemoed ooit hebben bewerkstelligd. Laat die minnetoorts zo'n welriekende geur van lof verspreiden, alsof deze afkomstig is uit de edelste kruiden en specerijen en uit helende planten van alle deugden, die in hun hoogste zuiverheid gezamenlijk als geurig poeder opbranden. Laat zijn aanblik met genade zo gebloemd zijn, als nooit een Meimaand in zijn bloei rijker aan bloesempracht was, opdat deze aan jouw ogen en aan geheel het hemels heer een vreugdevolle aanblik mag bieden.

En ik bid je, laat deze minnetoorts altijd voor jou vurig opvlammen in al mijn gebeden, gepreveld of gezongen, en in al mijn gedachten, woorden en werken, opdat ze al mijn vijanden verjagen mag, mijn gebreken doet verdwijnen, genade zal afsmecken en een zalige dood verwerven, zodat het einde van deze tijdelijke lof een aanvang zijn mag van de altijd durende lof.

Amen.

Derde deel.

De honderd beschouwingen en gebeden.

Het derde deel bevat de honderd beschouwingen en gebeden in korte zinnen, zoals men ze elke dag aandachtig uitspreken moet.

Wie begeert, kort, innig en vol verlangen zijn beschouwen te richten op het minnelijk lijden van onze Heer Jezus Christus, in wie al ons heil gelegen is, en zijn menigvuldige lijden dankbaarheid tonen wil, hij moet de honderd, uitnemende beschouwingen, die hier volgen, vooral in hun bedoeling, die hier in korte woorden gevat is, van buiten leren, en aandachtig met honderd knievallen, of op de wijze die hem gepast lijkt, dagelijks doorlopen, en bij iedere knieval een Paternoster bidden, of een Salve Regina of ook een Ave Maria, waar het Onze-Lieve-Vrouw betreft.

Want aldus ontving een predikbroeder ze van God toen hij een keer na de metten voor een kruis stond en zich innig voor God bekloeg, dat hij zijn beschouwing niet richten kon op zijn Passie en dat een bitterheid hem hiervan weerhield in zijn beschouwing; want daarin toonde hij tot dan grote tekortkomingen, die hierna echter zouden verdwijnen.

De gebeden voegde hij kort hierna zelf toe, opdat eenieder voor zichzelf iets vinden kan om te vragen, iets waaraan hij dan behoefte heeft.

01-10

- I. Ach, Eeuwige Wijsheid, mijn hart herinnert je eraan, hoe je na het laatste avondmaal, op de berg overvallen door de angst van je tedere hart, doordrenkt raakte met bloedig zweet;
- II. en hoe je op vijandige wijze toen gevangengenomen werd, en vastgebonden en hulpeloos weggevoerd;
- III. Heer, hoe je die nacht met harde slagen, met bespuwingen, je heldere ogen geblinddoekt, belasterd en mishandeld werd;

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

- IV. die vroege ochtend voor Kajafas aangeklaagd en de dood schuldig bevonden werd;
- V. door je tedere Moeder met grondeloos harteleed aanschouwd;
- VI. hoe je op schaamteloze wijze voor Pilatus werd gebracht, valselijk beschuldigd, ter dood veroordeeld;
- VII. hoe jij, Eeuwige Wijsheid, voor Herodus in witte kleren gehuld, bespot werd als een dwaas;
- VIII. hoe je schone lichaam op zulk deerniswekkende wijze door die tomeloze geselslagen doorwond en opengereuten werd;
- IX. hoe je tedere hoofd met spitse doornen doorstoken werd, waardoor het bloed over je minnelijke aangezicht stroomde;
- X. en hoe je aldus veroordeeld, jammerlijk en schandelijk, jouw eigen Kruis dragend, weggevoerd werd naar de dood.

Ach, jij mijn enige hoop, wees daaraan herinnerd, zodat je me als een Vader te hulp komt in al mijn nood. Bevrijd me van mijn zware zondenkluisers, behoed me voor verborgen zonden en voor openlijke schanddaad. Bescherm me tegen de valse raad van mijn vijanden en de aanleiding tot zonde; laat me, bid ik je, jouw lijden en dat van je tedere Moeder in mijn hart kunnen meevoelen. Heer, wees barmhartig in je oordeel bij mijn laatste reis, leer me wereldlijke eer verachten en jou wijselijk dienen. Mag elk van mijn tekortkomingen geheeld worden in jouw wonden, en mijn denken in de pijnen van jouw hoofd gesterkt en getooid worden tegen alle aanvechtingen, mag al jouw lijden, voor zover het me mogelijk is, door mij doorleden worden.

11-15

- I. Minnelijke Heer, hoe aan de hoge mast van het Kruis jouw heldere ogen mat werden en braken;
- II. hoe spot en laster jouw goddelijke oren,
- III. vuile stank je edele reuk,
- IV. en bittere drank je zoete mond vulden;
- V. hoe je tedere natuur geraakt werd met harde slagen:

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

zo bid ik, dat je heden mijn ogen behoeden wil voor ijdele gezichten, mijn oren voor ledige woorden. Heer, ontnem me de smaak voor aardse zaken, schenk me weerzin tegen al het tijdelijke, en ontdoe me van de weekheid van mijn lichaam.

16-20

- I. Lieve Heer, zoals je goddelijke hoofd onder de pijn en kweuling gebogen,
- II. je lieflijke hals zo schandelijk opgerekt,
- III. je schone aangezicht met speeksel en bloed overdekt,
- IV. je heldere kleur verbleekt,
- V. je schone gestalte geheel gedood,

zo Heer, help me, lichamelijk ongemak lief te hebben en geheel mijn rust in jouw te zoeken, uiterlijk lijden vrijwillig op me te nemen, versmading te zoeken, mijn begeertes te verzwakken en mijn lusten te doden.

21-30

- I. Minnelijke Heer, zoals je rechterhand werd doornageld,
- II. je linkerhand doorboord;
- III. je rechterarm opgespannen,
- IV. je linker helemaal uitgerekt;
- V. je rechtersvoet doorstoken,
- VI. en je linker gruwelijk vermorzeld;
- VII. hoe je daar machteloos hing,
- VIII. uitgeput je goddelijke benen,
- IX. al je tedere ledematen onbeweeglijk geprangd aan die nauwe noodstal van het Kruis,
- X. het warme bloed dat op menige plaats over je lichaam droop:

ach minnelijke Heer, zo bid ik je, dat ik, in vreugde en verdriet, onbeweeglijk aan jou wordt vastgenageld, alle krachten, van mijn lichaam en ziel, aan jouw Kruis opgespannen, mijn verstand en mijn verlangen vastgehecht aan jou. Maak het me onmogelijk om lichamelijk vreugde te vinden, geef me snelheid in het zoeken van jouw lof en eer. Ik wens, dat er geen ledemaat aan mijn lichaam is, die niet jouw dood op bijzondere wijze draagt en in minnelijke gelijkenis getuigt van jouw lijden.

31-35

- I. Lieve Heer, jouw bloeiende Lichaam verdorde kwijnend
aan het Kruis,
- II. voor je vermoeide, tedere rug vormde het Kruis een
harde stut,
- III. je zware lichaam neerwaarts zijgend,
- IV. heel je lichaam was doorwond en doorfolterd,
- V. Heer, en dit alles droeg je hart minnelijk.

Heer, mag jouw wegwijnen mij tot eeuwig vergroenen zijn,
jouw harde stut mij tot geestelijke rusten, jouw neerzijgen mij
tot krachtig ondersteunen; mag al jouw pijn de mijne verzach-
ten en jouw liefdevolle hart het mijne in vuurgloed ontsteken.

36-45

- I. Minnelijke Heer, in doodsnoed werd je bespot met snij-
dende woorden,
- II. de spot werd met je gedreven,
- III. vermorzeld tot niets werd je in hun harten;
- IV. standvastig bleef je hieronder,
- V. en minnelijk bad je voor hen tot je Lieve Vader;
- VI. jij, onschuldig Lam, werd gerekend tot de schuldigen,
- VII. veroordeeld door degene ter linkerzijde,
- VIII. aangeropen door degene ter rechterzijde;
- IX. al zijn zonden vergaf je hem,
- X. je opende hem het hemels paradijs.

Leer, beminde Heer, je dienaar nu, elk snijdend woord, smalend
gedrag, elke minachting door jouw lijden standvastig te dragen,
en al mijn belagers minnelijk tegenover jou te vergeven. Ach,
grondeloze Mildheid, jouw onschuldige dood draag ik heden
op voor de ogen van de hemelse Vader voor mijn schuldig le-
ven. Heer, met die moordenaar roep ik tot jou: 'Gedenk, gedenk
mij in jouw Rijk!' Veroordeel me niet om mijn misdaad, vergeef
me al mijn zonden, open me jouw hemels paradijs.

46-55

- I. Lieve Heer, in dat uur werd je om mijnentwille door alle mensen verlaten,
- II. je vrienden lieten je alleen,
- III. naakt stond je daar, van alle eer en kleren beroofd,
- IV. je kracht leek overwonnen;
- V. men behandelde je zonder enig erbarmen, en stil en zachtmoedig onderging je alles.
- VI. Ach, jouw milde hart, geen ander dat het harteleed van je tedere Moeder tot in de grond kon verstaan,
- VII. haar gekweld neigen kon zien,
- VIII. haar zuchtend weeklagen kon horen;
- IX. en in het scheiden door de dood jouw jongeling aan haar moederlijke zorg toevertrouwde,
- X. en tot kinderlijke trouw de jongeling haar.

Ach, jij, van alle deugden het tedere Voorbeeld, neem alle schadelijke liefde voor mensen weg van mij, alle ongeordende vriendentrouw. Bevrijd me van alle ongeduld, verleen me standvastigheid tegenover alle boze geesten en zachtmoedigheid tegenover alle gewelddadige mensen. Milde Heer, veranker jouw bittere dood in de grond van mijn hart, laat hem mijn gebed en werken begeleiden. Ach, lieve, minnelijke Heer, heden beveel ik me in de bestendige zorg en bescherming van je tedere, reine Moeder en jouw door jou beminde jongeling.

'Salve Regina' of 'Ave Maria'.

56-65

- I. O, reine, tedere Moeder, ik herinner je vandaag aan het grondeloze harteleed, dat jou beving bij die eerste aanblik, toen je zag hoe je lieve Kind in stervensnood verkerend daar hing.
- II. Je kon hem toen niet te hulp komen;
- III. hoe bitter, de moordenaars van je Kind te moeten aanschouwen;
- IV. hoe jammerlijk je weeklagen over hem;
- V. en hoe hij jou troostte, zo vol goedheid;
- VI. zijn van goedheid vervulde woorden, die je hart doorwonden;

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

- VII. je beklagenswaardige gestalte, die de hardste harten vermurwde,
- VIII. je moederlijke handen en armen die zich onmachtig naar hem uitstrekten,
- IX. jouw lichaam echter, dat krachteloos neerwaarts zakte,
- X. je zachte mond, die zijn neervloeiend bloed zo minnelijk kuste.

Ach, Moeder van alle genade, behoed me op moederlijke wijze mijn leven lang, in genade bewaar me bij mijn dood. Ach, tedere Vrouwe, zie, dat is het uur, omwille waarvan ik al mijn dagen jouw dienaar wil zijn, dat is het vreselijke uur, waarvoor hart en ziel terugschrikken; want dan, wanneer het gedaan is met bidden en roepen, weet ik niet, aan wie ik, arme mens, mij richten moet. Ja, daarom, jij, die de grondeloze afgrond van de goddelijke barmhartigheid bent, jou val ik vandaag te voeten met een innig verzuchten van mijn hart, opdat ik jouw blijde tegenwoordigheid dan waardig bevonden wordt. Hoe kan hij opgeven, wat kan hem schaden, die jij, reine Moeder, wil behoeden?

Ach, enige troost, bescherm me tegen de gruwelijke blikken van de boze geesten, kom mij te hulp, en voor vijandige handen behoed me. Wil mij tot troost zijn in mijn ellendig verzuchten, en wil mijn sterfelijke krachteloosheid vol goedheid aanzien met de ogen van jouw erbarmen; mogen jouw milde handen naar mij reiken en mijn arme ziel door jou ontvangen worden, en leid me met jouw rozenkleurige gelaat voor de hoge Rechter, opdat ik mijn rustplaats vinden mag in de eeuwige zaligheid.

66-75

- I. Ach, jij bemind Welgevallen van de hemelse Vader, toen je dat uur aan het Kruis bij al de uiterlijke pijn van de bittere dood ook innerlijk geheel verlaten werd door alle zoetheid en troost!
- II. Vertwijfeld heb je tot je Vader geroepen.
- III. Jouw wil verenigde zich geheel met de zijne.
- IV. Heer, de ontbering gaf je lichamelijk dorst;
- V. de grote liefde gaf je geestelijk dorst.
- VI. Bitter de drank die je ontving toen.
- VII. En toen alles was volbracht, sprak je: 'Consummatum est!'

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

- VIII. Je werd je Vader gehoorzaam tot in de dood;
- IX. je beval jouw geest in zijn Vaderlijke handen;
- X. en je edele ziel verliet je goddelijk lichaam.

Ach, minnelijke Heer, in deze liefde hoop ik, dat je me mild wil bijstaan in elk lijden, dat je je Vaderlijke oren altijd openen zult voor mijn roepen, en geef dat mijn wil in alles verenigd zal zijn met de jouwe. Heer, doof in me alle dorst naar lichamelijke dingen, maak me dorstig naar geestelijke dingen. Lieve Heer, jouw bitter drank, dat hij altijd mijn wederwaardigheden in zoetheid veranderen mag. Geef me, dat ik in oprecht streven en goede werken standvastig blijven mag tot aan de dood, nooit anders dan gehoorzaam aan jou.

Eeuwige Wijsheid, in jouw handen beveel ik heden mijn geest, opdat hij bij zijn laatste reis door jou in vreugde ontvangen mag worden. Heer, verleen me een leven jou welgevallig, een dood welvoorbereid, een einde verzekerd met jou. Heer, mag jouw bittere dood mijn kleine werken laten gedijen, zodat op dat uur schuld en boete geheel gedelgd zullen zijn.

76-80

- I. Ach Heer, gedenk, hoe de scherpe speer gestoken werd door je goddelijke zijde;
- II. hoe het rozenkleurige, kostbare bloed eruit vloeide;
- III. hoe het levende water eruit stroomde;
- IV. Ach Heer, hoe bitter heb je me herwonnen,
- V. hoe vrijwillig heb je me verlost!

Minnelijke Heer, mag jouw diepe wond me beschermen tegen al mijn vijanden, jouw levend water mij reinigen van al mijn zonden, jouw rozenkleurige bloed mij tooien met alle genaden en deugden. Lieve Heer, mag jouw bittere herwinnen jou aan mij binden, jouw vrijwillig verlossen mij voor eeuwig met jou verenigen.

81-90

- I. Ach, uitverkoren Troost voor alle zonden, lieflijke Koningin, herinner je nu, toen je stond onder het Kruis en

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

- jouw Kind verscheiden was en dood daar voor je hing,
hoe dikwijls je hulpeloos naar hem opzag;
- II. hoe je zijn armen moederlijk ontving,
III. hoe toegewijd je ze drukte aan jouw door bloed gekleurde gelaat,
IV. hoe zijn verse wonden, zijn verstorven gelaat door jou met kussen bedekt werden!
V. Hoe menig dodelijke verwonding je hart toen trof,
VI. hoe menig innige, grondeloze verzuchting je ontsnapte,
VII. hoeveel bittere tranen je in die verlatenheid vergoot!
VIII. Hoe klaaglijk je woorden;
IX. hoe treurig jouw van liefde vervulde aanblik,
X. geen mens echter die je hart troosten kon in deze verlatenheid.

Welnu, reine Vrouwe, wees hieraan dan heden herinnerd, opdat je mij mijn hele leven tot een standvastige behoedster en getrouwe leidsvrouwe zult zijn. Wend je ogen, die milde ogen, in erbarmen altijd naar mij, ontvang me als een moeder bij al mijn zoeken, bescherm me tegen al mijn vijanden, getrouw onder jouw armen mij hoedend. Jouw innig kussen van zijn wonden, mag mij jegens hem lieflijke verzoening zijn; mogen jouw dodelijke wonden mij tot hartelijk berouw wekken, jouw innig verzuchten tot standvastig verlangen mij oproepen, en jouw bittere tranen mijn versteende hart verzachten. Mogen jouw weeklachten mij weerhouden van alle ijdele woorden, en mag je treurend ontfermen een einde maken aan mijn loze doen, jouw ontroostbaar hart mij alle vergankelijke liefde laten versmaden.

91-95

- I. O, zalige Glans van eeuwig licht, hoe toch is je aanschijn, waar mijn ziel onder het Kruis jou, dood op de schoot van je treurende Moeder met weeklachten en dankbaarheid omhelst, zo helemaal gedooft! Doof in mij de brandende begeerte van alle ondeugden!
- II. O, zuivere, heldere Spiegel van de goddelijke Hoogheid, hoe ben je uit liefde om mijnentwille zo bevekt geworden! Reinig de grote vlekken van mijn misstappen!

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

- III. Ach, helder, lichtend Beeld van de Vaderlijke goedheid, hoe verontreinigd je bent! Herstel het misvormde beeld van mijn ziel!
- IV. Ach, jij onschuldig Lam, hoe jammerlijk ben je mishandeld! Boet en betaal voor mijn schuldig, zondig leven!
- V. O jij, Koning aller Koningen en Heer aller Heren, verleen mij, dat, zoals mijn ziel, die jou nu weeklagend en treurend omhelst in jouw verlatenheid, dat ze door jou vol vreugde omhelsd zal worden in jouw eeuwige klaarte!

96-100

- I. Minnelijke, reine Moeder, wees heden herinnerd aan jouw weeklachten, je treurende gestalte, toen ze jouw dode Kind wegrukten van je hart,
- II. het jammerlijke scheiden daar,
- III. de zware voetstappen,
- IV. je bedroefde hart, dat slecht bij hem wilde zijn,
- V. de bestendige trouw, waarmee alleen jij hem nabij bleef in zijn nood tot in het graf.

Verkrijg dan voor mij van je tedere Kind, dat ik in jouw droefenis en in zijn lijden, al mijn droefenis en lijden te boven kom, dat ik me bij hem in het graf afsluit voor alle tijdelijke zorgen, dat de hele wereld mij tot banneling maakt, dat mijn verlangen zonder ophouden slechts naar hem uitgaat, en dat ik hem tot lof en jouw tot dienst mag zijn, standvastig tot aan het graf.

Amen.

Toen het allemaal klaar was en op papier geschreven, restte hem nog een kleinigheid, toe te voegen aan een gedeelte, dat opgedragen was aan Onze-Lieve-Vrouw¹; hijzelf had daarvoor ruimte gelaten, wachtend dat God hem zou inlichten, want gedurende meerdere maanden was hij neerslachtig en zonder genade, waardoor hij niet tot schrijven kwam. Hij wendde zich aan Onze-Lieve-Vrouw, dat zij hem helpen zou. En toen, op de nacht voorafgaand aan het feest van Sint-Dominicus, en nadat

¹ Verwijzing naar hoofdstuk 16 van dit *BdEW*.

men de metten gezongen had, scheen het hem toe, in zijn slaap, dat hij in een kamer was; en toen hij daar zo zat, kwam een mooie jongeling binnen met een kostbare harp, en hij werd begeleid door vier andere jongelingen met schalmeien. En de jongeling met de harp ging bij de broeder zitten en begon op zijn harp te tokkelen, en een mooi geluid weerklonk. Dit te horen deed de broeder deugd, en hij sprak tot hem: 'Ach, waarom kom je niet naar de plek, daar waar ik woon, om me af en toe ook daar goede moed te geven!' Toen vroeg de jongeling aan de broeder, of hij nog werk te doen had, iets wat hem al lang bezighield. Toen zei hij: 'Ja.' Hij antwoordde en zei: 'Dat is een moeilijk stuk.' De jongeling wendde zich tot de vier met de schalmeien en vroeg hun daarop te gaan blazen. Toen gaf een van hen als antwoord, dat hij vond dat het met twee wel voldoende was. De ander vond dat niet voldoende en zei, ze zouden gezamenlijk spelen, en hij liet hun een deun horen, die hij zelf goed kende, de broeder echter was hiermee onbekend. En het gebeurde aldus. Maar vervolgens plots zag noch hoorde hij enig snarenspeel, want wat hij zag, was dat de jongelingen in hun handen droegen een bovenmatig mooie beeltenis van Onze-Lieve-Vrouw, geborduurd op een doek; en deze gestalte droeg een mantel helemaal in rood en purper, bedekt met heidense stikwerk als uit het morgenland, hetgeen een kostelijke aanblik bood; de achtergrond, hij was wit als sneeuw. Daarover was de broeder zeer verwonderd, en wat hij zag beviel hem wel, en hij bemerkte dat ze het wilden afwerken; ze begonnen met het opvullen van de achtergrond. Toen zeiden ze: 'Kijk hoe het opschiet.' En hij zag hoe het voltooid werd, toen een van hen naald en garen nam; en hij maakte op de voorzijde van de mantel kruisgewijs enkele fraaie steken, die heel verfijnd uitzagen en Onze-Lieve-Vrouw sierlijk tooiden. En toen gingen hem de ogen open en hij begreep, dat hij niet langer in twijfel diende te leven; hem was opgedragen, dat hij de achtergrond, de lege ruimte en de geestelijke beeltenis moest afmaken, iets wat hem gedurende al die tijd onmogelijk was; want hij was eraan gewend geraakt, omdat ook eerder alle stukken na elkaar kwamen, zo ging dat bij ze allemaal, op dezelfde wijze. En diezelfde ochtend nog voltooide hij alles, helemaal.

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

Dit boekje, dat genoemd is het 'Boekje van de Eeuwige Wijsheid', heeft tot doel, de liefde tot God, die de laatste tijd in menig hart begint te doven, in sommigen weer te ontsteken; het handelt van begin tot eind over het minnelijke lijden van onze Heer Jezus Christus, over hoe een vrome mens dit beeld moet navolgen zo goed hij kan, en over de waardige lof en het onzegbare leed van de reine Hemelkoningin. En hierin zijn op verborgen wijze tien zaken vermengd, die bijzonder edel en nuttig zijn:

- I. Hoe sommigen zonder medeweten aangetrokken worden door God.
- II. Over innige rouw en milde vergiffenis.
- III. Hoe minnelijk God is, en hoe bedrieglijk wereldse liefde is.

Vervolgens een uitleg over drie zaken, die een minnaar het alermeest in tegenspraak lijken te zijn met God:

- IV. de eerste is: hoe hij zo toornig kan schijnen en toch zo minnelijk is;
- V. de tweede: waarom hij zich van zijn minnaars dikwijls zoals het hem behaagd, verwijderd, en waaraan men zijn tegenwoordigheid kan herkennen;
- VI. de derde: waarom God het zijn vrienden in de tijd vaak zo slecht laat gaan.

En hierbij horen de volgende punten:

- VII. de eeuwigdurende kwelling van de hel;
- VIII. de mateloze vreugde van het hemelrijk;
- IX. de grenzeloze adel van het tijdelijke lijden;
- X. het onzegbare goede van het beschouwen van het goddelijk lijden.

Het tweede deel van dit boekje leert:

- I. Hoe men moet leren sterven.
- II. Hoe men innerlijk leven moet.
- III. Hoe men God minnelijk ontvangen moet.
- IV. Hoe men God altijd mateloos loven moet.

DE HONDERD BESCHOUWINGEN EN GEBEDEN

Het derde deel bevat in korte bewoording de honderd beschouwingen, die men elke dag vol aandacht moet opzeggen.

Wie dit boekje, dat zorgvuldig geschreven en samengesteld is, wil afschrijven, die moet het in zijn geheel doen, alle woorden en hun bedoeling, zoals het hier staat, niets toevoegen of achterwege laten en geen woorden veranderen, en hij moet het vervolgens een of twee keer goed nakijken; en laat hij niets afzonderlijk overschrijven, slechts de honderd beschouwingen op het einde, die mag afzonderlijk overschrijven wie wil. Wie zich hieraan niet houdt, hij mag Gods wraak vrezen, want hij beroofd God van zijn eerbiedwaardige lof en de mensen van hun beterschap en hem, die hieraan gewerkt heeft, van zijn werk. En daarom, wie het desondanks toch doet, hem wacht de wraak van de Eeuwige Wijsheid.¹

¹ Hier is volgens Kurt Ruh geen sprake van de gebruikelijke topos, die zich kan baseren op Apok. 22,18, maar deze passage duidt op een pijnlijke ervaring van Seuse zelf. Het *BdEW* en meer van zijn boeken werden namelijk 'al sinds geruime tijd in verre en nabije landen door allerlei onervaren schrijvers en schrijfsters op onvolkomen wijze overgeschreven [...], waarbij men naar eigendunk iets toevoegde of weglief.' We vinden in de proloog van het *Exemplar* ook een soortgelijke opmerking. Kurt Ruh: *"Geschichte der abendländischen Mystik". Band III: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik.* München 1996. pp. 421.

Derde boek

Boekje van de Waarheid

Proloog.

Hier begint het derde boek:

over de innerlijke gelatenheid en over het juiste onderscheid, dat men al denkend vinden moet.

Ecce enim veritatem dilexisti, incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti michi.¹ Want zie, je hebt de waarheid lief gehad, en het verborgene en geheime van je wijsheid heb je aan mij geopenbaard.

Er was een christenmens, die zich in zijn jonge jaren geoefend had naar de uiterlijke mens op elk gebied, zoals beginnende mensen dat plegen te doen, naar de innerlijk mens echter bleef hij onge oefend in de hoogste gelatenheid van zijn zelf; en hij voelde wel aan dat iets hem ontbrak, maar hij wist niet wat. Toen hij dat lange tijd en vele jaren zo gedaan had, ervoer hij eens een plotse inkeer, en hij werd hierbij naar zijn eigen zelf gestuwd, en hoorde in zijn binnenste spreken: 'Je moet weten, dat innerlijke gelatenheid de mens brengt tot de hoogste waarheid.'

Wild en onbekend was dit edele woord toen nog voor hem², maar het oefende een grote aantrekking op hem uit en steeds werd hij getrokken naar dit woord en wat erop leek, zich afvragend of het hem nog voor zijn dood zou lukken om het zuiver te verstaan en het tot in de grond te volgen. Toen gebeurde het eens, dat hij gewaarschuwd werd en men hem voorhield, dat onder de gestalte van dit zelfde beeld zich een valse grond verborg voor ongeordende vrijheid en dat er grote schade voor de heilige christenheid in school.³ En hij schrok hiervan en voelde geruime tijd een weerzin tegen de innerlijk roep in hemzelf. En op een keer werd zijn binnenste getroffen als door een bliksemflits en hij begreep door goddelijke waarheid verlicht, dat hij zich niet beklemd moest voelen, want het was altijd al zo geweest en zou altijd zo zijn, dat het kwade zich achter het goede verbergt en dat men daarom vanwege dit kwade het goede niet

¹ Ps. 51(50),8.

² Zie ook: *Vita*, hoofdstuk 48.

³ Eenzelfde waarschuwing lezen we in hoofdstuk 33 van de *Vita*, waar de dan inmiddels gelouterde predikbroeder zijn geestelijke dochter Elsbeth, die zijn geestelijke leiding inroept, zelf wijst op dit gevaar.

moet verwerpen. En hem werd verteld, dat in het Oude Testament, toen God door Mozes zijn tekens deed, dat de tovenaars toen hun valse ertussenin wierpen¹; en toen Christus, de ware Messias, kwam, verschenen er ook anderen – het bleken bedriegers – die beweerden dat zij het waren.² En zo is het overal en in alle dingen; en daarom moet men het goede niet met het kwade verwerpen, maar het er door goed te onderscheiden uitlezen, zoals de goddelijke mond het doet.³ En daarom, zo gaf de stem hem te verstaan, moet men goede, verstandige denkbeelden niet verwerpen, die hun helder denken dienstig maken aan het streven van de heilige christenheid; ook verstandige gedachten, die goede waarheid in zich dragen van een volmaakt leven, moet men niet schuwen; want ze vormen de mens, tonen hem zijn adel, de verhevenheid van het goddelijke wezen en de nietigheid van al het andere, hetgeen de mens met recht stuwt boven alle dingen uit naar de juiste gelatenheid.⁴ En zo kwam hij weer uit bij wat hem eerder trof, en hem toen maande tot ware gelatenheid.

Nu verzocht hij de Eeuwige Waarheid, hem te helpen goed te onderscheiden – zo veel als mogelijk was – tussen mensen die naar geordende eenvoud streven, en mensen die, zoals men zegt, ordeloze vrijheid nastreven, en hem hierin te tonen wat de juiste gelatenheid is, waarmee hij komen kon waar hij zijn moest. Toen viel hem een verhelderend antwoord ten deel: al het gevraagde zou hem gegeven worden in de vorm van een

¹ Ex, 7,9-12.

² Mat. 24,5.11.

³ Jer. 15,19.

⁴ Herma Piesch ziet hierin een verwijzing naar het preek-programma van Meester Eckhart. H. Piesch, *Seuses "Büchlein der Wahrheit" und Meister Eckhart*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag 1366-1966, hg. v. E.M. Filthaut, Köln 1966, pag. 93. We vinden dit preek-programma van Eckhart in pr.53: *Swenne ich predige, sô pfliche ich ze sprechene von abegescheidenheit und daz der mensche ledic werde sîn selbes und aller dinge. Ze dem andern mâle, daz man wider ingebildet werde in daz einvaltige guot, daz got ist. Ze dem dritten mâle, daz man gedenke der grôzen edelkeit, die got an die sêle hât geleet, daz der mensche dâ mite kome in ein wunder ze gote. Ze dem vierden mâle von götlicher natûre lûterkeit – waz klârheit an götlicher natûre sî, daz ist unsprechenlich. Got ist ein wort, ein ungesprochen wort.* DW 2, Pr. 53, 528f. Largier I, 564, r. 6-14. [Wanneer ik preek, spreek ik gewoonlijk over afgescheidenheid en dat een mens leeg moet worden van zichzelf en van alle dingen. Op de tweede plaats dat hij opnieuw ingebeeld moet worden in het eenvuldig goede, dat God is. Ten derde dat de mens de grote adel gedenkt die God in zijn ziel heeft gelegd, opdat hij daardoor in het wonderbare leven van God mag geraken. Op de vierde plaats spreek ik over de louterheid van de Goddelijke natuur – de glans van de goddelijke natuur, onuitsprekelijk is ze. God is een woord, een onuitsproken woord.]

BdW PROLOOG

uitgelegd voorbeeld, alsof een leerling vroeg en de waarheid antwoordde. Maar eerst werd hij naar de kern van de Heilige Schrift verwezen, waaruit de Eeuwige Waarheid spreekt; daar moest hij zoeken en vernemen, wat de meest geleerde en ervaren mensen, aan wie God zijn verborgen waarheid geopenbaard heeft, zoals boven dit hoofdstuk in het latijn staat¹, hierover gezegd hebben, of wat de opvatting van de heilige christenheid is, opdat hij niet zou afwijken van de veilige waarheid. En in dat licht werd hem toen duidelijk:

¹ *'Ecce enim veritatem'*.

1 Hoe een gelaten mens begint en eindigt in de Eenheid.

Voor alle mensen die in het Ene weer teruggevoerd moeten worden, is het nuttig, de oorsprong van henzelf en van alle dingen te kennen, want daar ligt ook hun laatste doel. En daarom moet men weten, dat allen, die ooit van waarheid spraken, hierin overeenkomen, dat er iets is, dat het eerste en eenvoudigste is boven alles, en dat er niets is dat hieraan voorafgaat.¹

Dionysius nu, heeft dit grondeloze wezen in zijn louterheid aanschouwd² en zegt, en met hem andere leermeesters, dat het eenvoudige, waarover hier gesproken wordt, ongenoemd blijft met welke naam ook; want zoals men in de logica leert, moet de naam zowel de natuur als het begrip uitdrukken van het genoemde ding.³ Het is echter duidelijk, dat de natuur van dit voornoemde eenvoudige wezen zonder einde en zonder maat is, en onbevattelijk voor alle schepselijke verstand.⁴ Daarom zijn alle geleerde theologen het erover eens, dat dit wijzeloze wezen⁵ ook naamloos is.⁶ En daarom zegt Dionysius in het boek 'over de goddelijke namen'⁷, dat God een 'niet-zijn' of een 'niets' is, en dat is te verstaan in betrekking tot het zijn en elk iets, dat wij hem op schepselijke wijze toeschrijven kunnen; want wat men hem dan op zulke wijze toeschrijft, dat is allemaal in zekere zin onjuist, en het tegendeel is juist.⁸ Vandaar, dat men hem 'een

¹ Cfr. Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.3. a.7.

² Dionysius Areopagita, *De div. nom.* I,4-6; VII,3.

³ Zie bijv.: Thomas van Aquino. *S.Th.* I q.13 a.4 c. '...ratio, quam significat nomen est conceptio intellectus de re significata per nomen.' (naar Aristoteles, *Metaph.* IV 7, 1012 a 23).

⁴ Over de onuitsprekbare verhevenheid van de eerste oorzaak, zie: *Liber de causis*: prop. 5 en 21. Zie tevens, Eckhart in: *Pr.* 80 Q, DW III, 382,5. *Pr.* 83 Q, DW III 441, 1-4. Hierbij de opmerking van Werner Beierwaltes, in: *Primum est dives per se. Meister Eckhart und der Liber de Causis*, in: *On Proclus and his Influence in Medieval Philosophy*, ed. E.P. Bos and F.A. Meijer, Leiden/New York/Köln 1992, 141-169. *Was Eckhart aus dem Liber de causis zitiert, zitiert er mit Zustimmung.* Cit. p. 145.

⁵ Bedoeld wordt: zonder bijzondere verschijningsvorm. Bij Eckhart vinden we in dit verband 'âne wîse', bijv. in *Pr.* 66, DW III, 124,4: 'er [der herre] selbe ist wîse âne wîse'; zie ook in *Pr.* 5b, DW I, 91,8-9 'Aber swer got suochet âne wîse, der nimet in, als er in im selber ist'.

⁶ Cfr. Eckhart *Pr.* 71, DW III, 221 f.: 'Ein sache ist, wan got namelôs ist. Sölte si im namen geben, daz müeste bedâht werden. Got ist über alle namen; nieman enkan im zuokomen, daz er got gesprechen müge.'

⁷ Cfr. Dionysius Areopagita, *De div. nom.* I,5.

⁸ Cfr. Dionysius Areopagita, *De cael. hier.* II 3, PG 3, 141A; Eckhart, *Pr.* 20a, DW I, 330,5-9.

eeuwig niets'¹ zou kunnen noemen; maar toch, als men van een ding uitzeggen wil, hoe niet te overtreffen en boven elk begrip het is, dan moet men er wel een of andere naam voor maken. Het wezen van deze stille eenvuldigheid² is haar leven, en haar leven is haar wezen. Het is een levend, wezend, in zich zelf verkerend denken³, dat zichzelf denkt, en is en leeft in zich zelf en dit zelf is.⁴

Duidelijker kan ik me niet uitdrukken, en ik noem het 'de eeuwige ongeschapen waarheid'; want alle dingen daar zijn als in hun nieuwhed, in hun eerstigheid en hun eeuwige begin. En hier begint en eindigt een gelaten mens in een geordend opgenomen-zijn, zoals hierna getoond zal worden.

¹ Dionysius Areopagita, *De div. nom.* I,1,5.

² Eckhart *Pr.* 80 Q, DW III, 381,7- 382,1.

³ 'In zich zelf verkerend denken', als vertaling van: '*istige vernünfticheit*', [MHD].

⁴ Vrijwel letterlijk citaat uit: Eckhart *Pr.* 66 Q, DW III, 124,2-3. '*der herre ist ein lebende, wesende, istige vernünfticheit, diu sich selber verstât und ist und lebet selber in im selber und ist das selbe*'. Het woord '*istigú*' of '*istic*', komt van het substantief '*istikeit*' ook wel '*istischeit*' en betekent: dat waardoor iets is wat het is (*quidditas*), de definitie die zich laat afleiden uit zijn essentie. Alessandra Beccarisi definieert '*istischeit*' (bij Eckhart) als: '*ewige intellektuelle Rückwendung auf sich selbst*'. Zie: Alessandra Beccarisi, *Isticheit nach Meister Eckhart. Wege und Irrwege eines philosophischen Terminus*, in: A. Speer, L. Wegener (Hg.), *Meister Eckhart in Erfurt*, Berlin [u.a.] 2005, pp. 314-334.

2 Of in de hoogste eenheid geen andersheid bestaan kan.

DE LEERLING VROEG EN SPRAK ALDUS:

Ik vraag me af, daar het nu zo is, dat dit Ene helemaal enkelvoudig is, vanwaar dan de menigvuldigheid komt, die men het toeschrijft.¹ De een bekleedt het met wijsheid en noemt het ook zo, een ander met goedheid, nog een met gerechtigheid, enzovoort; zo zeggen het de theologen vanuit het geloof aan de goddelijke Drievuldigheid. Waarom laat men het niet in zijn enkelvoudigheid blijven, die het zelf is? Mij dunkt, dat dit Enig Een² een te veel heeft aan bezigheid en aan andersheid, want hoe kan er een louter Een zijn, waar zo veel menigvuldigheid is?

DE WAARHEID ANTWOORDDE EN ZEI:

Deze menigvuldigheid, ze is met en in haar diepste grond een eenvuldige eenheid.

DE LEERLING ZEI:

Wat noem je grond en oorsprong, en wat niet de grond?

DE WAARHEID ANTWOORDDE:

De grond noem ik de bron en de oorsprong, waaraan de uitvloeiingen ontspringen.

DE LEERLING:

Heer, wat is dat?

DE WAARHEID:

Dat is de natuur en het wezen van de godheid; en in deze grondeloze afgrond verzinkt de Drieheid der Personen in haar Eenheid, en elke veelheid wordt daar in zekere zin van haarzelf ontdaan.³ Daar is, als men het zo verstaat, dan ook geen uitwendig werken, slechts een stille, in zich zwevende donkerheid.

¹ Seuse volgt ook hier Eckhart. Voor een korte maar heldere bespreking van de neoplatonische invloeden op de triniteitsopvattingen in de middeleeuwen, zie: Hanneke Arts-Honselaar, *Ende dat manen es eweleke euen nuwe. Eenheid en drieheid in de Brieven van Hadewijch van Brabant*. [Diss] Nijmegen 2006, pp. 31-35.

² Term gebruikt voor de godheid.

³ Er is dynamiek tussen de goddelijke Personen, een levensbeweging, die ook wel een 'dans' (perichoresis of circumincesso/circumsessio) genoemd wordt van de Eenheid in/naar de Drieheid en omgekeerd. Hier: de inkeer van de Personen in

DE LEERLING ZEI:

Ach, Lieve Heer, zeg me, wat is het dan, dat haar de eerste aanzet geeft tot dit werken, en vooral tot haar meest eigen werk, namelijk baren?

DE WAARHEID:

Dat doet haar vermogende kracht.

DE LEERLING:

Heer, wat is dat?

DE WAARHEID:

Dat is de goddelijke natuur in de Vader; en daar, op een en hetzelfde ogenblik, is ze zwanger van vruchtbrengen en werken, want daar heeft zich, naar ons verstandelijk begrijpen, de godheid tot God gewiegd¹.

DE LEERLING:

Is dat niet een en hetzelfde?

DE WAARHEID:

Ja, godheid en God zijn één, maar toch werkt en baart de godheid niet, maar God werkt en baart.² En dat stamt alleen van de andersheid in de betekenis zoals ons verstand dit vat. Maar één is het in de grond, want in de goddelijke natuur is niets anders dan wezen en onderlinge betrekkingen, en deze voegen helemaal niets aan dit wezen toe, want gelijk en volledig zijn ze, hoewel onderscheiden van dat, waarop ze betrokken zijn.³ Want goddelijke natuur, naar haar eigen grond bezien, is

hun Wezen als uitdrukking van dit intra-trinitaire dynamisme. Voor een bespreking van de *'regiratio'*, als het terugvloeien van de goddelijke Personen in hun gedeelde Eenheid, zie: Van Nieuwenhove, Rik, *Jan van Ruusbroec, Mystical Theologian of the Trinity*. University of Notre Dame Press 2003. M.n. hfdst. 3, pag. 77-99.

¹ Vertaling van: *wan alda hat sich in der nemunge únserre vernunft gottheit ze gotte geswungen*. Hier wordt bedoeld: de dynamiek tussen de godheid en God (het uitgaan van de Zoon uit de Vader) als een buiten tijd en ruimte gelegen, binnengoddelijke beweging.

² Cfr. Eckhart, *'Gott der wúrket, diu gottheit en wúrket niht.* 'in: *pr. 109* DW IV, 2 p. 772, 61-2.

³ Omdat het werkelijke verschil tussen de Personen onderling de goddelijke eenheid niet verdeelt, is dit verschil alleen maar gelegen in de betrekkingen, waarin zij op elkaar betrokken zijn. Zie hier: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.28 a.1 c. *'De ratione autem relationis est respectus unius ad alterum, secundum quem aliquid*

op zich niet eenvoudiger als de Vader naar zijn eigen natuur, of welke andere Persoon ook. Je bent door je eigen denkwijze misleid, zij beziet het namelijk zoals het op schepselijke wijze ingegeven wordt. Het Ene in zichzelf is één en louter.

DE LEERLING ZEI:

Ik zie duidelijk, dat ik op de grondvest van de hoogste eenvoudigheid gekomen ben, waarin niemand die waarheid winnen wil verder doordringen kan.¹

alteri opponitur relative. Cum igitur in Deo realiter sit relatio, ut dictum est, oportet quod realiter sit ibi oppositio. Relativa autem oppositio in sui ratione includit distinctionem. Unde oportet quod in Deo sit realis distinctio, non quidem secundum rem absolutam, quae est essentia, in qua est summa unitas et simplicitas; sed secundum rem relativam. [De betrekking nu is naar haar begrip een gericht-zijn van het ene ding op een ander, en door dit gericht-zijn-op-een-ander, zijn beide dingen in betrekkingverhouding aan elkaar tegengesteld. Daar nu de betrekking werkelijk in God is, is er ook werkelijk een aan elkaar tegengesteld-zijn. Welnu in de betrekkingverhouding aan elkaar tegengesteld-zijn betekent onderscheid. Dus moet er in God een werkelijk onderscheid zijn. Evenwel kan dit onderscheid niet zijn naar het absolute in God, d.i. naar zijn wezenheid, die volmaakt één en enkelvoudig is, maar wel naar het betrekkelijke.] (Vertaling uit: *Theologische Summa van den H. Thomas van Aquino*. Deel II, *Over de Drievuldigheid*, Antwerpen 1933, pp. 36-37).

¹ Cfr. Eckhart, *Pr. 22* Largier I, 264, 21-24 (DW 1:389.6-8): *‘Waz ist daz leste ende? Ez ist diu verborgen vinsternisse der ewigen gotheit und ist unbekant und wart nie bekant und enwirt niemer bekant. Got blíbet dá in im selber unbekant...’*

3 Hoe de mens en alle schepselen in de eeuwigheid waren, en van hun uitgegaan zijn in de tijd.

DE LEERLING:

Eeuwige Waarheid, hoe waren de schepselen in de eeuwigheid in God?

DE WAARHEID:

Zij zijn daar geweest als in hun eeuwige oerbeeld.^{1 2}

DE LEERLING:

Wat is dat oerbeeld?

DE WAARHEID:

Het is zijn eeuwig wezen op de wijze zoals het zich meedeelt en zich te kennen geeft aan het schepsel. En let wel, alle schepselen zijn van eeuwigheid God in God en ze bezitten daar in de grond geen ander onderscheid als dat waarover gesproken werd.³ Zij

¹ [MHD]: *'sú sint da gesin als in irem ewigen exemplar.* 'Wij zijn gemaakt 'uit het Beeld' of door het Beeld als onze werkdadige oorzaak (*causa efficiens*); wij zijn gemaakt 'naar het Beeld', d.i. het Beeld is onze voorbeeldelijke oorzaak (*causa exemplaris*); wij zijn gemaakt 'gericht naar (tot) het Beeld' d.i. het Beeld is onze doelloorzaak (*causa finalis*). Maar we zijn niet gemaakt 'van het Beeld' als uit een stoffelijke oorzaak (*causa materialis*), die hier afwezig is. Zie: Moereels, L. *Ruusbroec en het religieuze leven: kleine Summa van het geestelijk leven*. Tielt, Lannoo, 1962. blz. 79-80. Zie ook: Thomas van Aquino: *S.Th.* I q.45 a.1.

² De *causa exemplaris* vormt een variant (aanvulling) van de *causa formalis* uit de Leer van de Vier Oorzaken van Aristoteles. *'Die causa exemplaris findet sich neben den aristotelischen Ursachen. Erst von Albertus Magnus und Thomas wird sie in die Theologische Argumentation eingeführt. Dort steht sie aber gleichrangig neben den aristotelischen Ursachen. Sie zeichnet sich dadurch aus, dass sie in Gegensatz zur gewöhnlichen Formalursachen eine causa formalis extra rem ist, wobei sich die Gleichgestaltung (formatio) mit dieser Ursache nicht auf inhärente Weise (per modum inhaerentiae), sondern in der Nachfolge (per modum imitationis) vollzieht.* 'Uit: Ulrich Peter, *Imitatio et configuratio: die philosophia spiritualis Heinrich Seuses als Theologie der Nachfolge des Christus passus*. Regensburg 1995, p. 158.

³ De vraag is nu hoe de aard van de betrekking God-schepel is. Er was binnen de dominicaanse orde hierover verhitte discussie. Deze discussie speelt op de achtergrond mee bij Seuses verdediging van Eckharts leer. Uitgangspunt voor Eckhart en Thomas is de overtuiging dat het geschapen-tijdelijke weliswaar op een of andere wijze lijkt op het eeuwig goddelijke, het verschil echter is onvergelijkbaar veel groter, een visie die door de Vaders van het 4e Lateraanconcilie (1215) geformuleerd is (*'Inter creatorem et creaturam non potest tanta similitudo notari, quin inter eos maior sit dissimilitudo notanda* (Denz 432)), Binnen zijn leer over de zijnsorde (*analogia entis*) poneert Thomas van Aquino een relationele gelijkenis tussen de wijze waarop bijvoorbeeld de goedheid van God tot Zijn natuur wordt geproportioneerd en de wijze waarop de goedheid van de mens wordt geproportioneerd tot zijn natuur. Hetzelfde geldt voor de waarheid, het zijn, enz. Thomas noemt deze

analogie: de *analogia proportionalitatis* (analogie van proportionaliteit). Hoe de exacte relatie tussen de twee proporties in dit model is, blijft echter onduidelijk, want: wanneer het vergelijkende 'zoals' een identiteit veronderstelt, is er geen sprake meer van analogie, maar van univociteit; indien het vergelijkende 'zoals' wordt opgevat als 'lijkt op', verliest de analogie precisie, waardoor ze wijsgerig onbruikbaar wordt. Tevens moet er voorafgaand aan deze proportionaliteits-analogie een participatie tussen God en scheepsel aangenomen worden, want anders kan men niet aannemen dat beide verhoudingen (God en scheepsel) in een verhouding ten opzichte van elkaar kunnen staan. Naast de *analogia proportionalitatis* hanteert Thomas echter nog een ander analogie-model: de analogie van attributie (*analogia attributionis*). Het model vinden we bij Aristoteles. Deze analyseert de verhouding van de zijnden tot het éne (het eerste), het 'pros en' in: *Met*, IV,1, 1003 a31-32. 'Het zijnde (*to on*) wordt in meerdere zinnen gezegd, maar steeds in betrekking tot één iets (een eerste (*arche*)) en tot een bepaalde natuur (*ousia*; Lat.: *essentia, substantia*). Alleen van dit ene, eerste, kan het 'zijn', het 'is' in eigenlijke zin, worden uitgezegd. Al het andere heeft het zijn in zoverre het met dit 'ene' in betrekking staat. Deze verhouding, door Aristoteles overigens zelf niet analogie genoemd, werd in de scholastiek de 'analogie van attributie' genoemd (zie hier het verhelderende artikel van: Jörg Splett en Lourencino Bruno Puntel, in: *Sacramentum Mundi, Theologisch lexicon voor de praktijk*, Hilversum 1968, Dl. I, p.58). Thomas plaats de Aristotelische benadering in een theologische context. In deze benadering staat de overeenkomst van God en zijn scheepsel op de voorgrond. Dit model legt de nadruk op de werkoorzakelijkheid van God als mededeling van de zijnsact. Als illustratie van deze soort analogie wijst Thomas op het woord 'gezond', zoals we dat gebruiken in 'een gezond organisme' en 'gezond eten' of 'gezonde urine'. 'Gezond' per prius wordt van een levend wezen gezegd en per posterius van gezond eten of urine. Gezondheid komt in eigenlijke zin echter alleen aan het primum analogatum toe, het levend wezen. Van de analogata inferiora wordt dit slechts uitgesproken voorzover deze de gezondheid bevorderen of hiervan een teken zijn. (cfr. hier Aristoteles *o.c.* 1003a35). Zo ook, wanneer God bijvoorbeeld 'goed' genoemd wordt, wordt hierin tot uitdrukking gebracht dat Hij goed is op een 'oorspronkelijke' wijze, d.i. als de oorsprong van alle goedheid. De (verzwegen) aanname dat gevolgen altijd hun oorzaak weerspiegelen, is wijsgerig gezien overigens niet vanzelfsprekend. Problematisch ook, want onbepaalbaar, blijft hier de wijze waaróp God het bedoelde kenmerk bezit. Daarmee is verbonden de vraag om wat voor kennis het dan gaat. Thomas, in navolging van Dionysius Aereopagiet, benadert dit thema door een combinatie van affirmatieve en negatieve theologie; met andere woorden, van een theologie die uitgaat van datgene dat aangaande God niet ontkend kan worden en daarom wel geaffirmeerd moet worden, zij het dat het op God op een meer verheven wijze van toepassing is dan op de schepping, en van een theologie die uitgaat van de andersheid van God ten opzichte van wat zich bevindt binnen het menselijke kenvermogen, waardoor wat specifiek goddelijk is buiten het bereik van het menselijk kenvermogen moet liggen. Het door affirmatieve theologie gemodificeerde inzicht van de negatieve theologie heeft dan ook niet betrekking op het ontkennen van het goddelijke, maar op het ontkennen van de exacte juistheid van de termen die wij gebruiken voor het goddelijke, in het besef dat ook die ontkening zelf weer voortkomt uit het menselijk kenvermogen. Het resultaat is een reflectie op de aard en geldigheid van de door ons gebruikte terminologie (zie bijv.: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.13 a.6). Hermann Pius Siller vat de kwestie kort samen: *Thomas muß auf Grund seiner theologischen und geschichtlichen Situation fragen, ob sich das Ganze des Seienden als participatio denken läßt, ohne daß man sich dabei auf den Boden der platonischen univocitas stellen muß. Ist die participatio ein System und schließt sie das Geheimnis aus? Oder ist sie, in anderer Weise freilich, für ein offenes, wenngleich systematisches Denken vollziehbar, und in welchem Sinn ist das möglich? Kann sich darin das Geheimnis als solches zeigen? Lassen sich, und wenn, wie lassen sich in der participatio die Voraussetzungen des Plato vermeiden, daß sich die Ordnung des Seins*

zijn hetzelfde leven, wezen en vermogen, voor zover zij in God zijn, en zijn hetzelfde Ene en niets minder. Maar na het uitgaan, waarbij ze hun eigen wezen aannemen, dan heeft elk ding zijn afzonderlijk wezen, onderscheiden door zijn eigen vorm, die hem zijn natuurlijke wezen geeft¹; want vorm verleent wezen, afzonderlijk en onderscheiden, zowel met betrekking tot het goddelijk wezen, alsook tot elk ander, zoals de natuurlijke vorm van de steen deze zijn eigen wezen verleent. En dat is niet Gods wezen, want de steen is niet God en God ook niet de steen, hoewel hij en alle schepselen door hem dat zijn, wat ze zijn. En in dit uitvloeien hebben alle schepselen hun God verkregen, want waar een schepsel zich als schepsel aantreft, belijdt het zijn schepper en zijn God.²

und die Ordnung des Denkens restlos decken? Hermann Pius Siller, *Die Incomprehensibilitas Dei bei Thomas von Aquin*, [Diss.] Universität zu Innsbruck 1963. Cit. p. 97, uit: Überarbeitete Ausgabe Digitale Bearbeitung: Albert Raffelt Freiburg im Breisgau Universitätsbibliothek 2009. Voor de discussie, die hier in zijn draagwijdte slechts aangestipt kan worden, zie verder: Walter Haug, *Positivierung von Negativität. Letzte kleine Schriften*. Tübingen 2008, m.n. hfdst 4: Von der perfectio zur Perfektibilität. Haug stelt concluderend: *Eckhart hat diese Attributionsanalogie auf das Verhältnis des Ewigen zum Zeitlichen übertragen, d. h., er hat sie ontologisiert*. Cit. p. 51. Seuse zal in zijn verdediging van Eckhart hierbij steeds, en meer dan Eckhart dat in zijn (Seuses) ogen zelf doet, de nadruk leggen op het onderscheid (ontologische differentie) tussen het goddelijke en het schepselijke. Hij doet dat voornamelijk vanuit een pastoraal-theologische interesse en bekommernis.

¹ Volgens Aristoteles zijn alle dingen een samenstelling van stof (*hylè*, *materia*) en vorm (*morphè*). Ook de mens is een samenstelling van stof (lichaam) en vorm (ziel). Zie bijv. ook: *S.Th.* I q.14 a.2; q.42 a.1.

² Pas met dit 'uitvloeien' ontstaat God voor het schepsel. Cfr. Eckhart *Pr.* 52. ed. Largier I 554 5-16. *‘Dô ich stuont in miner êrsten sache, dô enhâte ich keinen got, und dô was ich sache min selbes; dô enwolte ich niht, noch enbegerte ich niht, wan ich was ein ledic sîn und ein bekennære mîn selbes nâch gebrûchlicher wârheit. Dô wollte ich mich selben und enwolte kein ander dinc; daz ich wolte, daz was ich, und daz ich was, daz wolte ich, und hie stuont ich ledic gotes und aller dinge. Aber dô ich ûzgienc von mînem vrîen willen und ich enpfienc mîn geschaf-fen wesen, dô hâte ich einen got; wan ê die créatûren wâren, dô enwas got niht got, mêr: er was, daz er was. Aber dô die créatûren gewurden und sie enpfiengen ir geschaffen wesen, dô enwas got niht got in im selben, mêr: er was got in den créatûren.* ‘[Toen ik nog in mijn eerste oorzaak stond, had ik geen God en daar was ik oorzaak van mijzelf; ik wilde daar niets; ik begeerde daar niets, want ik was een louter zijn en kenner van mijzelf in het genot der waarheid. Ik wilde daar mijzelf, niets anders wilde ik; wat ik wilde, was ik, en wat ik was, wilde ik; hier stond ik leeg van God en alle dingen. Toen ik echter vrijwillig uitging en mijn geschapen zijn ontving, toen had ik een God; want voor de schepselen er waren, was God nog niet ‘God’, maar: hij was, wat hij was. Toen de schepselen werden en zij hun geschapen zijn ontvingen, was God daar niet meer God in zichzelf, maar: hij was God in de schepselen.]

DE LEERLING:

Lieve Heer, is het wezen van het schepsel edeler zoals het in God is, of zoals het in zichzelf is?

DE WAARHEID:

Het wezen van het schepsel in God is niet schepsel; de scepse-lijkheid echter van elk schepsel is voor dit schepsel edeler en beter dan het wezen dat het heeft in God.¹ Want wat voegt het toe aan de steen, of de mens, of welk schepsel ook, wat wint hun scepse-lijke wezen, doordat zij eeuwig God in God geweest zijn? God heeft de dingen een goede en juiste ordening gegeven, want elk ding kent een terugbuigen² naar zijn eerste oorsprong in de zin van een onderwerping.

DE LEERLING:

Ach Heer, waarvan komen dan zonde, slechtheid, hel, vage-
vuur, duivel en soortgelijke zaken?

DE WAARHEID:

Omdat het redelijk schepsel een ontzinkend teruggaan in het Ene zou moeten hebben, en toch naar buiten gekeerd blijft, hier-
bij op onrechtmatige wijze zich zelf beschouwend als zijn eigen – daarvan komen duivel en alle slechtheid.

¹ Zie daarentegen Eckhart. *‘Alle créature sint edeler in gote denne sie an in selben sint.’* Meister Eckhart ed. Pfeiffer, Göttingen 1906 (herdruk van 1857) *Tr. XIV*, p. 530, rg. 8-9. Voor een bespreking van het verschil in perspectief dat we aantreffen tussen Eckhart (perspectief vanuit God) en Seuse (perspectief vanuit het scepse-
sel/individu), zie zeer verhelderend: Büchner, Christine, *Die Transformation des Einheitsdenkens Meister Eckharts bei Heinrich Seuse und Johannes Tauler*, (Meister-Eckhart-Jahrbuch. Beihefte 1), Stuttgart 2007, hier pp. 46-49. Zie tevens: Alois M. Haas, *Heinrich Seuses posthume Variante christlicher Selbsterkenntnis: Sein literarisches Vermächtnis aus Ulm*, m.n. nt. 70 pag. 36-37, in: Heinrich-Seuse-Jahrbuch 3/2010, Seuses reife Spiritualität in seiner Ulmer Zeit. Herausgegeben im Auftrag des Vereins des Gedenkens an den Mystiker und Dichter vom Bodensee Heinrich Seuse e.V. von Markus Enders.

² Dit terugbuigen [*widerkaphen*, MHD] is de terugkeer tot de oorsprong in de ‘doorbraak’, en dat door Christus. We vinden in deze stellingname van Seuse een grote waardering voor het scepse-lijke. *Hierin, in der nur unter kreatürlichen Bedingungen gegebenen Möglichkeit, sich der Allmacht, Größe und Einzigkeit Gottes allererst bewußt zu werden und sich daraufhin freiwillig in die von Gott seiner Schöpfung eingestiftete Ordnung einzufügen, könnte der größere Nutzen liegen, den Seuse dem geschöpflichen Seinsstand gegenüber dem ewig-innergöttlichen zuspricht [...]* aldus Markus Enders, *Das mystische Wissen bei Heinrich Seuse* (= Veröffentlichungen des Grabmann-Institutes zur Erforschung der Mittelalterlichen Theologie und Philosophie, N.F. 37), Paderborn/München/Wien/Zürich (Schöningh) 1993. Cit. p. 40.

4 Van de ware inkeer, die een gelaten mens door de eniggeboren Zoon Gods gaan moet.

DE LEERLING:

Het uitgaan en het worden van het schepsel in de tijd, daarvan heb ik de waarheid wel ingezien. Graag hoor ik nu iets over de doorbraak¹ – hoe de mens door Christus terug inwaarts keert en zijn zaligheid verkrijgt.

DE WAARHEID:

Men moet weten dat Christus, de Zoon van God, iets met alle mensen gemeen had, en iets wat hem onderscheidde ten opzichte van andere mensen.² Dat, wat hij gemeen heeft met alle mensen, dat is menselijke natuur, waardoor hij ook waarlijk mens was. Hij nam menselijke natuur aan, en niet persoon; en dat is zo te begrijpen, dat Christus menselijke natuur aannam in de reine, ondeelbare materie, wat de leermeester Damascenus ‘in athomo’ noemt³; en aldus kwam de aangenomen algemene menselijke natuur overeen met het reine bloed in het lichaam

¹ ‘Durchbruch’ [MHD] hier als antithese van ‘usbruch’ [MHD] (zie vorig hoofdstuk).

² Seuse is hier voorzichtiger dan Eckhart (zijn leermeester). Zie hier wederom zeer verhelderend: Büchner, Christine, *Die Transformation des Einheitsdenkens Meisters Eckharts bei Heinrich Seuse und Johannes Tauler*, (Meister-Eckhart-Jahrbuch. Beihefte 1), Stuttgart 2007, pp. 66-69. Zie tevens voor de ‘verdedigingsstrategie’ van Seuse: Fiorella Retucci, “On a dangerous trail: Suso and Eckhart’s Condemnation”, in: A Companion to Meister Eckhart, ed. by J. Hackett, Leiden-Boston 2013, pp. 587-605. ‘Suso insists strongly on the differences between Christ and the human being, keeping himself away from the core of his teacher’s doctrine. A diligent examination of the Book of the Truth shows indeed that Suso, on this point, much as in others concerning Eckhart’s doctrines involved in the condemnation, quotes literally from the authoritative doctrinal position of another major Dominican friar, Thomas Aquinas.’ Cit. p. 596. Retucci geeft in haar analyse een overzicht van de verwijzingen in het *BdW* die naar Thomas van Aquino leiden. Voor een informatief en duidelijk overzicht van de actuele stand van het onderzoek met betrekking tot de relatie Eckhart-Seuse, zie: Walter Senner, *Meister Eckhart und Heinrich Seuse: Lese- oder Lebemeister - Student oder geistlicher Jünger?* in: Thomas Jeschke & Andreas Speer (eds.), *Schüler Und Meister*, Berlin 2016, pp. 277-312.

³ ‘In athomo’ in de betekenis van ondeelbaar c.q. individueel. Zie: Johannes de Damascener, *De Fide Orthodoxa*, III, 11; Ook Thomas van Aquino verwijst hiernaar, in: *S.Th.* III q.4 a.2. ‘Dicit enim Damascenus, in III libro, quod filius Dei assumpsit humanam naturam in athomo, idest, in individuo.’ Seuse neemt in zijn vertalingen van de *Summa Theologiae* van Thomas van Aquino vrijwel letterlijk de tekst van Thomas over in een vertaling naar het Middelhoogduits. Cfr. *Middle High German Translation of the Summa theologiae by Thomas Aquinas*, ed. by B.Q. Morgan and F.W. Strothmann, Stanford, 1950.

van de gezegende Maria, van wie hij het menselijk weefsel nam.¹

En daarom heeft menselijke natuur op zichzelf niet het recht – want Christus had wel haar aangenomen, niet persoon – dat een mens daarom op deze zelfde wijze zowel God als mens moet en kan zijn.² Hem alleen behoort de onnavolgbare waardigheid toe, natuur in zulke louterheid aangenomen te hebben, dat hem noch de erfzonde aankleefde noch enig andere zonde; en daarom kon alleen hij het in schuld geraakte menselijk geslacht verlossen.

VERVOLGENS:

de verdienstelijke werken van alle andere mensen, die ze doen in de juiste gelatenheid van zichzelf, zij plaatsen een mens op de weg naar de zaligheid, die het loon is voor een deugdzaam leven.³ En de zaligheid bestaat in het volledig smaken van God, waarbij elke middel en elk anderszijn is afgelegd. De vereniging echter in de vleeswording van Christus, daar deze in een persoonlijk wezen is, gaat verder en is hoger, dan de vereniging van de diepste grond van de zaligen met God.

Want vanaf het eerste begin, toen hij als mens ontvangen werd, was hij waarlijk Gods Zoon, zo dat hij geen ander persoonzijn bezat, dan als Gods Zoon te zijn. Alle andere mensen echter hebben hun natuurlijke persoonzijn in hun natuurlijke wezen, en hoe volledig zij zich ook mogen ontdoen van zichzelf, of hoe louter en gelaten zij in waarheid ook mogen zijn, nooit zal het zover komen, dat ze in het Persoonzijn van de goddelijke Persoon verplaatst worden en dat van henzelf verliezen.

ALS DERDE:

deze mens Christus had ook dat op alle mensen voor, dat hij het Hoofd van de christenheid is⁴, te vergelijken met het hoofd van een mens ten opzichte van zijn lichaam⁵; er staat namelijk geschreven, dat al de mensen, die hij te voren heeft gekend, dat hij deze ook voorbestemd heeft, om aan het beeld van Gods Zoon

¹ Johannes de Damascener, *De Fide Orthodoxa*, III, 2.

² Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.2 a.3 ad 3; ook hier een vrijwel letterlijke vertaling naar het Middelhoogduits.

³ Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.2 a.11, opnieuw een vrijwel letterlijke vertaling.

⁴ Thomas van Aquino, *S.Th.* III q.8 a.1:

⁵ Cfr. Ef. 1,22-23.

gelijkvormig te worden, opdat hij de eerstgeborene onder vele anderen zou zijn.¹ En wie daarom een juiste terugkeer wil hebben en Gods Zoon in Christus wil worden, wende zich in de juiste gelatenheid van zichzelf af en naar hem heen, want zo komt hij waar hij zijn moet.

DE LEERLING:

Heer, wat is juiste gelatenheid?

DE WAARHEID:

Ga zorgvuldig de betekenis na van de volgende twee woorden: zich laten. En kun je beide woorden nauwkeurig afwegen, ze tot in de wortel doorgronden en ze bezien in het juiste onderscheid, dan zal de waarheid zich snel aan je tonen.

Neem als eerste het woord: zich' of 'mij'; en kijk wat het betekent. En hierbij moet men beseffen, dat elke mens een vijfvoudig 'zich' heeft. Het eerste 'zich' heeft hij gemeen met de stenen, en dat is: zijn; het tweede met de planten, en dat is: groeien; het derde met de dieren, en dat is: voelen; het vierde met alle mensen, dat is: het bezitten van een algemene menselijke natuur, waarin alle mensen overeenkomen; het vijfde, dat hem in het bijzonder eigen is, dat is: zijn persoonlijke mens, zowel naar zijn adel als naar zijn toevalligheid.

Wat is het nu, dat de mens op dwaalwegen voert en hem van zijn zaligheid beroofd? Het is uitsluitend dit laatste 'zich'; daar keert zich de mens, van God komend, naar zichzelf – hoewel hij toch in God zou moeten terugkeren – en hij sticht in zijn toevalligheid zichzelf een eigen 'zich', wat zeggen wil, dat hij in zijn blindheid zichzelf toe-eigent wat God toekomt, en zo gaat hij voort en vloeit hij mettertijd weg in gebreken.

Wie dit 'zich' op ordelijke wijze loslaten wil, moet op drieërlei wijze in zijn innerlijk blikken: allereerst zo dat hij met een aan zichzelf ontzonken inkijk zich keert naar de nietigheid van zijn eigen 'zich', bedenkend, dat het 'zich' alsook het 'zich' van alle dingen een niets is, verwijderd en afgesloten van het iets, dat de enig werkende kracht is. Vervolgens moet hij inzien, dat hierbij

¹ Rom. 8,29.

niet over het hoofd gezien moet worden, dat in het onthechten aan zijn eigenste zelf, zijn eigen 'zich' altijd toch blijven zal in zijn eigen werktuiglijke isticheit na het uitgaan¹, en hierbij niet helemaal tenietgaat.² Het derde inzicht geschiedt met een ontworden en een vrijwillig opgeven van zijn zelf in alles waarlangs men ooit verward raakte in zijn geschapen eigenheid, in onledige menigvuldigheid tegenover de goddelijke waarheid, in lief of in leed, in doen of in laten, en wel zo, dat men zich met rijke kracht wijzeloos verliest, en onherroepbaar aan zijn zelf ontwordt, en met Christus in eenheid één wordt, opdat men van daaruit en hierbinnen altijd werken, alles ontvangen, en alle dingen aanschouwen mag in deze eenvuldigheid. Dit gelaten 'zich' wordt een christusvormig ik, waar Paulus van zegt: 'Ik leef, niet langer ik, maar Christus leeft in mij.'³ En dat noem ik een welgewogen 'zich'.

Nu bezien we het andere woord dat hij spreekt, namelijk 'laten'⁴. Hij bedoelde daarmee 'opgeven' of 'kleinachten', niet dat men het 'zich' zo loslaat dat het helemaal tenietgaat, maar veel eerder in de betekenis van 'gering achten', en dan is het passend.

DE LEERLING:

Geprezen zij de waarheid! Lieve Heer, zeg me, blijft er voor een gelukzalige, gelaten mens iets over?

DE WAARHEID:

Het gebeurt zonder twijfel dat, wanneer de goede en trouwe knecht wordt binnengeleid in de vreugde van zijn Heer⁵, hij dronken wordt door de mateloze overvloed van het huis van God⁶; het vergaat hem op onuitspreekbare wijze als een dronken mens, die zichzelf vergeet, zodat hij niet meer zichzelf is, en, helemaal ontworden aan zijn zelf, zich geheel in God verloren heeft en één geest met hem is geworden, op elke wijze, als

¹ *'usschlach* [MHD]. Zie ook de *Vita* c. 52.

² Vanuit het ontologisch perspectief blijft het schepselijk 'ik', ook bij het 'onthechten aan zijn zelf' steeds 'dat wat het is'.

³ Gal. 2,20.

⁴ Cfr. Mat. 16,24

⁵ Mat. 25,21.

⁶ Cfr. Ps. 35(34),9.

een klein druppeltje water dat in veel wijn is gegoten.¹ Want net zoals dit aan zich zelf ontwordt, en het de smaak en kleur aan zich en in zich trekt, zo overkomt het hen, die in het volle bezit van de zaligheid zijn, dat bij hen op onuitspreekbare wijze alle menselijke begeerte wijkt, en ze aan zichzelf ontzinken en helemaal in de goddelijke wil verzinken. De Schrift zou anders niet waar zijn, waar deze zegt dat God alles in alle dingen worden zal², zou nog iets van de mens in de mens achterblijven, en niet volledig bij hem uitgegoten zijn.

Hij behoudt weliswaar zijn wezen, maar in een andere vorm, in een andere heerlijkheid en in een andere kracht.³ En dit komt allemaal door hun grondeloze gelatenheid.

En hij⁴ vervolgt aldus: maar of een mens in dit leven zó gelaten is, dat hij volledig begrepen heeft aan zijn eigenheid geen aandacht te schenken, in lief noch in leed, maar zich slechts helemaal omwille van God liefheeft in het allervolmaakste begrijpen, dat is iets – zo luiden zijn woorden – waarvan ik niet weet of het bestaat. Zij die zoiets beleefd hebben, ze mogen naar voren treden, want voor zover ik het begrijp, moet ik zeggen, dat het mij onmogelijk dunk.⁵

Uit al deze woorden kun je een antwoord op je vragen verneemen, want de juiste gelatenheid van zulk een edele mens in de tijd is een beeld gevormd naar de gelatenheid van de zaligen – waarover dit geschrift handelt – en minder of meer, in de mate

¹ Cfr. voor deze passage: Bernardus van Clairvaux, *De diligendo Deo*, c.10,28 (dat handelt over de zuivere liefde Gods en over de vergoddelijking) en c.15,39 (dat handelt over de vier graden van liefde). Zie tevens Seuse, *Vita*, hoofdstuk 52.

² 1 Kor. 15,28.

³ Bij Bernardus lezen we: *'Manebit quidem substantia, sed in alia forma, alia gloria, aliaque potentia.'* (1 Kor.15,40). In: *De diligendo Deo*, c.10,28, in: ed. Leclercq-Rochais 143, 23-24, uit: Tractatus et opuscula Volume 3 Opera, Sancti Bernardi Opera, Editiones Cistercienses, Rome 1963 (zie ook: PL 182, 991A-B).

⁴ Bedoeld wordt Bernardus van Clairvaux.

⁵ Zie voor deze passage: Bernardus van Clairvaux, *De diligendo Deo*, c.15,39, in: ed. Leclercq-Rochais 153, 4-6. (PL 182 0998D): *'Sane in hoc gradu diu statur: et nescio si a quoquam hominum quartus in hac vita perfecte apprehenditur, ut se scilicet diligit homo tantum propter Deum. Asserant hoc si qui experti sunt: mihi, fateor, impossibile videtur.'* [Ik weet zelfs niet of iemand van ons, mensen, in dit leven wel volkomen de vierde graad bereikt, dat wil zeggen – en dat is nu wel duidelijk – dat de mens zichzelf enkel nog liefheeft om God. Als er zijn die dit ervaren hebben, laten zij mijn woorden bevestigen; ikzelf moet eerlijk zeggen dat het mij onmogelijk lijkt.] Vertaling uit: *Een God om lief te hebben*: tekst en vertaling van *De diligendo Deo* – Hein Blommestijn & Mathijs Rutten; Kok – Averbode, 1997, p. 87. Cfr. in dit verband ook Bernardus' *Ep. 11* onder nr. 8.

waarin de mensen minder of meer verenigd zijn of één geworden zijn. En let er vooral op dat hij zegt, dat ze daar worden ontzet uit hun eigenheid en overgezet in een andere vorm, in een andere heerlijkheid en in een andere macht. Deze andere, vreemde vorm, wat is deze anders dan de goddelijke natuur en het goddelijke wezen, waarin zij vervloeien, en deze in hen, om hetzelfde te zijn? Wat is deze andersoortige glorie anders dan, verhelderd en verheerlijkt te worden in het istige licht, het ontoegankelijke?¹ Wat is een andersoortige kracht anders dan dat door de zelfheid en uit haar eenheid aan de mens een goddelijke kracht en een goddelijk vermogen gegeven wordt, om alles te doen en te laten, wat tot haar zaligheid behoort? Zo wordt de mens van zijn mensheid ontdaan, zoals gezegd is.

DE LEERLING:

Heer, is dat mogelijk in de tijd?

DE WAARHEID:

De zaligheid, waarover gesproken werd, kan op tweeërlei wijze bereikt worden. De ene, de meest volmaakte graad, die uitgaat boven elke mogelijkheid, is in de tijd onbereikbaar; want tot de natuur van de mens behoort het lichaam, dat zich hiertegen verzet vanwege zijn vele noden. Maar om tot de zaligheid te geraken door deelhebbende gemeenschap, dat is mogelijk, hoewel het menige mens onmogelijk dunkt. En dat is wel begrijpelijk, want geen gedachte en geen verstand kan tot daar geraken. Wel zegt een geschrift² dat er mensen bestaan, uitverkoren en in het geestelijk leven ervaren, die zo gelouterd zijn en godvormig van gemoed, dat hun deugden de goddelijke gelijken; want zij zijn ontbeeld en overbeeld in de eenheid van het eerste oerbeeld³, en vergeten op de een of ander wijze het vergankelijke en tijdelijk leven, en ze zijn veranderd in een goddelijk beeld en hiermee

¹ 1 Tim. 6,16.

² Cfr. *S.Th.* I-II q.61 a.5, waar Thomas in het kader van de kardinale deugden de volmaakte deugden bespreekt. *‘Quaedam vero sunt virtutes iam assequentium divinam similitudinem, ... [Naast deze zijn er de deugden van degenen die de Goddelijke gelijkenis hebben bereikt].*

³ [MHD]: *‘wan sú sint entbildet und úberbildet in des ersten exemplars einikeit’.*

één geworden.¹ Maar tevens staat er², dat dit slechts hun toebehoort die deze zaligheid in haar hoogste graad bereikt hebben, of aan enkele mensen – weinigen zijn het en de allervroomsten – die lichamelijk nog in de tijd gaan.

¹ Cfr. Eckhart in: *Von dem edeln Menschen*, (ed. Largier II 320, 8-14), waar Eckhart een passage uit *De Vera Religione* van Augustinus (c.26 nr. 49) bespreekt: *'Der sehste grât ist, sô der mensche ist entbildet und überbildet von gotes êwicheit und komen ist in ganze volkomen vergezzenlicheit zerganclîches und zîtliches lebens und gezogen ist und übergewandelt in ein götlich bilde, gotes kint worden ist. Vürbaz noch hæher enist enkein grât, und dâ ist êwigi ruowe und sælicheit, wan daz ende des innern menschen und des niuwen menschen ist êwic leben.*' [De zesde graad is, wanneer de mens ontbeeld en overbeeld is door Gods eeuwigheid en gekomen is tot een algeheel volmaakt vergeten-zijn van vergankelijk leven in de tijd en ingetrokken en overgegaan is, gebeeld in God, en hij Gods kind geworden is. Waarlijk, een graad hoger dan deze is er niet, daar is eeuwige rust en zaligheid, want het eindpunt van de innerlijke en van de nieuwe mens is het eeuwige leven.]

² Zo bij Thomas van Aquino in: *S.Th.* I-II q.61 a.5. Maar zie hier ook weer Bernardus van Clairvaux, *De diligendo Deo*, c.10,27 in een passage die over de extase handelt. Zie voor een kritische bespreking van Seuses bronnen hier: H. Piesch, *Seuses "Büchlein der Wahrheit" und Meister Eckhart*, in: Heinrich Seuse. Studien zum 600. Todestag 1366-1966, hg. v. E.M. Filthaut, Köln 1966, pp. 109-10.

5 Over verheven en nuttige vragen die de Waarheid hem verhelderde langs de gestalte van een gelaten mens.

Vervolgens had de leerling het verlangen om, wanneer er ergens zulk een edele, gelaten mens leefde, die door Christus waarlijk één geworden was¹, deze mens door God te leren kennen en met hem een vertrouwelijk gesprek te hebben. En omdat het hem ernst was, verzonk hij in zichzelf, en toen zijn zinnen weken, kwam het hem voor dat hij in een bovenzinnelijk land² werd geleid. En daar zag hij tussen hemel en aarde een gestalte zweven, gelijkend op een mens, met een vriendelijk uitstraling, naast een kruis; en twee groepen mensen liepen daar omheen zonder naderbij te komen; en de mensen van de ene groep zagen van de gestalte alleen de binnenkant en niet de buitenkant, de anderen alleen de buitenkant en niet de binnenkant, en beide groepen keerden zich hardvochtig en vol verzet tot deze gestalte. Toen leek het hem alsof de gestalte zich neerwaarts bewoog als een lichamelijke mens, en bij hem ging zitten en hem uitnodigde zijn vragen te stellen; wat hij ook maar zou vragen, hem zou geantwoord worden.

Hij begon, en met een verzuchting die diep vanuit zijn hart kwam, zei hij: 'Ach, Eeuwige Waarheid, wat is, of wat betekent deze wonderlijke verschijning?'

HEM WERD GEANTWOORD, EN IN HEM ZEI HET WOORD:

'De gestalte, die je gezien hebt, betekent de eniggeboren Zoon Gods naar de wijze van de door hem aangenomen menselijke natuur.³ En dat je slechts één beeld zag en dit toch ontelbaar

¹ Verwijzing naar het vorige hoofdstuk. Denk hierbij aan Augustinus' '*per Christum hominem ad Christum Deum*' (*Io. tr. ev.* 13.4, cfr. *Civ. Dei* 9.15) en Thomas van Aquino's '*Christi humanitas via est.*' (*Comp. Th.* I, 2.)

² '*ein vernünftiges land*' [MHD]. Een boven de zinnen gelegen 'land', slecht toegankelijk voor het intellect.

³ Hij nam onze menselijke natuur aan (*assumptio humanae naturae*), en niet een persoon. Zie: Thomas van Aquino *S.Th.* III q.4 a.9; q.23 a4. Zie ook bij Eckhart: '*Daz merket! Daz êwige wort ennam niht an sich disen menschen noch dên menschen, sunder ez nam an sich eine vrîe, ungeteilte menschliche natûre.*' (*Pr.* 46, ed. Largier II 490 21-24). De mens kan God worden, omdat God mens geworden is en daardoor de menselijke natuur vergoddelijkt heeft. Cfr. Ireneüs van Lyon, *Adversus Haereses*, 5, 1, 1 (SC 153, 16-20; PG 7, 1120-1121); Cfr. *S.Th* III q.1 a.2 c, waar Thomas Augustinus citeert; Cfr. Augustinus: *In natali Domini* XII; en: *In natali Domini* VIII.

veelvoudig was, dat betekent dat alle mensen, die zijn ledematen zijn, ook zonen of zoon geworden zijn door hem en in hem, zoals vele lichamelijke ledematen geteld aan het ene lichaam. Dat het hoofd boven alles leek uit te steken, dat betekende, dat hij de eerste en eniggeboren Zoon is overeenkomstig de alles overtreffende aanneming van menselijke natuur in de goddelijke Persoon, die anderen echter slechts in de opneming binnen de omvormende eenheid van datzelfde beeld. Het kruis betekent, dat een waarlijk gelaten mens naar zijn uiterlijke en innerlijke mens zich altijd moet overgeven en voegen in alles wat God van hem aan lijden vraagt, vanwaar het ook komt, en dat hij bereid is dit, stervend aan zichzelf, aan te nemen tot lof van de hemelse Vader. En zulke mensen leven adellijk naar hun innerlijk, en behoedzaam naar hun uiterlijk. Dat de gestalte bij het kruis zo vol van goedheid was, betekent, dat hoeveel deze mensen ook te lijden hebben, dat zij in hun gelatenheid hier geen acht opslaan. Waarheen het hoofd zich wendde, daarheen draaide ook het lichaam; dat wijst op de eensgezindheid van de trouwe navolging van zijn reine, voorbeeldelijk leven en zijn goede leer, waarheen zij zich naar de maat van hun krachten kunnen wenden om zich dienovereenkomstig te gedragen.

De ene groep, die hem naar zijn innerlijk beschouwde en niet naar zijn uiterlijk, dat zijn de mensen, die Christus' leven aanschouwen slechts met het verstand op beschouwende wijze, maar het niet werkelijk opvolgen, waar ze toch hun eigen natuur zouden moeten doorbreken in navolging van dit zelfde beeld. Alles bezien ze vanuit dit gezichtspunt, hun natuurlijke begeerte volgend in gerichtheid op eigen, ongebonden vrijheid; en voor grof en inzichteloos houden ze al diegenen die het niet met hen eens zijn.

Anderen weer aanschouwden dit beeld naar het uiterlijk en niet naar het innerlijk, en het komt over als hard en streng; en daarom ook leven ze een streng leven en gedragen ze zich behoedzaam, en ze tonen de mensen een eerbaar, heilig gedrag, maar ondertussen vergeten ze de innerlijke Christus. Zijn leven namelijk was zacht en mild; deze mensen echter vallen anderen aan en veroordelen ze, en alles wat niet naar hun wijze gebeurt, dunkt hun verkeerd. Deze mensen gedragen zich niet als de gene die ze toch op het oog hebben, en dat merkt men hieraan:

wie ze opzoekt, die ontdekt dat ze niet gelaten zijn ten aanzien van zichzelf, niet ontzonken zijn aan hun natuur en zich niet losmaken van zaken waarmee ze hun eigenwil beschermen, zoals 'aangenaam' en 'onaangenaam' en dergelijke. En op deze wijze wordt de eigenwil in stand gehouden en verdedigd, waardoor de mens niet tot de goddelijke deugden geraakt, zoals: gehoorzaamheid, verdraagzaamheid, toegevendheid, en dergelijke; want zulke deugden leiden de mens heen tot Christus' beeltenis.'

DE LEERLING ging door met vragen stellen en zei:

'Vertel me, hoe wordt de wijze genoemd waarop de mens tot de zaligheid geraakt?'

ANTWOORD:

Men kan het een 'barende wijze' noemen, zoals in het evangelie van Sint-Johannes te lezen is¹, dat hij aan allen macht en kracht gegeven heeft Gods zoon te worden, die uit niets anders dan uit God geboren zijn.² En dat gebeurt op dezelfde wijze, zoals men van het baren in gebruikelijke, algemene zin spreekt. Hetgeen nu dit andere op deze wijze baart, vormt het andere naar en in zichzelf en geeft aan het wezen en werken gelijkheid aan het zijne. En daarom worden een gelaten mens, waarvan alleen God de Vader is en waarin niets in de tijd als zijn eigendom geboren wordt, de ogen geopend, zodat hij zichzelf herkent, en zijn zalig wezen en leven hieruit ontvangt en één met Hem is, want hier zijn alle dingen één in de Ene.

DE LEERLING SPRAK:

Ik zie toch berg en dal, water en lucht en velerlei schepselen – hoe kun je dan zeggen dat er enkel Eén is?

¹ Joh. 1,12-13.

² Silvia Bara-Bancel wijst hierbij op het gedachtegoed van Eckhart. *Im Hintergrund dieses Verständnisses darf mit grosser Wahrscheinlichkeit die Eckhartsche Exegese vermutet werden (In Joh. n. 106-115)*. 'In: *Meister Eckharts Verständnis der Sohnwerdung aus der Sicht von Heinrich Seuse*, in R. Schönberger (ed.), *Wie denkt der Meister? Philosophische Zugänge zu Meister Eckhart*, in: *Meister-Eckhart-Jahrbuch* 5, 2011, p. 148.

HET ZUIVERE WOORD antwoordde en zei:

Ik zeg je nog meer: tenzij de mens twee contraria, dat zijn twee tegenstrijdige dingen¹, denken kan als één, kan men, zonder twijfel, niet gemakkelijk over zulke dingen met hem spreken²; en als hij dit wel inziet, dan is hij pas halverwege op de weg naar het leven, dat ik op het oog heb.

EEN VRAAG:

Welke contraria zijn dat?

ANTWOORD:

Een eeuwig niets en wat het in de tijd geworden is.

EEN TEGENWERPING:

Twee contraria in één, dat gaat in tegen elke wetenschap.^{3 4}

¹ *Contraria dicuntur quae maxime a se distant*. Thomas van Aquino, *Comm. in I Perihermen*. Lect. 110, nr. 18. [Tegenstrijdig zijn die gegevens welke het verst van elkaar afliggen.]

² Jeanne Ancelet-Hustache maakt hierbij de volgende kanttekening: *‘Il est bien curieux de voir Suso donner ici la formule de la <coincidentia oppositorum> qui, de Nicola de Cues à une telle fortune dans l’histoire de la philosophie allemande.* ‘In: Jeanne Ancelet-Hustache, *Bienheureux Henri Suso, Œuvres complètes*. Présentation, traduction et notes de Jeanne Ancelet-Hustache. Paris 1977 p. 438, nt. 2.

³ Gedoeld wordt hier op de wet van de uitgesloten derde of van het uitgesloten midden. Deze ‘andere wijze van denken’ gaat in tegen een principe uit de (Aristotelische) propositielogica. Dit principe (exclusieve disjunctie) stelt namelijk dat voor elke uitspraak P moet gelden: P=waar óf P=niet waar. Een uitspraak is dus altijd waar of niet waar ($A \vee \neg A$). Er is geen andere, derde optie (Latijn: *tertium non datur*). Zie: Aristoteles, *Met.* 1005 b 19 f.

⁴ Een dergelijke tegenwerping liet ook decennia later (1442-3) de Heidelbergsche theoloog Johannes Wenck horen, waar hij het Cusaanse concept van de ‘*coincidentia oppositorum*’ zelfs ‘een vergif en verraad’ noemde (*O quantum spargitur hic venenum erroris et perfidie...*), iets wat elke wetenschap (gebaseerd op de Aristotelische doctrine) onmogelijk maakt. In zijn antwoord op Wenck, dat zeven jaren later volgt, verwerpt Cusanus het principe van de contradictie niet, maar hij wil zijn toepassing beperkt zien tot de ‘*ratio discurrens*’. Voor het ‘*intellectus videns*’ daarentegen is het principe van de *coincidentia* wel van toepassing. De *ratio discurrens* is, aldus Cusanus, wel geschikt voor het gebied van ‘het ‘eindige’, het gebied van de pluraliteit en gescheidenheid. *‘Nam illud principium est quoad rationem discurrentem primum, sed nequaquam quoad intellectum videntem*’. Nicolai de Cusa, *Opera Omnia*, Vol. II, edited by Raymond Klibansky Leipzig 1932. pp. 28; 15–17. Voor Johannes Wenck, zie: *De ignota litteratura*, in: E. Vansteenberghe, *Le “De ignota litteratura” de Jean Wenck de Herrenberg contre Nicolas de Cuse* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, Bd. VIII, H. 6), Münster 1910, p. 29. Wenck bekritiseert in zijn werk ook meermaals Meister Eckhart, die hij volgens Cusanus echter niet goed gelezen heeft. Zie hier tevens: Elizabeth Brient, *Meister Eckhart’s Influence on Nicholas of Cusa: A Survey of the Literature*. In: *A Companion to Meister Eckhart* (Brill’s Companions to the Christian Tradition, 36), ed. J.M. Hackett, Leiden 2013, pp. 553–85. Carlos Steel plaatst Cusanus’ benadering tegenover die van Proclus, in: Steel, Carlos. *Beyond the principle of contradiction? Proclus’ Parmenides and the origin of negative theology*. In: Die

ANTWOORD:

Ik en jij, we ontmoeten elkaar niet op dezelfde tak of op hetzelfde plein; jij gaat een weg en ik een andere. Jouw vragen komen voort uit menselijke gedachten, en ik antwoord vanuit een kennen, dat menselijk begrijpen te boven gaat. Je moet gedachteloos worden, wil je zover komen, want langs niet-kennen wordt de waarheid gekend.

In die tijd voltrok zich in hem een grote verandering.¹

Logik des Transzendentalen. Festschrift für Jan A. Aertsen zum 65. Geburtstag. Pickavé, Martin (Ed.). Berlin 2003. pp. 581-599. [...] *in his doctrine of the coincidence of opposites, Cusanus appears to be much more dependent upon Dionysius than upon Proclus. As Dionysius argues, we must, when talking about the divine, follow two different procedures: we must attribute to it all the affirmations of the beings, since it is the cause of all things, and again deny of it all those attributes as it is beyond all things. Negations should not be considered as opposed to affirmations, since we must use both to say something about God, who is himself beyond affirmations and negations. It is this Dionysian mode of negative theology - not the Proclian original -, which has become dominant in the Christian tradition until now.* Cit. p. 585. Seuse lijkt met zijn veelvuldige verwijzingen naar Pseudo Dionysius inderdaad in deze traditie te staan. Steel gaat verder en concludeert: *Cusanus' theology of the coincidence of opposites, together with his claim to overcome the impassés of rational discourse and go beyond the principle of contradiction, opened the way for the later speculative dialectic in German idealism. Maybe it is our disappointment with this speculative thought that makes us now appreciate much better - in a Wittgensteinian mode - the radicality of the Neoplatonic negative approach. The concatenation of negative conclusions does not lead to the development of some suprarational theological discourse but makes us realise the impossibility of all discourse beyond what can be said. The failure of all discourse, even the negative one, should force us to remain silent about what cannot be said.* Cit. p.599. Seuse zou deze stellingname, ondanks zijn methode ('het met beelden uitspreken', in: *Vita*, hfdst. 53), wellicht onderschrijven met zijn: 'En hiervan kan men niet spreken' (*BdW*, hfdst. 5). Voor Seuse is men in dit denken c.q. zwijgen echter pas halverwege, als men al van een weg kan spreken. Hij wijst in dit verband nadrukkelijk op het menselijk handelen. Walter Haug, die Eckharts denken tegenover dat van Cusanus plaatst, geeft daarbij een indringende analyse van de levensleer (*Seinsweise*) bij Eckhart, waarin denken en handelen onverbreekbaar samengaan: *Diese Seinsweise jenseits von Raum und Zeit heißt bei Eckhart abegescheidenheit; es ist ein Zustand der absoluten Freiheit der Seele, eines vri- und ledic-Seins von allem, was Eckhart eigenschaft nennt, d. h. Bindung an den Aspekt des Nichts im Geschöpflichen. Der komplementäre Begriff, die positive Formulierung gegenüber der negativen Abgrenzung durch abegescheidenheit, heißt vollkommenheit.* Walter Haug. *Positivierung von Negativität. Letzte kleine Schriften.* Tübingen 2008. Cit. uit hfdst 4: *Von der perfectio zur Perfektibilität.* p. 51. Denken en handelen vormen ook voor Seuse een eenheid. Seuse leunt in het *BdW* met zijn anthropologisch-existentiële benadering, evenals Eckhart, zwaar op het gedachtegoed van Proclus. Zie voor de 'wortel' van dit denken, geplant in de school van Albertus Magnus, verder: Loris Sturlese, *Der Prokloskommentar Bertholds von Moosberg*, in: *Homo divinus, Philosophische Projekte in Deutschland zwischen Meister Eckhart und Heinrich Seuse*, Stuttgart 2007, pp. 137-154.

¹ Werner Beierwaltes wijst op de radicale verandering die zich voltrekt, en voltrokken moet hebben, in het bewustzijn van de mens die zich inlaat met de centrale

Het gebeurde in die tijd soms, binnen een dikke tien weken, dat hij, de ene keer minder de andere keer meer, zo krachtig aan eigen werken ontrukkt was, dat hij met open zinnen, in tegenwoordigheid van andere mensen of alleen, niet meer heer was over zijn eigen denken en dat hij in alle dingen slechts het antwoord van dit Ene vernam en alle dingen als één tot hem spraken zonder de veelvoud van het dit en het dat.¹

HET WOORD begon in hem te spreken:

Hoe is het je nu vergaan; heb ik het juist gezegd?

HIJ SPRAK:

Ja, wat ik voorheen niet kon geloven, dat is me nu tot weten geworden; maar ik vraag me af, waarom het van voorbijgaande aard was.

HET WOORD ZEI:

Dan is het misschien nog niet tot op zijn wezenlijke grond gezonken.

DE LEERLING begon weer te vragen:

Hoe ver reikt het bevattingsvermogen van een gelaten mens?

ANTWOORD:

De mens in de tijd kan zover komen, dat hij zich als één begrijpt in datgene wat het 'niet' is van alle dingen die men met gedachten of in woorden vatten kan; en dit 'niets' noemt men

gedachte van Eckhart. *Diese Bewegung des Lassens und Sich-Lassens bedingt eine radikale Veränderung des Bewußtseins [der Seele] und bedarf ihrer zugleich.* Werner Beierwaltes, *Fussnoten zu Plato*. Frankfurt: 2011. Cit. pp. 409-410. Het betreft hier niet alleen een vorm van abstrakt denken maar tevens en veeleer levensleer. Systeem en leven zijn als eenheid op te vatten. Werner Beierwaltes verwoordt dat heel treffend als volgt: „*Das Eine als Norm des Lebens*“ *entwirft eine Grundintention neuplatonischer Philosophie: sie besteht und erfüllt sich nicht in abstrakten Denkwürfen, sie ist vielmehr durch und in Reflexion Form und Maß des Lebens. Dieses Konzept gründet in der platonischen Überzeugung, daß Einsicht in den Grund der Wirklichkeit - das Eine und das mit ihm identische Gute - nicht isolierbar ist von der inneren Form und Tätigkeit des philosophierenden Subjektes, sondern daß sie dieses als ganzes, also auch in seinem Handeln bestimmt und leitet, daß sie die den Denkenden für sein Handeln formenden Lebensbewegungen hervorbringt [...]* Werner Beierwaltes, *Procliana. Spätantikes Denken und seine Spuren*, Frankfurt 2007. Zie voor het citaat het hoofdstuk: *Unius desiderium et indeficiens óδός*, pp. 15-16.

¹ Mogelijk reflecteert Seuse een jaar of dertig later op deze gebeurtenis in hoofdstuk 47 van de *Vita*.

doorgaans 'God', en het is in zichzelf een allerwezenlijkst 'iets'. En hier begrijpt zich de mens als één met dit 'niets', en dit 'niets' kent zichzelf zonder bewerkende gedachtegang. Maar hierin ligt nog wat diepers verborgen.

EEN VRAAG:

Zegt de Schrift iets over dat wat jij het 'niets' genoemd hebt, en dan niet naar zijn 'niet-zijn', maar naar zijn allesovertreffende onbegrijpelijkheid?

ANTWOORD:

Dionysius¹ schrijft over het Ene, dat naamloos is, en dat zou het 'niets' kunnen zijn, dat ik bedoel; want of men het 'godheid' noemt of 'zijn', of welke naam men het ook geeft, geen daarvan is er eigen aan overeenkomstig de wijze zoals namen zich in schepselen vormen.²

EEN VRAAG:

Wat is dan dat verborgen diepere van het hiervoor genoemde 'niets', dat naar zijn betekenis volgens jou alle geworden 'ietsheid' uitsluit? Het is toch een loutere eenvoudigheid; hoe kan dit allereenvuldigste een binnen of een buiten hebben?

ANTWOORD:

Zolang de mens onder 'eenwording', of iets dergelijks, verstaat wat men door het verstand aantonen kan, moet hij nog verder binnendringen; het 'niets' kan niet dieper in zichzelf binnengaan, dat is slecht mogelijk naar de wijze van ons begrijpen, dat wil zeggen, als wij zonder inlichtende vormen en beelden, welke ook, gaan begrijpen, wat toch geen kennen met vormen en beelden bereiken kan. En hiervan kan men niet spreken, want, zo zeg ik, dat zou betekenen van een ding te spreken dat men met het verstand verklaren kan; hoe men hierover ook spreekt, zo wordt het 'niets' helemaal niet verklaard in wat het is, ja, al waren er nog zo veel leraren of boeken. Dat dit 'niets' zelf het verstand zou zijn, of het zijn of het smaken, dat is ook wel waar, maar dan op de wijze hoe men het voor ons verwoorden kan; dat is echter van zijn eigen waarheid even ver

¹ Dionysius Areopagita, *De div. nom.* I, 4-6; VII, 3.

² Zie ook: *S.Th.* I q.13 a.1 ad 1.

verwijderd, zelfs verder nog, als wanneer iemand een mooie parel een hakblok zou noemen.

EEN VRAAG:

Wat wil het zeggen, dat, wanneer dit barende 'niets', dat men God noemt, in zichzelf komt, dat de mens dan geen onderscheid kent tussen zichzelf en Hem?

ANTWOORD:

Dán is dit 'niets' niet in zichzelf vanuit ons standpunt, zolang het zulke dingen in ons bewerkt; als het echter in zichzelf komt vanuit ons standpunt, hebben wij evenals 'het' vanuit ons standpunt daarvan geen weet.

VRAAG:

Leg me dit uit!

ANTWOORD:

Begrijp je niet, dat de krachtig ontledigende inslag terug in het 'niets', in de grond van elk onderscheid bevrijdt, niet naar het wezen, maar naar de wijze van ons vatten, zoals reeds gezegd werd?

VRAAG:

Er is nog een woord dat mij niet loslaat en dat hiervoor gesproken werd, namelijk dat de mens in de tijd zover komen kan, zich als één te begrijpen in dat wat altijd is geweest. Hoe is dat mogelijk?

ANTWOORD:

Een leermeester zegt¹, dat eeuwigheid een leven is boven de tijd verheven en al het tijdelijke in zich sluitend, zonder een voor en zonder een na. En wie in het eeuwige 'niets' opgenomen wordt, bezit hierin alles in alles en kent er voor noch na. Ja, de mens, die daar vandaag opgenomen zou worden, hij zou er niet korter geweest zijn, om naar de maat van de eeuwigheid te spreken, dan iemand die duizend jaar geleden werd opgenomen.

¹ Mogelijk wordt bedoeld: Boethius, *Phil. cons.* V,6. PL 63, 858. *'Aeternitas igitur est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.'* [Eeuwigheid is het volledig en tegelijk volmaakte bezit van eindeloos leven.]

EEN BEDENKING:

Dit opgenomen-worden wacht de mens pas na zijn dood, zoals de Schrift¹ zegt.

ANTWOORD:

Dat is waar bij een blijvende en volkomen opname, maar niet waar het min of meer een voorproef betreft.

EEN VRAAG:

Hoe staat het dan met het meewerken van de mens met God?

ANTWOORD:

Wat daarover gezegd werd, is niet naar zijn letterlijke betekenis te verstaan, zoals men de woorden in het algemeen opvat, het is te vatten vanuit de toestand na de ontleding waarbij de mens niet meer bij zichzelf is, maar ingegaan is in het Ene en één geworden is; en daar werkt de mens niet als mens. En op grond hiervan is het te begrijpen, hoe deze mens in zich alle schepselen in eenheid bezit en alle genot, ja, ook dat behorend bij lichamelijke werken, zelfs zonder lichamelijk of geestelijk werk, want hijzelf is het in de eerdergenoemde eenheid.

En bemerk hier dan een onderscheid. De oude filosofen dachten over de natuurlijke dingen na uitsluitend in samenhang met hun natuurlijke oorzaken; zo spraken ze daarover en zo namen ze deze waar en niet anders. Ook de heilige christelijke leermeesters en doorgaans alle leraren en heilige mensen begrijpen de dingen zoals ze uit God zijn uitgestroomd en zoals ze de mens na zijn natuurlijke dood weer terug binnen brengen, voor zover zij hier naar zijn wil leven. Maar de mensen die de eenheid zijn binnengegaan, ze begrijpen in de boven alles uitgaande binnenblijvende eenheid zichzelf en alle dingen als van altijd en eeuwig.²

¹ Ex. 33,20 (Vulg), '...non enim videbit me homo et vivet' [...want geen mens kan mijn gelaat zien en leven]. Zie ook Eckhart: *Pr. 45*, ed. Largier I 482 12-13, 'Wie sol der mensche sîn, der got schouwen sol? Er sol tôt sîn.' Waarbij hier met 'dood' bedoeld wordt: als dood voor de wereld zijn.

² Ook Seuses tijdgenoot Johannes Ruusbroec zal in zijn geschriften steeds weer ingaan op deze thematiek; zie de studie van Dr. Alb. Ampe S.J. *De mystieke leer van Ruusbroec over den zieleopgang* (Studiën en tekstuutgaven van Ons Geestelijk Erf, XIII), Tiel 1957. Ampe volgt Ruusbroec hier op de voet en stelt: "de ontgheestinghe wordt aanvankelijk ervaren als exclusief, d.i. terwijl de hogere ervaring opengaat, wordt tijdelijk de psychische aandacht zo verengd, dat de lagere

VRAAG:

Bestaat daar geen onderscheid?

ANTWOORD:

Ja, wie het op de juiste wijze verstaat, die weet het en hij herkent zich als schepsel, niet als gebrekkig, maar als verenigd; en toen hij niet was, toen was hij hetzelfde, maar dan onverenigd.

VRAAG:

Wat wil dat zeggen: 'toen hij niet was, toen was hij hetzelfde'?

ANTWOORD:

Het is zoals Johannes in zijn evangelie zegt: 'Wat geworden of geschapen is, dat is in hem het leven.'¹

VRAAG:

Hoe kan dat nou waar zijn, want het klinkt alsof de ziel een tweevoudig iets is, een geschapen en een ongeschapen? Hoe kan dat zijn, hoe kan de mens schepsel en tevens niet-schepsel zijn?²

bewustzijnstoestanden opgeheven worden. Bij de latere geestesrijpheid wordt de ontgheestinge positief, d.i. de geest gaat daadwerkelijk op in de hogere ervaring, maar zo dat de lagere belevingen binnen hun eigen gebied in bewustzijn gehandhaafd worden (of althans maakt men abstractie van de remmende invloed van het hogere op het lagere). Ampe o.c. p.515 nt.12. Ruusbroec combineert deze psychologische benadering met zijn theologische, hierbij Joh. 10,9 parafaserend: Ende aldus moet hi levende uutgaen in doechden, ende stervende ingaen in Gode. Ende in desen tweek gheleghet sijn volcomen leven. Citaat naar Ampe, die dit neemt uit Ruusbroecs Boecksken der verclaringhe in: W III, 282 18. Ampe commentarieert: In tegenstelling met de valsche ledighen verkrampde godschouwing zich niet aan sijn ghebrukelijcke eenicheit, maar is bereid onder Gods gherinen opnieuw alle werk en deugdbeoefening op te nemen. Ampe o.c. p.520. Seuse zal op dit 'werk' en deze deugdbeoefening wijzen in het laatste hoofdstuk van zijn BdW, waarin hij de uiterlijke kenmerken bespreekt van de mens die tot deze geestesrijpheid is doorgegroeid.

¹ Joh. 1,3.

² Schepsel en God c.q. Christus, vormen een relationele eenheid, onderscheiden in de betrekkingen, waarin zij op elkaar betrokken zijn, maar niet gescheiden. Een gedachtegang analoog aan en passend bij die van de leer van de *communicatio idiomatum* en de *perichoresis*. Seuse heeft in zijn anthropologische vraagstelling hier en wat verder in de text de 'twee-naturenleer' van Christus mede op het oog. Voor de leer van de '*communicatio idiomatum*', zie bijv. Thomas van Aquino, *S. Th.* III. q.16. a.3. (*beide naturen van Christus bestaan in de ene Persoon van het Woord, dat naar de godheid van eeuwigheid uit de Vader geboren is en naar de mensheid in de tijd geboren is uit Maria*). Seuse verwijst even verder in zijn betoog naar het concept van de '*perichoresis*'- een term die zowel gebruikt wordt om de wederzijdse doordringing van de beide naturen in Christus mee aan te geven, maar ook,

ANTWOORD:

De mens kan niet schepsel én God zijn volgens ons begrip, maar God is drie én een; zo kan ook de mens op een of andere wijze, wanneer hij zich in God ontledigt, één zijn in het zich verliezen en naar uiterlijke wijze schouwend en genietend zijn, en dergelijke. En dat wil ik met een voorbeeld verduidelijken. Het oog verliest zich in het zien, want het wordt in het zien één met zijn tegenover en toch blijft elk dat wat het is.¹

VRAAG:

Wie vertrouwd is met de Schrift, weet, dat de ziel in het niets ofwel overvormd moet worden ofwel naar haar wezen teniet moet gaan, en dat is hier niet zo.

ANTWOORD:

De ziel blijft altijd schepsel, maar in het niets, wanneer zij zich daar verloren heeft, hoe ze dan schepsel is of hoe niet, of ze schepsel is of niet, of zij verenigd is of niet, daarover wordt dan niet nagedacht. Maar waar het verstand nog werkzaam is, neemt men het wel waar, en dit behouden alle mensen.²

VRAAG:

Is deze mens nog wel in het bezit van het beste?

en voornamelijk, om de wederzijdse doordringing van de drie Personen binnen de Heilige Drie-eenheid aan te duiden (zie bijv: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.28 a.1 c.) Beide concepten, de *communicatio idiomatum* en de *perichoresis*, worden opgevoerd om de lezer ontvankelijk te maken voor een (non-duale) denkwijze die hier zinvol en noodzakelijk is (en die haar orthodoxie moet aantonen). Staande buiten deze wijze van denken (*zittend op een ander tak*) kan de situatie van de mens (*tegelijk schepsel en niet-schepsel*) moeilijk adequaat verhelderd worden.

¹ Cfr. Over de relatie tussen de kenner en het gekende zie: Aristoteles, *De Anima* III,2, 425b 26f.; Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.12, a.2. Hier lijkt m.n. Eckhart geparafraseerd te worden. Eckhart, ed. Pfeiffer, *LX*193, 1-5; *Pr.* 48, ed. Largier I 506, 5-15; *Pr.* 12 ed. Largier I 148, 31-34. *'Daz ouge, dâ inne ich got sihe, daz ist daz selbe ouge, dâ inne mich got sihet: mîn ouge und gotes ouge daz ist éin ouge und éin gesiht und éin bekennen und éin minnen.'* *Pr.* 12, DW I,201,5-7 [Het oog waarin ik God zie, is hetzelfde oog waarin God mij ziet; mijn oog en Gods oog, dat is één oog en één zien en één kennen en één liefhebben.]

² Cfr. Eckhart, *Von den edeln Menschen*, ed. Largier II, 328, 2-5. *'Ich spriche: sô der mensche, diu sêle, der geist schouwet got, sô weiz er ouch und bekennet sich bekennende, daz ist: er bekennet, daz er schouwet und bekennet got.'* [Ik zeg: wanneer de mens, de ziel, de geest God schouwt, dan weet en kent hij zich ook als kennend, dat wil zeggen: hij erkent dat hij God schouwt en kent.]

ANTWOORD:

Ja, in die zin, dat hem datgene, wat hij bezit, niet afgenomen wordt; hem wordt iets anders, iets beters gegeven. Wat hij bezit, begrijpt hij steeds meer en beter, en dit behoudt hij. Maar hij heeft met dit alles nog niet bereikt, waarover gesproken werd: dat waarvan hij uitging. Wil hij daar geraken, dan moet hij de grond binnen zijn gegaan, die in het hiervoor genoemde niets verborgen ligt. Daar weet men niet van niets, daar is niets, daar is ook geen daar; wat men er ook over zegt, men zit er naast. En toch is de mens zijn niets, waarin hem alles behouden blijft, waarover eerder gesproken werd.

VRAAG:

Leg me dit beter uit!

ANTWOORD:

De leermeesters zeggen, dat de zaligheid van de ziel op de eerste plaats hierin bestaat: God onverhuld te schouwen; zo ontvangt zij geheel haar zijn en leven en schept alles wat ze is, zover zij zalig is, uit de grond van dit niets, en ze weet, in dit schouwen niet te spreken van weten noch van liefde, of van wat dan ook.¹ Zij wordt geheel en al slechts in het niets gestild, en weet van niets dan zijn, dat God of het niets is. Zo ze echter weet en erkent, dat zij van dit 'niet' weet, het schouwt en erkent, dan is dat een uitgaan, een terugkeer uit het eerste naar zichzelf volgens de natuurlijke orde.² En omdat het opnemen³ uit dezelfde

¹ Vrijwel woordelijke citaten overgenomen uit: Eckhart, *Von den edeln Menschen*, ed. Largier II, 328, 5-20.

² Het verstand maakt als het ware een beweging (*discursus*) en richt zich allereerst naar zijn object (uitgaan, *usschlag* [MHD], *exitus*) om vervolgens tot zichzelf terug te keren (terugkeer, *widerschlag* [MHD], *reflexio, reditus*). Seuse volgt hier (met Eckhart, cfr. *Von den edeln Menschen*, ed. Largier II, 326, 2-29) Thomas van Aquino, zie: *De veritate* q.2 a.2 ad 2, waar deze het verschil tussen het natuurlijk kennen van de ziel met het goddelijk kennen benadrukt. '*Sed in divina cognitione non est aliquis discursus...*' [maar in het goddelijk kennen is geen sprake van een dergelijke beweging.]

³ '*innemunge*' [MHD]: het verzinken in God, waarbij het reflectieve moment, als reflectie op de onderling tegenstelde termen (God - zelf), achtergelaten wordt. Er is in deze beweging volgens Werner Beierwaltes geen sprake van een "irrationeel" of 'anti-rationeel' moment in het denken. Het denken ontdekt veeleer iets als een spoor in zichzelf aan, dat ze niet nalaten kan al denkend te volgen. Beierwaltes spreekt hier zelfs van een '*Lebensnotwendigkeit*'. *Die Ekstasis aus Denken und Sprache als Konsequenz einer denkenden und in Sprache sich darstellenden Annäherung an den Einen Grund kann nicht als „irrational“ oder „anti-rational“ abqualifiziert werden - so als ob dieser Akt des Überstiegs letztlich einem denk- und Logos- feindlichen Hang zum Immediatismus, zum grundsätzlich unauflösbar*

ader ontspringt, kun je begrijpen, hoe het ten diepste in de grond¹ gesteld is.

VRAAG:

Ik zou het graag nog beter begrijpen uit de waarheid van de Schrift.

ANTWOORD:

De leermeesters zeggen²: Als men het schepsel op zichzelf kent, dan noemt men dat een 'avondkennis', want dan ziet men het schepsel in beelden gekenmerkt door hun onderscheidingen; herkent men de schepselen echter in God, dan noemt men dit een 'ochtendkennis', en dan schouwt men het schepsel zonder allerlei onderscheidingen, ontbeeld aan alle beelden en ontdaan van alle gelijkheid in het Ene, dat God zelf in zichzelf is.^{3 4}

VRAAG:

Is de mens in staat dit niets in deze tijd te vatten?

Unmittelbaren oder reflexionslos Unvermittelten entspräche. Er folgt vielmehr der Erfahrung, daß das Denken in sich selbst etwas entdeckt, das ihm zwar genuin zukommt, das es aber zugleich übersteigt oder zumindest auf ein es radikal Übersteigendes verweist, dessen Spur im Denken durch dieses selbst zu verfolgen eine Lebensnotwendigkeit für den Menschen ist. Werner Beierwaltes, *Procliana. Spätantikes Denken und seine Spuren*, Frankfurt am Main 2007. Cit. p. 88.

¹ Cfr. de Augustijnse notie van een verborgen diepte in de ziel (*abditum mentis*), de grond waarin de toegang tot God (de godheid) te ontdekken is. Zie: Augustinus. *De Trinitate*, XIV. 7.9 en XV. 21.40. Cfr. *Vita* hfdst. 52, waar Seuse zijn geestelijke dochter Elsbeth de toegang tot het goddelijk 'waar' wil wijzen. *In dit woeste gebergte van het bovengoddelijke 'waar' is een afgrond bespeurbaar tot voorspel voor alle loutere geesten, en daar geraakt ze in de verborgen naamloosheid en in de woeste verlatenheid. En voor alle schepselen is dat de grondeloos diepe afgrond, zichzelf alleen tot grond; verborgen ook voor alles wat hij zelf niet is, behalve voor hen aan wie hij zich wil mededelen.*

² Ook hier weer letterlijke citaten uit: Eckhart, *Von den edeln Menschen*, ed. Largier II, 328, 5-20.

³ Zie: Eckhart, *Von den edeln Menschen*, ed. Largier II, 326, 23-29 (een passage die hier door Seuse vrijwel woordelijk is overgenomen).

⁴ Seuse maakt gebruik van de metafoer van de ochtendkennis '*cognitio matutine*' en de avondkennis '*cognitio vespertina*' afkomstig van Augustinus, *De Genesi ad litteram* L. IV, c.23. Voor Augustinus is de '*cognitio matutina*' die kennis, waarmee de engelen de '*res*' (werkelijkheden) kennen '*in prima causa*'; de '*cognitio vespertina*' is bij Augustinus die kennis, waardoor de engelen de '*res*' kennen '*ut sunt in se ipsis*', zoals ze zijn in hun natuur. Seuse pakt de metafoer op en viseert hiermee de *cognitio* die niet discursief verkregen is maar schouwende en door God onmiddellijk 'ingegoten'.

ANTWOORD:

Naar de wijze van de menselijke geest houd ik dit niet voor mogelijk; maar naar de wijze van de vereniging weet hij zich vereend in datgene, waarin dit niets zichzelf geniet en barende is. En dat geschiedt wanneer, zagezegd, het lichaam op aarde is, de mens echter aan gene zijde van de tijd.

VRAAG:

Geschiedt de vereniging van de ziel in haar wezen of in haar krachten?¹

ANTWOORD:

Het wezen van de ziel wordt verenigd met het wezen van het niets, de krachten van de ziel met het werken van het niets: het werken dat het niets heeft in zichzelf.

VRAAG:

Verliest de mens zijn gebreken of kunnen er hierna geen meer ontstaan, wanneer hij zich wel nog als schepsel verstaat, niet in gebrekkelijke wijze, maar op verenigde wijze?

ANTWOORD:

In de mate dat de mens zichzelf blijft, in die mate kan hij in gebreken vallen, zoals Sint-Johannes zegt: 'Zeggen we dat we zonder zonden zijn, dan bedriegen we onszelf en er is geen waarheid in ons.'² Maar voor zover de mens van zichzelf ontdaan is, vervalt hij niet in gebreken, zoals Sint-Johannes ook zegt in zijn brief, waar staat, dat de mens, die uit God geboren is, geen zonden begaat, en niet in fouten vervalt, want Gods zaad blijft in hem.³ En vandaar, dat een mens, wie het hier goed vergaat, nog

¹ Voor het werken van deze krachten (vermogens) cfr. Eckhart. *'Alliu diu werk, diu diu sêle wûrket, diu wûrket si mit den kreften: swaz si verstât, daz verstât si mit verstantnisse; sô si gedenket, daz tuot si mit gehugnisse; sô si minnet, daz tuot si mit dem willen. Und alsô wûrket si mit den kreften und niht mit dem wesene. Allez ir ûzwûrken haftet iemer an etwaz mittels.[...] Mêr: in dem wesene enist kein werk.* '[Elk werk, dat de ziel werkt, dat werkt ze door middel van de krachten; wat ze begrijpt, begrijpt ze met het verstand, wanneer ze zich herinnert, doet ze het met het geheugen, wanneer ze mint, doet ze het met de wil. En aldus werkt ze met de krachten en niet met het wezen. Elk werk naar buiten is steeds aan een middel gebonden.[...] Maar: in het wezen is geen werk]'. Eckhart, DW Band 4,1, Meister Eckharts *Predigten* (87-105) (levering 2002) *Pr. 101*, 344, 43-6.

² I Joh. 1,8.

³ I Joh. 3,9.

slechts één werk verricht; want één geboorte en één grond is het, bezien vanuit de vereniging.

BEDENKING:

Hoe kan het zijn, dat de mens slechts één werk verricht? Christus toch had werk van tweeërlei aard.¹

ANTWOORD:

Ik beweer, dat die mens niet meer dan één werk verricht, die op geen ander werk acht slaat, dan op dat wat de eeuwige geboorte bewerkt. Zou God zijn Zoon niet ononderbroken baren, Christus zou nooit een natuurlijk werk verricht hebben. Daarom spreek ik van slechts één werk, als men het tenminste niet begrijpt naar menselijke opvatting.

BEDENKING:

De heidense meesters zeggen toch dat geen ding gescheiden wordt van zijn eigen werkzaamheid.²

ANTWOORD:

De mens wordt niet gescheiden van zijn eigen werkzaamheid, hij behoudt deze daar, maar op onopgemerkte wijze.

VRAAG:

Wordt het schepselijk werk dat de mens te doen blijft, door hemzelf uitgeoefend, en indien niet door hem, door wie dan?

ANTWOORD:

Wil de mens tot het eerder genoemde geraken, dan moet hij gestorven zijn aan de wedergeboorte, die in hem is, en deze wedergeboorte moet opgestaan zijn. Let nu op, hoe.

Alles, wat in ons geraakt, van waar ook, als het niet hernieuwd in ons geboren wordt, dan is het voor ons zonder nut. Deze wedergeboorte is zo vreemd, en heeft na haar ontstaan zo weinig te maken met het lichaam, dat de natuur in de mens, als in een

¹ N.b.: de bedenkingen komen steeds vanuit het standpunt van het menselijke, spatio-temporele, 'Aristotelische', zelfverstaan, en worden beantwoord vanuit het 'eenheidsstandpunt'.

² Cfr. Aristoteles, in: *De caelo* II, 3 286 a8. Voor een uitgebreidere achtergrond van deze stelling, zie: Thomas van Aquino, *S.Th.* I q.105 a.5, en ook *ScG.* III, c.66 en c.67.

met rede begiftigd dier, de werken verricht die tot het menselijk leven behoren, en de mens heeft niet meer te doen, op daadwerkelijke wijze, dan zoals voor de wedergeboorte het geval was; hebbelijkerwijs¹ echter werkt hij nu deze werken. Het is te vergelijken met brandewijn: die heeft niet minder materialiteit, maar een krachtigere en rustgevendere uitwerking, dan wijn, die in zijn eerste geboorte is gebleven.

VRAAG:

Toon mij een verschil tussen de eeuwige geboorte en de wedergeboorte die in de mens is.

ANTWOORD:

Eeuwige geboorte noem ik de enigende kracht, waarin alle dingen en hun oorzaken dát bezitten, waardoor ze zijn en waardoor ze oorzaken zijn. De wedergeboorte echter, die alleen de mens toebehoort², noem ik een terugkeren van elk ding, wat zich maar aanbiedt, terug in zijn oorsprong, begrepen naar de aard en wijze van de oorsprong, los gezien van wat het eigen is.

EEN BEDENKING:

Wat bewerken dan de wezenlijke, natuurlijke oorzaken, waarover de natuurfilosofen schrijven?

ANTWOORD:

Ze bewerken op natuurlijke wijze alles, wat de eeuwige geboorte in de mens in haar baren bewerkt, maar in de grond laat zich hier niets van zeggen.

VRAAG:

Wanneer de ziel in de inneming het besef verliest en het gebruik van haar vermogens als schepsel, wat is het dan, dat naar buiten ziet om uiterlijke dingen te verrichten?

ANTWOORD:

Al de krachten van de ziel zijn te zwak, om op de genoemde wijze in dit niets in te kunnen gaan, zoals besproken is; en toch,

¹ *'in besitzender wise'* [MHD].

² Cfr. Eckhart, *In Ioh.* n. 123, LW III 107, 9-13), *'Ipse [Christus] ergo per generationem (...), nos vero per regenerationem.'*

heeft men zich in dit niets verloren, dan werken de krachten dat uit, wat hun oorsprong is.

VRAAG:

Wat is de aard van dit zich-verliezen, waardoor de mens zich in God verliest?

ANTWOORD:

Als je goed naar me geluisterd hebt, zie je, dat het je hiervoor al getoond is, want wanneer de mens van zijn zelf zo ontdaan wordt, dat hij van zich noch van iets anders weet heeft en tot rust gekomen is in de grond van het eeuwige niets, ja, dan is hij zichzelf helemaal verloren gegaan.

VRAAG:

Gaat de wil verloren in het niets?

ANTWOORD:

Ja, wat zijn eigen willen betreft, want hoe vrij de wil ook is, echt bevrijd is hij pas, wanneer hij niet langer willen moet.

EEN BEDENKING:

Hoe kan de wil van de mens vergaan? Christus behield zijn wil naar de wijze van het willen.

ANTWOORD:

De mens verliest zijn wil naar de wijze van het willen, waarmee hij vanuit zijn eigenheid werken wil, dan dit, dan dat; hier echter heeft hij geen werk door dit tekortkomende willen, zoals boven gezegd, want zijn wil is vrij geworden, zodat hij nog slechts één werk werkt, dat hij zelf is in de vereniging, en buiten de tijd werkt. Bovendien – voor wie het begrijpt naar onze wijze van spreken – wil hij in geen geval iets kwaads doen, maar alleen het goede; maar in eigenlijk zin is heel zijn leven, willen en werken een stille, onaangeroerde vrijheid, die zeker en buiten alle twijfel zijn verblijf vormt; en dan verwijlt hij op barende wijze.

EEN BEDENKING:

De uitbraak van dit willen vindt niet plaats op barende wijze.

ANTWOORD:

Deze wil is met de goddelijke wil vereend, en heeft geen ander willen dan wat hij zelf is, voor zover dit willen in God is. En wat hiervoor gezegd werd, dat is niet te verstaan als een inzetten van het zelf in God, zoals het gemeenlijk uitgelegd wordt, maar het is op te vatten als een ontzetten van zijn zelf, want de mens wordt zozeer met God vereend, dat God zijn grond is.

VRAAG:

Blijft de mens zijn persoonlijke, onderscheiden wezen behouden in de grond van het niets?

ANTWOORD:

Dit is allemaal te verstaan slechts naar de menselijke wijze van vatten, waarin bij de innerlijke schouwing langs een ontworden het dit en dat niet meer bemerkt wordt, niet echter naar zijn wezenlijke aard, want hierin blijft elk ding dat wat het is, zoals Sint-Augustinus zegt: 'Sla op het dit en dat van het goede geen acht, en louter goedheid blijft over, in zichzelf zwevend in haar zuivere weidsheid, en dat is God.'¹

VRAAG:

Als de mens dit niets, waarover gesproken werd, op smakende wijze geniet, blijft dit dan altijd zo?

ANTWOORD:

Nee, niet op smakende wijze, het blijft echter zo behouden dat het niet verloren gaat.

VRAAG:

Brengt het uiterlijke het innerlijke niet in verwarring?

ANTWOORD:

Waren we met betrekking tot ons lichaam buiten de tijd, dan zouden er weliswaar allerlei hindernissen wegvallen, zoals honger, arbeid en andere zaken; de uiterlijke geestelijke schouwing echter zal dit innerlijk niet verwarren, daar zij in vrijheid is. Ook komt het wel voor dat naarmate de natuur meer in beklemming

¹ Augustinus, *De Trinitate* VIII, c. 3, n. 4. (PL 42, 949-951): *'Tolle hoc et hoc in creaturis, deum videbis.'* [Verwijder dit en dat in de schepsels, en je zult God zien.]

geraakt, de goddelijke waarheid des te heerlijker naar voren treedt.

VRAAG:

Vanwaar komt de zwaarmoedigheid?¹

ANTWOORD:

Als ze alleen voortkomt uit natuurlijke oorzaak, en de mens daarbij innerlijk vrij blijft, geef hieraan dan geen aandacht, het gaat de weg van het lichaam. Zou het innerlijk echter in de grond hiermee vermengd zijn, dan was dit niet goed.

BEDENKING:

Uit het Oude² en uit het Nieuwe Testament³, uit het Evangelie, wordt duidelijk, dat men in de tijd niet geraken kan tot dat, waarvan hier gesproken is.

ANTWOORD:

Dat is juist wat betreft het bezitten en volledig kennen ervan, want waarmee hier een aanvang gemaakt wordt, dat is daar allemaal veel volmaakter, alhoewel het hetzelfde is; en het kan op aarde bestaan aan het verstaan voorbij.

VRAAG:

Een mens, die zijn eeuwige niets begint te verstaan, niet door de alles overtreffende kracht, maar alleen uit horen zeggen, of, ook zonder dat, door de hem aangedragen beelden, wat staat hem te doen?

ANTWOORD:

De mens, die nog niet zo veel verstaat, dat hij boven natuur uit weet heeft van wat het genoemde niets is, waarin alle dingen tenietgaan met betrekking tot hun eigenheid, hij late alle dingen voor wat ze zijn, wat hem ook maar mag overkomen, en hij houde zich aan de algemene heilige christelijke leer, zoals men dit bij vele goede, eenvoudige mensen ziet, die een lovenswaardige heiligheid bereiken, en hiertoe toch niet geroepen zijn. Maar hoe dichterbij, hoe beter. Is hem echter dit punt van

¹ Zie: Thomas van Aquino, *S.Th.* II-II q.35 a.3; zie ook hfdst. 14 van het *BdEW*.

² Cfr. Ex. 33,20.

³ Cfr. 1 Kor. 13,12.

zekerheid geschonken, laat hij daaraan dan vasthouden, hij is op de juiste weg; dit punt komt overeen met wat de Heilige Schrift zegt. Zich anders gedragen komt mij voor als zorgelijk; want hij die hier nalatig is, hij doolt ofwel in onledigheid, ofwel verdwaalt hij gemakkelijk in ongeordende vrijheid.

6 Waaraan het de mensen ontbreekt, die in valse vrijheid leven.¹

Op een klaarlichte zondag zat hij eens in zichzelf gekeerd en in gedachten verdiept, en in de stilte van zijn gemoed verscheen hem voor zijn geestes oog een gestalte die in haar manier van spreken subtiel onderscheidend, maar in haar werken ongeoeft was, en overvloedig van protserige rijkdom.

HIJ begon te vragen:

‘Vanwaar ben je gekomen?’

DE GESTALTE antwoordde:

‘Ik kwam niet van ergens.’

HIJ vroeg:

‘Zeg me, wat ben je?’

DE GESTALTE antwoordde:

‘Ik ben niets.’

HIJ vroeg:

‘Wat wil je?’

¹ De gedachtegang in dit hoofdstuk focust op de artikelen 10; 11; 12; 13; 21; 22; 24 uit de apostolische constitutie *In agro dominico*, die allemaal een christologische thematiek viseren. Zie: Bernard McGinn. *Eckhart's Condemnation Reconsidered*, in: *The Thomist* 44 (1980), p. 408. De min of meer expliciete verwijzingen van Seuse naar veroordeelde stellingen van Eckhart komen in de analyses van Sturlese alleen voor in dit hoofdstuk. Zie hier: Loris Sturlese und Rüdiger Blumrich, *Heinrich Seuse, Das Buch der Wahrheit, mittelhochdeutsch-deutsch, kritisch hg. mit einer Einleitung von Loris Sturlese, übersetzt von Rüdiger Blumrich*, Hamburg 1993, Philosophische Bibliothek, Bd. 458; p. 87. Alois Haas houdt het niet voor onmogelijk dat dit hoofdstuk van het *BdW*, in tegenstelling tot de andere, pas na de pauselijke veroordeling van stellingen van Eckhart (dus na 27 Maart 1329) is geschreven; zie: Alois M. Haas, *Kunst rechter Gelassenheit: Themen und Schwerpunkte von Heinrich Seuses Mystik*, Bern 1996, p. 13. Fiorella Retucci vindt in haar analyse van het *BdW* op 14 plaatsen letterlijke citaten uit de bul *In agro dominico*. Retucci toont aan dat deze aanhalingen aangetroffen worden niet alleen in dit hoofdstuk (zoals bij Sturlese) maar ook in meerdere andere. Fiorella Retucci. *Die deutsche Dominikanerschule und Eckharts Verurteilung: der Fall Heinrich Seuse*. in: *Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter*, eds. Sabine von Heusinger, Elias H. Füllenbach, Walter Senner, Klaus-Bernward Springer, Berlin 2016, pp. 207-224. Het zou de hypothese waarschijnlijker maken dat heel het *BdW* geschreven is (althans het licht heeft gezien) na de veroordeling van Eckhart. De vraag welke versie van het *BdW* in Maastricht veroordeeld is in 1330 blijft daarmee echter nog onbeantwoord.

DE GESTALTE antwoordde:

‘Ik wil niets.’

HIJ ging door met vragen:

‘Dat is merkwaardig; zeg me, hoe heet je?’

DE GESTALTE antwoordde:

‘Ik heet het naamloze wilde.’¹

DE LEERLING zei:

Het is terecht dat je ‘het wilde’ heet, want je woorden en antwoorden zijn inderdaad wild. Maar beantwoord mij eens een vraag: waarop doelt jouw gedachtegang?²

HET zei:

Op ledige vrijheid.

DE LEERLING zei:

Zeg me, wat versta je onder ledige vrijheid?

HET zei:

Dat de mens helemaal volgens zijn eigenwil leeft zonder andersheid³, en zonder voor- of achterom te kijken.

DE LEERLING zei:

Je bent niet op de juiste weg van de waarheid, want zulke vrijheid houdt de mens weg van zijn zaligheid en ontnemt hem zijn ware vrijheid; want wie het aan onderscheid ontbreekt, hem ontbreekt het aan ordening en wat zonder de juiste ordening is, dat is slecht en gebrekkelijk, zoals Christus sprak: ‘Wie zondigt, is een knecht van de zonde.’⁴ Maar wie met een rein geweten en

¹ Het ‘naamloze wilde’ is een ‘*paradigmatischer Vertreter des natürlichen Vernunftwissens*’, aldus: Markus Enders, *Das mystische Wissen bei Heinrich Seuse*. Paderborn/München/Wien/Zürich (Schöningh) 1993, hier p. 102.

² Voor een uitvoerig notenapparaat behorend bij dit hoofdstuk, zie: *Das Buch der Wahrheit - Mittelhochdeutsch – Deutsch von: Heinrich Seuse*, Rüdiger Blumrich, Loris Sturlese, Hamburg, 1993, voor dit hoofdstuk (hoofdstuk VII in de bedoelde uitgave) pp. 57-67). Voor de relevante verwijzingen naar de acten in het proces tegen Eckhart, zie aldaar.

³ Het verschil (*differentia*) tussen God en dit ‘zichzelf’. Zie ook hfdst. 46 van de *Vita* waar genuanceerd gesproken wordt over de ‘vormelijke andersheid’.

⁴ Joh. 8,34.

een behoedzaam levenswijze binnen gaat in Christus met de juiste gelatenheid van zijn zelf, geraakt tot de juiste vrijheid, zoals hijzelf sprak: 'Als de Zoon jullie vrijmaakt, dan zullen jullie werkelijk vrij zijn.'¹

HET WILDE zei:

Wat noem jij geordend en wat ongeordend?

DE LEERLING zei:

Ik spreek van geordend, als al datgene wat tot een zaak behoort, zij het van binnen of van buiten, niet ongeacht blijft in zijn uitwerking, en ongeordend noem ik dat, wat hieraan niet voldoet.

HET WILDE zei:

Ledige vrijheid zal aan dit alles voorbijgaan en er geen acht op slaan.

DE LEERLING sprak:

Zulke veronachtzaming zou in strijd zijn met alle waarheid en is gelijk aan valse, ledige vrijheid, want ze is tegengesteld aan de ordening, die het eeuwige niets in zijn vruchtbaarheid aan alle dingen gegeven heeft.

HET WILDE zei:

De mens, die in zijn eeuwige niets tenietgegaan is, weet van geen onderscheid.

DE LEERLING:

Het eeuwige niets, waarvan hier, en bij elk juist gebruik van het verstand, sprake is, betekent niet een niets, in de zin van een 'niets-zijn', maar in de zin van een alles overtreffend 'iets-zijn'; dit niets heeft in zichzelf niet het minste onderscheid, maar uit haar, voor zover het vruchtbaar is, komt al het geordende onderscheid voort in alle dingen. De mens gaat in dit niets nooit volledig teniet: zijn gedachten blijft behouden het onderscheid met hun eigen oorsprong, en zijn denken haar eigen keuze, ook al wordt dit alles in zijn eerste grond niet bemerkt.

¹ Joh. 8,36.

HET WILDE:

Begrijpt men dit nergens anders dan in en vanuit die grond?

DE LEERLING:

Dat zou op die manier verkeerd worden begrepen, want het is niet slechts in de grond, het is ook in zichzelf een schepselijk iets daarbuiten, en blijft wat het is, en aldus moet men het ook begrijpen. Zou hem dit echter ontgaan, dit onderscheid naar het wezen en naar het begrijpen, dan zou het zo kunnen zijn; maar zo is het niet, zoals hiervoor gezegd werd.¹ Men moet hier steeds goed onderscheiden.

HET WILDE zei:

Ik heb vernomen dat een er een grote leermeester geweest is, en dat hij elk onderscheid ontkend heeft.²

DE LEERLING zei:

Als je zegt, dat hij elk onderscheid bestreed, en als je hierbij je blik richt op de godheid, dan zou men het wellicht kunnen verstaan, dat hij daarbij dacht³ aan de Personen in de grond, waarin ze zijn zonder onderscheid, als het echter om de betrekkingen tot elkaar gaat, moet men aan het Persoonlijke onderscheid zeker wel vasthouden.⁴ Betrek je het echter op de ontvlotenheid van een ontzonken mens, dan is er hiervoor genoeg gezegd⁵, hoe dit te verstaan is naar het begrijpen, niet naar het wezen.⁶

¹ Zie hfdst. 5 van dit boek (*BdW*). Cfr. tevens hfdst. 48 van de *Vita*.

² Cfr. de apostolische constitutie *In agro dominico*, art. 10; *Acta Echardiana*, n.47 en n. 46.

³ Cfr. Eckhardus, *In Exod.* n.57 en n.60; *In Ioh.* n.51.

⁴ Zie hier de verhelderende toelichting: Rob Faesen S.J., *La tradition mystique chrétienne et la dignité de la personne humaine.*, in: *Théologiques* 182 (2010), pp. 15–42, hier p. 32 met litt.verwijzingen aldaar: [...] *l'expression* « sans différence » ou alors « pas de différence » réfère nécessairement à deux entités. On ne peut affirmer par exemple : « il n'y a pas de différence entre cette table », sans que la phrase soit incomplète. Il faut ajouter une comparaison : « il n'y a pas de différence entre cette table et cette autre table ». *Saint Augustin, Léon le Grand, Rupert de Deutz et Pierre Lombard le savaient très bien, tout comme les autres mystiques. Cette explication est particulièrement bien articulée chez Ruusbroec.*

⁵ In de voorafgaande hoofdstukken.

⁶ Seuse wijst hier volgens Silvia Bara-Bancel op het belang van het perspectief van waaruit de uitspraken van Eckhart verstaan dienen te worden. *Um eine Aussage wirklich verstehen zu können, muss man die Perspektive, in der sie gemacht wurde, berücksichtigen. Es ist nicht das Gleiche, etwas nach der wesunge oder nach der nemunge zu begreifen. Wenn Eckhart also auf das Verschwinden jeder Unterscheidung in der Entäußerung (entwordenheit) eines in Gott aufgehenden*

Bedenk ook, dat gescheidenheid iets anders is dan onderscheiding, zoals goed bekend zijn lichaam en ziel niet gescheiden, want het ene is in het andere en een afzonderlijk lid kan afgescheiden niet leven. Maar onderscheiden is de ziel van het lichaam, want de ziel is niet het lichaam, en het lichaam niet de ziel. En zo begrijp ik, dat er waarlijk niets is, dat van het eenvoudige wezen afgescheiden kan zijn, want het geeft aan elk wezen het zijn, hoewel in onderscheidenheid, zodat het goddelijk wezen niet het wezen van de steen is en het wezen van de steen niet het goddelijk wezen, noch is het wezen van ene schepsel dat van een ander.¹ En vandaar dat de leermeesters zeggen, dat dit onderscheid in eigenlijke zin niet in God, maar van God is. En hij zegt over het Boek der Wijsheid²: zoals er niets

Menschen anspielt, so erklärt Seuse, dann tue er dies nach der nemunge, aber nicht nach der wesunge. Seuse unterstreicht hier also, dass solch ein Mensch eins wird mit Christus, ja mit ihm vereint wird, jedoch auf Grund seiner kreatürlichen Beschaffenheit doch eine letzte Unterschiedenheit beider bestehen bleibt. Zie: Silvia Bara-Bancel, *Meister Eckharts Verständnis der Sohnwerdung aus der Sicht von Heinrich Seuse*, in: Schönberger, R. (Ed.). *Meister-Eckhart - Jahrbuch*, Vol. 5, Stuttgart 2012. pp.142-3. Fiorella Retucci wijst in dit verband ook op de strategie van Seuse, die Eckharts opvattingen in overeenstemming probeert te brengen met die van Thomas van Aquino door op cruciale punten in zijn betoog te citeren uit diens *Summa Theologiae*. Hiermee [...] *neutralisierte Seuse die potentiell gefährlichen Effekte einer möglichen Interpretation der Eckhart'schen Lehre: durch Thomas ist Seuse in der Lage, die Unterschiede Zwischen Christus und Mensch zu unterstreichen – Unterschiede, die Eckhart unberücksichtigt läßt.* Zie: Fiorella Retucci. *Die deutsche Dominikanerschule und Eckharts Verurteilung: der Fall Heinrich Seuse*. in: Die deutschen Dominikaner und Dominikanerinnen im Mittelalter, eds. Sabine von Heusinger, Elias H. Füllenbach, Walter Senner, Klaus-Bernward Springer, Berlin 2016,. Cit. p. 220.

¹ Eckhardus, *Serm. IV*,1.

² Eckhardus, *Expositio libri Sapientiae*, n.154. Eckhart speelt hier een ernstig spel met woorden, waarbij de begrippen *onderscheidenheid* en *ononderscheidenheid* op duizelingwekkende wijze over elkaar heen duikelen (onder verwijzing naar Thomas van Aquino's *S.Th.* I q.7 a.1, ad3, het artikel dat handelt over de oneindigheid van God). [...] *omne quod indistinctione distinguitur, quanto est indistinctius, tanto est distinctius; distinguitur enim ipsa indistinctione. Et e converso, quanto distinctius, tanto indistinctius, quia distinctione sua distinguitur ab indistincto. Ig- itur quanto distinctius, tanto indistinctius; et quanto indistinctius tanto distinctius, ut prius. Deus autem indistinctum quoddam est quod sua indistinctione distinguitur, ut ait Thomas p. I q.7 a.1.* [Alles wat zich door zijn ononderscheidenheid onderscheidt, hoe meer ononderscheiden het is, hoe meer het onderscheiden is; het onderscheidt zich namelijk net door zijn ononderscheidenheid. En omgekeerd: hoe meer iets onderscheiden is, hoe meer het ononderscheiden is, want zijn onderscheidenheid onderscheidt het van het ononderscheidene. Hoe meer het dus onderscheiden is, hoe meer het ononderscheiden is; en hoe meer het ononderscheiden is, hoe meer het, zoals gezegd, onderscheiden is. God is iets ononderscheidens, dat zich door zijn ononderscheidenheid onderscheidt, zoals Thomas in deel I, kwestie 7, artikel 1 zegt.]

inwendigers is dan God, zo is er ook niets onderscheideners.¹
En daarom is jouw uitleg verkeerd en deze opvatting juist.²

HET WILDE zei:

Diezelfde leermeester heeft veel moois gezegd over de mens die gelijkvormig is aan Christus.³

DE LEERLING zei:

Deze leermeester zegt ergens⁴: Christus is de eniggeboren Zoon, en wij niet, hij is de natuurlijke Zoon, want zijn geboorte leidt naar zijn natuur, wij echter zijn niet de zoon naar de natuur, en onze geboorte wordt een wedergeboorte genoemd, want ze leidt tot gelijkvormigheid met zijn natuur; hij is een beeld van de Vader⁵, wij zijn gevormd naar het beeld⁶ van de Heilige Drie-vuldigheid. En hij zegt⁷ dat niemand hierin met Hem overeenkomt.⁸

¹ Zie hier de correctie van de tekst van Bihlmeyer door Sturlese. Bihlmeyer geeft 'innigers', Sturlese vermoedt 'einigers' als oorspronkelijker, zie: Loris Sturlese und Rüdiger Blumrich, *Heinrich Seuse, Das Buch der Wahrheit, mittelhochdeutsch-kritisch hg. mit einer Einleitung von Loris Sturlese, übersetzt von Rüdiger Blumrich*, Hamburg 1993, Philosophische Bibliothek, Bd. 458; p. LVII nt. 78. Mogelijk betreft het hier dan een latere aanpassing of correctie van een eerdere, veroordeelde versie van het *BdW*, die dichter bij Eckhart stond. Bernard McGinn houdt hier echter vast aan 'innigers' en stelt dat Seuse zich in deze passage verwijderd van de opvattingen van Eckhart, want hij [...] *changes Eckhart's teaching in two ways. First, he introduces a point foreign to Eckhart when he says the distinction in a proper sense is not in God but is rather from God. For Eckhart, however, distinction or difference is indeed in God as the necessary implication of his indistinction from all things. Second, Seuse replaces Eckhart's indistinctus with the MHG innigers. In other words, Seuse's concept of divine immanence is not really dialectical in the Eckhartian sense.* McGinn, Bernard: *The Problem of Mystical Union in Eckhart, Seuse, and Tauler*, in: Speer, Andreas u.a. (Hrsg.) *Meister Eckhart in Erfurt, Berlin [u.a.] 2005*, pp. 538-553 (hier pp. 551-552). Zie ook: B. McGinn, *The harvest of mysticism in medieval Germany (1300-1500). The presence of God. A history of Western Christian mysticism*, Vol. 3, New York, 1998. *However, Suso's transposition of Eckhart's indistinctus into the MHG inniges as well as his claim that "this distinction in the proper sense is not in God but rather from God", demonstrates that his teaching is not the same as Eckhart's.* Cit. p.582 nt.188.

² Voor een overzicht en bespreking van deze 'opvatting' (*disú meinunge* [MHD]) in het werk van Eckhart, zie de fraaie studie van: Kikuchi, Satoshi, *From Eckhart to Ruusbroec - a critical inheritance of mystical themes in the fourteenth century*. Leuven University Press 2014; zie hier vooral hfdst. 5, pp. 129-155.

³ Zie: de apostolische constitutie *In agro dominico*, art. 12 en art. 21; cfr. *Acta Echardiana*, n.47.

⁴ Eckhardus, *In Ioh.* n.123.

⁵ Kol. 1,15.

⁶ Cfr. Gen. 1,26.

⁷ Eckhardus, *In Ioh.* n.123.

⁸ Ons zoonschap is een ontvangen zoonschap, terwijl de Zoon van God zijn Zoonschap door en uit zichzelf bezit. Op grond van dit verschil, distantieert Eckhart

HET WILDE zei:

Ik heb gehoord, dat hij heeft beweerd, zulk een mens zou hetzelfde werk verrichten, als Christus heeft verricht.¹

DE LEERLING zei:

Diezelfde leermeester zegt ergens²: ‘de gerechte verricht alles wat de gerechtigheid verricht’; en dat is waar, zo zegt hij³, want de gerechte is uit de gerechtigheid geboren, zoals geschreven staat: ‘Wat uit het vlees geboren werd, is vlees, wat uit de geest geboren is, is geest.’⁴ En dat, zo zegt hij, is alleen waar voor Christus en voor geen enkele andere mens, want hij heeft geen ander wezen dan dat van de Vader, en is uit niemand anders dan de hemelse Vader geboren, en daarom verrichtte hij alles wat de Vader verricht. Bij al de andere mensen echter, zegt hij, is het zo, dat we minder of meer met hem meewerken, voor zover we minder of meer uit hem geboren zijn. En deze woorden tonen je de waarheid in eigenlijke zin.

HET WILDE zei:

Zijn woorden luiden, dat alles, wat Christus gegeven werd, ook mij gegeven werd.⁵

DE LEERLING:

Dit ‘alles’ wat Christus gegeven werd, is het volmaakte bezit van de wezenlijke zaligheid, zoals hij zei⁶: ‘Omnia dedit michi

zich bij zijn verdediging in Keulen van het gerezen misverstand als zouden wij ons in God kunnen transformeren. *Proc. Col. I* n. 82, *LWV*, S. 278,3-6; *Proc. Col. II* n. 143, *LWV*, S. 352,6-9. Zie verder: Silvia Bara-Bancel. *Meister Eckharts Verständnis der Sohnwerdung aus der Sicht von Heinrich Seuse*. In: R. Schönberger (ed.), *Wie denkt der Meister? Philosophische Zugänge zu Meister Eckhart* (Meister-Eckhart-Jahrbuch 5, 2011) pag. 136, nt.21. Satoshi Kikuchi concludeert echter dat Eckharts verdediging, zelfs in Avignon, niet het gewenste effect had: *Despite his persistent justification, the committee of theologians in Avignon understood the relation between the Only-begotten Son Christ and the human person explained by Eckhart as an identical one, not as an analogical one* (cfr. *Vot. Aven.* a. 19 [*LW*5, 581, 12]; *ibid.*, [582, 10-12]). Satoshi Kikuchi, *Christological Problems in the Understanding of the Sonship in Meister Eckhart.*”, in: *Bijdragen: International Journal in Philosophy and Theology* 69 (2008), pp. 365-381, hier p.370 nt. 22.

¹ Zie: de apostolische constitutie *In agro dominico*, art. 13.

² Eckhardus, *In Ioh.* n.190 en n.426.

³ Eckhardus, *In Ioh.* n.196.

⁴ Joh. 3,6; cfr. Eckhardus, *In Ioh.* n.195.

⁵ Zie: de apostolische constitutie *In agro dominico*, art. 11; cfr. *Acta Echardiana*, n.46.

⁶ Cfr. Joh. 3,35; Mat. 11,27; 28,18.

pater. Alles is mij gegeven door de Vader.¹ En ditzelfde ‘alles’ heeft hij ons allen gegeven, maar op ongelijke wijze. En hij zegt op veel plaatsen², dat hij dit ‘alles’ in de vleeswording bezit, wij echter door de godvormige vereniging; en daarom bezit hij het in zoveel edelere wijze, voor zover hij in staat was het op edelere wijze te ontvangen.

HET WILDE weersprak dit echter en meende dat hij alle gelijkheid en vereniging afwees, en dat hij ons louter en ontdaan van elke gelijkheid in de loutere eenheid plaatste.

DE LEERLING antwoordde en zei:

Het ontbreekt jou zonder twijfel aan inzicht aangaande het onderscheid, waarover hiervoor gesproken werd; hoe een mens één moet worden in Christus en toch onderscheiden zal blijven; hoe hij verenigd is, en zich onverenigd als één begrijpt.

Het werkelijke licht heeft jou nog niet verlicht, want werkelijk licht brengt ordening en onderscheid en leidt weg van overvloedige veelvoud. Jouw scherpe doordringendheid bedient zich met grote behendigheid van het natuurlijke licht, dat zeer vaak lijkt op het licht van de goddelijke waarheid.

HET WILDE zweeg en vroeg hem in nederige onderdanigheid of hij dit nuttige onderscheid verder wilde uitleggen.³

¹ Cfr. Joh. 13,3.

² Eckhardus, *In Ioh.* n.120

³ Deze passage weerspiegelt de overtuiging van Seuse, dat ‘het wilde’, en daarmee het natuurlijke verstand, in een geduldige dialoog tot de juiste ontvankelijkheid en daarmee tot het juiste onderscheid kan geraken. Seuse toont zich in dit optimisme een ware zoon van de ordestichter Dominicus Guzman, die een warme voorstander was van de dialoog, waarin de open ontmoeting tussen de gesprekspartners centraal staat. Van Dominicus hebben we, afgezien van een enkele brief, geen schriftelijke nalatenschap. Gelukkig heeft Iordanus van Saksen, die Dominicus persoonlijk goed gekend heeft, kort na diens overlijden de eerste biografie geschreven van de ordestichter. We lezen hier dat de Spanjaard Dominicus rond 1203, hij is dan subprior van het kathedraalkapittel te Osma, samen met zijn bisschop, Diego van Azevedo op een diplomatieke missie naar Denemarken vertrekt om er de prinses te zoeken die bestemd is de echtgenote te worden van Alfonso VIII, de koning van Castilië. Hun reis voert hen door de Languedoc, een Zuid-Franse streek waar toen veel Katharen woonden, oprecht levende mensen die vanwege hun dualistische opvattingen als heretici gezien worden door de katholieke kerk. Iordanus schrijft het volgende over reizigers op hun weg naar Denemarken: *Toen ze de stad Toulouse bereikt hadden, ontdekten ze dat veel van haar inwoners, en al geruime tijd, het ketterse geloof aanhingen. Dominicus was diep geroerd en hij voelde grote compassie voor al die zielen die zo ellendig misleid waren. In de plaatselijke herberg waar ze onderdak vonden, bracht Dominicus de hele nacht door fel discussiërend en ijverig argumenterend met de ketterse herbergier, die, niet langer in staat*

HIJ ANTWOORDDE en zei toen:

Het grootste gemis dat jou en je gelijken schade berokkend, bestaat daarin dat het jullie aan het juiste onderscheid ontbreekt in het denken over waarheid. Wie daarom tot het hoogste wil geraken en niet wil vervallen in dit gebrek, die moet deze verborgene leer vlijtig opvolgen, dan komt hij ongehinderd tot een zalig leven.¹

om weerstand te bieden aan de wijsheid en de geest die hem toesprak, door Gods genade terugkeerde tot het ware geloof. Daar in die herberg, op zijn weg een bruid voor de koning te zoeken (!), vindt Dominicus Guzman zijn roeping. Het contact met de herbergier wordt voor Dominicus tot en sleutelmoment en de ervaring blijkt voor hem een voedingsbodem waarin volgens een latere biograaf Bernardus Guidonis het plan wortel schiet om een orde te stichten van Praedicatores. Heinrich Seuse treedt met zijn pleidooi voor (en vertrouwen in) dialogale openheid in de voetsporen van de ordestichter.

¹ Deze wijze van omgang met 'het wilde' toont enige overeenkomsten met de wijze waarop de figuur van 'de goedwillige leek' door Meester Eckhart wordt bejegend in het veertiende eeuwse geschrift 'de dialoog tussen Eckhart en de leek'. Zie hier: Van Damme, Yves, *Vragen voor Eckhart: de Dialoog tussen Eckhart en de leek als kritische zoektocht naar een veertiende-eeuwse leekspiritualiteit*. Leiden [Diss] 2016 (voor Seuse: p.165). *Telkens wanneer de leek wil doorvragen over onderwerpen die direct over het goddelijke of de Heilige Drievuldigheid handelen, zien we dat de meester op de rem gaat staan. Zo werd het duidelijk dat een negatieve theologie werd ingezet en aan een anti-intellectualistisch discours gekoppeld om al te vergaande beschouwingen over het goddelijke uit de weg te gaan* (cit. p.256). Eenzelfde wat terughoudende benadering wordt bij Seuse aangetroffen bij de eerste kennismaking met zijn geestelijke dochter Elsbeth (*Vita*, deel 2). Ook bij Tauler zien we een dergelijke terughoudendheid in zijn preken. Seuse gaat echter selectiever verder. Niet eerder dan na de leerschool van het lijden zal Seuse zijn modelleerlinge Elsbeth voldoende rijp achten om de leer van Eckhart op de juiste wijze te kunnen verstaan. Zie hiervoor de laatste 8 hoofdstukken van de *Vita*, het tractaat: *Sicut Aquila*.

7 Hoe edel zich een werkelijke gelaten mens in alle dingen gedraagt.

Daarna keerde zich de leerling vol aandacht opnieuw tot de Eeuwige Waarheid, verlangend nu ook iets onderscheidends te vernemen aangaande uiterlijke kenmerken in het gedrag van een mens die waarlijk gelaten is, en hij vroeg: Eeuwige Waarheid, hoe gedraagt zich zulk een mens tegenover al de dingen waar hij mee te maken heeft?¹

ANTWOORD:

Hij ontzinkt aan zichzelf, en met hem alle dingen.²

VRAAG:

Hoe staat hij tegenover de tijd?

ANTWOORD:

Hij leeft in het aanwezige nu, zonder zelfzuchtige voornemens, en ontdekt wat voor hem goed is zowel in het kleinste als in het grootste.

VRAAG:

Paulus zegt, dat de gerechte geen wet gegeven is.³

ANTWOORD:

Een gerechte mens gedraagt zich naar zijn gewordenheid onderdaniger dan andere mensen, want hij begrijpt binnen in de grond wat naar buiten ieder betaamt, en zo ook verstaat hij alle

¹ Winfried Trusen verwijst voor de gedachtegang in dit hoofdstuk naar de preek 'Vom edlen Menschen' van Eckhart. Over de edele mens wordt daar gezegd: 'Er wirke aus Gelassenheit, was andere Menschen aus Zwang täten. Wir erinnern uns daran, daß Eckhart im südwestdeutschen Raum diese Frage, die ihm durch die Ansicht der 'Freigeister' gestellt war, aufnahm und in ähnlicher Weise entschied. Auch in seiner dortigen Predigt 'Vom edlen Menschen', an die sich Seuse offensichtlich in diesem Kapitel anlehnt, sagt er, daß das der Mensch sei, der sich mit allem, was er ist und was sein ist, unter Gott beugt und fügt und aufwärts Gott anschaut, nicht das Seine, das er hinter, unter, neben sich weiß. Dies ist volle und eigentliche Demut.' Citaat uit: Trusen, W.: *Heinrich Seuse als Verteidiger Eckharts*, in: *Der Prozeß gegen Meister Eckhart, Vorgeschichte, Verlauf und Folgen*, Paderborn/München/Wien/Zürich 1988, pp. 134-163. Cit. p. 145.

² Cfr. Johannes Cassianus, *In collationibus patrum*, X, c. 7.

³ I Tim. 1,9.

dingen; dat hij echter niet gebonden is, dat komt, omdat hij uit zichzelf in gelatenheid dát volbrengt, wat de gemeenschap afgedwongen wordt.

VRAAG:

Wie in deze innerlijke gelatenheid verplaatst is, is hij niet bevrijd van uiterlijke oefeningen?

ANTWOORD:

Men ziet maar weinig mensen zonder uitputting van hun krachten geraken tot waar jij van spreekt, want dit 'zich-ontdoen', het verteert het binnenste merg van hen die het waarlijk ten deel valt. En daarom, als ze dan inzien, wat te doen en te laten is, dan blijven ze bij hun gebruikelijke oefeningen, vaker of minder vaak al naar gelang hun vermogen, of afhankelijk van de uiterlijke omstandigheden.

VRAAG:

Hoe kan het dat sommige mensen die goed lijken te leven grote angst in gewetenszaken en ook beklemmingen kennen, weer andere mensen daarentegen ongeordende ruimte?

ANTWOORD:

Beide groepen staan nog gericht naar zichzelf, maar verschillend, de eersten geestelijk¹, de anderen lichamelijk.

VRAAG:

Brengt deze mens zijn tijd door in ledigheid, of waaruit bestaat zijn werk?

¹ Zou hier een diepgrijpende, eigen ervaring van Seuse aan ten grondslag liggen? Zie hierbij ook de *Vita* hfdst. 21, waar Seuse spreekt over zijn gewetensnood die betrekking had op zijn opname in de orde, die gepaard ging met de gave van een som geld en deze daarmee verdacht maakte voor simonie. Seuse spreekt in dit verband met liefdevolle woorden over de heilige meester Eckhart. *'Toen dit vreselijke lijden een jaar of tien aanhield, en hij zich al die tijd hield voor niets anders dan een verdoemde mens, bezocht hij eens de heilige meester Eckhart, en hem maakte hij deelgenoot van zijn lijden. Hij hielp hem ervan af, en zo werd hij van die hel verlost, waarin hij zich zo lang bevonden had.'*

ANTWOORD:

Van een werkelijk gelaten mens is het doen zijn laten, en zijn werk is zijn ledig-blijven, want in zijn doen bewaart hij de rust en in zijn werken zijn ledig-zijn.

VRAAG:

Hoe gedraagt hij zich tegenover zijn naaste?

ANTWOORD:

Hij doet de dingen in gemeenschap met anderen, zonder hun beeltenis in zich te koesteren, hij heeft hen lief zonder aan hen te kleven, en hij leeft met hen mee zonder zorgen, in de juiste vrijheid.

VRAAG:

Moet een dergelijke mens ooit nog biechten?

ANTWOORD:

Een biecht uit liefde is edeler dan een biecht die uit noodzaak voortkomt.

VRAAG:

Hoe bidt deze mens, en moet hij eigenlijk wel bidden?

ANTWOORD:

Zijn gebed draagt vrucht, want hij ontdoet het van de invloed van de zinnen - want God is geest¹ - en merkt op of hij enige hindernis heeft opgericht, en of hij zich ergens door zelfgerichtheid laat leiden. En zo wordt een licht ontstoken in de bovenste kracht en het laat zien, dat God het wezen, leven en werken in hem is, en hij slechts zijn werktuig is.

VRAAG:

Hoe is de gesteltenis van deze edele mens tijdens het eten, drinken en slapen?

ANTWOORD:

De uiterlijke mens eet naar zijn uitwendigheid en zijn zinnen, maar naar zijn ingekeerd-zijn eet hij niet, anders zou hij zich

¹ Cfr. Joh. 4,24.

voeden op de wijze van een dier. En zo staat het ook met de andere zaken, die bij een mens horen.

VRAAG:

Hoe staat het met zijn uiterlijke levenswijze?

ANTWOORD:

Hij valt niet op, spreekt niet veel, en wat hij zegt, is oprecht en eenvoudig; hij heeft een rustige levenswijze, zo dat de dingen zonder hem door hem heen stromen, en hij is rustig in zijn gedachten.¹

VRAAG:

Zijn allen zo?

ANTWOORD:

Sommigen meer, anderen minder, al naar gelang de omstandigheden, maar in de wezenlijk kern zijn ze gelijk.

VRAAG:

Is een dergelijke mens tot volkomen kennis van de waarheid gekomen, of blijft hem nog een denken en menen?

ANTWOORD:

Omdat de mens mens blijft, blijft hem ook een denken en menen; maar omdat hij van zichzelf losgekomen is, in dat wat er is, daarom heeft hij een weten van de volle waarheid; want dit weten is zichzelf, en hij staat er aan het zijne onthecht.

En hiermee is genoeg gezegd; want niet met vragen komt men er, maar met de juiste gelatenheid geraakt men tot deze verborgen waarheid.

Amen.

¹ Cfr. Eckhart, *Reden der Unterweisung*: 'niemer enstât ein unvrîde in dir ûf, ez enkome von eigenem willen, man merke ez oder man enmerke ez niht.' In: Ed. Largier II, Traktat II, 338, 24-6. [Nooit staat er een onvrede in je op, of hij komt voort uit eigenwil, of je dat nu opmerkt of niet.]

Vierde boek

Brievenboekje

Proloog.

Hier begint het vierde boekje

Deze lering is samengesteld uit de brieven, die de dienaar van de Eeuwige Wijsheid zijn geestelijke dochter¹ en anderen van zijn geestelijke kinderen toezond.

Omdat een geestelijke mens zich niet almaar inspannen kan in afgescheiden louterheid maar tevens schadelijk tijdverdrijf moet ontvluchten, daarom, ter verpozing voor het gemoed, kun je deze brieven lezen.

¹ Elsbeth (Elisabeth) Stagel, (ook Staglin genoemd); geboren rond 1300 in Zürich en gestorven rond 1360 in Töss bij Winterthur; brief 3 en 8 zijn aan haar gericht.

Brief 1: Over de mens die aan het begin staat, bij zijn afscheid van de wereld, op weg naar God.

Rengnum mundi et omnem ornatum saeculi contempsisti propter amorem domini mei Jesu Christi.¹

Deze opgewekte zang en jonkvrouwelijke opgang van een uitverkoren bruid van God, toen ik deze over jou hoorde zingen, toen moest ik denken: opgewekt kan lief vaarwel zeggen, wie zich groter lief heeft toegewijd! En dat is jou vandaag ten deel gevallen. Zeg deze valse wereld daarom vrijwillig vaarwel.

Aanschouw dan, jullie minnaars allemaal, de loop van deze wereld! Een schaduw had ik omhelsd, een droom had ik gehuwd, een waan had ik de mijne gemaakt! Ach, waar dan is nu het beeld in die waan, de belofte van die droom? Was jij, vrouwe wereld, nu duizend jaar de mijne, hoe dan nu? Voorbij dit alles, verdwenen in een oogwenk! Jouw natuur is het heen te gaan. Jou dacht ik omhelsd te houden – ach, hoe begeven nu door jou! Wie jou tevoren niet verlaten heeft, door jou wordt hij verlaten. Wee, jij moordenares! Daarom, vaarwel, vaarwel, mag God jou genadig zijn, vandaag en voor altijd! Bedriegen mag je hen die jou niet kennen, mij bedriegen zul je nooit weer. Rengnum mundi etc.

Mijn kind in de almachtige God, gedenk, dat je al je vrienden, eer en goed welbezonnen hebt opgegeven, en houd vast aan dit besluit. Handel niet als zoveel dwaze maagden, die gelijken op de wilde, ingesloten dieren: sluit men de poort achter hen, dan kijken ze door de omheining naar buiten. Ze zijn half buiten en half binnen; wee mij, hoeveel inspanning bij hen, verloren aan zo weinig! God dienen, voor hen een kerker, geestelijke tucht, voor hen een gevangenis; daarom, omdat ze de appel niet kunnen krijgen, verlangen ze naar zijn geur. In plaats van met kransen van rozen sieren ze hun hoofd met bloemversierde doeken, kan het geen scharlaken rood meer zijn, dan roemen ze zich om

¹ *De aardse heerschappij met al haar wereldlijke rijkdom heb ik vaarwel gezegd uit liefde tot mijn Heer Jezus Christus.* Woorden uit *'Benedictio et consecratio virginum'*, gezongen bij de vreugdevolle opname en inzegening van de godgewijde maagden.

hun witte habijt, en in plaats van naar echtelijke omgang gaat hun aandacht uit naar tijdverspillende, hartenrovende en elke vorm van geestelijk leven vernietigende, ijdele vriendschap. Ze verliezen zich in hun wensen en houden gesprekken met wat ze zich inbeelden, als een dorstige mens die over koud water droomt. En hoe ze het ook keren of wenden, het verdwijnt en ze treffen zich aan met een lege hand, een bedroefd hart en een ziel zonder genade. Het vergaat hun als die woestijnvader, toen de duivel ging zitten op de mat, die hij zich in plaats van een lange mantel had omgeslagen, en vervolgens op spottende wijze tegen hem zei: 'Ach toch, jij arme mens, kon het meer zijn, je zou het nog doen ook!'¹ Wat een armzalig en eenzaam leven, een voorhof tot de hel: de wereld niet kunnen bezitten en zonder God te zijn, beroofd te zijn van wereldlijke en goddelijke troost, beide te moeten ontberen. Hoe beschaamd en weeklagend zullen ze staan tegenover vriend en vijand, op de jongste dag. Maar God ijverig dienen, is een zeker, bevrijd leven, zowel hier als daar; want met hun lichaam zijn ze op de aarde, de hemel echter is steeds hun woning.² Het is waarlijk een zacht juk en een lichte last.³ Mocht lijden hen weleens treffen, men zal daarop geen acht slaan; wie is zonder lijden in de tijd? Niemand, burcht noch stad, kan aan lijden ontsnappen, rode mantels noch gebloemde gewaden kunnen lijden afwenden, en vaak schijnt aan de buitenkant heel, wat aan de binnenkant erg gepijnigd wordt. Daarom, al lijdt een mens ook wanneer hij tot vrij, goddelijk schouwspel wordt⁴, men zal hierop acht geen slaan. Het loslaten doet in het begin pijn, zoals het hoort; maar op het eind werkt men omdat het vreugde geeft, en alles valt van je af.

Ja, denk aan vroegere dagen, onderzoek die lange jaren en besef hoe lang je geslapen hebt! Is het niet allemaal een droom gebleken, alles wat jou toen zo heerlijk toescheen? Sta op, het wordt tijd⁵, de Heer, door jou zo vaak verdreven, hij geeft niet op. Het is niet goed, een vriend zo lang te weigeren.

¹ Deze anekdote komt ook voor in het *Horologium* I,12, Ed. P. Künzle, p. 473, rg.18-22, (*O, monache, si plus posses, utique et plus faceres.*) met verwijzingen aldaar.

² Cfr. Fil. 3,20.

³ Cfr. Mat. 11,30.

⁴ Cfr. 1 Kor. 4,9.

⁵ Cfr. Jes. 52,1; Rom. 13,11.

KIBrB BRIEF 1

Ontsluit je hart, laat je beminde binnen, vergoed de lange tijd, die je verspild hebt! Wie laat opendoet voor zijn lief, mag dat wel doen met enige spoed. Met jou is het niet gesteld zoals met zoveel andere mensen, want lauw zijn ze, en God noch de wereld hebben ze lief; God wil je minnerijk hart bezitten, in alle trekken geestelijk, zoals het eens wereldlijk was. En daarom, alle vlijt en scherpte, die je eens gericht hield naar het tijdelijke – wend je daarmee nu naar dat, wat blijvend is en eeuwig.

Brief 2: Over de deemoedige nederigheid van een godvruchtige mens.

Habitabit lupus cum agno.¹

Toen de Heer der natuur neerdaalde en mens werd, wilde hij nieuwe wonderwerken verrichten, en hij maakte het wild tam, het grimmige, zachtmoedig, zoals de profeet Jesaja het voorgezgd had.

Mijn kind, eens las ik in een geschrift een woord, dat ik nu pas begin te begrijpen, het gaat als volgt: liefde maakt wat ongelijk is gelijk.² Daarom wordt vrouwe Venus blind en zonder ogen afgebeeld, want met ogen van liefde verliest ze haar vermogen de juiste keuze te treffen.³ En waar dit al geldt voor aardse liefde, meer nog is het van toepassing op geestelijke liefde, zodat het menig vooraanstaande en eerbiedwaardige mens zijn hele heerschappij heeft genomen. Sommigen, die als gezaghebber in Rome leefden, gaven alles op, om dienaar te worden van arme mensen, en om aldus op het goddelijk lief, het kleine kind, te kunnen gelijken.⁴ Daarom, mijn kind, de trots die langs overerving schuil gaat in jouw adel, geef deze op, evenals de valse troost van je vrienden, tot nu in jou verborgen en met een schijn van geestelijkheid bedekt, en nijg je vandaag nog naar het kindje in de kribbe, naar zijn nederigheid, opdat dit jou verheffen mag tot de eeuwige heerlijkheid. Wie karig zaait, zal geringe opbrengst kennen, wie rijkelijk zaait, zal rijkelijk oogsten. Wil je vorderingen maken, buig je dan onder de voeten van alle mensen, als was je hun voetdoek. Een voetdoek toornet niet, hoe men haar ook behandelt, het is tenslotte een voetdoek.⁵

¹ Jes. 11,6; 'De wolf zal bij het lam wonen.'

² Nog onopgehelderde bron. Zie ook de 'Vita' in hoofdstuk 31. Mogelijk geïnspireerd door "*cum amicitia pares semper aut accipiat aut faciat*". Min. Fel. *Octav.* 4. 6.) [... want vriendschap of veronderstelt of creëert altijd gelijkheid.]

³ Een creatieve, Seusiaanse mix van: *Vrouwe Justitia* met haar blinddoek die voor onpartijdigheid moet zorgen én de vaak zonder ogen afgebeelde Romeinse *godin Fortuna*, die blind mensen hun geluk danwel ongeluk toebedeelt én het gezegde '*liefde maakt blind*' (Nemo in amore videt). Zie voor Vrouwe Fortuna verder: Howard R. Patch, *The Goddess Fortuna in Mediaeval Literature*, Cambridge 1927, New York 1967². p. 40.

⁴ Bedoeld zijn: Alexius en Eustachius. Zie: het *Horologium* I,13, Ed. P. Künzle, p. 483, rg.17-18, met verwijzingen aldaar.

⁵ Zie ook de 'Vita' in hoofdstuk 20 en *brief 3*.

Waarachtige nederigheid van de mens is wortel voor elke deugd en zaligheid; hieruit ontspringt dan een zachtmoedig zwijgen in de juiste gelatenheid van zijn zelf zowel tegenover het geringste als tegenover het hoogste. Dat doet pijn: spreken kunnen en toch zwijgen; mikpunt zijn van smaad en het niet weerspreken; als welbespraakte, eerbiedwaardige mens tegenover een gebrekkige mens van gering aanzien het zwijgen te bewaren. Het betekent gevormd te worden naar het beeld van Christus. Hoe kan de mens God nog meer tot nut en lof zijn? Zwijgen blijkt hier nuttig, en de mond niet te openen om te spreken, het zij dan met oprechte zachtmoedigheid en welgeordende bezonnenheid, zodanig dat er niets gezegd wordt, dat niet barre noodzaak is, en dat of God tot lof is of de naaste tot nut.

Kijk, grote gestrengheid vraag ik niet van je: eet, drink, en slaap naar behoefte, en heb de vrijstellingen waaraan je zwakke gesteldheid nood heeft.

Wil je zalig worden, oefen je dan in de eerder genoemde dingen, en maak je niet snel vorderingen, geef niet op. Denk je dat het mogelijk is, dat al die onrust, die zich twintig jaar lang verzameld heeft op één plaats, dat deze zich zo snel laat verwijderen? Beetje bij beetje gaat ze weg, wanneer ze inziet, dat er voor haar geen plaats meer is. Vrome beschouwing, aandachtig gebed, geestelijke ijver, dat zal helpen. Ontvang je weinig troost, wees dan niet bezwaard, denk veeleer dat je het niet verdient; werp je aan zijn milde voeten, totdat hij je genadig is, en laat God werken, hoe hij het wil. Je zult nog menige storm over je heen moeten krijgen, eer de hemelse klaarheid zich in jou zal vestigen.

Verging het je voorheen dan altijd goed? Nee, zeker niet; het was vreugde en verdriet, verdriet en vreugde, net zoals het rad van vrouwe geluk het aangaf. Neem het zo ook aan van de goede God, van hem die je oprecht dienen moet, wiens minnelijk toornen beter is dan bedrieglijk liefkozen; laat het over je heen komen, ook hij toch heeft veel van jou over zich heen laten gaan! Waarlijk, heb volledig vertrouwen in God, hij verlaat je niet. Zie, zo vol goedheid is hij, dat hij het niet over zijn milde

hart kan krijgen, om een mens te verlaten die heel zijn vertrouwen in hem gesteld heeft.

Er was eens een mens, die onthecht was van alles wat hem liefde of troost kon geven naar aardse wijze. Op een keer had hij een vreugdevolle ingeving, en hij dacht: Ach, mijn hart, waarover verheug je je toch zo innig? Toen gaf zijn innerlijk hem ten antwoord: 'In heel de wereld is er niets wat me vreugde geeft, goed noch eer, vriendschap noch welke aardse lust ook; hierin slechts vind ik vreugde: dat God waarlijk goed is, en dat de minnelijke goedheid mijn vriend is, op wie ik helemaal kan vertrouwen.'

Mijn kind, hoewel er bijna niemand is, die niet af en toe tot lauwheid vervalt, de een meer dan de ander, toch moet ik je het volgende zeggen: de berg is hoog en de weg glibberig, hij zal niet in een ruk bedwongen kunnen worden, steeds weer opnieuw moet men het proberen. Het zou een weekhartige ridder zijn, die, wanneer hij door overmacht van de tegenstanders een keer wijken moest, vervolgens niet nog een keer dapper terugvocht. Strijden is de goede mens eigen op aarde.

Ik ken een predikbroeder, die, toen hij door menig hoge golf teruggedrongen werd, en van zichzelf dacht de vroomheid van het hart en zin kwijt te zijn, zijn innerlijk binnenging en zei: 'Ach God, wat is me overkomen, hoe kon ik zo afwijken van het pad zonder het te beseffen! Welaan dan, zonder aarzelen wil ik me bemoeien om nieuw goed, het oude ging helemaal verloren!' En hij begon overnieuw, hij verstierf zichzelf, tuchtigde zijn lichaam, vermeid gezelschap, gedroeg zich ingetogen; en hij behoedde zichzelf door nieuwe gebeden en oefeningen te bedenken, om zo al de paden waar hij voorheen over was uitgegleden, af te sluiten; en dat deed hij dag en nacht, totdat hem de vroomheid van hart en zin weer doorgloeide; en wat volgde, was vaak veel beter, dan het vorige ooit geweest was. In de beschouwing van zijn hart begroef hij de oude mens, als had hij nooit bestaan, en menige weg vond hij zich te hoeden, voorheen door hem nooit bedacht; en hij werd aldus wijzer en wijzer. En kwam het weer zover dat hij afgleed, dan begon hij weer opnieuw, van voren af aan. Zo verging het hem talloze malen. Zie, de Eeuwige Wijsheid leert ons door de woorden van Sint-Bernardus, die zegt: 'Dit dan is het enige punt, dat uitverkorenen onderscheidt

van niet-uitverkorenen: die laatsten blijven steken, waar de uitverkorenen steeds weer opnieuw beginnen; want het is niemand gegeven almaar stil te staan in het aardse leven.¹

Een mens in zijn beginjaren, voordat hij blijvend in God gevestigd is, zal gemakkelijk de weg kwijt raken. Ik kan hiertegen niks beters vinden, dan dat een mens, in de mate van het mogelijke, zich elke uiterlijke verstrooiing ontzegt, zich een weg baant naar zijn innerlijk, en daar bij zichzelf blijft; want hij brengt zijn hartevrede in gevaar, die zich zonder noodzaak overgeeft aan uiterlijkheden. Men vertelt van de grote meester Albrecht, dat hij gezegd zou hebben: 'Nooit ben ik naar de poort gegaan, of ik kwam er slechter vandaan.'²

Van harte zal een mens zich altijd met God dienen te verenigen, en wat daarbij hoort zijn stilzwijgen en hoge beschouwing, weinig woorden en veel hard werken. Wat God een mens te lijden geeft, opgewekt moet hij het ontvangen, en de gebreken van alle mensen geduldig aanzien, zich van alle bekoorlijkheden afwenden, niemand lang toehoren, zijn zinnen hoeden, niet teveel tijd of woorden aan iemand schenken, zichzelf ijverig onderzoeken, zich onderwerpen aan God en alle mensen, goed spreken over alle mensen en zichzelf gering achten, God opgewekt dienen en de mensen tot goed voorbeeld zijn, zich hoeden in zowel het grootste als het kleinste, God bij alles beogen, en aldus met God altijd wandelen; want hiermee kan een mens in God gevestigd worden de verloren tijd weer goedmaken, en nieuwe schatten van God verwerven.

Amen.

¹ Cfr. Bernardus van Clairvaux, *De gratia et libero arbitrio*, c.9. nr 31.

² Albertus Magnus. Cfr. Seneca, *Ep. VII*, en Thomas à Kempis, *De Imitatio Christi*, I,20.

Brief 3: Hoe zich een mens vrijwillig moet overgeven aan het lijden naar het voorbeeld van Christus.

Aan Elsbeth Stagel te Töss.

Nigra sum sed formosa.¹

Zo staat het geschreven in het Boek der Liefde van de liefheb-
bende ziel. De dochters van Jeruzalem verwonderden zich over
koning Salomons allerliefste vrouw; ze was een morin, en ze
verbaasden zich erover, dat hoewel ze zo zwart was, ze toch van
al zijn vele vrouwen voor hem de liefste was.

Wat wil de Heilige Geest hiermee zeggen? De zwarte, bekoor-
lijke morin, die God welgevallig is boven al de anderen, is een
godlijdende mens, op wie God onophoudelijk lijden legt en die
hij begenadigd heeft met geduldige gelatenheid. Kijk, dochter,
licht valt het over lijden te spreken of te horen spreken, pijnlijk
echter is het dit zelf te moeten ondergaan. Een lijdende mens
komt door pijn gekweld soms op het punt, dat hij gaat denken
dat God hem verlaten heeft, en zegt dan in zichzelf: 'Ach God,
heb je ons vergeten, weet je dan niet meer dat we leven? Wat
had je in gedachten voor ons? Hoe kan je hand zo zwaar druk-
ken, waar je hart daarentegen zo teder mild is?' Deze liefdevolle
toorn beantwoordt hij, zeggend: 'Kijk eens naar de vele heiligen,
kijk naar de mooie, levende muren van het hemelse Jeruzalem,
hoe de schitterende stenen van de stad eerst gehouwen en be-
werkt zijn met lijden, en nu zo mooi opglanzen met helder licht!²
Hoe verging het de lieve Sint-Elisabeth?³ Paulus was voor de
wereld tot uitvaagsel geworden⁴; Job en Tobias gingen hetzelfde
pad. De heilige Athanasius leed, als had de hele wereld gezworen
hem te doden.⁵ Zie, hoe alle heiligen ofwel hun hartebloed,
soms zowel het bloed van hun lichaam als van hun hart hebben
vergoten!' Laat een lijdende mens dit aanschouwen en zich ver-
heugen, dat God hem door lijden aan zijn allerliefste vrienden

¹ Hoogl. 1,5. 'Zwart ben ik, maar mooi.'

² Cfr. Apok. 21,10-11.

³ Sint-Elisabeth van Hongarije (Elisabeth van Thüringen), 1207 - 1231.

⁴ 1 Kor. 4,13.

⁵ Vermoedelijk wordt hier Athanasius van Alexandrië (ca. 295-373) bedoeld.

gelijk wil maken. Daarom, zie af van versterving en kastijding, van derven en vasten, want lijden voert ons tot dit grote goed.

Maar zelfs als een mens zich niet altijd in gelijke mate hieraan kan overgeven, wil dat nog niet zeggen dat hij God verloren heeft – ochtend en avond maken pas een hele dag – zolang hij maar niet tegen God in opstand komt. Wanneer het gelaat van een lijdende mens verbleekt, zijn mond verdroogt en zijn natuurlijke opgewektheid verloren gaat, laat hij zijn ogen dan opslaan en zeggen: ‘Sicut pellis Salomonis’¹, als het doek van Salomons tent, dat is het uiterlijk van de koning, die aan het kruis zoveel ontberen moest, dat hij ongelijk werd aan een mens. Laat naar voren komen wie zoveel jammerlijke kwelling moest ondergaan als hij! Hij zegt: ‘Ego sum vermis, een worm ben ik.’² Ach, jij glanzende worm, glanzender nog dan de zon, wie jou aanziet, laat hij zich niet beklagen, laat hij zich aan elk lijden dat hem treft, met opgewekt gemoed overgeven! Mijn kind, wellicht denk je, daar God je zo stevig aangepakt heeft, dat jouw lijden het ergst van al is. Zo moet je niet denken. Elke mens is zichzelf het meest nabij; en zo tref ik mezelf ook aan, wanneer er gedachten in me oprijzen, die me mijn lijden als erg groot laten voorkomen. Maar dat moet men in Gods hand leggen.

Beter was het geweest jou hierover niet te schrijven, ware het niet dat de goddelijke minne me daartoe dwingt, en ik graag mijn schouder onder jouw last druk, om deze voor jou lichter te maken. Komen arme behoeftigen bij elkaar, dan zoeken ze voor zichzelf soms afleiding, om zo hun honger te kunnen vergeten. Ik wilde je de voetdoek toezenden, die ik de hond heb afgenomen, en voor mezelf gehouden heb als een voorbeeld; hij is me echter zo lief geworden, dat ik er niet van scheiden kan.³ Welnu dan, heb goede moed en draag je lijden geduldig, want wat hierna komt, is de vreugde van het mooie hemelrijk!

¹ Hoogl. 1,5.

² Ps. 22 (21),7.

³ Zie voor deze voetdoek: de ‘*Vita*’ hoofdstuk 20 en *brief 2* en *brief 3*.

Brief 4: Hoe een onervaren mens zich tot zichzelf wenden moet en andere mensen ongemoeid moet laten.

Quomodo potest caecus caecum ducere?¹

Onder de vele andere geestelijke kinderen, die de dienaar tot God geleid had, bevond zich een dochter, die een wankel en onstandvastig gemoed had. Ze wilde wel en toch weer niet, ze streefde naar de zaligheid, maar met behoud van lichamelijke genoegen en gemakken, en ze wilde het in fraaie woorden tot uitdrukking brengen. Hij schreef haar het volgende:

Lieve dochter, hoe gedraag je je toch? Keer je de getrouwe leer van je geestelijke vader dan zo de rug toe, dat je weer terugkeert naar die dingen, waar ik je nog niet zolang geleden van afgebracht heb, dingen, die je ziel, lichaam en eer verzwakt hebben? Denk je nu alles te kunnen gaan doen, waar je je zinnen maar op zet? Sta je nu zo stevig, dat je je dat allemaal veroorloven kunt? Ach, waarom denk je niet aan wat achter je ligt, aan wat God jou vergeven heeft, en hoe je pas onlangs tot hier gekomen bent en hoe weinig het nog te betekenen heeft? Word jezelf gewaar, en laat al de anderen. Zie je de duivel dan niet, die een zijden draad om je nek heeft gelegd en je graag met zich mee wil trekken? Jezelf beleren, daartoe ben je niet in staat, nog zwakker ben je dan Eva in het paradijs, en jij wilt anderen tot God brengen? Je wilt stro op het vuur leggen, dat nog maar weinig bedekt is met as en nog niet helemaal uitgedoofd is?

Je zegt, je wilt het een geestelijke richting geven – mijn hemel, het kan dan wel in de geest beginnen, snel zal het echter in het vlees eindigen! Ben je dan nog niet tot inzicht gekomen? Dunkt het je niet, dat God genoeg geduld met je heeft gehad? Waarlijk, je wilt niet opgeven, totdat je bent vastgebonden aan dat duivels koord. Ik heb het je al vaak gezegd: je denkt God en de mensen op hoffelijke wijze te bedriegen; bekijkt men het echter van de andere kant, dan ben jij het die bedrogen is. Stevig moet je staan, alles waaraan je gehecht bent laten gaan, anders zal het nooit

¹ Luc. 6,39. ‘Hoe kan een blinde een blinde geleiden?’

volstaan. Ben maar tevreden, als je zelf aan de duivel ontsnappen kunt!

Een ding moet ik je zeggen: kijk, de dienaar was eens op een dag uitgegaan, en hij was uit op een geestelijke roof, hij wilde van de duivel iets afnemen om het God terug te geven; de roof betrof een mens die onder een schijn van geestelijkheid leefde, zoals bij jou het geval is. Deze mens had haar hart verstrikt in ijdele liefde en kon hiervan niet loskomen, en ze zocht betamelijkheid in wat welvoeglijk noch betamelijk was. En toen deze mens door de goede lering van de dienaar aangezet werd, zich hiervan af te keren en zich tot God te wenden, toen begon de boze geest zich te roeren, want hij wilde haar niet verliezen en haar ommekeer bemoeilijken; en het dunkte haar, als was een zware berg op haar hart gevallen. Diezelfde nacht, na de metten, zag de dienaar in een visioen, hoe een zwerm grote vogels zich krij-send voor zijn cel verzamelde; afzichtelijk waren ze, en niet een leek op de ander. Verbaasd leunde hij door het raam naar buiten en vroeg een jongeling die daar stond, welk vreemd gezelschap dat wel zijn mocht. Hij antwoordde: 'Kijk, dat steeds van gestalte wisselend gezelschap, dat is een verzameling duivels, en ze zijn vertoornd en boos op de mens die zich van hen af wil wenden, en ze fladderen daarom dan naar hier dan weer naar daar, kijkend of ze haar van haar goede voornemens af kunnen brengen en haar naar haar oude leven kunnen terugvoeren.' Die ochtend, toen het licht werd, toen schreef hij haar een brief, en liet haar het volgende weten:

Viriliter agite etc.¹ Wanneer een eerbare ridder een knaap voor de eerste keer in de ring brengt, dan spreekt hij hem opmonte-rend toe: 'Welaan, nobele held, wees vandaag een wakkere man, gedraag je moedig en verdedig jezelf vaardig! Laat de moed niet zinken, als bij iemand die opgeeft; beter is het eervol te sterven, dan oneervol te leven. Is eenmaal de eerste twee-kamp doorstaan, valt het je al het lichter.' Zo handelt de heilige David, naar geestelijke wijze genomen, tegenover een wakkere ridder Gods, als deze zich bij zijn begin van tijdelijke dingen dient en hoort te scheiden; en hij zegt dan: Viriliter etc., wat

¹ 'Wees dapper, etc.' Cfr. Ps. 31(30),24.

zeggen wil: wees dapper en gedraag je als een man, jullie, die je vertrouwen stellen in God!

Daaraan heb je wel behoefte, mijn dochter, opdat je standvastig blijft en de boze raadgevingen van de duivel niet volgt. De toestand van nu, dat is de bitterste waar je je in aantreffen kunt, heb je dit smalle pad eenmaal achter je, dan zul je snel voortgang maken op de wijde, mooie vlakte van een vreedevol geestelijk leven. Mocht God het willen, ik zou in jouw plaats de kampplaats betreden en de harde slagen voor je opvangen, die je onrustige hart nu treffen. Maar het zou niet goed voor je zijn; want waar zou dan de groene palmtwijn blijven, die jij, net als al die andere ridders van God, met eeuwige heerlijkheid zou dragen, wanneer je overwonnen zult hebben? Alle pijlen op jou geschoten – evenveel robijnen in de kroon die jij dragen zult.

Ach, daarom mijn kind, blijf sterk, sta stevig, wees dapper! Kort is de tijd van je lijden, eeuwigdurend waar je verwachting naar uitgaat. Doe alsof je ziet noch hoort, totdat je de eerste kamp van dit goddelijke begin doorstaan hebt. Op zwaar onweer volgt snel de lichte dag. Gedenk dat menige mens, mooi, jong, edel en zachtmoedig als jij, dezelfde strijd als die van jou op ridderlijke wijze doorstaan heeft, mensen die in het gevecht, waarin jij je nu bevindt, gedurende vele uren en bitterhard werden aangevallen, iets waar ze nu hun hartevreugde aan ontlennen.

Ach, mijn kind, reik me je hand en houd je stevig vast, niet aan mij, maar aan de sterke Heer, in wiens dienst je nu de strijd begonnen bent. Weet, hij zal je niet laten vallen, wanneer je je maar helemaal aan hem overgeeft. Twee dingen zijn het, die je helpen alle dingen te overwinnen: het ene is, dat je niet staan of zitten blijft bij wie ook, noch luistert naar iemand, vriend noch vijand, die jou van de weg wilt afbrengen; het andere, dat je niet buigt voor, noch zonder veel weerstand toegeeft aan de adders die zuigen aan je hart. Doe wat ik zeg: wil je voorkomen dat ze morgen terugkeren, sla ze dan het hoofd af! Doe het snel en krachtig, want wil je ze alleen bij de staart pakken, dan hechten ze zich nog vaster en zullen nog erger bijten. Roep hen toe: uit is het met de vrede, jullie, die mijn hart met list en bedrog zijn vrede ontnomen hebt! Vlucht naar God, laat die domme dwazen je maar toeroepen, zoveel ze willen, kijk niet om; zie, zo heb je je

snel van al je vijanden verlost en je van je zware banden voortvarend losgemaakt.

Nog iets wil ik je nu zeggen; wees hierover niet boos. Ik heb aan je gemerkt, dat je je nog niet aan God gegeven hebt met al je zinnen, dat je je nog niet vastbesloten ontdaan hebt van alle dingen. Waarlijk, je moet óf bezitten óf loslaten, anders zal geluk niet je deel zijn. Kan iemand twee heren dienen?¹ Nee, waarlijk niet! Maak dapper een sprong, en je kunt behouden blijven. Laat deze mens helemaal achter je – je weet waarover ik spreek – en laat al die drukte, die zulke vergankelijke liefde met zich meebrengt, zoals afspraken en berichten, en laat je niet afbrengen van je voornemen noch door dreiging noch door vleierij. Neem vastberaden afscheid van heel het gezelschap, dat je aangezet heeft zo te handelen of je daarbij geholpen heeft, of dat nog altijd het leven leidt, dat jij wilt en moet opgeven; want vergif zijn ze voor je, kort en bondig gezegd, en dat weet je heel goed. Zie af van alle uitstapjes en de smoesjes waarmee je jezelf wijsmaakt dat zulke reisjes noodzakelijk zijn; God en de mensen weten heel goed, dat hier nooit veel goeds van kwam. Of het nu vroeg is of laat, vraag je steeds af, hoe je je zondige leven beteren kunt, hoe je van je vele gebreken af kunt komen, en hoe je je met de strenge rechter verzoenen kunt. Waarlijk, niet genoeg zal het voor je zijn, om slechts wat aan de klaver te peuzelen, je moet je opstandige lichaam stevig aanpakken, je scherpe tong beteugelen, je verstrooide gemoed weer verzamelen, zodat je hart niet is als een voor allen toegankelijke herberg, als een open wijnkelder, een taveerne, waar iedereen zo maar binnen kan en iedereen maar doen en laten kan wat hij maar wil. Welaan dan, jaag dat gemeen volk weg, of, wees er zeker van, je zult de goede Heer nooit ontvangen! Weet, hij heeft je uitverkoren zijn bruid te zijn, en daarom hoed je een meid voor alles te worden!

¹ Cfr. Luc. 16,13.

Brief 5: Over de jubelende vreugde, die de engelen en engelachtige mensen ervaren, wanneer een zondaar zich bekeert.

Exultet iam angelica turba coelorum.¹

Onze Heer zegt in het Evangelie, dat engelennatuur zich verheugt, wanneer zich een zondaar bekeert², en de vreugde van de engelen is een hemels jubelen.

De dienaar ontmoette eens een jonge vrouw, wier stralende schoonheid iedereen erg verblijdde, en wier bekoorlijke verschijning menig hart verwarde. De dienaar wilde dit graag tegenaan en haar naar God brengen, opdat God hierdoor geprezen werd, en haar engel en alle engelen zich met hem verheugen zouden, en de mensen er beter van werden. Met deze bede voor de jonge vrouw ging hij in hoge ernst op tot God en in het bijzonder tot Onze-Lieve-Vrouwe, de lichtende morgenster, en hij bad haar op smekende toon, om het werelds gemoed van deze jonge mens en haar verduisterd hart te verlichten en haar van schadelijk zaken weg, tot God te trekken. Zijn bede werd verhoord, zodat dit wereldse hart vervuld werd door de genade van God, waardoor het zich snel afwendde van de wereld, getrouwelijk zich kerend tot God. Daaruit ontsprong zulke grote, hemelse vreugde in zijn hart, dat hij haar, vervuld van hemelse jubel, deze brief stuurde.

Lange tijd daarna, toen hij uit al zijn brieven kortere stukken koos, en door inkorting al het andere wegliefte, en hij daarbij op deze brief stootte, toen dacht hij: deze brief is niets dan een jubelende lofrede, en wanneer dorre zielen en harde harten dit zullen lezen, krijgen ze hier een weerzin tegen; daarom verwierp hij deze brief.³ De ochtend daarop – het was op het octaaf van het feest van de engelen⁴ – kreeg hij een visioen; menige jongeling van de hemelse heerschaar verscheen hem, en hij

¹ ‘*Laat juichen heel het hemelkoor van engelen.*’ Op de Paaswake, tijdens het wیدن en ontsteken van de paaskaars, gezongen; het betreft een aan Augustinus toegeschreven hymne.

² Cfr. Luc. 15,10.

³ Cfr. brief 14 uit het *GrBrB: Exultet iam angelica turba celorum.*

⁴ Op 6 oktober. Zie ook in de ‘*Vita*’ hoofdstuk 20.

werd berispt, omdat hij die brief vernietigd had, en gemaand, deze opnieuw te schrijven. En dat deed hij, en begon als volgt te schrijven:

Exultet iam angelica turba coelorum.

Toen de heldere morgenster Maria het lijden van je verduisterde hart met haar klaarheid doorbrak, ontving zij een heuglijk bericht. Op dat zalige uur verhief ik luid en vol vreugde mijn stem, zodat het weerklonk in den hoge: 'Ach, mag God je groeten, praeclara maris stella, heldere sterre der zee; God groette je, opgaande, heerlijke, tedere morgenster, vanuit de grondeloze grond van alle minnend harten!' Mijn gezellen riep ik op, de glanzende morgenster met luide stem te groeten, ja, ik bedoel de zoete Koningin van het hemelrijk, die met haar stralend lichtende glans jouw donkere hart verlicht heeft, nadat ik me in het geheim tot haar gewend had. Mijn opgetogen gemoed stuurde een ongedwongen lofzang naar het hemelse land, en bad de caladria¹ in de hoogte en de zoete leeuweriken in de hemelse vlakten, mij te helpen de Heer te roemen, hem te loven en te prijzen. Mijn ogen hief ik op en vol van hart zei ik toen: 'Exultet iam angelica turba coelorum!' Ach God, viel mij ooit leed ten deel, toen was het dat het verdween; gouden dagen waren mijn deel, ik dacht te zweven door de lentewei van de hemelse vreugde.

Ik zei: Verheug je, jullie eerbiedwaardige engelenschaar van de hemelse weiden, jubel, spring en zing om deze vreugdevolle boodschap! Kijk allen toe in verwondering: de jongere zoon is weergekeerd, het verloren, gestorven kind is gevonden, ach, het gestorven lief is weer levend geworden!² De van nature met bloemen gesierde brink, platgelopen door het vee dat daar bijeen vergaard was, hij begint opnieuw te stralen in bovennatuurlijke schoonheid; het vee is weggeleid, en de mooie bloemen beginnen reeds te dringen, het hek is gesloten, en wat jou eigen was, het behoort jou weer toe. Daarom, hemels snarenspeel, laat je horen, maak je op voor een nieuwe reidans, dat men het vernemen kan in de hemelse hof en er daar geen steegje is waarin

¹ De Caladrius is een Perzich fabeldier. De witte vogel van al en beeld van Christus. De vogel kan o.a. voorspellen of een zieke mens sterven zal of genezen. Cfr. Konrad von Megenberg, in het *Boek der Natuur* (ed. Fr. Pfeiffer, Stuttgart 1861, onder nr. 32, pag. 173-174).

² Cfr. Luc. 15,11-32.

het niet weerklinkt. Verheug jullie des te meer: de liefdesgodin Venus is beroofd van haar hart, haar bevallig zomerse bloemenkrans is haar ontzegd, het vreugdebrenghend spel, voor haar is het verstomd.¹

Ach, valse wereld, ach, bedrieglijke, vergankelijke liefde, buig je hoofd! Wie zal je nu nog loven? Wie wil je nu nog voor je winnen met je hoffelijke innemendheid? Je lieflijke leidster, ze is verdwenen, en ze is geworden tot een gewaardeerde, goddelijke leidster. Hierover verheugen zich alle hemelen, en alle godminnende harten zeggen: 'Gloria tibi, Domine'², om de grote wonderen, die jij alleen, Heer, bewerkt in zoveel zondige, hulpeloze, vertwijfelde harten.

Ach, prachtige, heerlijke Heer, hoe stralend en minnelijk je toch bent in al je werken, duizendmaal minnelijker nog en lovenswaardiger ben je in ons, arme zondige mensen, die je waardig acht onverdiend jouw genade te ontvangen en tot je wil trekken. Heer, hoe waarlijk dit bij je past, al je werken te boven gaand, hoe overeenkomstig toch jouw goedheid! Ach, jij, minnelijk, grondeloos goed, met dit werk slijt de ijzeren berg van jouw strenge gerechtigheid.

Kom vandaag nog naar me toe, al jullie, die God zo minnelijk met genaden bedacht heeft, en laat ons het goed aanschouwen, het minnen en loven, ja, dat grondeloze goed van onze Heer en milde Vader! Ach, beminde God, aanschouw dit wonder: de harten, die eerder drek omarmden, Heer, jou minnen ze en omarmen ze nu met grondeloze begeerte; zij die gisteren nog verleidsters waren, vandaag zijn het predikers van jouw zoete minne. Heer, wonderlijk en aangenaam is het te vernemen: zij die door hun weekheid zichzelf nauwelijks verdragen konden, zij versterven zich nu, en ze gaan nieuwe wegen van grote

¹ Cfr. *Liber de planctu Naturae* van Alanus ab Insulis (Alanus van Rijsel), ca. 1120-1202, waar sprake is van een 'dubbelzijdige Venus', te weten de goede Venus, die de aardse liefde naar Gods wetten beheerst, en de slechte Venus, die aanzet tot wellust en onkuisheid. Seuse heeft hier dit laatste aspect op het oog. Zie ook: O. Lauffer, *Frau Minne in Schrifttum und bildender Kunst des deutschen Mittelalters*. Hamburg, 1947. Voor een bespreking van de terminologie en haar ontwikkeling - (geestelijke) liefde versus de (aardse) minne - in de middeleeuwse Duitstalige literatuur, zie: Walter Blank, *Die deutsche Minneallegorie. Gestaltung und Funktion einer spätmittelalterlichen Dichtungsform*. Stuttgart 1970 p. 114-117.

² 'Lof zij U, Heer.'

strengheid en doen minnelijk oefeningen, jou tot lof, allemaal om zich geheel en al met jou te verzoenen. Wie het eigen lichaam tot lief hadden, voor hen is het tot een vreemde gast geworden; zij die zich voorheen sierlijk opmaakten, om zich over te geven aan het liefkozen, ze bedekken zich nu om God te kunnen behagen; zij die voorheen toornig waren als de wilde wolven, ze zijn nu vergevingsgezind als zwijgende lammetjes; ach, zij die voorheen zo zwaar belast waren, vastgebonden met ijzeren ringen aan de droefheid en zwaarmoedigheid van een bestraffend geweten, ach, milde Heer, zie, nu stijgen ze bevrijd op boven alles wat de aarde hun maar bieden kan; ontlast en welgemoed in vrijheid, fladderen ze bevrijd het hemelse vaderland in, en ze vragen zich af, hoe ze ooit zo blind en onnadenkend tegenover die duistere nacht van de valse minne konden staan. Heer, waarover ik voorheen las, ik heb het nu ondervonden: dat wanneer wat lichaam is zich naar het geestelijke en wat van goede natuur is zich naar het eeuwige voegt, daar een grote vonk van jouw genadenrijke minne aan ontspringt. Ja, Eeuwige Wijsheid, deze verandering is teweeg gebracht door jouw rechterhand; Lieve Vrouwe van het hemelrijk, het zijn de werken van jouw grondeloze mildheid.

Hoor nu ook, mijn kind, hoe ik en jij, en zij die ons gelijken, zich gedragen moeten tegenover de beminde God. We moeten voortaan zo leven, dat niemand God van ons nemen kan, we moeten doen, alsof een nobele koning zijn keukenmeiden hoger dan zijn hofdames plaatste. Ach, hoe dankbaar zou de meid haar Heer omhelzen, hoe innig lief zou ze hem hebben, hoe hartelijk hem prijzen, en hoe onwaardiger ze hem was, des te minnelijker hij door haar gemind zou worden! We moeten ons louteren, onschuldige mensen tonen, en hierin allen overtreffen. Wat zij hem ook geven, laten wij hem het dubbele daarvan geven; hoe zij hem ook minnen, laten wij het duizendmaal inniger doen. Want zie: al die wijzen, waarmee we ons in onze dwaze dagen probeerden te onderscheiden van anderen in verfijndheid, om langs onze bekoorlijke manieren alle harten tot ons te trekken – nu moeten we er dag en nacht naar streven, alle harten te beteren en bovenal God te behagen.

Mijn kind, ach, weet je nog, in onze dwaze dagen, hoe goed het ons deed, wanneer men ons roemde boven de anderen, ons op

het oog had en ons liefhad, zoals we verhoopten! Ja, hoe goed doet het ons, wanneer ons nu het beminde Lief zo bijzonder liefheeft en op het oog heeft! Mijn kind, ach, herinner je, met hoeveel moeite aardse liefde gewonnen wordt, dat we hierbij soms zo door angst bevangen zijn dat we er vrijwel geen vreugde aan kunnen beleven – ach, billijk is het daarom, dat het ons ook nu soms zoveel moeite kost. Kijk, mijn kind, dit ene wens ik: dat de mensen die van hem geen ondervinding hebben, dat ze een vermoeden hebben, dat hun dit meer vreugde zal geven, dan wat ze nu ondervinden; ze geloven, dat niemand er beter aan toe is, dan wie met het rode aas naar de kromme haak¹ gelokt is. Ach, Eeuwige Wijsheid, minnelijk Lief, zouden al deze harten jou zien, zoals mijn hart jou ziet, elke vergankelijk liefde zou in hen verdwijnen! Heer, nooit zal het me nog verbazen, hoe vreemd het me voorheen ook toescheen, dat een grondeloos minnend hart slechts in jou en in niets anders – jij, diep water, grondeloze zee, diepe afgrond van alle minnelijke dingen – haar bestemming vinden kan. Heer, mijn Lief bovenal, waarom toon je je niet aan hen? Zie, Eeuwige Wijsheid, hoe de valse minnaars doen: wat bij hen onzalig, wanstaltig en gebrekkelijk is, dat verbergen ze ijverig, Heer, maar wat door hen gestolen is aan schoonheid en zaligheid, dat laten ze nadrukkelijk zien; en het zou hun verdriet doen, dat ook maar iets van wat hen lief is, niet het oog van hun lief zou treffen; en hoe ze het ook keren of wenden, ach, niets anders zijn ze dan een zak vol drek. En dan denk ik: ach, zou iemand die uiterlijke schil van je aftrekken, hoe zou de waarheid zich dan tonen, welk gedrocht zou men in je ontwaren! Maar jij, bemind Lief, Eeuwige Wijsheid, wat minnelijk aan je is, dat verberg je en wat je moet lijden, dat toon je; het bittere toon je, het zoete bewaar je. Ach, bemind, teder Lief, waarom doe je dat?

Ach, beminde Heer, sta me toe, mag ik, zondige mens, jou een kleinigheid zeggen, waarlijk Heer, ik kan het niet voor me houden. Ach, bemind Lief, had je me toch lief! Ach, Heer, Heer, heb je me lief? Help me, kon ik toch jouw lief zijn! Ach, gelooft iemand op heel het aardrijk, dat de beminde Heer mij liefheeft? Mijn ziel spreekt ervan, en ach, mijn hart roert zich in me, wanneer ik hoop bespeur, dat je mij liefhebt. En raak ik vervuld van

¹ Bedoeld is: een vishaak.

een dergelijke gedachte, ach, hoe opgewekt word ik dan, men kan het aan mijn gedrag merken, zou men erop letten; alles in mijn binnenste, het smelt van oprechte vreugde. Kijk, Heer, kon mij gebeuren wat ik wenste, het allerhoogste, begeerlijkste en zaligste wat mijn hart en ziel bedenken kon, zou zijn, dat jij mij bijzonder liefhad, en ach, dat jij lieve Heer, jouw blik bijzonder liefdevol op mij zou vestigen. Zie, al jullie harten, zou dat niet de hemel zijn? Jouw ogen, Heer, hun schittering overtreft die van de zon, ach, hoe zoet jouw goddelijke mond voor wie hij zich opent, jouw lichtende wangen, van goddelijke en menselijke natuur, jouw mooie gestalte, die elke aardse wens te boven gaat! Hoe meer men je ontbloot van elke materie, hoe minnelijker men jou in loutere, vreugdevolle heerlijkheid aanschouwen kan; hoe dieper men alle zaligheid, pracht en schoonheid in haar onpeilbaarheid volgen wil, hoe overvloediger men het in jou, teder Lief, zal vinden. Zie, niets dat liefvallig en aantrekkelijk is, bij geen mens hoe minnelijk ook, of het wordt op volmaaktere wijze en duizend maal minnelijker in jou, bemind Lief, gevonden. Nu dan, kijk, al jullie harten, aanschouw hem, en zie: Talis est dilectus meus, zo minnelijk is mijn zoete Lief¹ en hij is mijn HARTELIEF!!² Dit is wat jullie weten moeten, jullie, dochters van Jeruzalem! Kom ons te hulp, God; hoe zalig hij wiens lief jij bent en zo voor eeuwig zich bekennt!

¹ Hoogl. 5,16.

² Zie ook in de *'Vita'*, hoofdstuk 41.

Brief 6: Hoe een mens onbevreesd moet blijven, wanneer het sterven nadert.

Absalon, fili mi, quis mihi det, ut ego moriar pro te?¹

Een van de liefste geestelijke dochters van de dienaar was stervende, en toen hij hoorde dat ze sterven moest en dat ze bevangen werd door grote doodsangsten, toen troostte hij haar met de volgende brief:

Mijn kind, wie staat het mij, een trouwe vader, toe, te mogen sterven in jouw plaats, mijn lief, welgeslaagd kind? Al sterf ik niet naar het lichaam, in mijn hart toch sterf ik met het beminde kind van mijn hart. Met mijn lichaam ben ik ver van je vandaan, voor je sterfbed echter staat mijn hart, vol van bittere tranen en met toegenegen weeklacht. Reik me je verzwakte hand, en zou het zijn, dat God je ontbiedt, wees standvastig in het christelijk geloof en sterf opgewekt. Wees opgewekt, want je mooie ziel, die puur, verstandig en godvormig is, ze zal uit de beklemmend kwellende kerker verlost worden, en voortaan ongehinderd haar zaligheid in opgewektheid mogen genieten, want het is God zelf die zegt: 'Geen mens die mij zien zal en leven.'²

Eén ding is het, wat zich in menig onwetende mens opdringt in het uur van zijn dood, en hem het sterven zwaar maakt, namelijk: wanneer hij zich de jaren die achter hem liggen in ijdele ledigheid doorgebracht, voor de geest neemt, dan treft hij zich tegenover God aan als een groot schuldenaar, en als iemand die in dit laatste uur niet weet wat hem te doen staat. Ik wil je een zeker pad tonen, vanuit de Heilige Schrift en de waarheid, waarop je hieraan ontsnappen kunt, in zekerheid.

Heb je in je levensdagen ooit zonde gedaan – slecht weinig mensen die dat niet deden – wees daarover dan niet al te bevreesd in het uur van je dood. Heb je de laatste sacramenten, indien mogelijk, op de juiste wijze ontvangen, doe dan dit ene: neem de crucifix, houd hem voor je ogen, kijk ernaar en druk hem aan

¹ 2 Kon. 18,33. '*Absalom, mijn zoon, wie toch deelt me toe, te mogen sterven in jouw plaats?*'

² Ex. 33,20.

je hart, buig voorover tot de bloedende wonden van zijn gronddeloze barmhartigheid, en bid hem, dat hij met de van bloed doorweekte wonden al je misstappen in zijn goddelijke kracht afwast hem tot lof en jou tot hulp; en vertrouw op wat ik zeg: naar christelijk geloof, dat niet misleiden kan, mag je er vast op vertrouwen, dat elke hindernis dan helemaal van je genomen wordt en je opgewekt sterven mag.

Er is nog iets, waaraan je in je stervensuur moet denken, om de dood des te beter te kunnen verachten. Kijk, er is een land, waar volgens de gewoonte, wanneer een mens geboren wordt, alle vrouwen bij elkaar komen om te jammeren en te huilen en veel misbaar te maken, wanneer er echter iemand sterft, dan lachen ze en ze zijn vol vreugde; en daarmee willen ze zeggen, dat niemand weet van de grote ellende die zovele mensen te wachten staat, en daarom huilen ze, en wanneer door de dood een einde komt aan al die ellende, dan zijn ze blij. Wie dit goed doordent, hij kan de geboorte van een mens in deze ellendige wereld heel goed een dood noemen, vanwege de nood en de arbeid die hem bereid is; en de lichamelijke dood mag wel genoemd worden een nieuwe geboorte door het wegvallen van het neerdrukkende lichaam, en het onbekommerd ingaan in de eeuwige zaligheid.

Wiens ogen nu geopend zijn, en voor wie deze waarheid duidelijk is, hem valt zijn dood des te lichter; wie dit niet kan inzien, zijn geweeklaag zal groter zijn en de onkenbare dood zal voor hem des te zwaarder zijn. Kijk, hoeveel ellende er in deze wereld is, en ook hoeveel lijden en angst en nood overal, waarheen men zich ook keert! Al ging het slechts om de angst voor lichaam en ziel, en de wankel onbestendigheid van deze wereld, we moesten verlangen weg te gaan. Voordat de mens iets goeds overkomt, treffen hem tien kwade dingen. Menig mens, werd hij ernaar gevraagd, zou zeggen: 'Nooit heb ik op deze aarde ook maar één goede dag gehad.' Vol van valstrikken, valsheid en ontrouw is de wereld, niemand kan zich verlaten op een ander, want iedere mens is op zoek naar eigen gewin. Ziet iemand hierin een reden om lang te willen leven, teneinde zijn loon te vergroten, men dient zich af te vragen, of zijn loon of zijn grote schulden hier dan zwaarder zullen wegen. Genoeg loon heeft hij ontvangen, die het minnelijke, zachte aangezicht van Onze-

Lieve-Heer voor altijd zal aanschouwen, en ach, bij het lieve, hemelse gezelschap wonen zal. Al doet het stervensuur pijn en is het bitter, ooit zal het er toch zijn; te moeten sterven, niemand die hier ooit van ontheven werd. Wie hierop vandaag niet voorbereid is, die kan morgen nog minder voorbereid zijn: hoe langer het duurt, hoe erger het wordt. Er worden meer mensen gevonden die achteruitgaan, dan mensen gevonden worden die vooruitgaan. Al is de nabijheid van de dood nog zo bitter, toch maakt hij aan alle bitterheid een einde.

Daarom, mijn kind, hef hart, handen en ogen op naar het hemels Vaderland, groet het met het verlangen van je hart en geef je over aan Gods wil. Laat het allemaal los: wat hij je toebedeelt, of het nu sterven is of leven, neem het aan van God als het beste, want voor jou is het ook het beste, zelfs als je het nu nog niet inziet. Wees niet bang, de heilige engelen zijn bij je en ze omgeven je; de milde, barmhartige God hij wil je op vaderlijke wijze van je nood afhelfen, wilde je slechts op zijn goedheid vertrouwen. –

Toen deze troostvolle brief aan de dochter gegeven werd, toen was ze verheugd en liet hem zich tweemaal voorlezen; en toen ze de genadevolle woorden hoorde, werd haar hart hierdoor op een of ander wijze verkwikt en de doodsangsten verlieten haar; ze gaf zich vrijwillig over aan Gods wil, en op een zeer heilige wijze stierf ze.

Brief 7: Hoe zich een mens die leiding geeft gedragen moet.

Cristus factus est pro nobis obediens usque ad mortem.¹

Wie weerstreeft, bij wat hij in gehoorzaamheid doen moet, die maakt zich zijn leven zelf zwaar, want weinig gedaan onwillig, is erger dan veel gedaan willig. Daarom, omdat dit ambt door een verordening van God, van wie alle macht afkomstig is, zoals Sint-Paulus zegt², u is toegevallen, zonder dat u het nastreefde, vervul het daarom zo, dat God er niet door onteerd wordt en u niet openlijk dwaalt.

Het zal u deels ongemak geven, waardoor u het ambt niet graag vervult; want waar u hulp en raad zoekt, vindt u droefheid en radeloosheid; waar u gehoorzaamheid verwacht, vindt u wrevelige weerstand. Daarom, moet men in deze tijd ambtshalve leiding geven en dienstbaar zijn en wil men het goed doen, dan is dat geen gemakkelijke opgave, het is een leven vol kwellingen. Daarom, neem dit kruis op uw rug, voor hem die het zware kruis op zich nam voor u, en toon nedermoedigheid, wanneer het van u verlangd wordt, en klaag niet over uw onvermogen en onkundigheid; wanneer u hebt gedaan wat in uw vermogen ligt, bent u verontschuldigd, zelfs al was het niet het beste.

Heb in alles meer God op het oog dan het aardse nut, en sta niet toe, wanneer u het verhinderen kunt, dat ook maar iemand van uw kudde schade zal oplopen aan zijn ziel. Wees onpartijdig in uw besluiten, opdat vriend en vijand gelijke lasten dragen, het zal de vrede bevorderen. Geef streng leiding aan de jongeren, want slecht opgevoede jeugd maakt geestelijk leven onmogelijk.

Toon u mild in uw strengheid, en gebied meer door liefde dan door tucht. Wat uw krachten te boven gaat, leg dat voor aan uw meerdere; en kunt u niet bijten, dan blaf maar. Bent u niet in staat overal de geestelijke tucht te bewerkstelligen, zie er dan toch op toe, dat ze onder uw leiding niet verslapt of ernstig

¹ Fil. 2,8. *'Hij (Christus) heeft zich vernederd en is gehoorzaam geworden tot de dood.'*

² Rom. 13,1.

geschonden wordt. Wanneer men een kapot en oud kleed niet wil verstellen, dan zal het spoedig helemaal versleten zijn. Vergaat het geestelijke, het aardse zal snel volgen. Wie geen aandacht heeft voor de geringe, zal tot de grotere dwaling vervallen.¹

Wees een goed voorbeeld voor uw ondergeschikten, en onderwijs eerder door werken dan met woorden. Wees voorbereid op dit ene, want gebeuren zal het: wanneer u zich beijvert het allerbeste na te streven, in alles, het zal worden gezien als het ergste dat u te geven hebt; en degenen, die u het allermeeft uw deugdzame aandacht schenkt, ze zullen u vervolgens met ondeugd belonen. Niemand die het iedereen evenveel naar de zin kan maken; streeft u dit toch na, dan doet u God en de waarheid tekort. Het gescheld van boze mensen is de beloning voor goede mensen.

Zorg ervoor, dat u overmoedige samensholing en uiterlijke, schadelijke vriendschappen krachtig breekt. Doe het uwe, en wees vrij. Wee het klooster, waar deze twee inbreken! Onvrede zal er heersen, en uiteindelijk zal het zijn naam verliezen. U zegt: pak ik dat aan, dan zal onvrede mijn deel zijn. Ik zeg: zalig is de onvrede, want de onvrede baart de eeuwige vrede. Wee degenen, die het allemaal maar toelaten en de vrede van hun hart hierin zoeken! Hierover zegt Jesaja: 'Pax, pax, et non est pax'²; oftewel: 'Ze zeggen vrede, vrede, en toch is het geen vrede.' Ze zoeken gerieflijkheid, wensen vergankelijk eer, en ze kopen die onder verlies van alle geestelijke eer. Wee hun, want ze hebben hun loon hier al ontvangen!³ U echter, mijn dochter, u moet zo niet handelen. Zoek Gods lof en eer, zoals de lieve Christus de eer van zijn eeuwige Vader zocht⁴; en het was hierom dat hij zich liet kruisigen. U klaagt zo overvloedig, hoewel het bloed u niet eens uit de geslagen wonden het aangezicht afloopt, zoals het bij de martelaren het geval was. Vroeger zochten de alldappersten uit voor deze ambten, niet degenen die het hunne zochten.

¹ Cfr. Sir. 19,1.

² Cfr. echter: Jer. 6,14 en 8,11.

³ Cfr. Mat. 6,2.

⁴ Cfr. Joh. 8,49.

U wenst rust voor bespiegeling en voor beschouwing; Sint-Gregorius zegt, dat volmaakte tucht voldoende moet zijn voor beide, waarbij alles welgeordend is.¹ Maar helaas, omdat u nog niet zover bent, neem daarom uw geringheid in ogenschouw en hoed u voor hoogmoed! Gedenk wie u bent, en hoe snel u verdwenen zult zijn. Daarom, wanneer u iemand wil berispen, berisp uzelf dan als eerste.

U moet ernaar streven, om kwaad met goed te overwinnen. De ene duivel drijft de andere niet uit. Laat uit een zacht hart harde en zachte woorden opkomen, naargelang de omstandigheden het verlangen.

Het bevorderen van de dienst aan God zij u bovenal aanbevolen. Vergeet ook uzelf niet; keer elke dag meerdere malen tot uzelf in, tweemaal in het bijzonder, namelijk laat op de avond en vroeg in de ochtend; zoek uzelf dan en vergeet even al het andere, en ga op tot God en ontvang al uw verdriet en lijden in hem, en om zijnentwil, om het met hem te overwinnen op een wijze die alles goed maakt. Dat kleine uurtje, het zal de hele dag vergelden.

Volmaaktheid wordt niet gevonden in het ondervinden van troost, het betekent het opgeven van de eigenwil voor Gods wil – of deze nu bitter is of zoet – en het onderdanig zijn aan een mens die de plaats van God inneemt, in deemoedige gehoorzaamheid. In die zin was me dorheid liever, dan toevloeiende zoetheid zonder gehoorzaamheid. Dit werd ons voorgedaan in de edele gehoorzaamheid van de Eeuwige Zoon, die in bittere dorheid werd volbracht.

Ik zeg dit niet, opdat u dit, zoals velen doen, moet nabootsen, maar opdat u dit juk geduldig dragen zult en dit zult doen zo goed u kunt. Zou het deze niet zijn, een andere, zwaardere last zou u wellicht te dragen hebben. De Heer, waar al uw inspanning op gericht is, hij, die het u heeft toegeworpen zonder uw toedoen, en die het beste met u voor heeft, hij zal u daarin tot steun zijn, hem tot lof, en uw eeuwige zaligheid indachtig.

¹ Gregorius de Grote, *'Regula pastoralis'* (Herderlijke Regel), 2.5.

Brief 8: Hoe een mens doen moet als hij goddelijke zoetheid ondervindt.

Aan Elsbeth Stagel.

Annunciate dilecto, quia amore languo.¹

Zat voor een wijnkelder een mens die zijn dorst naar hartenlust gelest had, en stond een andere op de dorre heide naast een wilde jeneverbes², om er dorstig bessen te plukken, teneinde kortademige mensen te genezen – vroeg dan degene die zijn dorst goed gelest had aan degene met de droge mond, hoe te dansen bij het zoete snarenspeel, dat het wijndrinken begeleidde, hij zou hem antwoorden en verontwaardigd zeggen: ‘Hij moet wel dronken zijn; hij denkt dat het ieder te moede is als hem; mij is het zo niet te moede, ons beweegt iets anders. Op het verzadigd lijf staat een vrolijk hoofd.’³

Mijn kind, dit is het wat ik je zeggen kan, naar aanleiding van het bericht dat je me liet toekomen, waarin je vertelde, dat er diep van binnen een fakkel ontvlamd is in je hart van oprecht verlangen en brandende liefde tot de minnelijke, Eeuwige Wijsheid, en van het nieuwe licht en de onbekende wonderen, die dat in je bewerkstelligt; en hoe je hart hierbinnen een zoete pijn heeft ondervonden en een zalig versmelten en een zinsverruking, iets wat in woorden niet te vatten is; en dat je richtlijnen verlangt, hoe hem hierbij zo liefdevol mogelijk tegemoet te treden, en hoe je je bij deze wonderen te gedragen hebt.

Dochter, een mateloze vreugde staat op in mijn hart, omdat de minnelijke God zich zo minnelijk toonde en jou en enkele anderen laat ondervinden wat ik in woorden zo vaak heb willen zeggen: dat hij echt zo minnelijk is; en opdat alle harten dat net zo mochten ondervinden, graag zou ik hiervoor dorstig willen blijven. Vol verwondering ben ik, dat je in een paar jaar al zo ver gekomen bent; het is het gevolg van je volledige ommekeer tot

¹ Hoogl. 5,8. ‘Zeg aan mijn lief, dat ik ziek ben van liefde.’

² De jeneverbes werd als geneesmiddel tegen allerlei ziektes gebruikt. Zie hier: Konrad von Megenberg, in het ‘*Boek der Natuur*’, ed. Fr. Pfeiffer, Stuttgart 1861, onder nr. 20, ‘*von dem kranwitpaum*’, pp. 325-327.

³ Betekenis: met een volle maag is het goed stappen.

God en het geheel en al wegkeren van alle dingen en van de grondeloze ernst en de lichamelijke pijn, waarmee je je oude leven achter je gelaten hebt en je al die dingen onder je voeten verplet hebt.

Een mens die voor de eerste keer wijn drinkt, is erg gevoelig voor zijn inwerking; en ik neem aan, dat jou zoiets overkomen is vanwege de heldere, zoete liefde van de Eeuwige Wijsheid, die jou zo krachtig gegrepen heeft.¹ Maar het kan ook betekenen, dat God je aanlokken wil, en je snel wil heenvoeren tot de grondeloze bron, waaruit je nu een druppeltje geproefd hebt²; het kan echter ook betekenen, dat hij aan jou zijn wonderen tonen wil, naar de overvloed van zijn goedheid. Handel dan zo, dat je uitziet naar zijn wil, zonder eigen genoeg na te jagen. Wees dan niet bevreesd: het is allemaal van God afkomstig, het lokaas van Gods liefde in de ziel is het; ja, zo gaat dat eenmaal, zo moet het zijn. Maar geef acht op je lichamelijke krachten, dat je hierin niet al te zeer verteerd raakt. Het kan ook gebeuren, wanneer het zich aandient, dat het je voor een groot deel ontgenomen wordt, en dat je op een nog innigere trede geraakt.

Het mooie visioen, dat je op de heilige kerstdag ten deel viel, en dat je toonde, hoe helder en minnelijk de Eeuwige Wijsheid op vreugdenrijke wijze verenigd was met de ziel van de dienaar, en waarin deze gezegd werd, dat hij een vreugdevolle dienaar van de Eeuwige Wijsheid zijn mocht – het heeft ervoor gezorgd, dat ik diep heb moeten zuchten, want zijn minnaar kan ik mij niet noemen. Mij dunkt, ik ben zijn voerman, en ik rijd, kleren opgeschort, door de poelen, om de mensen uit de diepe poelen van hun zondige levens tot de schoonheid te voeren; en daarom wil ik tevreden zijn, wanneer hij me een stuk roggebrood in de hand stopt. En toch, er is iets dat ik je vertellen moet over de Beminde, iets wat hij me innerlijk, hoe vaak weet ik niet, ten deel liet vallen.

Een klare ochtend, waarop men het blij gezang van de Vaderlijke schittering der Eeuwige Wijsheid zou gaan aanheffen in de

¹ Over de '*jubilatio*': zie ook hfdst. 50 van de *Vita*.

² Zie ook: *BdEW*, hfdst. 12.

mis: Lux fulgebit¹, die ochtend bevond de dienaar zich in zijn kapel, en verzonken was hij in de stilte van zijn uiterlijke zinnen. Hij kreeg een visioen, waarin hij zag hoe hij heengevoerd werd naar een koor, waar men de mis zong.² In dat koor bevond zich een grote hemelse heerschaar, door God daar heengezonden, om er een zoete melodie te zingen vol hemelse tonen. Dat deden ze, en ze zongen een nieuw, opgewekt gezang, door hem nooit gehoord, en zo zoet was het, dat hij dacht, dat zijn ziel versmelten ging van zuivere vreugde. En vooral het Sanctus werd zo heerlijk gezongen, dat ook hij het aanhief, en hij met hen meezong. Toen men bij de woorden kwam: Benedictus qui venit³, toen was het dat hun stemmen aanzwollen, en dat de priester het Lichaam van de Heer in de hoogte hief. Hem zag de dienaar aan, zich deemoedig overgevend aan zijn ware lichamelijke aanwezigheid, en het was, alsof er iets van een minnelijk waarneembare glans van Hem uitging, die zijn ziel binnendrong; onuitsprekelijk is het voor welke tong ook. En hierdoor werd zijn hart en zijn ziel zo vervuld door een nieuw, brandend verlangen en een innerlijk licht, dat het hem van al zijn krachten beroofde: het was alsof hart zich hier met hart op een wijze verenigde, die zintuigen te boven gaat. En hij geraakte aldus in een vervlotenheid van zijn ziel, waar hij geen lichamelijke gelijkenis voor vinden kon. Toen hij zich zo krachteloos toonde en zwak, toen lachte de hemelse jongeling, die bij hem stond, niet eerder door hem opgemerkt. Toen zei de dienaar tegen hem: 'Ach, waar lach je om? Zie je niet, dat ik op het punt sta te bezwijken door zwakte en brandend verlangen?' En met die woorden zeeg hij ter aarde neer, als een mens door onmacht bevangen.⁴ En terwijl hij neerzeeg kwam hij weer tot zichzelf en opende hij de ogen; vol tranen waren ze, vol lichtende genade zijn ziel. Hij ging naar het altaar, waar het Lichaam van Onze Heer zich bevond, en in zichzelf hief hij het gezang aan: Benedictus qui venit, terwijl de geestelijke tonen in zijn ziel nog weerklonken.

¹ 'Het licht zal schijnen.' Begin van het Introïtus van de tweede mis op Kerstmis, gezongen bij het aanbreken van de dag.

² Cfr. Brief 20 *GrBrB*: *Annunciate delectio, quia amore langueo*.

³ 'Gezegend, Hij die komt.'

⁴ Het ervaren van heftige emoties kan leiden tot een vasovagale syncope (flauwvallen), zoals hier waarschijnlijk het geval is.

Brief 9: Hoe een mens in God zijn hartevrede moet zoeken.

In omnibus requiem quaesivi.¹

Zo spreekt de Eeuwige Wijsheid: 'In alles heb ik de rust voor mezelf gezocht, en verdwaalde mensen heb ik geleerd, hoe ze op hun grillig levenspad rust kunnen vinden, voor zover dat dan mogelijk is.'

En, hoewel de waarheid in zichzelf louter is en puur, toch, door de eigenheid van onze natuur, het is ons zo aangeboren, moeten we haar vatten naar beeldende gelijkenis, totdat het afgeleefde lichaam wordt afgelegd en het gelouterde oog van de verstandelijke ziel onverhuld in het eeuwige zonnerad geplaatst wordt; tot dan gaan we tastend rond als blinden, om ons heen grijpend zonder te weten waar of hoe. Bezitten we dan een keer waarheid, dan weten we niet dat we haar bezitten, en we handelen als iemand die zoekt naar wat hij in zijn hand houdt. Geen mens levend in de tijd die hier vrij van is, want het is een nagalm van de erfzonde.²

Zoals ik het begrijp, is het een verlangen van een godzoekende ziel, om er achter te komen wat God het allerliefst van haar wil, en te weten wat haar minnelijk en bevallig maakt voor hem, opdat hij een bijzondere liefde en genegenheid en vertrouwelijkheid aan haar schenken mag; een waarlijk minnelijk gemoed komt er vaak toe, de dood te willen lijden, om maar van dit ene, bij alles wat voorvalt, een helder inzicht te kunnen winnen. Dit

¹ Sir. 24,11. 'In alles heb ik rust gezocht.'

² Zie voor een reflectie op de moeilijkheden die dit oplevert voor zijn 'mystagogische methode' ook *hfdst. 53* van de *Vita*. Cfr tevens: *Horologium*, 1,6. (ed. Künzle: p. 422, rg. 20-25). *Maar ik vraag je, mijn geliefde, waarom toch pleeg je je aan gaande je liefde zo vaak te vergelijken met de dingen van het lichaam, wanneer je, volgens je eigen woorden en overeenkomstig de mening van alle goede filosofen, lichaam noch lichaamsgebonden vermogens bezit?* DE WIJSHEID: *Het menselijk intellect kan de waarheid van de hoogste dingen naar hun enkelvoudigheid genomen, niet bevatten. Daarom is het noodzakelijk om hen langs beelden en gebruikelijke gelijkenissen aan te reiken.* [Sed obsecro te dilecte mi, quid causae est quod tam crebro rebus te corporalibus in amore tuo comparare consuevisti, cum tamen secundum verba tua et secundum sententiam omnium bene philosophantium, nec corpus sis nec virtus in corpore? SAPIENTIA: Rerum altissimarum veritates in sua simplicitate acceptas intellectus humanus capere non potest ; et ideo necesse est eas tradere per imagines et consuetas similitudines.]

verlangen maakte dat de trouwe Abraham zijn land verliet¹, weg van zijn lieve vrienden; waarheen wist hij niet, en ver weg zocht hij God, om hem nabij te vinden. Dit heeft alle uitverkoren mensen aangetrokken en bewogen, vanaf het begin van de wereld tot op de dag van vandaag, en zo zal het altijd zijn; want het verwachtingsvolle liefdesspel trekt sterker aan dan geen magneet ooit ijzer aan kan trekken, en het bindt vaster dan duizend koorden kunnen. Gelukkig hij, wie ooit geboren is, die het vindt en zich nooit meer hiervan afkeert!

Ja, hierover valt me nu een leerspreuk in, ik las hem in de school der filosofie; ik las hem daar wel, maar begrijpen deed ik hem niet. De hoge meester zegt het volgende: de alomvattende heerser, de eenvuldig zijnde, hij beweegt alle dingen en zelf is hij onbeweeglijk.² Hij beweegt zoals een begeerlijk, minnelijk lief het doen moet: het hart laat hij sneller kloppen en begeerten wekt hij op, zelf is hij daarbij als het onbeweeglijk doel, waar begeren en streven van alle zijnden op gericht staan. Maar beweging en loop zijn ongelijk: de loop der hemelen laat de mier kruipen, het gezwinde hert lopen, en de wilde valk vliegen. Hun wijze is ongelijk en toch zoeken ze allen slechts dit ene doel, namelijk het rustpunt van hun wezen, dat uitvloeit uit hun liefdesbestemming, het eerste wezen. Dit 'gelijke' vinden we te midden van dat grote 'ongelijke' dat men onder de godsvrienden aantreft, die toch allemaal ontvankelijk zijn voor hetzelfde goed; want de ene gaat voort in grote soberheid, de ander ijlt heen in een loutere afgescheidenheid, weer een ander stijgt op tot hoge beschouwing – ieder waarheen hij getrokken wordt. Wat voor allen de naaste bestemming moet zijn, dat wordt geopenbaard in de Schrift; wat voor ieder afzonderlijk hierbinnen geldt, wat onderscheidend is en bij iemand passend, dat is moeilijk te zeggen. Allerhand beproeven, zoals Paulus zegt³, eigen bevinding, zoals Sint-Gregorius zegt⁴, goddelijke verlichting, zoals Dionysius zegt⁵, helpen de mens rust te vinden. Lichamelijke tucht helpt een beetje, wanneer het niet overdreven wordt; maar waarlijke gelatenheid in alle dingen, in wat we weten en

¹ Cfr. Gen. 12,1-4; Heb. 12,8.

² Aristoteles, *Metaphysica*, XII, 7.

³ Cfr. 1 Tess. 5,21.

⁴ Cfr. Gregorius de Grote, *Moralia in Job*, VI, 57.

⁵ Cfr. Dionysius Areopagita, *Theologia Mystica*, I.

bij wat we niet weten, in onderworpenheid aan de verheven wil, die alle dingen kent, dat helpt de mens de wilde baren uit en laat hem vrede vinden in alle dingen, wanneer hij deze in de juiste ordening vatten kan.

Er was eens een mens, die met iets begonnen was, dat hij wilde afmaken, God tot lof. Er werd hem gevraagd, of hij wel wist of het Gods wil was. Hij zei: 'Nee, ik wil dat ook helemaal niet weten, ik heb het liever zo; want zou ik hiervan weet hebben, dan zou dat mijn eigen zelf te veel geestelijk genot brengen, nu betekent het alleen onderwerping.'

Een wijze mens moet zijn innerlijk niet opgeven voor uiterlijke dingen, noch uiterlijke dingen weghouden van zijn innerlijk; hij moet zichzelf met uiterlijke werken in heilig verlangen bezighouden, opdat hij snel weer geraken zal in wat binnen is, en in zijn innerlijk moet hij zo gelaten zijn, dat hij recht kan doen aan wat uiterlijk is, wanneer het daarvoor de juiste tijd is. En zo gaat hij uit en gaat hij binnen, en in alle dingen vindt hij zijn rust, overeenkomstig de onderwijzing van de Wijsheid¹, door wie zijn ziel gevoed wordt, zoals Christus zei².

Ik schrijf u dit, opdat u, die God in een ver en vreemd land gevolgd bent, hem in het nabije als in het verre zult kunnen vinden, want in alle dingen kan hij zijn woning hebben. Ik ken een mens, die te midden van zijn ellendige lijden, eens ging tot onder de crucifix van de verworpen Christus; toen, van omhoog, antwoordde deze hem in zijn innerlijk, en hij zei: 'Ontbeer daarom liefde, opdat je mij tot lief zult hebben, wees daarom geminacht, opdat je mij tot lof zult zijn, wees daarom onwaardig bevonden, opdat je mij tot eer zult strekken.'

¹ Cfr. Sir. 24,11.

² Cfr. Joh. 10,9.

Brief 10: Over meerdere zaken, behorend bij de volmaaktheid.

Estote perfecti!¹

Zo spreekt de Eeuwige Wijsheid tot zijn uitverkoren jongelingen, die naar volkomen leven streven: 'Wees volmaakt!'

De lichtende Dionysius, in het boek 'de hemelse hiërarchie', zegt, dat de engelen van de lagere koren door die van de hogere worden gelouterd, verlicht en vervolmaakt; en dat het allemaal gebeurt door de uitstralende schittering van de overwezenlijke zon, wier hoge uitstraling allen treft met nieuwe, inlichtende waarheid.²

De beeldgelijkenis hiervan treffen we in de tijd aan in vele mensen. De reiniging wordt verkregen met het uitdrijven van alles wat creatuur of creatuurlijk is, wat dwalend is in afhankelijkheid, begeerte en bekommernis; alles wat de mens op geen enkele wijze tot hindernis mag zijn, ja, al was het de hoogste geest van de Seraphim, of de heilige Sint-Johannes, of creatuur van welke aard ook: men moet het verlaten. Het zou kunnen, dat goede mensen door deze zaken in verwarring worden gebracht, zelfs al handelden ze met goede bedoelingen; maar niet bij alles volstaat een goede bedoeling. Onze Heer gaf ons in vroegere tijden geboden door de woorden van de milde Mozes, en zei: 'Wat gerecht is en goed, voer dat rechtvaardig en op de juiste wijze uit'³, anders zal recht tot onrecht verworden.

Na de reiniging volgt licht en waarheid, want waarheid is een licht, dat de donkere duisternissen van onwetendheid verdrijft. En het licht, deels met middel en deels zonder middel ontvangen, zal de ziel in vreugden vernieuwen en haar vervullen van goddelijke vormen. Hoe meer dat een mens op aarde ten deel zal vallen, hoe meer hem al het aardse ontvallen zal; en het onvergankelijke kleed van het toekomstige, alijdurende licht zal steeds meer het zijne worden, en al het aardse hem tot last.

¹ Mat. 5,48. 'Wees volmaakt!'

² Dionysius Areopagita, *De caelesti hierarchia*, VIII, 1; VII,2-3; IV,3.

³ Cfr. Deut. 16,20.

En hieruit ontspringt ware volmaaktheid, die bestaat uit de vereniging van de hoogste krachten van de ziel met de oorsprong der wezenheid in een verheven beschouwen, in vurige liefde en het zoete genieten van het hoogste Goed, voor zover ons zwakke, aardgebonden lichaam dit aankan. Maar omdat de ziel vanwege het zwakke aardgebonden lichaam, dit zuiver Goed op ontbeelde wijze niet blijvend in puurheid kan aanhangen, daarom moet ze over een beeld beschikken, dat haar weer hierbinnen terug kan leiden. En het beste dat mijns inziens hiervoor geschikt is, is het minnelijk beeld van Jezus Christus; want dan heeft men God en mens, degene, die alle heiligen geheiligd heeft, en men treft hier leven, ja, het hoogste loon en meest verheven gewin. En wanneer een mens naar dit beeld gebeeld wordt, dan wordt hij als door Gods Geest overbeeld in de goddelijke heerlijkheid van de hemelse Heer, van klaarte tot klaarte, van de klaarte van zijn tere mensheid tot de klaarte van zijn godheid.¹ Hoe vaker we hem minnelijk aanschouwen met ogen vol verlangen en hoe meer we heel ons leven naar zijn beeld vormen, des te edeler we in de eeuwigheid de zaligheid van zijn wezen zullen genieten.

¹ Cfr. 2 Kor. 3,18.

Brief 11: Hoe een mens de goddelijke naam 'Jezus' in toewijding moet gedenken.

Pone me ut signaculum super cor tuum!¹

De eeuwige God verlangt van de reine ziel deze ene gave; hij vraagt namelijk: 'Zet mij als een zegel op jouw hart!'

Een ervaren godsvriend moet altijd een goed voorbeeld of een spreuk hebben om er in zijn zielemond op te kunnen kauwen, opdat zijn hart ervan ontvlammen zal naar God; want het hoogste waartoe wij in de tijd geraken kunnen, dat is vaak aan het goddelijk Lief te denken, ons hart vaak naar hem te laten opgaan, vaak over hem te spreken, zijn minnelijke woorden in ons op te nemen, voor hem alles te laten of te doen, en niemand dan alleen hem lief te hebben. Laat ons oog hem minnelijk aanschouwen, ons oor zich voor zijn woorden openen, ons hart, onze zinnen en ons gemoed hem minnelijk omhelzen. Wanneer we hem vertoornen, moeten we hem om vergeving vragen; wanneer hij ons op de proef stelt, moeten we hem verduren; wanneer hij zich verbergt, moeten we het beminde Lief zoeken, en hiermee niet ophouden, totdat we hem vinden, keer op keer; wanneer we hem vinden, moeten we hem teder en waardig bij ons houden. Of we nu staan of gaan, of we eten of drinken, altijd, als een gulden borstsieraad, moet dit IHS² op ons hart getekend staan. Kunnen we anders niet, laat ons hem dan met de ogen in de ziel drukken; zijn tedere naam moeten we in onze mond laten rondgaan, en ons waken zal zo geheel op hem gericht zijn, dat we ervan dromen in de nacht. Spreken we met de profeet: 'Ach, beminde God, jij, Eeuwige Wijsheid, hoe goed toch ben je voor de ziel, die jou zoekt, en wier verlangen alleen naar jou uitgaat!'³

Zie, dit is de beste oefening voor jullie om te doen; want het ijverig gebed is de kroon op elke oefening, en al het andere moet hierop gericht staan als op zijn doel. Wat doet men in de hemel anders dan het beminde Lief aanschouwen en minnen, minnen

¹ Hoogl. 8,6. 'Zet mij als een zegel op jouw hart!'

² Monogram voor het woord 'Christus'.

³ Cfr. Klaagl. 3,25.

en loven? Daarom, hoe liefdevoller we het goddelijk Lief aan ons hart drukken, hoe vaker we het aanschouwen, en hoe inniger we het met de armen van ons hart omhelzen, des te minnelijker we zowel hier als in de eeuwige zaligheid door hem omhelsd zullen worden.

Neem hier als voorbeeld de godminnende Paulus, hoe hij de minnelijke godsnaam Jezus in de diepe grond van zijn hart omvat heeft. Toen men hem het hoofd van zijn lichaam afgeslagen had¹, sprak zijn hoofd desondanks nog drie maal: 'Jezus, Jezus, Jezus!' En de heilige Ignatius², toen deze in zijn lijdensuur, de naam Jezus steeds maar op de lippen had, en men hem vroeg, waarom dat zo was, dat hij toen antwoordde en zei, dat Jezus in zijn hart geschreven stond. Toen men hem gedood had en men hem uit nieuwsgierigheid het hart opensneed, toen trof men er in gulden letters op elke plaats in geschreven: Jezus, Jezus, Jezus.³

Laten ook wij allen hem eeuwig loven, dat is wat alle godminnende mensen met mij vragen vanuit de grondeloze diepten van ons hart; en zeggen wij vol vreugde: Amen, Amen.

¹ Volgens de overlevering stierf Paulus de marteldood door onthoofding te Rome.

² Bedoeld zal zijn Ignatius van Antiochië.

³ Voor dit verhaal uit de *Legenda Aurea*, zie ook hoofdstuk 4 van het *BdEW*.